

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

**ДО ЩОРІЧНОГО ПОСЛАННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
«ПРО ВНУТРІШНЄ ТА ЗОВНІШНЄ
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ В 2016 РОЦІ»**

Київ 2016

УДК 338.24.021.8+35.075.31(477)

A64

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Редакційна колегія:

ГОРБУЛІН Володимир Павлович – директор Національного інституту стратегічних досліджень;

ВЛАСЮК Олександр Степанович – перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень;

ЛЯШЕНКО Олександра Миколаївна – учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень.

Електронна версія: www.niss.gov.ua

Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.

A64

ISBN 978–966–554–266–7

©Національний інститут
стратегічних досліджень, 2016

ISBN 978–966–554–266–7

ЗМІСТ

ВСТУП	13
--------------------	----

ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

РОЗДІЛ 1. ГЛОБАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	21
---	----

1.1. Зростання загальної напруженості у міжнародних відносинах: глобальний вимір	21
1.2. Європейська безпека під тиском гібридних загроз	25

РОЗДІЛ 2. ПРОТИДІЯ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ	32
--	----

2.1. Інструменти протидії збройній агресії Росії на сході України	32
2.2. Реалістична дипломатія замість умовляння агресора	39

РОЗДІЛ 3. ЗМІЦНЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	43
--	----

3.1. Модернізація сектору безпеки і оборони	43
3.1.1. Створення нових концептуальних засад діяльності сектору безпеки і оборони	43
3.1.2. Формування нової якості Служби безпеки України	44
3.1.3. Удосконалення діяльності розвідувальних органів та формування розвідувального співтовариства України	46
3.1.4. Реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України	47
3.2. Головні напрями оборонної реформи	54
3.3. Пріоритети воєнно-економічної політики	69
3.4. Вимушена ремілітаризація як чинник економічного зростання	77

РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ НЕСИЛОВОЇ ДЕОКУПАЦІЇ	83
---	----

4.1. Політико-правові інструменти відновлення територіальної цілісності України	83
4.2. Перші кроки відбудови деокупованих територій	87
4.3. Забезпечення прав і свобод громадян України на тимчасово окупованих територіях	90
4.4. Особливості економічної та фінансової взаємодії з тимчасово окупованими територіями	96
4.5. Проблеми відшкодування втрачених активів	101
4.6. Інформаційна політика щодо тимчасово окупованих та звільнених територій	107
4.7. Гуманітарна реінтеграція тимчасово окупованих територій	112

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

РОЗДІЛ 5. УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ ГЕОПОЛІТИКИ: ІНТЕРЕСИ ТА МОЖЛИВОСТІ 119

- 5.1. Євроатлантична інтеграція як зовнішньополітичний пріоритет 119
- 5.2. Україна – контрибутор міжнародної безпеки 120
- 5.3. Незворотність процесу європейської інтеграції України 125

РОЗДІЛ 6. НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ 127

- 6.1. Пошук нових союзників та формування
Балто-Чорноморської підсистеми міжнародної безпеки 127
- 6.2. Реалізація відносин стратегічного партнерства 130
- 6.3. Диверсифікація зовнішньополітичних зв'язків 133

ПРІОРИТЕТИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 7. РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ 139

- 7.1. Механізми стабілізації та демократизації
політичної системи України 139
- 7.2. Уроки місцевих виборів 2015 р. 143
- 7.3. Конституційний процес 149
- 7.4. Судова реформа 156
- 7.5. Реформування системи надання адміністративних послуг 160
- 7.6. Законодавча підтримка антикорупційної політики 164

РОЗДІЛ 8. ЗАВДАННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 170

- 8.1. Етнополітичні чинники консолідації 170
- 8.2. Забезпечення національно-громадянської
та регіональної ідентичності 175
- 8.3. Культурна політика консолідації українського суспільства 178
- 8.4. Роль держави у розвитку громадянського суспільства 182
- 8.5. Декомунізація як завершення пострадянського етапу
в новітній історії України 184

РОЗДІЛ 9. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА: ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 189

- 9.1. Розвиток інформаційного простору 192
- 9.2. Реформа комунікативної діяльності держави 200
- 9.3. Стратегічні комунікації 204
  - 9.3.1. Інформаційно-психологічні операції 208
  - 9.3.2. Міжнародний імідж України та публічна дипломатія 211
- 9.4. Становлення інформаційного суспільства
та інформатизація державного управління 214
- 9.5. Забезпечення кібернетичної безпеки держави 221

РОЗДІЛ 10. ПРІОРИТЕТИ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ	224
10.1. Освітня політика як чинник модернізації українського суспільства	224
10.2. Збереження та зміцнення наукового потенціалу	228
10.3. Гармонізація розвитку суспільно-релігійних та міжцерковних відносин	231
10.4. Децентралізація державного управління в культурному секторі	235
10.5. Інституалізація культурної дипломатії	239

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 11. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ	245
11.1. Шляхи забезпечення макроекономічної стабілізації	245
11.2. Потенціал України у сфері міжнародного економічного співробітництва	251
11.3. Пріоритети розвитку внутрішнього ринку	256
11.4. Забезпечення технологічної конкурентоспроможності України	260
11.5. Стимули розвитку підприємницького потенціалу України	264
11.6. Детінізація та деофшоризація як чинники економічної безпеки держави	269
11.7. Завдання та інструменти економічної протидії гібридним загрозам	274
РОЗДІЛ 12. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ	277
12.1. Виклики та загрози фінансовій системі України	277
12.2. Бюджетно-податкові важелі стабілізації фінансової системи	285
12.3. Забезпечення боргової безпеки держави	298
12.4. Перспективи міжнародної фінансової співпраці	303
12.5. Валютно-курсова політика	309
12.6. Оздоровлення банківської системи та відновлення кредитування реального сектору економіки	314
РОЗДІЛ 13. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ПАДІННЮ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ	320
13.1. Соціальні наслідки зниження добробуту громадян	320
13.2. Пріоритети державної соціальної політики	324
13.3. Особливості соціальної політики щодо соціально вразливих категорій населення	334
РОЗДІЛ 14. ЗАВДАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	345
14.1. Виклики та загрози розвитку реального сектору економіки	345
Промисловість	345
Аграрний сектор	348
Транспорт	351

14.2. Наслідки втрат та шляхи відновлення потенціалу Луганської і Донецької областей	353
14.3. Ефективність реформ: результати та висновки на майбутнє	357
14.4. Дорожня карта реформування	366

**РОЗДІЛ 15. ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ, ЕКОЛОГІЧНОЇ
ТА ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ .....**

15.1. Проблеми реформування та інтеграції енергетичного сектору до ЄС	375
15.2. Захист критичної інфраструктури	384
15.3. Державна політика у сфері забезпечення екологічної та техногенної безпеки	388

**РОЗДІЛ 16. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА
В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ .....**

16.1. Тенденції розвитку регіонів України в умовах зовнішньої агресії	395
16.2. Новий формат міждержавного регіонального співробітництва	400
16.3. Пріоритети реалізації реформи децентралізації	402
16.4. Формування спроможних територіальних громад	407
16.5. Перспективи соціально-економічного відновлення регіонів	411

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ .....

**Додаток 1. ПРО СТРАТЕГІЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
«УКРАЇНА – 2020» .....**

**Додаток 2. ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ РЕФОРМ
ТА ІНШИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМ .....**

Додаток 3. СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ .....

1. Основні соціально-економічні показники	446
2. Індекси основних соціально-економічних показників	448

Національні рахунки

3. Валовий внутрішній продукт	449
4. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності	450
5. Питома вага проміжного споживання у випуску за видами економічної діяльності	456
6. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності	457
7. Індекси фізичного обсягу та індекси-дефлятори валової доданої вартості за видами економічної діяльності	458
8. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу	460

9. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу	461
10. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання	462
11. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання	463
12. Індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання	464
13. Валове нагромадження основного капіталу в розрізі видів нефінансових активів	465
14. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями	466
15. Валовий регіональний продукт	467
16. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу	468
17. Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту	469

Бюджетно-податковий сектор

18. Доходи Зведеного бюджету України за 2010-2016 рр.	470
19. Доходи Державного бюджету України за 2010-2016 рр.	471
20. Видатки Зведеного бюджету України за функціональною класифікацією видатків за 2010-2016 рр.	472
21. Видатки Державного бюджету України за функціональною класифікацією видатків за 2010-2016 рр.	473
22. Державний та гарантований державою борг України за 2010-2016 рр. (млн грн)	474
23. Державний та гарантований державою борг України за 2010-2016 рр. (млн дол. США)	475
24. Структура державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення станом на 2016 р.	476

Фінансовий сектор

25. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України)	477
26. Грошові агрегати та кореспондуючі статті Огляду депозитних корпорацій	481
27. Процентні ставки рефінансування	483
28. Процентні ставки за новими кредитами резидентам (крім інших депозитних корпорацій) за секторами економіки	484
29. Процентні ставки за новими депозитами резидентів (крім інших депозитних корпорацій) за секторами економіки	485
30. Депозити резидентів у розрізі секторів економіки	486
31. Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки	487

Фінанси підприємств

32. Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності	489
--	-----

33. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за видами економічної діяльності	490
34. Структура оборотних активів	491
34.1 Структура оборотних активів	491
35. Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності	492
36. Збиток підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності	493
37. Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за видами економічної діяльності	494
38. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності	495
39. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за видами промислової діяльності	496

Зовнішній сектор

40. Динаміка показників розвитку зовнішнього сектору економіки України (дані НБУ)	497
41. Офіційний курс гривні щодо до іноземних валют, встановлений Національним банком України, середній за період (дані НБУ)	499
42. Динаміка платіжного балансу України: аналітична форма представлення (дані НБУ)	500
43. Офіційні резервні активи (дані НБУ)	502
44. Географічна структура експорту товарів	503
45. Географічна структура імпорту товарів	503
46. Обсяги експорту товарів по регіонах	504
47. Обсяги імпорту товарів по регіонах	505
48. Експорт товарів до країн ЄС (28)	506
49. Імпорт товарів з країн ЄС (28)	507
50. Експорт окремих товарів	508
51. Імпорт окремих товарів	509
52. Динаміка обсягів експорту послуг (за видами послуг)	510
53. Динаміка обсягів імпорту послуг (за видами послуг)	512
54. Динаміка обсягів експорту послуг (по країнах світу)	514
55. Динаміка обсягів імпорту послуг (по країнах світу)	517
56. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України	520
57. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності	521
58. Прямі інвестиції(акціонерний капітал) з України в економіці країн світу	522
59. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України за видами економічної діяльності	523
60. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у регіонах України	524
61. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу населення у регіонах України	525

62. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з регіонів України в економіці країн світу	526
63. Зовнішній борг України (дані НБУ)	527
64. Валютна структура зовнішнього боргу станом на 01.01.2016 р. у розрізі секторів економіки та за початковим терміном до погашення (дані НБУ)	528

Ціни

65. Індекси споживчих цін на основні групи товарів та послуг	529
66. Індекси споживчих цін по регіонах	531
67. Індекси цін виробників промислової продукції у 2013-2015 рр.	532
68. Індекси цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами	533
69. Індекси цін на будівельно-монтажні роботи	533

Промисловість

70. Індекси промислової продукції за видами діяльності	534
71. Індекси промислової продукції по регіонах	535
72. Виробництво (видобуток) основних видів промислової продукції	536
73. Структура реалізованої промислової продукції за видами діяльності у 2000-2011 рр.	538
74. Структура обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами діяльності у 2010-2015 рр.	539
75. Частка інноваційно активних підприємств по регіонах	540
76. Частка інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності	541
77. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції по регіонах	542
78. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції за видами економічної діяльності	543

Енергетика

79. Баланси попиту та пропозицій	544
80. Енергоємність ВВП	546

Сільське господарство

81. Продукція сільського господарства	547
82. Продукція сільського господарства за категоріями господарств	548
83. Індекси продукції сільського господарства за категоріями господарств	548
84. Індекси продукції сільського господарства по регіонах	550
85. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах	551
86. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах за основними організаційними формами суб'єктів економіки	552

87. Реалізація продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами	553
88. Посівні площі основних сільськогосподарських культур	554
89. Виробництво основних сільськогосподарських культур	555
90. Виробництво основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств	556
91. Урожайність основних сільськогосподарських культур	557
92. Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств	558
93. Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств	559
94. Продуктивність худоби і птиці	560

Будівництво

95. Індeksi будівельної продукції за видами	560
96. Індeksi будівельної продукції по регіонах	561
97. Прийняття в експлуатацію житла по регіонах	562
98. Обсяг прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 1000 осіб населення по регіонах	563
99. Прийняття в експлуатацію окремих виробничих потужностей	564

Капітальні інвестиції

100. Капітальні інвестиції за видами активів	565
101. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування	566
102. Капітальні інвестиції по регіонах	567
103. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності	568
104. Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності	570
105. Індeksi капітальних інвестицій за видами промислової діяльності	571
106. Індeksi капітальних інвестицій за видами економічної діяльності	572
107. Капітальні інвестиції у житлове будівництво по регіонах	574
108. Індeksi капітальних інвестицій у житлове будівництво по регіонах	575

Транспорт і зв'язок

109. Перевезення вантажів за видами транспорту	576
110. Індeksi обсягу перевезення вантажів за видами транспорту	576
111. Вантажооборот за видами транспорту	577
112. Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування	577
113. Індeksi обсягу відправлення (перевезення) пасажирів транспортом загального користування	578
114. Продукція (послуги) підприємств пошти та зв'язку загального користування	578

Оптова і роздрібна торгівля

115. Товарооборот внутрішньої торгівлі	579
116. Товарна структура оптового товарообороту	579

117. Індеси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств	584
118. Роздрібний товарооборот підприємств по регіонах	584
119. Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств	585

Розвиток підприємництва

120. Основні показники діяльності підприємств за їх розмірами	590
121. Кількість підприємств за їх розмірами у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення по регіонах	592
122. Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності	595
123. Кількість зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами за видами економічної діяльності	599
124. Кількість найманих працівників на підприємствах за їх розмірами за видами економічної діяльності	603
125. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності	607
126. Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності	612
127. Збиток підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності	615
128. Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за їх розмірами за видами економічної діяльності	618
129. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності	621

Демографічна ситуація

130. Чисельність населення	624
131. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами по регіонах	625
132. Кількість живонароджених, померлих та природний приріст (скорочення) населення	628
133. Міграційний рух населення по регіонах	629
134. Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні	631

Доходи населення, соціальне забезпечення

135. Доходи і витрати населення України	632
136. Доходи населення по регіонах	633
137. Наявний дохід населення	634
138. Наявний дохід на одну особу	635
139. Витрати населення по регіонах	636
140. Витрати населення на одну особу	637
141. Структура доходів і витрат населення України	638
142. Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата у 2015 р.	639

143. Середньомісячна номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності	640
144. Середньомісячна номінальна заробітна плата по регіонах	641
145. Індекси реальної заробітної плати по регіонах	642
146. Загальна заборгованість населенню із заробітної плати та соціальних виплат	643
147. Кількість пенсіонерів	644
148. Кількість пенсіонерів по регіонах	645
149. Середній розмір місячної пенсії	657

Ринок праці

150. Населення за економічною активністю	658
151. Зайнятість населення по регіонах	659
152. Безробіття населення (за методологією МОП) по регіонах	661
153. Кількість зареєстрованих безробітних по регіонах	663

Соціальний розвиток

154. Основні показники охорони здоров'я	664
155. Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах	665
156. Вищі навчальні заклади	666
157. Кількість релігійних організацій (за даними Міністерства культури України)	667

Охорона навколишнього середовища

158. Основні показники водопостачання і водовідведення	668
159. Основні показники використання й охорони лісу та тваринних ресурсів	669
160. Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря	670
161. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря по регіонах	671
162. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на км ² по регіонах	672

Окремі зіставлення по країнах світу

163. Чисельність населення	673
164. Рівень безробіття	675
165. Валовий внутрішній продукт	677
166. Рівень зростання валового внутрішнього продукту	679
167. Валовий внутрішній продукт на одну особу	681
168. Темпи приросту (зниження) промислового виробництва	683
169. Індекс споживчих цін	685

ВСТУП

Нинішній кризовий період у становленні України як незалежної держави обумовлений низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, що мають як внутрішній, так і зовнішній характер.

Період, що минув від дати проголошення незалежності, був сповнений випробувань і звершень. Протягом 25 років будувались інститути державності, формувалися засади внутрішньої і зовнішньої політики, громадяни України вчилися регулювати ринкову економіку і жити в умовах свободи слова і переконань.

Були на цьому шляху успіхи. Держава утвердилася. На руїнах тоталітарного режиму і збанкрутілої радянської економіки наш народ створив основні інститути державної влади і громадянського суспільства, навчився виробляти конкурентоспроможну продукцію і здобув визнання та повагу на міжнародній арені.

В умовах драматичного розпаду СРСР і не менш складних внутрішньополітичних потрясінь у країнах пострадянського простору майже чверть століття вдавалося зберігати мир на власній землі. В Україні не було серйозних міжетнічних конфліктів. Політичні суперечності, включаючи зміну влади, розв'язувалися мирним, цивілізованим шляхом.

Були також і помилки, і втрати. В Україні поки що не вдалося забезпечити для переважної більшості громадян гідного рівня життя, соціальної захищеності та впевненості в поступальному розвитку як національної економіки, так і самої держави. Багато часу змарновано у пошуках компромісів у питаннях зовнішньої політики та інтеграційного вектору. Невиправдано мало уваги було приділено зміцненню обороноздатності країни, модернізації і ресурсному забезпеченню сектору безпеки.

Корупція в нашій країні виросла до масштабів національної ганьби і смертельної соціальної хвороби.

Криза української державності 2013–2014 рр. виявила ці помилки та недоліки і підкреслила їх криваво-червоним олівцем людських втрат і трагедій. Настав момент істини для багатьох питань внутрішнього і зовнішнього життя держави. Перейти цей кризовий Рубікон спроможна лише нація, що усвідомила уроки минулого і не на словах готова будувати своє життя по-новому.

Криза не лише карає за помилки минулого, але й дарує можливість перейти до нової якості держави в майбутньому. Для цього необхідно сформувати чітку

систему пріоритетів національного розвитку, визначити свої цілі, здійснити інвентаризацію ресурсів і резервів, ідентифікувати основні ризики та загрози.

Головною загрозою національній державності та суверенітету України залишається неоголошена війна, що ведеться проти нашої країни Російською Федерацією. Агресія сусідньої держави має всі ознаки загарбницької війни: окупація частини території, диверсійна і підривна дестабілізація прилеглих територій та створення на них маріонеткових «урядів», шантаж та ультиматуми, безпрецедентний масштаб інформаційного тиску і використання найбрутальніших форм пропаганди.

Особливим цинізмом є те, що при цьому Росія намагається перекласти відповідальність за конфлікт на нашій землі на Українську державу, а сама хоче постати у ролі «посередника» і «захисника» знедолених жителів окупованих територій.

Проте Україна зустріла російську агресію не на самоті. Український народ із перших днів нерівного протистояння відчуває потужну моральну підтримку світового співтовариства, передусім передових демократичних країн Європи, США та інших цивілізованих держав світу. Агресора зупинено, але поки що не вдалося звільнити захоплені ним території.

Агресія Росії підняла хвилю патріотизму в Україні, прискорила формування і зміцнення громадянського суспільства, яке відіграло непересічну роль у протидії агресору в усіх сферах.

Сьогодні конфлікт набуває дедалі більш складного і затяжного характеру. Гібридна війна створює найсерйозніший виклик усій системі нашої державності, громадянській зрілості народу, компетентності та відповідальності керівництва.

Тестом на зрілість державної політики у сфері оборони, дипломатії, інформаційної роботи є Мінський переговорний процес. Більшість громадян переконана: неможливо допустити легалізацію маріонеткових окупаційних режимів на своїй землі. Можна і треба знайти найкоротший та найбільш безболісний шлях деокупації захоплених ворогом районів Донбасу і Криму.

При цьому слід усвідомлювати масштабність безпекової кризи, в епіцентрі якої опинилася вся Україна, і збройного конфлікту на Донбасі, зокрема. З боку Росії має місце спроба геополітичного реваншу, заявка на відродження імперії та намагання диктувати силою свою волю сусідам. Зрозуміло, що поки ці амбіції Москви не отримають адекватної оцінки і гідної відповіді всього світового співтовариства і передусім – європейської сім'ї народів, на мир і врегулювання в українсько-російських відносинах годі сподіватися.

За останні два роки Україна отримала унікальний досвід протидії гібридній війні у сучасних умовах, зуміла вистояти як держава у протистоянні з противником, що має значно більший військовий і економічний потенціал.

Нині Україна є «буфером», який стримує власними силами збройну агресію РФ від поширення її на захід до кордонів ЄС, захищаючи при цьому демократичні цінності. Проте вже зараз можна спостерігати застосування Росією в країнах ЄС уже знайомих за українським сценарієм невійськових методів гібридної війни. Найбільшою небезпекою є те, що для цих дій РФ

використовує суто європейські демократичні цінності та завоювання демократичного ладу: свободу слова, плюралізм думок, вільну політичну конкуренцію, політкоректність тощо, спекуючи ними у власних цілях.

За таких умов поглиблення політичної та військової співпраці України з європейськими країнами, у тому числі у форматі євроатлантичного співробітництва, відповідає спільним інтересам.

Україні необхідно зберегти і поглибити підтримку наших союзників і стратегічних партнерів, проте ще більш важливо нарощувати власну оборонну спроможність. Зовнішня агресія продемонструвала неефективність, а точніше, відсутність самостійної та адекватної викликам сучасного світу зовнішньої політики, воєнної політики, стратегічного підходу в керівництві безпекового сектору, інформаційної політики. Якісні зрушення у цих сферах є сьогодні питанням виживання держави.

Оновлені стратегічні документи держави чітко визначають загрози національній безпеці і пріоритети державної політики у відповідній сфері. Розпочата реалізація комплексу реформ має на меті формування якісно нової, сучасної системи забезпечення національної безпеки на основі передових світових практик та власного досвіду, отриманого у ході проведення антитерористичної операції на сході країни. Водночас значними загрозами на цьому шляху можуть стати непослідовність і незавершеність такого реформування і, як наслідок, – послаблення сектору безпеки та оборони й дезорієнтація суспільства, що є абсолютно неприпустимим у умовах агресії проти України, яка має довгостроковий характер.

Іншою смертельною небезпекою, пов'язаною, в тому числі, з наслідками втручання Росії у внутрішні справи нашої держави, є політична дестабілізація всередині країни. Саме на внутрішні потрясіння і виснаження України робить основну ставку зовнішній ворог. Сприяє такому сценарію незрілість і безвідповідальність значної частини вітчизняної політичної еліти, її схильність до популізму, переважання особистих амбіцій і корпоративної солідарності над національними інтересами.

Будівництво демократії – складний процес, що супроводжується кризою політичного управління, ризиками втрати керованості в політичному житті країни. Через період внутрішньої нестабільності та загострення внутрішньополітичної боротьби проходили майже всі зрілі демократії. В Україні цей період накладається на вичерпання ресурсу адміністративної системи, успадкованої значною мірою від радянського періоду, а також на збурення суспільної свідомості, інспіровані ззовні, про які йшлося вище.

Криза політичної системи обтяжена некомпетентністю і корумпованістю багатьох представників управлінської вертикалі. Український народ дорого платить за ці проя-ви на полі бою, але не меншими є втрати для «мирної» частини нашого суспільного життя. Держава розплачується за корупцію і некомпетентність керівників різного рівня втратою довіри громадян до влади. Результат – перманентна криза усіх інститутів державного управління, криміналізація, олігархізація. Ще один наслідок – відсутність інвестицій

та втеча економіки в тінь, брак коштів на соціальні програми та інфраструктурні проекти, а це вже зниження рівня життя і соціальна напруженість.

Для того щоб вивести політичну систему України на шлях позитивних якісних змін, необхідно зробити систему влади більш прозорою, демократичною, підконтрольною громадянам і запровадити в державне управління передові підходи, що довели свою ефективність у багатьох країнах. Йдеться про кардинальні зміни у розподілі сфер повноважень між державою і громадою, децентралізацію управління та передачу адміністративних функцій на місця, а також перехід на засади сервісної держави у відносинах держави і громадянина.

Вагомим чинником цього процесу має стати формування сприятливого середовища для посилення ролі громадянського суспільства, залучення потенціалу його організацій до формування та реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення, а також приведення національного законодавства у сфері розвитку громадянського суспільства у відповідність з європейськими стандартами.

Реформа державної служби покликана сформувати сучасний ефективний корпус державних чиновників, які будуть належним чином вмотивовані та незалежні від впливу бізнесових інтересів і політичної доцільності.

Основна функція держави в цивілізованому суспільстві – це забезпечення верховенства права. На ньому будується вся система відносин між громадянином, суспільством і державою. Держава має гарантувати дотримання законів, захист від насильства, несправедливості і зловживань кожному члену суспільства і нації загалом. Держава, яка не справляється з цією функцією, не має права на існування. Тому реформа судової і правоохоронної систем, створення спеціалізованих антикорупційних органів повинні в найкоротші терміни дати відповідь на цей виклик спроможності Української держави на 25-му році її незалежності.

Довіра до влади починається з довіри до ключових механізмів демократичного представництва. Тому для розвитку політичної системи України та її стабілізації ключове значення має справедлива і дієва виборча модель, розвинута партійна система, відкритість і результативність парламенту, чіткий розподіл повноважень і баланс у трикутнику Президент – Кабінет Міністрів – Верховна Рада.

Вразливість частини українського суспільства до російської пропаганди, з одного боку, та потужне пробудження національної самосвідомості у більшості наших громадян – з іншого, як ніколи, актуалізують питання гуманітарної політики в нашій державі.

Однією з головних причин, на яку зробили ставку ідеологи імперського реваншу, стала незавершеність національного будівництва та процесів формування національної свідомості в Україні. Війна зняла з порядку денного багато питань щодо ідентифікації чужих і ворожих українським інтересам символів, традицій та культурних кодів. Однак наповнення національної свідомості громадян України здоровим і сучасним змістом, який не провокує конфліктів і непорозумінь, а сприяє національній консолідації та розвитку, ще попереду.

Існуючі перешкоди на шляху консолідації мають не лише зовнішнє, а й внутрішнє політичне походження. Використання карти ідентичності, ставка на конфлікт стала в Україні частиною політичної боротьби. Від цієї сумної традиції необхідно терміново позбавлятися.

Дискусії щодо історичного минулого, статусу мов, етнічної та культурної ідентичності можуть і повинні тривати. Але не слід дозволяти використовувати їх проти України, проти незалежності та суверенітету. Для цього необхідно досягти консенсусу в ключових питаннях гуманітарного розвитку, принципів і цінностей виховання молодого покоління, наповнення інформаційного простору держави.

Проблема, яка сьогодні найбільше турбує громадян, – соціально-економічна криза – тісно пов'язана з попередніми загрозами.

Економіка була і є своєрідною кровоносною системою політики, тому стан «політичного здоров'я» країни завжди впливає на всі економічні процеси.

Сьогодні вітчизняний господарський комплекс продовжує переживати серйозні випробування, пов'язані з наслідками світових фінансово-економічних криз та втрат, спричинених агресією Росії. Водночас у цьому горнілі загартовується і стійкість української економіки.

Попри важкі випробування, наприкінці 2015 р. з'явилися перші ознаки економічного поживлення: порівняно з аналогічним періодом 2014 р. позитивну динаміку демонструють галузі будівництва, інформації та телекомунікація, операцій з нерухомим майном, транспорту та складського господарства, професійної, наукової та технічної діяльності. Мають місце й окремі прояви макроекономічної стабілізації, як-от утримання дефіциту державного бюджету, уникнення дефолту. Проте це лише зародки позитивних тенденцій у подоланні економічної рецесії.

Економічна зброя завдає не менш важких ударів, ніж військова. Безумовно, наслідки агресії з боку «північного сусіда» Україна відчуватиме ще багато років. Анексія Криму спричинила втрату газових родовищ Чорноморського шельфу, а тимчасова окупація окремих територій Донбасу фактично зруйнувала частину гірничодобувної, металургійної та хімічної промисловості Донбасу.

Попри те, що втрати є істотними, вони стають рушійною силою модернізації та переформатування структури економіки України. Наразі умови функціонування національно-господарського комплексу є принципово іншими. Маркерами таких умов є розрив господарських зв'язків з РФ та непідконтрольними територіями Донецької і Луганської областей, втрата АР Крим, скорочення експортного потенціалу, фінансові шоки, економічна турбулентність. Усе це унеможливає існування сировинно-індустріальної низькотехнологічної структури економіки України. Її оновлення має здійснюватися на принципах кластеризації, передумовами якої є існуючі географічні і ресурсні переваги. Драйверами зростання повинні стати високотехнологічність, конкурентоспроможна наука та якісна освіта.

Особлива роль в оновленні структури економіки належить аграрному сектору, динаміка розвитку якого протягом минулих років була позитивною, попри вплив низки негативних чинників. АПК залишається одним з основних джерел валютних надходжень до країни. Частка аграрного сектору в загальній товарній структурі експорту сьогодні сягнула найвищого значення за період незалежності. Провідна роль аграрного сектору у середньостроковій перспективі є суперечливою у контексті побудови інноваційної економіки, проте вона вкрай важлива, допоки триває процес нарощування господарським комплексом високотехнологічних «м'язів».

Іншою вагомою причиною змін економічного життя країни є вимушена ремілітаризація, короткострокові ефекти від якої бажано перетворити на мультиплікативні. Мова йде про синергетичний ефект виробництва сучасних озброєнь і військової техніки, а також про «мирне» застосування інноваційних розробок, первісне призначення яких було воєнним.

Сьогодні у певному сенсі слід говорити і про мілітаризацію життя, яку засвідчує поява нових соціальних викликів на тлі низки застарілих і досі не вирішених питань. Найбільш гострими серед них є питання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, ветеранів АТО. Соціально незахищеними залишаються широкі верстви людей поважного віку.

Як ніколи раніше, гостро постає питання про розробку і втілення нової моделі економічного розвитку України. При цьому визначальною рисою національної економічної стратегії має бути скерованість на захист національних економічних інтересів в умовах безперервних змін та невизначеності у Європі та світі. Двадцятип'ятирічна битва України за економічну свободу триває. У битві завжди перемагає той, хто бачить майбутнє.

Більшість із названих вище проблем та причин нинішньої кризи виникли не вчора і не позавчора. Вони є наслідком багатьох ілюзій та помилок, якими супроводжувався увесь період незалежності. Сьогодні цей спадок дається взнаки, перетворившись на комплексний історичний виклик для української державності.

Разом з тим кризовий період відкрив перед українською спільнотою низку можливостей та перспектив, які допоможуть Україні гідно відповісти на цей виклик.

Українці усвідомили себе як нація.

Держава твердо стоїть на демократичних принципах організації влади.

Остаточно визначено вектор зовнішньополітичного співробітництва та інтеграції.

Україна більше не тримається за залишки витратної, нетехнологічної індустрії та не сподівається на агресивного й непередбачуваного економічного партнера.

Україна відкрита для майбутнього і готова будувати власний український дім на надійному фундаменті гідності, права, демократії, економічного прагматизму, громадянської відповідальності та творчої самореалізації.

**ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ**

РОЗДІЛ 1. ГЛОБАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

1.1. ЗРОСТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР

У 2016 р. ситуація у сфері глобальної безпеки продовжує погіршуватися, що є наслідком відходу окремих провідних держав світу від домовленостей, які сформували фундамент міжнародних взаємовідносин після Другої світової війни. Існуючі упродовж останніх 70 років принципи побудови мирного і стабільного світу й надалі піддаються ревізії з боку Російської Федерації, яка агресивно тисне на суміжні держави (у тому числі засобами гібридної війни), продовжує позиціонувати себе противником євроатлантичної спільноти та намагається започаткувати нові лінії протистояння.

Водночас остаточно сформувався альянс країн, які виступають проти ревізії сучасної системи міжнародних відносин. Провідну роль у цьому альянсі відіграють США та інші країни «Великої сімки» (G7), країни – члени Європейського Союзу і НАТО.

Геополітична конфронтація між Заходом і Росією погіршує міжнародний клімат, насамперед у Європі, де все виразніше окреслюється тенденція до повернення в міждержавні відносини елементів поведінки, притаманних часам «холодної війни». У разі подальшого загострення протистояння загроза переростання цієї тенденції у повномасштабну «холодну війну-2» може стати цілком реальною.

Ситуація підживлюється неготовністю міжнародного співтовариства адекватно реагувати на агресивні дії Росії та порушення нею низки фундаментальних міжнародних угод, що сформували основу глобальної та європейської безпеки. Російська агресія проти України та анексія Кримського півострова, що супроводжувалися шантажем застосування ядерної зброї, по суті, залишилися *безкарними*. Це продемонструвало, що в Європі більше не існує «червоних ліній» і, відповідно, немає обмежень у застосуванні військової сили у міжнародних відносинах.

Обмежившись висловленням політичної заклопотаності та введенням економічних санкцій, країни Заходу продемонстрували небажання йти на відкритий конфлікт із Росією, що розв'язало їй руки для реалізації реваншистських планів. ***Очевидно, що для російського керівництва зиск від здобутків у вигляді захоплених територій, політичних,***

військово-стратегічних та іміджевих переваг на сьогодні значно перевищує ціну втрат від обмежень, запроваджених санкціями.

Нині Росія продовжує агресивну політику в регіоні, застосовуючи методи гібридної війни проти України та інших країн Європи. Крім того, вона намагається примусити Захід до перегляду політики санкцій, вдаючись до геополітичної конфронтації. Прикладом цього є відкрите військово-втручання Росії у громадянський конфлікт у Сирії на боці авторитарного режиму Б. Асада, армія якого фактично зазнала поразки під тиском опозиційних сил. Воєнна операція РФ у Сирії на противагу діям міжнародної коаліції на чолі зі США не лише віддалила перспективи міжнародних зусиль з мирного врегулювання сирійської кризи, а й спровокувала політичну нестабільність в усьому регіоні, стала каталізатором різкого збільшення потоків біженців, що спричинили міграційну кризу в Європі.

Водночас в умовах глобальної нестабільності Сполучені Штати Америки зацікавлені у співробітництві, а подекуди і в альянсах з новими світовими центрами сили, з метою подолання гострих цивілізаційних викликів і загроз. Це повною мірою стосується й **підходів США до побудови відносин із Російською Федерацією**, взаємодія з якою у сферах ядерної безпеки і нерозповсюдження, протидії тероризму, подолання локальних конфліктів усе ще залишається для Вашингтона важливою.

Нинішня напруженість у міждержавних взаєминах, викликана авантюристичними діями керівництва РФ спочатку в українському, а згодом і сирійському питаннях, спричинила найбільше з часів «холодної війни» ускладнення російсько-американських відносин, проте не перетворила обидві держави з опонентів на ворогів. Прийнята в січні цього року оновлена воєнна стратегія США в Європі, що передбачає стримування російської агресії в Східній Європі, залишає двері для діалогу з Росією відкритими. Водночас політика санкцій і тиску на Москву, яка має на меті насамперед захист принципу непорушності кордонів, використовується США для досягнення глобальних політичних та економічних цілей. Це ускладнює активне залучення США до вирішення проблеми деокупації Криму та окремих районів Донбасу.

Схожі тенденції характерні і для російсько-турецького вузла напруження, що виник наприкінці 2015 р., з огляду на відмінність інтересів обох країн у Сирії та на Близькому Сході загалом.

Процес ядерного нерозповсюдження як запорука глобальної безпеки позначився вже в 2016 р. двома протилежними тенденціями – позитивною, а саме реалізацією домовленостей про ядерне стримування Ірану, і негативною, пов'язаною з дедалі частішими випробуваннями Північною Кореєю балістичних ракет і ядерних вибухових пристроїв, що супроводжуються агресивною риторикою. Такі дії Пхеньяна були жорстко засуджені Радою Безпеки ООН, спричинили введення додаткових міжнародних санкцій щодо КНДР і вже в найближчому майбутньому можуть призвести до узгоджених політичних, дипломатичних, економічних наслідків і, не виключено, силових дій з боку учасників шестисторонніх переговорів

щодо північнокорейської ядерної програми. Йдеться не лише про необхідність домогтися від КНДР припинення ядерних випробувань і досліджень, а й про конкретні кроки щодо вирішення більш масштабної проблеми прихованого постачання деякими державами ядерних технологій та компонентів т.зв. пороgovим і нестабільним країнам (на кшталт Ємену, Лівії тощо).

Загострення ситуації довкола ядерної програми КНДР актуалізувало завдання створення ефективного механізму міжнародного моніторингу за виконанням Іраном своїх зобов'язань щодо транспарентності його ядерної програми в рамках підписаної 15 липня 2015 р. угоди з країнами «шістки» (США, Франція, Велика Британія, Німеччина, Китай, Росія). У зв'язку з цим Україні необхідно активізувати дипломатичні зусилля з метою включення до світового порядку денного проблеми невиконання Російською Федерацією своїх зобов'язань за Будапештським меморандумом 1994 року. Міжнародне співтовариство має також вжити заходів для виключення можливості подальшого розповсюдження ядерної зброї в різних регіонах світу, передусім на Близькому Сході, враховуючи триваюче арабо-ізраїльське протистояння.

Потенційна нуклеаризація та триваюча мілітаризація **Близькосхідного регіону** є наслідком багатьох факторів, серед яких варто виокремити, крім згаданого, також невирішеність палестинського питання, неврегульованість сирійського, єменського та лівійського конфліктів; внутрішній розкол між мусульманами-сунітами та мусульманами-шіїтами, який ставить під сумнів існуючі кордони у регіоні; високу терористичну загрозу всередині країн регіону, яка становить надзвичайну небезпеку для правлячих режимів та їх здатності контролювати ситуацію в їх країнах; конфлікт між численними радикальними ісламістськими угрупованнями за лідерство в ісламському світі; протистояння великих держав, що активізувалося на Близькому Сході останніми роками.

З 2015 р. спостерігається черговий сплеск загострення політичного, економічного та релігійного суперництва між Іраном і Саудівською Аравією, які намагаються розширити свої сфери впливу у регіоні, формуючи коаліції. Відбувається зіткнення інтересів обох країн у Ємені, Сирії та Лівані. До цього варто також додати невирішеність соціальних та економічних проблем, що охопили арабський і мусульманський світ упродовж останнього десятиріччя.

Найбільшими внутрішніми суспільними викликами у країнах регіону залишаються низька якість та неефективність урядування, високий рівень безробіття, величезний розрив у доходах між багатими та бідними, нерівномірність демографічних показників (населення до 30 років становить дві третини від загального у країнах Близького Сходу) та неадекватність освітніх систем. Унаслідок подій «арабської весни» та спровокованих ними фундаментальних геополітичних змін було зруйновано колишню систему противаг і стримувань у регіоні Великого Близького Сходу. Усі ці чинники не сприяють мирному розвитку регіону, формують тут нові лінії

поділу, провокують зростання ісламського фундаменталізму. Мільйони людей, що зіткнулися з економічною розрухою, вже стали ресурсною базою для радикального ісламізму й діяльності транскордонних терористичних мереж, таких як «Аль-Каїда», «ІДІЛ», «Боко Харам», «Аш-Шабаб» та інші, що перетворилися на глобальну міжнародну загрозу.

Теракти, що сталися в європейських країнах протягом останнього року, висвітили масштаби **загрози поширення тероризму**, в тому числі через діяльність розгалужених ісламістських мереж у країнах Заходу, сформованих за попередні десятиліття. З огляду на це, зростання ісламського фундаменталізму породжує комплекс загроз міжнародного характеру і стає довгостроковим фактором, що впливатиме на міжнародну стабільність і визначатиме політику провідних держав світу наступними роками.

Україна не може залишатись осторонь цієї проблеми. Конфлікт на сході нашої держави створює небезпечний плацдарм для використання ісламськими фундаменталістами можливостей для налагодження нелегальних транзитних схем і формування терористичних мереж на її території. Спеціальні та розвідувальні служби мають не лише системно відслідковувати ймовірність проникнення терористів іззовні, а й перешкоджати утворенню їхніх осередків в Україні.

Як свідчить досвід країн Заходу, тероризм цілком здатний використовувати у своїх цілях переваги демократії: вільний обіг інформації, демократичне законодавство, толерантність суспільства. Головним завданням у протидії тероризму стає налагодження тісного співробітництва і партнерської взаємодії, насамперед із країнами ЄС і НАТО, сусідніми державами. З урахуванням таких загроз нагальним є також посилення спроможностей Державної прикордонної служби України, підвищення її професійної підготовки та забезпечення сучасними технічними засобами.

Порівняно новим фокусом напруження у світі може стати **Азійсько-Тихоокеанський регіон**. Підписання в лютому 2016 р. торговельної угоди про Транстихоокеанське партнерство відбулося на тлі посилення територіальних суперечок у регіоні, в тому числі створення Китаєм штучних островів у Південно-Китайському морі. Очевидно, що Китай прагне домогтися паритету зі США в Тихому океані і, паралельно, економічно опанувати Євразійський материк шляхом посилення впливу на Середньому Сході (Пакистан) і в Центральній Азії, зміцнити присутність в Індійському океані та Аравійському морі, активно розбудовувати транс'євразійський маршрут «Новий економічний пояс – Великий шовковий шлях».

Це супроводжується нарощуванням оборонного потенціалу КНР та активною інформаційною присутністю у регіоні. Водночас зусилля США та їх регіональних союзників (Японії, Південної Кореї, Австралії), спрямовані на впровадження політики економічного взаємопроникнення, співробітництва і партнерства, знижують ризики виникнення в Азії сценарію холодної війни.

1.2. ЄВРОПЕЙСЬКА БЕЗПЕКА ПІД ТИСКОМ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

Протягом останнього року ситуація у сфері європейської безпеки зазнала істотного загострення й далі погіршується. Європейський Союз, який є основним інструментом стабільності на Європейському континенті, перебуває під тиском низки системних ризиків, які мають суттєвий дестабілізуючий вплив на інтеграційні процеси всередині ЄС і заважають його поступальному розвитку.

Попри певне поліпшення економічної ситуації за підсумками 2015 р. та мінімально позитивну динаміку основних макроекономічних індикаторів у більшості країн ЄС, залишається невирішеною низка системних проблем, зумовлених неподоланністю наслідків світової економічної кризи, повільними темпами економічного зростання у посткризовий період, наявністю значних бюджетних дефіцитів і боргових зобов'язань в окремих країнах, високим рівнем безробіття. Суттєвим негативним чинником для стабільності єврозони є **проблема надмірного зовнішнього боргу Греції**, подолання якої вимагає постійної фінансової допомоги ЄС.

Значний деструктивний вплив на політичну, економічну та безпекову ситуацію в ЄС має **міграційна криза**, спричинена сплеском масової нелегальної міграції з країн Близького Сходу в Європу внаслідок ескалації сирійського конфлікту. Вона висвітила слабкі місця функціонування Європейського Союзу, вперше поставила під сумнів єдність європейських країн та дієвість шенгенських угод – одного з наріжних каменів європейської інтеграції, що забезпечує свободу пересування в межах ЄС. Істотне збільшення чисельності мігрантів у країнах ЄС створює додаткові ризики їх безпеці, накладає значне фінансове навантаження на їх соціальні бюджети, призводить до радикалізації суспільства та зростання екстремістських, антиєвропейських настроїв, підвищує популярність партій євроскептиків. Це актуалізує також питання консолідації зусиль органів ЄС і країн-членів щодо зміцнення зовнішніх кордонів Євросоюзу.

Разом з міграційною кризою вагомим дестабілізуючим чинником європейської безпеки залишається **тероризм**. Теракти в Парижі у листопаді 2015 р., у Брюсселі – у березні, у Стамбулі – у червні, у Ніцці та Єревані – у липні цього року висвітили масштаби загрози поширення тероризму, в тому числі через діяльність розгалужених ісламістських мереж у країнах Заходу, сформованих за попередні десятиліття. Вони продемонстрували, що терористичні атаки на незахищені місця масового скупчення людей та інфраструктурні об'єкти перетворюються на постійний фактор європейської дійсності і впливають на процес прийняття рішень усередині ЄС.

Наслідком дії зазначених деструктивних чинників стало прагнення окремих країн – членів ЄС реалізовувати більш самостійну економічну та безпекову політику.

Перемога євроскептиків на референдумі в Нідерландах 6 квітня 2016 р. щодо підтримки Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка відбулася за умілої пропагандистської підтримки Росії, підтвердила, що всередині ЄС діють негативні відцентрові тенденції. Насамперед голландці проголосували проти розширення ЄС і пов'язаних із цим нових проблем, з якими асоціювали й Україну. Україна очікує, що негативний результат референдуму та спекуляції, що підігриваються третьою стороною, не стануть на заваді процесу ратифікації та імплементації Угоди про асоціацію. У цьому контексті обнадійливим є рішення парламенту Нідерландів від 19 квітня цього року не скасовувати ратифікації цієї угоди, яка є доленосною для майбутнього як України, так і ЄС.

Результати британського референдуму 23 червня 2016 р. щодо виходу з ЄС стали закономірним наслідком кризових явищ усередині Євросоюзу. Ця подія деформує світовий порядок, що склався після завершення холодної війни.

Результати британського референдуму спричинені реакцією на незадовільність інституційного устрою Європейського Союзу. Міграційна криза в ЄС стала безпосереднім тригером отриманого результату.

В останні роки закладені у фундамент об'єднаної Європи принципи дотримання демократичних цінностей почали поступатися місцем принципам вірності бюрократичним процедурам, які перетворилися на самоціль. Крім Великої Британії, незадоволення функціонуванням ЄС висловлює Греція, яка зазнає тиску жорстких інструментів економічного контролю. Партії «жорстких» євроскептиків, що час від часу закликають до виходу з ЄС, діють у Данії, Естонії, Франції, Нідерландах. Загалом протягом останнього десятиліття в Європейському Союзі перманентно ставилися під сумнів задекларовані принципи про рівність усіх країн-членів, які, незалежно від політичної ваги і економічної потужності, мають можливість впливати на процеси прийняття рішень усередині ЄС.

Німеччина стала безперечним лідером ЄС, взявши на себе відповідальність за прийняття важких та непопулярних рішень щодо врегулювання фінансової кризи в Греції, нинішньої міграційної кризи, подій на сході України, спричинених російською агресією. Проте лідерська роль Берліна – це спроби компенсувати брак дієвих колективних структур ЄС, насамперед зовнішньополітичних. Такі спроби, навіть за успішності окремих починань, не здатні вирішити проблеми неефективності функціонування Європейського Союзу. Безперечна привабливість ЄС як інтеграційного об'єднання, що протягом десятиліть не піддавалася сумніву, раптом, унаслідок рішення Великої Британії, втратила абсолютний характер. Водночас під сумнів поставлені або, принаймні, знову стають предметом дискусій цінності демократії, миру та свободи людини, які втілює Європейський проект.

Рішення Великої Британії про вихід з ЄС не стільки руйнує саму ідею Європи, скільки не залишає Європейському Союзу вибору: Європейський проект може зберегтися лише за умови проведення докорінних структурних реформ та переосмислення його засад. Водночас бачення формату

таких реформ у ЄС досі немає. Один із парадоксів нинішньої ситуації полягає в тому, що Німеччина та Франція, як фактичні лідери об'єднання, завжди обстоювали рух до більш тісної інтеграції всередині ЄС. Однак ця опція реформування наразі виглядає неактуально.

Ефективність та можливість повернення до попередніх інтеграційних схем, зокрема до Європи «двох швидкостей», за існуючої ситуації також видається малоімовірною. Необхідно розробляти та впроваджувати кардинально нові підходи до устрою ЄС. Не виключено, що оновлений Євросоюз переформатує також концепцію свого оточення («сусідства») за рахунок створення нових множинних та гнучких інтеграційних форматів, до яких зможе долучитися Україна та інші країни Європейського континенту, які не є членами ЄС.

Російська Федерація, прагнучи досягнення власних геополітичних цілей, намагається зруйнувати єдність Євросоюзу, послабити його шляхом активного застосування невійськових методів гібридної війни.

Росія зацікавлена у слабкому та роз'єданому Заході, де вона може використати слабкі ланки ЄС задля досягнення своїх імперських цілей. Її мета – розхитати політичну систему, зменшити привабливість європейських цінностей, зіпсувати імідж міжнародної суб'єктності Європи у світі. Задля цього Росія готова налагоджувати корупційні зв'язки з окремими представниками європейської еліти, надавати спонсорську підтримку рухам євро-скептиків та своїх політичних сателітів у європейських країнах. Руїнування єдності Євросоюзу РФ намагається використати як привід для зняття санкцій, визнання її геополітичних домагань, спрямованих на перегляд існуючих кордонів у Європі.

На тлі складної ситуації у країнах – членах ЄС, пов'язаної з міграційною кризою, Москва використовує російськомовне населення європейських країн (зокрема, Латвії, Естонії, Литви, Німеччини) для підриву їх суспільно-політичної стабільності, тиску на їх політичне керівництво, аж до загрози зміни найбільш незручних для РФ державних діячів. Формуючи проросійське лобі в таких країнах, як Чехія, Словаччина, Угорщина, Італія, Франція, Нідерланди, Німеччина, РФ намагається впливати на прийняття важливих для ЄС рішень (зокрема щодо міграційної кризи), з метою поглиблення суперечностей між європейськими країнами та деконсолідації позицій країн – членів ЄС.

Застосовуючи важелі впливу в ЄС, Росія **намагається створити напруженість у трансатлантичних відносинах** для поступового нівелювання політичного впливу США у Європі. Реалізація такого сценарію могла б послабити ЄС та призвести до втрати ним спроможності ефективно протистояти імперській політиці Росії та її намаганням відновити свої сфери впливу в Центральній та Східній Європі.

Цілком очевидно, що в осяжній перспективі російське керівництво і надалі використовуватиме невизначеність безпекової ситуації в Європі для

досягнення поставленої мети. З огляду на це, з боку Росії слід очікувати подальших дій щодо загострення конфлікту на Донбасі, провокацій щодо країн Балтії з метою недопущення протидії реалізації «Північних потоків», а також розширення доступу Росії до Балтійського моря й Калінінградської області. Ймовірними напрямками російської експансії можуть стати також Балканський і Чорноморсько-Каспійський регіони. Подальше зволікання Заходу з прийняттям плану ефективних дій, спрямованих на жорстку протидію реваншистській політиці Росії, може призвести до катастрофічних наслідків для Європейського континенту.

За цих умов вирішального значення набуває **діяльність НАТО, який повинен відновити свою роль основного контрибутора європейської і глобальної безпеки**. Опинившись у ситуації жорсткого випробування своєї спроможності й надійності, Альянс активно розробляє та впроваджує стратегію адаптації до нових викликів і загроз. Наразі в НАТО визнають, що російська агресія в Україні радикально змінила європейський безпековий ландшафт. Водночас обриси майбутньої системи безпеки в Європі залишаються невизначеними.

Нині відбувається кардинальна модифікація структури й парадигми НАТО. Це стосується оновлення стратегічної концепції, формату прийняття рішень, розробки і впровадження системи стримування в нових умовах, створення нових гнучких альянсів тощо. Варшавський саміт НАТО став визначальним кроком на шляху оновлення та адаптації Північноатлантичного альянсу до змін у міжнародному безпековому оточенні.

Стратегія адаптації передбачає подальший розвиток підходів, запропонованих у вересні 2014 р. на саміті НАТО в Уельсі у відповідь на російську агресію, передусім щодо створення і розвитку Сил швидкого реагування. На саміті НАТО, який відбувся у Варшаві 8–9 липня 2016 р., були прийняті важливі рішення і заходи для зміцнення позиції НАТО в Європі та світі. Напередодні саміту Польща виступила з «Варшавською ініціативою стратегічної адаптації», спрямованою на поліпшення спроможностей НАТО в галузі територіальної оборони та конвенційного стримування. Ініціатива передбачає заходи для підтримки країн-союзників у разі загрози гібридної війни, розгортання об'єднаних сил надвисокої готовності (*VTJF*) (контингент у 5 тис. осіб) і залучення додаткових сил НАТО у випадку подальшої ескалації ситуації. Запропоновано також заходи для поліпшення структури і зв'язності (*cohesion*) Альянсу та підвищення його можливостей при застосуванні збройної сили на випадок уведення в дію статті 5 Вашингтонського договору 1949 року, на якій тримається система колективної оборони НАТО.

У цьому контексті важливою є послідовна позиція Північноатлантичного альянсу щодо продовження політики «відкритих дверей» для нових членів. Рішення про започаткування переговорів щодо приєднання Чорногорії засвідчило, що, попри протидію Росії, процес розширення НАТО

й надалі триватиме. Політика «відкритих дверей» продовжує діяти, що залишає на порядку денному питання про майбутнє членство України в НАТО.

Актуальність політики «відкритих дверей» підтверджена і в прийнятому на Варшавському саміті комюніке, в якому наголошено, що питання стосовно розширення буде прийматися виключно всередині Альянсу. Отже, Росія, як і будь-яка інша третя країна, не має права на вето в цьому питанні. Україна уважно спостерігає за долею ініціативи Туреччини про можливість приєднання Грузії до НАТО без Плану дій щодо членства (ПДЧ) в Альянсі і в разі її втілення розраховує на застосування аналогічного підходу.

Важливим тестом на спроможність НАТО здійснювати оборонні функції в умовах кардинальних змін безпекової ситуації в Європі є **готовність країн-членів виконувати свої зобов'язання згідно зі статтею 5 Вашингтонського договору**. Завершення «холодної війни» породило у багатьох європейських членів Альянсу відчуття власної «убезпеченості», що мало наслідком зменшення воєнних бюджетів та небажання брати на себе відповідальність за безпеку інших союзників. Ці тенденції нині вміло використовуються Росією для нівелювання здатності НАТО ефективно протистояти російській експансіоністській політиці в Східній Європі.

У цьому контексті слід позитивно оцінити рішення НАТО щодо одностайної підтримки Туреччини в її конфлікті з Росією (листопад 2015 р.), попри намагання російської сторони залякувати Альянс початком повномасштабної війни та шантажувати застосуванням ядерної зброї. Так само неочікуваним для Росії стало визнання в документах НАТО гібридної атаки проти країни – члена Альянсу приводом для початку колективних оборонних дій проти країни-агресора. Зрештою, вже **саме це рішення спричиняє ефект стримування агресора**, оскільки досі дії Росії в Україні й ледь приховані погрози у бік країн Балтії базувалися передусім на впевненості у безкарності, на маскуванні гібридної війни під таку, якої взагалі не існує.

Проблема захищеності північно-східного флангу НАТО є особливо нагальною. Агресія Росії проти України висвітила недостатній військовий потенціал країн – членів Альянсу у цьому регіоні. Стратегія адаптації НАТО передбачає особливу увагу до цього питання. У 2015 р. практику скорочення видатків на оборону серед членів Альянсу було припинено, хоча ситуація ще далека від задовільної. Ризик можливої військової загрози з боку Росії актуалізується і для країн Північної Європи, які разом із країнами Балтії перебувають ледь не у найбільш вразливій позиції з цього погляду. Такі нейтральні країни, як Швеція та Фінляндія, значно зміцнили відносини особливого партнерства з НАТО, що може бути корисним прикладом для України.

Показовою є тенденція до посилення оборонного співробітництва між окремими країнами – членами НАТО, зокрема у форматах, що об'єднують країни, які мають різний характер відносин із НАТО та ЄС. Так, активізувалося співробітництво країн Північної Європи (Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Швеція) та Балтії (Литва, Латвія, Естонія) – формат *NB8*,

до яких приєднується Польща (*NBP9*). Слід узяти до уваги, що в межах власне скандинавсько-балтійського співробітництва (*NB8*) головування в НАТО у 2016 р. перейшло до Латвії. Пріоритетами на цей рік оголошено підтримку регіональної безпеки та програму ЄС «Східне партнерство», до сфери дії якої входить Україна. Латвія виявляла активність у підготовці до Варшавського саміту НАТО, проводячи консультації з Польщею. Безперечно, заслуговують на увагу **ініціативи президента Польщі Анджея Дуди, спрямовані на посилення східного флангу НАТО** шляхом зміцнення співробітництва між країнами-членами з Центральної і Східної Європи та Балтії (країни Вишеградської четвірки, країни Балтії, Болгарія та Румунія)¹. Важливим внеском у ці зусилля має стати спільна українсько-польсько-литовська бригада, яка в перспективі могла б перетворитися на постійно готову бойову структуру сил Альянсу.

Таким чином, **посилення оборонного регіонального співробітництва у Центральній, Східній та Північній Європі є суттєвим складником нової стратегії адаптації.**

Діяльність у рамках **Плану дій з підвищеної готовності (*Readiness Action Plan, RAP*)**, прийнятого на Уельському саміті НАТО, зберігає для стратегії адаптації ключове значення. Оприлюднений США план посилення своєї військової присутності в Європі є важливою частиною плану з пристосування Альянсу до нових складних безпекових реалій.

Варшавський саміт НАТО став якісно новим кроком у розробці та реалізації стратегії адаптації. Прийняті рішення стосуються як політичного, так і військово-оборонного вимірів діяльності Альянсу. Саміт став вагомим кроком до подальшого розширення співпраці України з НАТО та реалізації її курсу на євроатлантичну інтеграцію.

Надзвичайно важливою є прийнята перед самітом спільна декларація представників ЄС та НАТО, в якій окреслено й узгоджено основні напрями діяльності обох інтеграційних утворень для підтримки стабільності в Європі та в Євроатлантичному просторі. Йдеться, зокрема, про протидію гібридним загрозам, кібербезпеку, врегулювання міграційних потоків тощо. Наміри, зафіксовані у спільній декларації, мають стати новим імпульсом для координації безпекової співпраці НАТО та ЄС.

Варшавський саміт став потужним кроком на шляху формування нових стратегічних засад діяльності НАТО, спрямованих на активне стримування агресивної політики Росії та протидії загрозам на південному фланзі Альянсу. Окрім завдання забезпечення стабільності своїх членів, НАТО відтепер бере на себе **додаткове зобов'язання щодо поширення стабільності поза своїми безпосередніми кордонами, впроваджуючи більш ефективний, цілісний та стратегічно орієнтований підхід до країн-партнерів, якими є** Україна, Грузія, Молдова на сході та Ірак, Йорданія, Туніс – на півдні.

Прийнято програму заходів, спрямованих на допомогу цим країнам у **розбудові оборонних інститутів та підготовці власних спроможних зброй-**

¹[Електронний ресурс. Режим доступу]: <http://www.defence24.com/271071,andrzej-duda-attending-a-summit-of-the-central-european-states>

них сил. Допомога Україні за цією програмою передбачена безпрецедентна. 8 трестових фондів, 40 напрямів взаємодії, новий механізм координації допомоги від НАТО та країн-членів, безпосередня робота радників Альянсу в Генштабі, Міноборони та інших відомствах, спільна розробка і проведення реформ – це лише короткий перелік напрямів співпраці, викладених у схваленому на Варшавському саміті «Комплексному пакеті допомоги» (скорочено КПД). Найближчими роками він стане основним інструментом у взаємодії України з НАТО.

Реалізація КПД кардинально **розширює можливості співпраці Україна – НАТО у форматі особливого партнерства, з метою підвищення обороноздатності нашої країни і досягнення Збройними Силами України стандартів НАТО.**

Ще одне важливе рішення Варшавського саміту – згода Альянсу додати Україну до «елітного» формату взаємодії. Йдеться про так звану Програму розширених можливостей у рамках Ініціативи взаємосумісності партнерів, у якій беруть участь лише найбільш реформовані країни (Швеція, Фінляндія, Грузія, Йорданія та Австралія).

Вибудовуючи нову стратегічну лінію щодо інструментів партнерства і впроваджуючи відповідні програми з метою поширення стабільності на прилеглі регіони та морські простори, в Альянсі також беруть до уваги політичні наслідки своєї діяльності². Одним з таких наслідків є подальше розширення Альянсу, зокрема, питання про можливість членства для України та Грузії. Відсутність перспективи членства для цих країн послаблює безпеку в Європі та в Близькосхідно-Чорноморському просторі.

Нині Альянс категорично не зацікавлений, щоб на його кордонах існувала позаблокова «сіра зона» із залишків пострадянського простору. Тому важливість поступової інтеграції до НАТО країн-партнерів, які сьогодні перебувають поза блоками, у нових обставинах не тільки зберігається, а й підвищується.

---

²[Електронний ресурс. Режим доступу]: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=en

РОЗДІЛ 2. ПРОТИДІЯ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ

2.1. ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Російська збройна агресія стала важким випробуванням для України, особливо на початковому етапі воєнного конфлікту. Значно переважаючого за військовим і економічним потенціалом противника Україна «зустріла» кризою політичної влади, небоєготовною армією і дезорганізованими та корумпованими правоохоронними органами. Однак за короткий час, особливо завдяки масовому добровольчому та волонтерському руху, підтримці всього українського народу і демократичних країн, наш оборонний потенціал значно зріс. І це змусило Росію відмовитися від поширення воєнного конфлікту на інші регіони України.

Наразі гібридна війна РФ проти України триває, і силовий компонент залишається важливим засобом для досягнення її політичних цілей. Водночас форми і способи застосування цього компонента зазнали суттєвих змін порівняно з 2014 р. і першою половиною 2015 р.

Що стосується військової сили, то, відмовившись від активних наступальних дій, російські війська та підконтрольні їм терористичні угруповання на Донбасі перейшли до **тактики «турбуючих» дій**. Метою цих дій є не стільки перевірка стійкості оборони сил АТО, як постійне їх виснаження, підриг морального духу. Крім того, такими діями противник намагається спровокувати військовослужбовців Збройних Сил України на активну реакцію у відповідь, щоб звинувачувати Україну в порушенні Мінських домовленостей.

У рамках цієї тактики супротивник найчастіше вдається до обстрілів блокпостів сил АТО, дій диверсійно-розвідувальних груп, мінування доріг та мостів, збройних нападів силами невеликих груп бойовиків.

На території окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) залишаються російські батальйонно-тактичні і ротно-тактичні групи **загальною чисельністю близько 6,5 тис. військовослужбовців**.

Водночас Російська Федерація намагається максимально використовувати у протистоянні з українськими силовими структурами на Донбасі місцеве населення. Для цього під керівництвом її військових інструкторів були сформовані 1-й і 2-й армійські корпуси (АК). Їх командний склад на рівні управління АК і бригад укомплектований переважно кадровими офіцерами або

офіцерами запасу збройних сил РФ. Частка місцевого населення в особовому складі згаданих корпусів не перевищує 35 %. Управління й забезпечення 1-го та 2-го АК здійснюються спеціально створеним 12-м командуванням резерву Південного військового округу збройних сил Росії, штаб якого розташований у м. Новочеркаську Ростовської області РФ.

Загалом у складі угруповання російсько-терористичних військ на Донбасі є майже 43 тис. осіб, понад 700 танків і 1 330 бойових бронемашин, майже 750 одиниць артилерійських систем.

Зазначене свідчить про **намагання РФ сформувати на окупованій території Донбасу боєздатне угруповання, яке створювало б значну воєнну загрозу для України в східному регіоні навіть після скорочення там присутності російських військ.**

Привертає увагу процес нарощування Росією угруповання військ на західному та південно-західному стратегічних напрямках, у тому числі безпосередньо на кордоні з Україною. Кремль обґрунтовує такі дії як відповідь на агресивну, на його думку, антиросійську політику НАТО.

У рамках згаданого процесу у 2015 році у складі Західного військового округу збройних сил РФ була сформована 1-ша танкова армія, до складу якої, зокрема, увійшли Кантемирівська танкова й Таманська мотострілецька дивізії. У складі цього ж військового округу в минулому році створена також 20-та загальновійськова армія (штаб армії у м. Воронежі, РФ).

У січні 2016 року Міністерство оборони РФ оголосило про одне з найважливіших завдань цього року – формування трьох дивізій на західному напрямку. Йшлося не лише про їх формування, а й облаштування місць постійної дислокації.

Дві з цих трьох дивізій дислокуватимуться безпосередньо поблизу кордону з Україною – у містах Богучарі Воронежської області (танкова дивізія) і Новочеркаську Ростовської області (мотострілецька дивізія), а також у місті Єльні Смоленської області (мотострілецька дивізія) на кордоні з Білоруссю. Загалом військові частини і підрозділи дивізій будуть розміщені у Смоленській, Брянській, Воронежській, Белгородській і Ростовській областях РФ.

Високий рівень загрози збройної агресії зберігається з **південного напрямку – з території тимчасово окупованого Криму**. За висновками вітчизняних та іноземних воєнних експертів і керівництва НАТО, склад угруповання російських військ на півострові, його озброєння та особливості підготовки свідчать про спрямованість угруповання на здійснення наступальних дій. Найімовірнішою формою таких дій може бути морська десантна операція за спільної участі в ній сил Чорноморського флоту, з'єднань сухопутних військ, повітрянодесантних і десантно-штурмових частин, а також ударної авіації РФ.

Можливість залучення до операції значних сил РФ, велика кількість десантно-доступних ділянок на Чорноморському узбережжі України та обмежені тут оборонні ресурси нашої держави роблять південний напрямок вкрай небезпечним у системі оборони України.

Таким чином, небезпека ескалації конфлікту і переростання його у масштабну агресію є реальною. Враховуючи непрогнозованість дій Кремля, з огляду на його попередні дії, сили оборони та відповідні державні органи України мають перебувати у постійній готовності до відбиття збройного наступу російсько-терористичних військ.

Як продемонстрував попередній етап розгортання конфлікту, Україні не варто розраховувати на пряму військову допомогу з боку інших країн. Під питанням навіть отримання нею в якості допомоги летальної зброї. **Тому стосовно військової складової оборонного потенціалу Україна має спиратися переважно на власні ресурси.**

В умовах певного обмеження військових дій Росія активізувала в окремих районах Донецької і Луганської областей, а також у прилеглих регіонах України діяльність спецслужб, агентури, терористичних і диверсійних груп, збільшила кількість інформаційно-пропагандистських та інших заходів, спрямованих на дестабілізацію ситуації на сході нашої держави.

На тлі перемовин щодо «особливого статусу», «амністії», «модальностей проведення виборів», «відновлення економічних зв'язків» терористичні угруповання «ДНР/ЛНР», що контролюють ОРДЛО, імітують «державність», зміцнюють свою владу, створюють власну правову базу, переслідують лояльних до України жителів регіону, знищують державну символіку України, блокують доступ до українських ЗМІ, запроваджують в обіг іноземну валюту (російський рубль), нав'язують освітні програми антиукраїнської спрямованості, відверто заявляють про плани захоплення нових територій України.

Такі дії бойовиків **повністю підтримуються РФ**, яка продовжує надавати фінансову і матеріально-технічну допомогу терористам, проводити тренування бойовиків, вербування найманців на території РФ.

Росія фактично перебрала на себе керівництво квазідержавами, у тому числі через інститут представників своїх федеральних органів на Донбасі. При цьому основну роль відіграє створена при уряді РФ міжвідомча комісія (так звана комісія Д. Козака) під легендою «надання гуманітарної підтримки постраждалим територіям південно-східних районів Донецької і Луганської областей». Нагляд за повсякденною діяльністю цієї комісії та її робочих підгруп здійснює ФСБ РФ.

Наразі РФ фактично здійснює гібридну анексію окремих районів Донецької і Луганської областей шляхом поступової трансформації «ДНР/ЛНР» за своїми правилами, інтегруючи ці квазідержавні утворення до внутрішньоросійського економічного, правового, гуманітарного простору. Водночас на міжнародному рівні російське керівництво декларує необхідність реінтеграції ОРДЛО до складу України.

З-поміж низки напрямів діяльності спецслужб РФ на Донбасі важливе значення надається роботі щодо створення «позитивного іміджу» так званих ДНР/ЛНР серед населення України. Зокрема, поширюються псевдорезультати соціологічних опитувань, здійснюється психологічна обробка прихожан Української православної церкви (Московського

патріархату) та певних груп населення (пенсіонерів, колишніх комуністів, працівників бюджетних установ тощо).

Для просування у міжнародному форматі проросійських поглядів на ситуацію в АР Крим і на Донбасі та шляхи вирішення конфлікту в Україні керівництво РФ широко використовує міжнародні дискусійні майданчики, виступаючи організаторами (співорганізаторами) відповідних заходів, залучаючи іноземних проросійськи налаштованих політиків та експертів, інших фінансово зацікавлених осіб. При цьому штучно спровокований і активно підтримуваний Росією конфлікт на Донбасі російські ідеологи намагаються представити як виключно внутрішньоукраїнський, як «справедливу боротьбу російськомовного населення окремих районів Донецької і Луганської областей за свої громадянські права».

У цьому контексті **провокаційними і небезпечними є намагання російського керівництва нав'язати у Мінському переговорному процесі думку щодо необхідності федералізації України або надання окремим районам Донецької та Луганської областей особливого статусу, спрямованого, по суті, на примусовий перегляд територіального устрою нашої держави і її поступову десуверенізацію, як невід'ємної умови досягнення мирного врегулювання на Донбасі. Таким чином, Російська Федерація прагне спонукати Німеччину та Францію, які є контрибуторами цього процесу, розділити з нею відповідальність за втручання у внутрішні справи України та фактичне знищення її державності.**

Кроки України на виконання своїх зобов'язань у рамках Мінських домовленостей (обговорення проектів законів щодо проведення місцевих виборів в ОРДЛО, щодо амністії та внесення змін до Конституції України), зроблені протягом останнього року **в односторонньому порядку, як жест доброї волі**, залишилися без належної відповіді з боку терористичних угруповань «ДНР/ЛНР» та РФ, що їх підтримує. **Навпаки, вони уникають виконання своєї частини зобов'язань, серед яких ключовими залишаються виведення з території України регулярних частин збройних сил РФ і найманців, роззброєння незаконних збройних формувань тощо.**

Подальші кроки України, зокрема щодо проведення виборів на окупованих територіях ОРДЛО, стануть можливими лише після досягнення всіх необхідних для цього умов, передбачених Мінськими домовленостями і пов'язаних передусім з безпекою виборчого процесу. Незважаючи на твердження російської сторони про повну імплементацію нею Мінських домовленостей, досі невиконаними залишаються базові безпекові умови: припинення вогню, відведення важкого озброєння на визначені відстані, забезпечення ефективного моніторингу та верифікації цих процесів з боку ОБСЄ.

У Спільній заяві за підсумками зустрічі на найвищому рівні на цього-річному саміті НАТО у Варшаві глави держав і урядів підкреслили необхідність повного виконання Мінських домовленостей, основу яких становить всеосяжне припинення вогню і підтвержене на міжнародному рівні

відведення озброєння. Було також наголошено, що Росія як сторона, що підписала Мінські домовленості, продовжує свідомо дестабілізувати східну частину України і, на порушення міжнародного права, постачає зброю, техніку і живу силу, а також надає фінансову та іншу допомогу групам бойовиків, а також продовжує військове втручання у конфлікт.

Слід також зазначити, що жодна країна світу ще не проводила на своїй території вільних і демократичних виборів в умовах незавершеного збройного конфлікту та відкритого кордону з країною-агресором.

Наразі не можна назвати жодного факту, що засвідчував би наміри маріонеткових режимів так званих ДНР і ЛНР припинити збройне протистояння та реінтегруватися до політичного і правового простору України. **Усе це підтверджує наміри РФ продовжувати пошук можливостей легітимації режиму окупації, дискредитації України й посилення тиску на її керівництво.**

Серед інших загроз національній безпеці України, які можуть впливати на ситуацію в ОРДЛО та виконання Мінських домовленостей, слід зазначити:

- розвідувально-підривну й диверсійну діяльність російських спецслужб на території України;
- провокування Росією проявів тероризму і сепаратизму в інших регіонах України з метою дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні;
- продовження використання Росією різноманітних інструментів гібридної війни (інформаційні й кібернетичні атаки, маніпулювання суспільною свідомістю, створення перешкод у торгівлі, транзиті, посилення енергетичного тиску тощо);
- загострення криміногенної ситуації в ОРДЛО, створення каналів для незаконного переміщення товарів, зброї, наркотичних речовин, мігрантів (з огляду на неможливість контролю української влади за ділянкою державного кордону на відповідній території).

В умовах значних загроз національній безпеці, у тому числі у воєнній сфері, Україна була вимушена вжити низку заходів з **локалізації конфлікту в ОРДЛО**. Зокрема, у взаємодії з іншими суб'єктами загальнодержавної системи боротьби з тероризмом Служба безпеки України запровадила та здійснює контроль за переміщенням осіб, транспортних засобів і вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей. Згаданий контроль має на меті протидію тероризму та розвідувально-підривній діяльності російсько-терористичних структур і спрямований на забезпечення права громадян України виїжджати з неконтрольованих територій. При цьому слід наголосити, що локалізація конфлікту є елементом забезпечення національної безпеки, а стратегічною метою України є відновлення територіальної цілісності держави у межах міжнародно визнаного державного кордону України.

З метою забезпечення дії Конституції та законів України, безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії дивер-

сійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення АТО запроваджено **систему військово-цивільних адміністрацій** як тимчасових державних органів, що діють на території Донецької та Луганської областей у складі Антитерористичного центру (АТЦ) при СБУ.

Функціонування протягом року таких військово-цивільних адміністрацій дало змогу відновити українську юрисдикцію на звільнених територіях Донбасу і розпочати вирішення їх нагальних соціально-економічних проблем.

Водночас Україна вживає заходів щодо **недопущення гуманітарної катастрофи на тимчасово неконтрольованих територіях ОРДЛО**. Одним із важливих кроків у цьому напрямі стало врегулювання проблеми з переміщенням гуманітарної допомоги постраждалим районам, яка постачається як українськими, так і міжнародними організаціями, через лінію зіткнення. На цій основі формується нова модель військово-цивільних відносин у районі проведення АТО і на прилеглих територіях.

Крім того, у суміжних із районом проведення АТО регіонах нашої держави органами та підрозділами СБ України вживаються заходи, спрямовані на недопущення розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі й ненависті, сепаратизму і тероризму, а також проникнення диверсійно-розвідувальних груп.

Для вирішення певних гуманітарних проблем в ОРДЛО, спричинених гібридною агресією, створено Об'єднаний центр з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників та встановлення місцезнаходження безвісти зниклих у районі проведення АТО. СБУ розроблена і реалізується програма «Тебе чекають вдома», яка передбачає повернення на підконтрольну Україні територію громадян України, які добровільно відмовились від участі в незаконних збройних формуваннях (НЗФ) так званих ДНР і ЛНР.

З метою протидії ескалації збройної агресії Росії проти України та створення умов для відновлення її територіальної цілісності необхідно зосередити увагу на виконанні низки заходів.

Передусім необхідно **удосконалити систему управління обороною держави** з наданням їй можливостей для реалізації комплексної протидії збройній агресії із задіянням для цього політичних, військових, економічних, інформаційних та інших засобів боротьби.

Потребує також реформування система мобілізаційної підготовки та мобілізації України з урахуванням особливостей сучасних воєнних конфліктів та національної економіки України.

Важливого значення набуває **розроблення та практичне освоєння системи спільної підготовки організаційних структур Збройних Сил, інших військових формувань і правоохоронних органів** до застосування в умовах гібридної війни.

Серед невідкладних завдань на порядку денному і **питання забезпечення сил оборони озброєнням і військовою технікою**. Зокрема, йдеться про:

- розвиток оборонно-промислового комплексу України, нарощування його можливостей з модернізації наявного та виробництва новітнього озброєння з максимальним використанням вітчизняних комплектуючих вузлів і агрегатів;

- диверсифікацію міжнародних наукових і виробничих зв'язків підприємств оборонно-промислового комплексу України, а також диверсифікацію джерел постачань сучасного озброєння і військової техніки з метою гарантованого забезпечення нею сил оборони України в умовах можливих міжнародних криз.

В умовах активізації спецслужбами РФ і контрольованими ними НЗФ розвідувально-підривної діяльності проти України у різних формах необхідно продовжувати здійснювати заходи щодо **посилення контр-розвідувального режиму** як у районі проведення антитерористичної операції, так і в цілому по країні.

В інтересах виконання завдань у межах АТО, а також для недопущення дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в нашій державі СБУ необхідно зосередитися на розширенні оперативних можливостей у районі проведення АТО і суміжних регіонах.

Особливої уваги потребує **робота з виявлення й документування фактів порушень положень Мінських домовленостей** (зокрема в частині заборони використання визначених видів озброєнь, а також участі кадрових військовослужбовців РФ у діяльності НЗФ сепаратистів).

Актуальними для всіх органів сектору безпеки і оборони України залишаються завдання щодо **посилення протидії спеціальним інформаційним операціям (СІО)**, що здійснюються під час гібридної війни, й активізації проведення власних СІО стосовно так званих ДНР і ЛНР.

Також необхідно вжити додаткових заходів щодо систематичного доведення до іноземних споживачів об'єктивної інформації про події в Україні, а також щодо протидії антиукраїнським інформаційним кампаніям на міжнародному рівні.

Для підвищення ефективності протидії гібридній війні Україна має продовжувати комплексні реформи, розпочаті в системі забезпечення національної безпеки, в тому числі щодо впровадження доброчесності й подолання корупції в секторі безпеки і оборони.

Існує гостра необхідність **запровадження сучасних методів і практик у сфері забезпечення національної безпеки** на основі як міжнародного досвіду, так і досвіду нашої країни, отриманого під час проведення АТО.

Особливої уваги, зокрема, потребує питання підготовки особового складу органів сектору безпеки і оборони до спільних дій та їх координації в умовах невизначеної загрози.

Об'єктом першочергового реагування в рамках спільної взаємодії України і НАТО мають стати **невійськові аспекти**, які відіграють ключову роль у сучасній гібридній війні, включаючи проведення спеціальних операцій, протидію прихованій агресії в інформаційній, кібернетичній, еконо-

мічній, енергетичній та іншій сферах. Наразі у межах співпраці України та НАТО з питань стратегічних комунікацій вже розпочато роботу з формування національної системи стратегічних комунікацій як концептуального підходу до протидії російській інформаційній агресії. Триває процес утворення Трастового фонду НАТО з питань стратегічних комунікацій, розпочинає практичну роботу профільний Трастовий фонд з кібербезпеки.

Гібридна війна, розв'язана РФ проти України, нині вийшла за локальні межі нашої держави і перетворилася на суттєву загрозу європейській безпеці. З метою запобігання її подальшому поширенню на європейський простір необхідна широка консолідація міжнародних зусиль, і Україна як носій унікального досвіду протидії гібридній війні в сучасних умовах готова передати його усім зацікавленим у цьому країнам.

2.2. РЕАЛІСТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЗАМІСТЬ УМОВЛЯННЯ АГРЕСОРА

Транснаціональні масштаби загрози агресивних дій Росії проти України зумовлюють необхідність системних і цілеспрямованих дій української дипломатії задля створення й підтримки системи міжнародних зв'язків з метою досягнення належного рівня колективної відповідальності за підтримання міжнародної безпеки. Тільки наполегливі зусилля на національному рівні разом з активним цільовим залученням міжнародної спільноти і створенням міжнародних механізмів стримування агресора зможуть суттєво вплинути на локалізацію й остаточне врегулювання збройного конфлікту на сході України.

З огляду на це, вимагає істотного реформування діяльність **Організації з безпеки і співробітництва в Європі**, яка потребує відновлення своєї ролі як платформи з гарантування європейської безпеки та забезпечення її базових принципів, зокрема принципу непорушності кордонів. Нині система прийняття рішень в ОБСЄ відображає реалії часів її заснування, коли головним було підвищення довіри між державами-членами, а не покарання агресора. Конфлікт на сході України продемонстрував обмежені можливості ОБСЄ з досягнення консенсусу усіх 57 країн – членів організації. **Для подолання такої ситуації необхідно переглянути процес прийняття рішень в цій організації, зокрема щодо використання процедури «консенсус мінус один»**, за якої держави – порушниці режиму безпеки на Європейському континенті позбавляються права голосу. Важливим фактором є також кадрове наповнення спеціальних місій ОБСЄ в конфліктних зонах, зокрема виключення з них громадян країн, які прямо чи опосередковано беруть участь у відповідних конфліктах.

У цьому контексті заслуговує на позитивну оцінку внесок Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні у забезпечення припинення вогню та відновлення критичної інфраструктури у зоні бойових дій на Донбасі. Проте можливості місії у вирішенні цих завдань, як і завдання

контролю за відведенням важкого озброєння, є обмеженими з огляду на незначну чисельність, особливості її мандата й недотримання бойовиками зобов'язань у рамках Мінських домовленостей щодо припинення вогню.

Разом з тим, незважаючи на наявні недоліки, **ОБСЄ залишається важливим форумом з підтримання діалогу між сторонами конфлікту на сході України.** Врегулювання цього найбільшого виклику європейській безпеці після закінчення «холодної війни» потребує від організації пошуку балансу між існуючими діалоговими платформами (Мінський процес, «нормандська четвірка», консультації США–РФ) та новими механізмами вирішення українсько-російського конфлікту («Женева+», залучення міжнародної миротворчої місії з відповідним мандатом ООН/ОБСЄ, використання механізмів ЄС і НАТО). Саме ОБСЄ може відіграти тут координуючу роль між усіма залученими гравцями.

Україна як **непостійний член Ради Безпеки ООН** у 2016 та 2017 рр. активно сприятиме зростанню ролі цієї глобальної міжнародної інституції у вирішенні кризи, пов'язаної з російською військовою агресією на сході України, й **готова активізувати консультації щодо залучення миротворців ООН у зону конфлікту.** Направлення такої миротворчої місії забезпечить ефективну демілітаризацію регіону і створить сприятливі умови для проведення виборів на окупованих територіях у рамках виконання Мінських домовленостей.

«Нормандський формат» виявився найбільш життєздатним з точки зору залучення Російської Федерації до вирішення конфлікту на сході України. Важливим позитивним наслідком його функціонування стало підписання 12 лютого 2015 р. дорожньої карти реалізації Мінських домовленостей, виробленої у рамках «нормандської четвірки», та припинення внаслідок цього російського наступу. Незважаючи на незначний прогрес у реалізації цих домовленостей, **зазначений формат значною мірою сприяв захисту українських позицій у процесі мирного врегулювання на Донбасі.** Водночас йому бракує інструментів та засобів, які можна було б застосувати задля примусу Російської Федерації щодо виконання її зобов'язань, зокрема виведення її військової техніки, військовослужбовців та найманців з окупованих територій на сході України.

Критерієм успішності і послідовності зусиль міжнародних партнерів України, залучених до посередництва в урегулюванні конфлікту на Донбасі у «нормандському форматі», стане об'єктивна оцінка дій Росії щодо підтримки терористичних угруповань і їхніх злочинів на окупованих територіях, і відтак – збереження або посилення санкцій проти РФ.

Важливе значення для України має **резолуція Європарламенту** від 4 лютого 2016 р., яка засуджує «безпрецедентний рівень порушень прав людини, скоєних проти жителів Криму і, передусім, кримських татар – корінного населення, і жорсткі обмеження на свободу висловлення думок і мирних зібрань». **Україна позитивно оцінює перспективу широкого**

міжнародного переговорного формату з відновлення українського суверенітету над Кримом, який повинен включати безпосередню взаємодію з ЄС, з огляду на його підтримку євродепутатами.

Питання порушення Росією територіальної цілісності й суверенітету України, включаючи військову агресію на сході України, окупацію окремих районів Донецької та Луганської областей і незаконну анексію Криму, слід розглядати в комплексі, їх виокремлення дає агресору додатковий простір для дипломатичної «торгівлі» та маніпуляцій. Росія послідовно демонструє нехтування основними принципами, закладеними в Мінських домовленостях, гальмує їх виконання. Україна готова до участі в нових переговорних форматах з більшою кількістю акторів-переговорників та чіткішим потенціалом миротворчих інструментів. Метою України є створення дієвої міжнародної платформи діалогу, із залученням впливових посередників, для здійснення реальних кроків, вироблення життєздатних планів повернення Криму та деокупації окремих районів Донецької і Луганської областей. У перспективі **запропонований Україною формат «Женева+»**, за участі зацікавлених партнерів з ЄС і США, задовольняє такі потреби.

До переговорного процесу з урегулювання кризи на Донбасі доцільно підключити нових надійних і неупереджених посередників, що дозволить створити додаткові механізми реалізації Мінських домовленостей. Питання конфлікту на сході України є пріоритетним у порядку денному керівників багатьох європейських країн. Враховуючи це, варто долучити до діалогу країн – гарантів територіальної цілісності й суверенітету України за Будапештським меморандумом 1994 року – США та Велику Британію. Важливою також є активність у цьому питанні сусідніх країн, зокрема Польщі та Румунії, які повною мірою усвідомлюють і поділяють безпекові загрози, що існують нині в регіоні Східної Європи. Залучення нових переговорників сприятиме підвищенню ефективності миротворчих зусиль, продемонструє єдність і принциповість позиції провідних міжнародних акторів. Існує ймовірність, що це змусить Російську Федерацію поводитись стриманіше, а такі конструктивні зусилля сприятимуть пошуку компромісів, які дадуть змогу перейти від декларацій до практичних кроків з відновлення миру та стабільності у регіоні.

Першим практичним кроком у цьому напрямку стала згода країн G5 – США, Франції, Німеччини, Італії та Великої Британії – взяти участь у розробці «дорожньої карти» щодо термінів виконання пунктів Мінських домовленостей, у тому числі безперешкодного доступу місії ОБСЄ до окупованої території, стабільного режиму припинення вогню, гарантованого відводу техніки і артилерії та розгортання на Донбасі збройної поліцейської місії.

Україна наполягає на повному й негайному виконанні Мінських домовленостей, зокрема у частині **обміну заручниками та незаконно утримуваними особами за принципом «всіх на всіх»**. Такі міжнародні гуманітарні

організації, як ОБСЄ та Міжнародний комітет Червоного Хреста, мають виступити гарантами дотримання прозорості процедури обміну, відкритості інформації про військовополонених та інших утримуваних осіб.

Неприйнятними та безвідповідальними є дії підтримуваних Росією незаконних збройних угруповань, спрямовані на утиски цивільного населення на тимчасово окупованих територіях. Україна розцінює сфабриковані в Росії політичні справи та вироки за ними проти українських громадян, зокрема проти Олега Сенцова, Олександра Кольченка, Миколи Карпока, Станіслава Клича та інших українців-політв'язнів, яких незаконно утримують на території РФ, як свідомі намагання російської влади підірвати крихкий діалог з виконання Мінських домовленостей. Наша держава продовжує наполегливо працювати, у тому числі й на дипломатичному полі, щоб забезпечити якнайшвидше повернення українських громадян додому. Визволення з російської неволі Надії Савченко, Геннадія Афанасьєва та Юрія Солошенка є першим успіхом у цій царині.

Режим економічних і політико-правових санкцій, застосований міжнародною спільнотою проти Російської Федерації, нині є безпрецедентним і з огляду на кількість учасників, і на масштабність їх дії. Збереження й посилення санкційного режиму залишається важливим складником міжнародних зусиль, спрямованих на припинення російської агресії проти України та примус Росії до поваги норм і принципів міжнародного права. Санкції мають значний негативний вплив на російську економіку, хоча слід визнати, що їх дія ще не привела до очікуваних наслідків.

Очевидно, що **режим санкцій має застосовуватись у комплексі з низкою інших заходів тиску з боку міжнародної спільноти**, включаючи поглиблення дипломатичної ізоляції РФ, протидію масштабній кампанії дезінформації і пропаганди з боку РФ, збільшення воєнного потенціалу НАТО на її «східному фланзі», надання допомоги для зміцнення військової спроможності суміжних із Росією держав, у тому числі країн Балтії, України, Молдови і Грузії.

Економічні та дипломатичні санкції міжнародного співтовариства щодо Росії **мають зберігатись і посилюватись** аж до завершення процесу повного відновлення територіальної цілісності нашої держави, що передбачає деокупацію окремих районів Донецької і Луганської областей та повернення Криму під контроль України.

РОЗДІЛ 3. ЗМІЦНЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

3.1. МОДЕРНІЗАЦІЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

3.1.1. Створення нових концептуальних засад діяльності сектору безпеки і оборони

Україна веде масштабну роботу щодо реформування системи забезпечення національної безпеки.

У травні 2015 р. **прийнято нову редакцію Стратегії національної безпеки України** (затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287), яка спрямована на формування ефективної, сучасної системи забезпечення національної безпеки, спроможної захищати національні цінності й інтереси в умовах дії загроз нового типу та ненадійності зовнішніх гарантій безпеки України. При цьому **ключовим завданням визначено завершення формування та забезпечення розвитку ефективного сектору безпеки і оборони України**, який у середньостроковій перспективі спиратиметься на власні сили з огляду на перебування нашої держави поза рамками міжнародних систем колективної оборони. Разом з тим Україна залишає за собою право обирати спосіб гарантування державного суверенітету й територіальної цілісності.

На цій основі відбулося **оновлення і прийняття інших важливих стратегічних і програмних документів держави**. Зокрема, у 2015 р. затверджено нову редакцію Воєнної доктрини України, у 2016 р. затверджено Стратегію кібербезпеки України, схвалено в новій редакції Стратегічний оборонний бюлетень України, розроблено проект Концепції інформаційної безпеки України, розпочалася робота над Стратегією забезпечення інформаційної присутності України на окупованих і звільнених територіях, удосконалено низку нормативно-правових актів з питань забезпечення національної безпеки.

У 2014–2015 рр. збільшено фінансування державою потреб органів сектору безпеки і оборони, вжито заходів щодо покращення їх матеріально-технічного забезпечення.

Основні завдання розвитку сектору безпеки і оборони України визначені відповідною Концепцією, затвердженою Указом Президента України від 14.03.2016 р. № 92. Зокрема, Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України визначені шляхи формування національних безпекових та оборонних спроможностей, що дадуть змогу відновити територіальну

цілісність України у межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантувати мирне майбутнє України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також забезпечать створення національної системи реагування на кризові ситуації, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення кібербезпеки, оперативне спільне реагування на кризові та надзвичайні ситуації.

Реалізація Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України передбачає:

- створення ефективної системи управління сектором безпеки і оборони як цілісною функціональною системою;
- об'єднання оперативних спроможностей складників сектору безпеки і оборони для забезпечення своєчасного й адекватного реагування на кризові ситуації, які загрожують національній безпеці;
- постійне підтримання визначених сил безпеки і оборони в готовності до виконання завдань за призначенням;
- удосконалення системи планування у секторі безпеки та оборони, забезпечення раціонального використання державних ресурсів;
- поетапне та узгоджене нарощування оперативних спроможностей сил безпеки і оборони та рівня їх готовності до невідкладного реагування на виклики й загрози національній безпеці України;
- створення умов для широкого залучення недержавних організацій до виконання завдань в інтересах національної безпеки і оборони держави.

Практична реалізація Концепції надасть змогу сформувати цілісний сектор безпеки і оборони держави як головний елемент системи забезпечення національної безпеки та ефективний державний інструмент для своєчасного і гарантованого реагування на виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, а також створити боєздатні, багатофункціональні, мобільні, підготовлені на належному рівні, всебічно забезпечені, професійні сили безпеки і оборони, які за своїми спроможностями будуть здатні ефективно виконувати завдання за призначенням.

3.1.2. Формування нової якості Служби безпеки України

Під час протидії гібридній війні, нав'язаній нам РФ, Служба безпеки України через Антитерористичний центр здійснює організацію і проведення АТО, а також координацію діяльності суб'єктів загальнодержавної системи боротьби з терористичною діяльністю. У рамках своєї безпосередньої участі в антитерористичній операції СБУ продовжувала виявляти та знешкоджувати диверсійно-розвідувальні групи противника, протидіяти терористичним організаціям і незаконним воєнізованим формуванням.

Разом з тим ситуація як у районі проведення АТО, так і всередині країни нині залишається складною і вимагає все більших зусиль для забезпечення

ефективного контррозвідального режиму. **Завданням Служби безпеки України має стати робота на упередження, на викриття намірів ворога ще на стадії підготовки до вчинення диверсій і терористичних актів.** Необхідно також активніше протидіяти фінансуванню тероризму як з боку сусідньої держави, так і з боку пов'язаних з нею олігархічних груп, котрі намагаються дестабілізувати ситуацію всередині країни.

На сьогодні фактично завершене очищення лав Служби безпеки України від зрадників та корупціонерів, а також осіб з низькими професійними та морально-діловими якостями. За минулі два роки зі спецслужби звільнено понад 2 тисячі таких співробітників – більше, ніж за весь попередній час від здобуття Україною незалежності. На їх місце приходять патріотично налаштовані молоді офіцери, багато з яких отримали практичний досвід участі у бойових діях.

У плані подальшого вдосконалення організаційно-штатної структури Служби безпеки України, приведення її у відповідність до реалій оперативної обстановки та необхідності протидіяти новим загрозам національній безпеці вжито заходів щодо подальшого зміцнення підрозділів контррозвідки, Центру спеціальних операцій «А» та контррозвідального захисту інформаційної безпеки держави. На виконання рішення РНБОУ в СБУ створено Ситуаційний центр.

Результатом нормотворчої діяльності СБУ протягом останнього часу стало вдосконалення правового забезпечення діяльності спецслужби в умовах військової агресії РФ, проведення АТО на сході нашої держави, реформування сектору безпеки та оборони України. Загалом опрацьовано та підготовлено пропозиції щодо внесення змін до 141 закону України, десятків інших нормативно-правових актів для відповідного законодавчого реагування у сферах захисту національної державності, протидії тероризму та сепаратизму, контррозвідального захисту інформаційного простору, захисту критичної інфраструктури.

Головним завданням нині є завершення реформування Служби безпеки України, яке спрямоване на посилення її спроможностей давати адекватну відповідь сучасним зовнішнім і внутрішнім загрозам національній безпеці. Для цього необхідно вирішити нагальні питання щодо забезпечення Служби сучасними матеріальними і технічними засобами; упровадження новітніх інформаційних технологій у процес оброблення здобутої інформації; створення ефективної системи запобігання і протидії новим загрозам національній безпеці України у сфері державної безпеки та вдосконалення механізмів своєчасного виявлення і реагування на них у рамках подальшого розвитку сектору безпеки і оборони держави; удосконалення системи підготовки кадрів для спеціальних служб.

Реформування СБУ вимагає також уточнення правових, організаційних та інших засад функціонування Служби безпеки України з урахуванням сучасного досвіду діяльності спецслужб держав – членів ЄС і НАТО та демократичних перетворень у суспільстві. До процесу оновлення

доктринальних і концептуальних підходів до організації роботи СБУ залучена нині Міжнародна дорадча група з питань реформування Служби безпеки України, а також представники Консультативної місії ЄС з реформування сектору цивільної безпеки України, Офісу зв'язку НАТО в Україні, спеціальних служб Швеції, Польщі, Румунії, Литви, народні депутати України. З урахуванням положень Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України вже підготовлений проект Концепції реформування СБУ.

Проте найскладніша робота у цьому напрямі має бути зроблена вже найближчим часом. Керівництво Служби має діяти енергійно і послідовно, щоб потрібна державі реформа не залишилася на папері, як це сталося з попередньою Концепцією реформування та Комплексною цільовою програмою реформування Служби безпеки України. З огляду на зростання масштабів загроз національній безпеці, їх складний характер динамічна спеціальна служба, здатна ефективно захищати державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України, потрібна нашій країні вже зараз.

3.1.3. Удосконалення діяльності розвідувальних органів та формування розвідувального співтовариства України

Діяльність розвідувальних органів України протягом останніх двох років була націлена на відновлення оперативних, технічних, фінансових та організаційних можливостей, які були втрачені через цілеспрямовані дії попереднього керівництва держави, а також у зв'язку з анексією Криму та встановленням тимчасового контролю з боку терористичних угруповань «ДНР» і «ЛНР», підтримуваних Росією, над окремими районами Донецької та Луганської областей.

Крім того, з початком гібридної війни розвідувальним органам України довелося зіткнутися з принципово новими викликами для своєї діяльності. Зокрема, для Служби зовнішньої розвідки України виникла необхідність виконання непритаманних завдань військового/тактичного характеру, а проведення антитерористичної операції вимагало налагодження більш тісної взаємодії та координації суб'єктів розвідувальної діяльності з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. Ці проблеми були успішно вирішені у стислий термін, і зараз центри координації та взаємодії ефективно виконують низку важливих військово-тактичних, оперативних і розвідувальних завдань.

Виходячи з якісно нових геополітичних умов, з метою подальшого підвищення ефективності діяльності вітчизняної розвідки **у січні 2015 р. було утворено Об'єднаний комітет з питань розвідувальної діяльності (ОКРД) при Президентові України, у рамках якого розпочато реформування та розвиток розвідувальних органів України, а також створення максимально гнучкої та ефективної розвідувальної системи.**

Нашій державі потрібен **єдиний механізм планування** розвідувальної діяльності, постановки розвідувальних завдань, контролю за їх виконанням і реалізацією скоординованих і злагоджених розвідувальних заходів

на стратегічному й тактичному рівнях, спрямованих на забезпечення національних інтересів та здійснення державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній, інформаційній та інших сферах.

Ці завдання мають бути вирішені протягом найближчих кількох років завдяки реалізації низки заходів, визначених прийнятою у березні 2016 р. Національною розвідувальною програмою. Вона, зокрема, передбачає **створення розвідувального співтовариства** як одного з елементів розвідувальної системи та державної системи забезпечення національної безпеки, посилення всіх складників розвідувальної діяльності, покращення взаємодії розвідувальних органів та координації їх діяльності, удосконалення існуючої в розвідувальних органах України системи здійснення спеціальних заходів впливу і протидії.

У перспективі планується підвищити роль і місце ОКРД у розвідувальній системі як координаційного органу з відповідною його інституціоналізацією.

Важливим завданням є **вдосконалення законодавства щодо розвідувальної діяльності**. З метою актуалізації відповідної нормативно-правової бази була внесена низка змін до окремих законів України щодо розвідувальних органів, якими закріплена специфіка та особливості їх діяльності в нових умовах. Розпочато роботу над підготовкою Проекту закону України «Про розвідувальну діяльність», який має чітко визначити суб'єктність національної розвідувальної системи, її формат, структуру, права та обов'язки суб'єктів, правові засади, порядок, форми і механізми взаємодії між ними та іншими органами, які залучаються до здійснення розвідувальних заходів.

Нового змісту набуває **співробітництво з іноземними спецслужбами та розвідувальними органами**, передусім з країн – членів НАТО. Воно стало більш прагматичним, конкретним, спрямованим на вирішення актуальних завдань міжнародної, регіональної та національної безпеки. Такий підхід дав змогу перейти на новий рівень взаємодії – проведення спільних розвідувальних операцій, що загалом сприяє формуванню нового рівня довіри та співробітництва між спецслужбами.

Разом з тим певні здобутки не дають права спочивати на лаврах. Від того, наскільки ефективними і злагодженими будуть дії розвідувальних органів при реалізації положень Національної розвідувальної програми, залежатиме успіх нашої держави у справі реалізації її національних інтересів на міжнародній арені.

3.1.4. Реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України

Створення Національної поліції України. У 2015 р. тривала робота з подальшої **розбудови нової моделі системи МВС**, упорядкування і розроблення механізмів управління її структурними ланками для підвищення результативності функціонування, посилення впливу на стабілізацію та поліпшення криміногенної ситуації в державі.

Зокрема, у рамках реалізації Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ та Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України, які схвалені урядом, прийнято Закон України «Про Національну поліцію», який набув чинності 7 листопада 2015 р.

У 2015 р. за активної підтримки міжнародних організацій та урядів провідних країн світу розпочато реалізацію 13 основних проектів розбудови Національної поліції України.

Найбільший прогрес та підтримка населення досягнуті у сфері **розвитку універсальних високомобільних підрозділів патрульної поліції**, створених для ефективної профілактики та протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і порядку, надання якісних поліцейських послуг, зменшення аварійності на автомобільних шляхах держави. Вже відкрито управління патрульної поліції у трьох областях та 32 містах України. Орієнтовна чисельність особового складу на кінець реалізації проекту – 13 200 працівників.

У 2015 р. розпочали роботу і наряди дорожньої патрульної поліції. З травня 2016 р. підрозділи дорожньої патрульної поліції несуть службу на всіх дорогах міжнародного значення.

Для оперативного реагування на повідомлення про правопорушення та інші протиправні дії, а також для профілактики та протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на місцевому рівні, де не працюють підрозділи патрульної поліції, на базі колишніх патрульно-постової служби міліції та Державної автомобільної інспекції створюються **групи реагування патрульної поліції**. З 1 лютого 2016 р. такі сектори та групи розпочали функціонування у 79 містах і районах Донецької, Київської, Луганської, Харківської областей. Надалі по всій Україні планується створити 1,5 тис. таких груп реагування загальною чисельністю близько 12 тис. співробітників.

Зниженню рівня аварійності, підвищенню рівня водійської культури, недопущенню корупційних проявів та зловживань з боку працівників поліції сприятиме запровадження системи автоматичної фіксації правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Попередньо визначено 2000 аварійно-небезпечних місць для першочергової установки комплексів системи.

Триває процес створення **Корпусу оперативно-раптові дії «КОРД»** – єдиного і універсального підрозділу поліції особливого призначення для протидії злочинності, здійснення силової підтримки під час проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, забезпечення охорони свідків у кримінальному судочинстві, підтримання публічної безпеки і порядку, надання силової підтримки іншим підрозділам поліції. Підготовка бійців здійснюється на базі унікальних методик, адаптованих виключно для України.

З метою запровадження підходу «поліцейська діяльність, орієнтована на громаду» та **покращення якості послуг, які надаються дільничними поліцейськими громадянам**, робочою групою, до якої залучено експертів

міжнародних організацій, розроблено концепцію та план дій, які наразі узгоджуються.

Впроваджується автоматизована служба управління підрозділами поліції, залученими до реагування на повідомлення про злочини та події «102». У межах проекту підрозділи оновленої служби «102» розпочали свою роботу у більш як 20 містах та в Київській області. До кінця року проект планується реалізувати у 30 містах.

Здійснюються заходи з удосконалення **правового регулювання роботи з кадровим складом**. Нині вже пройшли атестування майже 24 тис. осіб апарату Національної поліції, головних управлінь Національної поліції у місті Києві, Київській, Хмельницькій, Рівненській, Волинській, Миколаївській та Одеській областях. За результатами атестування мають бути звільнені 3664 працівники. Подальша реалізація проекту потребує вдосконалення організаційної структури Національної поліції України, запровадження комплексної системи «Управління персоналом і штатний розпис», організації підвищення кваліфікації та навчання поліцейських.

Для забезпечення дотримання європейських і світових вимог утримання тимчасово затриманих осіб, а також реалізації рекомендацій національних і європейських правозахисних організацій заплановано заходи щодо значного зменшення кількості ізоляторів тимчасового тримання, що своєю чергою дасть змогу зменшити кількість обслуговуючого персоналу (з 3,4 до 2,3 тис. осіб) та зекономити кошти на утримання цих установ (з 9,5 до 3,6 млн грн), а також відремонтувати та реконструювати існуючі споруди.

Водночас у зв'язку з утворенням Національної поліції і реформуванням Міністерства внутрішніх справ України потребує належного правового врегулювання питання утримання тимчасово затриманих осіб правоохоронними органами, зокрема необхідне внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 02.12.2008 р. № 638.

Одним із важливих напрямів підвищення ефективності протидії злочинності є **реформування блоку кримінальної поліції та слідства, створення служби детективів**. Об'єднання функцій оперативних та слідчих підрозділів зменшить навантаження на слідчих, підвищить якість досудового розслідування. З цією метою вже розроблено проекти законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку проведення досудового розслідування у формі дізнання», «Про доповнення Кримінального кодексу України статтею 255-1» (щодо встановлення кримінальної відповідальності відносно «злочинців у законі»). Також розроблено проект програми підготовки спеціалістів для слідчих підрозділів. Перші 300 осіб розпочали підготовку в II кварталі 2016 р.

До кінця року планується розпочати введення сучасної, захищеної системи радіозв'язку на базі Європейського стандарту *TETRA* для забезпечення підрозділів поліції новітньою системою передачі даних, відео- та аудіоінформації із вбудованим криптографічним шифруванням і створення з її допомогою системи управління підрозділами поліції, їх контролю і моніторингу.

Запроваджується **принципово нова система оцінювання ефективності діяльності Національної поліції України**. Необхідно назавжди відійти від старих критеріїв оцінювання, що призводили до маніпулювання статистичними показниками та приховування злочинів від реєстрації. Віднині основним критерієм стане довіра населення до діяльності поліції, яка визначатиметься шляхом проведення соціологічних досліджень незалежними вітчизняними та міжнародними соціологічними службами. Поліція, що прийшла на зміну старій міліцейській системі, має стати надійним захисником прав людини, професійно протистояти зростаючому рівню злочинності.

Нині зроблено тільки перші кроки на шляху формування фактично нової правоохоронної структури. У цьому контексті **керівництву МВС варто приділити максимальну увагу вчасному реагуванню і виправленню різного роду помилок, що притаманні будь-якому процесу реформування**. Разом із громадянським суспільством воно має зосередити зусилля на продовженні реформування системи, перетворенні МВС на сучасний орган виконавчої влади, який відповідає за реалізацію стратегії перетворень, удосконалення правових механізмів та організаційних засад протидії злочинності; удосконалення шляхів і способів захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів юридичних осіб від злочинних дій; підвищення рівня інформованості суспільства про масштаби злочинності; удосконалення існуючих та розроблення нових методів боротьби зі злочинністю на національному та регіональному рівнях; гармонізацію національного законодавства з питань боротьби зі злочинністю із законодавством ЄС, розвиток інноваційної освітньої діяльності з метою підготовки нової генерації правоохоронців на базі відомчих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України.

Розбудова Національної гвардії України. Національна гвардія України, яка була створена трохи більше двох років тому, є однією з безпекових структур, що найбільш динамічно розвиваються. У її складі створюються нові підрозділи, здатні у взаємодії з іншими складниками сектору безпеки і оборони виконувати широкий спектр правоохоронних завдань та ефективно реагувати на кризові ситуації.

Досвід проведення антитерористичної операції та необхідність удосконалення взаємодії з іншими силами охорони правопорядку та військовими формуваннями мав наслідком внесення необхідних змін до Закону України «Про Національну гвардію України» наприкінці минулого року. Робота з удосконалення нормативно-правової бази з питань діяльності НГУ і приведення її у відповідність до євроатлантичних стандартів визначена пріоритетною.

Також за короткий термін у надзвичайно складних умовах було здійснено організаційно-штатні заходи зі створення оперативних підрозділів та збільшення загальної чисельності НГУ. Значно збільшено грошове забезпечення військовослужбовців, видатки на матеріально-технічне забезпечення і засоби індивідуального захисту особового складу.

Збільшення фінансування Нацгвардії дало змогу вперше з початку проголошення незалежності України закупити для доукомплектування та забезпечення діяльності військових частин значну кількість військового спорядження, що суттєво підвищило оснащеність частин і підрозділів НГУ та якість виконання бойових завдань у зоні проведення антитерористичної операції.

Уточнено важливі державні об'єкти, охорона та оборона яких в умовах правового режиму надзвичайного стану та особливого періоду покладена на НГУ.

Потрібно відзначити своєчасне, якісне комплектування новосформованих підрозділів НГУ та доукомплектування існуючих, що дало змогу підібрати найбільш патріотично налаштованих, вмотивованих громадян України для проходження служби у військовому резерві, готових виконувати бойові завдання із захисту суверенітету й територіальної цілісності України, протистояти російській агресії.

Пріоритетним завданням на найближчий період має стати **розгортання належним чином підготовлених військових частин оперативного призначення та загонів спеціального призначення**, а також оснащення частин та підрозділів Національної гвардії України новітніми та модернізованими зразками озброєння і військової техніки, спеціальними засобами та обладнанням для забезпечення охорони громадського порядку, технічного переоснащення систем управління та зв'язку.

Відповідно **мають бути змінені організаційно-штатні структури, а системи управління вдосконалені до рівня стандартів НАТО**. Це дасть змогу ефективно взаємодіяти з аналогічними структурами, які функціонують у європейських країнах та інших країнах світу на всіх рівнях: оперативному, стратегічному й тактичному. Особлива увага має бути приділена впровадженню нової системи підготовки особового складу, реформуванню системи бойової та спеціальної підготовки, розгортанню та обладнанню центрів підготовки підрозділів частин оперативного призначення.

Уже проходять підготовку бійці **першої бригади оперативного реагування**. Особовий склад таких підрозділів, що дислокуватимуться в усіх регіонах України, готується з урахуванням досвіду підрозділів французької й турецької жандармерії, а також італійських карабінерів і національної гвардії США. На нові підрозділи покладатиметься завдання локалізації та боротьби із сепаратизмом і бандитизмом, участь в охороні і обороні державного кордону України та відбиття зовнішньої агресії.

У результаті комплексної реформи Національна гвардія має стати одним із найбільш потужних і мобільних складників національного сектору безпеки і оборони.

Модернізація Державної прикордонної служби України. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відкрило нові можливості щодо

формування режиму державного кордону України відповідно до європейських критеріїв. Водночас російська агресія змусила кардинально змінити підходи до захисту державного кордону на сході та півдні України.

У зоні проведення Антитерористичної операції було організовано службу прикордонних нарядів на першому оборонному рубежі смуги безпеки. На другому оборонному рубежі смуги безпеки АТО організовано пропуск осіб, транспортних засобів та вантажів. Для контролю за ситуацією поза дорожніми коридорами щодоби виставляється до 200 прикордонних нарядів.

В акваторії Чорного та Азовського морів організовано патрулювання корабельно-катерними тактичними групами. Посилено заходи з висвітлення надводної обстановки та готовність сил для її реалізації. Уперше у рамках чинного законодавства на виконання завдань, пов'язаних з моніторингом державного кордону, на добровільних засадах залучено власників приватних літаків та вертольотів на власних повітряних суднах (залучено 11 приватних пілотів). Активізовано роботу з упровадження в охорону державного кордону безпілотних авіаційних комплексів. Створено позаштатні мотоманеврені групи та збільшено чисельність Мобільного прикордонного загону. Для відновлення контролю за державним кордоном у межах Донецької та Луганської областей створено тактичні угруповання «Кордон» та «Північ». Діяльність підрозділів спрямована на закріплення відповідних рубежів та підготовку районів оборони.

На кордоні з Російською Федерацією на оперативному й тактичному рівні Державною прикордонною службою здійснюються заходи з протидії незаконному переміщенню через державний кордон осіб, зброї та боєприпасів, у тому числі з невідконтрольованих територій вглиб України.

На виконання Плану заходів щодо інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону, територій, прилеглих до районів проведення антитерористичної операції та лінії розмежування з окупованою РФ Автономною Республікою Крим, здійснено комплекс заходів з метою адекватного реагування у разі можливої збройної агресії, загроз терористичного характеру, незаконної міграції, контрабандної діяльності.

Докорінна зміна безпекової ситуації та необхідність виконання нових завдань з охорони і захисту державного кордону потребували **внесення змін у програмні документи забезпечення системи прикордонної безпеки та розвитку прикордонного відомства**. У рамках комплексного реформування сектору безпеки і оборони наприкінці 2015 р. розроблено та схвалено Стратегію розвитку Державної прикордонної служби України. Визначено основні напрями підвищення рівня боєздатності органів Служби та їх спроможності до виконання завдань із захисту державного кордону, забезпечення готовності Державної прикордонної служби до охорони тимчасово неконтрольованих ділянок державного кордону після відновлення контролю над ними; підвищення рівня довіри населення до її особового складу.

Запроваджено **нові форми співпраці з прикордонними відомствами суміжних країн та Європейською агенцією з питань управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав – членів ЄС FRONTEX**. Зокрема, здійснюються спільний багатосторонній аналіз ризиків у сфе-

рі безпеки державного кордону, обмін інформаційними повідомленнями у разі виявлення нових способів протиправної діяльності на державному кордоні, а також найбільш характерних випадків виявлених правопорушень.

Протягом останніх років уже відбулися певні зміни у забезпеченні роботи Державної прикордонної служби. Так, збільшено чисельність Служби, суттєво підвищено її фінансування. Крім того, розроблено низку проєктів нормативно-правових актів, прийняття яких має забезпечити її подальше реформування і розвиток.

Важливим напрямом є **забезпечення розвитку інтегрованого управління кордонами з урахуванням досвіду держав – членів ЄС**. Реалізація цього багатогранного напрямку розвитку державної політики у сфері безпеки державного кордону потребує максимальної концентрації зусиль у рамках реалізації схваленої у 2015 р. Концепції інтегрованого управління кордонами.

Україна має реалізувати найвищі стандарти забезпечення готовності до захисту національних інтересів на державному кордоні. Для цього першочергово мають бути вирішені питання:

- модернізації системи управління Держприкордонслужби;
- удосконалення взаємодії з органами, що входять до складу сектору безпеки і оборони, органами виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- запровадження системи загальнодержавних заходів щодо своєчасного виявлення, упередження та ефективної протидії загрозам на державному кордоні;
- посилення бойових можливостей Держприкордонслужби;
- забезпечення її сучасними технічними засобами;
- визначення чіткого механізму залучення в мирний час з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України до здійснення заходів з посилення охорони державного кордону та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;
- розвиток прикордонного співробітництва, удосконалення співпраці з прикордонною охороною суміжних країн, країн ЄС, зокрема, спільний багатосторонній аналіз ризиків у сфері безпеки державного кордону та підготовка кадрів, у тому числі Національною академією Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;
- забезпечення раціоналізації фінансових витрат на утримання органів Державної прикордонної служби України.

Система прикордонної безпеки загалом має відповідати масштабам та особливостям існуючих загроз, бути дієво інтегрованою у систему міжнародної та регіональної безпеки як її невід'ємний складник.

Реалізація нової міграційної політики. Важливі завдання під час вирішення проблем, пов'язаних із запровадженням сучасних прозорих процедур надання високоякісних послуг, відходу від застарілої системи обліку фізичних осіб, посиленням спроможності нашої держави щодо протидії

нелегальній міграції, що обумовлено різким зростанням кількості мігрантів, вжиттям заходів у рамках Плану дій щодо лібералізації візового режиму з ЄС для України, покладаються на Державну міграційну службу.

У липні минулого року Рада національної безпеки і оборони України визначила додаткові заходи щодо запровадження безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом. На виконання рішення РНБОУ Кабінет Міністрів України у грудні 2015 р. затвердив Концепцію здійснення першочергових заходів з реформування Державної міграційної служби та Концепцію створення національної системи ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства. За досить короткий термін мають бути вирішені питання запровадження в Україні сучасної пластикової ID-карти замість паспорта громадянина України зразка 1993 року. На заміну архаїчної, неефективної, корупційно вразливої системи обліку населення, яка використовує інформацію на паперових носіях, має прийти комплексна система, побудована з використанням сучасних інформаційних технологій, запровадження якої дасть змогу зменшити час обслуговування людей, унеможливить його штучне затягування, зменшить можливості незаконної зміни даних, покращить рівень взаємодії державних органів між собою. За рахунок підвищення якості контролю ефективніше вирішуватимуться питання забезпечення громадської безпеки і громадського порядку, проведення демократичних виборів, надання державних послуг тощо.

Під час реалізації проекту особлива увага має бути приділена **мінімізації корупційних ризиків** за рахунок зменшення контактів осіб, що звертаються, з державними службовцями, а також розмежування технологічного процесу оформлення документів та ідентифікації. Потрібно активно упроваджувати інформаційні механізми надання консультацій та допомоги, налагоджувати взаємодію з громадянським суспільством. Використання нових технологій та забезпечення належного рівня обслуговування потребує також організації якісно нової підготовки працівників Служби.

Реформування Державної міграційної служби та створення національної системи ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства дасть змогу значно просунутись вперед у справі розвитку інформаційного суспільства в Україні та електронного урядування, що сприятиме дотриманню прав і свобод людини і громадянина, підвищенню рівня довіри до держави.

3.2. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ОБОРОННОЇ РЕФОРМИ

В умовах гібридної війни важливими завданнями Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України, інших центральних органів виконавчої влади і державних органів, органів військового управління та органів місцевого самоврядування України (далі – органи державної влади), а також Верхов-

ної Ради України залишаються організація відсічі збройній агресії, зміцнення оборони держави, посилення сил оборони³ та їх спроможностей⁴.

За результатами комплексного огляду сектору безпеки і оборони України та аналізу досвіду участі Збройних Сил України, інших складових сил оборони в АТО на Донбасі виявлено **низку суттєвих недоліків** у системі забезпечення національної безпеки і оборони держави. Для їх подолання насамперед необхідно здійснити оборонну реформу, засади якої визначені Стратегією національної безпеки України, Военною доктриною України, Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України та Стратегічним оборонним бюлетенем України.

Основними суб'єктами й одночасно об'єктами цієї реформи мають бути органи державної влади (від Президента України до органів місцевого самоврядування), які реалізують повноваження у сфері оборони, а також їхня діяльність у цій сфері. Крім того, об'єктами реформування є:

- сили оборони, їх склад, функції та завдання, структура, чисельність, підготовка, оснащення, спроможності, забезпечення, дислокація тощо, а також діяльність цих сил;

- воєнна економіка, насамперед підприємства, установи та організації воєнної промисловості, а також їх діяльність у військово-технічній та оборонно-промисловій сферах і сфері військово-технічного співробітництва.

Враховуючи це, головною метою оборонної реформи доцільно визначити:

- забезпечення ефективного керівництва та управління⁵ з боку органів державної влади силами оборони у мирний час, у кризових ситуаціях та в особливий період, які відповідали би принципам і критеріям, прийнятим у державах – членах НАТО та ЄС;

- набуття та підтримання силами оборони рівня спроможностей, необхідного для: ефективного реагування на воєнно-політичні виклики й воєнні загрози національній безпеці, створення умов для відновлення територіальної цілісності держави, захисту її суверенітету і незалежності; підвищення рівня їх сумісності при участі в операціях НАТО та ЄС із кри-

³Сили оборони – Збройні Сили України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна спеціальна служба транспорту, інші утворені відповідно до законів України військові формування, а також правоохоронні та розвідувальні органи, в частині залучення їх до виконання завдань з оборони держави.

⁴Спроможності сил оборони – кількісні та якісні показники, що характеризують здатність цих сил виконувати покладені на них завдання щодо оборони і відбиття збройної агресії проти України з урахуванням наявних можливостей держави.

⁵У Конституції та законах України вживаються два, фактично однакових за суттю, поняття. Першим є «керівництво» («загальне», «стратегічне», «воєнне», «військово-політичне», «адміністративне», тощо) Збройними Силами та іншими складниками сил оборони, що здійснюється на стратегічному рівні Президентом України – Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, Міністром оборони, Міністром внутрішніх справ, начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем Збройних Сил України та Командувачем Національної гвардії України.

Другим поняттям є «управління» військами (силами), з'єднаннями, частинами і підрозділами Збройних Сил та інших військових формувань України, яке реалізується на оперативному й тактичному рівнях відповідними командувачами (начальниками), командирами та органами військового управління.

При цьому у державах – членах НАТО використовують поняття «управління» (*control*) та «командування» (*command*).

зового реагування та в інших операціях з підтримання миру і міжнародної безпеки; досягнення критеріїв, потрібних для набуття Україною членства в НАТО;

- трансформацію та розвиток воєнної економіки, насамперед нарощування можливостей воєнної промисловості із забезпечення сил оборони сучасним озброєнням, військовою та спеціальною технікою, необхідними матеріально-технічними, фінансовими та іншими ресурсами, з урахуванням переходу на відповідні стандарти НАТО, а також диверсифікації експортної та імпоротної політики України у цій сфері.

Досягнення цієї мети оборонної реформи потребує цілеспрямованої роботи з урахуванням наявних на сьогодні в Україні та прогнозованих на середньострокову перспективу ресурсних обмежень за такими головними напрямками.

Удосконалення керівництва силами оборони. Відповідно до законодавства Президент України здійснює загальне керівництво силами оборони, у тому числі:

- у мирний час та у кризових ситуаціях – безпосередньо або через Раду національної безпеки і оборони України;
- в особливий період – безпосередньо або через РНБОУ, у тому числі з використанням потенціалу Воєнного кабінету РНБОУ та Ставки Верховного Головнокомандувача (у разі її створення), робочим органом якої є Генеральний штаб Збройних Сил України.

Контроль за діяльністю сил оборони Президент України здійснюватиме безпосередньо та через РНБОУ, яка також забезпечує координацію і контроль діяльності сил оборони.

З огляду на зазначене, **ефективність керівництва силами оборони з боку Президента України залежить від належної організації Секретарем РНБОУ роботи Ради, її Воєнного кабінету та Ставки Верховного Головнокомандувача.** У минулому році до законодавства внесено зміни, якими Секретарю РНБОУ надано додаткові повноваження щодо організації роботи цих державних органів та контролю за виконанням їх рішень.

Для належної організації роботи згаданих органів необхідно також запровадити **сучасні системи кризового прогнозування, планування, керівництва та управління силами оборони за стандартами, прийнятими у державах – членах НАТО та ЄС.** Йдеться насамперед про створення системи підготовки, моделювання та підтримки прийняття рішень керівництвом держави у сфері оборони за єдиними методиками, а також з моніторингу та оцінки стану виконання планів і програм реформування, підготовки та розвитку складових сил оборони.

Підвищенню рівня організації роботи РНБОУ сприятиме **створення єдиної системи ситуаційних центрів державних органів, що входять до сектору безпеки і оборони, а також інших органів державної та місцевої влади, забезпечення її ефективної координації з використанням можливостей Головного ситуаційного центру України, формування умов**

для забезпечення взаємодії цієї системи із Ситуаційним центром НАТО (*SITCEN*).

Президент України ефективно керуватиме силами оборони лише за умов подання йому Міністерством оборони України і Генеральним штабом Збройних Сил України якісно підготовлених і добре обґрунтованих проєктів документів оборонного планування, законів та актів Глави держави з питань оборони, а також пропозицій для прийняття рішень щодо застосування сил оборони у різних ситуаціях тощо. Одним із шляхів усунення існуючих у цій справі недоліків, на думку фахівців, може бути більш активне регулярне залучення до підготовки згаданих та інших аналогічних документів співробітників науково-дослідних установ Збройних Сил України і Національного університету оборони України.

На ефективність керівництва Президентом України силами оборони суттєво впливає також **стан діяльності Кабінету Міністрів України у сфері оборони**. Саме уряд визначає потреби в оборонних витратах і забезпечує фінансування заходів у цій сфері; організовує підготовку населення і території країни до оборони, здійснює керівництво єдиною системою цивільного захисту України, мобілізаційною підготовкою національної економіки та переведенням її на режим роботи в умовах надзвичайного чи воєнного стану; забезпечує комплектування сил оборони особовим складом; утворює державні резервні фонди фінансових і матеріально-технічних ресурсів та приймає рішення про їх використання для забезпечення потреб оборони; організовує розроблення і виконання держпрограми розвитку сил оборони, виробництва озброєння і військової техніки, інших програм (планів) з питань оборони; здійснює заходи щодо формування, розміщення, фінансування та виконання державного оборонного замовлення; забезпечує реалізацію правового та соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей; вирішує питання використання засобів зв'язку і радіочастотного ресурсу, комунікацій, інших об'єктів інфраструктури, навігаційної, топогеодезичної, метеорологічної, гідрографічної та іншої інформації, ведення геодезичних і картографічних робіт тощо.

Бойові дії на сході України виявили **низку вад** у вирішенні цих питань. Воєнні фахівці та незалежні експерти пов'язують їх, зокрема, з відсутністю у складі уряду протягом двох останніх років першого віце-прем'єр-міністра України, який за посадою повинен був опікуватися згаданими питаннями та керувати діяльністю Урядового комітету з питань оборони, оборонно-промислового комплексу та правоохоронної діяльності. Чи зможе нинішній склад Кабінету Міністрів України подолати згадані вади – покаже час.

Міністр оборони України й надалі підпорядковуватиметься Президенту України – Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України, буде підзвітним Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України.

Міністр оборони України у мирний час, у кризових ситуаціях та в особливий період здійснює, згідно із законодавством, військово-політичне та адміністративне керівництво Збройними Силами України. При цьому він,

обіймаючи найвищу цивільну посаду в Міністерстві оборони України, як прийнято у державах – членах НАТО і ЄС, забезпечуватиме ефективний демократичний цивільний контроль над Збройними Силами України через спрямування оборонної політики та розподіл оборонних ресурсів. Він також відповідатиме за формування політики держави у сфері оборони, оборонне планування, програмний і ресурсний менеджмент, у тому числі контроль за ефективним і належним використанням оборонних ресурсів, всебічне забезпечення життєдіяльності, функціонування, розвитку та застосування Збройних Сил України.

Крім того, в умовах дії воєнного стану Міністр оборони України здійснюватиме згадане керівництво ще й Національною гвардією України, яка в цих умовах підпорядковуватиметься Міністерству оборони України для виконання завдань з оборони держави.

Начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України є найвищою військовою посадовою особою у державі, підпорядкованою Президенту України – Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України та Міністру оборони України. Він відповідає, на даний час, за управління Збройними Силами України, координацію і контроль за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони у межах, визначених законами України і нормативно-правовими актами Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

На рівні цієї військової посадової особи завершується єдине політичне, воєнно-політичне, адміністративне та інше цивільне керівництво силами оборони і повинне починатися єдине або об'єднане військове керівництво та управління Збройними Силами та іншими складовими сил оборони. Але чітко регламентованого розподілу обов'язків у сфері такого керівництва та управління в Україні поки що не існує.

Так, начальник Генерального штабу у мирний час та у кризових ситуаціях здійснює передбачене законодавством безпосереднє військове керівництво лише Збройними Силами України, яке спрямоване на запровадження заходів їх розвитку, технічного оснащення, підготовки та всебічного забезпечення, визначення основ їх застосування, а також управління ними при виконанні завдань з оборони держави. Аналогічно цьому безпосереднє військове керівництво Національною гвардією здійснює командувач Національної гвардії України.

І тільки в умовах дії воєнного стану начальник Генерального штабу організовує підготовку та здійснює (через очолюваний ним Генеральний штаб) керівництво силами оборони лише при виконанні ними заходів воєнного стану, а також організовує діяльність відповідних військових адміністрацій.

Таким чином, *в Україні законодавчо не визначено вищу військову посадову особу, яка здійснювала б у мирний час планування та запровадження заходів щодо узгодженого розвитку всіх складових сил оборони, їх технічного оснащення, підготовки та забезпечення, визначення основ їх застосування, а у кризових ситуаціях та в особливий період*

здійснювала б на стратегічному рівні військове керівництво застосуванням згаданих сил. Дотепер не визначено також і військовою посадову особу, яка здійснювала б на оперативному рівні військове управління визначеними військами (силами) сил оборони під час проведення ними операцій або виконання інших завдань з оборони держави.

Досвід відсічі російської гібридної збройної агресії проти України виявив суттєві вади у здійсненні військового керівництва та управління різнорівніми (за складом і завданнями) і міжвідомчими (за підпорядкуванням) силами оборони, які слід усунути при здійсненні оборонної реформи.

Впровадження об'єднаного військового керівництва та управління силами оборони. Реалізація цього напрямку оборонної реформи відбуватиметься у спосіб **перебудови системи військового керівництва та управління силами оборони, що ґрунтується на новому розподілі повноважень, функцій, завдань, відповідальності й підзвітності у цій сфері, визначених з урахуванням відповідних принципів, прийнятих у державах – членах НАТО.** Йдеться, зокрема, про:

- **запровадження більш широкого демократичного цивільного контролю над силами оборони,** який здійснюється Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, цивільним Міністром оборони України та Міністерством оборони України;

- створення у системі військового керівництва та управління силами оборони **двох окремих підсистем:** першої – з реалізації функцій та завдань щодо формування, оснащення, підготовки, забезпечення і розвитку (далі – генерації) сил оборони та другої – з виконання функцій та завдань із здійснення об'єднаного військового керівництва та управління застосуванням сил оборони;

- уникнення дублювання функцій між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних Сил України, чіткий розподіл повноважень та відповідальності між їх структурними підрозділами з одночасним підтриманням тісних функціональних взаємозв'язків, а також інтегрування, у перспективі, Генерального штабу у Міністерство оборони України;

- делегування цими органами частини своїх повноважень органам нижчої ланки управління, спроможним приймати оперативні й тактичні рішення, з метою надання можливостей вищим ланкам зосередитись на прийнятті стратегічних рішень;

- підвищення рівня компетентності і персональної відповідальності посадових осіб сил оборони за здійснення визначених повноважень;

- забезпечення прозорості при прийнятті адміністративних і кадрових рішень на всіх рівнях системи керівництва та управління силами оборони;

- впровадження чітких і зрозумілих концептуальних, доктринальних документів, які дадуть змогу поліпшити процеси прийняття рішень на всіх рівнях керівництва та управління силами оборони;

- забезпечення ефективної міжвідомчої координації, передусім з питань розвідувальної діяльності, аналізу та оцінки обстановки, управління військами (силами), забезпечення зв'язку та захисту інформації, кібернетичного захисту і стратегічних комунікацій.

Запровадження перспективної системи військового керівництва та управління силами оборони супроводжуватиметься **досягненням цілей партнерства в рамках участі України у Процесі планування та оцінки сил НАТО**, з урахуванням ситуації на сході України.

У цьому плані **Президентом України**, з урахуванням досвіду відсічі російській збройній агресії, рекомендацій вітчизняних і західних експертів (радників) з питань оборони, матеріалів корпорації *REND*, **прийнято рішення**, зокрема, **щодо**⁶:

- **створення двох окремих посад** – «Головнокомандувач Збройних Сил України» та «Начальник Генерального штабу Збройних Сил України», які на цей час є об'єднаними;

- **введення посади** «Командувач об'єднаних сил»;

- **формування Об'єднаного оперативного штабу** Збройних Сил України.

Головнокомандувач Збройних Сил України буде найвищою військовою посадовою особою, підпорядкованою Президенту України та Міністру оборони України. Він відповідатиме за готовність до виконання покладених завдань Збройних Сил України та переданих у його підпорядкування інших складових сил оборони, а також за безпосереднє військове керівництво та управління під час їх застосування.

Цей Головнокомандувач доповідатиме безпосередньо Міністру оборони України з питань повсякденної діяльності Збройних Сил України, ведення поточних операцій Збройних Сил України та переданих у його підпорядкування інших складових сил оборони. У разі введення воєнного чи надзвичайного стану Головнокомандувач Збройних Сил України та Міністр оборони України доповідатимуть з цих питань Президенту України.

Головнокомандувачу Збройних Сил України підпорядкуватиметься начальник Генерального штабу Збройних Сил України, який відповідатиме за виконання завдань і функцій, покладених на Генеральний штаб Збройних Сил України, у тому числі щодо визначення вимог до спроможностей сил оборони, потреб у ресурсах, необхідних для належного виконання ними завдань Збройними Силами України та іншими складовими сил оборони, стратегічного планування застосування та розвитку Збройних Сил України, їх технічного оснащення, підготовки та всебічного забезпечення.

Генеральний штаб Збройних Сил України стане головним військовим органом з планування оборони держави, стратегічного планування застосування Збройних Сил України та інших складових сил оборони, координації і контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами

⁶Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» від 06.06.2016 р. № 240 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.

оборони у межах, визначених законами України і нормативно-правовими актами Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. В особливий період Генеральний штаб залишатиметься робочим органом Ставки Верховного Головнокомандувача (у разі її створення).

Командувач об'єднаних сил підпорядковуватиметься Головнокомандувачу Збройних Сил України та здійснюватиме через Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України планування застосування та безпосереднє військове управління об'єднаними силами і засобами Збройних Сил України, які передані у його підпорядкування, та інших складових сил оборони, а також українськими національними контингентами і персоналом, які беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Головнокомандувачу Збройних Сил України підпорядковуватимуться також Командувачі видів (окремих родів військ) Збройних Сил України, які відповідатимуть за розвиток підпорядкованих їм військ (сил), їхнє технічне оснащення та всебічне забезпечення, підготовку та готовність до виконання покладених завдань, управління ними під час проведення видових операцій (силами та засобами відповідного виду або окремого роду військ).

Керівники органів управління інших складових сил оборони братимуть участь у плануванні оборони держави та визначенні вимог до спроможностей сил оборони, погоджуватимуть з Генеральним штабом Збройних Сил України програми і плани розвитку відповідних складових сил оборони, їх технічного оснащення, підготовки, всебічного забезпечення та виконання завдань з оборони держави, а також здійснюватимуть управління застосуванням підпорядкованих сил і засобів. Відповідно до євроатлантичних норм буде посилено міжвідомчу координацію та поєднання спроможностей сил оборони для підвищення ефективності їх застосування та заощадження ресурсів.

З огляду на зазначене, необхідно вже зараз розпочати відповідним чином вдосконалювати систему військового керівництва й управління силами оборони, унормувувати функції, повноваження та завдання посадових осіб та органів військового управління на стратегічному і оперативному рівнях.

Трансформація Збройних Сил та інших складових сил оборони. Україні для відсічі можливої нової російської гібридної агресії проти неї потрібно сформувані сили оборони, які володіли б адекватними гібридними оборонними спроможностями.

Для реалізації цього слід визначити конкретні формати сил оборони у мирний час, для дій у кризових ситуаціях та в особливий період, а також уточнити для кожної складової цих сил її функції, завдання, структуру, чисельність, напрями підготовки, оснащення, спроможності, забезпечення, дислокацію тощо, необхідні для виконання завдань з оборони держави у згаданих ситуаціях. Це дасть змогу інтегрувати спроможності всіх складових сил оборони для забезпечення ефективного реагування на потен-

ційні виклики і воєнні загрози, а також заощадити значні фінансові, матеріально-технічні, людські та інші ресурси держави.

Визначальною складовою сил оборони й надалі будуть Збройні Сили України. Разом з тим суттєвий за обсягами та специфічний за характером оборонно-правоохоронний внесок до спроможностей сил оборони робитиме Національна гвардія України. До сил оборони також належать органи управління та підрозділи Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Управління державної охорони України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій і Державної пенітенціарної служби України в частині залучення їх до виконання завдань з оборони держави.

З огляду на такий різномірний та міжвідомчий характер сил оборони, необхідно запровадити механізми взаємоузгодженої трансформації та подальшого розвитку всіх згаданих складових сил оборони, їх технічного оснащення, підготовки, в тому числі спільної, та всебічного забезпечення.

Впровадження в Україні ефективного оборонного планування та управління оборонними ресурсами з використанням сучасних євроатлантичних підходів. Для впровадження такого планування насамперед необхідно *уточнити повноваження, завдання і передусім відповідальність органів державної влади та військового управління* у цьому процесі. Наступним кроком має стати впровадження сучасних принципів та механізмів такого планування, які використовуються в НАТО. Йдеться, зокрема, про принцип так званого всебічного підходу до забезпечення оборони, а також методик планування, що ґрунтуються на досягненні необхідних спроможностей, орієнтованих на підготовку сил оборони до виконання завдань за призначенням, належного матеріально-технічного забезпечення потреб сил оборони тощо.

Актуальним залишається і *покращення координації дій органів державної влади, військового управління та складників сил оборони* при плануванні їх реформування, розвитку, спільної підготовки та застосування.

Важливим завданням є створення нової складової системи оборонного планування – інтегрованої системи управління ризиками. Її робота дасть змогу уникнути стратегічних помилок, які можуть призвести до значних втрат у майбутньому (перевитрат фінансових ресурсів, неефективного використання економічного потенціалу держави тощо); забезпечити підтримку процесів прийняття рішень на довгострокову, середньострокову та коротко-строкову перспективи; підвищити якість проведення оборонного планування складових сил оборони, підготовку відповідних документів оборонного планування тощо.

Необхідно у стислі строки запровадити синхронізовану з існуючою у НАТО циклічність розроблення документів оборонного планування; адаптувати згадані документи, а також документи оперативного і бойового управління, статuti та настанови до стандартів Альянсу з урахуван-

ням набутого досвіду здійснення АТО; запровадити систему оборонного планування на основі спроможностей – у всіх складових сил оборони, узгодивши її з програмно-цільовим та іншими сучасними методами планування фінансових та інших матеріально-технічних ресурсів; забезпечити дієвий контроль за станом виконання завдань і заходів, визначених у документах оборонного планування.

Потрібно переглянути й суттєво скоротити кількість концептуальних і програмних документів та планів у сфері оборони, а також узгодити їх положення з основами оборонної політики держави, визначеними у Воєнній доктрині України, Стратегії національної безпеки України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України.

Варто визначити конкретний порядок погодження з Генеральним штабом Збройних Сил України програм і планів реформування та розвитку відповідних складових сил оборони, їх технічного оснащення, підготовки, забезпечення та виконання завдань з оборони держави в межах визначеної компетенції. Ці програми та плани мають узгоджуватися з документами планування соціально-економічного розвитку та планування у секторі безпеки і оборони України.

Слід також підвищити *ефективність науково-технічного супроводження* розроблення та реалізації документів оборонного планування.

Своєю чергою для впровадження ефективного та прозорого управління оборонними ресурсами слід переглянути принципи та підходи до бюджетного планування та обсяги забезпечення ресурсами сил оборони.

Забезпечення ефективного функціонування сил оборони, визначення потрібних для цього обсягів фінансових і матеріально-технічних ресурсів має відбуватися з використанням програмно-цільового методу у бюджетному процесі, а також уніфікованої системи планування та управління ресурсами на основі сучасних євроатлантичних підходів.

Потребує унормування система фінансування сил оборони у кризовий період, а також запровадження процедур фінансування з використанням додаткових джерел та ефективного управління резервами, здійснення протидії корупції.

З урахуванням найкращих практик держав – членів НАТО необхідно запровадити раціональний розподіл видатків на забезпечення утримання військ (сил), їх оперативні потреби на бойову підготовку, розвиток і закупівлю озброєння та військової техніки.

Актуальним є подальше посилення прозорості при управлінні оборонними ресурсами, зокрема у спосіб більш широкого впровадження електронних закупівель, а також раціонального поєднання централізованих і децентралізованих державних закупівель; підвищення ефективності роботи єдиного уповноваженого підрозділу з питань запобігання корупції та забезпечення доброчесності в діяльності Міністерства оборони України та Збройних Сил України, вжиття необхідних заходів, спрямованих на зниження корупційних ризиків.

Набуття силами оборони спроможностей, необхідних для виконання завдань з оборони держави. Для набуття таких спроможностей (оперативних, бойових, спеціальних тощо) передусім необхідно здійснити реформування і забезпечити подальший розвиток Збройних Сил та інших складових згаданих сил.

Цілі, пріоритети, завдання та заходи з їх реформування та розвитку докладно визначені у Воєнній доктрині України, Стратегії національної безпеки України, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України та Стратегічному оборонному бюлетені України, а також наводитимуться у відповідних державних цільових програмах. Йдеться насамперед про: оптимізацію організаційних структур і складу сил оборони, розподіл їх бойового складу мирного часу за строками готовності до виконання завдань з оборони держави; відродження військово-морського потенціалу нашої держави; підвищення ефективності системи воєнної розвідки; створення сил спеціальних операцій; удосконалення системи підготовки військ (сил) сил оборони; відновлення справності, модернізацію та уніфікацію озброєння, військової та спеціальної техніки сил оборони і закупівлю нових їх основних зразків; створення за стандартами та сприянням НАТО сучасної системи командування, управління, зв'язку, обчислювання, розвідки та спостереження (*CAISR*).

Після завершення реформи сили оборони мають набути спільних спроможностей, що дадуть змогу їм гарантовано виконати, з урахуванням характеру потенційних загроз національній безпеці і визначених сценаріїв реагування на них, такі завдання:

- застосування у збройному конфлікті з використанням сучасних форм і способів ведення збройної боротьби та наданням пріоритету активній обороні для завдання противнику поразки і примушення його до припинення воєнних (бойових) дій;
- ведення спільних операцій сил оборони у поєднанні з територіальною обороною;
- участь в антитерористичних операціях на території держави та поза її межами, заходах боротьби з піратством і неконтрольованим розповсюдженням зброї масового ураження;
- здійснення заходів правового режиму воєнного стану чи участі у заходах правового режиму надзвичайного стану, ліквідації надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру;
- посилення охорони державного кордону України, суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні і на континентальному шельфі, протидії незаконним перевезенням зброї і наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у відкритому морі;
- участь відповідно до рішень Ради Безпеки ООН та міжнародних договорів України у багатонаціональних операціях з підтримання миру і безпеки та гуманітарних операціях під егідою уповноважених на це міжнародних організацій, а також визначеним складом у спільних операціях з НАТО та ЄС;
- надання військової допомоги іншим країнам;
- участь у міжнародному військовому співробітництві.

Створення об'єднаної системи логістики сил оборони. Така система має будуватися на основі *логістичних доктрин і стандартів НАТО*. Важливо, що вона має бути здатною забезпечувати Збройні Сили та інші складові сил оборони не лише у мирний час та в особливий період.

Для цього потрібно насамперед *удосконалити національну нормативно-правову базу щодо матеріально-технічного забезпечення військ (сил)*. Адаптувати її до стандартів і принципів, прийнятих у державах – членах НАТО. Сформувані на початковому етапі нову систему логістичного забезпечення Збройних Сил України, до якої поступово інтегрувати відповідні системи логістичного забезпечення інших складових сил оборони.

При цьому при Кабінеті Міністрів України необхідно утворити робочий орган з координації діяльності об'єднаної системи логістики сил оборони, а також запровадити у Збройних Силах України, відповідно до стандартів НАТО, *J*-структуру органів військового управління, що відповідатимуть за їх логістичне забезпечення, розмежувавши стратегічні та оперативні функції згаданих органів.

Така об'єднана система, зокрема, здійснюватиме постачання матеріально-технічних засобів та надання послуг; технічне обслуговування та ремонт озброєння, військової та спеціальної техніки; перевезення і транспортування матеріально-технічних засобів; утримання військової інфраструктури; укладання договорів (закупівля послуг); фінансування логістичних витрат.

Слід також створити *автоматизовану систему управління обліком і рухом матеріально-технічних засобів Збройних Сил та інших складових сил оборони*. Її програмною основою має стати сучасна інформаційно-технологічна платформа планування й управління ресурсами, яка базується на програмному забезпеченні, розробленому з урахуванням сумісності з процедурами та відповідними стандартами НАТО. Своєю чергою це потребує переходу на прийняту в НАТО систему кодифікації озброєння, військової та спеціальної техніки, військово-технічного майна, ракет і боєприпасів та матеріально-технічних засобів. Водночас необхідно на основі західних стандартів забезпечити уніфікацію речового, продовольчого та інших видів забезпечення сил оборони, а також поступове реформування системи управління життєвим циклом продукції оборонного призначення та подвійного використання.

Потрібно також оптимізувати функції, склад і дислокацію об'єднаних центрів забезпечення, арсеналів, баз і складів зберігання матеріально-технічних засобів Збройних Сил України та інших складників сил оборони з урахуванням асортименту, специфіки, товарного сусідства, наявних технологій, оптимальних транспортних маршрутів та вартості перевезень, а також відповідного досвіду бойових дій на сході України.

Саме ці центри як багатофункціональні органи забезпечення військ (сил) матеріально-технічними засобами за територіальним принципом незалежно від їх підпорядкованості становитимуть основу перспективної інтегрованої системи логістики сил оборони.

Створення ефективної системи медичного забезпечення сил оборони України. Формування такої системи має здійснюватися на основі подальшого впровадження відповідних принципів та стандартів НАТО.

Основні зусилля планується зосередити на заходах з медичного забезпечення сил оборони під час виконання ними бойових завдань, а також надання медичної допомоги, лікування і медичної реабілітації поранених у рамках єдиного медичного простору нашої держави у спосіб максимальної інтеграції згаданої системи з існуючою цивільною системою охорони здоров'я. З огляду на це, передбачається удосконалити систему управління військово-медичною службою, її функціональні та організаційні структури, оптимізувати кількість і розташування військово-медичних закладів з урахуванням нагальних потреб сил оборони.

Особлива увага надаватиметься *розвитку медицини військової ланки*. З урахуванням досвіду здійснення АТО та відповідних стандартів НАТО буде вдосконалено організаційно-штатну структуру медичних підрозділів військових частин і з'єднань, військово-медичних закладів, систему комплектування їх медичним персоналом, забезпечення необхідним комплектно-табельним оснащенням, евакуаційно-транспортними засобами та санітарно-технічним оснащенням модульного типу тощо.

Триватиме впровадження в діяльність військово-медичних служб сучасних технологій надання медичної допомоги та лікування поранених відповідно до стандартів медичної допомоги, клінічних протоколів та інших галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я.

Необхідно створити, за сприяння та за стандартами НАТО, медичну інформаційну систему складових сил оборони, що охоплює всі етапи медичної евакуації та процеси управління потоками пацієнтів у мирний час та в особливий період.

Нарощуватимуться, у тому числі за допомогою держав – членів НАТО, спроможності щодо надання медичної допомоги особам, які постраждали внаслідок бойових дій, їх реабілітації, включаючи медико-психологічне та санаторно-курортне лікування. Буде вдосконалено механізми залучення цивільних закладів охорони здоров'я для надання спеціалізованої та високоспеціалізованої медичної допомоги пораненим (хворим) військовослужбовцям.

Має бути продовжена *реформа системи підготовки та перепідготовки військово-медичних кадрів для сил оборони*, а також запровадження в системі медичної освіти військово-медичної підготовки, яка забезпечувала б ефективне навчання стандартів надання медичної допомоги при бойових травмах тощо.

При створенні нової системи медичного забезпечення сил оборони необхідно зберегти гарантований законодавством рівень соціальних гарантій щодо медичного забезпечення військовослужбовців і ветеранів військової служби, членів їх сімей, цивільних працівників та інших категорій громадян, які мають право лікуватись у військових лікувальних закладах.

Професіоналізація сил оборони та створення в Україні необхідного військового резерву. Підходи до вирішення цих важливих проблем мають

передбачати, зокрема, створення умов для поступових змін у ментальності командного та рядового складу сил оборони на основі європейських цінностей; перегляд організації військової служби, військових статутів та інших документів, які регламентують порядок проходження такої служби, взаємовідносини між військовими, військовим і цивільним персоналом; запровадження національно-патріотичних атрибутів військової служби тощо.

Важливим при цьому є *втілення в органах військового управління сил оборони нового стилю керівництва й управління, притаманного європейській культурі взаємовідносин між керівниками та підлеглими*, основними рисами якої є:

- динамічність, креативність, вільність висловлювання поглядів персоналом, орієнтація військової структури на досягнення нових спроможностей та успішне виконання покладених завдань;
- готовність лідера йти на ризик і брати на себе відповідальність за прийняті рішення, гуманізм і повага до особи військовослужбовця;
- правова захищеність, соціальна справедливість і рівноправність військовослужбовців у питаннях професійного та службового росту, поєднання єдиноначальності й колегіальності при прийнятті кадрових рішень;
- відкритість і довіра у взаємовідносинах між військовослужбовцями, оновлення на посадах і збереження кадрів з великим життєвим, службовим і передусім бойовим досвідом, заохочення особистих досягнень.

Дедалі більшого значення у професіоналізації сил оборони набувають *підвищення мотивації до проходження військової служби*, у тому числі посилення соціального захисту та вирішення житлових проблем особового складу, поступове збільшення у силах оборони частки військовослужбовців за контрактом, формування професійного сержантського складу, нарощування чисельності військового резерву.

Необхідно удосконалювати структуру та збільшувати розмір грошового забезпечення військовослужбовців, враховуючи при цьому встановлені для них законодавством обмеження прав і свобод, існуючі ризики їх життю та здоров'ю, особливості службової діяльності, соціально-побутові умови проходження військової служби, сімейний стан тощо.

З метою підвищення мотивації громадян до укладання контрактів для проходження військової служби та служби у військовому резерві, у тому числі військових з бойовим досвідом, призваних за мобілізацією, варто упорядкувати їх службову діяльність, запровадити облік часу виконання службових обов'язків понаднормово у вихідні та святкові дні, з подальшим наданням часу на відпочинок або відшкодуванням грошовими компенсаціями.

Військовослужбовцям, які обіймають сержантські посади за контрактом, доцільно надати права отримання безкоштовно вищої освіти за спорідненою цивільною спеціальністю з подальшим просуванням по службі та присвоєнням первинних офіцерських звань після підписання другого контракту.

Для реалізації прав військовослужбовців і членів їхніх сімей на охорону здоров'я необхідно запровадити часткову компенсацію санаторно-

курортного обслуговування (реабілітації) у цивільних закладах, у тому числі закордонних.

Реальним механізмом поступового вирішення житлової проблеми у силах оборони є активне *створення фонду службового житла*, необхідного для здійснення планової ротації військовослужбовців на посадах, та поступового їх переходу на пільгово-компенсаційну іпотеку.

Актуальним також є відновлення передбачених законодавством і раніше призупинених заходів стимулювання, мотивації і державних соціальних гарантій військовослужбовцям і членам їхніх сімей, у тому числі щодо розмірів грошового та пенсійного забезпечення, оплати комунальних послуг тощо; поширення пільг і соціального пакета, передбачених для військовослужбовців, на резервістів під час проходження ними зборів та виконання завдань у складі штатних підрозділів; запровадити обов'язкове медичне страхування військовослужбовців сил оборони.

Для посилення професіоналізації сил оборони потрібно налагодити у них *сучасну систему кадрового менеджменту* з використанням прийнятих у НАТО принципів кадрової та гуманітарної політики. Ця система сприятиме якісному комплектуванню Збройних Сил та інших складових сил оборони особовим складом. Слід забезпечити ефективне управління кар'єрою професійних військовослужбовців за рахунок підвищення якості їх навчання і підготовки, впровадження прозорої та доброчесної системи підбору кандидатів і призначення їх на посади, уточнення процедур звільнення військових з військової служби та створення належних умов для їх адаптації до цивільного життя.

Планується реформувати військові комісаріати, які є місцевими органами військового управління. Зокрема, передбачається на базі цих адміністративно-примусових органів створити рекрутингові та соціально-сервісні структури. Обласні військові комісаріати буде перетворено у територіальні представництва оборонної роботи та обслуговування, а районні (міські) – у відділи комплектування та обслуговування, які є філіями згаданих представництв. Ці структури виконуватимуть завдання щодо комплектування сил оборони особовим складом, ведення оборонно-мобілізаційної роботи на відповідній території, рекламування рекрутингу, оперативного задоволення суспільних потреб, захисту законних прав та інтересів громадян, соціальної підтримки та юридичної допомоги населенню у воєнній сфері.

Оновлення законодавчої бази у сфері оборони. Здійснення оборонної реформи, підвищення ефективності керівництва та управління силами оборони, набуття ними належних спроможностей, перехід цих сил на стандарти НАТО, більш раціональне використання оборонних ресурсів та протидія проявам корупції у згаданій сфері потребують внесення принципових змін до законів та інших нормативно-правових актів України. Йдеться, зокрема, про:

- приведення термінології, що міститься у національному законодавстві у сфері оборони, у відповідність до термінології, яка використовується державами – членами НАТО;

- перегляд повноважень і процедур щодо здійснення керівництва та управління силами оборони Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, Міністром оборони України, начальником Генерального штабу, Головнокомандувачем Збройних Сил України, командувачами видів Збройних Сил України, командувачами оперативних командувань і командувачем об'єднаних сил з урахуванням принципів, прийнятих у державах – членах НАТО;

- уточнення функцій та завдань Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Генерального штабу Збройних Сил України, Головного органу військового управління Національної гвардії України, інших органів військового управління на стратегічному та оперативному рівнях;

- доповнення законодавства у сфері оборони нормами, які враховували б нові форми і способи ведення операцій (бойових, спеціальних дій), особливості порядку мобілізаційної підготовки та проведення мобілізації, ведення територіальної оборони, створення та підготовки військового резерву, підготовки території та населення України до оборони тощо;

- удосконалення законодавства з питань: демократичного цивільного контролю над силами оборони; оборонного планування; фінансового, логістичного, військово-технічного, медичного, кадрового забезпечення сил оборони; запобігання корупції; забезпечення соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, підтримання необхідного рівня соціальних стандартів військової служби та служби у військовому резерві тощо;

- внесення змін до існуючих законів, інших нормативно-правових актів у сфері телекомунікацій, спеціальних інформаційно-телекомунікаційних систем, криптографічного й технічного захисту інформації;

- врегулювання питань щодо військового духовенства (капеланської служби) та воєнної поліції.

3.3. ПРІОРИТЕТИ ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Реалізація основних напрямів оборонної реформи неможлива без удосконалення **військово-економічної політики**. Тому одним із головних завдань держави у 2015 р. було визначення пріоритетів військово-технічного забезпечення Збройних Сил України, підвищення ефективності діяльності оборонно-промислового комплексу (ОПК) та розширення військово-технічного співробітництва.

Протягом минулого року прийнято низку рішень щодо суттєвого збільшення фінансування потреб безпеки і оборони. Відповідно до вимог затверджених Президентом України у 2015 р. Воєнної доктрини України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України передбачається спрямування щорічно на фінансування потреб оборони не менше 3 % ВВП.

У 2015 р. Міністерство оборони профінансовано на 100 %, а саме на 45,8 млрд грн, що в 1,8 раза більше порівняно з 2014 р.

У 2015 р. покращилося фінансування Державного оборонного замовлення. На реалізацію положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» уряд ухвалив постанову від 09.02.2015 р. № 41-1 «Про державне оборонне замовлення на 2015 рік». Її ухвалення забезпечило своєчасне формування договорів та фінансування державного оборонного замовлення. Загалом виконання оборонного замовлення у 2015 р. дало змогу суттєво покращити забезпеченість силових структур держави озброєнням, військовою і спеціальною технікою. Так, у Збройних Силах України рівень цього забезпечення зріс до 78 %.

Для досягнення цілей оборонної реформи в умовах обмежених державних ресурсів необхідні:

- суворе дотримання законодавчо визначених норм фінансування потреб оборони держави – не менше 3 % від запланованого обсягу валового внутрішнього продукту;

- жорсткий контроль видатків у сфері оборони держави на предмет забезпечення заявлених пріоритетів, зокрема у спосіб створення інтегрованої системи управління ризиками, яка базується на систематичному моніторингу та оцінці стану виконання програм (планів і окремих проектів) розвитку складників сектору оборони;

- протидія корупції або зловживанню у сфері оборони держави, зокрема через виявлення найвищих зон ризику їх виникнення;

- нормативно-правове забезпечення реалізації військово-технічної політики, розвитку вітчизняної оборонної галузі, визначення довгострокових перспектив розвитку озброєння та військової техніки для сил оборони;

- запровадження середньострокового бюджетного планування – забезпечення формування державного оборонного замовлення на трирічний період з можливістю щорічного коригування його показників;

- забезпечення законодавчо визначених обсягів оборонних інвестицій із дотриманням загальноприйнятого у країнах – членах НАТО співвідношення між витратами на утримання збройних сил, їх підготовку і розвиток озброєння, військової техніки та інфраструктури;

- запровадження прозорої та ефективної процедури державних закупівель, зокрема впровадження електронних закупівель;

- задіяння прозорого та ефективного механізму управління оборонними ресурсами завдяки створенню автоматизованої системи управління обліком і рухом матеріально-технічних засобів Збройних Сил України на основі сучасної інформаційно-технологічної платформи планування та управління ресурсами сил оборони, яка має базуватися на програмному забезпеченні, розробленому з урахуванням сумісності з процедурами і стандартами країн – членів НАТО.

Виходячи з оцінки технічного стану озброєння та військової техніки Збройних Сил України та інших військових формувань, вимог Стратегії національної безпеки, Воєнної доктрини та Концепції розвитку секто-

ру безпеки і оборони України, основними завданнями під час реалізації **військово-технічної політики** слід вважати:

- визначення пріоритетів з ремонту, модернізації, серійного виробництва та розробок озброєння і військової техніки в умовах обмежених ресурсів та проведення оборонної реформи;
- визначення на державному рівні довгострокових потреб оборони в озброєнні, військовій і спеціальній техніці, інших товарах військового призначення у мирний та воєнний час із зазначенням їх номенклатури і обсягів з розбивкою за роками, орієнтовної вартості їх закупівлі в необхідних обсягах;
- запобігання військово-технічному відставанню України у розвитку основних видів озброєння та військової техніки;
- забезпечення удосконалення системи проведення своєчасного і на належному рівні ремонту наявного озброєння та військової техніки, утримання її у боєздатному стані.

У межах оборонної реформи питання вдосконалення військово-технічної політики держави слід розглядати як один із напрямів реалізації воєнної політики держави.

У Воєнній доктрині України, яка затверджена Указом Президента від 24.09.2015 р. № 555, визначено, що воєнно-економічне та військово-технічне забезпечення воєнної безпеки держави безпосередньо залежить від українського ОПК.

Реалії сьогодення такі, що у вирішенні завдань щодо озброєння військових формувань України в умовах обмежених фінансових ресурсів маємо спиратися головним чином на власну оборонну промисловість. Український оборонно-промисловий комплекс це завдання почав гідно виконувати. Суттєва заслуга в цьому належить Міжвідомчій комісії з питань оборонно-промислового комплексу, що створена Указом Президента України від 12.06.2015 р. № 329 з метою вдосконалення військово-технічної та оборонно-промислової політики й удосконалення роботи ОПК. Діяльність зазначеної Міжвідомчої комісії істотно вплинула на вирішення низки проблемних питань оборонно-промислового комплексу держави.

Слід зазначити, що *за 2015 рік український ОПК значно змінився*. Державне оборонне замовлення у 2015 р. виконане майже на 100 %. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.08.2015 р. № 632 «Про припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про виробничу і науково-технічну кооперацію підприємств оборонної галузі промисловості», українська воєнна промисловість працює в умовах нової кооперації та нових ринків збуту товарів військового призначення. Зросла продуктивність праці, відчутно підвищилась якість товарів, успішно вирішуються питання імпортозаміщення та диверсифікації російських комплектуючих, покращився фінансовий стан держпідприємств галузі, активізувалося державно-приватне партнерство у сфері ОПК. Зміни у Податковому та Митному кодексах України дали змогу звільнити від оподаткування ввізним митом та ПДВ операції з ввезення на митну тери-

торію України складових, що використовуються у виробництві продукції оборонного призначення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 09.12.2015 р. № 1041 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 року № 117» уряд дозволив передоплату спеціального обладнання та устаткування, необхідного для розроблення і виготовлення озброєння, військової та спеціальної техніки для потреб Збройних Сил України й інших військових формувань терміном до одного року. Це створило сприятливі умови для виконання державних контрактів з оборонного замовлення.

У війська поставляється не лише відремонтована і модернізована, а й нова сучасна техніка. Упродовж 2015 р. за результатами проведених державних випробувань було прийнято на озброєння Збройних Сил України близько 20 нових зразків озброєння та військової техніки.

Поряд із підприємствами ДК «Укроборонпром» і Державного космічного агентства України, які становлять основу національного ОПК, вагомий внесок у створення сучасного ОВТ роблять і приватні компанії, такі як ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «АвтоКРАЗ» і багато інших. У промкооперації щодо забезпечення державного оборонного замовлення і програми імпортозаміщення задіяні понад сто приватних підприємств, що виробляють і поставляють сотні видів комплектуючих для державних оборонних підприємств.

Для покращення управління військами (силами) розпочато впровадження автоматизованої системи управління Збройними Силами України, яка буде зв'язана із системами управління інших силових структур та інтегрована у систему управління державою. За результатами цієї роботи розроблено та прийнято на озброєння окремі зразки комплексів засобів автоматизації перспективної автоматизованої системи управління авіацією і протиповітряною обороною у стаціонарному та рухомому варіантах. Розпочато серійне виготовлення деяких зразків такої системи та їх розгортання у Збройних Силах. У них же організовано систему супутникового зв'язку до тактичної ланки управління включно.

Загалом у 2016 р. Міноборони України планує прийняти на озброєння більше 20 зразків ОВТ, цикл виробництва яких практично «замкнутий», без використання імпортних комплектуючих.

Реалізація військово-технічної політики держави сприяє **розвитку інших високотехнологічних галузей промисловості**. Прикладом такого комплексного позитивного впливу є проекти українських компаній ПАТ «Мотор Січ» та ДП «Завод 410 ЦА» щодо модернізації вертольотів Мі-2 та Мі-8, які можуть виконувати завдання різної складності й використовуватися як для потреб міністерств оборони і внутрішніх справ, так і в інших цілях. Ці принципово нові машини вже нині мають попит як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Серед найближчих пріоритетів розвитку вітчизняного ОПК – створення виробництва та постачання в інтересах:

Сухопутних військ – високоточних ракет і боеприпасів, нових зразків артилерійських систем і бронетранспортерів нового покоління, засобів

зв'язку та управління, автоматизованих комплексів розвідки, безпілотних літальних апаратів (у тому числі ударних), навігаційної апаратури;

Повітряних Сил – модернізованих літаків, вертольотів, засобів радіолокації, станцій радіоелектронного придушення, наявних зенітних ракетних комплексів, розробка зенітного ракетного комплексу середньої дальності та військово-транспортних літаків;

Військово-Морських Сил – комплексів крилатих ракет, бойових кораблів та броньованих артилерійських катерів.

Водночас низка завдань, визначених на минулий рік у сфері військово-технічної політики, виконана не була. Так, відчутними є обмеження щодо фінансування нових проектів озброєння та військової техніки.

Не подолано залежність ракетно-космічної, авіаційної, корабельної, радіоелектронної техніки від російських поставок комплектуючих виробів і матеріалів. Досі не створено вертикально-інтегрованої науково-виробничої структури в оборонних галузях ОПК. А окремі такі спроби, наприклад у галузі авіабудування, були непослідовними, здійсненими без належного обґрунтування.

Успішний розвиток оборонно-промислової галузі України неможливий без удосконалення системи державного управління нею. Практика свідчить, що профільні структурні підрозділи в деяких органах влади неспроможні підмінити потрібну жорстку вертикаль державного управління ОПК України. Відсутність такого органу управління проявляється у визначеності пріоритетів оборонно-промислової політики, незавершеності реформ із реструктуризації підприємств і модернізації обладнання і технологій, у недосконалому нормативно-правовому забезпеченні діяльності галузі, обмеженості лише одиничними прикладами замкнених циклів виробництва ОВТ, у надмірній залежності від імпорту комплектуючих, сировини і матеріалів, кадровому дефіциті тощо.

Особливого значення набула необхідність *прийняття стратегічних рішень і формування відповідного законодавства* щодо розвитку стратегічних галузей воєнної промисловості, зокрема ракетно-космічної, авіаційної, кораблебудівної, боєприпасів та спеціальної хімії, приладобудування. Основою для цього мали стати відповідні положення Коаліційної угоди та Програми діяльності уряду, якими передбачалося перетворення державних підприємств в акціонерні товариства з метою подальшого створення холдингових компаній європейського типу. Однак поки що реалізація цих положень далека від завершення.

Передусім потрібно прискорити формування нормативно-правової бази з підтримки стратегічно важливих високотехнологічних галузей воєнної промисловості, що впливають на її розвиток. Низка необхідних напрацювань у цьому питанні вже зроблена. Наприклад, у 2016 р. на виконання доручення Прем'єр-міністра України у Державному космічному агентстві України розроблено проект Концепції реформування суб'єктів космічної діяльності, що належать до сфери управління Державного

космічного агентства України. Також підготовлений проект закону України «Про особливості корпоратизації та приватизації підприємств, які належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що формує та реалізує державну політику у сфері космічної діяльності». Проте остаточних рішень щодо цих документів досі немає.

Схвалена Кабінетом Міністрів України Концепція Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2020 року прийнята з великим запізненням, а проекти законів «Про створення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки» та «Про військово-технічне співробітництво» усе ще залишаються на стадії погодження.

Відповідні інтелектуальні та фінансові ресурси держави мають бути спрямовані на технологічне оновлення виробничої бази ОПК, удосконалення взаємодії між наукою і виробництвом, інтегрування у світову воєнно-промислову кооперацію та співробітництво, підготовку висококваліфікованих кадрів.

Основоположні документи і національні стандарти у сферах озброєнь та військової техніки потребують гармонізації з виробничими стандартами НАТО, відповідною міжнародною нормативно-правовою базою, передусім документами Європейського Союзу.

Нині український ОПК значно відстає у розвитку елементної бази мікроелектроніки, мікропроцесорної техніки, нанотехнологій, без чого неможливе створення сучасних зразків озброєння. Наразі фактично відсутня державна підтримка технологічної модернізації підприємств, стимулювання розвитку критичних технологій. Мізерною є частка впроваджених нових технологічних процесів у сфері виробництва озброєння в загальних обсягах освоєних нових технологій. Ледь жевріє діяльність з патентування вітчизняних винаходів у країнах світу, впровадження винаходів, нових технологій та матеріалів. Тому підприємства ОПК досі залишаються непривабливими як для іноземних, так і для вітчизняних інвесторів.

Значний потенціал у нарощуванні можливостей створення та виробництва сучасного озброєння і військової техніки зосереджений у *недержавному секторі національної економіки*. Для його використання потрібні суттєві зміни в розвитку державно-приватного партнерства у сфері ОПК та вирішення існуючих тут проблем. Серед найважливіших з них – проблеми відносин держави з приватним бізнесом з питань взаєморозуміння та компромісів щодо гарантування інвестицій, ринків збуту, ціноутворення, випробування товарів військового призначення, інтелектуальної власності, роялті тощо.

Одним із важливих інструментів реалізації військово-технічної політики держави є *військово-технічне співробітництво* (ВТС) України з іноземними державами. ВТС є також вагомим важелем зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності. В умовах ведення бойових дій на сході України та обмежених можливостей українського ОПК першочерговим завданням ВТС у 2015 р. було забезпечення потреб Збройних Сил України у сучасному озброєнні та військовій техніці.

Крім того, можливості ВТС активно використовуються для отримання, (освоєння) нових технологій та розвитку промислової бази виробництва сучасного озброєння.

Нині підприємства-спецекекспортери виконують понад 40 імпорتنих контрактів на закупівлю ОВТ для потреб силових структур України на загальну суму понад 1,5 млрд грн. Головними країнами з постачання ОВТ є Польща, Ізраїль, США та Франція.

Для потреб Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Національної гвардії, Служби безпеки, Головного управління розвідки Міністерства оборони, Служби зовнішньої розвідки, Управління державної охорони України імпортовано значну кількість військової техніки, нелетального озброєння та іншого військового майна.

Зокрема, Україні було передано бронетехніку, БПЛА, засоби спостереження та зв'язку, РЛС контрбатареїної боротьби, засоби індивідуального захисту, медичні засоби і обладнання.

З метою поглиблення ВТС із країнами ЄС 7 грудня 2015 р. відбулося підписання адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством. Головна мета цієї угоди — максимально окреслити загальні сфери спільного інтересу, в яких у перспективі здійснюватиметься співробітництво між Україною та країнами – членами ЄС.

Нині, коли Україна припинила військово-технічне співробітництво з Російською Федерацією, зазначена угода є важливим складником для виконання програм Міноборони у сфері ВТС. Угода сприятиме залученню України до здійснення європейських досліджень і розробки технологій у сфері оборони. У 2016 р. передбачається опрацювання спільних проєктів з Європейським оборонним агентством та участь у засіданнях його керівної ради.

Тривалий час Міноборони спільно з підприємствами ОПК виконує роботу щодо приєднання України до багатонаціональних проєктів НАТО «Розумна оборона», а також проєктів Агенції НАТО з «підтримки та постачання».

У 2016 р. очікується приєднання України ще до декількох таких проєктів НАТО, що відкриє можливість підприємствам вітчизняного ОПК для залучення нових технологій, налагодження виробництва сучасного озброєння для сил оборони держави, представлення на ринках країн НАТО своєї продукції, обміну досвідом та участі у тендерах, які проводяться в рамках проєктів, прискорення впровадження в Україні стандартів НАТО.

Дотримуючись пріоритету першочергового забезпечення потреб Збройних Сил та інших військових формувань, підприємства вітчизняного ОПК продовжили також експорт товарів та послуг військового призначення.

Так, у 2015 р. цим експортом було охоплено понад 60 країн світу. Його обсяг у грошовому еквіваленті перевищив 600 млн дол. США, що залишає Україну за цим показником у першій десятці світових експортерів озброєння.

У ТОП-10 партнерів України у сфері ВТС були Індія, Таїланд, В'єтнам, Китай, Ефіопія, Алжир, Азербайджан, ОАЕ, Білорусь та Нігерія.

Так, за 2015 р. уповноваженими спецекекспортерами укладено нових експортних контрактів на суму понад 1,3 млрд дол. США.

Портфель замовлень підприємств-спецекекспортерів на 2016 р. (за попередніми розрахунками) перевищує 1 млрд дол. США; очікується надходження коштів від міжнародних передач озброєння та військової техніки більш як 570 млн дол. США.

У структурі експорту озброєнь та військової техніки перше місце посідає постачання авіаційної техніки, надання послуг з її ремонту та модернізації, постачання запчастин до неї – 40 %, бронетанкової техніки – 31 %, ППО та РЕБ – 12 %, сегмент військово-морської техніки становив 5 %, ракетно-артилерійське озброєння та боєприпаси – 9 %, інша продукція – 3 %.

У регіональній структурі міжнародних передач товарів військового призначення переважає Азіатсько-Тихоокеанський регіон – 48 % від усіх поставок (основні країни-імпортери – Китай, Індія, Таїланд, В'єтнам).

Іншими географічними ринками вітчизняної продукції військового призначення були Близький Схід і Африка – 32 % усіх поставок (основні країни-імпортери – Ірак, Ефіопія, ОАЕ, Нігерія), країни СНД – 11 % усіх поставок (основні імпортери – Азербайджан, Білорусь).

Одним з елементів маркетингової діяльності вітчизняних підприємств на світовому ринку озброєнь і військової техніки є *участь у спеціалізованих міжнародних виставках*. З метою представлення продукції українського ОПК у 2015 р. ДК «Укроборонпром» організовано об'єднані експозиції підприємств ОПК у 7 міжнародних оборонних виставкових заходах та успішно проведено 9 показів військової техніки і 6 семінарів та конференцій.

З метою розширення географії ринків збуту продукції військового призначення, а також виходу на нові сегменти традиційних регіональних ринків збуту вітчизняної продукції на 2016 р. заплановано участь у 12 міжнародних оборонних виставкових заходах.

Основною проблемою, яка стримує розвиток ВТС, залишається недосконалість відповідного законодавства. Насамперед це стосується нормативного врегулювання механізму залучення інвестиційних, кредитних та інших ресурсів іноземних держав та міжнародних організацій для підприємств українського ОПК.

Неповнота і суперечливість нормативно-правової бази стримує ініціативу та недостатньою мірою стимулює оборонні підприємства до розвитку, не створює сприятливого інвестиційного клімату в оборонній галузі.

Наявність законодавчих обмежень ускладнює процедуру створення спільних з іноземними партнерами підприємств у сфері ОПК, якщо українське підприємство не підлягає приватизації. Це значно знижує привабливість вітчизняного ОПК для іноземних інвесторів та обмежує їх участь у розвитку науково-промислового потенціалу оборонної про-

мисловості. Законодавче врегулювання цього питання має стати невідкладним.⁷

Удосконалення законодавчої бази також має сприяти трансферту технологій, налагодженню взаємовигідної кооперації з провідними світовими компаніями – виробниками зброї, в тому числі з використанням механізмів офсету, лізингу та ліцензійного виробництва.

Для збереження та зміцнення позицій України на ринках озброєнь **стратегічним завданням** у 2016 р. є реалізація переходу від укладення одноразових контрактів з конкретним споживачем ОВТ до надання процесу військово-технічного співробітництва системного, довготривалого та широкомасштабного характеру.

З метою **заохочення конкуренції та недопущення монополізму** актуальним завданням у 2016 р. є забезпечення на законодавчому рівні рівних можливостей у сфері ВТС для суб'єктів господарювання незалежно від форм власності.

В умовах військового протистояння з РФ посилюється значення **інформаційного складника** у реалізації політики військово-технічного співробітництва. Оскільки інформаційні війни у сфері ВТС можуть призвести до підриву і навіть до руйнації політичного іміджу країни, дезінформації міжнародної спільноти з метою дискредитації та провокування міжнародних санкцій, Україна має вживати необхідні контрзаходи. За таких обставин інформаційне забезпечення заходів ВТС має стати невід'ємним складником загальнодержавної інформаційної безпеки для успішної реалізації оборонної, економічної та науково-технічної політики.

Отже, для **подальшого розвитку** військово-технічного співробітництва необхідно:

- прискорити прийняття законів, що стосуються військово-технічного співробітництва України з іноземними державами;
- сформулювати довгострокові програми закупівлі Збройними Силами України військової техніки, які дали б змогу формувати цілісний план замовлень за основними напрямками відповідно до завдань модернізації Збройних Сил;
- нарощувати двосторонню договірну базу у військово-технічній сфері, яка відкрила б нові можливості для подальшого поглиблення міжнародної співпраці у зазначеній галузі.

3.4. ВИМУШЕНА РЕМІЛІТАРИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

За понад чверть століття незалежності здатність України захищати власну безпеку зазнала суттєвих змін. Отриманий у спадщину від радянського періоду розвитку мілітаризований хаос був ліквідований шляхом

⁷Чинним Декретом Кабінету Міністрів України від 31.12.1992 р. № 24-92 «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» встановлено обмеження можливості державних підприємств бути засновниками підприємств будь-яких організаційних форм і видів, господарських товариств чи кооперативів.

нищівної демілітаризації, негативні наслідки якої далися взнаки з початку збройної агресії з боку Росії. Із середини 2014 р. розпочався новий етап оборонозахисного розвитку України – вимушеної ремілітаризації, тобто відновлення збройних сил і воєнного потенціалу раніше роззброєної держави. Україна вимушено змістилася у рейтингу миролюбності країн світу⁸, що супроводжувалося заявами міжнародних та вітчизняних експертів про перші прояви мілітаризації.

Різке збільшення витрат на сектор безпеки в 2014 р. є лише першим кроком на шляху відновлення обороноздатності країни. Треба розуміти, що невпинне нарощування витрат на вітчизняний сектор безпеки може призвести до встановлення режиму економіки воєнного часу, тобто повномасштабної мілітаризації. Попри те, що ресурси спрямовуватимуться не лише на стримування поточних загроз, а й на розвиток ОПК, може існувати небезпека формування дисбалансу між військовим і цивільним секторами економіки. Однак, очевидно, що надалі видатки на оборону будуть зростати.

Водночас вимушена ремілітаризація економіки відкриває для України суттєві можливості, зумовлені збільшенням виробництва товарів військового призначення та розширенням відповідного експортного потенціалу. У перспективі конверсія військових технологій для цивільного сектору здатна забезпечити потужний імпульс розвитку і створити низку позитивних макроекономічних ефектів.

Війна на сході України стала потужним стресом для економіки. Низка галузей, пов'язаних із споживчим ринком, зазнала суттєвих втрат, водночас відновлення втраченого воєнного потенціалу може слугувати зростанням економіки, сприяти зміцненню воєнно-промислового комплексу, розвитку виробництва із подвійним призначенням, а також галузей, орієнтованих на обслуговування армії. Можуть також оживитися галузі, пов'язані з сировинним забезпеченням вітчизняного ОПК, зокрема, металургія. Це також залучення новітніх наукових досягнень, необхідний *hi-tech*. Вимушена ремілітаризація є і викликом, і шансом для української економіки – одним із ключових стимулів економічного зростання⁹.

Довідково. За результатами щорічного дослідження «Глобальний індекс мілітаризації 2014», яке з 1996 р. проводиться експертами Боннського міжнародного центру конверсії (ВІСС), Україна зайняла 13-тє місце в світі за рівнем мілітаризації. У рейтингу представлена 151 країна, до трійки лідерів рейтингу увійшли Ізраїль, Сінгапур і Вірменія. У першій десятці мілітаризованих країн світу – Сирія (4-тє місце), Росія (5-тє), Кіпр (6-тє), Південна Корея, Йорданія, Греція, Азербайджан. Білорусія посідає 11-тє місце, США – 31-ше.

За даними Стокгольмського міжнародного інституту з дослідження проблем миру (SIPRI), у 2014 р. Україна експортувала озброєння на загальну суму 664 млн дол. США. Це поставило її на 9-тє місце в рейтингу світових торговців

⁸Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/world/1569297-opublikovano-rejting-miroljubnih-krayin-lider-islandiya-ukrayina-111-a>

⁹Коментар УНН президента Центру економічного розвитку Олександра Пасхавера // Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/ru/news/1377169-kurs-ekonomiki-ukrayini-na>

зброєю. Експортний товар України становили літаки (229 млн дол. США), бронемашини і кораблі (по 139 млн дол. США), двигуни (128 млн дол. США), ракети (29 млн дол. США). За рахунок продажу зброї Україна купує сучасні комплектуючі.

Стверджувати, що в Україні розпочався етап «гонки озброєнь», наразі не можна, проте вимушена ремілітаризація набирає обертів. Ризик загострення збройної військової агресії на сході держави зумовлює необхідність збереження високого рівня видатків на оборону, тому впродовж 2014–2015 рр. фінансування видатків з державного бюджету на оборону мало найвищий¹⁰ темп зростання. У 2015 р. в умовах обмеженості бюджетних ресурсів уряд проводив виважену політику видатків, спрямовану передусім на підвищення обороноздатності держави. На оборону та безпеку було спрямовано 95,8 млрд грн, що в 1,50 раза більше, ніж у 2014 р. Динаміку частки бюджету на оборону у ВВП наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка частки бюджету на оборону у ВВП¹¹, %

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 ¹²
Питома вага витрат бюджету на оборону	0,5	1,3	1,0	1,3	0,7	1,0	1,2	1,4	2,6	4,3	5,0

Водночас упродовж останніх років у Європейському Союзі витрати на оборону зменшувалися¹³: серед країн ЄС-28 їх частка знизилася з 1,6 % ВВП у 2009 р. до 1,3 % ВВП у 2014 р.; у зоні євро – з 1,4 до 1,2 % ВВП відповідно. Частка витрат на оборону в загальній структурі витрат сектору загального державного управління також дзеркально скорочувалася: з 3,2 % у 2006–2008 рр. до 2,8 % ВВП у 2014 р., у зоні євро – з 2,7 % до 2,4 % загального обсягу витрат відповідно. Втім, слід підкреслити, що жодних ознак демілітаризації в цих країнах не спостерігається, а можливості оборони підтримуються на достатньо високому рівні.

Серед позитивів мультиплікативного ефекту вимушеної ремілітаризації слід відзначити:

Відновлення діяльності підприємств «Укроборонпрому» та випереджальне виконання Державного оборонного замовлення на 2016 р.

¹⁰За єдиним винятком – статті видатків на житлово-комунальне господарство у 2014 р.

¹¹World Economic Outlook Database / International Monetary Fund. – April, 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/index.aspx>

¹²Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 листопада 2015 року «Про пропозиції до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 01.12.2015 р. № 674/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/6742015-19604>

¹³Останні систематизовані дані за Government expenditure on defense [Електронний ресурс] / Eurostat Statistics Explained. – March, 2016. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_defence

Результатами роботи ДК «Укроборонпром» у I кварталі 2016 р. є рекордні півтисячі одиниць озброєння та військової техніки і понад 150 млн грн заощаджень на закупівлях. У 2015 р. для оборонного комплексу держави виготовлено та модернізовано 1441 ОВТ, відремонтовано 1963 ОВТ, відремонтовано агрегатів та вузлів – 3794 одиниці¹⁴, а сума укладених експортних контрактів становила понад 1,3 млрд дол. США. Дохід від реалізації продукції становив близько 20 млрд грн, з них за контрактами Міністерства оборони України – 7 млрд грн¹⁵. За 2015 р. у рамках виконання Державного оборонного замовлення підприємствами «Укроборонпрому» отримано 1,6 млрд грн чистого прибутку, відрахування до бюджету становили 3,1 млрд грн.

2. Активізація імпортозаміщення технологій, послуг, товарів, комплектуючих виробів і матеріалів виробництва Російської Федерації. Для подолання залежності оборонної промисловості України від імпорту товарів з Російської Федерації ДК «Укроборонпром» ініційовано відповідну програму імпортозаміщення. Критична залежність від продукції російського виробництва долається як за рахунок власних можливостей підприємств Концерну, так і через кооперацію промислових підприємств України.

Концерн налагодив співпрацю з промисловими підприємствами більшості областей України в межах укладених Меморандумів про співробітництво з обласними державними адміністраціями щодо розширення співпраці у рамках виконання державного оборонного замовлення та програм соціально-економічного розвитку. Ефективність такого формату співпраці підтверджена конкретними результатами: спрощено механізм комунікацій між підприємствами – учасниками Концерну та потенційними постачальниками продукції, що потребує імпортозаміщення, організовано постачання низки критичних номенклатур, на постійній основі проводиться моніторинг нагальних потреб оборонної промисловості.

Довідково. Станом на травень 2016 р. підписано 13 меморандумів про співпрацю між Концерном та обласними державними адміністраціями, а саме: Львівською, Тернопільською, Херсонською, Миколаївською, Чернігівською, Хмельницькою, Запорізькою, Черкаською, Житомирською, Івано-Франківською, Харківською, Полтавською, а також із Київською міською державною адміністрацією. Планується підписати аналогічні меморандуми з Чернівецькою, Волинською, Рівненською та іншими областями України. Концерн проаналізував виробничі можливості понад 200 підприємств – потенційних партнерів, 30 з яких уже співпрацюють з підприємствами Концерну з різним ступенем кооперації, що дозволяє очікувати позитивних результатів імпортозаміщення вже найближчим часом. Вперше в Україні Концерн сформував Номенклатурний каталог продукції оборонного призначення, що вимагає імпортозаміщення або диверсифікації закупівель. Актуальне видання Каталогу

¹⁴Звіт ДК «Укроборонпром» за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukroboronprom.com.ua/uk/category/reports>

¹⁵Режим доступу : <http://ukroboronprom.com.ua/uk/ukroboronprom-dosyag-rekordnyh-obsyagiv-vyrobnystva-u-1-kvartali-2016-roku.html>

складається з 8 000 позицій і укомплектоване на основі даних, отриманих з понад 50 підприємств Концерну та деяких підприємств Державного космічного агентства України. Каталог містить інформацію про потреби в імпортозаміщенні в основних галузях промисловості: авіабудуванні, бронетанковій галузі, металургії тощо.

3. Економія бюджетних коштів та зниження корупційних ризиків унаслідок повномасштабного впровадження системи електронних державних закупівель. Міністерство оборони України першим в Україні впровадило систему *ProZorro*. До системи електронних закупівель уже долучилася більшість підприємств «Укроборонпрому». У результаті тільки за січень-березень 2016 р. Концерн заощадив на закупівлях понад 150 млн грн державних коштів, тоді як за підсумками всього 2015 р. було заощаджено 304,89 млн грн. За 2 місяці 2016 р. було проведено більш як 4 тис. електронних тендерів, середня кількість учасників у кожному з них зросла до 5. На один лот у середньому надходило 3,59 пропозиції, а кількість постачальників за звітний період зросла на 2 673.

Проведення електронних тендерів суттєво наблизило «Укроборонпром» до європейських стандартів підприємництва і стало дієвим антикорупційним інструментом. На початку 2016 р. успішно пройшов тендер у першому електронному редукації¹⁶ Міністерства оборони України на постачання продуктів для армії, який виграла міжнародно відома компанія *METRO Cash & Carry Ukraine*. Вона запропонувала 2,15 млн грн, що на 34 % менше від стартової ціни 3,24 млн грн. Постачання продуктів харчування здійснюється згідно з каталогом, який наразі складається із 248 позицій. Водночас планується розширення каталогу для потреб військових у зоні АТО. Вже відпрацьовано 100 додаткових позицій для польового набору. Калорійність продуктів також буде збільшено.

4. Стимулювання розвитку цивільних галузей вітчизняної промисловості за принципом «ланцюгової реакції» внаслідок збільшення бюджетних видатків на оборону. В умовах зниження цінової кон'юнктури на традиційних для України експортних світових товарних ринках¹⁷ на вітчизняну сировину зріс попит на внутрішньому ринку. Значний попит, зокрема, був сформований на продукцію машинобудування, особливо у галузі великого транспортного та малого точного приладобудування. Необхідність «одягати» армію підвищила завантаження потужностей легкої промисловості.

5. Пожвавлення розвитку наукового та інноваційного потенціалу. У 2015 р. завершено перший етап інвентаризації наукового потенціалу країни в інтересах оборонної галузі. Концерном «Укроборонпром» підписано Меморандуми про співпрацю із 44 навчальними і науковими

¹⁶Міністерство оборони України: Лот Набори продуктів та готові страви (м. Одеса). UA-2016-01-13-000065-а. Набори продуктів та готові страви - 700 набор. Аукціон завершився 20-го січня 2016 о 11:45. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://auction.openprocurement.org/tenders/0f72abf535a5443a8624ec11ee7badac>

¹⁷IMF Primary Commodity Prices / International Monetary Fund. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/np/res/commod/index.aspx>

зкладами країни в 21 області. До роботи залучено Національну Академію наук України та конструкторські бюро, що входять до складу Концерну. Наступним етапом має стати кластеризація цього потенціалу, залучення вищів до проектною роботи, напрацювання фінансових і організаційних моделей співробітництва¹⁸.

Таким чином, вимушена ремілітаризація економіки значною мірою забезпечила якщо не зростання економіки, проте уповільнення темпів економічного падіння.

Для підвищення результативності вимушеної ремілітаризації як чинника національної безпеки та подальшого використання її позитивного впливу на економічний розвиток необхідно:

- легітимізувати ремілітаризацію, створивши відповідне поле її нормативно-правового забезпечення шляхом розробки і ухвалення Законів України: «Про оборонну промисловість (оборонно-промисловий комплекс) України»; «Про виробництво (імпортування) озброєння та військової техніки»; «Про військово-технічне співробітництво України з іноземними державами»; «Про комерційну таємницю»; «Про режим інвестування в оборонно-промислову сферу України», внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» та «Про інтелектуальну власність»; підготовки законопроектів про державну підтримку компаній оборонної промисловості;
- здійснити ратифікацію міжнародних договорів з питань науково-технічної, технічної та виробничої кооперації у сфері виробництва озброєння й військової техніки та сталого розвитку ОПК.

В умовах військової агресії Росії проти України ремілітаризація має бути використана як «трамплін» для розвитку ОВТ (за рахунок ВТС) та «плацдарм» для формування потужного ринку оборонних технологій. Слід вжити заходів щодо диверсифікації іноземних джерел постачання як оборонних технологій, так і озброєння, військової та спеціальної техніки для потреб Збройних Сил України з урахуванням стандартів держав – членів НАТО.

Водночас при коригуванні і подальшому плануванні державних витрат на оборону слід враховувати, що їх збільшення має критичні межі. Такою межею в умовах мирного часу є 5 % ВВП; перевищення цього рівня витрат на оборону призводить до надмірного навантаження на бюджет та загострює негативні наслідки мілітаризації економіки.

---

¹⁸Режим доступу : <http://ukroboronprom.com.ua/uk/>

РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ НЕСИЛОВОЇ ДЕОКУПАЦІЇ

4.1. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії Російської Федерації керівництво Української держави демонструє політичну волю до відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів. Це визнається необхідною умовою існування і сталого розвитку української державності, забезпечення міжнародного миру та безпеки. Задеклароване владою зобов'язання щодо відновлення суверенітету України на всій її території безумовно відповідає вимогам українського суспільства.

Згідно зі Стратегією національної безпеки України¹⁹, відновлення територіальної цілісності є стратегічним завданням політики національної безпеки. З огляду на це в системі заходів протидії агресії Російської Федерації проти Української держави важливого значення набувають політико-правові інструменти, які мають використовуватися на міжнародному й національному рівнях. Це насамперед такі заходи.

1. Реалізація можливостей правової кваліфікації дій Російської Федерації на території Української держави. Відповідно до «Визначення агресії», затвердженого Резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р.²⁰, застосування державою своєї збройної сили першою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави за умови порушення Статуту ООН є свідченням акту агресії. Дії Російської Федерації на території України слід кваліфікувати як акти агресії, що проявляються у вигляді анексії Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та військової окупації на сході Української держави. В Україні відбувається збройний конфлікт міжнародного характеру, викликаний російською агресією. Росія як держава-окупант набуває низки зобов'язань та має нести міжнародно-правову відповідальність у межах норм Женевських конвенцій²¹.

---

¹⁹Стратегія національної безпеки України затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015.

²⁰*Определение* агрессии. Утверждено резолюцией 3314 (XXIX) Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1974 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/gu/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

²¹Відповідно до ст. 2, спільної для всіх Женевських конвенцій (I, II, III, IV), положення зазначених Конвенцій застосовуються до будь-яких збройних конфліктів, навіть якщо одна зі сторін не визнає стану війни, а також до всіх випадків часткової або цілковитої окупації, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив.

Довідково. Генеральна Асамблея ООН 27 березня 2014 р. прийняла резолюцію «Територіальна цілісність України» (A/RES/68/262); Парламентська Асамблея Ради Європи 9 квітня 2014 р. ухвалила резолюцію «Останні події в Україні: загрози для функціонування демократичних інститутів» № 1988 (2014); Європейський парламент прийняв відповідні резолюції 16 квітня 2014 р., 16 січня 2015 р., 4 лютого 2016 р.; Парламентська асамблея Організації з безпеки і співробітництва в Європі 1 липня 2014 р. на 23-й сесії ухвалила резолюцію «Очевидне, грубе та невиправлене порушення Гельсінських принципів Російською Федерацією»; Парламентська асамблея Ради Європи 25 червня 2015 р. ухвалила резолюцію «Зниклі особи під час конфлікту в Україні»; Парламентська асамблея НАТО 12 жовтня 2015 р. прийняла резолюцію № 422 «Солідарність з Україною».

Рішення міжнародних організацій є передусім політико-правовою оцінкою протиправних дій Російської Федерації на території Української держави й політичним визнанням скоєння актів агресії проти України²². Вони, по-перше, зумовили запровадження контрзаходів (політичних та економічних санкцій) проти Російської Федерації, які в міжнародному праві постають інструментом забезпечення виконання зобов'язань щодо припинення міжнародно-протиправних діянь²³ і способом забезпечення реалізації міжнародно-правової відповідальності, а, по-друге, унеможливають міжнародну легітимацію дій Росії на території України (насамперед анексії Криму).

Крім того, в Україні було ухвалено низку нормативно-правових актів, що передбачають визнання на національному рівні Росії державою-агресором і надають частині територій України статусу окупованих територій унаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Довідково. Такими нормативно-правовими актами є: постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 р. № 129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором»; постанова Верховної Ради України від 21.04.2015 р. № 337-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»; Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»; постанова Верховної Ради України від 17.03.2015 р. № 254-VIII «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями»;

²²Чалий О. Стратегія юридичного опору російській агресії [Електронний ресурс] / О. Чалий, О. Малиновський. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/strategiya-yuridichnogo-oporu-rosiyskiy-agresiyi-.html>

²³Проект статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния / Организация Объединенных Наций. Доклад Комиссии международного права. Пятьдесят третья сессия (23 апреля – 1 июня и 2 июля – 10 августа 2001 года). Генеральная ассамблея. Официальные отчеты пятьдесят шестой сессии. Дополнение №10 (A/56/10).

Закон України від 15.09.2015 р. № 685-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації»; постанова Верховної Ради України від 18.02.2016 р. № 1014-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав, парламентських асамблей міжнародних організацій щодо засудження триваючої агресії Російської Федерації проти України».

Така нормативна фіксація створює необхідне підґрунтя для юридичного та політичного визнання актів російської агресії на міжнародному рівні й формує належні правові підстави для підготовки консолідованої претензії до Російської Федерації про відшкодування завданих збитків унаслідок вчинення агресії. Це легітимізує реалізацію законного права України на самооборону, а також створює передумови для кваліфікації подій в Україні як міжнародного, а не внутрішнього збройного конфлікту, на чому наполягає Російська Федерація.

Для практичної реалізації потенціалу правової кваліфікації дій Російської Федерації як актів агресії проти України необхідно:

- реалізувати ініціативу обмеження права вето в Раді Безпеки ООН²⁴ або ініціювати питання щодо неправомірності реалізації повноважень Російської Федерації в Раді Безпеки ООН через відсутність правових підстав для перебрання Росією повноважень СРСР в РБ ООН і порушенням процедури набуття такого членства;
- розглянути можливість використання механізму Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 377 (V) «Єдність на користь миру» від 3 листопада 1950 р. для кваліфікації дій Росії в Україні та надання необхідних рекомендацій членам ООН щодо колективних заходів, зокрема й можливого розгортання в Україні міжнародної операції з підтримання миру та безпеки задля забезпечення ефективної імплементації Мінських домовленостей;
- посилити переговорні позиції Української держави у питаннях відновлення її територіальної цілісності: для актуалізації питання деокупації АР Крим на міжнародному рівні варто ініціювати «будапештський» формат переговорів, звернувшись до Сполучених Штатів Америки і Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії щодо проведення консультацій, передбачених п. 6 Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсю-

²⁴За словами заступника глави Адміністрації Президента України К. Єлісеєва, ініціативу щодо обмеження права вето в Раді безпеки ООН підтримують уже більше ста країн – учасниць Організації Об'єднаних Націй (*Обмеження права вето в Радбезі ООН підтримують вже більше 100 держав – Єлісеєв* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/WORLD/obmezheniya-prava-veto-v-radbezi-oon-pidtrimuyut-vzhe-bilshe-100-derzhav-yelisyeyev-186407_.html). Як відомо, 11 вересня 2015 р. під час виступу на форумі «Ялтинська європейська стратегія» Президент України П. Порошенко заявив про необхідність дискусії щодо позбавлення Росії права вето в Раді Безпеки ООН (*Порошенко на Генасамблеї ООН підніме питання про позбавлення Росії права вето в Раді Безпеки* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/poroshenko-na-genasambleyi-oon-pidnime-pitannya-pro-pozbavlennya-rosiyi-prava-veto-v-radi-bezpeki-184331_.html).

дження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. (Будапештського меморандуму), через скоєння актів агресії Російської Федерації проти України.

2. Інституційне та нормативно-правове забезпечення політики деокупації, запровадження спеціальних правових режимів в Автономній Республіці Крим та в окремих районах Донецької та Луганської областей²⁵. Закріплення такого спеціального правового режиму, як особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, не має створювати загрози для сталого розвитку Української держави, членства в ЄС, а також не має стати інструментом впливу на політику України з боку Російської Федерації.

3. Забезпечення належного функціонування центральних органів виконавчої влади з питань тимчасово окупованої території України.

Довідково. Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про формування складу Кабінету Міністрів України» від 14.04.2016 р. № 1097-VIII, запроваджено посаду міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2016 р. № 299 було утворено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, реорганізувавши шляхом злиття Державне агентство з питань відновлення Донбасу і Державну службу з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополь. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2016 р. № 358-р утворено комісії з реорганізації Державного агентства з питань відновлення Донбасу і Державної служби з питань Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. 8 червня 2016 р. рішенням уряду затверджено Положення про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

У структурі Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим, затвердженій Указом Президента України від 20.01.2016 р. № 16/2016, було створено Службу з питань реінтеграції та деокупації Автономної Республіки Крим. З-поміж основних завдань Представництва Президента України в АР Крим передбачено участь у розробленні стратегічних програм повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України.

З метою формування й реалізації належної державної політики, спрямованої на повернення Автономної Республіки Крим та м. Севастополя до складу України, а також на відновлення діяльності законних органів влади на всій території Донецької і Луганської областей, **доцільно створити підкомітет Верховної Ради України з питань тимчасово окупованих територій.** Предметом відання цього підкомітету має стати законодавче

²⁵ У зв'язку з анексією АР Крим Верховна Рада України 15 квітня 2014 р. ухвалила Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Ухвалено низку нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання конфлікту в окремих районах Донецької та Луганської областей: 16 вересня 2014 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»; 17 березня 2015 р. Верховна Рада України ухвалила постанову № 254-VIII «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями».

забезпечення політики України щодо анексованої АРК й окремих районів Донецької та Луганської областей, визначення їх правового режиму, здійснення функцій контролю за організацією та діяльністю органів виконавчої влади у сфері формування й реалізації політики щодо окупованих територій тощо.

Припинення актів агресії Російської Федерації проти Української держави, відновлення суверенітету та територіальної цілісності України в межах кордонів, визнаних світовою спільнотою, потребує консолідованих зусиль органів влади, громадянського суспільства і світової спільноти.

4.2. ПЕРШІ КРОКИ ВІДБУДОВИ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Частина територій Донецької та Луганської областей, які до нищівного руйнування внаслідок бойових дій 2014–2015 рр. мали розвинену промисловість і демонстрували зростання показників соціально-економічного розвитку, нині опинились під загрозою перетворення на аутсайдерів серед регіонів України. Найбільшої шкоди було завдано промисловим об'єктам, транспортній та енергетичній інфраструктурі; спостерігається погіршення показників соціальної сфери, занепад і вимирання населених пунктів. Нині сформувалася **нагальна необхідність упровадження конструктивної політики відбудови цих територій та надання такій політиці ролі провідного елемента для регіональної політики України загалом.**

Відбудова зруйнованих територій відбувається під тиском низки проблем та ризиків, серед яких слід зазначити:

- обмеженість інституційної бази для здійснення комплексних заходів з відбудови (так, лише у травні цього року серед пріоритетних дій уряду на 2016 рік²⁶ було передбачено створення інституційної основи для координації вирішення проблемних питань на територіях, що зазнали негативного впливу внаслідок тимчасової окупації або збройного конфлікту), відсутність державних цільових програм з комплексної відбудови території, хаотичність та неперіодичність надання допомоги в соціальній сфері і покладання більшості завдань із соціального забезпечення на волонтерські організації та рухи;
- нестачу коштів державного та місцевих бюджетів для реанімування Донбасу, дублювання і конфлікт повноважень місцевих органів влади щодо здійснення відбудови, необхідність одночасного вирішення питань зі стратегічної відбудови господарства та забезпечення повсякденної життєдіяльності громадян на постраждалій території;

²⁶Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.05.2016 р. № 418-р. Розділ VI. Захист суверенітету України та міжнародна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/cardnpd?docid=249104044>

- потребу одночасного вирішення питань економічного (відновлення діяльності суб'єктів господарювання), соціального (забезпечення нормальної життєдіяльності громадян), нормативно-правового характеру (забезпечення діяльності у правовому полі);
- неможливість виокремлення або фізичного розділення інфраструктурних та виробничих об'єктів на такі, що перебувають на деокупованій території, і такі, що залишилися поза зоною зіткнення або розташовані в «сірій зоні»; насамперед це стосується інфраструктурних об'єктів (мереж енергопостачання та залізниць);
- недостатнє використання інструментів регулювання регіонального розвитку, зокрема міжрегіонального співробітництва й державно-приватного партнерства.

Такі чинники зумовлюють перетворення постраждалих територій на осередок напруження, економічного занепаду, соціальної незахищеності. У загальному соціально-економічному просторі країни ці чинники не сприяють стабілізації темпів економічного розвитку інших регіонів.

У цій ситуації має відбуватися **формування системи відбудови пост-конфліктних територій**. Під час формування системи заходів для відбудови зруйнованого господарства сходу України необхідним є **усвідомлення таких ключових моментів і обмежень**:

- зруйнована внаслідок бойових дій зона – це території з низькими темпами соціально-економічного розвитку, які потребують: розмінування території, що зумовлює значні ризики під час здійснення робіт з відбудови; докладання значних зусиль щодо ініціації стабільних тенденцій розвитку – відновлення зруйнованих об'єктів та започаткування їх успішної діяльності;
- повернення економіки цих районів у господарську систему країни;
- на такій території важко знайти точки зростання (успішні підприємства), оскільки колись діючі втратили свій потенціал, а нові сформувати складно за умов несприятливого інвестиційного клімату та відсутності достатніх стимулів у приватного бізнесу відроджувати територію;
- інструменти, які можуть бути використані для стабілізації розвитку регіонів, започаткування тенденцій до зростання та відбудови зруйнованої території, мають застосовуватися за слабких можливостей реалізації міжрегіональних проектів, відсутності інвестицій тощо;
- відбудова зруйнованої території передбачає тісну взаємодію інституційних та економічних механізмів, за якої в різних проектах можуть висуватися на перший план питання або політичної доцільності, або ж економічної ефективності, що позначається на тривалості, результативності та ефективності самих проектів;
- для успішного здійснення заходів з відбудови, залучення інвесторів, реалізації капітальних довгострокових проектів необхідне не тільки формування іміджу привабливості, а й постійна робота над забезпеченням реальної привабливості, стабільності та безпеки роботи на цій території.

Довідково. Зокрема, відновлення металургійної галузі Донецької області можливе за рахунок позабюджетних джерел інвестиційних ресурсів і співпраці з науковими, технологічними та індустріальними парками, науковими установами і вищими навчальними закладами, створення особливих точкових умов оподаткування та кредитування (податкові канікули, пільгові ставки оподаткування) підприємств на середньостроковий період для інтенсифікації відбудови, спрощення митно-тарифного регулювання експортно-імпортних операцій із сировиною; хімічної промисловості – завдяки відновленню пошкоджених виробництв інфраструктурних комплексів, стабілізації енергетичного й сировинного забезпечення, модернізації транспортних та логістичних потоків²⁷. Для відновлення господарської діяльності Луганської області необхідним є формування нових схем виробничих процесів, що передбачає будівництво нових доріг і комунікацій, спорудження/ремонт об'єктів соціальної інфраструктури, зведення житла, залучення інвестицій, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць²⁸.

Система відбудови передбачає поєднання інституційного регулювання процесу відбудови, кадрового та фінансового забезпечення з одночасним вирішенням поточних проблем громадян постраждалих територій.

Основними напрямками відбудови зруйнованих територій, що дадуть змогу не тільки не втратити поточних позицій, а й закріпити сформовані позитивні тенденції щодо стимулювання органами державної влади розвитку окремих галузей, є:

- активізація діяльності Міністерства з питань окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України;
- започаткування проектів міжрегіонального співробітництва й укладання договорів про співробітництво передусім із регіонами-сусідами (Харківською, Дніпропетровською та Запорізькою областями) як гарантія стабільних можливостей ведення бізнесу;
- формування агенцій регіонального розвитку і посилення їх співробітництва з органами влади та місцевого самоврядування, а також із громадським сектором (неурядовими організаціями, волонтерським рухом) у питаннях пропаганди необхідності відновлювальних робіт;
- інтенсифікація подання органами місцевого самоврядування і громадськими організаціями постконфліктних територій заявок на фінансування проектів за кошти міжнародних фінансових організацій та Державного фонду регіонального розвитку;

²⁷Цит. за джерелом: Збаразська Л. О. Тенденції змін і проблеми функціонування базових галузей промисловості Донецької області [Електронний ресурс]. / Л. О. Збаразська, В. А. Нікіфорова, Г. З. Шевцова // Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / наук. ред. В. С. Кравців; НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього». – Львів, 2016. – 218 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»); Р. 1.2.5. – С. 36–46 – Режим доступу : <http://ird.gov.ua/irdp/p20160101.pdf>

²⁸Заблюдська І. В. Структурні зміни в економіці Луганської області [Електронний ресурс]. / І. В. Заблюдська // Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / наук. ред. В. С. Кравців; НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього». – Львів, 2016. – 218 с. – Режим доступу : <http://ird.gov.ua/irdp/p20160101.pdf>

- залучення приватного бізнесу до участі в проектах державно-приватного партнерства, зацікавлення інвесторів у таких проектах через започаткування та реалізацію певної кількості проектів з відбудови господарства (зокрема, за кошти Державного фонду регіонального розвитку), які б могли продемонструвати безпечність ведення робіт.

Відбудова постраждалих територій Донбасу поступово стає ваговою складовою частиною порядку денного регіональної політики України. Оперативна й ефективна відбудова постконфліктних територій – тест на витривалість та дієвість для органів влади і органів місцевого самоврядування. Від її перебігу залежить формування єдиного консолідованого господарського простору в межах усїєї країни.

4.3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Окупація Росією АР Крим, яка розпочалася 20 лютого 2014 р., призвела до глибинних негативних наслідків у сфері захисту прав людини, народів і національних меншин. Репресивний характер російської окупації Криму зафіксовано в рішеннях органів державної влади України, європейських²⁹ та міжнародних організацій³⁰, які опікуються проблематикою прав людини.

Проблематика порушення прав людини знайшла відображення у таких постановках Верховної Ради України:

«Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ про порушення прав і свобод людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі» від 17.03.2015 р. № 257-VIII;

«Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, світових лідерів та всіх членів міжнародного співтовариства щодо засудження порушень прав і свобод кримськотатарського народу» від 14.05.2015 р. № 412-VIII;

«Про Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав, парламентських асамблей міжнародних організацій щодо засудження триваючої агресії Російської Федерації проти України» від 18.02.2016 р. № 1014-VIII;

«Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Єв-

²⁹European Parliament resolution on Crimea, in particular of the Crimean Tatars (2016/2556(RSP)) [Електронний ресурс] / European Parliament. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2016-0184&language=EN>

³⁰Стільна заява від імені 41 країни у Раді ООН з прав людини, ініційована Україною [Електронний ресурс] / Постійне Представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організацій у Женеві – Режим доступу : <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/45908-spilna-zajava-vid-imeni-41-krajini-u-radi-oon-z-prav-lyudini-inicijovana-ukrajinoju>

ропи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Міжпарламентського союзу, світових лідерів та всіх членів міжнародного співтовариства щодо засудження порушень прав і свобод кримськотатарського народу в частині заборони окупаційною владою РФ на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Меджлісу кримськотатарського народу та визнання його екстремістською організацією» від 31.03.2016 р. № 1068-19;

«Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, світових лідерів та всіх членів міжнародного співтовариства щодо вшанування жертв геноциду кримськотатарського народу та засудження порушень Російською Федерацією прав і свобод кримськотатарського народу» від 11.05.2016 р. № 1348-19.

Унаслідок окупації громадяни України – жителі Криму були позбавлені права на волевиявлення і права на управління державними справами. Такі порушення здійснено за підтримки та схвалення вищого керівництва Російської Федерації.

Найпоширенішим правопорушенням з боку РФ став примус громадян України, які проживають на території Криму, до набуття російського громадянства. Політика нав'язування населенню окупованого Криму російського громадянства здійснюється на підставі федерального конституційного закону РФ «Про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим та міста федерального значення Севастополь»³¹. Такі дії РФ на окупованій території є прямим порушенням норм міжнародного гуманітарного права³² і мають стати підставою для позовів України до міжнародних судових інстанцій.

Окупація РФ Криму призвела до системних порушень свободи совісті та свободи слова і переконань. Об'єктами такого переслідування стали релігійні громади, священнослужителі, окремі віруючі, журналісти та ЗМІ, які сприймаються окупаційною владою як загроза реалізації плану захоплення півострова.

Довідково. Українська православна церква Київського Патріархату, Українська греко-католицька церква, протестантські церкви, представники кримськотатарського народу, які переважно сповідують іслам, зазнають постійних незаконних обшуків, штрафів, вилучення обладнання та релігійної літератури

³¹О прийнятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов Республики Крым и города федерального значения Севастополя : федеральный конституционный закон Российской Федерации от 21 марта 2014 г. № 6-ФКЗ [Електронний ресурс] / Государственная система правовой информации РФ. – Режим доступа : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102171897>

³²Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949 // ICRC. – 2008. – 69 p. – P. 7.

на підставі звинувачень в екстремізмі чи тероризмі³³. Крім того, близько 20 % із 256 правопорушень, зафіксованих «Крим SOS» станом на липень 2016 р.³⁴, становлять переслідування засобів масової комунікації та журналістів. Під тиском таких обставин велика кількість журналістів, не згодних із політикою російської влади, були вимушені виїхати з Криму.

Окупаційна влада РФ у Криму здійснює політику примусу інакодумців до «добровільної» депортації³⁵.

Так, станом на 1 липня 2016 р. на території материкової частини України проживали 22 тис. громадян, які мають статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя³⁶. За іншими даними, які наводить Уповноважений Президента України у справах кримських татар Мустафа Джемилев, кількість ВПО з Криму становить 35–40 тис. осіб, з них половина – кримські татари³⁷.

Дії окупаційних органів влади Російської Федерації спрямовані на ліквідацію політичної та інтелектуальної еліти кримськотатарського народу та провокування його внутрішнього розколу у спосіб підкупу, залякувань, у т.ч. фізичного знищення. Так, трьох етнічних українців та шістьох кримських татар, зниклих безвісти упродовж 2014–2016 рр., досі не знайдено³⁸.

Після окупації **освітня система Криму**, створена українською державою, переводиться на стандарти Російської Федерації. Таким чином, змінюючи зміст освіти, окупаційна влада намагається створити передумови для формування у нових поколінь населення Криму упередженого і ворожого ставлення до України, свідомості та світогляду, притаманних для громадян материкової РФ.

Порівняно з Кримом ситуація у тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей, особливо на «лінії розмежування» і в т.зв. «сірій зоні» між українським та російськими військами, характеризується постійною загрозою відновлення війни і поглибленням гуманітарної катастрофи.

³³Звіт Місії ОБСЄ з оцінки стану справ із дотриманням прав людини в Криму (свобода віросповідання) [Електронний ресурс] / Інститут релігійної свободи. – Режим доступу : http://www.irf.in.ua/eng/index.php?option=com_content&view=article&id=439:1&catid=34:ua&Itemid=61

³⁴Права людини в Криму [Електронний ресурс] / Крим SOS. – Режим доступу : <http://crimeamap.krymsos.com/ru/map.html>

³⁵Щодо дотримання прав кримськотатарського народу в анексованому Криму. Аналітична записка [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1798/>

³⁶Оперативна інформація станом на 1 липня 2016 року // Представництво Президента України в АР Крим [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ppu.gov.ua/operativna-informatsiya-stanom-na-1-lipnya-2016-roku>

³⁷Джемилев: В вопросу деокупации Крыма не уделяется достаточно внимания [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/rus/interview/dzhemilev-voprosu-deokkupatsii-kryma-udelyaetsya-1455039385.html>

³⁸Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2016 р. // Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org.ua/images/UA_14th_ONCHR_report_on_the_human_rights_situation_in_Ukraine.pdf

Довідково. На тимчасово непідконтрольних територіях сепаратисти широко застосовують тортури та катування³⁹. За даними звіту Української Гельсінської правозахисної групи, «кількість місць тримання під вартою в самопроголошених ДНР та ЛНР була значно більшою, ніж повідомлялося органами влади»⁴⁰. Зокрема, зафіксовано 41 таке місце в ДНР та 38 – в ЛНР⁴¹. Затримання відбуваються без законних підстав, умови утримання вкрай незадовільні, полонені знають жорстокого поводження та катувань. За підрахунками ООН, у «сірій зоні» проживають близько 800 тис. осіб: 200 тис. на підконтрольних Україні територіях і 600 тис. – на непідконтрольних⁴². При цьому жителі «сірої зони» на підконтрольних Україні територіях страждають від порушення своїх базових прав не менше, ніж громадяни, які опинилися на окупованій території.

На непідконтрольних територіях найбільш проблемними питаннями є забезпечення прав громадян на житло, охорону здоров'я, соціальний та судовий захист. У населених пунктах, де протягом 2014–2015 рр. тривали активні бойові дії, а також там, де досі відбуваються збройні зіткнення, є велика кількість зруйнованого або пошкодженого житла й інфраструктури. Особливою проблемою стало значне пошкодження мереж електро- та водопостачання. За даними ЮНІСЕФ, «до 1,3 млн людей зіткнулися з серйозною кризою водопостачання через пошкодження або знищення водогонів та водоочисних споруд»⁴³.

Зважаючи на те, що Росія не припиняє агресії в окремих районах Донецької та Луганської областей, Україна не може забезпечити окремі зобов'язання щодо дотримання конституційних прав і свобод громадян України, які проживають на цих територіях⁴⁴. Тому юридична відповідальність за порушення базових прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях повністю лягає на Росію.

Проведення антитерористичної операції (далі – АТО) на території Донецької та Луганської областей без оголошення надзвичайного чи воєнного стану не скасовує зобов'язань органів державної влади діяти на підставі, у межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами

³⁹Тортури та позасудові страти на Сході України. Amnesty International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Dopovid_ZLOMLENI-Ukrayini.pdf

⁴⁰Права людини в Україні в 2015 р.: основні тенденції – Є. Захаров [Електронний ресурс] / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/prava-lyudynu-v-ukrajini-v-2015-r-osnovni-tendentsiji-e-zaharov/>

⁴¹Ті, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув'язнень на Донбасі [Електронний ресурс] / Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі» – К., 2015. – Режим доступу: <http://library.khpg.org/files/docs/1451396610.pdf>

⁴²План гуманітарного реагування на січень-грудень 2016 р. ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.humanitarianresponse.info/en/system/files/documents/files/2016_hrp_ukraine_ukrainian.pdf

⁴³Основні проблеми у сфері захисту прав та рекомендації УВКБ ООН щодо ситуації в Україні [Електронний ресурс] / Представництво УВКБ ООН в Україні. – Січень 2016 р. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36194.pdf>

⁴⁴Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»: постанова Верховної Ради України від 21.05.2015 р. № 462-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/462-19>

України. Основний закон гарантує громадянам фундаментальні права і свободи – право на життя, безпеку, освіту, працю, медичне обслуговування, соціальний та судовий захист тощо. Ухвалені зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 5 червня 2014 р.⁴⁵, які запровадили тимчасове обмеження прав і свобод громадян у районі проведення АТО, не скасовують обов'язки державних органів влади, у т.ч. військових та правоохоронних структур, гарантувати й забезпечувати права та свободи громадян, які перебувають як на звільнених, так і на тимчасово окупованих територіях.

Агресія РФ призвела до тимчасового обмеження права на вільне пересування громадян України, які залишились у тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей, і позбавила їх низки гарантованих державою прав. Для отримання будь-яких соціальних виплат або допомоги їм необхідно переїжджати на підконтрольну Україні територію та отримувати статус ВПО. При цьому громадяни України, які належать до вразливих категорій населення, не завжди мають змогу виїхати з окупованих територій, щоб отримати певні види медичних послуг через особливий, складний порядок перетину «лінії розмежування»⁴⁶.

Довідково. Представництво Верховного комісара ООН з прав людини⁴⁷, Представництво Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні⁴⁸ та Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні⁴⁹ звертають особливу увагу державної влади України на такі проблемні питання, пов'язані з перетином громадянами «лінії розмежування»: небезпека для життя під час перетину «лінії розмежування» (заміновані території, загроза прямих обстрілів, багатогодинні черги, недостатній рівень побутового обладнання тощо); недоступність для певних категорій громадян можливості самостійно замовити та отримати електронну перепустку (пенсіонери, люди з особливими потребами); ускладнення процесу евакуації громадян України у разі небезпеки їхньому життю; обмеження доступу гуманітарних місій до непідконтрольних та важкодоступних територій уздовж «лінії розмежування»; обмеження доступу громадян України з тимчасово окупованих територій до основних послуг (соціальних, адміністративних тощо).

⁴⁵Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page2>

⁴⁶Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2015 to 15 February 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016.pdf

⁴⁷Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2015 to 15 February 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016.pdf

⁴⁸Основні проблеми у сфері захисту прав та рекомендації УВКБ ООН щодо ситуації в Україні. УВКБ ООН в Україні. Січень 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36194.pdf>

⁴⁹Захист мирного населення та свобода пересування в Донецькій і Луганській областях : тематичний звіт [Електронний ресурс] / ОБСЄ. Спеціальна моніторингова місія в Україні. Травень 2015 р. – Режим доступу : <file:///C:/Documents%20and%20Settings/petrytskiy/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%BD%D1%82%D1%8B/Kaplan/2016/%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%9E%D0%91%D0%A1%D0%84%2005.2015.pdf>

У межах політики деанексії Криму й деокупації окремих районів Донецької та Луганської областей стратегічним завданням України є практичний захист прав і свобод громадян України на окупованих територіях. За умови дотримання базової вимоги Мінських домовленостей щодо повного припинення вогню та збереження тиску на Росію в питанні Криму це сприятиме поступовому відновленню довіри громадян України, які перебувають на окупованих територіях, до Української держави. Ухвалення відповідних рішень парламентом та урядом має стати стратегічним завданням політики реінтеграції окупованих територій у другому півріччі 2016–2017 рр.

Для активізації процесу відновлення територіальної цілісності України необхідно:

Верховній Раді України:

1. Запровадити експертизу національного законодавства та законопроектів на предмет попередження можливості дискримінації внутрішньо переміщених осіб (гарантування права голосу під час виборів, щодо користування банківськими послугами, економічної діяльності тощо).

2. Вжити заходів щодо забезпечення конституційного права на соціальний захист для громадян, які перебувають на тимчасово окупованих територіях і не беруть участі у бойових діях на боці Росії (відповідно до ст. 21 Конституції України про рівність людей у своїх правах). Йдеться передусім про дотримання конституційних прав на соціальний захист найуразливіших верств населення: пенсіонерів, людей з інвалідністю, дітей. Зазвичай зазначені категорії населення з об'єктивних причин не можуть залишити місце свого постійного проживання на тимчасово непідконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей.

3. Врегулювати особливості статусу кримських татар як корінного народу України на території АР Крим відповідно до зобов'язань, передбачених постановою Верховної Ради України від 20.03.2014 р. № 1140-VII⁵⁰.

Кабінету Міністрів України:

1. Розробити та затвердити Стратегію реінтеграції та деокупації Криму, Стратегію реінтеграції окремих районів Донецької і Луганської областей, які б визначали цілі, принципи, засоби та терміни реалізації заходів державної політики щодо окупованого Криму й Донбасу. Залучити до розроблення цих документів міжнародних експертів та представників громадянського суспільства.

2. Забезпечити просування формату «Женева+» як міжнародного механізму обговорення проблеми Криму і здійснення тиску на РФ для попередження та припинення порушень прав людини в Криму. Активізувати

⁵⁰*Про Заяву* Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави : постанова Верховної Ради України від 20.03.2014 р. № 1140-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1140-18>

на цьому напрямі дипломатичні зусилля і скоординувати дії активістів громадянської дипломатії.

3. Удосконалити порядок перетину «лінії розмежування», закласти на це відповідні видатки у проекті закону «Про Державний бюджет України на 2017 рік» та визначити органи державної влади, відповідальні за втілення конституційних зобов'язань щодо прав осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Основними напрямками удосконалення перетину «лінії розмежування» є такі:

- відновлення транспортного сполучення на контрольному пункті в'їзду-виїзду (КППВ) «Станиця Луганська» та відкриття додаткових КППВ, зокрема КППВ «Трьохізбенка» (Луганська обл.);
- належне (помітне) маркування замінованих територій навколо КППВ, забезпечення першочергового розмінування прилеглих до КППВ територій;
- покращення технічних можливостей КППВ для підвищення їх пропускної здатності;
- збільшення кількості персоналу та необхідного обладнання.

4. Покласти на Міністерство внутрішніх справ відповідальність за належне документування випадків незаконного утримання полонених на окупованих територіях з метою «формування доказової бази для органів національної та міжнародної юстиції»⁵¹.

5. Виробити систему всебічної державної підтримки громадських організацій і волонтерів, які відіграють важливу роль у донесенні достовірної інформації про дотримання прав кримських татар, українців та інших етнічних груп у Криму, реалізують проекти правової підтримки й надання гуманітарної допомоги жителям тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей.

6. Підтримати громадські проекти масових відкритих онлайн-курсів з популяризації знань щодо забезпечення прав і свобод громадян України на тимчасово окупованих територіях України, поширювати інформацію про такі проекти через дипломатичні представництва з метою формування сприятливої для України міжнародної громадської думки.

4.4. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

Економічна та фінансова взаємодія залишається одним із найбільш проблематичних та чутливих питань взаємовідносин з тимчасово окупованими територіями Донбасу.

У цьому контексті потребує вирішення проблема статусу суб'єктів економічної діяльності на тимчасово окупованих територіях. Йдеться, зокрема, про те, з ким мають вибудовуватися фінансово-економічні від-

⁵¹ *Ти, що пережили пекло: свідчення жертв про місця незаконних ув'язнень на Донбасі* [Електронний ресурс] / Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі» – К., 2015. – Режим доступу : <http://library.khpg.org/files/docs/1451396610.pdf>

носини. Якщо акценти робляться на тому, що тимчасово окуповані території представляють виключно терористи, – жодних відносин не може бути. Якщо принципова позиція полягає у трактуванні суб'єктів господарювання і населення як таких, що тимчасово не підпорядковані Україні, але де-юре є вітчизняними, то фінансово-економічні відносини слід будувати у новоствореній площині легітимності. Саме під таким кутом необхідно розглядати економічні та фінансові принципи взаємодії з тимчасово окупованими територіями Донбасу.

Нині рамковою умовою виконання програми-мінімум щодо економічної і фінансової взаємодії України з окремими територіями Донбасу є положення, прописані в Мінських домовленостях. Варто зазначити, що межі такої програми в цьому документі досить вузькі, оскільки Мінські домовленості загалом не передбачають глибокого втручання в економічні чи фінансові процеси.

Економічна та фінансова взаємодія України з окремими територіями Донбасу на найближчу перспективу має ґрунтуватися на гнучкому підході, який би давав можливість оперативно реагувати на поточні виклики та загрози процесу відновлення миру. Йдеться про детермінування варіантів організації економічної і фінансової взаємодії, які мають безкомпромісно відповідати законодавству України та міжнародним договорам стосовно врегулювання конфлікту і містити інструменти економічних санкцій, які будуть застосовані у разі порушення мирного процесу⁵².

На сьогодні економічно та фінансово взаємодію з тимчасово окупованими територіями Донбасу фактично припинено: закрито (та евакуйовано) всі державні і бюджетні установи; відключено окуповані населені пункти від мережі Державної казначейської служби України і припинено фінансування бюджетної сфери, виплати зарплат, пенсій та соціальної допомоги на цих територіях. Умотивованість рішення про припинення фінансування аргументується передусім неможливістю контролювати використання ресурсів, які спрямовуються в ці області, у тому числі фінансових.

Довідково. Постановою НБУ від 23.07.2014 р. № 436 «Про створення робочої групи Національного банку України»⁵³ починаючи з 24 липня 2014 р. в Донецькій та Луганській областях запроваджено надзвичайний режим роботи банківської системи та створено робочу групу з координації такого режиму. Згідно з постановою НБУ «Про призупинення здійснення фінансових операцій»⁵⁴ від 06.08.2014 р.

⁵²Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей : Закон України від 16.09.2014 р. № 1680-VII зі змінами від 17.03.2015 р. № 256-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>

⁵³Про створення робочої групи Національного банку України: постанова НБУ від 23.07.2014 р. № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/Postanovleniya/Postanovleniya_635419189690348848.aspx

⁵⁴Про призупинення здійснення фінансових операцій: постанова правління НБУ від 06.08.2014 р. № 466 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document>

№ 466 банки повинні були призупинити здійснення всіх видів фінансових операцій підприємств і населення у населених пунктах, які не контролюються українською владою, проте де-факто більшість із них продовжували працювати на території «ДНР» та «ЛНР» на свій розсуд. Припинення обслуговування банками рахунків, у тому числі карткових, відкритих суб'єктам господарювання всіх форм власності та населенню на окремих територіях у районі проведення антитерористичної операції в Донецькій і Луганській областях, було ініційоване рішенням РНБОУ у листопаді 2014 р.⁵⁵

Зазначена заборона змусила промислові підприємства, які працювали на окупованих територіях, переоформляти рахунки на відділення банків, що перебувають на контрольованих урядом територіях. Водночас відбувається поступове переведення поточних і депозитних рахунків фізичних осіб з недіючих відділень до розташованих на підконтрольних територіях банків.

***Довідково.** Псевдосуверенними утвореннями всупереч Мінським домовленостям розбудовується автономна фінансова система з мультивалютним обігом та домінуванням російського рубля (кількість відділень т.зв. Центробанку ДНР перевищила 250, а т.зв. Центробанку ЛНР – понад 100, рубльові операції становлять понад 90 % усього обігу). При цьому на кінець I кварталу 2016 р. жоден російський банк так і не відкрив офіційного відділення на невизнаних міжнародною спільнотою територіях. Це свідчить про результативність системи міжнародного стримування та дієвості санкцій за економічні операції з невизнаними суб'єктами.*

Головною умовою скасування такого режиму та відновлення економічних відносин з окупованими регіонами є повне виведення незаконних збройних формувань і всіх видів озброєння.

Нині ключовими проблемами, які ускладнюють процес економічної та фінансової взаємодії з тимчасово окупованими територіями, залишаються такі:

- складність державного контролю за економічною взаємодією. Частковому вирішенню проблеми сприятиме створення у 2016 р. Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України^{56,57}.
- відсутність єдиної міжнародної позиції щодо способів економічної реінтеграції тимчасово окупованих ОРДЛО.
- ризики здійснення господарської діяльності в зоні АТО.

⁵⁵Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо стабілізації соціально-економічної ситуації в Донецькій та Луганській областях : Указ Президента України від 04.11.2014 р. № 875/141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875/2014/paran2#n2>

⁵⁶Питання діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2016 р. № 299 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/299-2016-%D0%BF>

⁵⁷Деякі питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. № 376 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#n10>

Довідково. Основними ризиками⁵⁸ є захоплення терористами виробничих потужностей, товарів та грошових коштів у зоні розмежування; невизначеність юрисдикції, унаслідок якої суб'єкти господарської діяльності не можуть відстоювати законні права у судах та відшкодовувати завдані матеріальні збитки на непідконтрольній Україні території; неможливість перенесення габаритних цілісних виробничо-майнових комплексів на підконтрольну Україні територію; об'єктивні процедурні ускладнення при отриманні дозволів на перетин лінії зіткнення особами та вантажами; ризики співпраці підприємств на контрольованій території з підприємствами на непідконтрольній території, зумовлені ймовірністю невиконання або неповного виконання контрактів, а також можливістю опосередкованої участі у фінансуванні тероризму; ускладнення при адмініструванні та сплаті податків суб'єктами господарської діяльності в зоні АТО; неможливість проведення загальних зборів акціонерів товариств, що перебувають на непідконтрольній території.

- **Масштабні фіскальні втрати.** Надходження податків та зборів до Державного бюджету України, доходи місцевих бюджетів Донецької і Луганської областей істотно скоротилися та відновлюються повільними темпами.

Довідково. Податковий борг Донецької області до зведеного бюджету стрімко зростає: на 1 січня 2014 р. він становив 961,2 млн грн, на 1 січня 2015 р. – 2 911,8 млн грн, на 1 січня 2016 р. – 4 656,3 млн грн. Частка реального до стягнення боргу у його загальній сумі на 1 січня 2016 р. становила майже 68 % (1 162,8 млн грн), проте його погашення також ускладнюється, у т.ч. внаслідок відсутності активів для його забезпечення. По інспекціях ДПП районів та міст, переміщених із неконтрольованої території України, борг становить 2 942,3 млн грн. Його зростання на 856,1 млн грн упродовж 2015 р. зумовлено передусім несплатою підприємствами своїх зобов'язань у зв'язку з призупиненням діяльності внаслідок захоплення озброєними формуваннями їх території та неможливістю продовжувати діяльність у регіоні. Найбільшу частку в зростанні податкового боргу акумулюють ДПП районів та міст, переміщені з неконтрольованої території України.

Податковий борг Луганської області до зведеного бюджету дещо зменшився: на 1 січня 2016 р. він становив 1 310,0 млн грн (на 1 січня 2015 р. – 1 386,0 млн грн, тобто скоротився на 76,0 млн грн), у т.ч. до державного бюджету – 765,0 млн грн (на 1 січня 2015 р. становив 765,0 млн грн, тобто не змінився), до місцевих бюджетів – 545,0 млн грн (на 1 січня 2015 р. становив 621,0 млн грн, тобто зменшився на 76,0 млн грн). Таким чином, скорочення відбулося завдяки врегулюванню

⁵⁸Складено з урахуванням матеріалів системного звіту Ради бізнес-омбудсмена (*Системний звіт*. Вибрані проблеми підприємницької діяльності, які безпосередньо пов'язані із воєнними діями на Сході України та анексією АР Крим [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://boi.org.ua/media/uploads/report_on_systemic_problem_eng_ukr.pdf), засідань *Робочої групи* Європейської Бізнес Асоціації з підтримки бізнесу в зоні АТО (Робоча група Асоціації з підтримки бізнесу в зоні АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eba.com.ua/uk/lobbying/committees/item/31404-eba-working-group-on-assisting-business-in-ato-area> та *Як працює* бізнес в зоні АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.nv.ua/ukr/experts/luganovskay/jak-pratsjuje-biznes-v-zoni-ato-105660.html>).

заборгованості за місцевими бюджетами. Основні суми боргу обліковуються за підприємствами, які розташовані на непідконтрольній території.

- наявність контрабандних товаропотоків між тимчасово окупованими та контрольованими територіями.

Довідково. Тільки за I півріччя 2016 р. за переміщенням товарів уздовж та через лінію розмежування на території Донецької області спеціалізованим підрозділом податкової міліції «Фантом» складено 479 протоколів про вчинення адміністративних правопорушень; вилучено товарно-матеріальних цінностей, що незаконно переміщувалися в зоні лінії розмежування та на прилеглий території, на загальну суму 43,9 млн грн; виявлено 20 фактів переміщення готівкових коштів і банківських карток із паспортами на контрольно-пропускних пунктах «Зайцеве» і «Новотроїцьке», вилучено 2,4 млн грн, 29,1 млн російських рублів, 1,1 млн дол. США та 10 тис. євро; внесено до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань 30 кримінальних проваджень⁵⁹.

Пріоритети державної фінансової та економічної політики щодо тимчасово окупованих територій мають бути відображені у комплексній **Стратегії деокупації територій Донбасу та їх реінтеграції до фінансово-економічного простору України**. Збереження економічних основ такої реінтеграції є пріоритетом державної політики України на період тимчасової окупації окремих регіонів Донецької та Луганської областей, що передбачає:

- конкретизацію тимчасового економічного статусу для окремих районів Донбасу;
- адаптацію Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»⁶⁰ до умов окремих районів Донбасу шляхом доповнення його положень низкою норм щодо: заборони переміщення товарів на тимчасово окуповану територію або з неї без дозволу України; забезпечення права на переміщення вантажів з гуманітарною допомогою на тимчасово окуповану територію; забезпечення права фізичних осіб на вільне переміщення на тимчасово окуповану територію або з неї, переміщення особистих речей, транспортних засобів особистого користування, зареєстрованих в Україні, що перебувають у їх приватній власності, інших товарів для особистих, сімейних чи інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності. Запровадження таких норм на рівні Закону України попередить можливі звинувачення країни в обмеженні прав власних громадян, які опинилися на непідконтрольних територіях;

⁵⁹Звіт про результати роботи Головного управління ДФС у Донецькій області та підпорядкованих йому державних податкових інспекцій в першому півріччі 2016 року [Електронний ресурс] / Головне управління ДФС у Донецькій області. – Режим доступу : <http://dn.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti/257318.html>

⁶⁰Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 26. – Ст. 892.

- посилення гуманітарної складової у товарообміні з ОРДЛО. Для вирішення гуманітарних проблем має бути забезпечена адресність постачання продовольчих товарів та товарів першої необхідності, медикаментів для окремих верств населення. Сюди ж варто віднести створення умов для надходжень гуманітарних вантажів і формування логістичних мереж для продовольчого забезпечення громадян, які вимушено перебувають на непідконтрольній території у зоні конфлікту;
- зміцнення інституційної та організаційної інфраструктури економічної взаємодії з тимчасово окупованими територіями Донецької і Луганської областей. Зокрема, йдеться про посилення організаційного та ресурсного забезпечення діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб;
- запровадження державної монополії на торгівлю енергетичними товарами та природними ресурсами з ОРДЛО. Встановлення такого порядку відповідає тактичним завданням протидії тіньовому обігу відповідних товарів та корупції, а у стратегічній перспективі – сприятиме відновленню єдиного економічного і митного простору;
- застосування органами влади єдиного формату прозорих економічних відносин між підконтрольними та окупованими територіями Донецької і Луганської областей з метою попередження (зменшення обсягів) нелегального переміщення товарів та забезпечення детінізації обігу.

4.5. ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ ВТРАЧЕНИХ АКТИВІВ

Анексія РФ Криму та окупація ОРДЛО супроводжувалися системними порушеннями у сфері майнових прав і прав власності з боку окупаційної влади. Існують попередні оцінки втрат України від анексії Криму в обсязі 1 трлн грн⁶¹. Вони не враховують втраченої вигоди, а також вартості корисних копалин і ресурсів морського шельфу.

Згідно з результатами роботи міжвідомчої робочої групи з питань стягнення збитків, завданих окупацією Криму при Міністерстві юстиції України, **сума збитків становить 2,4 трлн грн⁶². Робота з уточнення обсягів збитків, заподіяної шкоди та упущеної вигоди триває.**

Довідково. За розрахунками експертів⁶³, упущена економічна вигода внаслідок тимчасової окупації АР Крим становить:

ДП «Придніпровська залізниця» (Укрзалізниця): за 2014 р. – 221 млн грн, за 2015 р. – 252 млн грн (18,98 млн грн та 21,6 млн грн відповідно (без амортизації),

⁶¹Крим. Анексована власність / Ю. Тищенко, Ю. Каздобіна, М. Дячук ; [за заг. ред. Ю. Тищенко]. – К. : ТОВ «Агентство» Україна, 2016. – С. 5.

⁶²Україна збільшить суму збитків за анексію Криму вдвічі [Електронний ресурс] / Крим SOS. – Режим доступу : <http://krimsos.com/news/ukrayina-zbilshit-sumu-zbitkiv-za-aneksiyu-krimu-vdvichi/>

⁶³Розрахунки здійснено науковцями Інституту економіко-правових досліджень НАН України за розробленою ними методикою.

прогнозована на 2016 р. – 287 млн грн; ПрАТ «Київ-Дніпровське МППЗТ»: за 2014 р. – 1,012 млн грн, за 2015 р. – 1,084 млн грн. На тимчасово окупованій території АР Крим розташовані об'єкти регіонального структурного підрозділу підприємства «Кримаерорух» та авіакомпанії «Украерорух» первісною вартістю (на 30.09.2015 р.) 546,6 млн грн і 17 млн грн відповідно.

Розрахункова сума недоотриманих доходів від послуг аеронавігації становить у 2014 р. (березень – грудень) 1026 млн грн, у 2015 р. – 1863 млн грн. Розрахункова сума недоотриманих доходів від послуг аеронавігації внаслідок зазначених обмежень становить у 2014 р. 71 млн грн, у 2015 р. – 341 млн грн. Втрачено об'єкти державної власності, у т.ч. основних засобів, на суму 197 082 тис. грн. Упущена вигода у зв'язку з втратою права користування та розпорядження майном (згідно з Методичними рекомендаціями щодо порядку розрахунку збитків Міністерства юстиції) за 2014–2015 рр. становить 2054,6 тис. грн.

На території Донецької та Луганської областей унаслідок бойових дій пошкоджено 1839,4 км доріг загального користування та 36 штучних споруд загальною протяжністю 3043,2 м. Орієнтовні втрати дорожнього господарства на території цих областей станом на 31 грудня 2015 р. становили близько 7,2 млрд грн.

Довідково. Упущена економічна вигода ДП «Донецька залізниця» (Укрзалізниця) становить за 2014 р. 2940 млн грн, за 2015 р. – 1779 млн грн, прогнозована на 2016 р. – 1785 млн грн. Загалом з початку бойових дій сума недоотриманих Укрзалізницею доходів становить 11202,3 млн грн. ДП «Придніпровська залізниця» (Укрзалізниця): за 2014 р. – 1020 млн грн, за 2015 р. – 959 млн грн, прогнозована на 2016 р. – 1053 млн грн.

На території проведення АТО перебуває майно підприємства «Украерорух» загальною первісною вартістю 477 млн грн. Розрахункова сума недоотриманих доходів від послуг аеронавігації через закриття повітряного простору над південно-східним регіоном країни (над Донецькою та Луганською областями) становить: 2014 р. – 895 млн грн, 2015 р. – 2503 млн грн. Прогнозована вартість відновлення аеронавігаційного устаткування становить: у а/п «Донецьк» – 27 871 тис. євро, в а/п «Луганськ» – 9 142 тис. євро (прогноз базується на припущенні, що майну завдано значних пошкоджень та необхідна його повна заміна на нове (закупівля обладнання та мереж, будівництво), радіолокаційного комплексу в районі м. Артемівська – 523 тис. євро.

У 2014–2015 рр. у Донецькій області зруйновано та пошкоджено понад 9580 житлових будинків усіх форм власності. Загальна сума збитків унаслідок руйнувань (з урахуванням об'єктів житлово-комунальної, соціальної, транспортної інфраструктури) становить понад 3,6 млрд грн. У Луганській області зруйновано та пошкоджено понад 6857 споруд усіх форм власності. Загальна сума збитків перевищує 519,8 млн грн⁶⁴. Станом на 11 березня 2016 р. у Донецькій

⁶⁴Виступ помічника народного депутата О. Недави О. Митрофанова під час засідання Комітету Верховної Ради з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства від 11.05.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/index.php?option>

області на територіях, підконтрольних українській владі, зруйновано/пошкоджено 8890 об'єктів ЖКГ, з них: об'єктів житлового фонду – 8827 од. (у т.ч. 832 – комунальної форми власності, 24 – ЖБК, 42 – ОСББ, 7929 – приватної форми власності). Без житла залишаються 11 511 осіб. Зруйновано об'єктів водопостачання 37 од. (відновлено 31 од.), об'єктів теплопостачання – 26 од. Для відновлення зазначених об'єктів необхідно 673,3 млн грн, з них: об'єктів житлового фонду – 530,8 млн грн, об'єктів водопостачання – 140,2 млн грн, об'єктів теплопостачання – 2,3 млн грн. Інформація стосовно втрачених об'єктів житлово-комунального господарства, які розташовані на непідконтрольній території, відсутня.

Збитки від самовільного використання надр на території Автономної Республіки Крим становили у 2015 р. 136,0 млрд грн, у Донецькій області – 28,8 млрд грн, у Луганській області – 13,5 млрд грн⁶⁵.

З огляду на тривалий характер втрат від самовільного використання надр та з метою актуалізації їх розміру **доцільно застосовувати загальне положення ч. 2 ст. 625 Цивільного кодексу України щодо зобов'язання винної сторони сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми**, якщо інший розмір відсотків не встановлений договором або законом.

Втрати Державного бюджету України від ненадходження рентних платежів за користування надрами в АРК у 2014 р. становили 115,09 млн грн, у м. Севастополі – 1,347 млн грн, у Донецькій області – 17,562 млн грн, у Луганській області – 44,464 млн грн.

Загальні втрати від несанкціонованого використання природних ресурсів у 2014 р. на території анексованого Криму та тимчасово окупованих територіях ОРДЛО становлять 322,2 млрд грн.

Довідково. Втрати від ненадходження рентних платежів від спеціального використання води в АР Крим у 2014 р. становили 140,42 млн грн, у м. Севастополі – 6,06 млн грн, у Донецькій області – 63,2 млн грн, у Луганській області – 21,02 млн грн.

Втрати від ненадходження рентних платежів від спеціального використання лісових ресурсів у АР Крим, м. Севастополі, непідконтрольних районах Донецької та Луганської областей у 2014 р. становили 822,86 млн грн. Втрати від ненадходження податку за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами в АР Крим у 2014 р. становили 3,768 млн грн, у м. Севастополі – 193,46 млн грн, у Донецькій області – 52,8 млн грн, у Луганській області – 51,68 млн грн. Втрати від ненадходження податку за викиди забруднюючих речовин в окремі водні об'єкти в АР Крим у 2014 р. становили 181,44 млн грн, у м. Севастополі – 52,78 млн грн, у Донецькій області – 1778,96 млн грн. Втрати від ненадходження податку за розміщення відходів у АР Крим у 2014 р. становили

⁶⁵Збитки від несанкціонованого використання природних ресурсів оцінюються відповідно до порядку, визначеного наказом Міністерства екології та природних ресурсів України «Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами» від 29.08.2011 р. № 303.

1888,76 млн грн, у м. Севастополі – 167,07 млн грн, у Донецькій області – 19356,2 млн грн, у Луганській області – 8356,39 млн грн.

Правові механізми компенсації втрат від анексії Криму та тимчасово окупованих територій ОРДЛО різняться, що пов'язано з різним правовим статусом територій, а саме: Крим де-факто є частиною Російської Федерації, а «Окремі райони Донецької та Луганської областей» – це окупована територія України, що має невизначений статус. Питання про компенсацію за завдані Російською Федерацією збитки необхідно вирішувати в площині української та міжнародної юрисдикції.

Правові механізми компенсації втрат, пов'язаних з анексією Криму.

Подання компенсаційних позовів у міжнародні юрисдикційні органи (Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини тощо) вимагає об'єктивного оцінювання збитків, завданих агресією, з-поміж яких розрізняють державні та приватні втрати.

Державні втрати. Станом на березень 2016 р. збитки України за цією категорією власності перевищують 1 млрд грн⁶⁶ (без урахування територіальних втрат, а також вартості приватного майна, яке залишилося у цивільних осіб).

Приватні втрати. Крім об'єктів державної власності України на території АР Крим, до переліку об'єктів т.зв. «націоналізації» на користь РФ потрапили і приватні підприємства. Подана Україною заява (№ 20958/14)⁶⁷ до *Європейського суду з прав людини* (ЄСПЛ) є міждержавною, що виключає можливість приєднання до неї фізичних і юридичних осіб, які постраждали внаслідок вчинення Росією актів агресії проти України.

Жителі окупованих територій України мають самостійно подавати індивідуальні позови до ЄСПЛ проти Росії та вимагати компенсації збитків, спричинених втратою майна, тортурами й іншими порушеннями їхніх прав унаслідок окупації.

⁶⁶Це фіксована сума, розрахована на основі вартості втрачених Україною активів. Такий підхід до оцінювання втрат пов'язаний зі значними юридичними ризиками, оскільки, претендуючи на повернення вартісного еквівалента втрачених активів, українська сторона може вважатися такою, що відмовилася від права на самі активи. Для визначення суми втрат за основу доцільно брати не вартість активів, доступу до яких були позбавлені Україна, її громадяни та юридичні особи, а розраховану суму збитків за незаконне тимчасове володіння чужим майном (за незаконне позбавлення доступу України, її громадян і юридичних осіб до користування їхнім майном у Криму). Це дозволить уникнути ризику втрати права власності на такі активи.

Сума збитків має бути не фіксованою, а розрахованою за певний проміжок часу (наприклад, за один календарний місяць) і автоматично збільшуватися з плином часу. Відповідно, сума збитків має розраховуватися як своєрідна «рента» доти, доки Крим неправомірно перебуватиме під фактичним контролем Росії. Як один із варіантів – в основу оцінювання завданих збитків доцільно покласти потенційно втрачений дохід від максимально можливого, ефективного використання втраченого активу, дисконтований до поточного моменту.

⁶⁷На сьогодні єдиним міжнародно-правовим заходом, до якого звернулася українська сторона, є ініційована 13.03.2014 р. у Європейському суді з прав людини справа «Україна проти Росії» (заява № 20958/14). Державні компанії, приватні і державні банки звернулись у міжнародні комерційні арбітражі, щоб компенсувати збитки, пов'язані з окупацією Криму. Підставою для позову є російсько-українська угода щодо заохочення та взаємного захисту інвестицій від 27.11.1998 р.

Варто очікувати, що більшість постраждалих громадян і суб'єктів господарювання України не матимуть практичної можливості та необхідних ресурсів для самостійного звернення до ЄСПЛ або Міжнародного інвестиційного арбітражу щодо відшкодування Росією завданих агресією збитків. Тому необхідно запровадити процедуру надання Україною юридичної підтримки громадянам та юридичним особам України, постраждалим унаслідок російської агресії.

Правові механізми компенсації втрат, пов'язаних із тимчасовою окупацією «Окремих районів Донецької та Луганської областей» (ОРДЛО). В Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, що передбачають визнання на національному рівні Російської Федерації державою-агресором.

Довідково. Стаття 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначає статус частини території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 р. № 129-VIII затверджено Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором, у якому зазначено, що Україна залишається об'єктом воєнної агресії з боку Російської Федерації. Постановою Верховної Ради України від 21.04.2015 р. № 337-VIII схвалено текст Заяви Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків», де констатовано акт збройної агресії Російської Федерації проти України. Президент України своїм Указом від 24.09.2015 р. № 555 увів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» та затвердив Воєнну доктрину України, у якій визнано факт збройної агресії Російської Федерації проти України.

На сьогодні єдиним міжнародним органом, який може надати належну юридичну кваліфікацію дій Росії на сході України, є Міжнародний суд ООН у Гаазі. Підставою для винесення цим судом можливого рішення є порушення Російською Федерацією низки міжнародних договорів⁶⁸, підписантом яких вона є.

Консультативний висновок Міжнародного суду ООН не матиме юридично обов'язкової сили для Росії, однак він даватиме належні юридичні підстави для застосування Україною (її громадянами і юридичними особами) та іншими державами національно- і міжнародно-правових меха-

⁶⁸Конвенція про попередження злочинів геноциду та покарання за нього, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації тощо.

нізмів реалізації відповідальності Росії та її вищих посадових осіб за вчинення актів агресії і міжнародних злочинів.

Додатково належну юридичну кваліфікацію діям посадових осіб Російської Федерації та військових збройних сил Російської Федерації на сході України як тяжких міжнародно-протиправних діянь може надати Міжнародний кримінальний суд (МКС, «Гаазький трибунал»). Підстави для цього передбачено ст. 7 та ст. 8 Римського статуту МКС – за вчинення злочинів проти людяності, військових злочинів, вчинених на території України починаючи з 20 лютого 2014 р. і донині.

На сьогодні МКС не може розглядати питання про злочини агресії не лише тому, що Україна не ратифікувала Римський статут, а й тому, що ця категорія справ стане підсудною МКС тільки після набуття чинності відповідною поправкою до Римського статуту від 2010 р. (положення про злочини агресії) – для цього її мають ратифікувати 30 держав (наразі ратифіковано 21 державою). Тільки після такої міжнародної ратифікації положення про злочини агресії набуде чинності, що дозволяє зробити їх предметом розгляду в МКС. Наявність юридичного рішення стане вагомою підставою для претензій України про відшкодування збитків, завданих агресією.

Форми і види міжнародно-правової відповідальності Росії⁶⁹. Згідно з нормами міжнародного права⁷⁰, Україна має право отримати від держави-агресора реституцію в натуральному вираженні, тобто відновлення положення, яке існувало до вчинення протиправного діяння. Це, наприклад, звільнення незаконно зайнятої території і несення витрат, пов'язаних із виведенням військ, техніки, демонтажем поселень та установок. Компенсація охоплює будь-який економічно оцінюваний збиток, понесений потерпілою державою, і може включати відсотки й упущену вигоду. Шкода, яка не покривається реституцією в натуральному вираженні, має бути компенсована в інший спосіб.

Довідково. Відповідно до Декларації про поразку Німеччини і рішення Берлінської (Потсдамської) конференції 1945 р. вона була зобов'язана визнати верховну владу союзної Контрольної ради замість центрального німецького уряду, підкоритися режиму післявоєнної окупації та іншим вимогам країн антигітлерівської коаліції. Надзвичайні репарації полягають у обмеженні правомочності держави розпоряджатися своїми матеріальними ресурсами. Їх мета полягає не тільки у відшкодуванні матеріальних збитків, а й у тому, щоб усунути чинники, які сприяли вчиненню міжнародних злочинів. Особливою формою відповідаль-

⁶⁹Міжнародно-правова відповідальність – це юридичний обов'язок суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки шкоди, заподіяної іншому суб'єкту міжнародного права в результаті вчиненого правопорушення. Існують два види міжнародно-правової відповідальності держав: політична і матеріальна. Політична відповідальність зазвичай супроводжується застосуванням примусових заходів стосовно держави-правопорушника і поєднується з матеріальною відповідальністю. Найбільш поширеною формою політичної відповідальності є реторсії, репресалії, сатисфакція, ресторація, призупинення членства або виключення з міжнародної організації, придушення агресора із застосуванням сили, які реалізуються за допомогою санкцій.

⁷⁰Ст. 39, 41 і 42 Статуту ООН.

ності Німеччини після Другої світової війни стало відторгнення від неї за рішенням Потсдамської конференції від 1 серпня 1945 р. м. Кенігсберга і прилегло до нього району Східної Пруссії.

Попри все, визнання Російської Федерації державою-агресором лише на національному рівні недостатньо, **оскільки тільки після міжнародного визнання Росії державою-агресором до неї можуть застосовуватися такі механізми відповідальності, як репарації** (відновлення положення, яке існувало до вчинення протиправного діяння) **та надзвичайні сатисфакції** (тимчасове обмеження суверенітету та правоздатності держави)⁷¹.

4.6. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЩОДО ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТА ЗВІЛЬНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ

Унаслідок окупації частини територій Україна втратила можливість реалізовувати там державну інформаційну політику та не може повноцінно забезпечити свою інформаційну присутність. Зважаючи на те, що агресор використовує інформацію як зброю проти України, держава має забезпечити адекватну відповідь на цей виклик. Причому йдеться не лише про забезпечення інформаційної присутності держави на окупованих територіях, а й про її повноцінне відновлення на територіях, звільнених від іноземних військ та терористів. Варто виходити з того, що фізичне звільнення територій і відновлення української влади не завжди корелює з процесами реальної інформаційної реінтеграції українських громадян, які там проживають.

Однією з таких особливостей здійснення інформаційної роботи на окупованих та звільнених територіях є наявність своєрідного «стокгольмського синдрому», який має два виміри. Один із вимірів – це «стокгольмський синдром» щодо «радянського минулого», яке в уявленні багатьох місцевих жителів виглядає певною ідеалістичною картинкою буття, за якої повністю ігнорується фактичне нехтування радянським режимом прав людини. Інший вимір стосується діяльності «ополченців» та самих «ДНР/ЛНР», що мають риси своєрідного «квазіправославного ІГІЛу» на території України. І якщо демонстративне виявлення лояльності до самопроголошених республік (або «керівництва Криму») на самих окупованих територіях може бути пояснено питаннями особистої безпеки, то стосовно звільнених районів маємо

⁷¹Надзвичайні сатисфакції можуть реалізовуватися в припиненні діяльності законодавчих, виконавчих і судових органів держави та здійсненні замість неї верховної влади органами інших держав, реорганізації політичної системи, скасуванні окремих інститутів (злочинних політичних партій), окупації частини або всієї території, контролі за використанням наукового і промислового потенціалу, демілітаризації або скороченні збройних сил, промисловості, здійсненні юрисдикції для покарання осіб, які безпосередньо вчинили міжнародні злочини.

справу з класичним «стокгольмським синдромом», коли жахи реальності (з «підвалами», «розстрілами за умовами військового часу» та банальними грабунками) відходять на другий план, а панування бандитських угруповань уявляється в позитивних тонах. І це та глибинна реальність, яку Українська держава має враховувати, формуючи інформаційну політику щодо цих територій.

Ще один рівень проблем, з якими стикається держава, намагаючись відновити свою інформаційну присутність у регіоні, – це **відносини між місцевим населенням та армією**. Незважаючи на те що Збройні Сили України мають один із найвищих рейтингів довіри в суспільстві, усереднені дані не завжди адекватно відображають специфіку окупованих та звільнених територій. Причому йдеться не стільки про російські пропагандистські штампи на кшталт «засилля найманців», які воюють на стороні України, та «карателів із добровольчих батальйонів», скільки про взаємовідносини між місцевим населенням у прифронтовій зоні та військовослужбовцями, що несуть тут свою службу.

Непоодинокими є випадки ворожого ставлення до військовослужбовців, провокацій проти них та навіть звинувачень у тому, що воєнні дії тривають лише внаслідок їх перебування на позиціях. Спроби служб цивільно-військового співробітництва Генштабу ЗСУ вирішити цю проблему лише частково є успішними, хоча й важливими. При цьому їх зусилля у медіа-інформаційній сфері варто визнати недостатніми. Водночас нова Воєнна доктрина України (ухвалена у 2015 р.) акцентує увагу на необхідності посилення інформаційно-психологічної роботи в зоні проведення АТО.

Необхідно звернути увагу на те, що завданням служб цивільно-військового співробітництва має бути як поліпшення ставлення цивільних до військових, так і ставлення військових до цивільних, яке також не завжди є позитивним.

Техніко-технологічні умови забезпечення інформаційної присутності України на окупованих та звільнених територіях.

Здійснення ефективної інформаційної політики та відновлення повноцінної інформаційної присутності неможливе без базових техніко-технологічних умов. Найбільш складною у цьому контексті є ситуація саме на тимчасово окупованих територіях, де нині зосереджено фокус уваги держави. Результати досліджень, що проводяться неурядовими організаціями, дають змогу об'єктивно зрозуміти масштаби інформаційних утисків українського мовлення з боку російсько-терористичної влади.

Довідково. З 2014 р. у Донецькій області були вицент розгромлені 28 офісів місцевих ЗМК, десятки місцевих журналістів були змушені залишити роботу і виїхати в інші міста області чи інші регіони країни. Ті ЗМК, що продовжують функціонувати на територіях, підконтрольних т.зв. ДНР, є відверто пропагандистськими

та антиукраїнськими («Оплот ТВ», що функціонує на базі захопленого місцевого телеканалу «Перший Муниципальний»; «Новоросси́я ТВ» Губарева, який працює на захопленій частоті ЮНІОНу та «1+1»; «Первый Республиканский», що мовить на частотах захопленої сепаратистами 27-го каналу, та «Второй Республиканский», колишній ЮНІОН)⁷².

Не кращою є ситуація в **Луганській області**. До 2014 р. тут виходило 108 друкованих видань, працювало понад 10 інформаційних веб-сайтів, у самому Луганську діяло три місцеві телеканали. Після початку російсько-терористичної агресії десятки журналістів виїхали з окупованих територій унаслідок тиску, а центральні українські видання змушені були закрити свої корпункти. Станом на початок 2016 р. на колишній частоті телекомпанії «ЛОТ» (Луганське обласне телебачення) виходила в ефір т.зв. «Державна телерадіокомпанія ЛНР», яку також називають «Луганськ 24». Вона використовує техніку колишніх ЛОТа та «Ірти». У Луганську також мовить місцева радіостанція «Своє радіо», що використовує обладнання й частоти колишньої обласної державної ФМ-ки «Пульс». Усі друковані ЗМК повинні були пройти «перереєстрацію» у т.зв. Міністерстві інформполітики ЛНР, відповідно реєстрацію отримали тільки пропагандистські видання (частина з них – колишні комунальні), низка рекламних видань та кілька церковних.

На території ОРДЛО організовано системну протидію українській інформаційній політиці з боку сепаратистських сил: зафіксовано відключення українських телеканалів, радіо, недопущення потрапляння на окуповані території українського друкованого слова, використання систем глушіння сигналу. Це лише частина заходів, які вживають «міністерства ДНР/ЛНР» під безпосереднім керівництвом російських кураторів для збереження на окупованих територіях «інформаційного гетто».

Довідково. З початку квітня цього року Росія з власного бюджету виділила на підтримку бойовиків на Донбасі близько 800 млн рублів. З цієї суми 25 млн рублів призначено для домінування російської пропаганди: на придбання телекомунікаційного обладнання для Донецького обласного радіотелевізійного передавального центру, станцій-ретрансляторів Тореза та Горлівки, а також для запуску проєктів «цифрового мовлення» в населених пунктах Стаханов, Красний Луч і Чорнухине (на ці проєкти передбачено витратити 700 тис.).

Не кращою є й ситуація в інформаційному просторі Криму. Після окупації півострова, починаючи з осені 2014 р., там розпочалася «перереєстрація» місцевих ЗМК за російським законодавством.

Довідково. Станом на квітень 2015 р. в Криму за законами РФ зареєстровано 232 ЗМК, з яких 8 є мережевими виданнями, 19 телеканалів, 42 радіоканали,

⁷²Дослідження медіаситуації в південних і східних областях України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://imi.org.ua/docs/MEDSit_ua.pdf

163 друковані видання та інформаційні агентства. З цих 232 ЗМК 207 раніше були оформлені за українським законодавством.

Серед журналістів, які залишилися працювати в Криму, активно поширюється самоцензура, перешкодження їх діяльності має системний характер: їм погрожують, проти них застосовується сила, здійснюється відкрите і приховане зовнішнє спостереження, прослуховування телефонів. Наслідком такої політики окупаційної влади став процес масового виїзду проукраїнських журналістів з Криму, частина з яких продовжує роботу на материковій Україні.

З метою протидії зазначеній ситуації в інформаційній сфері 10 березня 2015 р. в Україні створено Комісію з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення. До її складу входять представники Міністерства фінансів, МВС, СБУ, Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державного комітету з питань телебачення і радіомовлення, Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. Водночас, на думку експертів⁷³, повноважень цього органу недостатньо для ефективної роботи з відновлення мовлення та координації діяльності самостійних установ. Комісія не має власного бюджету та ресурсів і може лише давати вказівки, які сприймаються як побажання.

Фахівці з проблем мовлення на Донбасі зазначають, що повноцінне відновлення аналогового та цифрового мовлення на окупованій території можливе лише за умови будівництва телевізійної вежі, аналогічної за своїми технічними можливостями захоплених у Донецьку, а на це, за достатнього фінансування, потрібен щонайменше рік.

Одночасно з використанням традиційних каналів донесення інформації через телебачення та радіомовлення необхідно більш активно застосовувати інші механізми, у т.ч. мережу Інтернет, соціальні сервіси тощо. Останнє є особливо важливим з огляду на те, що саме Інтернет залишається для населення цих територій фактично єдиним відкритим джерелом інформації про об'єктивний перебіг подій. Маємо більш активно використовувати можливості мобільних соціальних сервісів – як для зв'язку з жителями окупованих територій (особливо у зоні зіткнень), так і для оптимізації інформаційного забезпечення українських військовослужбовців.

Проблеми контентного забезпечення інформаційної присутності. Крім технічної спроможності донесення об'єктивної інформації на окуповані території, суттєвим є і питання контенту.

Довідково. Сьогодні спеціальне інформаційне мовлення саме для окупованих чи звільнених територій здійснюють переважно громадські структури чи окремі комерційні канали. Це, зокрема, «Громадське телебачення Донбасу», «Громадське

⁷³Відновлення телемовлення на окупованій території: нагальний стан та виклики : аналітичний звіт, березень 2016 р. / [Електронний ресурс] / ГО «Донецький інститут інформації» . – Режим доступу : <https://www.dropbox.com/s/c540rw7x6ol61ey/%B9%20%D0%BE%D1%B5%D1%.pdf?dl=0>

радіо. Донбас», «Крим. Реалії», «ATR». Більшість цих проектів у тій чи іншій формі співпрацює з державними структурами (так, каналу «ATR» за державний кошт було погашено боргові зобов'язання, які виникли внаслідок вимушеного переїзду з Криму на материкову частину України), а зі свого боку держава розповсюджує в зоні зіткнень газету «Спецвипуск для мешканців Донбасу». Однак така діяльність загалом залишається фрагментарною і недостатньою. Має бути вироблено грантову (на засадах прозорості) систему підтримки проектів, спрямованих на створення та поширення спеціального контенту, орієнтованого на цільові аудиторії на окупованих і звільнених територіях.

Завдання забезпечення інформаційної присутності України у проблемних регіонах є багатоаспектним явищем, його реалізація потребує комплексної та скоординованої політики державних інституцій, бізнес-середовища, неурядових організацій та громадянського суспільства загалом. Зважаючи на значну кількість зацікавлених сторін, а також на те, що їх діяльність має бути спрямована на досягнення чітко визначених та зрозумілих цілей, найбільш оптимальним для вирішення цього завдання є формат стратегії.

Варто зазначити, що нині завдання щодо створення такої стратегії (а також інших, більш спеціалізованих стратегій) ставлять перед собою як державні, так і недержавні структури. Зокрема, завданнями Міністерства інформаційної політики України, Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб і за участю інших органів державної влади є розробка проектів:

Стратегії інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим;

Стратегії інформаційної реінтеграції окремих територій на сході України, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та територій, прилеглих до району проведення антитерористичної операції;

Стратегії публічної дипломатії кримських татар.

У межах Плану заходів з реалізації Дорожньої карти Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між РНБО України та Міжнародним секретаріатом НАТО передбачено підготовку «Стратегії інформаційної присутності України на окупованих та звільнених територіях». Крім того, Незалежна асоціація телерадіомовників також формує «Стратегію мовлення для Донбасу».

Складно недооцінити важливість формування таких документів, однак при цьому варто пам'ятати про обов'язковість цілісності державної інформаційної політики загалом, особливо з таких чутливих питань.

Пріоритети державної політики щодо відновлення інформаційної присутності. Відновлення інформаційної присутності України має відбуватися на всіх окупованих російсько-терористичними військами територіях (як у окремих районах Донецької та Луганської областей, так і в Криму), а також на територіях, безпосередньо пов'язаних із «лінією роз-

межування». Останнє завдання є не менш важливим, оскільки сепаратисти та РФ намагаються використати населення цих територій як джерело додаткової дестабілізації суспільно-політичної ситуації.

Фактичною метою реалізації державної інформаційної стратегії щодо окупованих і звільнених територій є їх інформаційна реінтеграція, утвердження легітимності української влади та формування патріотично налаштованого проукраїнського населення, яке пов'язує своє майбутнє з Україною. Йдеться також і про широкий процес згуртування українців на базі спільних цінностей та спільного бачення розвитку України як демократичної і суверенної держави. Така стратегія має формуватися не на засадах загальної риторики, а на врахуванні реальних проблем цих територій, а до її розроблення мають бути залучені їх представники.

Необхідно звернути увагу на те, що тематика інформаційної присутності України в окупованому Криму нерідко опиняється в тіні проблем війни на сході України, що не прийнятно для цілісної державної політики. Очевидно, що стратегія забезпечення інформаційної присутності України в анексованих та окупованих регіонах має комплексно й рівнозначно враховувати їх проблеми. При цьому успішність її реалізації визначатиметься забезпеченістю необхідним спектром ресурсів – від політичної волі до організаційної та фінансової підтримки з боку держави й суспільства.

4.7. ГУМАНІТАРНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Гуманітарна реінтеграція тимчасово окупованих територій – складний, довготривалий та багатофункціональний процес їх включення в український національний простір. Насамперед це кардинальна зміна свідомості їх жителів, розвінчування ідей, цінностей, стереотипів, ідеалів «русского мира», міфів про Росію як «землю обітовану», подолання ментальності «радянської людини».

Визначальним пріоритетом гуманітарної реінтеграції тимчасово окупованих територій Донбасу є їх мовна, культурна та ціннісна українізація, враховуючи те, що на відміну, наприклад, від Грузії, **сепаратистський рух тут має здебільшого не етнічне, а політичне підґрунтя**. Показово, що на референдумі 1991 р. 80 % населення Донецького і Луганського регіонів проголосували за незалежність України. А у 2014 р. лише 30 % громадян висловили рішення приєднатися до Росії⁷⁴.

Водночас українізація не повинна стати тотальною та примусовою. Зокрема, має йтися про гарантії культурного самовизначення для російськомовного населення. Відсутність таких гарантій і нерозуміння сфери поширення українізації не сприятиме подоланню цими громадянами на-

⁷⁴Україна опередила Кремль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/blogs/42386-ukraina-operedila-kreml.htm>

думаного та закріпленого антиукраїнською пропагандою страху втрати ідентичності. В іншому випадку варто очікувати, що навіть найдрібніший факт реального чи показного розширення сфери вживання української мови буде розцінений як зазіхання на їхню ідентичність або навіть як особиста образа та приниження.

Неможливо досягти успіхів у реінтеграції тимчасово окупованих територій України без перспективного гуманітарного порядку денного, лише постфактум реагуючи на дії агресора. Так само проблематичною є протидія гібридній війні з боку РФ та інвазіям метастазів «руського мира» за відсутності комплексної програми дій у сфері гуманітарної безпеки. Необхідно зазначити, що гуманітарна сфера все ще залишається цариною, де панують неконсолідованість та програмна невизначеність, що зумовлює безсистемність, а подекуди навіть хаотичність у реалізації заходів гуманітарної політики.

Як наслідок, актуалізується питання стосовно розроблення та реалізації Стратегії української гуманітарної політики, що передбачалося п. 9 Програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2015 рік та не було виконано. Водночас варто зауважити, що перші парламентські слухання щодо «Стратегії гуманітарної політики сучасної України» відбулися 6 жовтня 2010 р.; у 2012 р. науковцями секції гуманітарних та суспільних наук НАН України був розроблений проект «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року». За умови доопрацювання та актуалізації деяких його положень (зокрема, з урахуванням реалій гібридної війни РФ проти України) він міг би бути використаний як Стратегія української гуманітарної політики.

Ухвалення єдиного концептуального документа в гуманітарній сфері стане важливим консолідуючим чинником для українського суспільства в умовах інформаційно-ідеологічної агресії з боку РФ. Це також дасть змогу задавати вектор нормотворчості та спрямувати роботу з питань гуманітарної політики дорадчих інституцій при вищих органах державної влади України (зокрема, Міжнародної дорадчої ради, Національної ради реформ, Ради з питань національної єдності при Президентові України, громадських рад при міністерствах культури, освіти та науки, Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення та ін.). Пріоритетом тут є вдосконалення нормативно-правового забезпечення гуманітарної політики у спосіб належного врахування гуманітарного складника в системі національної безпеки України, правове підґрунтя якої формується Законом України «Про основи національної безпеки України», Стратегією національної безпеки України, Національною стратегією у сфері прав людини та пов'язаними нормативно-правовими актами.

Однією з головних проблем гуманітарної реінтеграції тимчасово окупованих територій Донбасу стає відсутність інтелігенції як її суб'єкта. На сьогодні більшість інтелігенції Донбасу залишила його територію. Як наслідок, Україна має готуватися до вирішення гострої гуманітарної проблеми, коли навіть після звільнення окупованих районів

країна отримає територію, заселену переважно люмпенізованими громадянами, для яких головним завданням стане пошук нового «хазяїна» регіону на тлі ціннісної аномії.

Важливим чинником українізації тимчасово окупованих територій має стати формування довіри їх населення до країни та влади. Жителів цих територій російські й сепаратистські ЗМІ залякують тим, що в Україні їх вважатимуть колаборантами та зрадниками. Руйнівні можливості мови ворожнечі яскраво окреслилися на прикладі Криму, де за допомогою ресурсів підконтрольних Росії ЗМІ за два роки створено атмосферу нетерпимості та ненависті до будь-яких проявів української ідентичності: від українських активістів до ставлення до української культури, мови⁷⁵. Очевидно, що **сформувати довіру населення тимчасово окупованих територій до України як держави можна лише завдяки реальному забезпеченню гідного рівня життя**, а також надійному захисту честі й гідності кожного громадянина.

Держава має активізувати зусилля щодо забезпечення дієвої протидії залученню неповнолітніх громадян України на тимчасово не підконтрольних територіях до терористичної діяльності. Найбільшу стурбованість викликає те, що на тимчасово не контрольованих Україною територіях «обробка» дітей та молоді політикою ненависті починає набувати масового, цілеспрямованого, систематичного характеру, уподібнюючись практикам, які використовуються радикальними терористичними організаціями «Ісламська держава», «Джабхат Ан-Нусра», «Аль-Каїда», «Талібан» тощо. Процеси вербування молоді на окупованих територіях України значно активізувалися після створення в РФ під егідою федеральної агенції у справах молоді дитячо-юнацької організації «Российское движение школьников»⁷⁶ (аналог піонерської організації СРСР).

Довідково. Йдеться про новостворені дитячо-юнацькі організації, загони школярів, які називають на честь бойовиків російсько-сепаратистських НЗФ та самопроголошених керівників «республік». На початку квітня 2016 р. стало відомо про започаткування в Росії ще одного мілітарно-дитячого пропагандистського проекту – військово-патріотичного руху «Юнармия» (під проводом уже не федеральної агенції у справах молоді, а безпосередньо Міністерства оборони РФ – з прив'язкою до місць постійної дислокації військових підрозділів і частин, військових ВНЗ, інфраструктури ЦСКА та ДТСААФ)⁷⁷. У світлі означених вище тенденцій цілком зрозуміло, що поява цього новітнього російського «Гітлерюгенду» на тимчасово окупованих територіях України – лише питання часу.

У разі невжиття рішучих і негайних заходів соціальна база сепаратизму та тероризму на сході країни буде розширюватися, а молодь Донбасу

⁷⁵У Криму створили атмосферу ненависті до всього українського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zik.ua/news/2016/03/01/u_krymu_s_676993

⁷⁶Российское движение школьников создано в день рождения комсомола [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interfax.ru/russia/476307>

⁷⁷В России создадут военно-патриотическое движение «Юнармия» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.interfax.ru/russia/502141>

поступово криміналізується, поповнивши лави екстремістської проросійської «п'ятої колони» в Україні та ставши «втраченим поколінням». Заходи протидії зазначеній ситуації, які нині вживаються на загальнонаціональному рівні, мають переважно характер загального кримінально-правового реагування, чого явно недостатньо для вирішення проблеми.

Реалії сьогодення вимагають термінового розроблення й реалізації цілеспрямованої державної політики **гуманітарної реінтеграції тимчасово окупованих територій Донбасу** до українського соціокультурного простору. Її складниками мають стати:

- налагодження двосторонньої комунікації з жителями окупованих територій, орієнтуючись на їхні потреби та інтереси;
- розроблення і прийняття концепції розвитку українського мовного простору;
- запровадження державного протекціонізму щодо високоякісних україномовних форм інформаційної, культурно-мистецької, освітньої діяльності;
- нормативне врегулювання гуманітарної та культурної діяльності в окупованих районах Донецької і Луганської областей, яке має передбачати чіткий алгоритм забезпечення культурних, інформаційних та гуманітарних потреб населення цих територій в умовах зовнішньої агресії;
- створення на підконтрольних територіях Луганської і Донецької областей інтеграційних навчально-оздоровчих таборів – Міжнародних центрів для дітей та юнацтва;
- посилення роботи щодо фіксації, систематизації та оприлюднення випадків залучення неповнолітніх осіб до злочинно-терористичної діяльності;
- внесення змін до чинного Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за втягнення неповнолітніх громадян до злочинної, зокрема терористичної, діяльності та ратифікація Україною Римського статуту (в пп. XXVI п. 2 (а) ст. 8 якого, зокрема, зазначено, що вербування та використання дітей для участі у воєнних діях є воєнним злочином);
- підготовка державної програми щодо забезпечення науково-педагогічними кадрами освітніх закладів реінтегрованих територій Донецької та Луганської областей.

Позитивним сигналом для населення тимчасово окупованих територій є новація вступної кампанії до ВНЗ України 2016 р., започаткована відповідно до рішення Міністерства освіти і науки України. Нововведення стосується саме створення можливостей навчати в Україні дітей, що опинилися поза системою української освіти через нинішні реалії. Освітніми центрами «Крим-Україна» та «Донбас-Україна» запропоновані «дорожні карти» для дітей та молоді з тимчасово окупованих територій. У них покроково роз'яснюють, як здобути українську освіту школярам з Криму та Донбасу, а також подають перелік ВНЗ, на які поширюється дія цього рішення⁷⁸.

⁷⁸Вступникам та студентам – 2016 : нормативні документи / Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/dlya-zhiveliv-donbasu-i-krimu/vstupnikam-ta-studentam-2016/normativni-dokumenty.html>

Гуманітарна реінтеграція тимчасово окупованої території АР Крим має свою специфіку. **2016 рік оголошений Президентом України роком повернення Криму до України політико-дипломатичним та міжнародно-правовим шляхом. Цьому сприяє системна робота українського парламенту⁷⁹, експертного середовища і правозахисних організацій, спрямована на збереження уваги міжнародного співтовариства до питань деокупації та реінтеграції Криму, висвітлення системних порушень прав людини Росією в Криму.**

В умовах втрати Україною можливості безпосередньо впливати та контролювати ситуацію на півострові ефективним та доступним механізмом, орієнтованим на повернення анексованої території і захист прав жителів окупованого Криму, може стати створення міжнародної платформи для діалогу щодо вироблення планів повернення Криму у форматі «Женева +» за участю ЄС, США, країн – підписантів Будапештського меморандуму. Необхідно проводити міжнародні форуми, конференції, інформаційно-просвітницькі виступи і лекції з кримської тематики, продовжувати інформаційну кампанію «Крим – це Україна»⁸⁰. Варто також послідовно розширювати ініціативи української влади щодо створення нових можливостей для освіти жителів Криму в Україні⁸¹.

---

⁷⁹Наприклад: Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ про порушення прав і свобод людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі : постанова Верховної Ради України від 17.03.2015 р. № 257-VIII; Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав, парламентських асамблей міжнародних організацій щодо засудження триваючої агресії Російської Федерації проти України : постанова Верховної Ради України від 18.02.2016 р. № 1014-VIII; Про Звернення «Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Міжпарламентського союзу, світових лідерів та всіх членів міжнародного співтовариства щодо засудження порушень прав і свобод кримськотатарського народу в частині заборони окупаційною владою РФ на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Меджлісу кримськотатарського народу та визнання його екстремістською організацією : постанова Верховної Ради України від 31.03.2016 р. № 1068-VIII.

⁸⁰*Презентація* інформаційної кампанії «Крим – це Україна» // Укрінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-presentation/1969954-prezentacia-informacijnoi-kampanii-krimce-ukraina.html>

⁸¹*Про внесення зміни до статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (щодо забезпечення права на здобуття освіти)* : Закон України від 17.03.2016 р. № 1038-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1038-19>

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

РОЗДІЛ 5. УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ ГЕОПОЛІТИКИ: ІНТЕРЕСИ ТА МОЖЛИВОСТІ

5.1. ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ПРІОРИТЕТ

Євроатлантична інтеграція України є невід'ємною частиною загально-го курсу на європейську інтеграцію. При цьому **зміст інтеграції до структур НАТО та ЄС, при збереженні стратегічної мети набуття членства в цих організаціях, зазнає певних концептуальних і функціональних змін.**

Можливості наближення України до інтеграції з НАТО зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, а існуючі **опції у реалізації євроатлантичного курсу потребують чіткого визначення з урахуванням змін стратегічних і структурних засад у діяльності Альянсу.**

Відкритими можливостями у контексті зближення з НАТО сьогодні є:

- співробітництво у форматі особливого партнерства;
- взаємодія з окремими країнами – членами НАТО в двосторонньому та багатосторонньому форматах;
- рух у напрямі до членства в Альянсі.

Водночас для нашої держави остаточно *втратив сенс варіант відмови від перспектив вступу до НАТО*. Позаблоковий статус виявився нежиттєздатним, він позбавив Україну гарантій безпеки в умовах російської агресії. **Скасування Україною статусу позаблоковості⁸² було не просто поновленням попереднього курсу на євроатлантичну інтеграцію, а й реакцією на нові безпекові реалії як всередині країни, так і за її межами.**

Нині Росія сповідує повернення до політики сили, спрямоване на відновлення поділу світу на зони впливу. Однак цьому протистоять інші впливові тенденції, спричинені глобалізацією: підсилення взаємної залежності міжнародних суб'єктів, поширення транскордонних загроз, що вимагають спільних зусиль міжнародних акторів для їх подолання.

Повернення до постбіполярної безпекової системи, яка сформувалася після завершення «холодної війни», є неможливим. Розклад сил у світі та в Європі змінився, підтримувана тривалий час штучна єдність так званого пострадянського простору, що фактично слугував буферною зоною між

---

⁸²Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23.12.2014 р. № 35-VIII// Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 4. – Ст.13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/35-19>

РФ, з одного боку, та ЄС і НАТО – з іншого, остаточно розпалася, а Росія та НАТО перетворилися із стратегічних партнерів на супротивників.

У міжнародній безпеці внаслідок запущених РФ руйнівних процесів відбувається різке наростання невизначеності. Зрозуміло, що **питання вимушеного нейтралітету або нав'язаного статусу неприєднання («позаблоковості») України як інструменту стабілізації нового безпекового довілля втрачають будь-який сенс.**

Головним тут є те, що варіант розвитку подій, пов'язаний з обмеженням суверенітету, в нових умовах є абсолютно неприйнятним для України. Російська агресія унаочнила принципову єдність курсу України на інтеграцію як з ЄС, так і з НАТО. У свою чергу цілковито очевидно є позиція РФ, згідно з якою європейська та євроатлантична інтеграція України є для неї однаково неприйнятними. Як наслідок, **будь-які варіанти юридично підтвердженої відмови нашої держави від планів вступу до НАТО недвозначно свідчитимуть також про відмову від інтеграції з ЄС і, зрештою, про відмову від статусу суверенної держави**, за який Україна заплатила і продовжує платити ціною людських життів.

Нинішній міжнародний контекст, не надто сприятливий для активного обговорення питання про членство України в НАТО, не змінює потреби постійно підтримувати цю опцію відкритою. Підтвердження з боку НАТО щодо продовження політики «відкритих дверей» та процесу розширення, незважаючи на спротив РФ, а також неодноразові заяви з боку керівництва Альянсу про те, що для України існує можливість членства в НАТО в майбутньому, створює умови для подальшого обговорення цього питання на політичному рівні та збереження цього положення на порядку денному взаємин Україна – НАТО.

У плані **стратегічної комунікації** визначальними для реалізації євроатлантичного курсу є неухильна політична воля керівництва країни рухатися до інтеграції з НАТО та стійке зростання рівня суспільної підтримки курсу на членство в Альянсі.

Для практичної реалізації євроатлантичного курсу необхідно насамперед максимально використовувати можливості існуючого формату особового партнерства з НАТО, а також посилювати двосторонні та багатосторонні зв'язки з країнами – членами Альянсу. Ці можливості мають бути використані з **урахуванням змін, що відбуваються в Альянсі, насамперед, нової стратегії адаптації НАТО до сучасних викликів та загроз.**

5.2. УКРАЇНА – КОНТРИБУТОР МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Україна, незважаючи на триваючу агресію Росії, продовжуватиме участь у діяльності ООН з підтримання миру, розглядаючи її як важливий чинник своєї зовнішньої політики. Така позиція ґрунтується насамперед на положеннях Закону України «Про участь України в міжнародних

операціях з підтримання миру і безпеки»⁸³, згідно з якими наша держава, «усвідомлюючи свою відповідальність у справі підтримання міжнародного миру і безпеки», бере на себе зобов'язання надавати допомогу ООН у діях, що провадяться відповідно до Статуту цієї організації.

Україна завжди докладала значних зусиль для підтримання міжнародної безпеки та миру й упродовж більш ніж двох десятиліть була одним із найбільших європейських контрибуторів операцій ООН зі збереження миру. Нині понад півтисячі «блакитних шоломів» представляють Україну в семи операціях з підтримання миру ОПМ ООН, у тому числі в ДР Конго, Ліберії, Кот-д'Івуарі, Південному Судані тощо.

За загальною чисельністю миротворчих контингентів та персоналу, спрямованих до ОПМ ООН, Україна станом на початок 2016 року посідала 41-ше місце із 123 країн-контрибуторів⁸⁴. Здійснивши вагомий внесок у миротворчу діяльність ООН і залишаючись надійним партнером у цій діяльності, наша держава має намір розширювати географію залучення українських миротворців до місій. Так, на саміті з питань операцій з підтримання миру у вересні 2015 р. Україна, як один з основних постачальників військових вертольотів до ООН, оголосила про готовність посилити міжнародні миротворчі операції шляхом виділення військових вертольотів, які звільняться після згортання ОПМ в Ліберії та Кот-д'Івуарі. Участь України у міжнародних миротворчих операціях ООН зміцнює авторитет нашої держави, створює сприятливий клімат для налагодження та активізації двостороннього економічного співробітництва з державами-реципієнтами, а також дає військовослужбовцям змогу набути цінного професійного досвіду.

Слід наголосити, що Україна приділяє значну увагу питанням забезпечення належного рівня захисту та безпеки персоналу миротворчих операцій, виступаючи за необхідність удосконалення механізмів взаємодії між Радою Безпеки, країнами-постачальницями та Секретаріатом ООН. Протягом непостійного членства в РБ ООН у 2016–2017 роках питання вдосконалення миротворчої діяльності ООН залишатиметься серед пріоритетів нашої делегації.

Обрання України непостійним членом Ради Безпеки ООН на 2016–2017 роки вперше за останні 15 років дало нашій державі можливість бути у складі авторитетного міжнародного органу, відповідального за світову безпеку. Символічно, що це сталося саме тоді, коли питання безпеки вкрай актуалізувалося для нашої держави. Членство в РБ ООН відкриває перед Україною нові можливості для відстоювання свого суверенітету і територіальної цілісності, проте водночас накладає додаткову відповідальність за підтримання миру та стабільності у глобальному вимірі. Основною місією членства України в РБ ООН має стати рішуче обстоювання цілей

⁸³Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22-23. – ст. 202 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/613-14>

⁸⁴<http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/contributors.shtml>

і принципів Статуту ООН, розроблених за участі України як засновниці цієї організації ще 70 років тому. Йдеться про незмінні цінності, які формують фундамент сьогоденного світоустрою, – мирне врегулювання конфліктів, повагу до принципів справедливості та міжнародного права.

Значну увагу Україні слід приділити реформуванню Ради Безпеки і протидії зловживанню правом вето її постійними членами, які є агресорами та учасниками конфлікту. Крім удосконалення миротворчої діяльності ООН, серед пріоритетів роботи України в Раді Безпеки мають стати боротьба з тероризмом і його проявами, надання юридично зобов'язуючих гарантій безпеки країнам, що добровільно позбулися ядерної зброї, тощо.

Україна, яка *обмінює свій третій у світі ядерний арсенал на міжнародні безпекові гарантії*, має активно ставити питання про створення нових механізмів безпеки для держав, які не володіють ядерною зброєю, *оскільки її досвід демонструє, що існуючі міжнародні механізми у цій сфері належним чином не спрацьовують*.

Представляючи у РБ ООН Східну Європу, Україні слід враховувати безпекові проблеми всього регіону, а не лише війну на Донбасі. Сюди слід віднести і періодичні порушення повітряного простору країн Балтії літаками РФ, і невирішені нагірно-карабаський та придністровський конфлікти, і питання російської підтримки сепаратистів в Абхазії та Південній Осетії на фоні нехтування суверенітетом Грузії тощо. Зрозуміло, що для ефективної роботи у цьому органі Україна має захищати не тільки власні інтереси, а й інтереси країн регіону, який вона представляє. Це важливо з точки зору безцінного досвіду взаємодії з Європейським Союзом, три провідні країни якого входять також до РБ ООН.

Як держава, що пережила наймасштабнішу за всю історію людства ядерну катастрофу на АЕС і добровільно відмовилася від свого ядерного потенціалу, **Україна активно виступає за зміцнення ядерної безпеки у глобальному вимірі**. На саміті з ядерної безпеки в США в березні 2016 р. Президент України П. Порошенко нагадав про низку важливих кроків нашої держави на цьому напрямі. Зокрема, Україна позбулася більше 200 тонн високозбагаченого урану, а також успішно запустила першу ядерну установку світового значення «Джерело нейтронів», яка дає можливість посилити безпеку українських атомних електростанцій, що виробляють більше половини української електроенергії. У рамках цього заходу обговорено *українсько-норвезько-шведську ініціативу щодо підвищення рівня безпеки української ядерної енергетики*, яка передбачає підвищення фізичного та кібернетичного захисту ядерних об'єктів.

Через поглиблення співробітництва з НАТО Україна робить суттєвий внесок у справу забезпечення трансатлантичної безпеки. Від започаткування двостороннього співробітництва у 1990-х роках Україна зарекомендувала себе як надійний партнер Альянсу, що на практиці довів свою відданість його цінностям і партнерським зобов'язанням шляхом участі у спільних військових операціях і антитерористичних місіях. Так, українські військові долучилися до миротворчої місії *KFOR* у Косово, місії *ISAF* в Афганістані

і тренувальної місії в Іраку. Україна надала кораблі для боротьби з піратством під час операції «Океанський щит» біля берегів Сомалі та для боротьби з тероризмом у рамках операції «Активні зусилля» в Середземному морі.

Україна стала першою країною поза межами Альянсу, яка надала свої війська для Сил реагування НАТО. Саме цей факт Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг назвав під час візиту до Києва у вересні 2015 р. «ознакою стрімкості розвитку відносин між Альянсом та Україною». Наша держава надала унікальні послуги у сфері повітряних перевезень, а також брала активну участь у спільних навчаннях з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. При цьому ще донедавна діяв проект, за яким Україна надавала країнам – членам НАТО послуги в галузі стратегічних авіап перевезень спільно з Росією. Зараз прийнято рішення відмовитися від взаємодії з РФ у цій сфері, і буде підготовлено новий проект Україна – НАТО щодо використання українських літаків Ан-124 в інтересах Альянсу.

Україна має найбільший у Європі досвід (в т.ч. бойовий) **протистояння кремлівській гібридній війні**, оскільки першою з європейських держав прийняла на себе її повномасштабний удар. Цей досвід важливий для НАТО в контексті аналізу сучасних методів гібридної війни та пошуку способів ефективного їм протистояння. Своєю чергою, це відкриває для України унікальні можливості щодо створення у майбутньому платформи вивчення гібридної війни, яка дозволить розробляти стратегії запобігання аналогічним агресивним проявам. Про це безпосередньо йдеться в пакеті допомоги, ухваленому на Варшавському саміті Альянсу.

Довідково. У 2016 р. Україна вперше реалізувала спільно з НАТО тематичне дослідження стосовно протидії гібридній війні. З боку Альянсу в ньому взяла участь Організація НАТО з питань науки і технологій, а з українського боку – всі органи державної влади, причетні до нейтралізації гібридних атак Росії. Крім членів Альянсу, у проєкті погодилися взяти участь Фінляндія та Швеція. Результати цього дослідження, крім аналізу інформації з українських джерел, включають і досвід західних країн, що зазнали гібридних акцій з боку Росії. Доповідь за підсумками цієї спільної роботи було презентовано на Варшавському саміті Альянсу 8-9 липня ц.р. Крім того, на основі дослідження передбачається видання Білої книги для використання її в навчальному процесі як у військових навчальних закладах України, так і НАТО.

Україна пропонує НАТО використовувати свої можливості у сфері розвідки і спостереження для проведення спільних навчань і тренувань. Наприклад, Яворівський полігон уже є сертифікованим центром тренування НАТО. Кількість і обсяги навчань і тренувань на цьому полігоні будуть зростати.

Не менш корисним для НАТО є досвід України у створенні збройних сил фактично з нуля за активної підтримки потужного волонтерського руху. Пожертви від українців та фінансова допомога від діаспори, вза-

ємодія між бізнесом і суспільством у підтримці Збройних Сил України, стійкість українських військовослужбовців і волонтерів можуть бути прикладом швидкого реагування на кризові ситуації. Цей досвід корисний для членів Альянсу, насамперед для тих, що межують з Росією.

Геополітичне розташування й особливі відносини з сусідами дають Україні змогу краще розуміти безпекову динаміку в регіоні Чорного моря. Важливим внеском України у забезпечення обороноздатності НАТО можуть стати **спільні розвідувальні акції у Чорноморському регіоні, а також на східному фланзі НАТО**. Перспективним і назрілим кроком є *ініціатива щодо створення спільної військової флотилії України, Румунії та Болгарії під егідою НАТО*. У випадку приєднання до такої структури Туреччини ініціатива набуде регіонального характеру і підштовхуватиме РФ до переосмислення своєї агресивної стратегії у басейні Чорного моря.

Україна не може стояти осторонь глобальної проблеми міжнародного тероризму, виходячи з того, що він є глобальною загрозою. Українська сторона активно співпрацює з міжнародними партнерами з метою відновлення миру і стабільності на Близькому Сході. Йдеться, зокрема, про політичну підтримку антитерористичної коаліції для боротьби з ІДІЛ, до якої увійшли США, низка держав ЄС і арабських країн (у тому числі в рамках Ради Безпеки ООН), а також обмін розвідувальною інформацією.

Жорстоке протистояння з потужним агресором, яким є РФ, не дає можливості нашій державі вивільнити сили для розміщення військового контингенту за кордоном з метою боротьби з тероризмом. Водночас Україна має змогу надання полігонів і навчальних центрів для відпрацювання специфічних завдань антитерористичних операцій, відкриття повітряного простору для прольоту військової авіації, використання транспортної інфраструктури тощо. Така підтримка вже запропонована нашим стратегічним партнерам.

Вагомим вектором посилення безпеки України є **входження у регіональні безпекові структури, в тому числі у вигляді *ad hoc* коаліцій** держав, які мають схожі цілі та завдання у безпековій сфері й відчують загрози з однакових джерел. В інтересах нашої держави підтримувати організацію спільних проектів із зацікавленими партнерами – країнами Балтії та Скандинавії, Польщею, Словаччиною, Чехією, Румунією, Угорщиною, Болгарією, Туреччиною, Грузією, Молдовою, Азербайджаном, – спрямованих на більш тісну координацію дипломатичних та оборонних зусиль задля ефективної протидії гібридній війні з боку РФ. Україні також доцільно брати участь у створенні об'єднань з цими державами у дієздатній конфігурації.

Практичним інструментом, що вже зараз демонструє рівень і значення такого рамкового співробітництва, є функціонування багатонаціонального підрозділу – Литовсько-польсько-української бригади у складі 4500 військовослужбовців, дислокованої поблизу м. Любліна (Польща). Досягнення операційної спроможності бригади з можливістю її розгор-

тання у разі військової ескалації в регіоні є вагомим стримуючим фактором, що свідчить про єдність позицій демократичних держав Центральної та Східної Європи на тлі агресивної реваншистської політики РФ.

5.3. НЕЗВОРОТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Головним завданням євроінтеграційного курсу України сьогодні є виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС, при неухильному збереженні орієнтації на демократичні цінності й розбудову демократичних інститутів держави. Після Революції гідності рух у напрямку європейської інтеграції набув необхідного практичного та інструментального виміру. Як наслідок, політичний складник відносин зі структурами ЄС, який до недавня сприймався як головна точка докладання дипломатичних зусиль, має бути доповнений посиленням уваги до двосторонніх відносин з країнами – членами ЄС. Йдеться як про ключових європейських гравців – Німеччину та Францію, так і про країни Центральноєвропейського та Балто-Чорноморського регіонів.

Згідно зі змінами, що очікують ЄС, євроінтеграційний курс України потребуватиме адаптації. При цьому слід враховувати, що *набуття членства України в ЄС є довгостроковою метою*, а можливі зміни в ЄС на тлі загальної невизначеності міжнародного порядку не дають змоги чітко визначити майбутній вигляд реалізації Європейського проекту.

Результати британського референдуму 23 червня 2016 р. про вихід з ЄС створили принципово нову ситуацію для цього інтеграційного об'єднання. Своєю чергою, нова ситуація, поряд із небезпечним підвищенням рівня невизначеності і подальшим погіршенням безпекового середовища, відкриватиме також нові можливості, зокрема й для України. Серед них – ймовірне переосмислення і підвищення ваги формату відносин асоціації з ЄС (у разі вибору такого формату для майбутніх відносин ЄС з Великою Британією) та поштовх для участі у потенційних нових – дрібніших та гнучких – інтеграційних альянсах з країнами Балто-Чорноморського регіону. Ситуація виходу Великої Британії з ЄС, зрештою, сприятиме зміні формату відносин з партнерами з ЄС, можливості перейти від безплідних багаторічних дискусій про право України на «європейську перспективу» до більш конструктивних підходів.

Після британського референдуму питання членства в ЄС як кінцевої мети європейської інтеграції втрачає роль безумовної цінності. Натомість інструментальні аспекти співпраці України з ЄС з метою проведення внутрішніх реформ та модернізації значно підвищують свою вагу. Не виключено, що внаслідок результатів британського референдуму, зрештою, зникне нинішня схема ментального та політичного розмежування Європи, коли низка європейських країн – не членів ЄС (на сході Європи та на Балканах) перебувають ніби «поза Європою». Можливо, відтепер, коли

ЄС буде вимушений по-новому подивитися на себе та на свої кордони, Україні не доведеться так болісно і з такою кров'ю доводити свою європейськість.

Єдність членів ЄС щодо санкцій проти Росії, солідарна підтримка України могли б виявитися важливими чинниками зміцнення цього інтеграційного об'єднання, кроком на шляху створення реальної спільної зовнішньої політики ЄС, підтвердженням того, що Європа здатна говорити «одним голосом». Однак економічні інтереси окремих національних промислових груп, що лежать у площині співробітництва з Росією, а також її потужний політичний та інформаційний тиск на низку країн ЄС, підкріплений відповідними ресурсами, роблять досягнутий консенсус досить крихким. Прихильники політики умиротворення агресора ще мають значний вплив на прийняття рішень в ЄС.

Відхід від єдиної позиції щодо підтримки України у конфлікті з РФ залишається ймовірним. Поступове зняття з Росії санкцій, чого прагнуть окремі країни ЄС, по суті, означатиме погодження Євросоюзом з фактом порушення територіальної цілісності України внаслідок російської агресії. Можлива «відмова від України», безумовно, матиме для ЄС негативні наслідки у вигляді посилення внутрішніх кризових процесів та виразних відцентрових тенденцій, що зумовить зменшення його привабливості як центру інтеграційного тяжіння.

Для української громадськості одним із найбільш чутливих питань європейської інтеграції є лібералізація візового режиму. Це не випадково: після приєднання до ЄС країн ЦЄ та Балтії їх громадяни назвали свободу пересування головним чинником, що позитивно впливає на відчуття приналежності до об'єднаної Європи. Тепер цей чинник почне діяти і в Україні.

Нині Україна в повному обсязі виконала вимоги Плану дій з лібералізації візового режиму з Європейським Союзом, що створює всі необхідні правові підстави для позитивного рішення з боку ЄС. Рішення Євросоюзу щодо включення України до переліку країн, громадяни яких не потребують отримання візи для в'їзду в шенгенську зону, має бути оформлене юридично. За словами міністра закордонних справ України П. Клімкіна, «дуже важливо, щоб цей процес відбувався без впливу політики», зокрема, без впливу фактора міграційної кризи в ЄС.

РОЗДІЛ 6. НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

6.1. ПОШУК НОВИХ СОЮЗНИКІВ ТА ФОРМУВАННЯ БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКОЇ ПІДСИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Зовнішня політика України спрямована на реалізацію євроінтеграційних прагнень і має на меті створення дієвих механізмів включення держави у світовий політичний та економічний простір, зокрема у форматі регіональних моделей співробітництва. **Метою регіональної політики України є встановлення дружніх і партнерських відносин із сусідами та країнами Центральноєвропейського і Чорноморського простору, розвиток торговельно-економічного партнерства, реалізація спільних технологічних та інфраструктурних проєктів, захист культурного й екологічного середовища.** Проте в сучасних умовах реалізація цих завдань гальмується необхідністю країн регіону протистояти агресивним амбіціям з боку Російської Федерації.

Формування **Балто-Чорноморської системи співробітництва** на основі поглибленого партнерства в галузі безпеки та просування інтеграційних моделей центральноєвропейських країн – членів ЄС і НАТО з іншими регіональними державами набуває особливої актуальності з огляду на загострене відчуття спільної загрози та побоювання щодо спроможності НАТО оперативної й ефективно реагувати на агресивні дії з боку РФ.

У Польщі та країнах Балтії обговорюються ідеї щодо необхідності розробки власних регіональних моделей безпеки із залученням потенціалу й досвіду України. Можливо, ще зарано говорити про формування відносин на рівні стратегічних альянсів оборонного характеру, але перші кроки у цьому напрямку зробити доцільно. Йдеться, зокрема, про посилення співробітництва у військовій сфері та військово-технічній галузі, а створена в минулому році українсько-польсько-литовська бригада у перспективі може стати осередком оперативних сил реагування на зовнішню агресію.

Стратегічне партнерство України і **Польщі** базується на добросусідських відносинах і спільності національних інтересів у багатьох сферах, зумовлених історичними та культурними зв'язками українського і польського народів. Польща залишається лоббістом українських інтересів у Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі, надає Україні важливу допомогу у протистоянні російській агресії та здійсненні економічних реформ, забезпечує суттєву політичну підтримку на шляху євро-

пейської та євроатлантичної інтеграції. Україні важливий польський досвід ринкових перетворень і соціально-економічних реформ.

Проте останнім часом українсько-польський процес порозуміння і примирення набув нових, загрозливих для добросусідства ознак. Неоднозначні інтерпретації державними органами Польщі сумних сторінок спільної історії, що знайшли своє відображення в рішенні Сейму РП від 22 липня цього року щодо Волинської трагедії, можуть бути використані для політичних спекуляцій та зашкодити поступальному розвитку двосторонніх відносин.

Обом сторонам слід докласти максимум зусиль для того, щоб питання історичної пам'яті не позначалися на стратегічному співробітництві двох країн.

Природними союзниками України є країни Балтії (Литва, Латвія та Естонія), які значною мірою занепокоєні масштабами військової активності на своїх східних кордонах. Постійні навчання російських військ і провокації на кордоні підвищують напруженість у регіоні. Особливо активну позицію у протидії імперським амбіціям та агресивним діям з боку РФ посідає **Литва**, яка також послідовно захищає українські інтереси у Брюсселі.

Поглиблене партнерство з країнами Вишеградської групи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) сприятливо позначається на розвитку енергетичного співробітництва України з ЄС за рахунок диверсифікації джерел постачання енергоносіїв. **Завдяки підтримці центральноєвропейських країн наша держава майже повністю зняла залежність від поставок російських енергоносіїв.** Можливість імпорту газу через Польщу, Румунію, Угорщину та Словаччину практично позбавила агресора «енергетичної зброї». На часі – повноцінна інтеграція газотранспортної системи України до центральноєвропейської трубопровідної мережі.

Водночас слід очікувати, що розбудова Балто-Чорноморської системи співробітництва наштовхуватиметься на спротив з боку РФ, посилить ризики російського тиску на держави цього простору, який Росія традиційно вважає зоною своїх інтересів.

Ідея формування Балто-Чорноморської системи співробітництва не може вважатися завершеною без включення у процес її реалізації **Білорусі**. Попри те, що цю країну звично відносять до російської системи геополітичного домінування, її історичні й культурні корені тяжіють до європейської цивілізації. У перспективі, з поступовим входженням країни у систему європейських гуманітарних, соціально-політичних та економічних зв'язків, Білорусь очікує європейське майбутнє, що, зрозуміло, зустрінатиме шалений опір з боку російського імперіалізму.

У ситуації дії російських санкцій проти України та ЄС Білорусь виконує посередницьку функцію у регіональній торгівлі, що певною мірою пом'якшує їх негативні наслідки. Білорусь також відіграє позитивну роль у Мінському переговорному процесі щодо врегулювання ситуації на сході України. Фактори географічної, історичної та культурної близькості сприяють розвитку українсько-білоруського привілейованого партнерства. Водночас серйозне занепокоєння викликають російські плани підвищення

своєї військової присутності на території Білорусі шляхом будівництва там потужної авіаційної бази, що створюватиме додаткові загрози для України.

У **Чорноморсько-Каспійському просторі** мають місце не менш загрозливі тенденції до підвищення рівня регіональної напруженості, зумовлені знову-таки російською агресією проти України. Це, окрім іншого, провокує тенденції до розморожування регіональних локальних конфліктів у Придністров'ї, Південній Осетії, Абхазії, Нагірному Карабаху, за якими стоїть імперська політика РФ.

Зростанню негативних тенденцій **країни регіону мають протиставити свою солідарність та рішучість спільними зусиллями протистояти зовнішнім загрозам**. Проте нині потенціал багатостороннього співробітництва країн регіону розкривається ще досить повільно, що зумовлено значними внутрішніми проблемами та дією позарегіональних чинників.

Україна прагне розвивати **співробітництво у форматі ОДЕР–ГУАМ, ОЧЕС та інших регіональних інтеграційних об'єднань**, хоча й усвідомлює, що за існуючих обставин ці процеси значно ускладнюються. Час вимагає нових ініціатив щодо забезпечення більш високого рівня консолідації країн регіону, що ґрунтується також і на міцному базисі двосторонніх відносин.

З огляду на схожість геополітичних обставин та євроінтеграційну спрямованість України і **Грузії**, зміцнення двосторонніх відносин між ними на основі захисту спільних цінностей за умов сприятливої політичної кон'юнктури може бути доведене до оптимального рівня відносин співробітництва і взаємодопомоги.

Демонстрація солідарності країн у боротьбі із зовнішньою агресією має бути підкріплена розвитком масштабних регіональних проєктів у сфері економічного співробітництва, енергетики і транспорту. Так, розвиток транспортно-комунікаційних мереж регіону посилюватиме його інтеграцію у світову економічну систему, зміцнить внутрішні регіональні інтеграційні процеси, а також сформує систему спільних інтересів та зацікавлень. Зокрема, введення в дію проєкту «Нового економічного поясу – Великого шовкового шляху» дасть змогу оминати перепони, що їх створює РФ для суходільної торгівлі України з державами Центральної Азії та Китаєм.

У світлі зростання регіональних загроз актуалізується **проблема розбудови системи Чорноморської безпеки як невід'ємного складника загальноєвропейської безпекової системи**. Існує нагальна потреба в колективній розробці стратегічних ініціатив у сфері регіональної безпеки, реалізація яких сприятиме встановленню упорядкованої і стабільної моделі відносин між державами регіону на основі довіри і взаємної вигоди.

Найбільш ефективним шляхом формування такої моделі могло би бути прискорене входження України та Грузії до НАТО, проте слід усвідомлювати неготовність більшості країн – членів Альянсу брати на себе тягар відповідальності за перебіг подій у цьому складному та вибухонебезпечному регіоні, тим більше, що це пов'язано з посиленням конфронтації з РФ.

Серед інтегрованих до ЄС і НАТО країн регіону Румунія та Болгарія найбільш занепокоєні зростанням російської агресивності і російського домінування. Керівництво цих держав наполягає на збільшенні військової присутності НАТО, включаючи будівництво нових військових баз та розміщення воєнно-морських сил. Водночас політичний курс цих країн з питань безпеки і стабільності регіону знаходиться цілком у рідніщі загальної політики НАТО та ЄС. Як наслідок, їх участь у формуванні суто регіональних структур безпеки може стримуватися настановами Брюсселя.

На південно-західному напрямі розвиток партнерства з **Румунією** є так само значущим для України, як і відносини з Польщею – на північно-західному. Зміцнення відносин із Румунією набуває для України стратегічного характеру. Для Румунії розвиток партнерських і добросусідських відносин з Україною також є пріоритетом. Варто зазначити налаштованість Румунії на конструктивне врегулювання проблемних питань українсько-румунських відносин, урахування інтересів української сторони у процесі діалогу з ЄС щодо реалізації Угоди про асоціацію, підтримку України в питаннях запровадження безвізового режиму, формування спільної європейської Енергетичної стратегії, надання перспектив членства в ЄС. Зі свого боку, Україна готова до поглиблення діалогу з Румунією, включаючи питання воєнного співробітництва, регіональної стабільності та енергетичної безпеки, спільної протидії транскордонним загрозам.

Одну з ключових позицій у регіональній підсистемі міжнародних відносин посідає **Туреччина**, яка є для України важливим регіональним партнером. Обидві країни перебувають у безпосередній близькості до найбільш конфліктогенних зон світу. Незалагожденість конфліктних ситуацій, можливість їх поширення загострюють проблеми безпеки в регіоні. У їх вирішенні безпосередньо зацікавлені обидві країни.

Туреччина підтримує територіальну цілісність України, не визнає анексії Криму і сприяє захисту прав українських громадян та кримськотатарських громад на півострові. Українська дипломатія активізує зусилля в напрямі зближення двох країн за різними векторами співробітництва, включно з оборонним, про що свідчать плідні переговори на найвищому рівні президентів України і Туреччини у березні та липні 2016 р. Серед пріоритетів українсько-турецького партнерства – прискорення підготовки до впровадження зони вільної торгівлі, співпраця у сфері енергетики тощо. Значні перспективи пов'язані з розвитком співробітництва у космічній галузі.

6.2. РЕАЛІЗАЦІЯ ВІДНОСИН СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА

Розвиток стратегічного партнерства зі **Сполученими Штатами Америки** є ключовим пріоритетом зовнішньої політики України. Без успішної взаємодії з найбільшою світовою потугою та найавторитетнішим світовим гравцем неможливі інтеграція з Європейським Союзом, відсіч російській агресії, забезпечення стабільного миру та економічного розвитку Української держави.

США відіграють важливу роль у посиленні обороноздатності України, активно сприяють здійсненню необхідних державі реформ та зміцненню верховенства права. В Україні високо цінують зусилля Сполучених Штатів щодо мобілізації світової спільноти на захист суверенітету й територіальної цілісності нашої країни, принципову позицію США щодо російської анексії Криму та гібридної війни РФ проти України.

Візит віце-президента США Дж. Байдена в Україну у грудні 2015 р. став символічною віхою у двосторонніх відносинах і засвідчив досягнутий високий рівень українсько-американської взаємодії. Візит Президента України П. Порошенка до США у березні–квітні цього року забезпечив подальший поступальний розвиток українсько-американського стратегічного партнерства та поглиблення взаєморозуміння між керівництвом обох країн.

Наразі найактуальнішим завданням для двосторонніх взаємин є відновлення ефективних міжурядових механізмів співробітництва на кшталт колишньої міждержавної комісії Кучма – Гор, що може стати дієвим імпульсом для вирішення назрілих питань двосторонньої взаємодії.

Співробітництво з **Китаєм** як геополітичною потугою важливе для України в контексті економічного співробітництва та зміцнення позицій держави на світовій арені. Ефективна реалізація існуючого потенціалу українсько-китайського партнерства здатна суттєво просунути Україну на шляху модернізації та економічного зростання. Показово, що Китай завжди визначав Україну як «важливу державу в Європі» та декларує прихильне ставлення до української євроінтеграції.

Нині Україна має унікальну можливість долучитися до розбудови «Нового економічного поясу – Великого шовкового шляху» у Чорноморсько-Балтійському регіоні із залученням країн Балтії, Вишеградської четвірки, Румунії, Болгарії, Білорусі, Грузії.

На сучасному етапі розвитку українсько-китайських відносин актуальним завданням є посилення міждержавного політичного діалогу. Водночас Кабінету Міністрів України необхідно суттєво активізувати роботу щодо підготовки та проведення Третього засідання двосторонньої Комісії зі співробітництва, а також посилити координуючу роль уряду щодо відомої участі у його підготовці.

Протягом 2015 р. значно посилилася взаємодія України з **Великою Британією**. Україна вдячна британському уряду за чітку та жорстку позицію стосовно невизнання захоплення Росією українського Криму та вимоги негайного звільнення громадян України, які незаконно утримуються в Росії. Велика Британія вітала обрання України до Ради Безпеки ООН і виявила готовність до співпраці у цій структурі з широкого кола міжнародних питань, що є свідченням посилення суб'єктності України на світовій арені.

Нового рівня сягнула співпраця між оборонними відомствами обох країн. У лютому 2016 р. Україна та Велика Британія підписали план спів-

робітництва між міністерствами оборони на поточний рік, який, зокрема, включає обмін інформацією, участь у спільних навчаннях, програми з підготовки особового складу Збройних Сил України та військово-технічне співробітництво.

Варта уваги сформована Лондоном консолідована й послідовна позиція країн Британської Співдружності щодо підтримки України у протидії російській агресії та подоланні її наслідків. Україна активно співпрацює з *Австралією* та Великою Британією щодо встановлення правосуддя у справі винних у катастрофі *МН 17*.

Україна постійно отримує політичну, фінансову, гуманітарну та військово-технічну підтримку з боку **Канади**, з якою у нашої держави завжди були особливі відносини завдяки чисельній українській діаспорі (понад 1,2 млн канадців є етнічними українцями). Крім того, останніми роками країни зближує спільна загроза: обидві межують з агресивно налаштованою Росією та однаково уявляють існуючі ризики та загрози в умовах розв'язаної нею гібридної війни.

Канада, не останньою чергою за сприяння української діаспори, стала чи не найактивнішою країною щодо надання Україні допомоги під час російської агресії. Починаючи з 2014 р. для забезпечення першочергових потреб Збройних Сил України канадська сторона надала гуманітарну допомогу на загальну суму майже 24 млн дол. США, а канадські інструктори були серед перших іноземних військових, які розпочали готувати штатні підрозділи української армії. За останні два роки Канада взяла на себе зобов'язання надати 700 млн дол. США фінансової допомоги на різноманітні проекти, в тому числі щодо підготовки українських патрульних поліцейських та реформ правоохоронної системи.

Окрім співробітництва у безпековій сфері, Україна зацікавлена у розвитку економічних зв'язків з Канадою, потужного імпульсу яким надало підписання двосторонньої *угоди про вільну торгівлю* під час візиту прем'єр-міністра Канади Дж. Трюдо до України в липні 2016 р. Вихід на канадський ринок відкриває для України доступ до північноамериканської зони вільної торгівлі, що створює додаткові експортні можливості для українських підприємств. Слід також вітати розпочатий діалог щодо візової лібералізації України з Канадою, що забезпечить розвиток тісних економічних та гуманітарних контактів у новій їх якості.

Україна зацікавлена у подальшому розвитку відносин всеохоплюючого партнерства з **Республікою Індія**. Досі залишаються не використаними суттєві можливості українсько-індійського торговельно-економічного співробітництва, яке може компенсувати втрати українського експорту на теренах СНД.

Японія є однією з найбільших країн-донорів України. Протягом останніх двох років Японія зобов'язалася надати Україні майже 1,8 млрд дол. США фінансової допомоги, зокрема для підтримки процесів демократизації в Україні, на гуманітарні цілі та на потреби тимчасово переміщених осіб, реконструкцію Бортницької станції аерації. За підсумками візи-

ту Президента України до Японії у 2016 р. здійснено значний прорив у двосторонніх відносинах. Їх пріоритетним напрямом має стати активна торговельно-економічна співпраця з акцентами на залучення інвестицій та технологій в економіку України. Важливим є розпочатий діалог між сторонами, спрямований на лібералізацію візового режиму для громадян України.

Слід зазначити також, що у 2016 р. Японія головує у «Великій сімці», докладаючи активних зусиль для підтримки здійснення реформ в Україні та врегулювання ситуації на Донбасі.

6.3. ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Проактивність зовнішньої політики України вимагає поєднання євроінтеграційного вектора з послідовною реалізацією національних інтересів щодо розбудови широкомасштабного співробітництва з країнами **Близького Сходу**.

Україна має послідовно розвивати торговельно-економічні зв'язки з країнами регіону, що характеризуються значним обсягом товарних ринків та їх відносною невибагливістю, щорічно зростаючим товарообігом із стійким позитивним для України сальдо, перспективами збуту машинобудівної продукції, наявністю запасів сировинних та енергетичних ресурсів, можливостями участі в реалізації перспективних інфраструктурних проектів.

Серед країн Близькосхідного регіону таким насамперед є **Єгипет**, який займає виважену і помірковану позицію у відносинах з міжнародним співтовариством. Зацікавленість Єгипту у співробітництві з Україною зумовлена взаємовигідними інтересами та тривалою успішною практикою.

На принципово новий щабель піднялося співробітництво України з **Саудівською Аравією**. Українські авіабудівники підписали остаточну угоду про спільне виробництво літаків Ан-132, Ан-148 та їхніх модифікацій для Саудівської Аравії. Це важливий великий контракт, у якому взагалі не передбачені російські комплектуючі. Україна та Саудівська Аравія будуть реалізовувати спільну маркетингову політику з просування Ан-178 на ринки інших країн Близькосхідного регіону.

Важливо наголосити, що Саудівська Аравія – багата країна, яка готова витратити мільярди доларів на свою безпеку, і саме тут відбувається найбільша на Близькому Сході виставка військового обладнання. Україна має активно використовувати ці можливості для просування продукції вітчизняного оборонно-промислового комплексу.

Потенційний інтерес України до **Ізраїлю** зумовлений можливим сприянням з його боку щодо залучення інвестицій, отримання новітніх технологій та ноу-хау, використання лобістського потенціалу цієї держави.

Відновлений діалог між Україною та **Іраном** важливий з позиції подальшого поглиблення економічної взаємодії сторін. Розвиток такого

двостороннього співробітництва відповідає практичним завданням української зовнішньої політики в регіоні. Ухвалення «Спільного всеохоплюючого плану дій»⁸² між Іраном та міжнародними посередниками, що зняв з цієї країни більшість міжнародних санкцій, створило для цього необхідні умови.

Нині і Київ, і Тегеран висловлюють обопільну зацікавленість у поглибленні двосторонньої співпраці у багатьох сферах. Розвиток взаємовигідної взаємодії з цією країною сприятиме просуванню національних інтересів України у регіоні Близького та Середнього Сходу з урахуванням особливостей геополітичних процесів, що тут відбуваються.

Актуальним напрямом торговельно-економічного співробітництва України з країнами Близького Сходу є експорт продукції українського агропромислового комплексу. Зокрема, йдеться про поставки вітчизняної агропродукції до **Об'єднаних Арабських Еміратів**.

На шляху економізації зовнішніх зносин України важливим складником є розширення і поглиблення співробітництва та партнерства з країнами **Північної Африки**.

Система пріоритетів України у відносинах із країнами-партнерами цього регіону має бути заснована переважно на критеріях економічного прагматизму. Головну увагу слід приділяти державам, співпраця з якими дає значні переваги для розвитку української економіки та сприяє забезпеченню українського експорту.

Стратегічним напрямом діяльності українського уряду має стати активний пошук нових перспективних ринків та створення комплексної системи просування на них українських товарів та послуг.

Україна зацікавлена у продовженні плідного двостороннього співробітництва з **Тунісом, Алжиром, Марокко** в торговельно-економічній, аграрній, освітній та культурно-гуманітарній сферах.

У сучасних умовах розвиток відносин України з державами Північної Африки, Близького і Середнього Сходу потребує внесення до першочергового порядку денного питання опрацювання найбільш перспективних і сучасних форм економічної та науково-технічної співпраці. Це насамперед має бути робота міжурядових спільних комісій з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва, розробка довгострокових програм співробітництва, активна участь українських виробників у роботі міжнародних виставок та бізнес-форумів.

Україна розглядає ринки Північної Африки та Близького Сходу як найперспективніші для збуту української продукції машинобудівного комплексу, надання науково-технічних і будівельних послуг. У цих державах Україна може і має брати активну участь у будівництві об'єктів виробничої інфраструктури: мостів, доріг, шляхопроводів, портів, аеродромів, залізниць, великих енергетичних і промислових підприємств.

---

⁸²Угода щодо обмеження ядерної програми з Ірану, підписана у Відні 14 липня 2015 р., з одного боку, офіційними представниками Ірану, а з іншого — країнами «шістки» міжнародних посередників (Велика Британія, КНР, ФРН, Росія, США та Франція).

Важливим завданням української зовнішньої політики є пошук дієвих механізмів співпраці з регіональними і трансрегіональними об'єднаннями. Зокрема, Україна зацікавлена у поглибленні партнерських відносин зі впливовим регіональним азіатським об'єднанням «Асоціація держав Південно-Східної Азії» (АСЕАН), яке перебуває в динамічному процесі формування «Спільноти АСЕАН». Нинішній етап розвитку цього об'єднання відкриває для України значні можливості. Створення економічного співтовариства АСЕАН означатиме лібералізацію її торговельних зв'язків з навколишнім світом, чим Київ має скористатися повною мірою.

Активне залучення України до діяльності цього важливого регіонального механізму дозволить створити необхідні умови для просування національних інтересів, передусім у торговельно-економічній сфері, і має передбачати взаємодію як з АСЕАН, так і в рамках двосторонніх взаємин з країнами – членами Асоціації. Перспективним є залучення вітчизняних підприємств до реалізації економічних проектів у рамках формування «Спільноти АСЕАН», сформульованих у поточних доктринальних документах об'єднання. З огляду на зростання населення та підвищення стандартів харчування, країни АСЕАН також є перспективним ринком для української аграрної продукції. У цьому зв'язку нагальним завданням є призначення постійного представника України при Секретаріаті АСЕАН.

Майбутня участь України у трансрегіональному форумі «Зустрічі Європа – Азія» (АСЕМ) дає доступ до діалогового майданчика між Європейським Союзом і більш як 20 країнами Азії. Співпраця в рамках АСЕМ дозволить Україні долучитися до перспективних економічних, фінансових, інфраструктурних, гуманітарних проектів. Це унікальна можливість, яку Україна зобов'язана використати. Очевидними перевагами участі в АСЕМ є можливість поживлення контактів з традиційними економічними партнерами: на держави, що беруть участь у цьому форумі, припадає значна частка зовнішньої торгівлі України.

Слід також уважно спостерігати за процесом формування нового торговельно-економічного союзу у вигляді об'єднання 12 держав, які підписали угоду про створення **Транстихоокеанського партнерства**. Ця угода є важливим початковим етапом міжнародної економічної інтеграції відповідно до норм Світової організації торгівлі. Для України – це шанс у майбутньому опинитися всередині економічного простору з інтенсивною циркуляцією інвестицій, новітніх технологій і сучасних ефективних форм фінансово-економічної взаємодії.

Належному вирішенню актуальних завдань зовнішньої політики держави сприятиме *докорінне реформування системи забезпечення зовнішніх зносин і дипломатичної служби України*, яке повинне відбутися найближчим часом. Наслідком реформ має стати посилення інституційної спроможності Міністерства закордонних справ України. Докорінних змін повинні зазнати його структура, підхід до системи атестації співробітників, система взаємодії всередині МЗС (повний перехід на електронну

систему), підготовка і відбір кадрів тощо. *Діяльність МЗС має стати більш системною, прагматичною та налаштованою на жорсткий захист національних інтересів.*

Серед іншого, це передбачатиме й вирішення завдання «економізації української дипломатії» в сенсі **зовнішньополітичного забезпечення просування на світових ринках економічних інтересів Української держави, зокрема українського експорту.**

ПРІОРИТЕТИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

РОЗДІЛ 7. РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

7.1. МЕХАНІЗМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Основним пріоритетом реформування політичної системи України є забезпечення її стабільності та захист принципів демократичного урядування від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Слабкість та вразливість української політичної системи зумовлені насамперед:

- відсутністю сталих політичних традицій і політичної культури;
- домінуванням у внутрішньополітичному просторі популізму та приватних політичних інтересів над загальнонаціональними;
- недостатнім унормуванням низки важливих питань у сфері створення, організації роботи і взаємодії, а також відповідальності окремих інститутів державного управління;
- високим рівнем корупції, у тому числі політичної.

Найважливішим чинником успішного розвитку демократії в Україні та внутрішньополітичної стабільності є здатність політиків до компромісів і співпраці, коли основним принципом внутрішньополітичного життя є кооперація замість конфронтації, а основною метою – захист та забезпечення інтересів нації.

Парламентсько-урядова криза 2016 року продемонструвала, що парламентські партії, які відстоюють спільні демократичні, патріотичні та проєвропейські позиції, часом не можуть, навіть в умовах війни і складної ситуації в економіці України, дійти згоди з питань політичного партнерства.

Такі розмежованість та конфліктність політичного простору перешкоджають формуванню відповідальної, стабільної влади, що спирається на довіру громадян і здійснює стратегічні кроки щодо реформування країни та її виходу на траєкторію стабільного розвитку.

Подолання конфліктів та розколів у демократичному, патріотичному і проєвропейському політичному таборі, який отримав вотум народної довіри на президентських, парламентських та місцевих виборах 2014–2015 рр., є головною передумовою успішності реформ. Консолідація залежить від доброї волі лідерів, партійних груп і тиску громадянського суспільства на політиків. Однак політична система може сприяти такій консолідації,

спонукати політичних акторів до пошуку конструктивних рішень та сценаріїв, а може створювати інституційні перешкоди і провокувати протистояння через недосконалість норм та традицій.

В умовах реформованої у 2004 р. політичної моделі вирішальним чинником політичної стабільності є діяльність урядової коаліції та пов'язаної з нею парламентської більшості. Втрата урядом підтримки в парламенті є головним джерелом нестабільності виконавчої влади і політичної системи загалом. Наслідком цього є висока частота виборчих кампаній, що супроводжуються зростанням міри популізму в політичному дискурсі, інформаційними провокаціями та маніпулятивними технологіями, що вдосконалюються значно швидше, ніж виборче законодавство.

З цією реальністю українському виборцеві доведеться мати справу й у найближчій перспективі. Специфікою сучасного політичного ландшафту України є низька ймовірність проходження до Верховної Ради України політичної партії, здатної самостійно сформувати урядову більшість (226 мандатів). Тому великі за чисельністю фракції для формування коаліції змушені не лише узгоджувати між собою політичні позиції, а й звертатися за допомогою до невеликих фракцій.

У цьому разі спрацьовує принцип т.зв. золотої акції, коли невелика фракція може вимагати від партнерів по коаліції значних поступок у політичних та кадрових питаннях, які часто бувають неспівмірними з їх реальною політичною присутністю в законодавчому органі держави та рівнем підтримки виборців. Понад те, попередня парламентська практика свідчить, що незначна за чисельністю фракція може користуватися цією «золотою акцією» впродовж усієї каденції. З іншого боку, до виходу з коаліції невеликих за чисельністю фракцій спонукали непоодинокі випадки ігнорування великими фракціями позицій своїх менш чисельних союзників та ухвалення рішень спільно з позакоаліційними депутатами.

Парламентсько-урядова криза була також наслідком неврегульованості питання про долю Уряду в умовах, коли коаліція депутатських фракцій припинила свою діяльність (можливість автоматичної відставки Уряду в Конституції України не передбачена). Також практика функціонування чинної конституційної моделі засвідчила можливість фактичного існування «уряду меншості» – коли де-юре легітимний Уряд може спиратися в парламенті лише на меншість від кількості народних депутатів, що, своєю чергою, не дає можливості ухвалювати законопроекти, ініційовані КМУ.

Ситуація, що склалася у ВР України, має спонукати політиків до розроблення стратегії вдосконалення як роботи найвищого представницького органу країни, так і системи взаємозв'язків парламенту з Урядом з метою мінімізації можливості повторення подібних криз у майбутньому.

Говорячи про внутрішню **парламентську реформу**, необхідно передусім орієнтуватися на Рекомендації місії Європейського парламенту, прийняті ВР України за основу постановою від 17.03.2016 р. «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спро-

можності Верховної Ради України». Розроблена місією під головуванням П. Кокса для українського парламенту Дорожня карта проведення реформи стала результатом підписаного 03.07.2015 р. Головою ВР України В. Гройсманом і Президентом Європейського парламенту М. Шульцем Меморандуму про взаєморозуміння між ВР України та Європейським парламентом про спільні рамки парламентської підтримки та підвищення інституційної спроможності. Відповідно до Меморандуму, Європейським парламентом було започатковано роботу місії П. Кокса, основною метою якої стало не лише розроблення заходів з підвищення парламентської спроможності, а й сприяння парламентському діалогу. Відтепер ВР України має затвердити план заходів, спрямованих на забезпечення впровадження Рекомендацій місії Європейського парламенту. І дуже важливо для України та її внутрішньополітичної стабільності з реалізацією парламентської реформи не зволікати.

Важливим кроком на шляху подолання політичної корупції у стінах парламенту має стати законодавче врегулювання лобістської діяльності в Україні.

Лобіювання, що здійснюється за участю всіх суб'єктів лобістської діяльності шляхом цілеспрямованого впливу на органи державної влади, їх посадових і службових осіб з метою прийняття соціально необхідних нормативно-правових актів, є невід'ємною складовою частиною сучасного політико-правового процесу в демократичному суспільстві. Лобіювання виконує функцію організаційного упорядкування плюралізму суспільних інтересів. До того ж лобіювання є особливим механізмом зворотного зв'язку, що дає змогу суспільно оцінити результати реалізації державної політики.

Врегулювання правових основ взаємодії між громадськістю та органами державної влади стосовно здійснення лобістської діяльності дасть змогу:

- оптимізувати діалог між суспільством і державою;
- забезпечити рівні права громадян, інститутів громадянського суспільства та суб'єктів господарювання щодо впливу на органи державної влади, їх посадових і службових осіб під час прийняття, формування та реалізації державної політики;
- посилити прозорість та ефективність діяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб, активізувати взаємодію зазначених органів з громадянами, інститутами громадянського суспільства та суб'єктами господарювання;
- мінімізувати кількість правопорушень, які мають ознаки корупції, корупційних діянь і злочинів у сфері службової діяльності шляхом запровадження комплексного механізму здійснення контролю за провадженням лобістської діяльності.

Якість роботи вищого представницького органу країни залежить не лише від його внутрішньої організації. Ефективність і стабільність діяльності парламенту зумовлюються також «якістю» депутатського корпусу, що залежить насамперед від особливостей партійного поля України.

Першим вагомим кроком у процесі **вдосконалення партійного законодавства** та створення державою сприятливих умов для розвитку по-

літичних партій в Україні стало прийняття 8 жовтня 2015 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», в якому, зокрема, передбачено впровадження державного фінансування політичних партій. Важливо також і те, що Законом було детально передбачено аспекти фінансової звітності політичних партій та встановлено адміністративну і кримінальну відповідальність за порушення фінансового характеру.

Разом з тим процес деолігархізації та внутрішньої демократизації політичних партій в Україні не обмежується лише запровадженням інституту державного фінансування. Партійне законодавство в Україні потребує подальшого розвитку з урахуванням реальних змін, яких зазнало партійне поле в останні роки. Партійне законодавство країни має сприяти інституціоналізації політичних партій саме як внутрішньо демократичних структур загальнонаціонального масштабу. З цих позицій доцільно передбачити роботу над удосконаленням Законів України «Про політичні партії України» та «Про вибори народних депутатів України».

Зокрема, Законом України «Про політичні партії України» необхідно запровадити обов'язковість внесення до партійних статутів норм, що гарантуватимуть дотримання внутрішньопартійної демократії. Йдеться про:

- забезпечення верховенства виборних колегіальних органів партії, регулярність проведення з'їздів партії, обмеження проведення з'їздів у декілька етапів (що має наслідком незмінюваність делегатів з'їзду протягом тривалого періоду), встановлення загального співвідношення повноважень вищої посадової особи партії та виборних колегіальних керівних органів партії;

- запровадження органу внутрішньопартійного статутного контролю, незалежного від керівних органів, вищих посадових осіб партії; члени цього органу мають обиратися з'їздом партії та не повинні бути одночасно членами жодного іншого керівного органу партії, місцевої парторганізації;

- запровадження незалежного партійного органу, уповноваженого проводити внутрішній аудит фінансово-матеріального стану партії, визначення порядку його утворення, процедури і строків проведення аудиту, порядку доведення висновків аудиту до відома всіх місцевих організацій партії;

- заборону ліквідації партійних осередків керівною виконавчою структурою партії без обговорення цього питання на з'їзді партії;

- обмеження чисельності народних депутатів України, які можуть входити до складу керівних органів партії, бути делегатами з'їздів або зборів партії.

Необхідно також передбачити законодавчі зміни щодо забезпечення всеукраїнського статусу партій, їх спроможності функціонувати на території всієї держави та обов'язок забезпечити таку здатність через утворення місцевих організацій. Це, зокрема, передбачає запровадження таких норм:

- протягом шести місяців після державної реєстрації політична партія зобов'язана утворити та зареєструвати не менше 18 регіональних партійних організацій;

- регулярний контроль за дотриманням всеукраїнського статусу партії (вимога існування 18 регіональних організацій) через інформування органу реєстрації про проведення статутних заходів (конференцій партійних організацій, засідання керівних органів);

- надання дозволу висувати кандидатів на загальнонаціональних виборах на всій території України лише тій партії, яка, за даними органу реєстрації, забезпечує свій всеукраїнський характер, а на місцевих виборах – зареєстрована місцева організація партії, яка має всеукраїнський характер;

- анулювання органом реєстрації реєстраційного свідоцтва партії, якщо вона упродовж шести місяців після встановлення згаданим органом факту відсутності у її складі 18 регіональних організацій не усунула порушення.

Необхідно також встановити чіткі вимоги до назви політичної партії, що має унеможливити практику купівлі партій під виборчі проекти, застосування маніпулятивних технологій шляхом створення партій-клонів тощо, зокрема, встановивши, що:

- кожна партія має назву, яка визначається установчими зборами партії з дотриманням вимог законодавства і не може бути змінена, крім випадку реорганізації партії шляхом об'єднання з іншою партією (партіями);

- назва партії не може повторювати чи бути подібною до назви іншої зареєстрованої політичної партії, або політичної партії, яка припинила діяльність, чи партії, яка змінила назву під час реорганізації, протягом 10 років після внесення відповідних відомостей до Державного реєстру політичних партій.

Стабілізації роботи Верховної Ради України сприятиме також **реформа виборчої системи** за такими напрямками:

- кодифікація виборчого законодавства – формування єдиного Виборчого кодексу, який уніфікував би процедури виборів до органів влади різних рівнів, а також забезпечив би формування професійної вертикальної системи виборчих комісій. Разом з тим умовою професіоналізації виборчих комісій має бути успішне реформування державної служби та зниження корумпованості органів державної влади;

- впровадження пропорційної виборчої системи з відкритими регіональними виборчими списками. Така система забезпечить пріоритет при набутті повноважень тим кандидатам з виборчого списку, які здобули найкращі результати з погляду частки отриманих ними голосів виборців.

7.2. УРОКИ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ 2015 р.

Місцеві вибори 2015 р. стали останнім (після позачергових виборів Президента України та ВР України 2014 р.) етапом циклу оновлення виборних органів влади, склад яких було сформовано ще за режиму В. Януковича.

Оновлення влади не має зводитися до простої заміни персонального складу органів місцевого самоврядування. Цей процес спрямований на забезпечення обрання нових посадових осіб, які матимуть належний для ви-

конання службових обов'язків рівень компетентності, спиратимуться на підтримку виборців та будуть готові нести перед ними відповідальність. Особливої значущості зазначені критерії набувають в умовах здійснення державою політики децентралізації влади, розширення функцій органів місцевого самоврядування.

З цією метою місцеві вибори 2015 р. було проведено за новим виборчим законом та суттєво оновленою виборчою системою.

1. Місцеві ради (крім сільських і селищних) вперше обиралися за пропорційною виборчою системою з відкритими виборчими списками (тобто такою, яка передбачала зміну порядку розташування кандидатів у депутати ради в партійних списках залежно від отриманих ними результатів, що сприяло обранню найбільш популярних осіб). Впровадження такої системи мало б позбавити вибори диктату партійних лідерів, які протягом попередніх кампаній самі визначали черговість кандидатів, фактично продаючи прохідні місця у списках.

2. Голови великих міст (понад 90 тис. виборців) обиралися за системою абсолютної більшості, яка також є сприятливою для кандидатів, здатних заручитися підтримкою широкого кола виборців.

Таким чином, реформована виборча система мала б забезпечувати більш тісний зв'язок органів місцевого самоврядування з виборцями, їхніми пріоритетами.

Водночас позитивні ефекти нового виборчого законодавства значною мірою було знівельовано як окремими недоліками виборчої системи, так і спробами учасників виборчого процесу використовувати старі методи політичної боротьби, базовані на маніпуляціях думкою виборців.

Недоліки нової виборчої системи

1. Відсутність прямої конкуренції між кандидатами з виборчого списку однієї партії. Кожен виборець має можливість підтримати або відхилити лише єдину кандидатуру, яку політична партія закріпила за відповідним виборчим округом.

2. Спроби політичних партій нівелювати несприятливі для них ефекти виборчої системи через маніпулювання складом виборчих списків на користь впливових, але малопопулярних кандидатів. По-перше, значну частину списків до місцевих рад (насамперед обласних) очолювали народні депутати України. Вони передбачувано є більш відомими, ніж їх однопартійці з місцевих партійних організацій; водночас народні депутати практично в усіх випадках відмовилися від отримання мандатів депутатів місцевих рад. По-друге, після виборів чимало новообраних депутатів відмовилися від мандатів на користь колег, які здобули гірші результати в територіальних виборчих округах і не були обрані за підсумками голосування. У такий спосіб фактично нівелюється головна ідея пропорційної виборчої системи з відкритими списками – збільшення впливу виборців на формування персонального складу місцевих рад через обрання депутатами кандидатів із найвищими електоральними результатами.

Наприклад, з виборчого списку, висунутого однією з парламентських політичних сил до Вінницької обласної ради, після оголошення остаточних результатів голосування відмовилися від отримання мандатів 52 кандидати, або понад 80 %⁸⁶.

Можна відзначити і випадки відмови депутатів від уже отриманих мандатів. Так, станом на 25 листопада 2015 р. вибули 16 депутатів Рівненської обласної ради з 64, обраних за місяць до того (тобто 25 % від загального складу ради). У Миколаївській облраді вибули 8 депутатів із 64 (12,5 %), Житомирській – 7 із 64 (11 %), Тернопільській – 5 із 64 (7,8 %).

Особливості ведення виборчої кампанії політичними партіями

1. Активне використання організаціями політичних партій передвиборчих гасел та програмних положень, які не належать до компетенції відповідних органів місцевого самоврядування, а натомість визначаються законами України й підзаконними нормативно-правовими актами органів державної влади України (досягнення миру, створення професійної армії, зниження тарифів на комунальні послуги тощо). У поствиборчому періоді ця тенденція вже призвела до політизації роботи органів місцевого самоврядування, а в перспективі, можливо, негативно вплине на виконання ними своїх прямих обов'язків.

Водночас, за оцінками експертів Громадської організації «Комітет виборців України», близько 80 % передвиборчих кампаній і програм політичних партій та кандидатів узагалі можна вважати «беззмістовними»⁸⁷.

Разом з тим високу конкурентоспроможність виявили позапарламентські політичні сили, які інкорпорували в себе місцеві політичні еліти кількох різних регіонів.

Кількість позапарламентських партій, які пройшли до місцевих рад депутатів за результатами виборів 2015 р. наведено у табл. 2.

Загалом на рівні обласних та районних рад, а також у радах міст обласного значення, крім парламентських партій, отримали представництво 80 непарламентських партій (усього взяли участь у виборах 142 партії).

При цьому на виборах до 4 обласних рад (Волинської, Закарпатської, Харківської та Хмельницької) перші місця посіли саме непарламентські партії.

З числа непарламентських партій найбільш широке представництво отримали:

- Політична партія «Українське об'єднання патріотів – УКРОП» – 18 обласних рад (перше місце на виборах у Волинській області);

⁸⁶52 кандидати «Опоблоку» відмовились від мандатів депутатів Вінницької облради // Українська правда. – 2015. – 18 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2015/11/18/7089182/>

⁸⁷Близько 80 % кандидатів йдуть на місцеві вибори без конкретних програм – КВУ // Новини УНІАН. – 2015. – 9 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1148280-blizko-80-kandidativ-ydut-na-mistsevi-vibori-bez-konkretnih-program-kvu.html>

- Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – 14 обласних рад та м. Київ;
- Партія «Відродження» – 8 обласних рад (з них 1 перше місце у Харківській області);
- Аграрна партія України – 5 обласних рад;
- Політична партія «Наш край» – 9 обласних рад.

Таблиця 2

Кількість позапарламентських партій, які пройшли до місцевих рад депутатів за результатами виборів 2015 р.

Назва регіону	Обласні ради депутатів	Ради депутатів міст обласного значення	Районні ради депутатів
Вінницька область	3 (з 8)	14 (у 6 міських радах)	13 (у 27 районних радах)
Волинська область	3 (з 7)	6 (у 4 міських радах)	8 (у 16 районних радах)
Дніпропетровська область	2 (з 7)	10 (у 13 міських радах)	9 (у 22 районних радах)
Донецька область		9 (у 10 міських радах)	5 (у 11 районних радах)
Житомирська область	3 (з 8)	8 (у 5 міських радах)	19 (у 23 районних радах)
Закарпатська область	3 (з 6)	10 (у 5 міських радах)	10 (у 13 районних радах)
Запорізька область	3 (з 8)	8 (у 5 міських радах)	8 (у 20 районних радах)
Івано-Франківська область	3 (з 6)	12 (у 6 міських радах)	11 (у 14 районних радах)
Київська область	3 (з 8)	18 (у 12 міських радах)	18 (у 25 районних радах)
Кіровоградська область	3 (з 8)	9 (у 4 міських радах)	12 (у 21 районній раді)
Луганська область		3 (у 3 міських радах)	5 (у 9 з 11 обраних районних радах)
Львівська область	5 (з 9)	13 (у 9 міських радах)	12 (у 20 районних радах)
Миколаївська область	4 (з 7)	7 (у 5 міських радах)	8 (у 19 районних радах)
Одеська область	3 (з 6)	10 (у 7 міських радах)	12 (у 26 районних радах)
Полтавська область	6 (з 10)	9 (у 6 міських радах)	14 (у 25 районних радах)
Рівненська область	3 (з 6)	9 (у 4 міських радах)	10 (у 16 районних радах)
Сумська область	4 (з 8)	11 (у 7 міських радах)	13 (у 18 районних радах)
Тернопільська область	4 (з 8)	5 (у 4 міських радах)	10 (у 17 районних радах)
Харківська область	2 (з 6)	13 (у 7 міських радах)	11 (у 27 районних радах)
Херсонська область	2 (з 7)	7 (у 4 міських радах)	14 (у 18 районних радах)
Хмельницька область	3 (з 7)	12 (у 6 міських радах)	14 (у 20 районних радах)
Черкаська область	5 (з 8)	14 (у 6 міських радах)	14 (у 20 районних радах)
Чернівецька область	5 (з 10)	9 (у 2 міських радах)	8 (у 11 районних радах)
Чернігівська область	3 (з 7)	5 (у 4 міських радах)	7 (у 22 районних радах)
м. Київ		2 (з 5)	

2. Ставка кандидатів і політичних партій на ведення агітації через рекламу в засобах масової комунікації та поширення роздаткових матеріалів при одночасному уникненні прямих контактів із виборцями. Це підтверджується і результатами дослідження громадської думки: так, лише близько 6 % громадян отримували інформацію про кандидатів через

зустрічі з ними самими або з їхніми довіреними особами. Для порівняння: через роздаткові матеріали таку інформацію отримали 50 %, через рекламу на білбордах – 38 %, із центральних телеканалів – 37 %, з місцевого телебачення – 35 %⁸⁸. Як наслідок, у виборців формувався штучний і викривлений образ кандидатів на виборні посади. Враховуючи, що особисті якості кандидата були головним чинником вибору громадян на користь тієї чи іншої партії або персоналії (57 % проти 34 % виборців, для яких більш важливою була партійна приналежність⁸⁹), неминучим наслідком стає розчарування у власному виборі вже у найближчій перспективі.

3. Недотримання політичними партіями вимоги закону щодо гарантованого представництва жінок у виборчих списках (мінімально припустима частка – 30 %) ⁹⁰, що мало масовий характер і навіть переважало в усіх регіонах.

Порушення в організації виборчого процесу

1. Неспроможність територіальних виборчих комісій у повному обсязі й належним чином виконувати свої обов'язки. Унаслідок цього Центральна виборча комісія була вимушена ухвалювати рішення в межах повноважень, закріплених за територіальними виборчими комісіями (включно з рішеннями стосовно реєстрації кандидатів).

2. Маніпуляції у процесі визначення меж територіальних виборчих округів. Так, наприклад, на виборах до міськрад деяких міст Донецької області (зокрема, Маріуполя) окремі округи відрізнялися за кількістю виборців удвічі⁹¹. За оцінкою експертів Громадської мережі «ОПОРА», на виборах до окремих обласних рад цей показник сягає навіть 240 %⁹².

Зазначеній маніпуляції сприяють недоліки виборчого законодавства. Зокрема, Законом України «Про місцеві вибори» встановлено, що територіальні округи на виборах до місцевих рад, за якими закріплюються кандидати в депутати, є «приблизно рівними» за кількістю виборців. Але при цьому не обумовлене максимально припустиме відхилення між найбільшим та найменшим округами, що дозволяє встановлювати межі округів відповідно до інтересів окремих кандидатів. Це формулювання не дає змоги задовольнити судову скаргу навіть у разі відвертого лобіювання виборчими комісіями інтересів кандидатів під час поділу багатомандатних округів.

⁸⁸Україна напередодні виборів: жовтень 2015 // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Льва Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dif.org.ua/modules/pages/files/1445427317_3798.doc

⁸⁹Там само.

⁹⁰Агітаційні заходи проводить 51 партія із 132-х, допущених до виборів – «ОПОРА» // УНІАН. – 2015. – 29 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://press.unian.ua/pressnews/1137424-agitatsiyni-zahodi-aktivno-provodit-51-partiya-iz-132-h-dopuschenih-do-mistsevih-vivoriv-opora.html>

⁹¹Донец С. КИУ: «На Донбасе применяются новые избирательные технологии для фальсификации выборов» / Станислав Донец // Сегодня. – 2015. – 23 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/regions/donetsk/>

⁹²В ОПОРА відзначають серйозні відхилення у кількості виборців у округах // УНІАН. – 2015. – 29 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://press.unian.ua/pressnews/1137390-v-opori-vidznachayut-seryozni-vidhileniya-u-killkosti-vibortsiv-u-okrugah.html>

Порушення правил агітації

1. Підкуп виборців – надання виборцям з боку учасників виборчого процесу товарів, майна та послуг на безоплатній основі або на пільгових умовах. Зокрема, активісти громадських організацій зафіксували понад 300 таких випадків, у тому числі 10 випадків прямого підкупу⁹³.

2. Випадки застосування адміністративного ресурсу на користь окремих кандидатів, що відбувалося у традиційно поширених формах: примусова мобілізація працівників державних установ на зустрічі з кандидатами або іншими представниками політичних партій; надання приміщень органів державної влади та інших держустанов окремим кандидатам для проведення передвиборчих заходів; здійснення агітації службовими особами в робочий час.

3. Маніпулювання місцевими бюджетами в період виборчої кампанії у спосіб призначення напередодні дня голосування соціальних виплат найменш соціально захищеним категоріям громадян, що мало підвищити рейтинг представників чинної місцевої влади⁹⁴.

Збереження великої кількості правопорушень під час виборчого процесу, крім іншого, зумовлене відсутністю покарання за їх вчинення. Так, наприклад, за спільними висновками експертів Громадської мережі «Опора» та Міжнародної фундації виборчих систем, станом на липень 2015 р. лише 4,5 % кримінальних проваджень, відкритих за фактами порушень законодавства під час позачергових виборів народних депутатів України (відбулися у жовтні 2014 р.), було доведено до суду⁹⁵.

Вчинення дій, що могли призвести до зриву голосування

1. Розпуски та переформатування Центральною виборчою комісією територіальних виборчих комісій, особливо напередодні дня голосування. Такі випадки були пов'язані переважно зі скаргами на дії членів ТВК з боку представників суб'єктів виборчого процесу.

2. Помилки під час виготовлення бюлетенів, унаслідок чого останні мали б бути визнані недійсними. Причиною цього можна вважати некомпетентність працівників органів, які здійснюють адміністрування виборчого процесу. З іншого боку, багато випадків неправильного змісту бюлетенів пов'язані з постійними змінами рішень виборчих комісій щодо скасування або поновлення реєстрації одних і тих самих виборчих списків та кандидатів, у т.ч. напередодні дня голосування. Як наслідок, такі рішення не були відображені у змісті бюлетенів, які надходили на виборчі дільниці.

⁹³«ОПОРА»: зафіксовано понад 300 випадків «гречкосійства» на місцевих виборах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intvua.com/news/politics/1448385973--opora-zafiksovano-ponad-300-vipadkiv-grechkosiystva-na.html>

⁹⁴«Матеріальну допомогу» напередодні виборів в Кривому Розі отримав майже кожен п'ятий – КВУ // Новини УНІАН. – 2016. – 27 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1301444-materialnu-dopomogu-naperedodni-viboriv-v-krivomu-rozi-otrimav-mayje-kojen-pyatij-kvu.html>

⁹⁵Тільки 4,5 % уголовных производств относительно нарушения прав граждан на выборах в ВР 2014 года дошли до суда – мониторинг // Пресс-конференции УНИАН. – 2015. – 13 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://press.unian.net/pressnews/1100140-tolko-45-ugolovnyih-proizvodstv-otnositelno-narusheniya-prav-grajdan-na-vyiborah-v-vr-2014-goda-doshli-do-suda-monitoring.html>

З метою вдосконалення організації виборчого процесу, запобігання порушенням, сприяння більш якісному добору місцевих політичних еліт та посилення представницької функції місцевих рад важливо здійснити низку подальших реформ виборчого законодавства, а саме:

I. Щодо організації виборчого процесу.

- Здійснити кодифікацію виборчого законодавства задля максимально можливої стабілізації норм та уніфікації виборчих процедур, насамперед технічного характеру. Крім того, у перспективі є бажаним перехід до єдиної системи виборчих комісій, частина членів яких працюватимуть на постійній основі та за своїм статусом, правами й обов'язками прирівнюватимуться до державних службовців. Це дасть змогу частково вирішити завдання деполітизації та підвищення компетентності членів виборчих комісій.

- Визначити на законодавчому рівні чітке обмеження гранично припустимого відхилення в розмірах територіальних виборчих округів, на які поділятимуться території адміністративно-територіальних одиниць.

- Впровадити у практику широке оприлюднення інформації про результати розслідувань та про випадки винесення судових рішень у справах, пов'язаних із порушенням виборчого законодавства.

II. Посилення обмежень щодо здійснення агітації.

- Розширити склад злочину, передбаченого законодавством України стосовно підкупу виборців. Таким має вважатися пропозиція виборцям матеріальних благ, якщо вона здійснюється громадськими організаціями та благодійними фондами, чиї назви співзвучні з назвами політичних партій, які беруть участь у виборах.

- Встановити на рівні законодавства мораторій на запровадження органами місцевого самоврядування будь-яких нових соціальних виплат із місцевих бюджетів (крім витрат, пов'язаних із подоланням наслідків надзвичайних ситуацій) на період від призначення місцевих виборів до завершення голосування та оприлюднення офіційних результатів.

7.3. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

Система влади в демократичному суспільстві є ключовим елементом реалізації принципу національного суверенітету та покликана забезпечувати його захист. Стрижень цієї системи закладається Конституцією, процес удосконалення якої був розпочатий Указом Президента України від 3 березня 2015 р. «Про Конституційну Комісію».

Говорячи про концептуальні засади Конституційної реформи, необхідно насамперед зазначити, що *відповідність демократичним цінностям та стандартам урядування* є одним із головних критеріїв, яким мають відповідати пропонувані зміни.

Іншим важливим критерієм прийнятності й бажаності конституційних змін у сфері організації державної влади є їх *відповідність очікуванням та інтересам громадян*, адже Основний Закон має також виконувати суспільну інтегруючу роль.

Саму систему державної влади необхідно будувати таким чином, щоб *забезпечувати вчасне ухвалення й ефективну реалізацію легітимних, адекватних та зрозумілих для суспільства рішень*, гарантувати захист прав людини і стояти на сторожі державного суверенітету.

З погляду забезпечення стабільності у країні важливим також є *дотримання принципу єдності державної влади у спосіб співпраці органів державної влади в процесі ухвалення та виконання рішень*.

Водночас принцип єдності влади не повинен відкривати можливості для її монополізації політичним інститутом, партією чи особою, а також має бути поєднаний із *принципом правового обмеження втручання держави в суспільне і приватне життя*.

Одним із центральних завдань конституційної реформи в Україні є *дотримання принципу поділу влади та конституювання ефективної системи стримувань і противаг як на центральному рівні організації державного управління, так і на рівні взаємодії органів центральної влади з органами місцевого самоврядування*.

Потребують також більш повного та послідовного відображення в Конституції України принципи демократичного представництва, зокрема щодо умов функціонування вітчизняного парламентаризму. *Принципи представництва та колегіальності* як засадничі в діяльності єдиного законодавчого органу мають застосовуватися в *органічному поєднанні з принципом особистої політичної суб'єктності та відповідальності парламентаря*.

Удосконалення Основного Закону України є одним із пріоритетних напрямів здійснення реформ, передбачених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», що має на меті впровадження в Україні європейських стандартів життя. Як було зазначено вище, початком роботи над оновленням Основного Закону України стало створення в березні 2015 р. Президентом України П. Порошенком Конституційної Комісії⁹⁶. Зважаючи на те, що необхідні конституційні зміни торкаються різних сфер суспільно-політичного життя країни, робота Конституційної Комісії у 2015 р. була здебільшого сконцентрована на питаннях децентралізації влади та правосуддя.

За даними Проектного офісу Національної ради реформ, прогрес виконання завдань, передбачених конституційною реформою, у 2015 р.

⁹⁶Про Конституційну Комісію : Указ Президента України від 03.03.2015 р. № 119/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/119/2015>

становив 68 %. Водночас 75 % респондентів вважали, що майже немає або зовсім немає змін у реформованій сфері. І лише 25 % респондентів відповіли, що є активні зміни або є зміни, хоч і повільні⁹⁷.

Обмеження недоторканності народних депутатів України та суддів

- *Щодо недоторканності народних депутатів України*

З урахуванням рекомендацій Венеціанської комісії Ради Європи⁹⁸ та місії Європейського парламенту з оцінки потреб⁹⁹ необхідно запровадити обмеження недоторканності народних депутатів України у разі вчинення ними кримінальних правопорушень, а також визначити повноваження ВР на позбавлення депутатів недоторканності за певних обставин. Разом з тим доцільно передбачити внесення змін до ч.2 ст. 80 Конституції України щодо розширення захисту народних депутатів України від юридичної відповідальності за висловлювання, зроблені ними в межах реалізації свого представницького мандату.

- *Щодо недоторканності суддів*

Питання щодо недоторканності суддів врегульовується Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», прийнятим парламентом 2 червня 2016 р., чим конститується інститут функціонального імунітету судді. Так, зокрема, передбачається заборона притягати до відповідальності суддю за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Крім того, суддя не може бути затриманий або утримуватися під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом без згоди Вищої ради правосуддя, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Децентралізація влади

Починаючи з 2014 р. децентралізаційні реформи в Україні здійснюються на базовому рівні (територіальних громад сіл, селищ, міст). Можна констатувати наявність суспільної підтримки самої реформи децентралізації, яка досить успішно втілюється в життя. Насамперед це стосується процесу добровільного об'єднання громад, який відбувається згідно із законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Станом на 11 травня 2016 р. в Україні було створено вже 172 об'єднані громади,¹⁰⁰ найбільше – у

⁹⁷ *Моніторинг* прогресу реформ: звіт за 2015 рік. – С. 81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/broshura_a4_ukr.pdf

⁹⁸ *Opinion* on draft Constitutional amendments on the immunity of members of Parliament and Judges of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2015\)013-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2015)013-e)

⁹⁹ *Доповідь* та дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf>

¹⁰⁰ *Децентралізація* влади (Переглянуто 11 травня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua>

Тернопільській (26 об'єднаних громад), Хмельницькій (22 громади), Дніпропетровській і Львівській (по 16 громад) областях¹⁰¹. Об'єднані громади отримують ширші повноваження щодо вирішення питань місцевого значення, краще ресурсне забезпечення та можливості щодо соціально-економічного розвитку своїх територій. Однак реформа місцевого самоврядування на проміжних рівнях адміністративно-територіального устрою (районів та областей) вимагає внесення змін до Конституції України.

З цією метою Президентом України в липні 2015 р. було подано на розгляд до Верховної Ради України проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» № 2217а, а 31 серпня того ж року він був попередньо схвалений Верховною Радою України.

Цей проект містить нововведення, які спрямовані на вирішення низки проблем адміністративно-територіального устрою України та територіальної організації публічної влади, зокрема:

- *Щодо вдосконалення підходу до розуміння сутності місцевого самоврядування*

Воно проголошується не лише правом, а й здатністю територіальної громади до вирішення питань місцевого значення, і в такому прочитанні стає одним із головних принципів адміністративно-територіального устрою (ст. 132 у пропонованій редакції). Таким чином, при визначенні меж територіальної громади до неї висувається вимога – розмір територіальної громади має дозволяти їй формувати повноцінні органи місцевого самоврядування, а також володіти достатньою ресурсною базою.

- *Щодо розмежування понять територіальної громади як адміністративно-територіальної одиниці та сукупності населення певної території*

Так, адміністративно-територіальна одиниця базового рівня позначена поняттям «громада», а її населення – терміном «територіальна громада». Це дасть змогу уникнути непорозумінь під час розроблення та застосування нормативно-правових актів у галузі місцевого самоврядування.

- *Щодо уніфікації структури адміністративно-територіального устрою держави (АТУ)*

АТУ відповідно до пропонованих змін становитимуть адміністративно-територіальні одиниці трьох рівнів (з максимально рівними правами на кожному з них) – територіальні громади (які є базовими), райони та регіони (Автономна Республіка Крим і області). Місце в системі АТУ (яке вже не позначене поняттям «спеціальний статус») міст Києва та Севастополя пропонується, як і раніше, визначати окремими законами. Спеціальний статус для будь-яких інших міст – не передбачений. Райони в містах вилучені з переліку адміністративно-територіальних одиниць, що належать до структури територіального устрою держави.

- *Стосовно більш гнучкого способу регламентації адміністративно-територіального устрою на регіональному рівні*

¹⁰¹ Децентралізація влади (Переглянуто 11 травня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua>

Скасовується повний перелік адміністративних областей, що входять до складу держави. Швидше за все він буде зазначений в одному зі звичайних законів. Це суттєво спрощує процедуру їх перейменування, а також процеси ліквідації існуючих або створення нових областей.

- *Щодо зміни системи виконавчої влади у районах та областях*

Місцеві державні адміністрації в їх нинішньому статусі ліквідуються. Районні та обласні ради отримують право формувати власні виконавчі комітети. Це суттєво підвищує інституційну спроможність органів місцевого самоврядування на проміжних рівнях адміністративно-територіального поділу держави, надає їм можливість самостійно реалізовувати широке коло повноважень. Натомість державну виконавчу владу в районах та областях представлятимуть префекти, які виконуватимуть наглядові й координаційні функції. У разі здійснення цієї пропозиції буде реалізовано вимогу Європейської хартії місцевого самоврядування щодо впровадження самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою держави.

- *Щодо створення нової системи нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування*

Основним суб'єктом, що здійснюватиме такий контроль, стане інститут префектів. У разі виявлення порушень вони отримують право зупиняти дію відповідних актів місцевої влади з одночасним зверненням до суду. Якщо такий акт суперечить Конституції України або становить загрозу національній безпеці, Президент України отримує право щодо дострокового припинення повноважень відповідних органів місцевого самоврядування з одночасним поданням до Конституційного Суду України, яке останній розглядає невідкладно.

- *Стосовно системи стримувань і противаг між органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, яка мала потенціал виникнення політичних конфліктів*

Оскільки районні й обласні ради не делегуватимуть свої повноваження органам державної виконавчої влади, то вони втрачають право висловлювати недовіру керівникам останніх.

- *Щодо скорочення терміну повноважень голів громад та депутатів місцевих рад з п'яти до чотирьох років*

Це сприятиме більш інтенсивній комунікації органів місцевого самоврядування з виборцями, посиленню їх підзвітності громадянам.

- *Щодо визначення кола осіб, які мають право брати участь у місцевих виборах*

Таке право в проекті змін до Конституції України закріплюється виключно за громадянами України.

Законопроект № 2217а отримав загалом позитивні висновки Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) та висновки Конституційного Суду України щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Водночас необхідно зазначити, що для практичної реалізації окремих питань адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування потребують подальшого врегулювання у Конституції і законах.

Так, залишається неврегульованим питання щодо внутрішнього поділу міст, що є вкрай важливим для організації управління великими громадами. У разі прийняття законопроекту буде скасовано ч. 5 ст. 140 чинної редакції Конституції України, тож усувається не лише норма про особливості управління районами в містах, а й саме поняття районів у містах. З одного боку, вилучення районів у містах із категорії одиниць, які становлять структуру адміністративно-територіального устрою держави, може інтерпретуватися як розширення повноважень органів місцевого самоврядування у визначенні структури міських громад. Однак таке формулювання може бути витлумачено і протилежним чином – як відсутність формальної підстави для збереження внутрішнього адміністративного поділу міст узагалі. Зберігає чинність лише норма, згідно з якою органи місцевого самоврядування територіальних громад можуть передавати частину своїх повноважень разом із ресурсами для їх реалізації органам самоорганізації населення (які не обов'язково охоплюють своєю діяльністю будь-яку частину міста і далеко не завжди здатні виконувати управлінські функції).

Існує також певна суперечливість у визначенні прав членів територіальної громади. Відповідно до ч. 2 ст. 140 проекту змін до Конституції України територіальну громаду становлять «мешканці поселення чи поселень відповідної громади». Таке формулювання поширює статус членів територіальної громади не лише на громадян України, а й на іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно та на законних підставах проживають на території цих поселень. Згідно з цією ж статтею територіальна громада у такому самому розумінні «здійснює місцеве самоврядування безпосередньо або через органи місцевого самоврядування», при цьому безпосередньо реалізує його «шляхом місцевих референдумів та в інших формах, визначених законом». Водночас право участі у виборах до органів місцевого самоврядування мають лише ті члени територіальної громади, які є громадянами України.

Зберігається необмежене право Верховної Ради України на призначення позачергових виборів місцевого самоврядування (п. 30 ч. 1 ст. 85). Є прецеденти використання цієї норми народними депутатами України або для фактичного дострокового припинення повноважень органів місцевої влади без наявності визначених законом підстав (проголошення позачергових виборів Київської міської ради та Київського міського голови у 2008 р., а також Тернопільської обласної ради у 2009 р.), або для відтермінування позачергових виборів міських голів усупереч встановленому законом строку – залежно від інтересів тих чи інших парламентських фракцій з метою недопущення невігідних для них результатів.

Головна проблема реалізації конституційної реформи у сфері децентралізації влади – перспективи ухвалення конституційною більшістю Верховної Ради України. Найбільший спротив у частини депутатського

корпусу викликає виведення в окрему норму питання щодо особливого порядку здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей, що стали об'єктом збройної агресії. На думку опонентів цієї норми, вона може дозволити в майбутньому легалізувати особливий статус зазначених територій, чого вимагає російська сторона та лідери незаконних збройних формувань, під чиїм фактичним контролем ці райони перебувають.

З метою вдосконалення пропонованих змін до Конституції України та їх реалізації у разі ухвалення Верховною Радою України необхідно вжити таких заходів.

1. Встановити у ст. 133 пропонованої редакції Конституції України (№ 2217а), що райони входять до складу регіонів.

2. Передати повноваження Верховної Ради України щодо оголошення позачергових виборів органів місцевого самоврядування Центральній виборчій комісії, обмеживши їх лише ситуаціями дострокового припинення повноважень цих органів за підстав, визначених Конституцією та законами України.

3. Надати органам місцевого самоврядування громад право самостійно вирішувати питання внутрішнього поділу базових адміністративно-територіальних одиниць із зауваженням, що органи управління внутрішніми територіальними одиницями громад мають фінансуватися з місцевих бюджетів.

4. Прийняти низку законів, якими буде визначено: основні засади адміністративно-територіального устрою України, у т.ч. порядок зміни статусу адміністративно-територіальних одиниць; новий порядок здійснення місцевого самоврядування в Україні; порядок реалізації префектами своїх наглядових та координаційних повноважень.

5. Урегулювати статус префектів і співробітників їхніх служб у Законі України «Про державну службу» з віднесенням посад до відповідних категорій.

Незалежно від факту прийняття змін до Конституції в межах реформи децентралізації необхідно вдосконалювати місцеве самоврядування на рівні громад. Зокрема, слід поступово здійснювати редукцію повноважень районних державних адміністрацій у напрямі обмеження їх передусім наглядовими та координаційними функціями, насамперед у районах, уся територія яких після об'єднання громад перебуває під юрисдикцією однієї або 2–3 територіальних громад (наприклад, така ситуація спостерігається в деяких районах Хмельницької області), і, відповідно, більшість повноважень районних державних адміністрацій у сфері виконавчої влади може бути передана на рівень об'єднаних громад.

Правосуддя

Одним із важливих напрямів роботи Конституційної Комісії є підготовка ініціатив щодо реформування судової системи, посилення незалежності судової гілки влади.

У межах Робочої групи Конституційної Комісії з питань правосуддя, суміжних правових інститутів та правоохоронної діяльності був напрацьований проект змін до Конституції України в частині правосуддя, який 4 вересня 2015 р. був схвалений Конституційною Комісією й направлений до Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) для отримання висновку. Пропоновані зміни було внесено Президентом України до Верховної Ради України. 28 січня 2016 р. законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» було направлено парламентом до Конституційного Суду України для оцінки його відповідності Основному Закону України, а 2 лютого 2016 р. було попередньо схвалено Верховною Радою України. 2 червня 2016 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)».

Запропоновані зміни до Основного Закону України передбачають деполітизацію та забезпечення незалежності судової влади, підвищення вимог і професійних стандартів для суддівського корпусу, обмеження імунітету суддів до функціонального, оптимізацію системи судоустрою з метою забезпечення права на справедливий суд, забезпечення інституційної спроможності прокуратури, адвокатури й системи виконання судових рішень, а також забезпечення безперервної та ефективної роботи органів судової влади на перехідний період¹⁰².

Загалом удосконалення на конституційному рівні засад судоустрою, статусу суддів й судочинства передбачатиме створення дієвої інституційної основи для формування високопрофесійного та неупередженого суддівського корпусу й забезпечення гарантій його незалежності при здійсненні правосуддя.

7.4. СУДОВА РЕФОРМА

Стратегією сталого розвитку «Україна–2020», схваленою Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015¹⁰³, судову реформу визначено як першочергову. Пріоритетність реформування системи правосуддя зумовлена необхідністю утвердження справедливого та неупередженого суду в Україні, створення дієвого механізму судового захисту прав і свобод людини та громадянина на засадах верховенства права, а також повернення довіри до судової влади з боку українських громадян. Так, згідно з результатами соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Київським міжнародним інститутом соціології з 15 по 25 грудня 2015 р., судам довіряють лише 8,1 % українців, недовіру ж висловлюють 80,2 % громадян України.

¹⁰²Внесення змін до Конституції України: правосуддя та суміжні правові інститути / Сайт Національної ради реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/prezentaciya_zminydok_u_13_08_15_druk.pdf

¹⁰³Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Найголовнішим чинником, що впливає на рівень довіри до судів, є поширеність корупції серед суддів 65,5 %¹⁰⁴. Під час 14-го засідання Національної ради реформ Президент України П. Порошенко заявив, що «судова реформа – найбільш очікувана у суспільстві, ...гарантія приходу до країни інвестицій, гарантія ефективної боротьби із корупцією, ...гарантія справедливості, яку необхідно забезпечити»¹⁰⁵.

Президент України 20 травня 2015 р. своїм Указом № 276/2015 затвердив Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., а також План дій щодо реалізації її положень, схвалених Радою з питань судової реформи¹⁰⁶. Так, зокрема, Стратегія встановлює пріоритети реформування судової влади – системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів. Згідно із зазначеною Стратегією, а також Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів здійснюватиметься у два етапи.

Так, на першому етапі судової реформи було оновлено законодавство, спрямоване на відновлення довіри до судової влади в Україні¹⁰⁷.

Другим етапом передбачено системні зміни в законодавстві, у тому числі прийняття змін до Конституції України та комплексна побудова інституційних спроможностей відповідних правових інститутів¹⁰⁸.

У 2015 р. Конституційна Комісія розробила проект змін до Конституції щодо правосуддя, який отримав схвальні висновки Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія).

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 85 Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII Основного Закону України, Верховною Радою України 2 червня 2016 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)».

¹⁰⁴Конституційні зміни щодо правосуддя: думка громадян України, грудень-2015 / Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2016a/konstituciini-zuden-2015-htm>

¹⁰⁵Судова реформа – це гарантія справедливості, і ми маємо забезпечити її – Президент на Напряді реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/sudova-reforma-ce-garantiya-spravedlivosti-i-mi-mayemo-zabez-36272>

¹⁰⁶Рада з питань судової реформи була створена 16 жовтня 2014 р. Указом Президента України № 812/2014 як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, основним завданням якого є напрацювання узгоджених пропозицій щодо розроблення та реалізації в Україні стратегії реформування системи правосуддя.

¹⁰⁷У межах першого етапу здійснення судової реформи Верховна Рада України прийняла Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», яким було внесено зміни до низки нормативно-правових актів (зокрема, було викладено в новій редакції Закон України «Про судоустрій і статус суддів»). Загалом зазначеним Законом було закладено необхідне підґрунтя для здійснення реформи у сфері правосуддя задля підвищення ефективності судової системи, забезпечення права громадян на справедливий суд.

¹⁰⁸Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

Таким чином, Україна отримала шанс на побудову судової системи нової якості, відновлення справедливості та забезпечення верховенства права, звільнення корумпованих та непрофесійних суддів. Однак оновлення суддівського корпусу – це далеко не єдині зміни, які внесені до Основного Закону України. Насамперед це європейські стандарти правосуддя: забезпечення незалежності судової влади (позбавлення політичних органів можливості впливу на суддю та органи, відповідальні за суддівську кар'єру, утворення та ліквідація судів виключно законом, високі професійні стандарти та дієві механізми притягнення суддів до відповідальності, обмеження суддівського імунітету виключно функцією відправлення правосуддя, політична нейтральність для членів органу, відповідального за суддівську кар'єру), антикорупційні запобіжники (непідтвердження легальності джерел походження майна стає окремою підставою для звільнення судді, на конституційний рівень піднімається положення щодо прозорого конкурсу при призначенні та переведенні суддів).

Внесення відповідних змін до Основного Закону України, спрямованих на створення дієвої інституційної основи для формування високопрофесійного, незалежного й неупередженого суддівського корпусу та встановлення належного контролю за його функціонуванням, забезпечення належного функціонування судової системи загалом, створило необхідні умови для здійснення всеосяжної реформи системи правосуддя.

Одночасно зі змінами до Конституції України 2 червня 2016 р. з метою невідкладного початку реалізації нових положень Конституції України щодо правосуддя та продовження виконання запланованих етапів судової реформи парламентом схвалено Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Цей Закон розвиває конституційні норми для забезпечення незалежності судової влади, зокрема шляхом її деполітизації, посилення відповідальності судової влади перед суспільством, а також запровадження належних механізмів кадрового оновлення суддівського корпусу. Він також передбачає створення більш ефективної моделі системи судоустрою, приведення у відповідність із конституційними змінами повноважень органів суддівського врядування, залучення громадськості до їх роботи, вирішення проблемних питань кадрового забезпечення судів, створення передумов для забезпечення належного рівня матеріального забезпечення працівників судової гілки влади тощо.

Щодо профільного законодавства

Внесені Президентом України П. Порошенком законопроекти «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» прийняті Верховною Радою України. Вони відкривають шлях для реформи виконавчої служби. Результатом реалізації судової реформи в частині оновлення законодавства щодо виконавчого провадження стане щорічний прогрес у виконанні

остаточних судових рішень у цивільних та адміністративних справах (на 2016 р. – 30 %, 2018 р. – 40 %, 2020 р. – 60 %) ¹⁰⁹.

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» неодмінно має супроводжуватися прийняттям нових законів і приведенням законодавчих норм, що стосуються судоустрою та судочинства, інших суміжних правових інститутів, у відповідність до прийнятих конституційних змін. Так, у рамках Ради з питань судової реформи триває робота щодо імплементації оновлених конституційних засад правосуддя до відповідного законодавства України. Зокрема, пропонується оновити процесуальні кодекси, закони України «Про Конституційний Суд України», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу», прийняти Закон України «Про Вищу раду правосуддя».

Зміни в законодавство про адвокатуру й безоплатну правову допомогу передбачатимуть реальні гарантії захисту прав адвокатів, удосконалення адвокатського самоврядування, підвищення якості представництва адвокатів у судовому процесі, а також забезпечення доступності безоплатної правової допомоги. Результатом таких змін має бути надання безоплатної правової допомоги щонайменше в 10 % цивільних та 20 % адміністративних справ (цільове значення показників у 2020 р.) ¹¹⁰.

Головною метою реформи адвокатури є створення єдиної самоврядної правничої професії та підвищення якості правосуддя загалом шляхом запровадження єдиних професійних та етичних стандартів, єдиних стандартів відповідальності, ефективного забезпечення права та гарантій адвоката.

Відповідно до пропозицій, для доступу до професії необхідно буде мати другий (магістерський) рівень юридичної освіти та не менше двох років стажу роботи. При цьому з 1 січня 2018 р. зараховуватиметься не будь-який юридичний стаж, а лише робота на посаді помічника адвоката або помічника судді. На перехідний період для практикуючих юристів, які не мають свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, доступ до професії буде спрощено. Пропозиції також передбачають скасування стажування та зниження плати за складання адвокатського іспиту.

У рамках реформи планується розширити професійні права адвоката: мати ідентифікований доступ до всіх державних реєстрів, в т.ч. ЄРДР та автоматизованої системи документообігу суду; безперешкодний доступ до приміщень судів, прокуратури, поліції, в яких знаходиться його клієнт; участь у будь-яких слідчих або процесуальних діях, участь у яких бере клієнт адвоката, а також право не розкривати адвокатської таємниці, навіть за наявності дозволу клієнта. Водночас розширення прав та гарантій балансуватиметься відповідальністю адвоката. Відповідно до пропозицій

¹⁰⁹За даними Національної ради реформ (Судова реформа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/reforms/sudova-reforma>).

¹¹⁰Там само.

Робочої групи, відповідальність у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може бути застосована у випадку представництва без відповідних повноважень, неодноразового зловживання правом доступу до реєстрів тощо. Також під час реформування адвокатського самоврядування пропонується вдосконалити норми щодо формування та діяльності органів адвокатського самоврядування, закріпити на рівні закону прозорі правила використання коштів адвокатського самоврядування¹¹¹.

Варто також зазначити, що на сьогодні Радою з питань судової реформи розроблено проекти змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України. Запропоновані зміни спрямовані на запровадження системи електронного правосуддя, підвищення ефективності судового процесу, створення ефективних механізмів забезпечення реалізації принципів змагальності, рівності, гласності та відкритості судочинства.

7.5. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Реформування системи надання адміністративних послуг, що здійснюється на основі втілення принципу «сервісної держави», є одним із пріоритетних напрямів модернізації державного управління в Україні. Сервісний підхід у державному управлінні передбачає насамперед розвиток форм, методів і технологій управління, спрямованих на підвищення якості послуг, які надають фізичним та юридичним особам органи державної влади й органи місцевого самоврядування.

Минулого року в межах проведення реформи системи надання адміністративних послуг було здійснено низку заходів з метою спрощення доступу громадян до адміністративних послуг, забезпечення зручних умов їх отримання, удосконалення нормативно-правової бази реалізації реформи. Зокрема, було розроблено та внесено на розгляд до Верховної Ради України законопроект «Про перелік адміністративних послуг»¹¹². Ухвалення зазначеного законопроекту надасть можливість визначити на рівні закону вичерпний перелік адміністративних послуг, які надаються органами державної влади й органами місцевого самоврядування, а також зменшити їх кількість.

Важливим кроком у напрямі децентралізації системи надання адміністративних послуг, їх наближення до громадян стало ухвалення пакета законів, якими місцевим органам влади було делеговано повноваження з надання низки найбільш затребуваних громадянами адміністративних послуг. Зокрема, органам місцевого самоврядування, місцевим державним

¹¹¹О. Філатов: Головна мета реформи адвокатури – створення єдиної правничої професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/ofilatov-golovna-meta-reformi-advokaturi-stvorennya-yedinoyi-36560>.

¹¹²Проект Закону про перелік адміністративних послуг від 12.10.2015 р. № 3319 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56815

адміністраціям передано повноваження з державної реєстрації бізнесу, реєстрації речових прав на нерухоме майно¹¹³. На місцевий рівень також було передано повноваження з надання послуг з реєстрації місця проживання особи та надання відомостей з Державного земельного кадастру¹¹⁴.

Одним із ключових напрямів реформування системи надання адміністративних послуг є розбудова мережі центрів надання адміністративних послуг. За час реформи в Україні створено і функціонують 662¹¹⁵ такі центри.

Результати соціологічного дослідження, виконаного Фондом «Демократичні ініціативи», свідчать, що населення загалом позитивно оцінює діяльність центрів надання адміністративних послуг. Більшість громадян (80 %), які минулого року зверталися до центрів надання адміністративних послуг, залишилися задоволеними їх роботою. При цьому порівняно із 2014 р. рівень задоволеності зріс на 20 %¹¹⁶.

Водночас значно нижчим є рівень задоволеності громадян обслуговуванням в органах державної влади. Майже половина (48 %) тих, хто особисто звертався до органів влади за певними адміністративними послугами, залишилися незадоволеними обслуговуванням та наданими послугами. Основними проблемами, які виникали під час отримання адміністративних послуг в органах влади, громадяни назвали наявність великих черг, тяганину з розглядом справи, недостатність консультування з питань надання послуг, а також необхідність відвідувати установи кілька разів та самостійно погоджувати документи в інших органах влади¹¹⁷. Отже, актуальними завданнями реформування сфери адміністративних послуг залишаються підвищення якості їх надання, а також подальша децентралізація адміністративних послуг і забезпечення надання найбільш запитуваних громадянами адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг.

¹¹³Згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 26.11.2015 р. № 835-VIII і Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деякими іншими законодавчими актами України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 26.11.2015 р. № 834-VIII ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>).

¹¹⁴Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» від 10.12.2015 р. № 888-VIII ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>).

¹¹⁵Звіт про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///D:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A3%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83_%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB-1%20\(2\).pdf](file:///D:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A3%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83_%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB-1%20(2).pdf)

¹¹⁶Оцінки населенням України якості надання адміністративних послуг (2015 рік, а також порівняння з минулими роками) / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. – 2015. – Грудень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/osinki-naselen-rokami-hm>

¹¹⁷Там само.

Невирішеним залишається питання щодо законодавчого врегулювання та обґрунтування розмірів оплати за адміністративні послуги (адміністративного збору). Існує необхідність встановлення адекватної плати за надання адміністративних послуг: адміністративний збір не повинен бути замалим, таким, що не покриває витрати на надання цієї послуги, а також не має бути перевищений та неприйнятний для громадян. Для вирішення цього питання необхідно розробити і впровадити методику встановлення адміністративного збору за надання адміністративної послуги, що визначатиметься залежно не від розміру мінімальної заробітної плати, а від реальних витрат на надання цих послуг. До адміністративного збору мають входити витрати на виготовлення бланків, адміністративні витрати, пов'язані з наданням послуги, амортизація технічних засобів та обладнання тощо. На законодавчому рівні необхідно закріпити критерії щодо розміру оплати за надання адміністративних послуг.

Актуальною проблемою нинішнього етапу реформування системи надання адміністративних послуг залишається низький рівень поінформованості населення з питань надання адміністративних послуг. Більшість українців (67 %) нічого не знає про діяльність місцевої або державної влади з надання адміністративних послуг. Про створення ЦНАП відомо лише 8 % опитаних, про спрощення процедур надання окремих адміністративних послуг – 12 %, про створення офіційних веб-ресурсів, що стосуються адміністративних послуг, – 4 %¹¹⁸. Необхідно активізувати інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення щодо порядку надання адміністративних послуг, зокрема щодо можливостей отримання послуг у ЦНАП, спрощеного доступу до окремих адміністративних послуг через відділення Укрпошти тощо.

Варто відзначити певний прогрес у розвитку електронних адміністративних послуг. Минулого року громадянам стали доступні в електронній формі низка найбільш популярних адміністративних послуг, які надають центральні органи виконавчої влади. Зокрема, через веб-сайт Міністерства юстиції України громадяни отримали можливість подати документи на реєстрацію бізнесу, заяву на реєстрацію прав на нерухоме майно, отримати витяги про державну реєстрацію, довідки з різних реєстрів та інші послуги онлайн. Також у 2015 р. було розпочато надання електронних адміністративних послуг у сфері будівництва та земельній сфері. Державна архітектурно-будівельна інспекція України запровадила надання в електронній формі таких адміністративних послуг, як реєстрація повідомлень та декларацій про початок підготовчих і будівельних робіт, декларацій про готовність об'єкта до експлуатації, подання документів для отримання ліцензії на будівництво. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру відкрила можливість замовлення онлайн витягу з

¹¹⁸Оцінки населенням України якості надання адміністративних послуг / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/ocinki-naseleennja.htm>

Державного земельного кадастру про земельну ділянку й витягу про нормативно-грошову оцінку землі.

З-поміж пілотних проектів із впровадження електронних адміністративних послуг, реалізацію яких було розпочато у 2015 р., варто відзначити «Портал держаних послуг *iGov*». Цей портал є позитивним прикладом співробітництва громадських організацій, державного сектору та бізнесу з метою розвитку державних електронних сервісів в Україні. Портал *iGov* надає громадянам можливість замовити низку адміністративних послуг онлайн, більшість із яких надається на регіональному рівні.

Утім, попри певні зрушення у запровадженні надання адміністративних послуг в електронній формі, невирішеними залишається низка важливих питань. Так, Єдиний державний портал адміністративних послуг, через який, згідно із Законом України «Про адміністративні послуги», має бути забезпечено надання громадянам адміністративних послуг в електронній формі за принципом «єдиного вікна», досі працює в режимі тестової експлуатації та не надає жодної адміністративної послуги онлайн. Органи державної влади й органи місцевого самоврядування, які через свої веб-сайти надають окремі адміністративні послуги онлайн, застосовують різні підходи до їх впровадження, що ускладнюватиме подальшу інтеграцію різних систем надання адміністративних послуг в єдину загальнодержавну систему. Це актуалізує необхідність формування єдиного підходу до запровадження та розвитку адміністративних послуг в електронній формі державними органами й органами місцевого самоврядування, забезпечення координації цього процесу, а також вироблення єдиних загальнодержавних стандартів надання електронних адміністративних послуг. Подальший розвиток електронних адміністративних послуг у державі також потребуватиме повноцінного впровадження електронного документообігу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, забезпечення функціонування електронної взаємодії інформаційних систем органів державної влади й органів місцевого самоврядування під час надання адміністративних послуг та вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює сферу надання електронних послуг.

Важливу роль у забезпеченні рівних можливостей доступу до державних послуг і створенні зручних умов для їх отримання громадянами відіграє розвиток каналів надання державних послуг. Запровадження інклюзивного багатоканального підходу¹¹⁹ до надання державних послуг, що передбачає їх доступність для громадян через кілька різних каналів (через центри надання послуг, колл-центри, урядові веб-портали, публічні кіоски, мобільні телефони), стає дедалі більш поширеним у світі.

¹¹⁹United Nations E-government Survey 2014. E-Government for the Future We Want [Електронний ресурс]/ United Nations, New York, 2014, United Nations Public Administration Country Studies United Nations. – Режим доступу : http://unpan3.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf

Застосування такого підходу дає змогу розширити доступ громадян до державних послуг, задовольнити потреби різних груп споживачів послуг, у тому числі соціально вразливих верств населення, підвищити якість надання послуг.

Зважаючи на доступність мобільного зв'язку для населення, тенденцію до швидкого зростання кількості користувачів смартфонів в Україні, а також враховуючи позитивний досвід застосування мобільного каналу для надання державних послуг у зарубіжних країнах, перспективним видається використання мобільного зв'язку як додаткового каналу надання електронних адміністративних послуг.

Перевагами застосування технологій мобільного зв'язку у сфері надання адміністративних послуг є скорочення витрат на надання послуг, широке охоплення аудиторії, можливість надання послуг у будь-який час, незалежно від місця перебування споживача послуги, а також простий, зручний та зрозумілий для споживача спосіб надання послуги. Крім того, використання мобільних сервісів сприяє популяризації послуг електронного уряду, стимулює їх використання населенням, а також дає змогу створювати нові сервіси.

7.6. ЗАКОНОДАВЧА ПІДТРИМКА АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Основною метою антикорупційної реформи є суттєве зниження рівня корупції в Україні, зменшення втрат державного бюджету та бізнесу через корупційну діяльність, а також підвищення позицій України у міжнародних рейтингах, що оцінюють рівень корупції. Це має бути досягнуто завдяки реалізації нової Антикорупційної стратегії та успішному впровадженню нових антикорупційних механізмів.

Відповідно до прийнятого 16 вересня 2014 р. Закону України «**Про очищення влади**» в органах державної влади триває люстрація, у межах якої, зокрема, здійснюється «майнова люстрація» на предмет відповідності способу життя чиновників отриманим доходам.

З метою подальшого розвитку та удосконалення законодавства у сфері подолання корупції Верховною Радою України ухвалено такі закони.

1) Закон України від 14 жовтня 2014 р. «**Про Національне антикорупційне бюро**», яким визначено правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України.

Відбір кандидата на посаду директора Національного антикорупційного бюро тривав на конкурсній основі і мав досить публічний характер. За результатами конкурсу 16 квітня 2015 р. Указом Президента України було призначено директора Національного антикорупційного бюро України.

Наказом директора Національного антикорупційного бюро України від 23 квітня 2015 р. затверджено Порядок проведення відкритого конкурсу для призначення на посади у Національному антикорупційному бюро України.

Станом на 4 березня 2016 р. Конкурсною комісією Національного антикорупційного бюро України за результатами другої хвилі відкритого конкурсу обрано 65 нових детективів. Відповідно, загальна кількість детективів НАБУ становить 135 осіб, у тому числі 18 старших детективів.

Завданням на 2016 р. є продовження набору детективів для завершення формування апарату Національного антикорупційного бюро України. Детективи Національного антикорупційного бюро України відкрили понад 70 проваджень.

2) Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (**Антикорупційна стратегія**) на 2014–2017 роки», яким передбачено комплекс першочергових заходів, спрямованих на запобігання корупції в Україні та створення передумов для подальших антикорупційних реформ.

3) Закон України «Про запобігання корупції», яким передбачено утворення окремого незалежного превентивного антикорупційного органу – **Національного агентства з питань запобігання корупції** (центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом).

На Агентство покладаються завдання з координації розроблення та виконання державними органами відомчих антикорупційних програм, забезпечення дотримання публічними службовцями законодавства щодо запобігання і врегулювання конфлікту інтересів, правил етичної поведінки, здійснення щодо них заходів фінансового контролю тощо.

16 березня 2016 р. Уряд призначив за рекомендацією Конкурсної комісії ще двох членів Агентства. Загальна кількість членів Агентства досягла чотирьох. Це дало можливість Агентству почати роботу. 28 березня 2016 р. Головою Агентства було обрано Наталію Корчак.

У найкоротші терміни необхідно завершити обрання членів Агентства – обрати ще одного за результатами нового конкурсу. Також необхідно вжити заходів, спрямованих на початок роботи Агентства.

Одним із повноважень Агентства є здійснення контролю та перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зберігання й оприлюднення таких декларацій, проведення моніторингу способу життя осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Згідно зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році» від 15.03.2016 р. № 1022-VIII до Закону України «Про запобігання корупції», у 2016 р. службові особи, які на день початку роботи нової системи подання декларацій посідають відповідальне та особливо відповідальне становище, зобов'язані подати щорічні декларації за минулий рік протягом 60 календарних днів після початку роботи системи. Перед запуском системи члени Агентства повинні затвердити та оприлюднити нову форму майнової декларації для публічних службовців.

Для належної організації подання електронних декларацій Уряд прийняв розпорядження «Про забезпечення надання послуг електронного цифрового підпису державним службовцям, які обіймають посади, віднесені до першої-третьої категорій, та інші прирівняні до них посади». Згідно з цим розпорядженням держслужбовці отримують електронний цифровий підпис і зможуть візувати декларації про доходи та витрати, подані в електронному форматі.

4) Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо **визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів**».

При Президентові України створено Національну раду з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчий орган (Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р.).

Як уже зазначалося, активно здійснюється **судова реформа**, метою якої є реалізація права кожного громадянина на справедливий судовий розгляд його справи незалежним професійним та неупередженим судом і забезпечення такого рівня правової культури в суспільстві, який гарантуватиме практичну реалізацію принципу верховенства права в Україні. Зазначена мета досягається як через створення дієвих механізмів очищення судової системи від непрофесійних, корумпованих та політично заангажованих суддів, так і через реформування існуючої системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів і підвищення рівня правової культури громадян України.

14 жовтня 2014 р. було також прийнято Закон України «Про прокуратуру», який визначає правові засади **організації і діяльності прокуратури** та прокурорського самоврядування, передбачає приведення їх у відповідність із міжнародними стандартами, позбавляє прокуратуру надмірних повноважень щодо здійснення нагляду за додержанням законів (загальний нагляд).

Згідно із Законом на прокуратуру покладаються такі функції:

- підтримання державного обвинувачення в суді;
- представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

На виконання вимог Закону України «Про прокуратуру» наказом Генерального прокурора України від 22.09.2015 р. у структурі Генеральної прокуратури України створено Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (на правах самостійного структурного підрозділу).

За результатами відкритого конкурсу на посаду керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури 30 листопада 2015 р. Н. Холодницький призначений заступником Генерального прокурора України – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

З метою подальшого **реформування органів внутрішніх справ** 12.02.2015 р. Верховною Радою прийнято поданий Урядом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ», спрямований на оптимізацію структури органів внутрішніх справ, розмежування та усунення дублювання їх повноважень, позбавлення підрозділів органів внутрішніх справ невластивих їм функцій.

22 жовтня 2014 р. Кабінет Міністрів затвердив Концепцію реформування органів внутрішніх справ та відповідну Стратегію.

2 липня 2015 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «**Про Національну поліцію**», основною метою якого є створення Національної поліції в Україні – органу виконавчої влади, який служитиме суспільству і призначений для охорони прав та свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного порядку і громадської безпеки.

Згаданий Закон визначає правові засади організації та діяльності Національної поліції України, статус поліцейських, а також порядок проходження служби в Національній поліції.

6 серпня 2015 р. Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у **сфері забезпечення безпеки дорожнього руху**», згідно з яким будуть запроваджені системи автоматичної фотозйомки та відеофіксації адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху, що має підвищити рівень безпеки дорожнього руху, знизити рівень дорожньо-транспортного травматизму зі смертельними та іншими тяжкими наслідками, приборкати корупцію у цій сфері, також запроваджується новий вид адміністративного стягнення – штрафні бали, установлюється розмір штрафу або кількості штрафних балів, надаються повноваження щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення уповноваженими працівниками підрозділів патрульної служби МВС.

15 січня 2016 р. Президент України підписав Закон України «Про Державне бюро розслідувань»; тим самим було започатковано процес, коли слідство прокуратура вже не здійснюватиме, а лише представлятиме інтереси держави у суді.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29.02.2016 р. № 127 утворено Державне бюро розслідувань.

На сьогодні Президентом України, Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України сформовано конкурсну комісію, яка проведе конкурс на зайняття посади директора ДБР.

З 25 квітня 2016 р. кандидати на зайняття цієї посади мають можливість подавати документи.

З метою гуманізації системи покарань 5 лютого 2015 р. Верховною Радою прийнято Закон України «Про пробацію», яким **створюється в Україні система пробації** як комплексу наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду і відповідно до закону до осіб, що притягаються або яких притягнуто до кримінальної відповідальності.

У стадії впровадження знаходиться низка, у т.ч. законодавчих ініціатив, які спрямовані на подолання корупції у спосіб **мінімізації «людського чинника»** під час виконання державними службовцями своїх функцій, надання публічності державній службі та бюджетному процесу тощо.

19 лютого 2015 р. Президент України вніс на розгляд до Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо **доступу до публічної інформації у формі відкритих даних**». 29 квітня 2015 р. Закон підписано Президентом України.

Впровадження норм згаданого Закону дасть змогу створити додатковий механізм реалізації права на доступ до інформації, що перебуває у володінні органів державної влади й органів місцевого самоврядування, підвищити прозорість діяльності таких органів, забезпечить вільний обіг інформації та можливість її подальшого використання з метою реалізації особистих прав і свобод людини та громадянина, розвитку інновацій і стимулювання ведення господарської діяльності, а також запобігання та викриття корупції.

11 лютого 2015 р. Верховною Радою України прийнято Закон України **«Про відкритість використання публічних коштів»**.

Законом визначаються умови й порядок забезпечення доступу до інформації про використання публічних коштів, які визначаються як кошти державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні й місцеві гарантії, кошти Національного банку України, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також кошти суб'єктів господарювання державної та комунальної власності, отримані ними від їх господарської діяльності.

Реформа державного управління покликана мінімізувати корупцію в органах влади. Оновлена концепція державного управління має на меті забезпечити добробут, здоров'я та безпеку громадян України. Державна служба має служити інтересам усіх громадян. Відповідно до цього необхідно комплексно й узгоджено змінювати структури, процеси та кадри в системі державного управління України. Необхідно розбудовувати демократичну модель ефективного публічного адміністрування.

Новий Закон України «Про державну службу», розроблений Урядом України за підтримки міжнародних експертів, 10 грудня 2015 р. прийнято Верховною Радою України.

Держава є найбільшим власником господарських активів в Україні. У зв'язку з цим головним завданням є забезпечення процесу прозорого та ефективного управління активами на користь їх основного власника – Українського народу.

Основною метою **реформи управління державною власністю** є підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, досягнення **публічного** та комплексного процесу приватизації.

27 травня 2015 р. Урядом України схвалено Стратегію підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки.

Триває робота щодо удосконалення системи державних закупівель, електронізації її процесу задля зменшення корупції у цій сфері. 12 лютого 2015 р. відбулася презентація пілотної системи електронних державних закупівель під назвою *ProZorro*. Перші закупівлі здійснено Міністерством юстиції України, Міністерством оборони України, Державним управлінням справами та НАЕК «Енергоатом».

Система побудована таким чином, щоб забезпечити прозорість процесу державних закупівель. Державні замовлення – це великий ринок, річний обсяг якого становить близько 200 млрд грн, і якщо їх розподіл буде прозорим, це сприятиме розвитку середнього бізнесу. А це вкрай важливо для розвитку економіки країни.

Електронна система сприяє підвищенню довіри бізнесу. Будь-яка зацікавлена особа зможе спостерігати за перебігом аукціону, а після обрання переможця – побачити його пропозицію, пропозиції інших учасників та порівняти їх.

9 грудня 2015 р. Президент України підписав Закон України «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів».

Законом передбачено механізм **розшуку активів, які підлягають арешту, їх повернення й управління арештованими активами**, а також визначення правових основ організації та діяльності окремого незалежного органу, відповідального за здійснення такої діяльності.

Відповідно до Закону створюється Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Компактний, висококваліфікований орган з широкими повноваженнями, високими гарантіями незалежності й одночасно з достатньою кількістю контрольних механізмів з боку фахівців та громадськості спеціально уповноважений для виявлення, розшуку й управління злочинними активами.

Постановою Кабінету Міністрів України утворено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Одним із ключових принципів створення та діяльності цього органу є його незалежність.

Окремим аспектом боротьби з корупцією є вжиття заходів, спрямованих на детінізацію економіки і здійснення ефективного процесу деофшоризації та запровадження прозорих правил для ведення бізнесу в Україні. Згідно з доповіддю Мінекономрозвитку в січні–вересні 2015 р. рівень тіньової економіки в Україні хоч і знизився, проте залишається досить високим і становить понад 40 % від обсягу офіційного ВВП. За рахунок фінансових ресурсів тіньової економіки значною мірою утримується високий рівень корупції. Вжиття дієвих заходів щодо зменшення рівня тіньової економіки призведе до зниження рівня корупції в державі.

РОЗДІЛ 8. ЗАВДАННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

8.1. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ КОНСОЛІДАЦІЇ

Україна є поліетнічною країною з виразними особливостями етнічної структури населення регіонів. Міжрегіональне відособлення культурного життя регіонів та нагнітання конфронтації навколо статусу російської мови, зовнішньополітичних орієнтацій населення тривалий час здійснювалося з метою відволікання від реальних потреб населення та суспільних запитів щодо розвитку держави. Наслідки таких практик відіграли негативну роль у розв'язанні гібридної війни Російською Федерацією проти України та порушенні її територіальної цілісності.

До етнополітичних чинників консолідації належать: забезпечення високого рівня міжетнічної толерантності в суспільстві; інтеграція національних меншин в українське суспільство; нейтралізація спроб дестабілізації етнополітичної ситуації, подолання міжрегіонального відособлення; об'єднання суспільства навколо спільного бачення майбутнього розвитку держави; протидія проявам дискримінації та ворожнечі; реалізація комплексу заходів щодо інтеграції окремих вразливих груп в український соціум, імплементація механізмів інтеграції та ефективної участі етнічних спільнот у всіх сферах суспільного життя в Україні.

Державна етнонаціональна політика має забезпечити сприятливі умови для етнополітичної консолідації населення України. Це передбачає впровадження дієвих важелів реагування на прояви дискримінації і суспільної напруги у міжетнічних взаєминах, а також на спроби використати етнічний чинник у дестабілізації внутрішньої ситуації в країні.

Населення України традиційно характеризується високим рівнем толерантності до представників інших етнічних спільнот. Незважаючи на війну, високий рівень міграції та погіршення умов життя, українське суспільство і нині демонструє **тенденцію зростання рівня міжетнічної толерантності**.

Довідково. Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології в українському суспільстві знизилася середнє значення індексу ксенофобії (з 4,15 до 4,01)¹²⁰. Більшість опитаних (67 %) вказують, що дискримінація за етнічним по-

---

¹²⁰ Українське суспільство, травень 2015 [Електронний ресурс] / КМІС. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=529&page=1&t=10>

ходженням є рідкісним явищем в українському суспільстві, а 18 % – поширеним¹²¹. Ця тенденція підтверджується і моніторинговими звітами громадських організацій. Відповідно до даних дослідження «Два роки війни: ксенофобія в Україні в 2015 р.» Конгресу національних громад та Групи моніторингу прав національних меншин¹²² в Україні знижується рівень ксенофобії та кількість злочинів на ґрунті ненависті за етнічною приналежністю.

Окремі політичні сили як усередині країни, так і за її межами продовжують здійснювати спроби використати етнічний фактор у дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні. Серед проявів цього процесу – намагання активізувати сепаратистський рух у Закарпатській області, політичні спекуляції щодо утворення автономії окремих областей у процесі проведення реформи децентралізації державної влади в Україні¹²³, підбурювання до негативного ставлення до кримських татар на півдні України та до нелегальних мігрантів, наприклад, у питанні відкриття пункту тимчасового розміщення біженців у м. Яготин на Київщині тощо.

З метою формування належних умов забезпечення національної злагоди в українському суспільстві необхідно впроваджувати ефективні важелі протидії використанню етнополітичної складової в спробах дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні. На часі – **впровадження інтеграційних та інституційних механізмів реалізації державної етнонаціональної політики.**

Інтеграція національних меншин в українське суспільство потребує належного рівня забезпечення їхніх культурно-освітніх прав. У процесі забезпечення інтеграції пріоритетне значення має питання доступу представників національних меншин до освіти та можливості реалізації ними свого права на гідну працю. Важливим інтеграційним механізмом державної етнонаціональної політики має стати забезпечення можливості вивчення державної мови для всіх категорій національних меншин. З цією метою Міністерству освіти і науки України слід приділити особливу увагу викладанню української мови у навчальних закладах та класах з викладанням мовами національних меншин, а також організації навчальних курсів з вивчення української мови на базі іноземної для широких верств громадськості.

Державна політика національної єдності має враховувати етнокультурні особливості регіонів країни. Етнокультурна самобутність окремих областей України повинна стати потенціалом регіонального та національного розвитку. Для досягнення зазначеної мети необхідно

¹²¹ *Поширення дискримінації в Україні* [Електронний ресурс] / Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/rasprostranenie_diskriminaciy_v_ukraine.html

¹²² *Конгрес національних обшин, Група моніторингу прав національних меншинств. Два года войны: Ксенофобия в Украине в 2015 г. // Информационно-аналитический доклад по результатам мониторинга.* – Киев, 2016. – 64 с.

¹²³ *Щодо внесення змін до Конституції України та законів України з метою надання широким адміністративних і фінансових повноважень органам місцевого самоврядування: звернення Закарпатської обласної ради* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakarpat-rada.gov.ua/category/proekty-rishennya/6.04.2016>

впроваджувати програми і практики міжрегіональної взаємодії та співробітництва у різних сферах суспільного життя. Капіталізація етнокультурної багатоманітності може бути основою для поживлення культурних, освітніх, мистецьких та наукових міжрегіональних зв'язків. Це сприятиме подоланню міжрегіональних стереотипів, внутрішній інтеграції та становленню української нації як самобутньої, цілісної в своїй багатоманітності.

Питання консолідації громадян України різного етнічного походження повинно відбуватися на основі **спільного бачення майбутнього розвитку держави**. В українському суспільстві виокремлюється чіткий запит на європейський цивілізаційний поступ, його демократичні цінності та правові основи суспільної організації державного устрою. Свідченням цього є суспільна підтримка євроінтеграційних процесів в Україні¹²⁴. **Прагнення розбудови європейської правової держави має стати консолідуючим чинником для громадян України різної етнічної приналежності.**

Важливим інтеграційним механізмом у процесі консолідації українського суспільства є державна **політика протидії дискримінації за етнічною приналежністю**. На національному рівні потрібно продовжувати роботу з розвитку антидискримінаційного законодавства, впроваджувати європейські норми і практики політики недискримінації. Для досягнення цих цілей необхідно ухвалити проект Закону України від 20.11.2015 р. № 3501 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)»¹²⁵. Державна політика національної єдності має включати також інформаційні кампанії сприяння міжетнічній толерантності й міжнаціональній згоді в Україні, а також освітньо-кваліфікаційні – щодо протидії використанню мови ворожнечі засобами масової інформації.

Важливо, щоб державна етнонаціональна політика на нинішньому етапі суспільно-політичного розвитку країни не обмежувалась етнокультурним підходом захисту прав національних меншин, а включала **механізми забезпечення їх участі в усіх сферах суспільного життя країни**.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити сприятливі умови захисту прав етнічних спільнот на місцевому рівні та їх участі в культурному, освітньому та громадському житті того регіону, де вони фактично проживають.

Довідково. На досягнення цієї мети спрямований проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» від 01.07.2015 р. № 2217а¹²⁶. Необхідно також враховувати етнокультурні особливості регіональ-

¹²⁴Як українці розуміють євроінтеграцію: очікування та настрої суспільства [Електронний ресурс] / Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2016a/-jak-ukrainci-rilstva-.htm>

¹²⁵Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57162

¹²⁶Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2217%D0%B0&skl=9

ної структури населення у процесі формування добровільних об'єднань територіальних громад відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII¹²⁷.

Своєчасне врахування етнополітичних чинників під час проведення реформи децентралізації сприятиме попередженню появи нових викликів внутрішньополітичної стабільності в Україні та виникненню потенційних конфліктів у міжетнічному середовищі. Впровадження механізмів ефективної участі національних меншин у всіх сферах суспільного життя країни є необхідною умовою їх включення в державотворчий процес в Україні та формування спільної загальнонаціональної ідентичності.

Для успішного впровадження державної етнонаціональної політики вагоме значення має **посилення інституційних механізмів** її реалізації. Питання створення відповідного механізму в Україні залишається відкритим.

Довідково. Упродовж 2014–2015 рр. в Україні існувало два виконавчі органи державної політики (інституція Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики та Департамент у справах релігій та національностей при Міністерстві культури України), їх функції значною мірою дублювалися. Постановою Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 213 було ліквідовано інституцію Урядового уповноваженого, тому діяльність Департаменту потребує значного розширення обсягу своїх повноважень.

Натомість громадськими активістами, представниками експертного середовища¹²⁸, а також Верховним Комісаром ОБСЄ у справах національних меншин¹²⁹ неодноразово наголошувалося на доцільності утворення окремого виконавчого органу реалізації державної етнонаціональної політики. Створення належного інституційного механізму реалізації державної етнонаціональної політики полегшить участь держави в її постійному діалозі з етнічними спільнотами і дасть можливість запобігати виникненню напруги та непорозумінь між ними.

Реалізація державної етнонаціональної політики має здійснюватися за умови **встановлення дієвого діалогу держави та громадянського суспільства**. Вагоме значення у цьому напрямі має діяльність консультативно дорадчих структур при органах державної влади та їх співпраця. Так, конструктивна співпраця державних органів влади та консультативно-дорадчих органів, що репрезентують громадянське суспільство, сприятиме

¹²⁷Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

¹²⁸Парламентські слухання «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні». – К. : Парламентське видавництво, 2015. – 204 с.

¹²⁹Стенограма круглого столу на тему: «Посилення інституційного механізму, що регулює міжетнічні відносини в Україні в умовах децентралізації», 10 березня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article?art_id=52439&cat_id=46333

ефективнішому забезпеченню прав національних меншин в українському суспільстві та гармонізації етнополітичних процесів у державі.

Довідково. Упродовж 2014–2015 рр. утворені консультативно-дорадчі органи: Рада міжнаціональної злагоди при Кабінеті Міністрів України (постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2014 р. № 195) і Рада з питань національної єдності при Президентові України (Указ Президента України від 11.12.2015 р. № 697/2015).

Забезпечення належного впливу консультативно-дорадчих органів на процес вироблення та реалізації державної етнонаціональної політики сприятиме налагодженню діалогу держави та громадянського суспільства. Такий діалог та ефективна співпраця мають забезпечуватися на всій вертикалі державної влади на національному, регіональному та місцевому рівнях. Це сприятиме як формуванню цілісної та послідовної етно-національної державної політики, так і її гнучкості щодо наявних процесів в етнонаціональній сфері та потенційних викликів міжнаціональній згоді в Україні.

Формування цілісної та послідовної державної етнонаціональної політики **потребує осучаснення нормативно-правової бази.**

Довідково. Постановою Верховної Ради України від 25.11.2015 р. № 824-VIII «Про рекомендації Парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні»¹³⁰ рекомендовано прискорити розгляд законопроекту про внесення змін до Закону України «Про національні меншини в Україні» (нова редакція) (№ 1111 від 28.11.2014 р.); Кабінету Міністрів України доручено розробити проекти законів: про концепцію державної етнонаціональної політики України; про національно-культурну автономію; про статус кримськотатарського народу як корінного народу України та ін. У постанові також відзначено необхідність усунення термінологічної неузгодженості понять у сфері етнонаціональної політики.

Отже, державна політика сприяння етнополітичній консолідації має передбачати:

- реалізацію комплексу інтеграційних механізмів етнополітичної консолідації населення України через програми міжрегіональної взаємодії та співпраці, соціальної адаптації вразливих груп, заходи антидискримінаційної політики, а також інформаційно-кваліфікаційні кампанії сприяння міжетнічній толерантності та протидії мові ворожнечі;
- врахування етнокультурних особливостей регіонів у рамках проведення реформи децентралізації та об'єднання територіальних громад, формування сприятливих умов для забезпечення прав етнічних спільнот на місцевому рівні;

¹³⁰Про рекомендації Парламентських слухань на тему: «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні»: постанова Верховної Ради України від 25.11.2015 р. № 824-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/824-19>

- впровадження належних важелів впливу консультаційно-дорадчих органів на процеси формування та реалізації державної етнонаціональної політики через регулярні консультації, забезпечення координації їх діяльності та утворення профільних комісій за спеціалізованими напрямками;
- запровадження окремого інституційного органу з необхідним обсягом повноважень та компетенції сприятиме координації роботи різних урядових структур, що опікуються питаннями національних меншин;
- імплементацію механізмів підвищення ефективності роботи громадських рад при органах державної влади на національному, регіональному та місцевому рівнях;
- розроблення та ухвалення **Стратегії державної етнонаціональної політики України** відповідно до сучасних етнополітичних реалій. Це дозволить удосконалити та уніфікувати чинну законодавчу базу, в т.ч. щодо системності та узгодженості вживаних у правових актах термінів.

8.2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Унаслідок російської анексії АР Крим та агресії на Донбасі в Україні актуалізувалися процеси створення власної ідентичності, яка в умовах мирного часу та гасел стратегічного партнерства з РФ перебувала на периферії суспільної свідомості. Неоголошена війна Росії проти України та ставлення до неї спричинили зростання громадянського самоусвідомлення і патріотизму людей, що надало україноцентричної та проєвропейської визначеності й динаміки настроям і поведінковим орієнтаціям громадян держави. Водночас актуалізувалися суперечності українського соціуму та сформувалися нові лінії відчуження в ньому.

Головним об'єднавчим фактором у формуванні загальноукраїнської ідентичності, відповідно до загальнонаціонального опитування населення України, яке було проведене Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 26 червня по 18 липня 2015 р., виявилися саме патріотичні почуття. Причому їх значущість стрімко зростає: в 2013 році на патріотизм як чинник суспільного єднання вказали 8 % населення України, а в 2015 році – 41 %¹³¹.

***Довідково.** Регіональні відмінності є доволі великими: на Донбасі 17,5 % респондентів вважають патріотизм об'єднавчим фактором, на Сході – 44,2 %, Заході – 46,4 %, Півдні – 39,1 %, у Центрі – 42,9 %. Натомість головним*

¹³¹До Дня Незалежності: що українці думають про Україну? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/do-dnja-nezalezhnosti-sho-ukrainci-dumayut-pro-ukrainu.htm> Загальнонаціональне опитування населення України проведене Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 26 червня по 18 липня 2015 р. за квотною вибіркою, що представляє доросле населення (від 18 років).

об'єднавчим фактором на Донбасі в умовах війни були названі спільні труднощі життя (34,9 %), Україна в цілому – 29,3 %. Як і патріотизм, історична пам'ять в її соціологічних вимірах дає важливу інформацію для розуміння впливу регіональної ідентичності на суспільну поведінку. Динаміка ностальгії за СРСР є вельми показовим маркером ціннісного вибору людей в Україні. Так, відповідно до результатів дослідження соціологічної групи «Рейтинг», у жовтні 2015 р. третина (31 %) опитаного населення України шкодує про розпад Радянського Союзу. Водночас більше половини (56 %) – ні. Відповідно до Моніторингу соціальних змін за 2014 р. Інституту соціології НАН України громадянами неіснуючої вже близько чверті століття держави – Радянського Союзу – вважають себе 13,9 % населення Донбасу (відповідний загальноукраїнський показник – 5,5 %) ¹³².

Історична пам'ять має стати важливим консолідуючим чинником українського суспільства.

Важливо, що саме в тих регіонах, де мешкають громадяни, багато з яких є носіями «радянських цінностей», розгорнулася російська агресія у 2014 р. Відмінності у ставленні до історичних подій ускладнюють процес формування й зміцнення національно-громадянської самосвідомості жителів України та її регіонів. Також цей процес гальмується через низький рівень знання людьми загальнонаціональної і регіональної історії своєї країни.

Мовний чинник також є важливим у забезпеченні національно-громадянської ідентичності. Саме за мовним показником, який штучно актуалізували й ефективно використали, Донбас суттєво відрізняється від решти регіонів держави.

Довідково. 3,2 % респондентів Донбасу визначили українську мову як основу в спілкуванні у родині; 52,2 % – спілкуються виключно російською; різними мовами, залежно від обставин, – 43,1 %. Водночас 54 % респондентів Донбасу однозначно впевнені, що на громадян України, рідною мовою яких є російська, не здійснюється тиску чи погроз через їхню мову, лише 2 % респондентів Донбасу однозначно впевнені, що такий тиск існує. Відповідно, 71 % респондентів Донбасу не підтримують рішення РФ надіслати свої війська задля «захисту російськомовного населення» і тільки 9 % – підтримують. Отже, нині ми можемо впевнено говорити про позитивні зміни у розвінчуванні міфів серед населення України щодо «порушення прав російськомовного населення» ¹³³. Мовна

¹³² Динаміка ностальгії за СРСР. Жовтень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_nostalgiy_po_ssr.html; Динаміка ставлення до визнання ОУН-УПА. Жовтень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_otnosheniya_k_priznaniyu_oun-upa.html

¹³³ Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні [Електронний ресурс] / Соціологічна група «Рейтинг». – 2015. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/2015_11_national_oversample_ua_combined_natl_and_donbas_v3.pdf Опитування було проведене в усіх регіонах України (за винятком Криму, Донецької та Луганської областей) з 19 по 30 листопада 2015 р., з додатковою вибіркою на Донбасі (території, які підконтрольні українській владі). Проводилося за випадковою вибіркою в 1800 постійних жителів України віком від 18 років і які мають право голосу. Статистична похибка не перевищує 2,3 %, а коефіцієнт досяжності становив 65,9 %. Опитування на Донбасі проводилося за випадковою вибіркою в 1824 постійних жителів. Статистична похибка не перевищує 2,8 %, а коефіцієнт досяжності становив 59,7 %.

самоідентифікація є вельми показовою порівняно з самоідентифікацією етнічною. Переважна більшість мешканців країни нині вказує на свою приналежність до українського етносу – 87,9 % (на Донбасі – 66,5 %), а частка самовизначених як етнічні росіяни скоротилася до 10,1 % (на Донбасі – 31 %) ¹³⁴.

У 2014 р. **громадська думка істотно змінилася у ставленні до інтеграційних пріоритетів**. Не дивно, що після Євромайдану та агресії з боку РФ підтримка приєднання до Митного союзу стрімко впала. Станом на грудень 2015 року кількість прихильників вступу до ЄС показово збільшилася всередині всієї України і дорівнює 53 % та значно переважає частку прибічників Євразійського економічного союзу – 17 %; на сході (Харківська, Донецька та Луганська області ¹³⁵) частка прихильників вступу до ЄС дорівнює 29 %, а до вступу до Євразійського економічного союзу – 33 %.

За роки незалежності України відбувалися події та зміни, що суттєво впливали на процес самоідентифікації громадян держави.

Довідково. Громадянами України себе вважають 64,4 % респондентів. Українську громадянську ідентичність більшою мірою демонструють мешканці Півночі – 76,3 %, Центру – 75 % та Заходу – 70,1 %. Наближеними до загальноукраїнських показників є частота вибору громадянської ідентичності на Півдні – 59,5 % та на Сході держави – 66,7 %, на Донбасі – це також найвищий показник 34,2 %. Друге пріоритетне місце на Донбасі належить регіональній ідентичності – 27 % (найвищий показник у країні, порівняно із загальнонаціональним, що становить 8 %). Пріоритетну прихильність територіальній спільноті, до якої належить населення, демонструють 18,5 % мешканців Донбасу (локальна ідентичність) ¹³⁶.

Громадянами світу визначили себе 4,6 % населення Донбасу (найвищий показник по країні, в Україні в середньому – 2,1 %). Водночас на Донбасі продемонстровано й найвищі показники прихильності до ідеї подвійного громадянства – 50,5 %. Відповідні загальнонаціональні показники становили 27,8 %.

Відповідно до результатів дослідження Інституту соціології НАН України, першорядну для себе значущість тісного зв'язку з представниками свого етносу відзначили лише 2,1 % населення України. На Донбасі цей показник є найменшим і дорівнює лише 0,7 % населення.

Відповідно до результатів загальнонаціонального опитування населення України, проведеного Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з 26 червня по 18 липня 2015 р., майже в усіх регіонах України більшість респондентів вважає оптимальним залишатися у складі унітарної України з розширеними повноваженнями (53,5 % –

¹³⁴ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Т. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://i-soc.com.ua/files/m/monitoring_2014.pdf

¹³⁵ Яким інтеграційним напрямком має йти Україна [Електронний ресурс] / Київський міжнародний інститут соціології. – 2015 р., грудень. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=584&page=3> У

¹³⁶ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Т. 1 / Інститут соціології НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://i-soc.com.ua/files/m/monitoring_2014.pdf

у Західному регіоні, 53 % – Центральному, 53 % – Східному, 44 % – на Донбасі). У Південному регіоні України 43 % респондентів воліли б розширення повноважень свого регіону, а 43 % хотіли б залишити все, як є зараз. Федеративний устрій держави найбільше підтримують на Сході (9 %) та на Донбасі (12 %).

Відповідно до результатів опитування соціологічної групи «Рейтинг» (листопад 2015 р.), сумарно перевагу збереженню цілісності держави віддали 86 % всіх опитаних та 75 % опитаних на Донбасі (їх запитували, яким має бути статус Донецької та Луганської областей у повному складі).

Важливо, що влітку 2015 року жоден із респондентів на Донбасі (як і в Україні загалом) не висловився за вихід з України та приєднання до іншої держави (0 %), а вже у листопаді 2015 р. ситуація поступово змінюється – 11 % респондентів Донбасу висловилися за відокремлення (з них: 1 % – за набуття незалежності, 7 % – за приєднання до Росії, 3 % – за відокремлення від України територій «ДНР» і «ЛНР»); загальнонаціональний показник – 10 % (з них: 1 % – за набуття незалежності, 2 % – за приєднання до Росії, 7 % – за відокремлення від України територій «ДНР» і «ЛНР»).

Таким чином, випробування, які останніми роками випали на долю України, надали україноцентричної та проєвропейської визначеності й динаміки настроям і поведінковим орієнтаціям громадян держави і водночас актуалізували суперечності в українському соціумі та стали поштовхом щодо формування нових ліній відчуження в ньому.

З метою посилення позитивних змін та запобігання відчуженню треба проводити ініціативну цілеорієнтовану державну політику. Серед її найважливіших складників – потужна інформаційна та пропагандистська робота з розвінчування конфліктогенних міфів та стереотипів у свідомості громадян України всіх регіонів, а також конструювання єдиного українського ідентифікаційного простору. Особливої уваги в цьому аспекті потребує Донбас. Важливе значення має національно-патріотичне виховання. Цей процес має набути характеру системної та цілеспрямованої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, навчальних закладів, інститутів громадянського суспільства. В основу системи національно-патріотичного виховання має бути покладена ідея зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства та формування патріотизму.

8.3. КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Нині серйозну загрозу для збереження суверенітету і територіальної цілісності Української держави формують внутрішньополітична дестабілізація та російська агресія. У складний період національного буття збереження та розвиток традицій і цінностей стає ефективним засобом подолання процесів дезінтеграції, а збалансована державна політика у царині культури виконує роль одного з ключових суспільних інтеграторів.

У Декларації Ханчжоу, яка була схвалена Міжнародним конгресом «Культура: ключ до сталого розвитку», що відбувся під егідою ООН у Китаї у травні 2013 р., наголошується на важливій місії культури у справі зміцнення миру, зменшення злиднів, забезпечення сталого економічного розвитку, сприяння інноваціям тощо. Зокрема, у документі наголошується: «у зонах, що пережили конфлікти, які супроводжувалися насильством, слід заохочувати відновлення культурної спадщини і проведення культурних заходів, які дозволять громадам, які постраждали, відновити свою самобутність, повернути почуття гідності й відчуття нормального життя, використати універсальну мову культури і розпочати заліковувати шрами, що були залишені війною»¹³⁷. Цей висновок має стати засадничим у розробці політики, спрямованої на реінтеграцію тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей до українського культурного та гуманітарного простору.

Водночас у європейських країнах у контексті консолідаційних процесів неабияка увага приділяється розвитку історичної науки та освіти. Останні розглядаються як важливі соціокультурні інструменти досягнення порозуміння між країнами і народами, чинник подолання шовінізму та нетерпимості між різними спільнотами. На підставі формування спільної «культури пам'яті» відбувається нині творення єдиної Європи, реалізуються проекти франко-німецького та польсько-німецького примирення.

В Україні, на жаль, поки що не дійшло до створення єдиного бачення минулого. Вітчизняна історична політика продовжує залишатися надмірно фрагментарною з домінуванням «гібриду» радянської та української версій інтерпретації історії. Потенціал історичної освіти не використовується повною мірою для утвердження толерантних взаємин між різними суб'єктами етнонаціонального і культурного ландшафту країни.

Упровадженню ефективної культурної політики консолідації перешкоджає відсутність виваженої взаємодії між органами влади та інституціями громадянського суспільства. В управлінській роботі подекуди застосовується практика патронажного адміністрування закладами культури. Наявні непоодинокі випадки спорадичної уваги до активності громадських інституцій. Недостатній рівень діалогу з останніми відчутно знижує результативність національної культурної політики, робить її ситуативною.

Необхідно зважати і на той факт, що культурна політика сприятиме згуртуванню суспільства тоді, коли вона буде соціально спрямованою. Саме наближеність до соціально значущих проблем робить її засобом консолідації. Сприймати діяльність закладів культури виключно як ко-

¹³⁷*The Hangzhou Declaration: Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002212/221238m.pdf>

мерційних або елітарних установ є помилковою практикою. Такий підхід веде до відчуженості культурного процесу від актуальних проблем соціуму та зменшує можливості використання ресурсів громадянського суспільства.

У контексті цивілізаційного поступу потребує перегляду набір соціальних стандартів доступу населення до культурних послуг, що гарантуються державою (т. зв. «культурний кошик»). Зокрема, в проекті оновленого «культурного кошика» гарантовані культурні послуги планується обмежити лише шістьма відвідуваннями закладів культури та придбанням шести книг на рік. Очевидно, що це не тільки не відповідає потребам сучасної людини, а й зовсім не враховує стрімких технологічних змін у сучасному світі.

Крім того, потрібно переглянути форми та логіку статистичної звітності щодо культурного процесу, позаяк нинішня статистика адекватно не відображає тенденцій у цій сфері.

Державна культурна політика має будуватися, враховуючи регіональні культурні відмінності. Етнокультурна індивідуальність окремих регіонів має стати джерелом національного розвитку та консолідації суспільства. Для цього слід налагодити систему дієвого міжрегіонального мистецького співробітництва, мета якого полягатиме у формуванні єдиного креативного простору культури. Успішній реалізації цієї мети сприятиме також створення окремих програм, орієнтованих на зміцнення комунікацій між регіонами у подоланні ціннісних та ідеологічних стереотипів. Особливу актуальність це завдання набуває у контексті децентралізації управління, коли місцеві органи влади отримують додаткові повноваження щодо впровадження культурної політики. Важливо уникнути загроз виникнення своєрідних етнокультурних анклавів, відмежованих від загальних процесів гуманітарного розвитку.

На часі – створення окремої програми реінтеграції територій, постраждалих від зовнішньої агресії. Культурна політика у цьому процесі виступатиме змістовною частиною зусиль, спрямованих на нейтралізацію негативних гуманітарних наслідків війни та становлення національної ідентичності громадян відповідних регіонів. Необхідно відновлювати роботу закладів культури, організовувати гастролі творчих колективів, проводити просвітницьку гуманітарну роботу на постраждалих від бойових дій територіях. Процес гуманітарної реінтеграції населення територій, постраждалих від збройного протистояння, має забезпечуватися об'єднаними та взаємоузгодженими діями органів влади, мистецької громадськості, волонтерських організацій з використанням міжнародного досвіду.

Для успішної реалізації політики консолідації принципово важливою є відмова на державному рівні від ставлення до сфери культури за принципом «другорядності», «залишковості». Нині весь демократичний світ розглядає сферу культури як простір для інвестицій, плекання інновацій та креативних практик. Опанування ними дасть можливість водночас позбутися пострадянських та постколоніальних стереотипів, досі поширених у соціумі.

На порядку денному – оновлення чинного законодавства, яке регламентує культурну царину, оскільки у базовому Законі України «Про культуру» відсутнє сучасне концептуальне бачення стратегічних напрямів і механізмів державної політики в цій сфері. Закон не спрямований на посилення консолідації суспільства (зокрема в контексті необхідності гуманітарної та культурної реінтеграції тимчасово окупованих територій України) та не сприяє впровадженню нових культурних проектів, принципів сучасних менеджерських практик, відмові від чиновницького адміністрування закладів культури та «совкового» патерналізму.

Доцільно розробити окремий Закон України «Про державну культурну політику», в якому, з огляду на сучасні реалії, були б сформульовані концептуальні засади реформи інститутів управління та визначені індикатори ефективності культурної політики. У Законі мають бути прописані актуальні стратегічні напрями та механізми реалізації державної політики у сфері культури, зокрема спрямовані на посилення консолідації суспільства та зміцнення національної ідентичності. Важливо також вказати на організаційні засади розмежування повноважень у реалізації культурної політики між центром та регіонами. Необхідно сформулювати функції нової моделі управління, яка сприятиме впровадженню модерних менеджерських практик та підтримки інновацій у культурі.

Враховуючи зазначене, з **метою підвищення ефективності державної культурної політики консолідації необхідно:**

- провести парламентські слухання з питань формування культурної політики як політики примирення та консолідації суспільства в контексті забезпечення гуманітарної безпеки України;
- інтенсифікувати роботу у напрямі поглиблення взаємодії між органами влади та інститутами громадянського суспільства з питань вироблення та реалізації культурної політики; впроваджувати нову модель управління цариною культури, засновану не на вузьковідомчому підході, а на розвиткові партнерських відносин між усіма суб'єктами культурного життя. Такий підхід сприятиме врахуванню відмінних інтересів різних суспільних акторів, що відповідає європейським практикам менеджменту культури;
- підготувати зусиллями Міністерства культури України разом із недержавними експертними структурами та представниками мистецької громадськості законопроект «Про державну культурну політику». Його мета – забезпечити системний підхід до стратегування процесів у культурній сфері;
- розробити та ухвалити комплексну Державну цільову програму гуманітарної та культурної реінтеграції окупованих територій України, складовими якої мають стати культурно-просвітницький та освітній напрями.

8.4. РОЛЬ ДЕРЖАВИ У РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

За час, що минув від початку Революції гідності, громадянське суспільство неодноразово продемонструвало, що в критичні моменти історії його консолідуюча роль є потужнішою за ослаблені інститути державного управління. Невипадково станом на кінець 2015 р. рівень громадської довіри серед соціальних інститутів виявився найвищим до волонтерів (74 %) та громадських об'єднань (61 %) ¹³⁸.

Суттєво зросла вимогливість громадян до представників влади щодо прозорого та ефективного функціонування всіх державних інститутів. Це, своєю чергою, стимулює становлення та розвиток нових, більш дієвих форм громадського контролю та об'єктивно потребує побудови нового формату взаємовідносин між державою і громадянським суспільством. Одним із ключових інструментів такого переформатування має стати нещодавно затверджена Указом Президента України Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки ¹³⁹.

Вагомим здобутком на шляху створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства (далі – ОГС) стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 26.11.2015 р. № 835-VIII.

Однією з найбільш помітних форм суспільно корисної діяльності громадянського суспільства та дієвою школою виховання справжнього патріотизму й громадянськості продовжує залишатися волонтерський та благодійницький рух на підтримку Збройних Сил України та інших збройних формувань, які протистоять зовнішній агресії з боку Росії, та надання допомоги сім'ям загиблих, пораненим, тимчасово переміщеним особам.

Незважаючи на суттєве зміцнення державних інститутів, відповідальних за забезпечення національної безпеки, не втратили свого значення волонтерська та благодійна допомога у протидії російській агресії. Змінюються та удосконалюються її форми й методи. Налагоджується більш ефективна та оперативна взаємодія волонтерських рухів та організацій з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Важливу роль у протидії інформаційній агресії відіграють патріотично налаштовані відвідувачі соціальних мереж, блогери, інтернет-спільноти, електронні ЗМІ, громадські об'єднання та рухи. Вони, зокрема, здійсню-

¹³⁸ *Динаміка* рівня довіри соціальним інститутам та органам влади наприкінці 2015 року / Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка; Центр «Соціальний моніторинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uisr.org.ua/news/36/115.html>

¹³⁹ *Про сприяння* розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 26.02.2016 р. № 68/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>

ють моніторинг та аналіз значних масивів інформації; фіксують і передають компетентним органам профілі терористів, сепаратистів та їх пособників у соціальних мережах (на основі цих даних вже затримано й арештована значну кількість сепаратистів та терористів).

У зв'язку з продовженням бойових дій та окупацією окремих територій постали нові виклики перед правозахисними організаціями. Нині волонтери-юристи, зокрема, допомагають вимушеним переселенцям оформити необхідні документи; беруть участь у визволенні полонених та пошуку загиблих; ініціюють розслідування масових порушень прав людини та військових злочинів на окупованих територіях, здійснюючи збір відповідних даних.

Відсутні результати дає масовий рух патріотично налаштованих українських споживачів щодо бойкоту товарів країни-агресора та підтримки вітчизняного товаровиробника. Так, наприклад, за оцінками експертів з маркетингу, частка товарів з російським штрих-кодом у системі роздрібно-ї торгівлі впала на 90 % за період, що минув від початку конфлікту.

Органами державної влади вчасно підтримані та втілюються на практиці громадські ініціативи щодо заборони діяльності російських пропагандистських медіа на території України, поліграфічної продукції, фільмів, телепрограм та іншого інформаційного контенту, що мають відверто антиукраїнський характер і вироблені країною-агресором та її сепаратистськими пособниками.

Ключовою проблемою налагодження взаємної довіри та співробітництва між державою та суспільством залишається невідповідність суспільним очікуванням темпів та результатів низки політичних та економічних реформ, започаткованих в Україні після Революції гідності. При цьому не може бути виправданням зовнішня агресія, яку Росія фактично продовжує вести всіма методами гібридної війни проти України. Навпаки, саме необхідність активної протидії вимагає пришвидшення системної модернізації практично в усіх сферах суспільного життя.

Суспільний тиск та громадський контроль стали особливо важливими у виявленні корупційних та інших злочинних дій, антидержавних проявів з боку окремих представників влади та запобіганні призначенню на відповідальні посади осіб, що скомпрометували себе.

Посиленню впливу громадянського суспільства на прийняття управлінських рішень сприяє ухвалення довгоочікуваних змін до низки урядових постанов, якими регулюються консультації з громадськістю: забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики; порядок формування та функціонування громадських рад; порядок проведення громадської експертизи. Зокрема, у квітні 2015 р. внесено зміни до Порядку проведення консультацій із громадськістю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. Цими змінами конкретизовано перелік питань, щодо яких такі консультації мають проводитися в обов'язковому порядку; уточнено форми проведення публічних обговорень. Наступним логічним кроком

у цьому напрямі має стати прийняття закону про публічні консультації, проект якого наразі розробляється Міністерством юстиції України спільно з громадськими експертами.

Водночас існує низка проблем, що перешкоджають зростанню організаційної спроможності громадських об'єднань та переходу їх до нового, більш ефективного формату партнерства з органами державної влади. Це, зокрема:

- недосконалість нормативно-правового забезпечення ОГС (зволікання з прийняттям фундаментального закону про свободу мирних зібрань; необхідність приведення окремих норм Конституції України у відповідність до сучасних європейських стандартів щодо громадянського суспільства; невчасна підготовка низки підзаконних актів, що перешкоджає імплементації ключових норм Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»; необхідність подальшого удосконалення законодавства щодо волонтерства та благодійництва);

- недостатній рівень фінансування ОГС (порівняно незначна частка бюджетного фінансування ОГС на конкурсних засадах; невизначеність механізмів внесення до Реєстру неприбуткових установ та організацій; відсутність ефективних стимулів з боку держави, зокрема податкових, для благодійництва тощо);

- незавершеність формування інститутів, що мають забезпечувати взаємодію громадянського суспільства з органами державної влади (зволікання з формуванням та початком роботи Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства; затягування процесу формування громадських рад при органах виконавчої влади);

- недостатній рівень відкритості та прозорості як у діяльності органів державної влади, так і інститутів громадянського суспільства.

Вирішенню зазначених проблем має сприяти, передусім, виконання Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., що вимагає, своєю чергою, якнайшвидшого розроблення та виконання плану конкретних заходів з її реалізації.

8.5. ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ЯК ЗАВЕРШЕННЯ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ЕТАПУ В НОВІТНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Пострадянська Україна так і не завершила критичного переосмислення своєї історії. Політичні практики комуністичного режиму з пануванням авторитарно-бюрократичних методів управління державою та суспільством, застосування терору та репресій проти населення, ідеологічним контролем над суспільством і особистістю не

були однозначно засуджені та подолані. Отже, **в Україні створився «демокомуністичний» гібридний режим, який поряд з елементами демократії зберігав основні риси радянської тоталітарної моделі:** домінування відносин типу «влада – власність»; домінування місцевих еліт у регіонах; відсутність правової держави, слабе громадянське суспільство.

В Україні, на відміну, наприклад, від країн Балтії, не існувало загально-суспільної згоди щодо «чужого» характеру комуністичної влади, накинutoї ззовні. Тому точилися запеклі політичні дискусії щодо інтерпретації тоталітарного радянського минулого між носіями різних конфліктних моделей пам'яті – «радянської», «національно-патріотичної» та «ліберальної». Країну ділили масовими маніпуляціями історії, які десоверенізували свідомість, підважували державність. Політичні спекуляції, інформаційні диверсії разом з економічними труднощами, періодами політичної нестабільності викликали ностальгію за радянським порядком і навіть проводили кризу легітимності державної влади.

Революція гідності з її численними жертвами, анексія Росією Криму і конфлікт на Донбасі нагально поставили на порядок денний потребу декомунізації. Історія та символіка перестали бути предметом наукових дискусій і перетворилися на справжню зброю. Історичні міфи, переважно Другої світової війни (у радянському варіанті – Великої Вітчизняної війни) використовуються для виправдання сепаратистських рухів та військової агресії Росії. Перемога більшовизму над нацистською Німеччиною та її союзниками стала чи не останнім дієвим «маркером» Кремля для спільної ідентифікації на шляху до творення нової російської імперії. Однак така двополярність сприйняття минулого вже не характерна для сучасної України. Боротьба українців за свою незалежність, у тому числі з більшовизмом та нацизмом, руйнує подібні побудови.

Новий потужний імпульс і легітимацію процесів дерадянізації та декомунізації дало ухвалення Верховною Радою України у квітні 2015 р. низки законів: Закону України від 09.04.2015 р. № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», Закону України від 09.04.2015 р. № 316-VIII «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», Закону України від 09.04.2015 р. № 315-VIII «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» та Закону України від 09.04.2015 р. № 314-VIII «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті». Цими документами засуджується комуністичний режим, забороняється радянська символіка, відкриваються архіви спецслужб періоду СРСР та визнаються борцями за незалежність України УПА й інші організації. Імітування політики декомунізації після проголошення незалежності, збереження значних, фактично автономних, регіональних

анклавів, де консервувалася «комуністична свідомість», призвело до того, що найбільше носіїв радянських цінностей і, відповідно, прибічників радянської версії історії, зосередилося на сході та півдні України.

Так, за соціологічними опитуваннями у 2014 році 61 % жителів Донбасу зазначили, що жалкують про розпад СРСР¹⁴⁰. Саме вони становлять соціальну базу сепаратизму, підтримки проросійських терористів самопроголошених республік у так званих ДНР та ЛНР. Причому російська імперська та радянська історії часто становлять для них єдине ціле. У самопроголошених республіках хочуть реставрувати СРСР, тут відбувається тотальна комунізація та мілітаризація всіх сфер життя. Це проявляється у відродженні культу особи Сталіна, парадів, «патріотичних конкурсів», уроків політінформації, створенні аналогів піонерських загонів та ін.

Очільники Донбасу хочуть продемонструвати світу, що у них з Україною різні шляхи. Коли Україна, декомунізуючись, сприймаючи європейські цивілізаційні цінності, торує шлях у майбутнє, на Донбасі спостерігається спроба відновлення радянських порядків, повернення у «світле» минуле.

Певна частина українців виправдовує тією чи іншою мірою тоталітарний лад, створений в СРСР, оскільки вони є носіями державно-патерналістських цінностей «радянської людини». Патерналізм залишається і буде ще якийсь час залишатися провідною ціннісною установкою соціальної свідомості, і саме тому частина наших співвітчизників не готові жити в демократичній, конкурентній, плюралістичній політичній системі. Тому послідовна декомунізація України, тобто деконструкція проекту «радянської людини», – це не лише питання взаємин з минулим, а й питання її політичного сьогодення і майбутнього.

Закони про «декомунізацію» отримали широкий розголос і мають як своїх прибічників, так і противників. Є цілком контрверсійні дані соціологічних опитувань щодо підтримки декомунізаційних заходів. Найменше підтримують декомунізацію жителі східних регіонів, значний відсоток незадоволених перейменуваннями на півдні та в центрі¹⁴¹.

Крім ідеологічних заперечень людей з радянськими переконаннями, найчастіше наводяться такі аргументи проти ухвалених законів, як посягання на історію чи необхідність витрачання значних коштів на реалізацію законів.

В окремих регіонах низька обізнаність з історією та відповідний рівень суспільної свідомості призвели до пасивного опору декомунізаційним процесам. Найбільш показовими в Україні є приклади Кіровограда (після перейменування – Кропивницького) та Дніпропетровська (після перейменування – Дніпра), де значна частина мешканців виступила проти перейменування міст, а якщо й погоджувалася змінити назву, то наполягала

¹⁴⁰ *Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/Ratinggroup/rg-historical-ua-052014>

¹⁴¹ *Перейменування міст: люди не хочуть змін, бо не знають правди – історик* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://newsradio.com.ua/2015_10_15/Perejmenuvannja-m-st-ljudine-hochut-zm-n-bo-ne-znajut-pravdi-storik-3869/; *Більше половини українців підтримують декомунізацію назв* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.online.ua/ukr/734370/bolshe-poloviny-ukraintsev-podderzhivayut-dekommunizatsiyu-nazvaniy/>

на поверненні імперських найменувань – Єлисаветград та Катеринослав. Отже, декомунізація постала перед проблемою реабілітації імперської колоніальної спадщини під приводом повернення історичних назв.

Необізнаність широкого загалу щодо власної історії потребує значної роз'яснювальної роботи з метою переконання людей, що нинішнє найменування їхнього населеного пункту, вулиці чи підприємства – неприйнятне. Слід наголошувати, що декомунізація – це не вилучення фактів історії з колективної пам'яті, а переосмислення всього досвіду минулих часів, усунення з топонімичного простору імен одіозних діячів, назв тоталітарного минулого тощо. Більшість мешканців Дніпропетровська наряд би заперечувала проти перейменування свого міста, якби знала, що діяльність Петровського мала злочинний характер та призвела до численних жертв, і не наполягала б на поверненні назви Катеринослав, якби їм було відомо, що цариця Катерина проводила політику поневолення України.

Серед найбільш ефективних інструментів формування позитивної громадської думки щодо процесів декомунізації є активний діалог з населенням у різних його формах: роз'яснювальна історико-просвітницька робота (публікації у місцевих газетах, виступи керівників, істориків на телебаченні та радіо; створення топонімичних комісій з фахівців – істориків, краєзнавців, лінгвістів); прозорість та публічність діяльності, проведення громадських слухань, дискусій.

Декомунізація розцінюється як заперечення практик комуністичної системи – правового нігілізму, відсутності громадянських свобод, русифікації та культурної колонізації. Все це трималося на насильстві дієвої репресивної машини. Отже, побудова правової держави, де домінують права людини, вирішення питання недопущення насильства є фундаментальною проблемою декомунізації суспільної свідомості, громадського побуту, державного буття і, відповідно, запорукою нашого справжнього прощання із травматичною спадщиною ХХ століття.

Формування та послідовне втілення ідеології декомунізації має стати стратегічним напрямом розвитку сучасної України. Вона необхідна як одна із засадничих ідеологем нової ідентичності, нової української «національної ідеї», тому що пропагує нову соціальну та цивілізаційну норму, в основі якої лежить принципова відмова від репресій як базового принципу соціальної організації, від злочинної системи, де людина була лише гвинтиком державної машини. Втілення цієї ідеї означає перехід від євразійських політичних практик домінування інтересів держави над інтересами громадян (авторитаризму, нетерпимості та знищення) до європейської системи збалансування інтересів держави і громадянського суспільства (демократії, узгодження та діалогу). Декомунізація означатиме кінець політичної культури конфронтації та примусу і перехід до культури компромісів та толерантності.

Оскільки радянські репресивні практики не було засуджено, це призвело до їх реанімації, особливо ж у період президентства В. Януковича. Політична культура частини можновладців допускала застосування насильства як методу державної дії, результатом чого стали численні вбивства учасників Революції Гідності. Тому однією із сутнісних складових декомунізації має стати оновлення політичних еліт в Україні через відсторонення від посад керівників з рудиментами радянської ментальності, які схвалювали застосування репресій проти мирних громадян, збереження радянського історичного дискурсу, втілення русифікаторських практик.

Декомунізаційні закони заклали важливу юридичну основу розриву з радянським ідейним спадком, деконструкції радянського історичного нарративу, очищенню символічного простору, деколонізації та дерусифікації. Тобто декомунізація має допомогти знівелювати радянську колоніальну спадщину, відповідальну за проросійський сепаратизм на Донбасі та у Криму.

Проблема декомунізації України набуває не лише внутрішнього, а й міжнародного, геополітичного виміру. Спекуляції на спільному радянському комуністичному минулому розглядаються у Москві як спосіб відновити домінування Росії на пострадянському просторі. Декомунізація – це не лише спроба подолати тоталітарну спадщину, а й фактично спроба дистанціюватися від авторитарної Росії, оскільки характер тоталітарного радянського режиму набув чимало рис іманентних політичній системі Російської імперії – мілітаризму та експансіонізму, які й тепер активно проявляються в політиці Кремля. Україна демонструє свій твердий намір перегорнути сторінку історії, яка пов'язувала її з Росією, що була несучою конструкцією колоніальної та комуністичної системи.

Неподолане тоталітарне минуле ще й досі заважає Україні розвиватися на принципах європейської правової демократії. Декомунізаційні закони дали поштовх радикальному та остаточному розриву з радянською державністю, її методами, інститутами, символами. Так само, як у результаті декомунізації безумовне засудження свого комуністичного минулого символізувало для країн Центрально-Східної Європи звільнення і стало частиною успішного переходу до демократії, дало перепустку в простір європейських можливостей, поштовх до відродження, так і для України декомунізація має стати напрямом цивілізаційного прориву після періоду зволікань та помилок. Ідеологія та політика декомунізації повинні стати способом переформатування суспільного і політичного устрою України та однією з підвалин українського поступу в XXI столітті.

Незважаючи на історичну і політичну запізнілість декомунізаційних законів, їх ухвалення і впровадження є символічним актом завершення радянсько-тоталітарного XX століття і прощанням з його спадщиною.

РОЗДІЛ 9. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА: ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Усвідомлення особливого значення інформаційного складника гібридної війни відбувається в Україні у складних умовах понад дворічного воєнного протистояння. Сучасна війна – це війна цінностей, війна наративів, війна за громадську думку та емоції, війна, яка використовує інформацію як зброю.

Здійснюючи насильницьку й ненасильницьку діяльність *на території України*, Росія провокує внутрішні заворушення та політичну дестабілізацію, зокрема заохочуючи радикальні деструктивні елементи усередині нашої держави. Зокрема, як доводять незалежні журналістські розслідування, намагання організувати через соцмережі так званий Майдан-3 координується бойовиками злочинних угруповань ДНР з території Російської Федерації. Така діяльність не лише не припиняється, а й стає дедалі системнішою та глибинною. Європейські експерти зазначають, що наприкінці квітня – на початку травня 2016 р. обсяг й агресивність спрямованої на Україну дезінформації значно зросли¹⁴².

Не лише Україна, а й Європа та світ загалом виявилися неготовими до дій Росії, що заперечують будь-які встановлені міжнародні правила поведінки держав. Неготовність охоплює весь спектр існування західної цивілізації: від свідомості пересічних громадян¹⁴³ до політичних процесів і процедур, необхідність дотримання яких Росія використовує для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей¹⁴⁴. Правові й судові системи не мають адекватного інформаційним викликам гібридної війни нормативно-правового та організаційного ресурсу (прикладом може бути справа «дівчинки Лізи»¹⁴⁵ у Німеччині). Це саме стосується й західної журналістики, яка, дедалі більше перебираючи на себе

---

¹⁴²*Експерти ЄС*: Кремль посилив інформаційну атаку на Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mail.ukr.net/classic#readmsg.id=14625547312638059516&folder=0&page=1>

¹⁴³*Позитивом* у цій сфері є твердження фахівців про те, що наразі в Європі значно більше людей, які свідомі гри Кремля, ніж було два роки тому. Див.: Єрмоленко В. Голландський референдум про Україну: 5 сценаріїв / В. Єрмоленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hromadske.tv/world/gollandskii-referendum-pro-ukrayinu-5-stsenariyiv/>

¹⁴⁴*Референдум* у Голландії поміж іншого є прикладом використання Росією суто внутрішніх легітимних (у т.ч. фінансових) механізмів функціонування суспільно-політичних систем країн Заходу. У подальшому подібна діяльність цілком може призвести до дискредитації логіки таких систем, сумнівів щодо її цінності та ефективності.

¹⁴⁵Німеччині так і не вдалося притягнути до юридичної відповідальності за ці дії ані представників радикальних угруповань, ані журналістів російського телебачення, які активно розкручували вигадану історію.

функції учасника формування політичного порядку денного, виявилася нездатною досягнути масштаби гри без правил¹⁴⁶.

Невпевненість західної демократії у собі¹⁴⁷, **закарбована непорушність демократичних процедур та аксіомічність правил поведінки в міжнародному середовищі**, а також переважання локальних цінностей (робота, економічний стан, соціальний статус) над універсальними **спричинили те, що Захід виявився абсолютно не готовим захищати власні цінності свободи і демократії**, що дозволяє Росії домінувати й нав'язувати світу свій порядок денний.

Росія практично не приховує, що використовує права та свободи цивілізованого світу у власних інтересах. Тактика деструктивної інформаційної роботи Кремля заснована на пошуку та експлуатації слабких сторін концепції ліберальної глобалізації, що цілком відповідає загальному «гібридному» підходу Росії – «використовувати внутрішні механізми та риторичку Заходу для його руйнування»¹⁴⁸.

Ця тактика вповні використовує ідеї постмодернізму, зокрема уявлення про множинність істини. Сьогодні Росія намагається переконати світ навіть не в правильності своєї позиції з критичних питань (агресія в східних областях України, анексія Криму, події в Сирії тощо), а в тому, що істини не існує, а є лише суб'єктивні трактування процесів. Коментуючи ситуацію з Боїнгом, збитим російсько-терористичними військами над територією України, співробітник Російського інституту стратегічних досліджень зауважив: «Через слов'янський фаталізм глибокого сліду в нашому [російському – *Авт.*] суспільстві катастрофи у небі не залишають. Але ми змогли представити справу так, що це вони самі збили «Боїнг», а на нас валять»¹⁴⁹. Отже, питання загибелі людей, пошуку істини та взагалі адекватної реакції на страшну подію замінюються питанням «представлення справи» для громадськості та світу.

Донедавна зусилля Європейського Союзу з протидії дезінформації обмежувалися хоч і важливою, проте вочевидь недостатньою діяльністю з розвінчування російських фейків. Проте без цілісної поліаспектної діяльності ЄС та формування відповідної інформаційної та комунікативної політики України реакція на ці деструктивні дії Російської Федерації буде неповною та малоефективною.

Розгортання інформаційної агресії з боку Росії спонукало європейську спільноту до вироблення спільних механізмів протидії. На початку квітня 2016 р. Єврокомісія ухвалила та передала на розгляд Європейському

¹⁴⁶ Апофеозом неспроможності реагувати на різного роду провокації стала резонансна новина про фейкове інтерв'ю Президента України газеті The New York Times. Розмова пранкера В. Кузнецова була сприйнята американським виданням без заперечень, і тільки визнання інтерв'ю фейковим з боку української сторони та заяви про це В. Кузнецова не дозволили здійснитися публікації відповідних матеріалів. Див.: *Дмитрий Золотухин* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/dzolutukhin/posts/1137227772995270>

¹⁴⁷ *З виступу* Н. Тензера, президента Центру вивчення та дослідження політичних рішень (Франція) на 9 Київському безпековому форумі, 14-15 квітня 2016 р.

¹⁴⁸ *Горбулін В.* Гібридна війна: все тільки починається... / В. Горбулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya-.html>

¹⁴⁹ *Кемаль А.* Кибервойна. Как Россия манипулирует миром / А. Кемаль. – М. : Алгоритм, 2015. – С. 45.

Парламенту та Європейській Раді «Спільні принципи протидії гібридним загрозам – відповідь Європейського Союзу»¹⁵⁰ (далі – Спільні принципи ЄС). Автори Спільних принципів ЄС сподіваються використати синергетичний ефект від застосування всіх придатних інструментів та сприяння тісній кооперації між усіма важливими акторами. До щонайшвидшого застосування Спільних принципів ЄС закликає Проект резолюції Європарламенту «Стратегічні комунікації ЄС як протидія пропаганді проти третіх сторін»¹⁵¹. Прийняття цієї резолюції означатиме офіційне визнання Європарламентом ведення Росією інформаційної війни проти Європи.

Саме в цих умовах Україна змушена перебудовувати всю свою інформаційну політику, **якій досі бракує практичності та чіткості в розумінні цілей і завдань**. Такими цілями є розбудова державності та спрямування внутрішніх потенцій України на власну аудиторію, закарбування у свідомості українських громадян власних, європейських за суттю, цінностей, створення середовища розуміння й підтримки, яке послугується цими цінностями, формування спільноти, яка має державницьке мислення, подолання її слабкостей, формування відповідної громадської думки, відмінної від примітивізованого поділу на «свій-чужий», тощо.

Вирішення цих завдань має відбуватися не в спосіб заперечення чужих досягнень і виключно викриття підступної пропаганди противника, а завдяки поширенню й закріпленню уявлень про привабливість протилежного способу життя, який ґрунтується передусім на людиноцентричності, повазі до інших членів суспільства, їхніх бажань і вибору, та принципів і правил міжнародного співіснування. Для цього особлива увага має приділятися, зокрема, виробленню спільного наративу та способів його представлення та закріплення, реформуванню системи комунікацій органів державної влади, взаємодії влади з громадянським суспільством та ЗМК.

Без якісної зміни у функціонуванні органів влади, зокрема у спосіб оновлення нормативно-правової бази та практичної реалізації законодавчих актів, виконати ці завдання неможливо. Як рамковий документ в Україні було прийнято нову Стратегію національної безпеки України¹⁵², започатковано Партнерство у сфері стратегічних комунікацій між РНБО України та Міжнародним секретаріатом НАТО¹⁵³, ухвалено Стратегію кібербезпеки України¹⁵⁴.

¹⁵⁰ *Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response* : Joint communication to the European Parliament and the Council, JOIN(2016) 18 final [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/16201>

¹⁵¹ *On EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties* : Draft Report (2016/2030(INI)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE582.060+02+DOC+PDF+V0//EN>

¹⁵² *Стратегія національної безпеки України* : Указ президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Find>

¹⁵³ *Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Roadmap_Ukr.pdf

¹⁵⁴ *Стратегія кібербезпеки України* : Указ президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>

Оновлена державна інформаційна та комунікативна політика має бути спрямована на створення відкритого та відповідального національного медіапростору, захищеність національних інтересів у кіберпросторі, а також розбудову комплексної системи стратегічних комунікацій, що дозволить скоординувати роботу державних і недержавних суб'єктів в інтересах інформаційної безпеки держави.

9.1. РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Наразі інформаційний простір України характеризується різноманітністю суб'єктів взаємодії, їх конкуренцією, а подеколи протистоянням, неузгодженістю дій, неспроможністю взяти під контроль засоби доставки інформації¹⁵⁵, зміною інформаційних і комунікативних пріоритетів, недостатнім технічним забезпеченням об'єктів інформаційної інфраструктури, відсутністю її комплексності, невідповідністю міжнародним зобов'язанням України¹⁵⁶, надмірним використанням технік і технологій, які забезпечують і визначають інформаційну та комунікативну взаємодію, значним накопиченням недостатньо структурованого інформаційного ресурсу.

Одним із показників розвитку інформаційного простору є рейтинг свободи слова. Незважаючи на те, що Україна посіла 107 місце серед 180 країн у щорічному Всесвітньому індексі свободи слова, піднявшись на 22 сходинки порівняно з 2014 р., фахівці вказують на «помітні проблеми» для роботи мас-медіа¹⁵⁷. Крім того, територія українського Криму, окупованого Росією, згідно з оцінками *Freedom House*, є однією з найгірших в контексті свободи преси (195 місце). Це означає, що інформаційний простір України позначається розгортанням процесів фрагментації та неоднорідності¹⁵⁸.

Інформаційна агресія Росії є викликом процесам демократизації та модернізації українського інформаційного простору. Через це достатньо розвинене правове поле існування інформаційного простору постійно доповнюється положеннями¹⁵⁹, що відображають інформаційні реалії України, та прецедентами застосування положень різних законодавчих актів,

¹⁵⁵Золотухін Д. Інформаційна війна усіх з усіма: момент істини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediarbo.org/2016/03/02/informatsiyna-viyna-usih-z-usima-moment-istini/>

¹⁵⁶17 червня 2015 р. спливав термін переходу України на цифровий стандарт ефірного телемовлення за угодою «Женева-2006». Проте вимкнення аналогового ТБ так і не розпочалося. 6 квітня 2016 р. рішенням Кабінету Міністрів України термін переходу України на цифрове мовлення було перенесено на 30 червня 2017 р., проте, зважаючи на комплексні проблеми впровадження, державні регулятори НРУТР та НКРЗІ спільно з Держспецзв'язку ухвалили рішення із пропозицією у Плані використання радіочастотного ресурсу визначити датою припинення використання радіотехнології «Аналогове телевізійне мовлення» 1 січня 2019 р.

¹⁵⁷У *світлі* різко погіршилися умови для роботи журналістів – «Репортери без кордонів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/news/27685558.html>

¹⁵⁸На брифінгу Європейської Комісії з безпеки і співробітництва (2015), присвяченому порушенням прав людини в окупованому Криму, уряду України наполегливо рекомендували налагодити вільну комунікацію і забезпечити українцям, які проживають в Криму, доступ до достовірної інформації.

¹⁵⁹Наприклад, 1 березня 2016 р. було підписано ухвалений Верховною Радою України Закон «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів)».

спрямованого на протистояння, протидію інформаційній агресії, витіснення присутності держави-агресора з національного інформаційного простору та забезпечення в ньому присутності європейського мовника¹⁶⁰.

Проблемні аспекти розвитку та функціонування інформаційного простору в Україні, пов'язані з воєнною агресією проти України, залишаються актуальними темами обговорення на рівні Ради Європи, делегації Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС, Європейської Комісії.

Потреба протидії агресії Росії в міжнародному інформаційному просторі обумовила новий етап створення системи іномовлення. Підписання та набуття чинності Законом України «Про систему іномовлення України»¹⁶¹ створило умови для реалізації домовленостей з міжнародними кабельними компаніями та збільшення аудиторії української платформи іномовлення¹⁶². Наразі ця система, реформування якої має бути завершено до кінця 2016 р., включає національне інформаційне агентство «Укрінформ» та ДП «Мультимедійна платформа іномовлення України» (МПУ) з каналом іномовлення UA|TV. Створення державної системи іномовлення уможливило процес передання їй віртуальних важелів іномовлення на ринку відповідних послуг від комерційних каналів¹⁶³. Зважаючи на мету та лейтмотив функціонування іномовлення в Україні, зниження конкуренції на цьому ринку є позитивним моментом.

Функціонування системи іномовлення має ґрунтуватися на чітко визначеній меті, яка, проте, на сьогодні існує тільки у вигляді переліку завдань, визначених Законом «Про систему іномовлення України». Крім того, проблемами розвитку системи є неузгодженість меседжів, відсутність виділення цільових аудиторій, на задоволення інформаційних потреб яких має здійснюватися мовлення¹⁶⁴, при цьому деякі цільові аудиторії не враховуються

¹⁶⁰Відповідно до чинного законодавства Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення та Державний комітет телебачення і радіомовлення України систематично переглядають Перелік іноземних програм. За результатами моніторингів було ухвалене рішення про вилучення з кабельних мереж 10 телеканалів Російської Федерації, що значились у Переліку іноземних програм України. У співпраці з Міністерством внутрішніх справ України було припинено ретрансляцію недозволених іноземних програм, що здійснювалося переважно через супутникове телебачення. Відповідно до ст. 15-1 Закону України «Про кінематографію», що набув чинності 22 квітня 2016 р., Державне агентство України з питань кіно скасувало державну реєстрацію фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора, оприлюднені після 1 січня 2014 року. Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики в сфері телебачення і радіомовлення» забороняє Нацраді запроваджувати будь-які не передбачені законами України обмеження ретранслювати програми, які походять з країн-учасниць Європейської конвенції про транскордонне телебачення.

¹⁶¹*Про систему іномовлення в Україні*: Закон України від 08.12.2015 р. № 856-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/856-19>

¹⁶²*Аналіз роботи МП за перший квартал 2016 року січень–березень* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mip.gov.ua/files/documents/_MIP_2016_first_quartal_07.pdf. Наразі підписано контракти з операторами кабельних мереж 15 країн, включаючи Данію, Ізраїль і Канаду.

¹⁶³*Тетяна Пушнова* – про закриття телемовлення Ukraine Today [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://detector.media/rinok/article/113906/tetiana_pushnova_-_pro_zakrittia_telemovlennia_ukraine_today/

¹⁶⁴Це визначатиме контент, форму подання матеріалів, канал комунікації та його мовну політику. При цьому аудиторія іномовлення не може включати мешканців окупованих територій, оскільки це стане фактичним невизнанням їх як українських громадян.

зовсім (країни, для яких Україна є шлюзом між Західним і Східним світом, потенційні бізнес-партнери), відсутність у системі радіопотужностей.

Можливість вирішення цих проблем залежить від чіткого закріплення статусу системи як державної, яка має презентувати офіційну позицію держави за кордон; визначення способів взаємодії з приватними структурами іномовлення та запровадження практики використання *one voice* в їхній діяльності, використання не тільки інтернету й телебачення, а й радіо як каналу комунікації.

Окремим показником розвитку інформаційного простору є стан **медійної сфери (медіапростору)**. Основними трендами розвитку медіа-простору залишаються **роздержавлення** та **розвиток суспільного мовлення**.

Закон України «Про реформування державних та комунальних друкованих засобів масової інформації»¹⁶⁵ позбавляє державу не властивих їй функцій та має мінімізувати тиск державних органів та органів місцевого самоврядування на редакції засобів масової комунікації. На сьогодні вже понад 230 видань подали документи на реформування на першому етапі¹⁶⁶. Важливими кроками здійснення процесу роздержавлення стали розроблення Дорожньої карти реформування державних та комунальних друкованих ЗМК «15 кроків до свободи» та визначення механізму формування Зведеного переліку об'єктів реформування¹⁶⁷.

Наразі процес роздержавлення гальмується, зокрема, через практичні проблеми вирішення питань розподілу часток роздержавлених ЗМК, взаємовідносин співзасновників, роздержавлення редакційно-видавничих комплексів. Можливим рішенням цих питань є більш детальне розкриття в Законі питання суборенди та законодавчого закріплення збільшення прав журналістських колективів.

Особливою проблемою є перехід на власне фінансування. Обмежуючи вплив органів влади на редакції друкованих ЗМК, закон одночасно передбачає державну підтримку реформованих друкованих ЗМК місцевої сфери розповсюдження. Метою такої практики у світі, згідно з Рекомендацією РЄ R (99)1¹⁶⁸, є сприяння плюралізму й різноманітності засобів масової комунікації. Проте місцеві органи влади досі намагаються використати адресну фінансову підтримку для збереження «керованості» місцевої преси у спосіб надання дотацій з місцевих бюджетів. Це гальмує набуття місцевою пресою політичної та економічної незалежності.

З метою забезпечення ефективного використання механізму адресної підтримки друкованих ЗМК місцевої сфери розповсюдження 6 липня

¹⁶⁵Про реформування державних та комунальних друкованих засобів масової інформації : Закон України від 24.12.2015 р. № 917-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/917-19>

¹⁶⁶Перелік друкованих ЗМІ та редакцій, які подали повний пакет документів для реформування на першому етапі (станом на 1 липня 2016 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=129836&cat_id=126285

¹⁶⁷Про затвердження Порядку формування зведеного переліку об'єктів реформування : наказ Держкомтелерадіо від 10.03.2016 р. № 65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=128493&cat_id=126285

¹⁶⁸Європейські стандарти в галузі суспільного мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://medialaw.org.ua/wp-content/uploads/2012/04/PSB_Book_Text.pdf

2016 р. Держкомтелерадіо оприлюднив для громадського обговорення Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання державної підтримки реформованим друкованим засобам масової інформації місцевої сфери розповсюдження». У проекті Порядку зазначено, що адресна фінансова підтримка надаватиметься виключно на «закупівлю поліграфічних послуг та паперу, призначеного для забезпечення видання друкованого засобу масової інформації»¹⁶⁹.

Для створення незалежного та плюралістичного місцевого медіа-простору України доцільно запровадити грантову державну підтримку преси місцевого розповсюдження¹⁷⁰, що може бути використана на надання фінансової допомоги тим медіа, які стикаються зі значними труднощами адаптації до структурних та технічних змін. Умовою надання грантів має бути створення місцевою пресою контенту, який спрямований на безпосереднє впровадження на місцевому рівні загальнонаціонального нарративу. Надання державних грантів на таких умовах стимулюватиме місцеву пресу до поєднання локальних проблем із загальнодержавними. Очікуваними наслідками має стати розширення її аудиторії, створення умов для запровадження міжрегіональних проектів та відкриття філій загальноукраїнськими ЗМК, а також посилення конкуренції в місцевому інформаційному полі. Крім того, оскільки в Україні поступово формується сектор бездотаційних комунальних підприємств¹⁷¹, механізм державної фінансової підтримки може функціонувати як «страховий фонд» на випадок кризових ситуацій на вітчизняному ринку преси.

Важливим кроком на шляху наближення до європейських стандартів стало створення в Україні суспільного мовлення (*дали* – СМ). Найбільшою проблемою, яка відтерміновує повноцінний запуск СМ, запланований на березень 2016 р., став опір бюрократичної системи. Зусиллями ЗМК, громадськості та спільно з Радою Європи було організовано низку нарад, круглих столів і семінарів щодо поширення відповідної інформації, проведено 10 конференцій громадських об'єднань та асоціацій, що діють у різних суспільних сферах. Відповідно до завдання створення СМ переоформлено 161 ліцензію телерадіоорганізацій, які реформуються в Національну суспільну телерадіокомпанію України (НСТУ).

¹⁶⁹Про затвердження Порядку надання державної підтримки реформованим друкованим засобам масової інформації місцевої сфери розповсюдження : проект постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=129863&cat_id=74130

¹⁷⁰Наразі існують грантові проекти підтримки місцевих медіа, що фінансуються іноземними фондами та організаціями. На початку червня 2016 р. завершено конкурс щодо підтримки регіональних ЗМК, медіаорганізацій та незалежних блогерів на сході України. Його метою проголошено створення можливостей для регіональних ЗМК, особливо на тих територіях, що межують із зоною конфлікту, більш повно висвітлювати події в районі проведення АТО та Україні загалом, сприяти втіленню реформ на місцевому рівні, поширювати мирну риторику та сприяти реінтеграції переміщених осіб і учасників АТО. Грантову програму фінансує Фонд розвитку ЗМІ Посольства США.

¹⁷¹Горобець В. Комунальна преса України: оцінка готовності до реформи / В. Горобець, О. Бухтатий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/print/1411980811/komunalna_presa_ukraini_otsinka_gotovnosti_do_reformi/

6 червня 2016 р. підписано Закон про внесення змін до Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення». Зміни стосуються порядку приєднання ДП «Українська студія телевізійних фільмів «Укр-телефільм»», яке протягом понад три місяці відверто саботувало постанову Кабінету Міністрів щодо створення єдиного суб'єкта ПАТ НСТУ¹⁷² та відповідний наказ¹⁷³ Держкомтелерадіо. Закон усуває організаційні перешкоди у створенні НСТУ.

На сьогодні телерадіоорганізації, які стали філіями НТКУ, не змінили свої програмні концепції. Умови для запровадження якісно нового формату мовлення будуть створені після створення юридичної особи ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України», якому після переоформлення будуть видані всі ліцензії НТКУ.

Попри політику невтручання держави у справи суспільного мовника, держава докладає зусиль до реалізації намірів керівництва суспільного телебачення та радіо. Наприклад, від системи іномовлення Нацраді передано частоти для внутрішнього мовлення.

Ще одним важливим напрямом розвитку медійної сфери є **упрозорення власників** ЗМК. Набуття чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення»¹⁷⁴ стало важливим досягненням України в процесі імплементації Національної стратегії з прав людини та забезпечило існування в Україні одного «з найбільш прогресивних і далекосяжних правових інструментів в Європі з цього питання»¹⁷⁵.

Вимога розкриття власників українських мовників і провайдерів програмної послуги передбачена Планом заходів із виконання обов'язків і зобов'язань України згідно з Резолюцією 1466 (2005) ПАРЄ «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною». Розкриття власників медіа та пов'язаних осіб також відповідає рекомендаціям Ради Європи для держав-членів та європейській практиці формування медіапростору.

Наразі інформація про подання даних щодо кінцевих власників, пов'язаних осіб та структуру власності телерадіокомпанії або постачальника програмної послуги зазначається в звітах Національної ради з питань телебачення і радіомовлення (далі – Нацрада). За їх неподання

¹⁷²Деякі питання утворення публічного акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України»: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 р. № 567 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248398386>

¹⁷³Про реорганізацію державного підприємства «Українська студія телевізійних фільмів «Укртелефільм»: наказ Держкомтелерадіо від 25.08.2015 р. № 173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123010&cat_id=94566

¹⁷⁴Про внесення змін до деяких Законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики в сфері телебачення і радіомовлення: закон України від 03.09.2015 р. № 674-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/674-19>

¹⁷⁵Рада Європи вважає закон про прозорість медіавласності одним з найпрогресивніших у Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/news/50282-rada-evropa-vvajaе-zakon-pro-prozorist-mediavlasnosti-odnim-z-nayprogresivnishih-u-evropi.html>

передбачений штраф у розмірі 5 % загальної суми ліцензійного збору за всіма ліцензіями, власниками яких є порушник. Непрозорість структури власності є підставою для відмови у видачі ліцензії на мовлення.

21 січня 2016 р. було затверджено Порядок подання телерадіоорганізаціями та провайдерами програмної послуги інформації про структуру власності та відповідних форм документів телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги, який пройшов попереднє громадське обговорення.

Проте Нацрада не має жодних інструментів для перевірки правдивості наданої інформації. Механізм такої перевірки має включати громадськість і журналістів, які забезпечуватимуть публічний тиск на власників.

Важливим є також здійснення контролю за виконанням вимог законодавства стосовно щорічного подання суб'єктами інформаційної діяльності до Нацради інформації про структуру власності та оприлюднення ними цієї інформації на їхніх офіційних веб-сайтах. Наразі з 439 ліцензіатів 308 подали свої веб-адреси¹⁷⁶.

Оприлюднення інформації про кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) суб'єкта інформаційної діяльності відображаються в Державному реєстрі суб'єктів інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення.

Традиційні проблеми функціонування медіапростору в Україні (низька конкурентоспроможність української журналістики порівняно із західними ЗМК¹⁷⁷, недовіра населення до ЗМК, «цензура рейтингів» тощо) доповнюються проблемами непрофесійної поведінки журналістів в умовах кризових ситуацій, підміни професійних журналістів волонтерами тощо.

Оскільки, відповідно до звіту міжнародної правозахисної організації *Freedom House*, «особливий [інформаційний] вплив російська влада чинить <...> на сектор новин¹⁷⁸, особливо небезпечним стає використання неперевіреної інформації під час створення новинних програм і сюжетів¹⁷⁹. Зважаючи на те, що причинами потрапляння неправдивої інформації у ЗМК зазвичай є небажання/невміння журналістів перевірити факти (особливо деталі), намагання певних сил маніпулювати інформацією, беззаперечна довіра журналістів до джерела інформації (зокрема, до авторитетів

¹⁷⁶Посилання на веб-сторінки ліцензіатів з інформацією про структуру власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nrada.gov.ua/ua/28604/28740.html>

¹⁷⁷За весь період існування України як незалежної держави українські ЗМК так і оформилися у вигляді бізнесу, що почасти обумовлено нерозвиненістю рекламного ринку в Україні.

¹⁷⁸У *Freedom House* відзначають найнижчий рівень свободи ЗМІ у світі за останні 12 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/news/27700711.html>

¹⁷⁹Нещодавній скандал з підробленим листом від П. Порошенка до Н. Савченко є одним з прикладів. Повідомлення було спростоване за кілька годин після його оприлюднення, причому деякі джерела публікували «новину» тоді, коли вона була вже спростована в іншому джерелі. За цей час новина була поширена російськими ЗМК (Див.: У Росії поширили фальшивий лист Порошенка до Савченко. (Оновлено) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ua.censor.net.ua/photo_news/378331/u_rosiyi_poshyryly_falshyvyyi_lyst_poroshenka_do_savchenko_onovlono) та набула розголосу в Твіттері (За: Надія Савченко припинила сухе голодування – адвокат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.5.ua/suspilstvo/nadiia-savchenko-pryupnyla-sukhe-holoduvannia-advokat-108360.html>)

та публікацій у соціальних мережах), потрібно підвищувати якість освіти журналістів, переглянути вимоги до неї. Потрібно також максимально враховувати та підтримувати механізми внутрішньої самоорганізації вітчизняних ЗМК¹⁸⁰, заохочувати їх запровадження та використання, тиражуючи набутий досвід у певній сфері професійної діяльності¹⁸¹.

Важливо розуміти, що поширення неперевіреної інформації значно шкодить споживачу. Оскільки основною вимогою суспільства до вітчизняних ЗМК є задоволення потреб у праві на отримання об'єктивної, правдивої інформації, потрібно використовувати цю вимогу для регулювання ЗМК з боку громадськості. Для цього необхідно законодавчо посилити відповідальність редакційних рад, створених відповідно до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» (п. 5 ст. 12), щодо публікації неперевіреної інформації та замовних матеріалів, а також винести на широке громадське та професійне обговорення можливість прийняття змін до законодавства щодо посилення відповідальності журналістів за розміщення замовних матеріалів («джинси»).

На тлі загальносвітових процесів зниження свободи преси, зокрема посилення систематичного контролю за діяльністю журналістів¹⁸², пов'язаного з викликами кризових ситуацій, у цілому законодавче поле України є сприятливим для журналістської діяльності¹⁸³. Журналісти визнають, що справи проти них виграють переважно з використанням адміністративного тиску¹⁸⁴.

Для захисту медійного та загалом інформаційного простору України передбачене поетапне вимкнення аналогового телебачення в областях України, забезпечення присутності національного мовника, поширення контенту, який відповідає національним інтересам України, формує її позитивний імідж¹⁸⁵. За оперативними даними Книжкової палати України, у 2016 р. значно зросли накладі книг та брошур українською мовою, загалом за кількістю назв і накладом кількість брошур та книг українською мовою зросла на 6 % та 72% відповідно¹⁸⁶. Порівняно з 2014 р. в Україні

¹⁸⁰Одним із таких механізмів є запровадження з квітня 2016 р. Національної прес-карти. З одного боку, прес-карта змушує визнавати права журналістів, з іншого – сприяє ідентифікації професіоналів, відокремлення їх від волонтерів, а отже, знижує ризик появи непрофесійно підготовлених матеріалів та убезпечує владні структури від аматорів.

¹⁸¹У 2014 році у Всесвітній мережі з'явився «Посібник з верифікації» – інноваційна інструкція, як перевірити інформацію, короткі тези якого розміщено на сайті «Медіакритики» (Див.: <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/zhertvoyu-feykiv.html>).

¹⁸²*Freedom of the Press 2016* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2016>

¹⁸³Зокрема, у лютому 2016 року Верховна Рада України ввела кримінальну відповідальність за незаконну відмову у доступі журналістам до інформації. За ненадання публічної інформації передбачено штраф до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до 6 місяців, або обмеження волі на строк до 3 років. Створено Раду з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова при Адміністрації Президента України, результатом діяльності якої стало те, що вперше в історії України Національна поліція, представники якої входять до складу Ради, зареєструвала більше кримінальних проваджень з приводу порушення прав журналістів, ніж громадські організації.

¹⁸⁴З виступу Т. Котюжинської, головного юрисконсульта НСЖУ, на міжнародній конференції «Журналістика в умовах конфлікту: досвід для зниження напруги у суспільстві», Київ, 22 квітня 2016 р.

¹⁸⁵*План розвитку національного телерадіоінформаційного простору* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1294-10#n13>

¹⁸⁶*Оперативні дані випуску книжкової продукції у 2016 році* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrbook.net/statistika_.html

зросла кількість українських супутникових каналів (зі 101 до 122) та супутникових каналів ЄС (з 122 до 140)¹⁸⁷.

Проте прийняття низки довгоочікуваних нормативних актів, що мають якісно змінити медіаландшафт України, ще не набуло того ефекту, на який сподівалося громадянське суспільство й працівники медіасфери. Основним чинником отримання належного ефекту від медіареформ є, безперечно, час, необхідний для імплементації змін у життя країни, та дія низки інших чинників, що перешкоджають реформам, зокрема безвідповідальність, корупція, проблеми фінансового забезпечення. Водночас якісне реформування медіасфери України залишається одним із ключових пріоритетів подальшого розвитку держави.

Окрему проблему розвитку медіапростору становить налагодження взаємовідносин влада – медіа. Інтенсифікація роботи державних регуляторів і налагодження співпраці між цими регуляторами та ЗМК (їх асоціаціями, іншими об'єднаннями) є одним з варіантів розв'язання проблеми. Метою співпраці регуляторів із ЗМК має бути створення рекомендацій щодо висвітлення подій, заохочення етичної культури медіа, спрямування діяльності журналістів, зокрема щодо висвітлення чутливих питань. Першим кроком на цьому шляху є створення Кодексу мовлення, який пропонує визначення моральних та етичних засад і журналістської відповідальності при висвітленні інформації з метою вироблення спільних правил¹⁸⁸. Потрібно також визначити певний формат (модель) взаємодії влада – медіа. Таким форматом має бути діалог, що потребує вироблення та дотримання його «правил», зокрема щодо загальної проактивності, періодичності та рівня зустрічей, спеціальних причин (умов) обмеження інформації, можливостей оприлюднення джерела тощо. Саме діалог є однією з умов функціонування незалежних медіа, позиція яких не асоціюється у свідомості громадян з позицією влади. Використання владою ЗМК у власних цілях може спровокувати ситуацію тотальної недовіри суспільства до медіа. Як свідчать події у Великій Британії, це позбавляє державу підтримки і медіа, і громадськості та може спровокувати ситуацію неадекватного протестного ставлення до її ініціатив та дій¹⁸⁹.

Винайдення дизайну та форм взаємодії влада – медіа дозволить здійснювати співпрацю, зокрема на семантичному рівні, виробити єдиний

¹⁸⁷ Динаміка розвитку супутникового телебачення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nrada.gov.ua/ua/news/radanews/31718.html>

¹⁸⁸ Нацрада запропонує мовникам підписати кодекс саморегуляції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/natsrada_zaproponue_movnikam_pidpisati_kodeks_samoregulyatsii/

¹⁸⁹ Сприйняття «традиційної» преси (The Financial Times, The Guardian, The Economist, The Times) як частини істеблішменту, ставлення до якого на той час було дуже негативним, створило під час референдуму про вихід Великої Британії з ЄС умови для поширення інформації про «переваги Brexit» через таблоїди та виступи прихильників виходу. Протест проти влади та всього, що, на думку британців, пов'язується з владою, призвів до несприйняття пропозиції осмисленого вибору, який пропонувала «традиційна» преса. Див.: *Brexit і медіа: коли таблоїди стають національною зброєю* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/brexit_i_media_koli_tabloidi_stayut_natsionalnoyu_zbroeyu/

словник, визнаний усіма учасниками інформаційного процесу. Словник повинен містити термінологію, яка з'явилася в умовах нової політичної реальності, зокрема інформаційної війни Росії, анексії Криму та конфлікту на сході України.

Потреба розвивати смислове поле українського інформаційного простору висуває особливі вимоги до вирішення проблем наповнення його відповідним контентом, який має працювати на популяризацію України та її цінностей у світі, інформаційну реінтеграцію Криму, подолання мови ворожнечі, зміну ставлення до мешканців окупованих територій та вимушено переміщених осіб тощо. Іншими проблемами, які потребують розгляду з метою забезпечення належного розвитку інформаційного простору України, є подолання інфраструктурної розірваності, відновлення мовлення на території Донбасу та створення мережі поширення вітчизняного телерадіомовлення, розширення інформаційних потоків із зони АТО. Відправною позицією для вирішення цих питань є усвідомлення того, що для окупованих територій та територій, розташованих поруч з ОРДЛО, потрібний особливий порядок роботи журналістів та режиму мовлення¹⁹⁰.

Запорукою ефективною розбудови власного інформаційного простору є дієвість реформ і подолання корупції. Відновлення втраченої довіри до суб'єктів, що представляють Українську державу, забезпечить гідну позицію України в глобальному інформаційному просторі.

9.2. РЕФОРМА КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Комунікація є невід'ємним складником функціонування сучасних демократичних режимів: по-перше, уможлиблюючи участь громадськості в прийнятті рішень і контроль за діями влади; по-друге, являючи собою процес двостороннього обміну повідомленнями, забезпечуючи відкритість влади для громадськості та, навпаки, громадськості для влади; по-третє, викликаючи довіру громадян до влади та надаючи владі можливість отримати підтримку; по-четверте, набуваючи ознак інструменту, що стабілізує суспільні відносини¹⁹¹.

Реалізація в Україні означених базових функцій комунікації органів влади актуалізується наявними внутрішньодержавними процесами та викликами. Зокрема, перша функція корелює з такими завданнями антикорупційної реформи¹⁹², як забезпечення доброчесності та підзвітності в публічному секторі; скасування державної монополії на інформацію

¹⁹⁰Горбулін В. 2017-й: далі буде... / В. Горбулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/2017-y-dali-bude-cinnisni-resursi-viyni-i-miru-ukrayinskiy-format-.html>

¹⁹¹Тихомирова Є. Б. PR як інструмент демократичного глобального управління: національний аспект // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : мат-ли II міжнар. наук. конф., Одеса, 24-26 травня 2002 р. : наук. зб. / уклад.: Л. В. Марголіна ; Акад. пед. наук України, Ін-т вищої освіти [та ін.]. – К. : Ай Бі, 2003. – С. 511–520.

¹⁹²Про затвердження Річна національної програми співробітництва Україна-НАТО на 2016 рік : Указ Президента України від 12.02.2016 р. №45/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/45/2016>

та гарантування доступу до суспільно необхідної інформації. Виконання другої функції має нівелювати деструктивний вплив пропаганди та дезінформації. Наслідки невиконання третьої функції влучно сформулював голова Представництва ЄС в Україні Я. Томбінський: «У процесі реформ відсутня належна комунікація їх мети, не в загальних рисах, а конкретно, за секторами. У громадян не сформовано розуміння, що принесуть їм ці реформи через 3–5 років. <...> Люди не розуміють, чому було ухвалено багато нормативних актів. Відтак, суспільна легітимність, суспільний мандат не на такому високому рівні, як потрібно»¹⁹³. Важливість четвертої функції була добре проілюстрована на цьогорічній Мюнхенській конференції з безпеки: «Серйозний виклик безпеці, європейській і глобальній, створюють країни, яким не вдається стабілізувати внутрішню ситуацію, запустити поступальну економіку, налагодити загальнонаціональний діалог всередині країни»¹⁹⁴.

Для України предметом безпосередньої уваги є також потенціал комунікації органів державної влади в процесах примирення¹⁹⁵, протидії риторичі популізму, передусім економічного, подоланні згубних тенденцій до спрощення та категоризації в оцінюванні суспільно-політичних явищ¹⁹⁶.

Тематика комунікації органів влади з громадськістю стала невід'ємною частиною суспільно-політичного дискурсу в Україні за минулий рік, що було зумовлено, зокрема, ініціативами проведення відповідної реформи. Аудит комунікативної діяльності міністерств, здійснений восени 2015 р.¹⁹⁷, виявив цілу низку системних проблем, зокрема: 87 % міністерств не вимірюють власну ефективність комунікації; 70 % не бачать необхідності в горизонтальній взаємодії; 41 % мають поєднані функції прес-секретаря і керівника відповідного підрозділу; у трьох міністерствах посада прес-секретаря відсутня; особистий PR міністра забирає більшу частину часу прес-секретаря; немає чітких нормативно-правових актів, що регулюють комунікації, тощо¹⁹⁸.

Загальним висновком аудиту стало твердження про неможливість «ремонту» наявної системи та потребу її повного перезавантаження. Основним

¹⁹³Ян Томбінський: Якби рік тому план дій щодо лібералізації візового режиму був виконаний, то це питання вже зняли б із порядку денного // Українські новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukranews.com/uk/interview/2016/04/01/738>

¹⁹⁴У внутрішній політиці ми балансуємо на рівні «failed state» – О. Чалий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1965385-u-vnutrishnij-politici-mi-balansuemo-na-rivni-failed-state-calij.html>

¹⁹⁵Детальніше див.: Рецепт миру в Україні: амністія, примирення й досвід інших країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/970-recept-miru-v-ukrayini-amnistiya-prumyrennya-u-dosvid-inshyh-krayin>

¹⁹⁶Негативну тенденцію становить поширення та масове вживання мемів #перемога та #зрада. Штучне формування відповідної дихотомії та намагання в її межах трактувати будь-які процеси державотворення, реалізацію реформ, результатів міжнародної співпраці включно з Мінськими домовленостями свідчить про вияви інфантильності суспільства, які активно підтримуються антиукраїнськими силами. Адже навмисне спрощення, нівеляція відтінків, однозначна категоричність у підсумку спричиняють відсутність сумнівів, а отже, й роздумів. Таврування зрада / перемога нічим не відрізняється від категоризацій біле / чорне і свій / чужий та по суті спрямоване на унеможливлення консенсусу.

¹⁹⁷Аудит реалізований The communication reform group при Кабінетові Міністрів України за підтримки Міністерства інформаційної політики України.

¹⁹⁸Презентація результатів аудиту // Запровадження комунікації органів державної влади : зб. мат-лів наук.-практ. конф. / упоряд. А. В. Баровська. – К. : Фенікс, 2016. – С. 17-51.

призначенням реформи має бути перехід від інформування до комунікації у відносинах влада – суспільство, забезпечення зворотного зв'язку, гарантії врахування громадської думки під час прийняття державних рішень.

Відповіддю на отримані результати аудиту стало доручення прем'єр-міністра України розробити Дорожню карту реформування комунікативної діяльності органів виконавчої влади¹⁹⁹. Концепція реформи була презентована 20 січня 2016 р. на засіданні Кабінету Міністрів України та на парламентських слуханнях з питань розвитку інформаційного суспільства (проте потенціал останніх не було вповні реалізовано, оскільки питання щодо реформи комунікацій не стали частиною відповідних рекомендацій²⁰⁰).

Запропонована концепція реформи ґрунтується на британському досвіді розмежування політичної комунікації та комунікації, пов'язаної з процесами державного управління. До інших принципів віднесено:

- визнання комунікації як функції вироблення рішень (а не функції їх пояснення);
- визнання функції комунікації профільною для кожного органу влади;
- запровадження планування та оцінки комунікативної діяльності (з акцентом на якісному вимірі на противагу кількісному);
- використання фіксованих професійних стандартів та єдиної бази знань.

Ключова ідея реформи – створення Урядового офісу комунікацій у системі Секретаріату Кабінету Міністрів України. Завданнями Урядового офісу визначено формування комунікативної програми уряду; забезпечення взаємозв'язків між органами влади; крос-урядові проекти; зв'язки з медіа; координування кризових комунікацій тощо. Урядовий офіс комунікацій має виконувати повний спектр функцій класичного бек-офісу, що забезпечуватиме централізовані функції з моніторингу, аналізу, ведення бази даних і наповнення хмарового ресурсу, технічного забезпечення, дизайну, перекладів тощо. Також пропонується створення посади профільного віце-прем'єр-міністра з євроінтеграції та комунікацій, якому підпорядкуватиметься міністр інформаційної політики, директор урядового офісу з питань європейської інтеграції та директор Урядового офісу комунікацій.

Загалом така реформа за своєю суттю є *win-win* стратегією, адже виграють громадяни, виграють органи влади, а сама політична комунікація отримує формалізацію та інституалізацію.

Проте окремі аспекти реалізації реформи органів державної влади потребують подальшого доопрацювання. Зокрема, вона втрачатиме свій сенс без належного нормативно-правового та фінансового забезпечення. Власне, акти уряду щодо функціонування Урядового офісу комунікацій є

¹⁹⁹ Доручення № 45828/3/1-15 від 17.12.2015 р.

²⁰⁰ *Про Рекомендації* парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України»: постанова Верховної Ради України № 1073-VIII від 31.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1073-viii>

недостатніми для відповідних змін у всій системі органів влади, які є на часі. Для розв'язання цієї проблеми пропонується встановити конституційне право громадян на комунікацію, що одночасно означатиме конституційний обов'язок органів влади комунікувати. Також доцільно ухвалити закон про публічну комунікацію, дія якого поширюватиметься на всіх суб'єктів владних повноважень (органи державної влади та органи місцевого самоврядування). Закон має визначати відповідальність органів влади за неналежну комунікацію; статус підрозділів, що безпосередньо виконують комунікативну функцію, адекватний поставленим завданням; статус та посадові права й обов'язки офіційних комунікаторів (речників, прес-секретарів тощо). Окремими актами важливо унормувати механізм фінансування комунікативної діяльності, адже використання волонтерів і міжнародних донорських проектів не є рішенням у довгостроковій перспективі.

І якщо безпосереднє впровадження реформи ще попереду, окремі здобутки є вже зараз. Опитування, проведене навесні 2016 р., виявило²⁰¹ обізнаність 100 % співробітників профільних служб про заплановану реформу комунікацій та підтримку її проведення на рівні 88 %. Важливо, що 72 % опитаних підтверджують позитивну динаміку зміни ставлення вищого керівництва до ролі комунікацій у діяльності міністерств (16 % не помітили змін, 12 % засвідчили, що відповідна увага керівництва до комунікацій була і раніше). Поміж позитивних змін також варто зазначити підвищення загальної поінформованості щодо професійних інструментів та опанування нових методів роботи, зокрема фахівці почали приділяти більше уваги медіа-моніторингу та відповідним дослідженням.

Подальший розвиток відкритості органів влади й пошук оптимальних механізмів взаємодії влада – громадськість утілюється в таких діях і рішеннях:

- передачі головування в Раді з питань комунікацій профільному міністру (міністру інформаційної політики)²⁰²;
- удосконаленні урядом порядку взаємодії органів виконавчої влади та державної установи «Урядовий контактний центр» щодо забезпечення оперативного реагування на звернення, які надходять на урядову «гарячу лінію»²⁰³;
- відкритті доступу до інформації про майно державних службовців²⁰⁴.

Зміни спрямовані на перелаштування інформаційної діяльності органів влади з необхідності «прикривати спину» міністрам і чиновникам високого рангу на служіння інтересам громадськості.

²⁰¹ Аналіз роботи МІП за перший квартал 2016 року січень-березень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mip.gov.ua/files/documents/_MIP_2016_first_quartal_07.pdf

²⁰² Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 544 : постанова Кабінету Міністрів України № 648 від 02.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/>

²⁰³ Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2009 р. № 898 і від 18 січня 2012 р. № 21 : постанова Кабінету Міністрів України № 82 від 11.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248849341>

²⁰⁴ Уряд відкрив доступ до інформації про майно держслужбовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://m.tyzhden.ua/News/147622>

9.3. СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ

Виклик, з яким зіткнувся західний світ після терактів 11 вересня, – комунікативна перевага терористів (особливо у короткострокових періодах) – спонукав до пошуку адекватного інструментарію протидії. Вибір було зроблено на користь стратегічних комунікацій. Було обрано шлях проактивної, довгострокової, системної та систематичної комунікативної діяльності, що ґрунтується на чітко визначеній ідеї (наративі), який пояснює цінності західної демократії та сенс її існування.

Виклик в інформаційній сфері, що постав перед Україною (та євроатлантичною цивілізацією загалом) так само можна подолати арсеналом стратегічних комунікацій. Тому порядок денний доповнився завданням розвитку спроможності органів державної влади (передусім сектору безпеки і оборони) України у сфері стратегічних комунікацій. Північноатлантичний альянс виявив готовність допомогти (і вже допомагає²⁰⁵) Україні в реалізації цього завдання.

Логічним продовженням цієї діяльності стало Партнерство зі стратегічних комунікацій між Україною та НАТО (*дали* – Партнерство)²⁰⁶. Мета Партнерства – надання допомоги Україні з питань розбудови національної системи стратегічних комунікацій.

Головними завданнями є такі:

- розширення можливостей сектору безпеки і оборони у сфері стратегічних комунікацій на стратегічному та операційному рівнях, а також розвиток культури стратегічних комунікацій державних органів влади України;
- налагодження міжвідомчої взаємодії у сфері стратегічних комунікацій у спосіб запровадження сучасних і дієвих комунікативних механізмів та процесів;
- створення можливостей для навчання стратегічних комунікацій представників сектору безпеки і оборони та української влади загалом на базі багатосторонніх і двосторонніх форматів.

Для реалізації цілей і завдань Партнерства Апарат РНБО України у тісній співпраці з іншими зацікавленими державними органами влади України розробив План заходів з імплементації Дорожньої карти Партнерства.

Подальша інституціоналізація сфери стратегічних комунікацій відбулася з ухваленням нової редакції Воєнної доктрини України²⁰⁷, в якій нормативно закріплене визначення стратегічних комунікацій (аналогічне визначенню, яким послуговується НАТО) та їхня роль. Обраний підхід

²⁰⁵Практична допомога НАТО Україні // Бюлетень НАТО. – 2015. – черв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150731_1506-Factsheet_PracticalSupportUkraine_ukr.pdf

²⁰⁶Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Roadmap_Ukr.pdf

²⁰⁷Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015 від 24.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

є цілком вмотивованим з погляду важливості спільного розуміння процесів і явищ під час поточного співробітництва з Альянсом та в контексті майбутніх прагнень до членства в цій структурі. Крім того, вперше в нормативному полі України було визначено діяльність, пов'язану з комунікацією як процесом створення спільних смислів, комунікування з метою забезпечення участі, замість категоризації за поняттями «інформування» та «висвітлення».

Реалізація стратегічних комунікацій стала частиною Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2016 рік. Документ визначає відповідні середньострокові цілі та пріоритетні завдання на поточний рік. Поміж останніх вироблення стратегії протидії російським кампаніям з дезінформації та пропаганди в Україні з урахуванням досвіду держав – членів НАТО та розроблення за участю фахівців Альянсу моделі системи стратегічних комунікацій в Україні²⁰⁸.

Координування співробітництва між Україною та НАТО у сфері стратегічних комунікацій є окремим напрямом діяльності новоутвореного допоміжного органу при Президентові України – Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України. Національним координатором визначено першого заступника або одного із заступників міністра інформаційної політики України, до компетенції якого, відповідно до розподілу обов'язків, віднесено питання євроатлантичної інтеграції України²⁰⁹.

Одним із лідерів інституційних змін у сфері стратегічних комунікацій стало Міністерство закордонних справ, в якому відповідний відділ було створено у складі Департаменту секретаріату міністра²¹⁰. У процесі розподілу комунікативних функцій Міністерства було ухвалене рішення щодо автономної діяльності Департаменту політики і комунікацій (у складі якого наявні підрозділи прес-служби, аналізу інформаційного простору, іміджевої політики тощо) та новоствореного відділу стратегічних комунікацій. Мотивацією таких дій було відокремлення поточної роботи – «гасіння пожеж» – та вироблення пропозицій стратегічного характеру й діяльності щодо реформування системи комунікацій. З метою визначення та деталізації алгоритмів комунікативної діяльності в 2015 р. було розпочато роботу над комунікативними протоколами МЗС.

Функціональний аналіз сфери стратегічних комунікацій, проведений Апаратом РНБО України та Національним інститутом стратегічних досліджень навесні 2016 р., дозволяє запропонувати низку заходів для її удосконалення:

²⁰⁸ *Про затвердження* Річна національна програма співробітництва Україна-НАТО на 2016 рік : Указ Президента України № 45/2016 від 12.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/45/2016/page2>

²⁰⁹ *Питання* координації євроатлантичної інтеграції України : Указ Президента України №296/2016 від 08.07.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua/documents/2962016-20283

²¹⁰ *Структура* Центрального апарату Міністерства закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/structure.pdf>

- ухвалити рамковий документ, яким визначити суб'єктів реалізації, загальну систему та механізм координування стратегічних комунікацій. Це здається більш обґрунтованим, ніж внесення системних поправок (доповнень відповідними положеннями) до чинних нормативно-правових актів;

- забезпечити реалізацію координування стратегічних комунікацій у спосіб створення на базі РНБО України постійно діючої міжвідомчої групи з питань стратегічних комунікацій, взявши за модель її формування та функціонування досвід групи з інформаційної безпеки. Альтернативою може стати покладання відповідних повноважень на профільне міністерство, яким є Міністерство інформаційної політики України, проте для цього необхідним є відповідне кадрове та фінансове забезпечення.

Водночас першочерговим завданням запровадження стратегічних комунікацій є вироблення відповідного нарративу, а також формування меню інтерпретацій для різних цільових аудиторій відповідно до їхніх потреб у інформації.

Розвиток спроможності у сфері стратегічних комунікацій в Україні відбувається паралельно з аналогічними процесами в розвинених країнах та міжнародних організаціях. На важливості ефективної стратегічної комунікації та тісній співпраці заради цієї мети, включаючи взаємодію через новостворену Робочу групу ЄС зі стратегічних комунікацій (східний вектор)²¹¹, наголошували учасники зустрічі Ради асоціації між Європейським Союзом і Україною²¹².

Гарантування належної взаємодії у сфері стратегічних комунікацій здійснюється через її нормативно-правове закріплення та реалізацію визначених нормативно-правових актів. Актуальними прикладами є акт Європейської комісії «Спільні принципи протидії гібридним загрозам – відповідь Європейського Союзу» та діяльність *East StratCom Task Force* – оперативної робочої групи зі стратегічних комунікацій Європейського Союзу, яка розпочала роботу у вересні 2015 року. Практична частина роботи групи полягає у таких діях:

- проведенні проактивних і реактивних комунікативних кампаній щодо роз'яснення політики ЄС та як результуюча їх впливу – формування відповідного нарративу ЄС;

- деконструкції міфів через аналіз тенденцій, роз'яснення та протидію дезінформації;

- систематичному висвітленні політики ЄС у регіоні²¹³.

У лютому 2016 р. Група запустила російськомовний сайт Служби зовнішніх зв'язків Європейського Союзу (*European Foreign Affairs Service*,

---

²¹¹*European Council Conclusions on external relations*, 19 March 2015 : Press release [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/conclusions-russia-ukraine-european-council-march-2015/>

²¹²*Спільний прес-реліз після зустрічі Ради асоціації між Європейським Союзом і Україною (07/12/2015)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2015/2015_12_07_1_uk.htm

²¹³*Оперативная рабочая группа по стратегическим коммуникациям (East StratCom Task Force): вопросы и ответы* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/top_stories/2015/261115_stratcom-east_qanda_ru.htm

EFAS)²¹⁴, що фактично став офіційним російськомовним сайтом ЄС. На сайті, зокрема англійською та російською мовами, публікуються новини та щотижневі дайджести з аналізом прикладів російської пропаганди – від огляду оцінок резонансних *#PanamaPapers* до помітних лише професіоналам спотворень перекладу, мовних та стилістичних маніпуляцій, а також інших прийомів з арсеналу російської (і не тільки) преси і телебачення.

У Спільних принципах ЄС наголошується на необхідності вироблення державами-членами узгоджених механізмів реалізації стратегічних комунікацій²¹⁵ для підтримки встановлення справжності та протидії дезінформації з метою [публічного] викриття гібридних загроз (п. 3.2). Документ також визначає, що діяльність у сфері стратегічних комунікацій передбачає тісну взаємодію з НАТО (п. 6).

Розвиток спроможності НАТО у сфері стратегічних комунікацій є метою діяльності Центру передового досвіду з питань стратегічних комунікацій (*The NATO Strategic Communications Centre of Excellence*, або *NATO StratCom COE*)²¹⁶. Центр здійснює науково-аналітичну, навчально-методичну та інформаційно-комунікативну діяльність. Центр розробив низку спеціальних навчальних курсів зі стратегічних комунікацій, видає журнал «Стратегічні комунікації у сфері оборони» (*Defence Strategic Communications*), здійснює дослідження, проводить конференції та семінари з тематики ролі сприйняття в сучасному світі, російської інформаційної війни проти України, маніпулятивних технік, перетворення соціальних медіа на зброю, існуючих практик НАТО та країн-союзниць, пов'язаних зі стратегічними комунікаціями, тощо.

З метою впровадження в Україні уніфікованих підходів до навчання фахівців у сфері стратегічних комунікацій доцільним є впровадження єдиного базового курсу та відповідного стандарту на кшталт *STANAG*, використовуваного в Альянсі.

Інформаційні виклики гібридної війни є доволі різними за своєю природою і мають як локальний / короткостроковий вимір, наприклад інформаційна окупація окремих регіонів, поширення дезінформації та пропаганди, так і більш абстрактний / довгостроковий вимір – зневіра у ЗМК

²¹⁴Представляем Вам русскоязычный сайт Европейской Службы Внешних Связей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/EUinRussia/photos/a.10150323106535652.559882.443886785651/10156505667625652/?type=3&theater>

²¹⁵Також у документі стверджується, що провокатори гібридних загроз можуть систематично поширювати дезінформацію, в тому числі в межах цілеспрямованих кампаній в соціальних мережах, прагнучи радикалізації індивідів, дестабілізації суспільства і контролю політичного нарративу. Здатність реагувати на гібридні загрози, використовуючи обґрунтовані стратегічні комунікації, має важливе значення. Забезпечення негайних фактичних відповідей та підвищення рівня інформованості громадськості про гібридні загрози є основними чинниками досягнення соціальної стійкості. Стратегічні комунікації мають вповні використовувати соціальні медіа, а також традиційні візуальні, аудіо та інтернет-ЗМК. Служби зовнішніх зв'язків Європейського Союзу, спираючись на діяльність оперативних робочих груп – Східної та Арабської – зі стратегічних комунікацій Європейського Союзу (*East and Arab Stratcom Task Forces*), мають оптимізувати роботу лінгвістів, які вільно володіють відповідними мовами (що не є офіційними в ЄС), і фахівців із соціальних медіа, які можуть моніторити інформацію не ЄС, і забезпечити цілеспрямовану комунікацію для реагування на дезінформацію.

²¹⁶*NATO STRATCOM* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stratcomcoe.org/>

з боку міжнародної громадськості. У відповідь на них важливо обрати адекватні засоби протидії, зокрема інформаційно-психологічні операції та публічну дипломатію як важливі складники стратегічних комунікацій.

9.3.1. Інформаційно-психологічні операції

Останніми роками Україна постійно стикається з ворожими інформаційно-психологічними операціями, кількість яких значно зросла з початком агресії Росії. Ще у 2009 р. у РФ було створено Сили спеціальних операцій (*далі* – ССО), які є високомобільним, спеціально навченим, технічно оснащеним, добре екіпірованим армійським угрупованням сил Міністерства оборони РФ, призначеним для виконання спеціальних завдань (за необхідності із застосуванням військової сили) як усередині країни, так і за кордоном. Свою ефективність ССО продемонстрували в якості першої хвилі «зелених чоловічків» під час захоплення Криму та міст на сході України. Ці самі підрозділи стали в подальшому основою для формування незаконних збройних формувань ДНР та ЛНР у вигляді «ополчення» та різноманітних сепаратистських «бригад» і «батальйонів».

Крім ССО, у складі Центру територіальних військ Південного військового округу РФ було створене Управління інформаційного протиборства²¹⁷. Цілями цієї структури є: дискредитація політичного керівництва та командування Збройних Сил України; формування думки про поширення в Україні расизму та міжнародної нетерпимості; переконання міжнародної спільноти в систематичних порушеннях українською владою режиму припинення вогню; створення негативного іміджу сил АТО; деморалізація українських військовослужбовців²¹⁸; забезпечення тотального домінування російських мас-медіа в інформаційному просторі тимчасово окупованих територій України; формування антиукраїнських настроїв у населення тимчасово окупованих територій України; штучне створення «доказової бази» для обвинувачення силових структур України.

Управління інформаційного протиборства у складі російської армії також здійснює підготовку і розміщення в російських ЗМК та інформаційних ресурсах «ДНР/ЛНР» відповідних інформаційно-психологічних матеріалів, під-

²¹⁷ *Особливості діяльності Управління інформаційного протиборства Центру територіальних військ Південного військового округу ЗС РФ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gur.mil.gov.ua/content/osoblyvosti-diiialnosti-upravlinnia-informatsiinoho-protyborstva-tsentru-terytorialnykh-viisk-pivdennoho-viiskovoho-okruhu-zs-rf.html>

²¹⁸ Окремим напрямом діяльності російського Управління інформаційного протиборства стала підготовка та розсилання sms-повідомлень деморалізуючого змісту на номери телефонів військовослужбовців і цивільного населення, які перебувають поблизу лінії розмежування. Управління також задіяне в організації роботи з представниками міжнародних організацій і місій, насамперед ОБСЄ, з метою переконання їх у порушеннях українською стороною режиму припинення вогню та спонукання оприлюднити відповідну інформацію на офіційному рівні. З метою дискредитації ЗСУ Управління інформаційного протиборства забезпечувало Центр територіальних військ Південного військового округу РФ значною кількістю символіки, літератури та атрибутики нацистського характеру. Ці матеріали планувалося залишати на захоплених українських позиціях і тілах загиблих українських вояків для подальшого висвітлення в російських ЗМК «свідчень» здійснення українською владою неонацистської політики та порівнювання сил АТО з нацистськими каральними підрозділами часів Другої світової війни.

готовку і поширення в соціальних мережах (насамперед «ВКонтакте», «Однокласники») та на інших ресурсах мережі інтернет (*Youtube, LiveJournal, «Русская весна»*) спеціальних матеріалів, спрямованих на дискредитацію керівництва України, командування та військовослужбовців сил АТО.

Попередження та протидія інформаційно-психологічним впливам іноземних держав, спрямованим на порушення суверенітету і територіальної цілісності України та дестабілізацію соціально-політичної ситуації, офіційно визнано одним із основних завдань України щодо реагування на актуальні загрози національній безпеці. З метою недопущення деструктивних інформаційно-психологічних впливів Україна створює структури, призначені для проведення власних та протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям, а також робить практичні кроки щодо розширення спеціальних інформаційних заходів.

Пріоритетом є інтенсифікація заходів протидії російським інформаційно-психологічним операціям в районі проведення АТО. Концентрація сил і засобів для реалізації превентивних заходів має включати аналіз і прогнозування морально-психологічної та інформаційної ситуації населення регіону, збір і узагальнення даних про джерела негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад з подальшим виробленням конкретних заходів щодо його нейтралізації, профілактику поширення неправдивих чуток серед особового складу, попередження масових негативних реакцій.

Досвід інформаційно-психологічного протиборства в умовах неоголошеної війни довів однакову важливість як проведення власних інформаційно-психологічних операцій, так і протидію ворожим, що знайшло відображення у новій Стратегії національної безпеки України. Відтепер організація і проведення інформаційно-психологічних операцій стає обов'язковим елементом участі Збройних Сил України в конфліктах різної інтенсивності, миротворчих, гуманітарних і антитерористичних операціях. Нова Воєнна доктрина України також наголошує на підвищенні ролі інформаційно-психологічних операцій²¹⁹.

Одним із **інструментів протидії інформаційно-психологічним операціям в Україні стають сили спеціальних операцій**. Так, Стратегія національної безпеки України поміж основних напрямів державної політики національної безпеки України вказує, зокрема, розвиток Сил спеціальних операцій Збройних Сил України (*далі – ССО ЗСУ*) відповідно до доктрин і стандартів НАТО. Згідно з розробленою та затвердженою наказом міністра оборони України Концепцією створення і розвитку сил спеціальних операцій організаційно ССО ЗСУ складається з низки департаментів: інформаційно-психологічних операцій, інформаційно-аналітичної роботи, технічної підтримки і декількох бойових підрозділів. У складі ССО ЗСУ передбачено й Управління нетрадиційних методів ведення війни, яке відповідатиме за створення

²¹⁹Воєнна доктрина України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>

руху опору, партизанських загонів, підпільних організацій. Також створюється логістичний підрозділ і окремий навчальний центр.

7 липня 2016 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України»²²⁰, який визначає правовий статус і застосування ССО самостійно або у взаємодії з іншими видами Збройних Сил України. Згідно із зазначеним Законом ССО мають виконувати завдання спеціальних операцій зі створення сприятливих умов для успішного вжиття воєнно-політичних, економічних та інших заходів керівництва держави з метою запобігання і стримування воєнного конфлікту, сприяння виконанню завдань угрупованнями військ (сил) в операціях, а також виконання інших спеціальних завдань в інтересах національної безпеки у сфері оборони держави.

Наразі нагальним є завдання синхронізації взаємодії підрозділів ССО ЗСУ з аналогічними підрозділами країн НАТО, що передбачає технічне оснащення військових частин засобами зв'язку, навігації, доставки. Пріоритетним також є питання створення комплексної системи підготовки фахівців з інформаційно-психологічних операцій, що ґрунтуватиметься на європейських практиках та з урахуванням українського досвіду, набутого під час проведених спеціальних операцій. Це уможливить формування відповідного професійного кадрового резерву.

З 2015 р. Міністерство оборони України з метою попередження та протидії ворожим інформаційно-психологічним операціям активізувало співробітництво з НАТО. Зокрема, проведено навчання інструкторів для Центру спеціальних операцій, здійснено (із залученням інструкторів країн НАТО) підготовку окремих підрозділів – груп спецназу. А до кінця 2017 р. має бути вдосконалено підготовку всіх частин за стандартами НАТО.

З метою забезпечення виконання завдань в районі проведення Антитерористичної операції Міністерство оборони і Генеральний штаб Збройних Сил України, крім формування ССО ЗСУ та Об'єднаного оперативного штабу, організували протидію негативному інформаційному впливу противника на особовий склад Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів у районах виконання ними бойових і спеціальних завдань. Крім того, у складі сил Антитерористичної операції утворено угруповання сил і засобів інформаційно-психологічних операцій та систему управління ними. Основою цього угруповання є зведені загони інформаційно-психологічних операцій.

Під час підготовки і проведення інформаційно-психологічних акцій та інших інформаційних заходів організовано взаємодію з обласними державними адміністраціями (обласними військово-цивільними адміністраціями), місцевими органами влади, підрозділами Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України.

---

²²⁰Про внесення змін до деяких законів України щодо Сил спеціальних операцій Збройних Сил України : проект Закону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59372

9.3.2. Міжнародний імідж України та публічна дипломатія

Публічна дипломатія – це комунікація уряду країни з іноземною аудиторією, що має на меті донесення ідей та ідеалів, особливостей інституцій та культури, а також національних цілей та поточної політики країни, яка здійснює публічну дипломатію. Основними інструментами публічної дипломатії є спільні публічні заходи (візити, семінари, конференції, прес-конференції, громадські дебати, різні проекти, дослідження, публікації, радіо-, теле-, кінопродукція тощо).

2015 р. став певним проривом діяльності України у сфері публічної дипломатії, ця важлива для держави сфера була інституціалізована: 22 грудня 2015 р. у Міністерстві закордонних справ України було створене Управління публічної дипломатії. До його ключових завдань належать: розвиток відносин з громадськістю, громадськими об'єднаннями та медіа інших країн; реалізація іміджевих, культурних²²¹ та інформаційних проектів України за кордоном та координування заходів інших органів виконавчої влади в цих сферах. Заходи публічної дипломатії в МЗС мають об'єднати і використати синергію трьох напрямів роботи: іміджеві програми (конференції, круглі столи, публічні акції, взаємодія з експертами та громадянським суспільством загалом), культурна дипломатія (реформа системи культурного представництва України за кордоном, реалізація українських культурних проектів за кордоном, сприяння залученню найліпших зарубіжних культурних практик) та зв'язки з медіа (проактивна робота з медіа, управління системою дипломатії в соціальних мережах, управління блогами МЗС, виготовлення контенту та реалізація онлайн-кампаній).

Крім цього, за результатами співробітництва Міністерства інформаційної політики, МЗС України та інститутів громадянського суспільства розпочато інформаційний проект *Ukraine: Freedom, Dignity, Creativity* («Україна: Свобода, Гідність, Креативність») та відповідну міжнародну кампанію *My Ukraine is* («Моя Україна – це...») (у соцмережах кампанія проходить під хештегом #myukraineis) з популяризації нашої країни за кордоном. У межах кампанії запущено профільний сайт www.myukrianeis.org та планується до друку однойменний буклет, що буде перекладений 9 різними мовами світу, зокрема англійською, арабською, турецькою, чеською та польською. Проект передбачає залучення всіх бажаючих, які мають додати свій цікавий факт про Україну. Але, незважаючи на певні практичні кроки щодо інституціалізації публічної дипломатії, результативність у цій сфері поки що є досить помірною. Маємо лише поодинокі випадки створення закордонних закладів з просування міжнародного іміджу та репутації України: Український культурно-інформаційний центр при посольстві України у Франції, Український інститут у Швеції.

Обмежено успішною, проте важливою з погляду можливості використовувати інструменти публічної дипломатії, була українська інформаційна кампанія напередодні консультативного референдуму в Голландії щодо перегляду

²²¹Культурна дипломатія є важливим складником публічної дипломатії.

ратифікації Угоди про асоціацію України з ЄС 6 квітня 2016 р. Зусиллями державних установ (передусім за сприяння Міністерства закордонних справ та Міністерства інформаційної політики України) та зусиллями структур громадянського суспільства (фондації «Українці в Нідерландах», Першої української академії лідерства, груп і об'єднань студентів, експертів, журналістів, письменників, істориків) було проведено значну кількість комунікативних заходів. Вони були покликані переконати мешканців Нідерландів проголосувати за ратифікацію Угоди. Не всі заходи були однаково успішними, проте, наприклад, флешмоб *#Takisja*²²² («Скажи так»), під час якого українці записали понад 200 відеозвернень до громадян Нідерландів з проханням підтримати Угоду про асоціацію України з ЄС, за місяць охопив 1 млн користувачів *Facebook*, з яких 400 тис. були мешканцями Нідерландів.

Незважаючи на негативний для України результат референдуму, проведена інформаційна кампанія стала безпрецедентним практичним втіленням публічної дипломатії та мала своїм наслідком отримання Україною досвіду, вагомого з погляду майбутніх іміджевих акцій.

Здобутком кампанії стало також поширення інформації про Україну за кордоном, формування різних українсько-голландських неформальних мереж і проєктів, створення нових осередків впливу на зовнішню аудиторію, випробування нових методів переконання, а також людського та ресурсного потенціалу в процесі формування іміджу України. Водночас референдум виявив і прогалини в нашій комунікативній діяльності за кордоном та ймовірні «зони ураження» бренду «Україна».

Незначні позитивні зрушення в процесі поліпшення міжнародного іміджу України продемонстрував рейтинг національних брендів *Anholt-GfK Nation Brands Index (NBI)*²²³, згідно з яким Україна за рік поліпшила свої показники на 2 позиції (46-те проти 48-го місця)²²⁴. Найбільше змінилися на краще показники у сфері державного управління та сприйняття країни з позицій міжнародної безпеки.

«Формування позитивного іміджу України як європейської, демократичної, конкурентоздатної держави»²²⁵ визначено Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» ключовим завданням Програми популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі²²⁶. Програма чітко окреслила стан справ і коло проблем у сфері формування міжнародного іміджу, зокрема:

²²²*Takisja* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://takisja.eu/>

²²³Щорічний рейтинг національних брендів Anholt-GfK Nation Brands Index оцінює сприйняття населенням національних брендів 50 розвинених країн і країн, що розвиваються. При цьому враховуються показники країн-учасників у сферах експорту, державного управління, культури, населення, туризму, імміграції та інвестицій.

²²⁴*Україна* поднялась в рейтинге национальных брендов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/business/3591309-ukrayna-podnialas-v-reitynhe-natsyonalnykh-brendov>

²²⁵*Про Стратегію* сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

²²⁶*Програма* просування інтересів України у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/Content/download/Sessions/s5/5.1.%20programma%20prosuvannya%20interesiv%20Ukrainy%20v%20svity,%20present.pdf>

- відсутність державного фінансування;
- відсутність синергії зусиль органів влади, бізнесу та громадянського суспільства²²⁷.

Сьогодні Україна асоціюється у світі з Помаранчевою революцією і Революцією гідності, боротьбою за свободу і територіальну цілісність, але також із високим рівнем корупції (142-ге місце з 175 за індексом сприйняття корупції *Transparency International*), економічною кризою тощо. Останнє негативно позначається на зацікавленості інвесторів, адже за кордоном відсутня інформація про наявні реформи в Україні та переважає переконання, що країна охоплена нестабільністю.

Отже, головною метою Програми є формування довіри до України, а також просування її політичних та економічних інтересів. Перед виконавцями Програми постає завдання донести світові:

- правду про російську агресію проти України;
- інформацію про інвестиційну привабливість України;
- інформацію про успіх реформ в Україні (при цьому успішність Програми просування України у світі є похідною від успішного перебігу реформ).

Проект Державної цільової програми просування інтересів України за кордоном та створення бренду країни на 2016–2018 рр. залишається на стадії затвердження через необхідність економії державних коштів. У даному контексті необхідною є проактивна позиція держави, координування зусиль та взаємодія з громадянським суспільством.

Відносним успіхом можна назвати і розроблення Міністерством інформаційної політики України проекту Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Наразі цей документ перебуває на стадії доопрацювання.

Здійснення публічної дипломатії вимагає активної інформаційно-комунікативної діяльності з різностроковими пріоритетами. У короткостроковій перспективі вона може виявлятися у вигляді лобістської діяльності, у середньостроковій – проведення міжнародних *PR*-акцій, а в довгостроковій її основне завдання полягає в створенні та просуванні позитивного іміджу держави (чи іншого суб'єкта міжнародних відносин) на міжнародній арені.

Тому нині перед Україною постає цілий комплекс інструментальних завдань, без реалізації яких неможливо говорити про ефективність здійснення дієвої зовнішньої політики та просування національних інтересів, особливо в умовах гібридної війни. Україна потребує нового позиціонування у світі та має нарешті заявити про себе як про повноцінного суб'єкта міжнародних відносин. Рішучий поступ у реалізації зазначених завдань й активна проукраїнська політика нашої держави в Європі мають довести, що Україна є дійсно європейською державою та належить до європейської спільноти.

²²⁷ Ініціатива в цій сфері здебільшого належить організаціям громадянського суспільства, українським громадам за кордоном та приватним ініціативам.

9.4. СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

За кількісними інтегральними показниками розвитку інформаційного суспільства (через які у світових рейтингах нерідко визначаються й якісні), Україна протягом останніх років стабільно втрачає позиції на міжнародній арені. Інакше кажучи, щороку збільшується кількість країн, у яких темпи розвитку елементів інформаційного суспільства стають вищими, ніж в Україні.

За даними аналітиків Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), оприлюдненими 21 квітня 2015 р., Україна опинилася тільки на 71-й позиції в рейтингу «мережевої готовності» (*Networked Readiness Index*). Усі найближчі сусіди України посіли вищі позиції (Молдова – 68, Румунія – 63, Словаччина – 59, Угорщина – 53, Польща – 50)²²⁸. Згідно з результатами щорічних вимірювань Міжнародного союзу електрозв'язку (*дали* – МСЕ) за інтегральним індексом розвитку ІКТ за період 2010–2015 рр. Україна перемістилася з 69-го на 79-те місце поміж 167 країн²²⁹.

За офіційними даними Державної служби статистики України²³⁰, кількість абонентів мережі інтернет станом на кінець березня 2016 р. становила 14203,2 тис. осіб, з них 14157,8 тис. осіб (або 99,6 %) отримують послуги широкосмугового доступу до Мережі. Забезпеченість населення інтернет-послугами по Україні в розрахунку на 100 жителів становить 33,3 особи. Областями з найвищим рівнем забезпеченості інтернет-послугами є Одеська та Київська області, а також м. Київ²³¹. Варто підкреслити, що на основі даних та цифр, наданих Державною службою статистики, обчислюються позиції України у міжнародних рейтингах розвитку інформаційного суспільства.

Водночас, згідно з дослідженням *Factum Group Ukraine*, станом на лютий 2016 р. загальна аудиторія регулярних (таких, що виходять онлайн частіше ніж 1 раз на місяць) користувачів інтернету склала 62 % населення України (22,8 млн осіб). Українські користувачі **остаточно подолали гендерний розрив** (49 % чоловіків, 51 % жінок), **впевнено долається віковий розрив, а також розрив між містом та селом** – у середньому 69 % населення міст (незалежно від кількості населення) і 47 % мешканців сіл є регулярними користувачами.

Поряд з цим попередні аналогічні дослідження *InMind* свідчать, що саме в сільській місцевості рівень проникнення Мережі зростає найшвидше²³².

²²⁸В мировом рейтинге использования технологий Украина заняла 71 место [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukraine/events/v-mirovom-reytinge-ispolzovaniya-tehnologii-ukraina-zanyala-71-mesto--44924.html>

²²⁹*Measuring the Information Society Report 2015. Executive Summary / International Telecommunication Union* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2015-SUM-PDF-E.pdf

²³⁰Статистичні дані, цифри та показники наведені без урахування даних АРК і м. Севастополя, а також району проведення Антитерористичної операції.

²³¹*Интернет та кабельне телебачення* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk>

²³²*Проникновение интернета в Украине. Февраль 2016 года* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inau.org.ua/download.php?491d3c591971bf8e42ae9ce698e28bc0>

Актуальним залишається регіональний розрив: за даними *Factum Group Ukraine*, на південь країни припадало лише 10 % аудиторії регулярних користувачів проти, наприклад, 32 % на півночі та в центрі²³³. За даними НКРЗІ, понад половина абонентів мережі інтернет (близько 54 %) зосереджена у м. Києві та в Одеській області²³⁴.

Для доступу до інтернету щодалі ширше використовуються мобільні пристрої, що відповідає одному з ключових світових трендів розвитку ІТ-комунікацій. Частота застосування стаціонарних комп'ютерів і лептопів (ноутбуків) для цих потреб майже зрівнялася, 10 % аудиторії користуються для виходу в інтернет планшетами, 25 % – смартфонами²³⁵. Розвитку цього тренду сприяють лідерські позиції України у світі за показником співвідношення якості, фінансової доступності та швидкості інтернет-трафіка²³⁶.

Україна послідовно продовжує скорочувати технологічне відставання від провідних держав світу у сфері мобільного зв'язку. Процес, який було розпочато в 2015 р. із запровадження радіотехнології «Цифровий стільниковий радіозв'язок ІМТ-2000 (*UMTS*)», тобто мобільного зв'язку третього покоління 3G, за підрахунками фахівців, скоротив технологічне відставання України у цій сфері з 10-12 років до 5-7 років²³⁷. Подолання цього відставання остаточно дозволить запровадити технологію мобільного зв'язку 4G LTE. Таке рішення вже прийняте урядом, кінцевий термін реалізації цього проекту – грудень 2017 р.²³⁸. Згідно з експертними оцінками, в Україні є достатній фінансово-економічний та технологічний потенціал для імплементації 4G LTE²³⁹.

У 2015 р. сфера ІТ-стартапів та виробництва програмного забезпечення була однією з небагатьох в Україні, що зберегла позитивну динаміку та інвестиційну привабливість. За підрахунками експертів проекту *StartupBlink*, на початку 2015 р. у світі реалізувалося 68 тис. інноваційних проектів (стартапів) у сфері ІКТ, 425 з яких припадало на Україну, що є достатньо високим показником²⁴⁰. Зокрема, український проект *Augmented Pixels* (<http://augmentedpixels.com/>), що розвиває технології доповненої реальності, успішно працює на зарубіжному ринку. Його клієнтами є, зокрема, *Samsung*, *Qualcomm*, а нещодавно стартап розробив

²³³ *Проникновение* інтернета в Украине. Июнь 2015 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inau.org.ua/download.php?491d3c591971bf8e42ae9ce698e28bc0>

²³⁴ *Сфера* інформатизації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=151&language=uk>

²³⁵ Там само.

²³⁶ *Web Index 2014 data. Ukraine* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thewebindex.org/data/?indicator=INDEX&country=UKR>

²³⁷ *3G-присутствие: что меняется в нашей жизни?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.liga.net/projects/3g/>

²³⁸ *Про затвердження плану заходів щодо впровадження системи рухомого (мобільного) зв'язку четвертого покоління : розпорядження Кабінету Міністрів України № 1232-р від 11.11.2015 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248668298>

²³⁹ *4G на старте: Кто доживет до следующего поколения связи?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.liga.net/all/telekom/stati/3180814-4g-na-starte-kto-dozhivet-do-sleduyushchego-pokoleniya-svyazi.htm>

²⁴⁰ *Україна – країна успішних стартапів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dw.com/uk>

програмне забезпечення для *National Geographic*. Інвесторами проекту стали каліфорнійські фонди та інвестори *The Hive* і *Steltec Capital*.

Вітчизняна ІТ-індустрія є стратегічно важливою для України сферою, здатною виконати роль локомотива, що «витягне» з кризи всю українську економіку. За оцінками міжнародної дослідної компанії *Akholi Research*, реалізація Україною її експортного потенціалу у сфері ІКТ повною мірою може обумовити зростання ВВП країни з 183 млрд дол. до 325 млрд дол. навіть за умови відсутності зростання експорту в інших галузях і сферах. Поряд із цим у доповіді компанії констатується, що корупція заважає Україні в реалізації цих амбітних завдань навіть більше, ніж наслідки економічної кризи та воєнних дій²⁴¹.

Зростає підтримка хмарових технологій, мобільних додатків. Є всі умови для успішного розвитку «Інтернету речей» (*Internet of Things*). Триває переорієнтація підприємств на комерційні датацентри (ЦОД) і хмарові сховища. Понад 50 % великих замовників роблять ставки на подібні технології. Набули популярності й успішно розвиваються технології кібербезпеки, зокрема безпечного зберігання даних.

Інтенсивно розвивалася також сфера електронного урядування і сервіси доступу до публічної інформації через відкриті дані. До безсумнівних досягнень цієї роботи, що здійснювалася під керівництвом Державного агентства з питань електронного урядування, належать передусім такі:

- прийнято Закон України щодо розвитку відкритих даних²⁴²;
- ухвалено постанову Кабінету Міністрів України щодо затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню²⁴³;
- розроблено проект Концепції розвитку національної системи електронної ідентифікації²⁴⁴;
- на розгляд Верховної Ради України внесено проект Закону України «Про електронні довірчі послуги»;
- розроблено Дорожню карту розвитку відкритих даних на 2016 рік²⁴⁵;
- забезпечено публікацію 327 пріоритетних наборів відкритих даних;
- електронна взаємодія державних електронних інформаційних ресурсів відбувається відповідно до єдиних правил, форматів і протоколів;
- обмін організаційно-розпорядчими документами та даними з реєстрів між органами влади відбувається в електронній формі;
- пріоритетні адміністративні послуги для громадян та бізнесу доступні в електронній формі (відповідно до переліку 20 базових послуг ЄС²⁴⁶);

²⁴¹*Technology Market Assessment: Ukraine 2016* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.akholi.com/wp-content/uploads/2016/02/Ukraine-Technology-Exports-2016.pdf>

²⁴²*Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних* : Закон України № 319-VIII від 09.04.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/319-19>

²⁴³*Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню* : постанова Кабінету Міністрів України № 835 від 21.10.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF>

²⁴⁴*Про схвалення Концепції створення національної системи ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства* : розпорядження Кабінету Міністрів України № 1428-р від 23.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>

²⁴⁵*Пріоритетні напрямки розвитку електронного урядування в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://komit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/72861.html>

²⁴⁶Там само.

- громадяни та бізнес отримали доступ до зручних і захищених альтернативних засобів е-ідентифікації (*bankID, MobileID, ЕЦП* тощо);
- спільно з мобільними операторами та банками розроблено технічні вимоги до єдиної системи електронної ідентифікації;
- введено в промислову експлуатацію Національний реєстр державних інформаційних ресурсів, Систему міжвідомчого електронного документообігу, Єдину систему електронної ідентифікації, Єдиний державний веб-портал відкритих даних²⁴⁷.

Крім того, протягом 2015 р. Державне агентство з питань електронного урядування України в режимі тестування запустило: Єдиний державний портал адміністративних послуг (<http://poslugy.gov.ua/>), Урядовий портал державних послуг (<https://igov.org.ua/>), Офіційний портал публічних фінансів України (<http://spending.gov.ua/>). З 1 жовтня 2015 р. триває процес запровадження «Єдиної системи місцевих петицій» громадян до органів влади (<http://e-dem.in.ua/>), який, стартувавши в 11 містах, станом на квітень 2016 р. охопив понад 50 місцевих громад України, що подали загалом понад 3 тис. електронних петицій з 250 тис. підписів²⁴⁸.

Наприкінці 2015 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України запустило пілотний проект публічної електронної системи державних закупівель *ProZorro* (<http://prozorro.org/>). Система, зокрема, суттєво знижує ризик проведення корумпованої закупівлі завдяки відкритості всіх процедур.

Протягом 2015–2016 років Державне агентство з питань електронного урядування спільно з профільними ЦОВВ продовжило активну роботу з запровадження державних е-послуг. Зокрема, за участі Агентства:

- Державна архітектурно-будівельна інспекція презентувала чергові електронні послуги у будівельній сфері – подачу документів для отримання ліцензії на провадження господарської діяльності з будівництва об'єктів IV і V категорій складності та внесення змін до переліку видів робіт провадження господарської діяльності з будівництва об'єктів IV і V;
- Міністерство екології та природних ресурсів України запровадило першу електронну послугу у природоохоронній сфері – електронний сервіс здійснення дозвільних процедур у сфері поводження з відходами²⁴⁹;
- Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру презентувала нові електронні послуги у земельній сфері – відкриття інформації про власників земельних ділянок та замовлення витягу про нормативно-грошову оцінку (map.land.gov.ua)²⁵⁰.

²⁴⁷ *Пріоритетні* напрямки розвитку електронного урядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://komit.rada.gov.ua/documents/sluhanja/72861.html>

²⁴⁸ *Понад 250 000* підписів громадян вже впливають на зміни в країні через систему місцевих електронних петицій на www.e-dem.in.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dknii.gov.ua/content/bilshe-250-000-pidpysiv-gromadyan-vzhe-vplyvayut-na-zminy-v-krayini-cherez>

²⁴⁹ *Запроваджено* першу електронну послугу у природоохоронній сфері [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dknii.gov.ua/content/zaprovadzheno-pershu-elektronnu-poslugu-u-prirodooohoronnij-sferi>

²⁵⁰ *Перші 10* днів роботи нових електронних послуг у земельній сфері [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dknii.gov.ua/content/pershi-10-dniv-roboty-novyh-elektronnyh-poslug>

Протягом 2015 р. суттєво вдосконалено українське інформаційне законодавство, відбулося наближення його до стандартів ЄС та Ради Європи. Зокрема, було прийнято низку життєво важливих для гармонійного розвитку інформаційного суспільства нормативних актів:

- «Про електронну комерцію»²⁵¹;
- «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних»;
- «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції»²⁵².

Важливим для імплементації елементів інформаційного суспільства в фінансово-економічне життя держави є проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг)», прийнятий у першому читанні 12 липня 2016 р.²⁵³. Законопроект передбачає значну модернізацію та спрощення процедур укладення зовнішньоекономічних договорів (контрактів), зарахування валютної виручки, а також бухгалтерського обліку та фінансової звітності завдяки використанню можливостей сучасних ІКТ. Передбачається, що це виведе значний обсяг експорту послуг в легальну площину, збільшить приплив до країни валютної виручки та спростить провадження підприємницької діяльності для ІТ-компаній та малого й середнього бізнесу.

Відповідно до Угоди України про асоціацію з ЄС успішно продовжується процес імплементації правових норм Євросоюзу в українське законодавство. На розгляді у Верховній Раді України перебуває проект Закону України «Про електронні комунікації» (реєстр. № 3549-1), який розроблено з метою впровадження низки актів законодавства ЄС, а також системно пов'язані із цим законопроектом проект Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо електронних комунікацій)» (реєстр. № 3643) та проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо електронних комунікацій)» (реєстр. № 3644). Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 251 внесено зміни до Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг²⁵⁴. Новели передбачають усунення перешкод при зміні оператора/провайдера телекомунікацій, коли це пов'язано з процедурами припинення надання телекомунікаційних послуг і припинення дії договору. Рішенням НКРЗІ від 31 липня 2015 р. № 394 затверджено Порядок надання послуг із перенесення абонентських номерів. Політичне, фінансове та експертне співробітництво з відповідними органами Європейського

²⁵¹Про електронну комерцію : Закон України № 675-VIII від 03.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-19>

²⁵²Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України № 577-VIII від 02.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/577-19>

²⁵³Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг) : проект Закону України №4496 від 21.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58833

²⁵⁴Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг : постанова Кабінету Міністрів України № 295 від 11.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/295-2012-%D0%BF>

Союзу здійснюється як за офіційними каналами, так і в межах численних публічних проєктів, зокрема «Український медійний проєкт (У-Медіа)», «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні», «Співробітництво в інформаційній безпеці – *Partnership in Information Security*»²⁵⁵.

Поряд з цим необхідною є подальша модернізація сучасної нормативно-правової бази ІТ-сфери та розвитку інформаційного суспільства, яка багато в чому залишається неадекватною, застарілою. Станом на 2016 р. не виконано план дій щодо реалізації Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», відсутній план дій щодо реалізації Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Не повною мірою виконано план заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні (2011–2015 рр.). Незважаючи на значний прогрес, досягнутий протягом двох останніх років у цій царині, досі не запущено цілу низку програм, необхідних для подальшого розвитку електронного урядування в системі органів державної влади.

Досі не здійснено кодифікацію інформаційного законодавства України, хоча нагальна необхідність такої кодифікації впливає як зі змісту національної правової доктрини, так і з досвіду та вимог європейського права. Тому одним із ключових завдань найближчого майбутнього має стати розроблення та прийняття Верховною Радою України Інформаційного кодексу України.

Не налагоджено ефективні механізми нагляду (контролю) у сфері телекомунікацій, дія яких має бути спрямована на запобігання порушенням у цій сфері та зниження потенційно можливого тиску на суб'єктів господарювання, зменшення кількості перевірок цих суб'єктів; невиконання в повному обсязі Закону України «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції»²⁵⁶.

Крім того, національне інформаційне право потребує оптимізації згідно з європейськими стандартами задля скасування обтяжливих нормативних процедур для виходу суб'єктів господарювання на ринок телекомунікацій, створення дієвих механізмів захисту прав споживачів телекомунікаційних послуг, а також механізмів громадського контролю можливих зловживань і дотримання прав людини при переході інформації силовими структурами²⁵⁷.

Досі нерентабельною та неефективною є галузева система державного управління/регулювання інформаційної сфери. За підрахунками фахівців, цим питанням в Україні опікуються, відповідно до своєї компетенції,

²⁵⁵Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prostir.ua/?library=zvit-pro-vykonannya-uhody-pro-asotsiatsiyu-ta-poryadku-dennoho-asotsiatsiji-ukrajina-es>

²⁵⁶Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції : Закон України № 5450-VI від 16.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5450-17>

²⁵⁷Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» : проєкт постанови № 4198 від 11.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58369

18 інституцій. Це значно ускладнює реалізацію стратегій розвитку, забезпечення інтегрованості (взаємосумісності) різних інформаційних систем, здійснення послідовної, скоординованої, внутрішньо несутеречливої державної політики.

Світовий досвід свідчить, що оптимальною є відповідна реформа у напрямі створення єдиного центрального органу виконавчої влади, відповідального за розроблення та реалізацію політики розвитку інформаційної сфери. До відповідальності цього органу має бути віднесений увесь комплекс галузевих питань, зокрема розвиток сфери телекомунікацій, виробництво програмного забезпечення, дотримання мережевої та кібернетичної безпеки, впровадження технологій електронного урядування, електронного документообігу, електронного підпису, розвиток онлайн-сервісів. Також цей орган доцільно забезпечити адміністративно-правовими механізмами впливу на вітчизняну систему профільної (сфера ІКТ) освіти.

З огляду на зазначене, державна політика у сфері підтримки розвитку інформаційного суспільства потребує цілої низки важливих кроків:

- необхідною є подальша оптимізація нормативно-проектного та інституційного забезпечення розвитку інформаційного суспільства, щонайменше в частині виключення дублювання повноважень державних органів і посилення координаційної та регулювальної ролі генерального державного замовника Національної програми інформатизації (далі – НПП), а також оптимізації механізмів стабільного фінансування НПП як бюджетної програми;
- доцільно ретельно вивчити питання кардинального реформування системи державного управління/регулювання розвитку сфери *IT* та ІКТ на засадах створення єдиного профільного центрального органу виконавчої влади з адекватним обсягом відповідальності та повноважень і прозорою моделлю бюджетного фінансування його діяльності;
- зважаючи на сказане вище, доцільно внести відповідні зміни до Закону України «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Кабінет Міністрів України», інші пов'язані нормативні акти;
- зважаючи на системну нездатність Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» виконати покладене на нього завдання, необхідно замінити його більш дієвим та актуальним нормативно-правовим документом. Для цього слід підготувати та внести на розгляд Верховної Ради України Національну програму розвитку інформаційного суспільства в Україні, причому її положення мають максимально корелювати із завданнями чинної Стратегії розвитку інформаційного суспільства, розвиваючи їх на довгострокову перспективу;
- доцільними є розроблення та прийняття обов'язкових державних програм і локальних стратегій, необхідних для виконання завдань НПП та Стратегії розвитку інформаційного суспільства. Такими, зокрема, є державні програми «*IT*-освіта» і «Державно-приватне партнерство в *IT*-сфері»;

- необхідно розробити і винести на розгляд Верховної Ради закони України «Про Інформаційний кодекс України», «Про розвиток національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури», доопрацювати відповідно до стандартів ЄС та вимог Угоди про асоціацію України з ЄС і прийняття законопроектів «Про електронні комунікації» (з внесенням відповідних змін у Бюджетний, Податковий та Митний кодекси України), «Про електронні довірчі послуги» (на заміну Закону України «Про електронний цифровий підпис»), «Про єдину систему електронної взаємодії», «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг)», Концепції розвитку системи е-ідентифікації та нової Концепції розвитку е-урядування, а також забезпечити належне функціонування Національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства та Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів;
- невідкладною є робота з розроблення, опрацювання та прийняття законопроектів, які стосуються розвитку адміністративних, медичних, освітніх, аудіовізуальних е-послуг, оптимізації господарської та підприємницької діяльності для суб'єктів господарювання в ІТ та ІКТ сферах, заохочення інвестування в ІТ та ІКТ сфери (зокрема, створення більш сприятливих умов оподаткування малого та середнього бізнесу);
- вдосконалення потребує національна система підготовки ІТ-спеціалістів на основі (а) профільної модернізації та спеціалізації системи шкільної освіти, (б) розширення і вдосконалення кластера профільних ВНЗ, підвищення якості освіти, (в) оперативного підвищення кваліфікації спеціалістів (за моделлю «освіта протягом життя»);
- необхідно запровадити національний План розвитку широкосмугового доступу (ШСД), подолати цифрові розриви через запровадження універсальної програмної послуги.

9.5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Кібербезпека є у фокусі уваги державних структур та організацій недержавного сектору. Гібридна війна з РФ довела, що Росія готова використовувати проти України весь наявний арсенал тиску, і кіберпростір не є винятком. У грудні 2015 р. – січні 2016 р. Україна отримала чергове підтвердження цього: хакери атакували ПАТ «Прикарпаттяобленерго», внаслідок чого 225 тис. споживачів на години залишилися без світла. За оцінками українських та іноземних фахівців, ця атака безпосередньо пов'язана з діями Російської Федерації. Про це свідчать масштаби її підготовки (перші заходи, спрямовані на реалізацію цієї атаки, було вжито ще в 2014 р.), ціль (абсолютно нетипова для традиційних цілей хакерів, які цікавляться передусім банківськими установами), використані засоби (вірус, що був підготовлений саме для цієї атаки і не детектувався анти-

вірусними засобами²⁵⁸). Атака стала можливою не лише через вдале використання хакерами людського чинника та недоліків у дотриманні елементарних норм побудови інформаційних мереж для таких підприємств.

Загалом кількість кібератак в Україні збільшилася. Понад те, варто зазначити не просто загальне зростання, а збільшення кількості атак типу *APT (Advanced Persistent Threat)*, тобто цільових кібератак проти комп'ютерної мережі держави в поєднанні з негласними розвідувальними або підривними акціями, основною метою яких є отримання, порушення цілісності або блокування інформації, важливої для держави. Протягом 2013–2015 рр. було зафіксовано цілу низку *APT*-атак (*Snake, Uroboros, Sofacy/APT28, Epic Turla, Black Energy 2 та 3, Armageddon* та інші), характерних саме для України. Вони були спрямовані переважно проти державних інституцій і мали яскраво виражену мету збору таємної інформації чи інформації з обмеженим доступом. Зважаючи на те, що саме РФ здійснює системну гібридну агресію проти України, можна говорити про те, що за значною кількістю таких атак стоїть саме російський інтерес. Навіть наші західні партнери однозначно стверджують факт ведення Російською Федерацією кібервійни проти України.

Реалізація таких дій з боку РФ стає можливою не лише через ситуативні й технічні складнощі, що виникають у сфері безпеки кіберпростору, а й через те, що довгий час Україна не мала цілісної політики щодо кіберпростору та кібербезпеки. Важливим здобутком 2015–2016 рр. є перехід до такої системної та цілісної політики, яка забезпечить державі не лише здатність точково реагувати на кіберінциденти, а й розбудувати адекватну сучасним викликам і реаліям систему національної кібербезпеки.

У Стратегії національної безпеки України 2015 р. вперше сформульовано загрози кібербезпеці та безпеці інформаційних ресурсів, а також визначено пріоритети забезпечення кібербезпеки, до яких належить розвиток інформаційної інфраструктури держави, розвиток мережі реагування на комп'ютерні надзвичайні події (*CERT*), розвиток спроможностей правоохоронних органів щодо розслідування кіберзлочинів, забезпечення захищеності об'єктів критичної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів від кібератак, створення системи підготовки кадрів у сфері кібербезпеки для потреб органів сектору безпеки і оборони, розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кібербезпеки, інтенсифікація співпраці України та НАТО, зокрема в межах Трастового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки.

У 2016 р. було прийнято Стратегію кібербезпеки України, спрямовану на реалізацію до 2020 р. положень Стратегії національної безпеки України. Цей документ визначає уточнені загрози кібербезпеці, вказує пріоритетні напрями забезпечення кібербезпеки (зокрема, розвиток безпечного, стабільного і надійного кіберпростору, кіберзахист державних електронних

---

²⁵⁸ *Олег Сич*. Під час хакерської атаки на українські облenerго у антивірусів не було шансів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/04/7/588680/>

інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, кіберзахист критичної інфраструктури, розвиток потенціалу сектору безпеки і оборони у сфері забезпечення кібербезпеки, боротьба з кіберзлочинністю). Стратегія закладає основу формування Національної системи кібербезпеки, визначає її основних суб'єктів.

Крім того, в 2015 р. було розпочато формування Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Хоча формування Департаменту ще триває, у їхній діяльності вже є певні здобутки. Зокрема, в 2016 р. було виявлено та знешкоджено бот-мережу *Mumblehard*, керовану з території Російської Федерації, що займалася розсиланням спаму.

Складною, проте з тенденцією до позитиву, зберігається ситуація в кібербезпековій сфері в районі проведення АТО. Можна з упевненістю стверджувати, що критична кіберуразливість (в широкому сенсі) українських військ багато в чому була подолана, і сьогодні Україна готова не лише до реактивної, а й до проактивної діяльності. У цьому величезну роль відіграли волонтерські групи та організації громадянського суспільства, які роблять надзвичайно багато щодо забезпечення кібербезпеки України. Завдяки їх зусиллям Україна та світ дізнається дедалі більше фактів про те, як побудовані «ДНР» та «ЛНР», а також про те, хто і як управляє цими утвореннями.

Таким чином, 2015–2016 рр. стали важливими для України щодо захисту її інтересів у кіберпросторі. Водночас формування адекватного сучасним викликам і загрозам бачення власної політики є лише першим етапом процесу захисту кіберпростору України. Найближчий рік стане періодом інтенсивної роботи з практичної реалізації ухвалених стратегічних документів. Поміж найбільш актуальних кроків на цю перспективу є такі:

- розроблення переліку об'єктів критичної інфраструктури та формування на базі консенсусу з бізнес-сектором чітких і зрозумілих правил захисту таких об'єктів;
- не просто готовність співпрацювати з громадянським суспільством з питань розвитку кібербезпеки, а інституалізація такого співробітництва;
- посилена увага до питань кібербезпеки у Збройних Силах. Це один із пріоритетів розвитку сектору безпеки і оборони, який має бути повноцінно забезпечений як на рівні оперативного-тактичного, так і на загальнодержавному;
- подальше посилення спроможностей сектору безпеки і оборони забезпечувати всеохопну кібербезпеку держави, що виражається в стимулюванні підготовки професійних кадрів, нарощування матеріальної зацікавленості для фахівців з кібербезпеки в роботі на державні структури, оптимізація організаційної моделі управління сектором кібербезпеки;

Важливо, щоб прийняті стратегічні документи не залишилися виключно «декларацією про наміри», що ставить на порядок денний запровадження ефективних механізмів моніторингу реалізації цілей і завдань стратегій, а також забезпечення необхідного фінансування сектору кібербезпеки держави.

РОЗДІЛ 10. ПРІОРИТЕТИ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах зовнішньої агресії та реалізації Українським народом свого права на європейський вибір забезпечення гуманітарної безпеки є стратегічним пріоритетом національної державної політики. Саме гуманітарні чинники – *освіта, наука, культура, релігія, мова* – мають непересічне значення для формування ціннісних засад суспільного розвитку, консолідації нації, утвердження національної ідентичності української громади.

10.1. ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Конкурентоспроможність та успішність держав у сучасному світі дедалі більше визначаються розвитком людського капіталу, для якого освіта має вирішальне значення. Стратегічний пріоритет розбудови в Україні сучасної освітньої системи є магістральним шляхом втілення принципів найвищої соціальної цінності людини, реалізації права особистості на вільний розвиток. Це уможливить забезпечення динамічного розвитку українського суспільства, реалізацію модернізаційних стратегій, підвищення добробуту громадян, зміцнення безпеки держави.

Довідково. За підсумками 2015 р. головними здобутками в освітній сфері слід вважати: розробку та винесення на широке громадське обговорення проекту Закону України «Про освіту», завершення роботи над законопроектом «Про професійну освіту», активну імплементацію Закону України «Про вищу освіту»; затвердження та впровадження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, створення 19,5 тис. нових місць у дитсадках, внесення змін до Податкового кодексу з метою створення сприятливих умов для діяльності приватних дитсадків, затвердження нормативної бази для впровадження інклюзивної освіти в дошкільних навчальних закладах. Окрім цього, розроблено та затверджено 78 державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій; затверджено порядок створення Науково-методичної ради і науково-методичних комісій на конкурсних засадах; удосконалюється мережа навчальних закладів (припинено діяльність 80 ВНЗ та філій, що не забезпечували належної якості навчання; створено 84 навчально-практичні центри інноваційних технологій за галузевим спрямуванням); створюються умови для 16 переміщених із зони АТО ВНЗ та 10 наукових установ.

Високий рівень доступності середньої і вищої освіти та певні успіхи в забезпеченні її якості залишаються нині одним із найвагоміших досягнень вітчизняної освіти.

Довідково. За даними Державної служби статистики України, у 2014–2015 навчальних роках (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя) закінчили школу II ступеня та одержали свідоцтво про базову загальну середню освіту 333 761 випускник; закінчили школу III ступеня та одержали атестат про повну загальну середню освіту 217 704 випускники²⁵⁹. У 2016 р. 200,5 тис. школярів отримали випускні атестати²⁶⁰. За Індексом розвитку людського капіталу 2015 року, укладеного Всесвітнім економічним форумом, Україна за кількома параметрами посідає високі місця. Передусім ці позиції пов'язані з освітньою сферою. 100 % населення здобуває початкову освіту, а за рівнем здобуття середньої освіти наша держава знаходиться в першій десятці²⁶¹. Високі базові стандарти освіти часом сприймаються як належне, однак за ними стоїть самовіддана праця українських учителів, які в непростих соціально-економічних умовах знаходять можливість підтримувати високий рівень освіти²⁶².

У 2014/2015 навчальному році Україну як місце здобуття вищої освіти обрали понад 63 тис. іноземних студентів з різних країн світу, внаслідок чого надходження до державного бюджету становили близько 150 млн дол., додаткові витрати студентів на харчування та проживання – ще приблизно 300 млн дол.²⁶³.

Загострюється конкурентна боротьба за українського студента з боку ВНЗ зарубіжних країн. Водночас недостатня якість та непоодинокі випадки корумпованості вітчизняної вищої освіти, висока плата за навчання стимулюють відплив української талановитої молоді з метою отримання освіти за кордоном з подальшою перспективою еміграції.

Довідково. За даними аналітичного центру CEDOS, кількість українських студентів в іноземних університетах на 2014/2015 навчальний рік становила щонайменше 53 тис. осіб, а в польських ВНЗ у 2014/2015 навчальному році навчалося 20 693 українці – 42 % від усіх іноземних студентів. Значний відносний та

²⁵⁹ Загальноосвітні навчальні заклади: статистика за два навчальні роки // Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/povini/2016/01/13/zagalnoosvitni-navchalni-zakladi-statistika-za-dva-navchalni-roki/>

²⁶⁰ У Міносвіти назвали кількість випускників у 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/ua/news/426486-u-minosvity-nazvaly-kilkist-vypusknikiv-u-2016>

²⁶¹ Рівень розвитку людського капіталу України у 2015 році // Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/riven-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-ukrayiny-u-2015-roci>

²⁶² Council conclusions on literacy // Council of the European Union, Brussels, 26 and 27 November 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015888%202012%20INIT>

²⁶³ Чому іноземні студенти ідуть в Україну // Дзеркало тижня. – 2015. – 21 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/tomu-scho-v-kogos-nadto-vuzki-dveri-chomu-inozemni-studenti-yidut-v-ukrayinu_.html

абсолютний приріст чисельності українських громадян на студіях демонструють канадські, британські, чеські та італійські університети²⁶⁴. ВНЗ Німеччини у 2015 р. повністю скасували оплату за навчання, польські ВНЗ – зменшили вартість навчання вдвічі. Якщо цей тренд збережеться, в Україні посиляться проблеми збереження людського капіталу.

Слід констатувати, що **освітня реформа досі не стала важливим пріоритетом у суспільній свідомості українців²⁶⁵**. Нестача фінансових, матеріальних та організаційних ресурсів, погіршення демографічної ситуації в країні, а також неналежне інформування щодо необхідності оновлення освітньої системи, її мети та очікуваних результатів не сприяють формуванню суспільного консенсусу щодо необхідності модернізації освіти. Громадськість більше зацікавлена у наведенні ладу та належному забезпеченні навчального процесу, а не в реалізації тут реформ. Політична нестабільність також ускладнює впровадження заходів з реформування освіти.

Так, опитування, проведене на етапі підготовки нового рамкового Закону України «Про освіту», продемонструвало, що до однієї з ключових новацій цього проекту – переходу до 12-річної середньої школи – негативно ставиться переважна частина батьків (70 %) і вчителів (68 %). Водночас аргументи на користь запровадження зазначеної реформи є переконливими: у країнах ЄС включно з постсоціалістичними тривалість навчання у середній школі становить 12–13 років²⁶⁶. Подовження терміну навчання передбачається використати для оновлення змісту освіти, запровадження профілізації, забезпечення професійної підготовки старшокласників. Утім, для такого серйозного кроку, як перехід до 12-річного навчання у середній школі, потрібна широка суспільна підтримка, ґрунтовна підготовка матеріально-технічної, організаційної, навчально-методичної та кадрової бази.

Відсутність потужного інформаційного супроводу освітньої реформи з висвітленням її мети, завдань та пріоритетних напрямів може звести нанівець уже започатковані позитивні зрушення в освітній галузі. Водночас суспільний запит на реформування освітньої сфери зберігається.

***Довідково.** Відповідно до опитувань найбільш актуальними проблемами, що потребують термінового вирішення, є: 1) низька зацікавленість дітей здобувати знання (50 %); 2) низький рівень матеріально-технічної бази шкіл (49 %); 3) застарілі програми і методики (42 %). Першочерговими кроками для поліпшення якості освіти батьки визнали такі: 1) необхідність створення відповідних сучас-*

²⁶⁴Міжнародний вимір освіти // Аналітичний центр CEDOS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/categories/osvita/international-dimension-of-education/articles?type=data>

²⁶⁵Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

²⁶⁶Об'єктивні і суб'єктивні показники середньої та вищої освіти: зарубіжний досвід // RELGA, № 4, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=3607&level1=main&level2=articles>

ним вимогам навчальних програм (56 %); 2) підвищення рівня оплати праці викладачів (52 %); 3) необхідність боротися з будь-якими проявами корупції у навчальних закладах (49 %). Педагоги та директори найбільш гострими проблемами освіти в Україні вважають зниження соціального статусу працівників освіти (62 % і 88 % відповідно) та ставлення представників влади до освітнього сектору як до другорядної, «витратної» частини державного бюджету (63 % і 70 % відповідно).

З огляду на це слід наголосити на поступовості та виваженості кроків щодо реструктуризації мережі ВНЗ, збереженні доступності вищої освіти та недопущенні руйнування установ вищої освіти. Для мінімізації цієї загрози необхідні нові підходи до фінансування освіти, особливо щодо визначення джерел надходжень та принципів розподілу коштів.

На сьогодні неврегульованим залишається питання про **фінансове забезпечення функціонування професійно-технічних навчальних закладів**.

Уже найближчим часом необхідно розробити та законодавчо закріпити принципи фінансування професійно-технічних навчальних закладів. Фінансування професійної підготовки має бути розподілене між державним і регіональним рівнями. Державна субвенція має покривати здобуття освіти за гостро дефіцитними професіями та спеціальностями національного значення. Водночас професійну підготовку за професіями, необхідними для комунального господарства та обслуговування місцевої інфраструктури, слід здійснювати через регіональне замовлення. При цьому держава бере на себе фінансування професійно-технічної освіти з коштів державного бюджету в частині здобуття середньої освіти.

Для вироблення виваженої позиції місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування мають реалізувати комплекс заходів для забезпечення розвитку професійно-технічної освіти у відповідному регіоні, підготовки кадрів відповідно до потреб регіонального ринку праці, збалансування ринку праці робітничих професій, покращення системи підготовки кадрів за найбільш затребуваними серед роботодавців професіями.

У контексті зазначеного **пріоритетами політики реформ в освітній сфері залишаються:**

- **удосконалення положень Закону України «Про вищу освіту»** в частині більш чіткого визначення повноважень та відповідальності суб'єктів, на яких поширюється його дія, забезпечення прозорості й демократичності обрання керівництва університетів. Зокрема, доцільно внести вимогу про представлення кандидатами програми діяльності на посаді керівника ВНЗ. Програма, схвалена наглядовою радою, має стати додатком до трудового контракту при його укладанні з переможцем виборів;

- **запуск роботи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти;**

- **ухвалення та імплементація рамкового закону «Про освіту»** та законів, що мають регулювати конкретні освітні сфери – дошкільну, середню, позашкільну освіту, професійно-технічну освіту й освіту протягом життя, особливо в частині повноважень та відповідальності, демократичних механізмів формування керівних органів, визначення джерел фінансування;

- **реформування системи державного фінансування вищої освіти** у спосіб пошуку і впровадження дієвих механізмів залучення недержавних інвестицій у вищу освіту та визначення оптимального економічного й соціального балансу між державним та приватним фінансуванням;

- **урегулювання фінансового забезпечення функціонування професійно-технічних навчальних закладів шляхом прозорого розподілу зобов'язань матеріального забезпечення між центральним та місцевими бюджетами;**

- **розробка та імплементація нового покоління стандартів вищої освіти на основі компетентнісного підходу;**

- **децентралізація в освітній політиці:** розширення участі місцевих громад у діяльності освітніх закладів, що створить можливості для розробки і впровадження різноманітних освітніх пілотних проектів, тісно пов'язаних з конкретним населеним пунктом, громадою, школою, професійно-технічними та вищими навчальними закладами, а також потребами регіональної економіки;

- **реконцепція післядипломної освіти:** диверсифікація форм і змісту освіти впродовж життя, форм освіти молоді та дорослих, що на сьогодні є потужним світовим трендом розвитку освіти;

- **посилення комунікації між усіма зацікавленими суб'єктами освітньої реформи** (навчальні заклади, роботодавці, студенти та їх батьки тощо) для забезпечення суспільної підтримки реформи як серед населення, так і в професійному освітньому середовищі. Це запобігатиме ухваленню та реалізації недостатньо обґрунтованих і поспішних рішень, що можуть загрожувати руйнуванням освітньої системи, зниженням доступності та якості освіти.

10.2. ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Реформування вітчизняної науки має бути спрямоване на забезпечення її конкурентоспроможності та формування наукового підґрунтя соціально-економічного розвитку країни на інноваційній основі. Наука повинна стати одним із ключових чинників вирішення масштабних завдань, пов'язаних із модернізацією країни, зміцненням її обороноздатності та національної безпеки.

Важливим здобутком країни у цій сфері за 2015 р. є ратифікація Угоди про асоційоване членство у програмі ЄС «Горизонт 2020», унаслідок чого відкрито доступ до фінансування інноваційних наукових

проектів та розробок для українських університетів і наукових установ. Водночас вітчизняна наука слабо впливає на соціально-економічний розвиток країни. Технологічне відставання, низькі темпи впровадження інновацій призводять до втрати країною технологічної конкурентоспроможності.

Старіння наукової інфраструктури, скорочення наукових кадрів, незначна наукоємність національного продукту свідчать про руйнування наукового потенціалу України та формують загрози національній безпеці.

Чинниками кризового стану вітчизняної науково-технічної сфери є:

- **неефективна система управління та фактична відірваність від виробництва**, що вимагає термінового та якісного реформування наукової сфери з метою створення ефективної моделі взаємодії «наука – освіта – економіка – інновації». Частково ці питання мають бути вирішені в процесі імплементації положень ухваленого наприкінці 2015 р. Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність»²⁶⁷ та Концепції реформування політики в інноваційній сфері на 2015–2020 рр. Виконання вимог зазначених нормативних актів має забезпечити ефективну трансформацію системи управління наукою; оптимізацію її організаційних форм у процесі демократизації менеджерських практик та розвитку самоврядування; ротацію кадрів на керівних посадах; створення сприятливих умов для роботи громадських наукових об'єднань; проведення аудиту й атестації наукових установ на основі критеріїв оцінки науково-технічного та інноваційного рівня наукового і технологічного продукту, прийнятих у європейському науковому співтоваристві;

- **низький рівень фінансування та неефективне використання коштів і ресурсів.**

Довідково. У пояснювальній записці від 20.04.2016 р. до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» (щодо підвищення державної підтримки Національної академії наук України та національних галузевих академій наук) зазначено: «Відповідно до Державного бюджету України на 2016 рік видатки на фінансування вітчизняної науки становлять 0,16 % ВВП, або 3676743,4 тис. грн, тоді як у 2014 році ці видатки становили 0,28 % ВВП»²⁶⁸. Для порівняння: видатки країн, які розвивають інноваційну модель економіки, на дослідження і розробки (Research and Development, R&D) у 2014 р. становили: Франція – 2,3 %, Німеччина – 2,8 %,

²⁶⁷Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

²⁶⁸Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» (щодо підвищення державної підтримки Національної академії наук України та національних галузевих академій наук) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58799

Австрія – 3,0 % ВВП, Данія – 3,1 %, Швеція – 3,2 %, Фінляндія – 3,2 %, Японія – 3,6 %, Ізраїль – 4,1 %, Корея – 4,3 %. У середньому в країнах Європейського Союзу витрати на дослідження і розробки у 2014 р. сягали 1,9 % ВВП, а в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку – 2,4 %²⁶⁹.

У контексті зазначеного пріоритетами політики реформ у науково-інноваційній галузі залишаються:

- **забезпечення організаційно-правових умов для стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень.** Зокрема, йдеться про підготовку нової редакції пакета законів України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»;

- **інтеграція у світовий науковий простір.** Практика міжнародної співпраці українських учених несистемна та має спорадичний характер. Необхідною є системна державна підтримка їхньої участі в роботі міжнародних наукових центрів, в організації та проведенні спільних досліджень (показовим прикладом є співпраця з ЦЕРН) і виконанні міжнародних проектів, що відкриє українцям доступ до сучасного унікального наукового обладнання, створить можливості для майбутніх технологічних проривів;

- **зміцнення матеріально-технічної бази та створення потужних інформаційних ресурсів.** Нестачу ресурсів за нинішніх складних економічних умов слід компенсувати поширенням практики створення центрів колективного користування науковим обладнанням (прикладом є робота Центру колективного користування НАН України, який функціонує при Інституті молекулярної біології і генетики НАН України²⁷⁰) та формуванням загальної відкритої бази даних експериментального обладнання та інформаційної інфраструктури із запровадженням системи відповідних грантів на їх модернізацію;

- **стимулювання створення програм міждисциплінарних досліджень і розробок,** спільних лабораторій у межах інтеграційних процесів науки та вищої школи, грантова підтримка змішаних наукових команд із залученням студентської молоді;

- **спрощення механізму утворення науковими установами, у тому числі недержавними, господарських товариств,** встановлення заявочного принципу для реєстрації наукового бізнесу (стартапів, малих наукових підприємств);

- **надання податкових і фінансових стимулів** для використання та комерціалізації результатів наукових досліджень. Реальним стимулом до збільшення витрат на наукові дослідження та їх впровадження у виробництво з боку бізнес-структур може стати полегшення податкового

²⁶⁹Gross domestic spending on R&D // OECD Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>

²⁷⁰Центр колективного користування НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imbg.org.ua/uk/colusage/>

тиску через виключення з бази оподаткування коштів, витрачених на замовлення і впровадження наукових досліджень та розробок;

- **удосконалення законодавчого поля** щодо забезпечення правової охорони інтелектуальної власності у сфері науки і технологій;

- **стимулювання співпраці бізнесу та університетів** у спосіб спрощення процедури передачі обладнання, започаткування системи ваучерів для проведення наукових досліджень і розробок, створення майданчиків для обміну ідеями та розробками²⁷¹;

- **розширення державної підтримки інноваційного підприємництва**, поширення науково-технічних нововведень у спосіб створення міжвідомчих наукових Центрів при академічних інститутах та дослідницьких університетах.

Стратегічними напрямками міжнародного наукового співробітництва України в науково-інноваційній сфері залишаються:

- формування інституційної основи для його розвитку у спосіб створення офіційних структур та вдосконалення правового поля, закріплення правил комерціалізації і трансферу інновацій;

- пошук можливостей створення спільної наукової бази у перспективних секторах інноваційної економіки: біотехнологіях, космічній промисловості, транспорті, альтернативній енергетиці, інформаційних технологіях, нових матеріалах тощо.

- розробка та реалізація спільних науково-дослідних проектів на основі запитів ринку і замовлень, створення спільних лабораторій та наукових осередків на основі сучасних інформаційних технологій, організація віртуальних кластерів у формі науково-інноваційних мереж.

Вітчизняним ученим слід чітко визначити власні конкурентні переваги з метою подальшої концентрації та зосередження ресурсів на перспективних напрямках, а державі доцільно започаткувати реалізацію 5–10 державних програм у тих галузях науки, де українські вчені можуть представити результати світового рівня.

10.3. ГАРМОНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-РЕЛІГІЙНИХ ТА МІЖЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН

Високий ступінь забезпечення релігійних прав і свобод не гарантує автоматичної збалансованості системи суспільно-конфесійних відносин. *Українське законодавство з питань свободи совісті та віро-*

²⁷¹Роль університетів в економічному розвитку міст, регіонів, країни : Звіт III національного форуму «Бізнес і університети» [Електронний ресурс]. – К., 2015 – Режим доступу : http://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2015/12/forum_publ_all_bezpolos_print.pdf

сповідання вважається найліберальнішим у Європі, та поки що це не дозволяє говорити про виважену стабільність державно-церковної і міжцерковної взаємодії. Серйозні проблеми у цій сфері зберігають історичну тяглість, вони актуалізувалися під впливом перебігу поточних суспільних процесів та набули загострення внаслідок російської агресії.

Зокрема, **проблема налагодження дієвої комунікації між органами влади та релігійними організаціями** вирізняється надмірною забюрократизованістю, ситуативністю та ускладнюється неналежним рівнем відкритості. Існуюча модель побудови діалогу, коли чиновники різного рівня дотримуються усталеної традиції, уникаючи пошуку шляхів вирішення проблеми, а очільники багатьох релігійних організацій демонструють прагнення досягти «свого будь-якою ціною», на практиці є неефективною та призводить до того, що сторони або взагалі не чують одна одну, або, у кращому випадку, реагують на взаємні запити вибірково.

Слід констатувати, що за останній рік діалог між владою та релігійними організаціями відчутно активізувався. Проте процес комунікації консервує ефект «бар'єрної присутності» у державно-церковних відносинах, який є істотною перешкодою для повномасштабного використання потенціалу обох сторін.

Державна політика у сфері свободи совісті та віросповідання продовжує реалізовуватися на засадах фрагментарності. Відсутність концептуального бачення стратегії розвитку суспільно-релігійних і державно-церковних відносин призводить до наростання кількості проблем, а окремі з означених змін тільки поглиблюють суперечливість відповідних нормативно-правових актів.

Зокрема, ст. 18 Закону України «Про освіту» дозволяє релігійним організаціям, статuti яких зареєстровано відповідно до чинного законодавства, створювати навчальні заклади. Водночас ст. 9 цього ж Закону декларує світський характер навчальних закладів та їхню відмежованість від релігійних організацій. Зберігається невідповідність між положеннями Закону України «Про освіту» та Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» в частині інтерпретації принципу відокремлення школи від церкви. Перший законодавчий акт вказує, що всі навчальні заклади (незалежно від форм власності) відокремлені від релігійних організацій, а другий – акцентує увагу тільки на сепарації державної системи освіти.

У лютому 2016 р. Верховна Рада України прийняла законопроект «Про внесення змін до статті 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо призову громадян України на строкову військову службу». Запропоновані новації дозволяють Главі держави визначати строки проведення призову без завчасної публікації в ЗМІ та прив'язки до нового річного періоду, на практиці вони можуть призвести до

труднощів з реалізацією ст. 9 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу».

Крім того, зміни до національного законодавства стосовно запровадження інституту капеланів, надання права релігійним організаціям засновувати загальноосвітні навчальні заклади не відповідають Конституції України (ст. 35), що проголошує відокремленість церкви і релігійних організацій від держави. При цьому жоден із суб'єктів законодавчої ініціативи не вжив належних заходів для усунення цієї колізії.

На сучасному етапі розвитку Воєнної організації України виникли реальні можливості для впровадження **служби військових капеланів** з урахуванням як досвіду армій країн – членів НАТО, так і практики військово-виховної роботи у Збройних Силах, Національній гвардії, Прикордонних військах та інших військових формуваннях України під час збройного захисту державотворення²⁷².

Водночас **впровадження військово-капеланської служби законодавчо не врегульоване**. Нині основними документами, що легалізують службу військових капеланів в Україні, є лише розпорядження Кабінету Міністрів України²⁷³ та відомчі накази. Цього недостатньо для реалізації необхідної системи морально-бойового забезпечення і психологічної підготовки українських військових засобами військово-капеланської служби.

Наведені приклади засвідчують **відсутність системного підходу до гармонізації суспільно-релігійних відносин**.

На ситуацію в конфесійному просторі України відчутно впливає військова та духовна експансія Росії. Необхідно констатувати, що в ОРДЛО та в Криму релігійна свобода перетворилася на фікцію. Окупаційна влада демонструє ексклюзивну толерантність стосовно осередків РПЦ, УПЦ (МП) та афілійованих з ними квазіцерковних громадських утворень. Діяльність усіх інших церков і деномінацій пов'язана з колосальними труднощами. За звітами міжнародних правозахисних структур, рівень порушення релігійних прав і свобод на територіях впливу терористичних організацій «ЛНР», «ДНР» та в окупованому Криму зіставний з обмеженнями на релігійному ґрунті у Північній Кореї, Сирії, Судані чи Іраку.

Проблема толерації міжконфесійних та гуманізації суспільно-релігійних відносин на тимчасово непідконтрольних українській владі територіях перетворилася з національної на міжнародну. Її врегулю-

²⁷² Слово Президента під час молитви капеланів-учасників АТО за мир та перемогу. – 2016. – 9 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/slovo-prezidenta-pid-chas-molitvi-kapelanivuchasnikiv-ato-za-37081>

²⁷³ Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 677-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80>

вання потребуватиме активного сприяння з боку міжнародних представницьких інституцій: ООН, ОБСЄ, ПАРЕ, ЮНЕСКО.

Військова агресія РФ на сході України вкотре актуалізувала проблему конституювання Української Помісної Православної Церкви. З огляду на нинішні суспільно-політичні реалії, це питання не обмежується рамками суто церковного проекту, а безпосередньо стосується сфери національної безпеки.

Розділення українського православ'я породжує різновекторні орієнтації: одна частина православних налаштована на конструктивний діалог із Вселенською патріархією, інша – на збереження зв'язку з агресивним Московським патріархатом. *Фактично в Україні має місце православна поляризація суспільства, яка зумовлює напруження і конфліктність у взаєминах між різними православними юрисдикціями, що постійно інспіруються Росією безпосередньо через структуру УПЦ (МП).*

Особливу загрозу для збереження територіальної цілісності та суверенітету Української держави формує юридична і структурно-організаційна підпорядкованість УПЦ (МП) Московській патріархії. За таких обставин номінально українська церква є провідником політичної ідеології Кремля на українських теренах, зокрема, маскує факт збройної агресії Росії проти України.

Процес гармонізації суспільно-релігійних та міжцерковних відносин потребує від держави:

- **розробки консолідованого проекту Концепції державно-конфесійних відносин** з його наступним ухваленням у статусі законодавчого акта з метою чіткого визначення державної стратегії у сфері свободи совісті та свободи релігії. До цієї роботи мають бути залучені фахівці Міністерства культури України, експерти з питань свободи совісті і віросповідання, народні депутати та представники релігійних організацій;

- **усунення суперечностей між нормами чинного законодавства та інших нормативно-правових актів у частині регламентації суспільно-релігійних і державно-церковних відносин** та приведення їх у відповідність із положеннями Конституції України. Йдеться, зокрема, про запровадження інститутів воєнних, медичних та інших капеланів; участь релігійних організацій у навчально-виховних процесах державних освітніх закладів тощо;

- **запровадження в Україні системи конкордатів**, тобто переведення взаємин між інститутами державної влади та релігійними організаціями у договірну площину через внесення Верховною Радою України відповідних змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Це стимулюватиме розвиток прозорих, позакорупційних і партнерських засад державно-конфесійної співпраці;

- **визнання важливості УПЦ для забезпечення національної безпеки**, вітчизняного державотворення, толерації міжцерковних взаємин, підтримки тисячолітньої національної культурно-духовної традиції України;

Довідково. Світовий досвід свідчить, що найбільш дієвим інструментом позбавлення від зовнішньої залежності є фундація власної Помісної Православної Церкви. З метою нівелювання впливу національних іноземних релігійних центрів на внутрішньополітичну ситуацію Болгарія, Греція, Грузія, Румунія, Сербія, Польща в різні історичні часи домоглися помісного статусу для власних православних церков після державно-політичного утвердження. Нинішня ситуація сприятлива для утвердження УППЦ: ідея помісності українського православ'я користується відчутною підтримкою в суспільстві; спостерігаються зниження суспільного авторитету УПЦ (МП) та перманентна акумуляція невдоволення мирян політикою предстоятеля і священноначалля УПЦ (МП) за співпрацю з агресором з одночасним зростанням довіри до УПЦ КП (понад 40 % опитаних православних вважають себе парафіянами цієї церкви, прихильників УПЦ (МП) удвічі менше²⁷⁴); готовність сприяти у фундації УППЦ демонструє Вселенська патріархія. Яскравий доказ тому – зустріч Президента України з Константинопольським патріархом Варфоломієм у березні цього року. Ідею відновлення єдності національного православ'я та важливість утвердження Української Помісної Православної Церкви для суспільної консолідації Президент проголошував і під час розмови з предстоятелем Румунської православної церкви патріархом Даниелем (21 квітня 2016 р.) та на зустрічі з представниками Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій (23 квітня 2016 р.).

- **залучення органами центральної влади й місцевого самоврядування православних церков до підготовки та реалізації соціально значущих проектів і програм** (військова капеланська служба, викладання у школах і ВНЗ тощо), які забезпечать суспільно-патріотичне виховання українських громадян;
- **забезпечення транспарентної комунікації між органами влади та релігійними організаціями.** Саме відкритий діалог має стати інструментом вирішення існуючих проблем.

10.4. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В КУЛЬТУРНОМУ СЕКТОРІ

Одними з важливих напрямів державної політики у сфері культури залишаються децентралізація і дерегуляція управління, передбачені Довгостроковою стратегією розвитку української культури – стратегією реформ²⁷⁵. Документ розроблено відповідно до принципів демократичності,

²⁷⁴Більшість населення України відносить себе переважно до Православної церкви Київського патріархату – загальнонаціональне опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/bilshist-naselennja-ukraini-vidnosit-sebe-perevazhno-dopravoslavnoi-cerkvi-kiiivskogo-patriarhatu.htm>

²⁷⁵Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02. 2016 р. № 119-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80>

децентралізації менеджменту культури та компліментарної субсидіарності, за якої «національна стратегія розвитку культури спиратиметься на стратегії регіонального розвитку, які узгоджують розширені повноваження в наданні культурних послуг і забезпеченні культурних прав громадян з національною культурною політикою»²⁷⁶. Про актуальність документа для культурної громадськості свідчить суспільний попит на оптимальний розподіл управлінських функцій, впровадження сучасних форм культурного менеджменту, що вже знайшли відображення в альтернативних проєктах, розроблених неурядовими організаціями.

***Довідково.** Децентралізація і дерегуляція управління у відповідних галузях передбачені також проєктами законів України «Про охорону нерухомої культурної спадщини», «Про внесення змін до Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Певні кроки з дерегуляції прописані в Концепції змін до Закону України «Про музеї та музейну справу», зокрема через збільшення фінансової самостійності музеїв без втрати статусу неприбуткових організацій, самостійне розпорядження власними надходженнями, створення опікунських рад музеїв як громадських органів, просування їх інтересів та контролю за відповідністю їх діяльності вимогам суспільства»²⁷⁷.*

Наслідки децентралізації управління культурною галуззю не завжди були позитивними. Державні заклади культури в регіонах передавалися в комунальну власність, а заклади, що перебували в комунальній власності районних рад, передавалися в комунальну власність селищних і сільських рад. Слабкість місцевих бюджетів, брак фінансування та інші причини призвели до занепаду, закриття або ж до перепрофілювання значної частини переданих у місцеве підпорядкування культурних установ.

***Довідково.** З 1991 по 2014 рр. кількість бібліотек зменшилася на 8,4 тис., клубних закладів – на 7,9 тис., демонстраторів кінофільмів – у 19 разів.*

На сьогодні до культурної галузі України належать 116 театрів, близько 2400 музейних закладів, 24 заповідники зі статусом національних або державних, 16 900 бібліотек, 73 концертні організації, 1300 демонстраторів фільмів, 16 800 клубних закладів, 5 кіностудій, 67 навчальних закладів, 11 національних творчих спілок тощо. З цих установ лише незначна частина перебуває у державному підпорядкуванні.

Актуалізація процесу децентралізації управління в культурному секторі передбачає не стільки його «роздержавлення», скільки налагоджен-

²⁷⁶Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2016 р. № 119-р [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248862610>

²⁷⁷Реформи культури у 2015 році. Доповідь віце-прем'єр міністра – міністра культури України В. Кириленка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/category?cat_id=245026894

ня партнерських відносин між державними інституціями, зацікавленими громадськими структурами та бізнесом, збільшення управлінської і фінансової самостійності закладів культури, більш ефективного залучення регіонів до формування державної культурної політики.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» надає органам місцевого самоврядування, їх виконавчим структурам, обласним і районним державним адміністраціям широкі повноваження у сфері культури. Однак їх реалізація стане можливою лише після повноцінної реформи місцевого самоврядування.

Децентралізація управління у сфері культури не є самоціллю. Світовий досвід свідчить про те, що запозичення управлінських моделей (від тих, що передбачають розгалужену та ієрархізовану системи державних органів з питань культури, до тих, де аналогічні функції виконують недержавні або напівдержавні автономні структури) може дати позитивний результат, якщо воно здійснюється критично і вибірково, з урахуванням конкретних економічних та політичних умов країни, притаманних їй традицій взаємодії суспільства і влади.

Перспективним напрямом децентралізації є більш широке залучення до діяльності в культурному секторі неурядових, у тому числі благодійних організацій із передачею їм частини наглядових, управлінських та інших повноважень. Досвід співпраці держави з цими організаціями у сфері культури поширений у Великій Британії. Можливості такої діяльності передбачені законами України «Про громадські об'єднання»²⁷⁸ і «Про благодійну діяльність та благодійні організації»²⁷⁹.

Причинами недостатнього розвитку благодійництва в Україні є, зокрема, низький рівень довіри населення до благодійних організацій. Водночас існує прогресивна тенденція, пов'язана з розвитком волонтерського руху в країні. У 2012 р. Україна посідала 102-те місце у Світовому рейтингу благодійності (*World Giving Index*), у 2013 р. – 103-тє місце, у 2014 р. – 89-тє.

Внесені у 2015 р. зміни до Податкового кодексу України в частині звільнення від податку на прибуток усіх надходжень громадських об'єднань і благодійних організацій мають стати важливим чинником подальшої активізації їх роботи.

У низці країн функції збереження культурної спадщини успішно виконують саме неурядові організації. Чинний Закон України «Про культуру» не можна вважати оптимальним з погляду правового забезпечення участі неурядо-

²⁷⁸Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

²⁷⁹Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>

вих організацій в управлінні культурним сектором. Основним об'єктом застосування Закону залишається державний і комунальний сегменти культурного простору, що не відповідає реальному стану речей у цій царині та європейському досвіду.

Децентралізація управління у сфері культури має залишатися стратегічним напрямом культурної політики. Пріоритетами діяльності у напрямі децентралізації державного управління в культурному секторі України на 2016 р. залишаються дерегуляція управління у сфері культури, збільшення самостійності закладів, розширення їх можливостей надавати платні послуги. Диверсифікація підходів, виконавців і ресурсів, перерозподіл повноважень у сфері підготовки та втілення в життя управлінських рішень мають стати дієвим підґрунтям для **реформ у сфері культури**, ключовими серед яких є:

- **перегляд функцій Міністерства культури України** (яких понад 110), делегування деяких із них іншим, у тому числі недержавним, суб'єктам (охорона культурної спадщини, музейна діяльність, координація діяльності театрів). Це дасть змогу вивільнити ресурси для концентрації Мінкульту України на ключових проблемах формування та реалізації культурної політики, вдосконалення законодавчої бази, координації процесів у царині культури;

- **врахування культурної специфіки регіонів** під час проведення реформи місцевого самоврядування з метою збереження базової мережі закладів культури, збільшення їх фінансової і матеріально-технічної спроможності, урізноманітнення діяльності. При цьому слід враховувати прорахунки минулого, зокрема делегування повноважень та відповідальності без належного ресурсного забезпечення, а також переведення закладів культури на самоокупність без належної підготовки і перехідного періоду;

- **удосконалення законодавчої бази з посилення спроможності неурядових організацій**, що діють у царині культури, виконувати моніторингові, управлінські, організаційні, наглядові, дослідницькі функції;

- **модернізація мережі культурних закладів**, наближення їх менеджменту і матеріально-технічної оснащеності до європейських стандартів;

- **збільшення доступності культурних благ для громадян** незалежно від місця проживання, їх активне залучення до участі в культурних практиках, особливо на регіональному та місцевому рівнях;

- **підвищення ефективності партнерства держави, структур громадянського суспільства і бізнесу в царині культурної політики** через створення механізмів участі інституцій громадянського суспільства у формуванні та реалізації культурної політики, сприяння розвитку благодійництва в культурній сфері, прийняття Закону України «Про меценатство»;

- **збереження та актуалізація національної культурної спадщини**, перетворення її на важливий чинник просвітництва і зміцнення національної ідентичності, передусім у молоді.

10.5. ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Культурна дипломатія як інструмент «м'якої сили» має виконувати функції одного з дієвих механізмів протидії інформаційному тиску та спотворенню інформації про Україну, сприяння налагодженню регулярних міжнародних культурних комунікацій, забезпечення системної роботи українських культурних ініціатив за кордоном. Водночас вона має реально впливати на суспільство, консолідуючи українську громаду, відкриваючи можливості для її всебічного розвитку. Саме досягнення високих показників успішності країни у світі (її позитивний імідж, інформаційна присутність, вихід на нові ринки та зростання попиту на національний культурний продукт за кордоном) стимулюватиме розвиток багатьох суспільних сфер, у тому числі політичної, соціально-економічної, гуманітарної.

Довідково. 2015 рік став періодом важливих зрушень у сфері культурної дипломатії України. Серед здобутків слід відзначити проведення за активної участі Інституту Кеннана Першого форуму культурної дипломатії та двох форумів мережі публічної дипломатії Global Ukraine, яка об'єднує активних українських експатріантів. Важливою є також ініціатива Міністерства культури України щодо створення Українського Інституту з метою промоції української культури у світі. Вагомим кроком на шляху розвитку вітчизняної культурної дипломатії є поява у структурі Міністерства закордонних справ України підрозділу, що займатиметься виключно реалізацією проектів, спрямованих на міжкультурні комунікації. Особливою подією стало відкриття Українського Інституту у Швеції – успішного проекту культурної дипломатії, реалізованого поза підтримкою держави.

Фактично культурна дипломатія, зважаючи на її можливості впливати на питання національної безпеки та міжнародного іміджу, вже визнана одним із пріоритетів державної політики. Однак серйозні проблеми, пов'язані з розробкою стратегії, інструментарію, інституційної бази культурної дипломатії, свідчать про необхідність системних рішень у цій сфері.

*Засадничою умовою реалізації ефективного функціонування інституту української культурної дипломатії є нівелювання відмінності між розумінням культури і культурних процесів в Україні та ЄС, зосередження уваги громадськості на визнанні культури генератором суспільного розвитку. Проте **неналагоджені комунікації між органами державної влади, між владою і представниками громадського та експертного середовища, несформований ринок культурних послуг, застаріле законодавство, секторальний підхід в управлінні** значно ускладнюють її виконання.*

Своєю чергою, це стримує залучення до процесу творення культурних інституцій фахівців з різних галузей (право, економіка, фінанси, ринкові відносини, інформаційна політика), поза увагою залишається

інноваційна складова культури, не враховуються її можливості для стимулювання іноземних інвестицій та розвитку національного бізнесу за кордоном, недооцінюється важливість маркетингових стратегій у промові політиці.

Значним ресурсом для інституалізації культурної дипломатії є **діяльність культурно-інформаційних центрів при дипломатичних представництвах України**, які, щоправда, потребують кадрового оновлення та функціональної модифікації.

Довідково. Можливість нового формату діяльності центрів стала очевидною у зв'язку з призначенням керівником інформаційно-культурного центру у Франції Ірени Карпи. Особиста небайдужість письменниці і громадської діячки до питання іміджу України у світі, просування українського культурного продукту в Європі є головними мотивами її діяльності, спланованої за принципом синергії та проектного підходу.

Реальною **перешкодою для здійснення міжкультурних комунікацій залишається відсутність якісного культурного контенту**, який не можна підмінити пропагандою. Незадовільний стан продукування неординарних ціннісних сенсів істотно послаблює роль вітчизняної культурної дипломатії як інструменту «м'якої сили» та відчутно обмежує вплив будь-яких пропагандистських кампаній.

Розвиток культурної дипломатії безпосередньо залежить від культурної політики держави. Проте доводиться констатувати велику розбіжність між державною політикою у сфері культури та незалежним культурним і мистецьким середовищем: митці, громадські організації, підприємці та інші представники арт-сектору доволі ефективно працюють культурними дипломатами України без участі й підтримки держави.

Довідково. Громадська ініціатива створення Українського Інституту у Швеції доволі швидко принесла вагомий результат. Задум засновників полягав у створенні моделі культурної інституції, що зможе використовуватися в майбутньому. Орієнтація на конкретну країну, артикулювання бізнес-інтересів та активний пошук джерел фінансування створюють прецедент успішного старту культурної дипломатії.

У липні 2015 р. почалася розбудова мережі публічної дипломатії *Global Ukraine* – платформи глобальної взаємопідтримки України та українців. *Global Ukraine* об'єднує українських експатріантів (як громади української діаспори, так і активістів нової хвилі волонтерської підтримки подій, пов'язаних із Революцією гідності та ситуацією на Луганщині і Донеччині), які є потужним ресурсом іміджевої політики.

У культурній дипломатії слід також активно використовувати потенціал академічних осередків з дослідження українознавчої проблематики. Кафедри українознавства в університетах світу є добре розгалуженою ме-

режею культурних установ України за кордоном, активація якої обіцяє принести потужні результати. Більшість із цих інституцій – Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій, Український вільний університет у Мюнхені – досить впливові у світовому науковому й освітньому просторі.

Довідково. Вагомим внеском у розвиток культурної дипломатії України є проект мандрівної виставки українських художників «Правдиві Свідчення», присвячений Майдану і ретрансляції меседжів Революції гідності. Цифровий формат проекту робить можливим проведення паралельних заходів одночасно в різних локаціях. Ініціатива була започаткована навесні 2015 р. мистецтвознавцем Наталією Мусієнко. Упродовж року відбулися презентаційні заходи в Україні, США та європейських містах. Один із них, найбільш значущий, – у Нідерландах напередодні квітневого референдуму щодо асоціації нашої країни з ЄС. Поліпшення іміджу України у цій європейській країні засобами культури створює прецедент активного позиціонування нашої держави за кордоном через залучення культурного ресурсу.

Зазначені успішні громадські ініціативи є **підставою для розбудови горизонтальних зв'язків з метою більш ефективного виконання завдань і місії культурної дипломатії**. Лише партнерська співпраця органів державної влади, незалежних митців, експертної спільноти, волонтерів, українців-експатріантів, дасть змогу інституалізувати культурну дипломатію та впровадити відповідну ефективну політику.

Серед її пріоритетних напрямів мають бути:

- **підготовка проекту Стратегії культурної дипломатії** – документа, покликаного визначити мету, завдання, ключові напрями активності у відповідній сфері, а також забезпечити синергію дипломатичної та культурної політик;
- **істотне доопрацювання Концепції створення та діяльності Українського Інституту**, узгодження її положень зі Стратегією культурної дипломатії, Програмою просування інтересів України у світі, Довгостроковою концепцією розвитку української культури;
- **створення платформи інституцій**, які забезпечать послідовну і системну роботу з продукування сучасного та несподіваного образу України, цікавого для потенційних партнерів; трансляція світові українських меседжів; розбудова культурних комунікацій;
- **реформування культурно-інформаційних центрів при дипломатичних представництвах**, закріплення за ними моніторингових і аналітичних досліджень щодо сприйняття образу України у світі та попиту на український культурний продукт в окремих країнах;
- **створення якісного культурного контенту**, що відображає реальні проблеми та успіхи суспільних трансформацій. Йдеться про культурну

політику, яка сприяє генеруванню важливих сенсів і творенню цінностей, здатна забезпечити вирішення проблем внутрішнього розвитку та просування інтересів власної держави на міжнародному рівні;

- **розвиток внутрішнього вектора культурної дипломатії** (*domestic public diplomacy*), спрямованого як на формування внутрішньополітичного діалогу засобами культури (підтримка горизонтальних комунікацій між регіонами), так і на міжнародну комунікацію регіонів.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛІ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

РОЗДІЛ 11. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

Уже понад два роки українська економіка розвивається в умовах кризи та триваючої зовнішньої агресії. У 2015 р. на її динаміку потужно тиснули негативні наслідки відчуження української території, експропріації економічної власності, руйнування інфраструктури, зупинки виробництва, скорочення зайнятості та вимушеної міграції. При цьому зберігався високий рівень відкритості національної економіки (зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг у 2015 р. досяг рівня ВВП), що посилює її вразливість до охолодження зовнішнього попиту та погіршення кон'юнктури світових товарних ринків. Ситуацію також ускладнив новий виток економічної агресії РФ проти українського транзиту та торгівлі.

Як наслідок, в умовах безальтернативного нарощування видатків на сектор безпеки та активізації деструктивних чинників гібридної агресії економічне зростання забезпечити не вдалося. Проте і темпи економічних реформ не можна вважати задовільними. Практика знову підтвердила, що здійснення радикальних перетворень неможливе без досягнення справжнього консенсусу всередині політичної коаліції та згуртування всього українського суспільства навколо основних напрямів реформ і нової моделі економічного розвитку.

Наслідком цього стало поширення в суспільстві втоми від постійного очікування позитивних результатів реформ, зумовлене невирішеністю проблем економічного відновлення та підвищення якості і стандартів життя. Тому, якщо раніше йшлося про **суспільний запит** на зміну економічної моделі розвитку, то нині варто говорити вже про **суспільну вимогу** щодо її модернізації.

11.1. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

За підсумками 2015 р., основними загрозами економічній безпеці України залишаються такі.

1. Звуження масштабів економіки. Номінальні обсяги ВВП України у 2015 р. ледь перевищили 90,6²⁸⁰ млрд дол. США (133,5 млрд дол. США у 2014 р.). За паритетом купівельної спроможності ВВП на душу населення знизився до 7,5²⁸¹ тис. дол. США (8,2 тис. дол. США у 2014 р.). Це у

---

²⁸⁰World economic outlook April 2016 // IMF Data mapper. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>

²⁸¹Там само.

5,0 раза менше, ніж у середньому у країнах ЄС, у 4,0 раза нижче, ніж у Словаччині, у 3,5 раза – ніж у Польщі, у 3,4 раза – ніж у РФ, у 3,2 раза – ніж у Казахстані, у 2,3 раза – ніж у Білорусі. Національна економіка так і не відновила докризових параметрів – за підсумками 2015 р., її обсяг становив лише 78,6 % рівня 2008 р. Зниження продуктивності економіки і, як наслідок, знецінення ключових економічних активів суттєво обмежує можливості протидії гібридним загрозам.

2. Пікові рівні падіння економіки упродовж трирічного циклу рецесії. У 2015 р. скорочення ВВП сягнуло 9,9 %²⁸² внаслідок згорання обсягів виробництва майже всіма видами економічної діяльності. Лідерами такого зниження стали: фінансова та страхова діяльність (-27,7 %), оптова й роздрібна торгівля (-16,8%), добувна промисловість (-14,3 %), переробна промисловість (-13,7 %), будівництво (-12,4 %), водопостачання (-10,5 %). Дещо менші темпи падіння зафіксовано щодо операцій із нерухомим майном (-8,4 %), професійної, наукової та технічної діяльності (-6,6 %), сільського, лісового й рибного господарства (-4,7 %), державного управління та оборони (-3,8 %), освіти (-2,2 %), транспорту і складського господарства (-1,4 %), інформації та телекомунікацій (-1,3 %). Зростання зареєстровано лише у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (+2,3 %), що свідчить про увагу держави до виконання зобов'язань із соціальної допомоги в умовах зовнішньої агресії.

Лише у IV кварталі 2015 р. з'явилися окремі ознаки економічного відновлення: за більшістю видів економічної діяльності досягнуто зростання відносно відповідного періоду попереднього року. Така позитивна тенденція продовжилась в 2016 р. Лідерство належить галузям будівництва (+10,8 % у IV кварталі 2015 р. та +6,8 % у I кварталі 2016 р.), інформації та телекомунікацій (+6,5% та 5,4 % відповідно), операцій із нерухомим майном (5,8 % та +5,7 %), транспорту і складського господарства (+4,9 % та +5,4 %), професійної, наукової та технічної діяльності (+3,9 % та 5,6 %), добувної промисловості (+1,9 % та +5,2 %). Водночас окремі ознаки макроекономічної стабілізації (відновлення росту низки сегментів економіки, утримання дефіциту бюджету, попередження дефолту та банківської кризи) є хоча й позитивними, проте вкрай недостатніми для подолання економічної рецесії.

Несприятливі прогнози розвитку світової кон'юнктури та продовження воєнного конфлікту на Донбасі дозволяють прогнозувати на 2016 р. лише в межах 1,5 – 2,0 %²⁸³ зростання ВВП, чого критично недостатньо для підвищення рівня життя населення в умовах протидії гібридним загрозам.

²⁸²Зміна обсягу валового внутрішнього продукту за 2015 рік СНР-2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/vvp/ind_vvp/ind_2015_u_n.htm

²⁸³Economic Intelligence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/indicators>; 1,5% у 2016 р. IMF, World economic outlook April 2016, P. 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/>; Про схвалення прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 р. та основних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку України на 2017–2019 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 р. № 558 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/558-2015-%D0%BF/print1443085181050764>

3. Деіндустріалізація та закріплення низькотехнологічної структури економіки. Накопичення технологічної відсталості та застарілість виробничих потужностей (за останні 15 років рівень зношеності основних засобів фактично подвоївся із 43,7 % у 2000 р. до 83,5 % у 2014 р.) пришвидшили згортання промислового виробництва, яке у 2015 р. становило 13,0 %. Це відбулося майже в усіх галузях промисловості, за винятком кількох низькотехнологічних виробництв (виноградних вин, тютюнових виробів, ткацького, лісопильного і стругального виробництва) та окремих видів машинобудування (радіологічного, електромедичного устаткування, виробництва вузлів, деталей і машин для сільськогосподарської техніки та автотранспортних засобів). Незначне відновлення економічного зростання промисловості у першій половині 2016 р. (+2,0 % за січень-червень 2016 р.) вкрай недостатнє для вирішення завдань реіндустріалізації економіки на новому технологічному рівні.

Водночас у 2015 р. Україна посилила аграрну спеціалізацію економіки, отримавши практично співставні з переробною промисловістю обсяги доданої вартості в сільському господарстві, лісництві й рибальстві. Разом з оптовою та роздрібною торгівлею ці галузі формують майже 39²⁸⁴ % ВВП. У країнах ЄС частка сільського господарства, лісництва та рибальства у ВВП є на порядок нижчою, ніж в Україні (у середньому у країнах ЄС 1,5²⁸⁵ % у 2015 р.), тоді як внесок професійної, наукової і технічної діяльності у ВВП майже втричі перевищує українські показники (у середньому 10,9 % ВВП в ЄС та лише 3,8 % в Україні). Такі структурні дисбаланси між українською і європейською економіками обмежують конкурентні можливості національної економіки у процесі євроінтеграції.

Технологічна відсталість та консервація низькотехнологічної структури виробництва свідчать про кризу вітчизняної промислової політики. Це обмежує перспективи росту національної економіки та ослаблює економічну безпеку держави в умовах переходу світової економіки на новий технологічний рівень і реалізації в країнах ЄС програми четвертої промислової революції²⁸⁶, заснованої на стандартах цифрової економіки, нових параметрах продуктивності та ресурсної ефективності.

4. Стагнація інвестиційної активності. Майже трирічний тренд спаду інвестиційної активності (з II кварталу 2013 р. по III квартал 2015 р.) характеризувався критичним зниженням валового нагромадження основного капіталу в економіці країни, рівень якого сягав 28 % у III кварталі 2014 р. Незначне нарощування валового нагромадження основного капіталу на 1,5 % у IV кварталі 2015 р. та 4,2 % у I кварталі 2016 р. хоча й є позитивним сигналом, але вкрай недостатнє для необхідного країні

²⁸⁴ Валовий внутрішній продукт за 2015 рік СНР-2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv.htm

²⁸⁵ Gross value added and income by industry [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/en/data/database>

²⁸⁶ Horizon 2020. Work Programme 2016–2017, European Commission Decision C (2015) 6776 of 13 October

інвестиційного буму. Несприятливий інвестиційний клімат, посилений зовнішньою агресією, обмежив можливості нарощення іноземних інвестицій у країну, за рахунок яких у 2015 р. профінансовано лише 3,0 % капітальних вкладень (2,0 % – у I кварталі 2016 р.). Посилення дисбалансу між споживанням та інвестуванням²⁸⁷ зумовлює довгострокові ризики економічного відновлення.

В умовах сповільнення економічних реформ вичікувальна стратегія інвесторів призупинила спад капітальних інвестицій в економіку (індекс капітальних інвестицій у 2015 р. становив -1,7 %, а у I кварталі 2016 р. вже + 0,7 %). Тоді як у 2014 р. темпи падіння капітальних інвестицій в річному вимірі становили -24,1 %. Таким чином, навіть з урахуванням ефекту низької статистичної бази можна зафіксувати первинні ознаки поступового відновлення довіри до національної економіки з боку як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів.

У 2015 р. зростання обсягів інвестицій порівняно з 2014 р. зареєстровано в секторах інформації та комунікації (індекс капітальних інвестицій підвищився у 2,2 раза, у т.ч. у галузі телекомунікацій (електрозв'язку) – у 2,6 раза, комп'ютерного програмування та надання інших інформаційних послуг – в 1,4 раза); державного управління і оборони – у 2,3 раза; наземного і трубопровідного транспорту – в 1,7 раза; авіаційного транспорту – в 1,7 раза; сільського, лісового та рибного господарства – в 1,3 раза, у т.ч. рибного господарства – в 2,5 раза. Зросли також обсяги інвестицій в освіту (в 1,5 раза) та наукові дослідження і розробки (в 1,2 раза). За більшістю видів економічної діяльності продовжилось нарощення капітальних інвестицій у I кварталі 2016 р.

Разом з тим критично низькою залишається інвестиційна активність у промисловості, підприємства якої у 2015 р. знизили рівень капітальних інвестицій практично на 19,9 % (зменшення на 25,7 % у 2014 р.). Низка галузей промисловості скорочують інвестиції в I кварталі 2016 р. (хімічна промисловість на 12,8 %, металургія – на 19,6 %, добувна промисловість та розроблення кар'єрів – на 6,6 %). Водночас більшість галузей відновили зростання капітальних інвестицій у I кварталі 2016 р. Лідерами серед них є виробництво електричного устаткування (+3,9 раза), виробництво гумових і пластмасових виробів (+2,0 раза), виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (+1,5 раза), виробництво харчових продуктів та напоїв (1,45 раза). Проте загальне зростання капітальних інвестицій у промисловості на рівні 4,9 % за підсумками I кварталу 2016 р. потребує розширення стимулів для внутрішніх та зовнішніх інвесторів.

На тлі стриманості приватних інвесторів у 2015 р. держава підвищила інвестиційну активність, збільшивши бюджетні інвестиції у 2,4 раза до 21,2 млрд грн (з 8,7 млрд грн у 2014 р.). Як наслідок, державними ресурсами профінансовано 7,7 % усіх капітальних інвестицій у країні (3,9 % у 2014 р.). Важливим аспектом є продовження започаткованого у 2014 р.

²⁸⁷За даними Держстату, частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП знизилася до 13,3 % у 2015 р., що в 1,4 раза менше, ніж у 2012 р. (14,2 % у 2014 р. та 16,9 % у 2013 р.).

тренду домінування в інвестуванні місцевих бюджетів. Фінансування капітальних інвестицій з місцевих бюджетів у 2015 р. удвічі перевищило відповідні видатки з державного бюджету, що засвідчує реальну дієвість запровадження економічної та бюджетної децентралізації для вирішення завдань економічного розвитку на місцях.

5. Нестабільність національної грошової одиниці в умовах високої зовнішньоекономічної залежності. Посилення дисбалансів розвитку у 2015 р. значною мірою зумовлювалося майже дворазовою девальвацією національної грошової одиниці (середньозважений курс гривні до долара США у 2015 р. становив 21,85 грн/дол. США, у 2014 р. – 11,89 грн/дол. США). У січні-червні 2016 р. середньозважений курс гривні досяг 25,5 грн/дол. США. Різне знецінення національної валюти при цьому не знизило, а, навпаки, посилило імпортозалежність²⁸⁸, проте відчутного по-жвавлення експорту також не відбулося. Зосередженість спеціалізації експортного потенціалу країни на ринках низько- та середньотехнологічних товарів з високою ціноюволатильністю зумовила згортання вітчизняного експорту у 2015 р. Очевидною є неконкурентоспроможність наявної експортоорієнтованої моделі економіки, яка нівелює стимулюючий ефект девальвації національної валюти щодо розвитку національних виробників і їх позицій на зовнішніх ринках. Без кардинальних структурних реформ така експортна спеціалізація країни щорічно генеруватиме макроекономічні ризики та дисбаланси.

6. Високий інфляційний тиск на тлі загального дефляційного тренду в більшості розвинених країн світу. За підсумками 2015 р., індекс споживчих цін в Україні становив 143,3 % (грудень 2015 р. відносно грудня 2014 р.), а індекс цін виробників – 125,4 %, що впритул наблизило ринки до порогу гіперінфляції. Водночас у сучасній економічній політиці багатьох розвинених країн однією з основних проблем є усунення негативного впливу дефляції на рівень економічно-інвестиційної активності. Дедалі активніше в ЄС, Японії, Китаї та інших розвинених країнах обговорюється й апробується такий інструмент, як від'ємна процентна ставка, спрямована на стимулювання інвестицій та дестимулювання спекуляцій і виведення капіталу з обороту. Більшість зазначених питань фактично не обговорюються та не прораховуються у процесі розроблення й реалізації економічної політики в Україні.

7. Накопичення боргового дисбалансу. На кінець 2015 р. співвідношення державного та гарантованого державою боргу щодо ВВП зросло до 72,5 % (граничний рівень 60 %). При цьому вартісні обсяги у доларовому еквіваленті скоротилися у 2015 р. на 6,2 % (за 4 місяці 2016 р. обсяги боргу в доларах США зросли на майже 1,6 млрд дол. США, або ж 2,4 %), що сукупно свідчить про неефективність використання потенціалу зовнішніх запозичень для потреб зростання економіки. Очевидно, що утримання на

²⁸⁸За даними Держстату, співвідношення обсягів імпорту товарів та послуг до ВВП у 2015 р. становило 54,8 %, у 2014 р. – 52,1 %.

мінімальному рівні дефіциту платіжного балансу (-0,2 %²⁸⁹ до ВВП на кінець 2015 р., -3,4 % – у 2014 р.), яке ґрунтується на хиткій базі нарощення боргів, уповільненні відтоку прямих іноземних інвестицій, випереджаючому скороченні імпорту, має короткостроковий запас міцності (за січень-травень 2016 р. дефіцит платіжного балансу склав 1,4 % ВВП). Це зумовило погіршення Міжнародної інвестиційної позиції України, рівень якої за результатами 2015 р. становив -57,6 % ВВП, що на 10,7 відсоткового пункту нижче за показник 2014 р. Отже, політика покриття платіжних розривів, реалізована у 2015 р., має трансформуватися в політику розвитку внутрішніх ресурсів, підвищення добробуту населення та платоспроможності держави.

У контексті зазначеного пріоритетами політики реформ і забезпечення макроекономічної стабілізації залишаються:

1. Підвищення якості планування економічного розвитку та зміцнення інституційної бази управління. Це має посилити відповідальність органів влади в ухваленні управлінських рішень, а також відновити довіру суспільства до державної влади. Відповідно до наявних викликів та загроз необхідно оновити формат державного стратегічного планування, забезпечити єдині підходи до державного прогнозування, привести їх у відповідність з базовими критеріями економічної безпеки. Слід чітко визначити адресність завдань, встановивши інституціональну та персональну відповідальність за результатами їх виконання.

2. Розбудова внутрішнього ринку. Основними завданнями є розроблення реальних механізмів та інструментів нарощення платоспроможного попиту населення, зокрема у спосіб послідовного наближення рівня оплати праці й державного соціального забезпечення до східно-європейських стандартів; зниження імпортозалежності внутрішнього ринку в сегменті споживчих товарів. Заходи щодо стимулювання внутрішнього попиту мають враховувати сучасні трансформації споживацької моделі, орієнтовані на нові технологічні та інноваційні стандарти.

3. Стимулювання інвестиційного зростання. Важливо забезпечити стабільність і прозорість процесів формування сприятливого інвестиційного клімату. Запровадження податкових, дерегуляторних, бюджетних стимулів для інвесторів має підкріплюватися політичною волею та попередженням політичної дестабілізації. Необхідно визначити механізми забезпечення сприятливого (конкурентного) довгострокового горизонту інвестування. Пріоритетними завданнями є подальша інвестиційна децентралізація і створення додаткових можливостей нарощування фінансування інвестицій ресурсами місцевих бюджетів, розширення проєктів публічно-приватного партнерства. Необхідно терміново завершити процес очищення банківського сектору та забезпечити реальне кредитування бізнесу на прийнятних умовах.

4. Відновлення промислової політики. Необхідно передбачити комплексну реіндустріалізацію промислового сектору України, ство-

²⁸⁹ Статистика зовнішнього сектору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446

рення умов для модернізації виробничих фондів та орієнтованість на потреби внутрішнього товарного ринку. Це потребує переосмислення промислових мультиплікаторів – точок зростання для національної економіки, які мають забезпечити міжгалузеву ланцюгову активізацію реального сектору економіки. З урахуванням поставлених орієнтирів має бути здійснена відповідна ревізія державного замовлення та розширені проекти публічно-приватного партнерства. Промислова політика має ґрунтуватися на реалістичності ресурсного забезпечення поставлених цілей, відповідати вимогам часу та мати чіткі критерії успішності виконання.

5. Утримання курсової та цінової стабільності. Завданням грошово-кредитної та інфляційної політики має стати забезпечення на системній основі стабільності курсу національної валюти та утримання прийнятого рівня інфляції не лише на коротко-, а й на середньостроковий період. Необхідно виходити з того, що зміцнення гривні відповідає потребам розвитку реального сектору економіки (зниження вартості модернізації), поліпшення умов повернення валютних запозичень та відновлення внутрішнього платоспроможного попиту.

11.2. ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

В умовах нерозвиненості внутрішнього ринку перспективи економічного відновлення в Україні визначально залежать від ефективності зовнішньоекономічних зв'язків. Погіршення стану зовнішньоторговельного співробітництва України у 2015 р. стало одним з ключових чинників розгортання кризових процесів. Ситуація ускладнюється відсутністю політичного та управлінського консенсусу щодо перспектив та механізмів забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави, які мають бути зафіксовані низкою програмних документів на кшталт Національної експортної стратегії. **Україна поступово втрачає спеціалізацію у міжнародній виробничо-коопераційній діяльності, що позбавляє національну економіку гідного місця у глобальних ланцюгах доданої вартості.**

У 2015 р. Україна належною мірою не скористалася можливостями міжнародного співробітництва. За оцінками *Doing Business 2016*²⁹⁰, країна не змінила позицію за умовами провадження міжнародної торгівлі, другий рік поспіль посівши 109-те місце з 189. Основною проблемою залишається регуляторна складність здійснення експортної діяльності. За обсягом часу, необхідного для документального оформлення експорту, Україна перебуває на рівні низки африканських та центральноамериканських країн.

²⁹⁰*Ease of Doing Business in Ukraine. Doing Business 2016. World Bank Group. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/ukraine>*

Зовнішньоторговельне співробітництво України у 2015 р. здійснювалося в умовах поглиблення кризових явищ у національній економіці, зменшення зовнішнього попиту та різкого зниження цін на основних сировинних ринках. При цьому зросла відкритість економіки, що посилило залежність економічної динаміки від кон'юнктури зовнішніх ринків. Так, експортна квота національної економіки у 2015 р. становила 42,1 % ВВП, тоді як у 2013 р. – 35,3 % ВВП²⁹¹. Така динаміка рівня відкритості економіки в умовах економічного спаду свідчить про погіршення стану внутрішнього товарного ринку. Своєю чергою, консервація наявної моделі розвитку внутрішнього ринку та характеру зовнішньоторговельного співробітництва України істотно обмежує перспективи економічного зростання, що актуалізує потребу її заміни.

Два роки поспіль зовнішньоторговельний оборот української економіки стрімко скорочується і досяг у 2015 р. 74,7 млрд дол. США (33,9 млрд дол. США за підсумками I півріччя 2016 р.)²⁹². Його падіння становило 23,9 % у 2014 р., 29,9 % у 2015 р. та 6,2 % у I півріччі 2016 р., що відкинуло зовнішньоторговельні показники економіки України до рівня 2005 р. При цьому зниження вартісного виміру товарного експорту у 2015 р. на 29,4 % (-10,5 % у I півріччі 2016 р.) супроводжувалося небезпечною тенденцією до скорочення на 8,1 % (-6,5 % у I півріччі 2016 р.) фізичних обсягів поставок товарів, що суттєво погіршує стан зовнішньоекономічної безпеки. Водночас платіжний баланс України був урівноважений випереджаючим скороченням обсягів товарного імпорту. Так, після падіння на 31,7 % у 2014 р. скорочення імпорту у 2015 р. становило 30,4 % (-1,8 % у I півріччі 2016 р.), що забезпечило вирівнювання негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу (позитивне сальдо товарної торгівлі у 2015 р. сягнуло 1,6 млрд дол. США, але вже у I півріччі 2016 р. накопичилось від'ємне сальдо у 0,7 млрд дол. США).

З-поміж позитивних здобутків зовнішньоторговельної діяльності варто виокремити пришвидшення її географічної диверсифікації, що рельєфно окреслилося зменшенням частки СНД у структурі зовнішньоторговельних поставок. Так, у 2011 р. СНД формував 39,2 % сукупного експорту та 44,5 % імпорту України, тоді як у 2015 р. його частка знизилася до 21,5 % і 25,7 % відповідно (16,7 % та 21,1 % у I півріччі 2016 р.). У 2015 р. безумовним лідером зовнішньоторговельних потоків національної економіки стали країни ЄС (34,1 % експорту і 42,5 % імпорту товарів), що свідчить про активізацію процесів євроінтеграції України (39,2 % і 44,7 % у I півріччі 2016 р. відповідно).

Водночас необхідно акцентувати увагу на недостатньому використанні Україною торговельних можливостей, наданих пілотною дією положень Угоди про асоціацію з ЄС. Результати першого року відкриття «вікна можливостей» у межах надання тарифних квот українським виробникам²⁹³ вказують на по-

²⁹¹ За даними МВФ.

²⁹² Тут і далі по розділу застосовуються дані митної статистики зовнішньої товарної торгівлі ДФСУ.

²⁹³ *Вільна торгівля з ЄС – тарифні квоти в рамках вільної торгівлі з ЄС* / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6b5885b5-24c5-4b77-8eb1-bf9c2b03b80e>

требу подальшої ревізії переліку товарів, що підлягають преференційному режиму. Практика засвідчує, що квоти на експорт частини товарів вибираються за лічені тижні, водночас річна вибірка за іншими товарами перебуває на рівні 6–23 %. При цьому численні товарні позиції взагалі досі не мають доступу до ринку ЄС. Як наслідок, існує вагомий нереалізований потенціал співробітництва України з країнами ЄС. Так, зростання частки ЄС у структурі зовнішньоторговельного обороту України супроводжувалося скороченням обсягів торгівлі. Зокрема, експорт до країн ЄС знизився у 2015 р. на 23,5 %, а товарний імпорт із ЄС – на 25,3 %, водночас у I півріччі 2016 р. намітилась тенденція до зростання (експорт товарів зріс на 7,3 %, а імпорт на 2,8 %). Схожа ситуація склалася і на азійському векторі торгівлі: у 2015 р. частка країн Азії у вітчизняному експорті зросла до 31,2 %, тоді як експортна виручка скоротилася на 18,4 %, а обсяги імпорту знизилися на 32,9 %. Частково ситуація змінилась у I півріччі 2016 р., при частці країн Азії у 30,8 %, експорт товарів скоротився на 14,5 %, проте імпорт зріс на 17,1 %.

Реалізуючи заходи, спрямовані на імплементацію умов Угоди про асоціацію з ЄС, **необхідно постійно враховувати два важливі аспекти процесу євроінтеграції:**

1) євроінтеграційні завдання для України згідно з умовами Угоди є поточними цілями, тоді як остаточною метою є забезпечення готовності до вступу в Європейський Союз, як це передбачається Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Тому Україна вже зараз має передбачати і планувати наступні кроки щодо повної адаптації чинних у державі норм та правил до стандартів ЄС і подальшого поглиблення економічної взаємодії;

2) економічна система Європейського Союзу постійно модифікується та ускладнюється. Йдеться про створення Фіскального та Банківського Союзів, удосконалення Валютного Союзу, об'єднання в єдиній зоні вільної торгівлі ринків ЄС і США тощо. Це вимагає від України постійного моніторингу зазначених процесів та опрацювання підходів до інтеграції не із сучасним, а з майбутнім Євросоюзом.

В умовах гібридної війни у 2015 р. пришвидшеними темпами згорталися економічні відносини з РФ. Зниження обсягів експорту до РФ у 2015 р. сягнуло 50,8 % (у I півріччі 2016 р. експорт додатково скоротився на 34 %), тоді як у 2014 р. скорочення поставок було зафіксовано на рівні 34,8 %. Усього у 2014–2015 рр. українські експортери скоротили поставки до РФ на 67,9 % (до 4,8 млрд дол. США), а їх частка знизилася до 12,6 % (до 1,5 млрд дол. США і відповідно частка у 9,2 % у I півріччі 2016 р.). Водночас зі скороченням експортних поставок до РФ значно зменшилися обсяги імпорту. Лише у 2015 р. Україна знизилася закупівлю російських товарів на 43,8 % (у 2014 р. – на 52,1 %), у I півріччі 2016 р. імпорт російських товарів додатково скоротився на 31,6 %. Загалом втрати обсягів товарної торгівлі України на російському ринку у 2014–2015 рр. унаслідок торговельних війн та впливу кон'юктурних ринкових факторів

можна оцінити у 15 млрд дол. США. Проте РФ усе ще залишається найбільшим ринком збуту вітчизняної продукції.

Посилюючи аграрну спеціалізацію на світовому ринку, Україна продовжує втрачати експортні позиції фактично за всіма традиційними напрямками діяльності. За підсумками, 2015 р. частка продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини досягла 38,2 %, а у I півріччі 2016 р. – 40,8 % (у 2007 р. – 12,8 %). Таке зростання частки продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини у формуванні товарного експорту не забезпечувалося збільшенням експортної виручки (-12,7 % у 2015 р.) і лише у I півріччі 2016 р. ситуація дещо покращилась (виручка збільшилась на 3,3 %). Водночас традиційний локомотив вітчизняного експорту – металургійна промисловість, скоротивши частку в експорті з 41,3 % у 2008 р. до 24,8 % у 2015 р. (23,2 % у I півріччі 2016 р.), втратила за цей період 66 % експортної виручки. Лише у 2015 р. експорт металопродукції скоротився на 37,9 % до 9,5 млрд дол. США (-23,7 % до 3,9 млрд дол. США у I півріччі 2016 р.).

Через втрату значної частини промислово-виробничого комплексу, що опинилася під окупацією на Донбасі, значні перебої з постачанням сировини, а також унаслідок розбалансування цінових параметрів собівартості продукції критичною залишається ситуація в секторі експорту хімічної продукції, де лише у 2015 р. зменшення експортної виручки становило 31,5 % (додатково -31,3 % у I півріччі 2016 р.). Значних втрат зазнають вітчизняні виробники машинобудівної продукції, для яких фактично закривається ринок РФ, а диверсифікація поставок на інші ринки не відбувається. Експортні поставки цих товарів скоротилися у 2015 р. на 35,2 %, а частка в сукупному експорті знизилася до 12,5 % (-6,4 % та частка у 12,3 % відповідно у I півріччі 2016 р.).

Серйозною проблемою зовнішньоторговельної діяльності України залишається відсутність технологічного паритету у зовнішньоторговельному обороті, де превалюють середньо-низькотехнологічні товари (металургія і мінеральні продукти, за підсумками I півріччя 2016 р. відповідно 34,9 % в експорті та 40,5 % в імпорті). При цьому Україна втрачає технологічні позиції експорту: частка високотехнологічних і середньо-високотехнологічних товарів сукупно становить лише 14,4 %, а відповідних товарів в імпорті – 38,3 %. Згортання можливостей виходу вітчизняної продукції кінцевого використання на традиційні ринки, а це передусім товари машинобудування, негативно позначилося на структурі вітчизняного експорту за рівнем промислової переробки товарів. Експорт українських товарів кінцевого використання в минулі роки становив 24–27 млрд дол. США, в окремі роки їх частка в загальному експорті сягала 40 %. Натомість їх поставки у 2015 р. скоротилися до 12,9 млрд дол. США (у структурі поставок – 33,9 % у 2015 р. та 36,5 % у I півріччі 2016 р.). Частка сировинних товарів в експорті досягла 42 % у 2015 р. (40 % у I півріччі 2016 р.), тоді як у 2007 р. ці товари забезпечували лише 23,3 % експорту.

Зазначений характер товарообміну формує значні деформації національної економіки, без подолання яких перспективи економічного розвитку

є проблематичними. Концентруючи нетехнологічну спеціалізацію у глобальних ланцюгах доданої вартості, українські виробники опиняються в найбільш ризиковому високоеластичному за попитом сегменті конкурентної боротьби, де цінові чинники відіграють провідну роль. Через незначну частку доданої вартості у цих товарах цінові коливання на світових ринках здатні у найкоротші терміни призводити до банкрутства цілі галузі. Водночас невичерпний потенціал зростаючого попиту України на технологічний імпорт генерує постійну потребу залучення інвестиційних та позичкових ресурсів. Причому внутрішній фінансовий ринок неспроможний забезпечити відповідні потреби, а отже, платіжний баланс країни постійно опинятиметься під тиском.

Скорочення платоспроможного попиту на внутрішньому товарному ринку зумовило 35 % згорання імпорту продукції кінцевого використання, при цьому частка в сукупних поставках імпорту цього товарного агрегату все ще залишається на рівні майже 42 %. Тенденція різко змінилась у 2016 р.: так, у I півріччі імпорт таких товарів зріс на 26,5 % порівняно з аналогічним періодом 2015 р., а частка у сукупних поставках імпорту досягла 48,5 %. Така ситуація вкотре актуалізує потребу подолання кризи національної переробної промисловості, яка не здатна навіть в умовах глибокої корекції умов торгівлі задовольняти внутрішній споживчий та інвестиційний попит.

Перспективи міжнародного економічного співробітництва України у 2016 р. залежать від здатності держави нівелювати вплив низки несприятливих чинників, до яких належать:

- несприятлива кон'юнктура ключових для України світових сировинних ринків, що загрожує втратою експортних позицій національних виробників;
- посилення дискримінаційних заходів щодо вітчизняних експортерів, як на ринках країн Митного союзу, так і внаслідок поширення протекціонізму на ринках азійських країн;
- технологічна неспроможність реального сектору національної економіки забезпечити прорив у нарощенні поставок на ринки ЄС;
- збереження надмірного рівня імпортозалежності внутрішнього товарного ринку внаслідок згорання інвестиційного та споживчого попиту на продукцію вітчизняних виробників;
- погіршення економічної ситуації у ключових торговельних партнерів України, що обмежуватиме до них український експорт;
- загострення конкурентної боротьби на ключових для українських експортерів ринках;
- зменшення споживання на внутрішньому товарному ринку внаслідок критичного зниження купівельної спроможності, що заблокує переорієнтацію експортерів на потреби внутрішніх споживачів;
- розкручування інфляційної спіралі, що зумовить подальше підвищення тарифів природних монополій та девальвацію гривні;
- низька доступність фінансових ресурсів для оновлення основних фондів.

Вихід із поточної надскладної ситуації у сфері міжнародного економічного співробітництва потребує вжиття рішучих кроків, спрямованих на вирішення таких завдань.

1. Зниження залежності національної економіки від зовнішньоторговельної кон'юнктури у спосіб оптимізації експортної орієнтації виробників та розбудови внутрішнього ринку. Водночас основними орієнтирами модернізації української зовнішньоторговельної політики мають стати створення стимулюючих умов для експортоорієнтованих виробництв; забезпечення фінансової, страхової і гарантійної підтримки експортерів; посилення митного й цінового контролю для вирівнювання можливостей експортерів та імпортерів.

2. Забезпечення фінансової підтримки українських експортерів, відновлення кредитування зовнішньоторговельних операцій на пільгових умовах, а також створення агентства з експортного страхування.

3. Розвиток інституту економічної дипломатії, посилення «економізації» зовнішньої політики та налагодження інформаційної підтримки вітчизняного експорту.

4. Розширення сфери дії угод про Зону вільної торгівлі України з окремими торговельними партнерами та їх об'єднаннями на засадах забезпечення «дзеркальних» умов доступу на внутрішні товарні ринки.

11.3. ПРИОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

У 2015 р. розвиток внутрішнього ринку України відбувався в умовах стагнації інвестиційного і споживчого попиту, зумовлених зовнішньою агресією та рецесією національної економіки. Погіршення стану фінансів домогосподарств при випереджальному зростанні цін посилило структурні деформації споживання й наблизило його параметри до країн із низьким рівнем розвитку. При цьому значний відкладений попит внутрішнього ринку є потенційно потужним імпульсом для стимулювання економічного зростання, залучення інвестицій та створення робочих місць.

З-поміж тенденцій розвитку внутрішнього ринку України у 2015 р. варто відзначити:

1. Згортання обсягів споживання товарів та послуг домогосподарствами. Поглиблення рецесії у 2015 р. зумовило різке скорочення кінцевого споживання домогосподарств (-20,2 % у 2015 р., -8,3 % у 2014 р.), яке продовжилось у I кварталі 2016 р. (-2,2 %). У середньому у 2015 р. ціни зростали у 2 рази²⁹⁴ швидше, ніж заробітна плата найманих працівників. Середньомісячний реальний дохід у розрахунку на одну особу у 2015 р. скоротився порівняно з 2014 р. на 22,2 % і становив 2590,2 грн, що лише вдвічі вище офіційного прожиткового мінімуму в Україні. При цьому майже дві третини населення України отримують доходи нижче середнього рівня.

²⁹⁴За даними Держстату, рівень інфляції у 2015 р. становив 48,7 %, номінальне зростання заробітної плати – 20,5 %.

Частка оплати праці у ВВП у 2015 р. знизилася до 39,3 % (46,3 % у 2014 р.). За підсумками I кварталу 2016 р. оплата праці найманих працівників становила 42,3 % ВВП. В умовах підвищення базових тарифів та триваючого економічного спаду це істотно погіршило стан фінансів домогосподарств. Крім того, актуалізувалася проблема заборгованості із заробітної плати (накопичений рівень заборгованості із виплати зарплат у майже 1,9 млрд грн на початок 2016 р. утримується упродовж січня-травня 2016 р.), що додатково обмежило платоспроможний попит населення. Більше половини боргу невиконаних заробітних плат сконцентровано у прилеглих до зони зовнішньої агресії регіонах (станом на 1 січня 2016 р. така заборгованість по Луганській області становила 26,9 % (23,5 % станом на 1 червня 2016 р.), Донецькій – 19,2 % (18,6 % відповідно), Харківській – 8,6 % (10,3 % відповідно), що посилює тут соціальне напруження.

Зниження фінансових можливостей населення руйнує потенціал внутрішнього ринку. При цьому диспропорції між доходами та реальною вартістю проживання в Україні формують значний потенціал тінізації виробництва і споживання. Обмеженість джерел формування доходів населення в умовах високого інфляційного тиску зумовлює втрату купівельної спроможності та зниження внутрішнього попиту.

2. Погіршення структури споживання домогосподарств, що формує передумови для зниження інвестиційної привабливості та дестимулює підприємницьку діяльність в Україні. У 2015 р. частка витрат домогосподарств на придбання продуктів харчування та безалкогольних напоїв становила 53,1 % (51,9 % у 2014 р.), що більш ніж утричі перевищує середній рівень у країнах ЄС.

3. Скорочення обсягів оптової та роздрібною торгівлі. Зменшення обсягів оптової торгівлі, яке триває з 2012 р., доповнилося згортанням роздрібною торгівлі. Причому темпи падіння оптової торгівлі у 2015 р. уповільнилися (-7,5 % проти -17,9 % у 2014 р.), а темпи падіння роздрібною торгівлі різко зросли (-19,8 % проти -8,9 % у 2014 р.). Відновлення обсягів внутрішньої торгівлі у 2016 р. (обсяги оптової торгівлі за січень-червень 2016 р. зросли лише на 3,6 %, а роздрібною – на 2,3 % відповідно) вкрай недостатнє до повернення до докризового рівня. Різке падіння обороту роздрібною торгівлі пояснюється чутливістю роздрібною споживання до цінних шоків та зумовлене зниженням купівельної спроможності широких верств населення. Ресурс міцності, що формувався ціновим диспаритетом оптових і роздрібних цін, було вичерпано ще у 2014 р., що призвело до скорочення торговельних операцій.

4. Посилення регіональних дисбалансів роздрібною торгівлі. Диференціація обсягів роздрібною торгівлі в регіональному розрізі характеризується зростанням нерівномірності споживання. Роздрібний товарооборот підприємств на одного жителя коливається від 1402 грн у Луганській області до 34 980 грн у м. Києві. Лише сім регіонів – м. Київ, Київська, Одеська, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька та Львівська області –

мають вищий за середній по країні рівень роздрібного товарообороту на одного жителя (11 380 грн за підсумками 2015 р.). В інших семи регіонах – Луганській, Донецькій, Тернопільській, Вінницькій, Сумській, Івано-Франківській та Хмельницькій областях – роздрібний товарооборот на одного жителя не перевищує 70,0 % від середнього по Україні. Критичний рівень падіння рівня споживання зареєстровано в регіонах, які постраждали від зовнішньої агресії (роздрібний товарооборот на одного жителя в Донецькій області у 3 рази, а в Луганській області – у 8 разів нижчий за середньоукраїнський).

5. Збереження імпортозалежності внутрішнього ринку непродовольчих товарів. Незважаючи на різку девальвацію гривні та зниження цінової конкурентоспроможності товарного імпорту, триває витіснення вітчизняних виробників із внутрішнього ринку. У сегменті непродовольчих товарів імпортозалежність внутрішньої торгівлі має тотальний характер. Тут імпортними товарами забезпечується майже 61 % потреб внутрішнього споживання (у I кварталі 2016 р. частка імпорту зросла до 63,5 %). Окремі сегменти внутрішнього ринку непродовольчих товарів майже повністю забезпечувались імпортом. Це, зокрема, ринки товарів легкої промисловості, які забезпечені імпортною продукцією більш ніж на 90 %, автомобілів – майже 96 %, побутових електротоварів – майже 89 %.

6. Домінування продукції українського виробництва на внутрішньому ринку продовольчих товарів. Частка продовольства, виробленого в Україні у 2014 р., забезпечила 85,6 %, у 2015 р. – 85,2 % роздрібного товарообороту, а за підсумками I кварталу 2016 р. – 84,2 %. Тому позиції вітчизняних виробників на цьому ринку варто вважати міцними.

7. Зниження пропозиції інноваційної продукції. Упродовж останніх років розвиток вітчизняної економіки не супроводжувався інноваційною активністю та насиченням внутрішнього ринку вітчизняними інноваційними розробками. У 2015 р. тенденція до скорочення частки інноваційно активних промислових підприємств збереглася як загалом у державі, так і в більшості регіонів, що призвело до зменшення частки інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції. Так, у 2015 р. промисловими підприємствами було реалізовано інноваційної продукції на суму 23,1 млрд грн, що становить лише 1,4 % від загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2014 р. частка такої продукції становила 2,5 %, у 2013 р. – 3,3 %).

Зазначене дає змогу стверджувати, що українська економіка перебуває у пастці низької продуктивності, низьких доходів та зумовлених ними хронічних макроекономічних дисбалансів. Це створює підґрунтя для поглиблення регіональної дезінтеграції всередині країни та посилення трудової міграції. Протидія зазначеним процесам значною мірою залежить від гармонійного розвитку внутрішнього ринку, який має відбуватися на основі розширення товарної пропозиції вітчизняного виробництва, підвищення її конкурентоспроможності й адаптації до сучасних потреб споживачів. Це потребує вжиття невідкладних заходів щодо:

- **забезпечення доступу національних виробників до довгострокових кредитних ресурсів.** Грошово-кредитна політика Національного банку України має бути орієнтована на стимулювання банківської системи до кредитування реального сектору економіки, у т.ч. середнього та малого бізнесу;

- **запровадження стимулюючої системи оподаткування.** Національна податкова система в її нинішньому вигляді не стимулює економічний розвиток. Практичні кроки з реформування податкової системи спрямовані переважно на зміцнення фіскальної дисципліни, тоді як бізнес потребує реального зниження податкового тиску, спрощення податкового адміністрування, створення конкурентних умов в оподаткуванні, а також встановлення рівних та справедливих податкових правил;

- **відновлення купівельної спроможності населення.** Першочерговими заходами мають стати перегляд і затвердження базових державних соціальних стандартів (прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, неоподаткованого мінімуму доходів громадян) відповідно до їх середньоєвропейського рівня;

- **стимулювання економічної активності населення** у спосіб забезпечення умов для його самозайнятості; розширення доступності публічних ресурсів (комунальної та державної власності) і впровадження механізмів її залучення на засадах тимчасового використання для розвитку приватного бізнесу; впровадження освітніх програм, у т.ч. з використанням інструментів онлайн-освіти, з метою засвоєння населенням інструментів ведення власного бізнесу, підвищення фахового рівня самозайнятості та представників малого бізнесу, особливо серед вимушено переміщених осіб;

- **удосконалення антимонопольного регулювання.** Необхідним кроком тут має стати забезпечення прозорості й обґрунтованості тарифів на товари та послуги монополій. Необхідно посилити відповідальність природних монополій, особливо в енергетичному секторі, за зловживання своїм становищем. Доцільно нормативно обмежити імпортозалежність монополій, зокрема передбачити економічно обґрунтовані межі використання імпортних комплектуючих у виготовленні кінцевої продукції (особливо за наявності вітчизняних аналогів) та нормативи створення матеріальних резервів, які формуються за рахунок імпорту;

- **обмеження державних закупівель імпортної продукції.** Необхідно визначити чіткі умови доцільності закупівель імпортних товарів сектором загальнодержавного управління. Зокрема, під час обґрунтування закупівель імпортних товарів слід нормативно закріпити обов'язок розкриття інформації щодо необхідності та обсягів їх постобслуговування із залученням імпортного складника;

- **стимулювання розвитку внутрішнього ринку інновацій та високих технологій.** Реформування системи забезпечення розвитку внутрішнього ринку інновацій і високих технологій має ґрунтуватися на інтеграції науково-дослідної та інноваційної діяльності, створенні умов для зміцнення зв'язків між учасниками інноваційного процесу, стимулювання

розширення мережі й підвищення ефективності наявних об'єктів інноваційної інфраструктури;

- **підвищення ефективності захисту внутрішнього ринку.** Важливим кроком має стати розроблення Державної програми розвитку внутрішнього ринку до 2020 року, орієнтованої на вдосконалення системи державних заходів щодо захисту внутрішнього ринку від контрабанди, недобросовісної конкуренції та підвищення стандартів забезпечення безпеки споживачів відповідно до міжнародних зобов'язань України.

Враховуючи значний відкладений попит, в умовах відновлення платоспроможності населення розвиток внутрішнього ринку України має стати потужним драйвером економічного росту.

11.4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

Інноваційно-технологічний прогрес визначає перспективи економічного зростання України та можливості подолання технологічних викликів глобалізації. У сучасних реаліях технологічний розвиток і цифрові потоки значно потужніше впливають на зростання ВВП, аніж чинники традиційної торгівлі²⁹⁵. Динаміку глобального розвитку дедалі більше визначає масштабна роботизація фактично всіх галузей економіки, запровадження нових бізнес-моделей та корпоративних систем управління бізнесом на основі глобальних цифрових мереж, поширення безконтактної торгівлі.

Розуміння переваг інноваційного розвитку стимулює приватні корпорації до збільшення обсягів фінансування інновацій (у 30 країнах-лідерах 72,5 % інновацій профінансовано корпоративним сектором). У програмних документах США, Японії, країн – членів ЄС технологічні новації визначено фундаментальними атрибутами розвитку²⁹⁶. Україна не може залишатися осторонь цих процесів. Необхідно виходити з того, що формування нових технологічних переваг відкриває перспективи зростання продуктивності і зміцнення конкурентоспроможності економіки, а це, своєю чергою, дасть змогу розширити присутність національних виробників у міжнародних ланцюгах доданої вартості.

В Україні зберігаються можливості для створення технологічних конкурентних переваг у низці сфер економіки. Про це, зокрема, свідчить відновлення у 2015 р. окремих напрямів наукоємної та високотехнологічної кооперації в аерокосмічній галузі, розширення технологічного

²⁹⁵*Digital* globalization: The new era of global flows [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mckinsey.com/-/media/McKinsey/Business Functions/McKinsey Digital/Our Insights/Digital globalization The new era of global flows/MGI Digital globalization Full report.ashx>

²⁹⁶Йдеться про такі документи: «Стратегія національної безпеки США» 2015 р., «Нова стратегія зростання» Японії 2010 р., «Європа 2020. Європейська стратегія для розумного, сталого та всеохопного зростання», «Нова високотехнологічна стратегія. Інновації для Німеччини» 2014 р. та ін.

співробітництва у сфері військових технологій та технологій подвійного призначення. У секторі інформаційно-комунікаційних технологій українські розробники та компанії демонструють стабільний рівень конкурентоспроможності. Глобальні технологічні компанії створюють в Україні центри досліджень і розробок, зокрема у сферах телекомунікацій, фінансових послуг, електронної комерції, програмного забезпечення тощо (понад 100 компаній залучили близько 12,4 тис. інженерів)²⁹⁷.

Водночас **подолання інноваційно-технологічного розриву з іншими країнами все ще залишається екзистенційним викликом для економічного розвитку України.** У Глобальному індексі інновацій²⁹⁸ у 2014–2015 рр. Україна утримує 63–64-ту позицію, що набагато нижче рівня як розвинених країн регіону, так і багатьох країн з ринками, що розвиваються (у т.ч. Вірменії, Туреччини, Білорусі, Росії). На одну позицію знизився рейтинг України у 2015 р. за рівнем конкурентоспроможності економіки (79-те місце з-поміж 140 країн²⁹⁹). Утриматись у рейтингу України дають змогу чинники поліпшення сприйняття інноваційної спроможності економіки, потенціал науково-дослідницьких інституцій, наявність кваліфікованих дослідників та інженерів, якість системи вищої освіти. При цьому за показниками технологічної готовності (оснащеність новими технологіями) Україна таких конкурентних переваг не має, і її позиції є вкрай невисокими – у 2015 р. 86-те місце: показник наявності новітніх технологій (96-та позиція), прямі іноземні інвестиції і передача технологій (117-ма позиція), показник поглинання технологій на рівні фірм (100-та позиція).

Негативні параметри соціально-економічного розвитку України у 2015 р. корелювали з незадовільним рівнем ефективності наявних технологій, нестійким характером упровадження інновацій, відсутністю чітких довгострокових стимулів до розширення інноваційно-технологічного розвитку. Про це, зокрема, свідчить:

- *застарілість технологічної бази української промисловості.* На кінець 2014 р. рівень зношеності основних засобів становив 83,5 % (у секторі транспорту, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності ступінь зношеності досяг 97,9 %, промисловості – 60,3 %, сфері інформації та телекомунікації – 57,4 %, будівництві – 54,4 %). Наявні темпи оновлення основних засобів у більшості галузей промисловості (6–8 % у річному вимірі) принципово не здатні забезпечити їх пришивджену модернізацію;

²⁹⁷ *IT Ukraine: IT services and software R&D in Europe's rising tech nation. 2016 edition* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uadn.net/files/ukraine_it.pdf

²⁹⁸ *The Global Innovation Index 2015: The Human Factor in Innovation* // World Intellectual Property Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2015-chapter1.pdf

²⁹⁹ *The Global Competitiveness Report 2015-2016.* World Economic Forum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

- *домінування у структурі виробництва переробної промисловості низько- і середньо-низькотехнологічних галузей*, частка яких у структурі реалізації промислової продукції у 2014 р. становила 80 % (високотехнологічних – лише 4 %);

- *скорочення кількості кваліфікованих наукових кадрів*. З 2010 р. до 2015 р. кількість наукових організацій зменшилася на 25 % – з 1303 до 978, а кількість наукових працівників (дослідників, техніків та допоміжного персоналу) – на 28,3 %. За даними ЮНЕСКО³⁰⁰, Україна на сьогодні майже втричі поступається Чехії за показником загальної чисельності дослідників на 1 млн населення (1,5 тис. осіб в Україні проти 4,5 тис. осіб у Чехії), майже вдвічі – Російській Федерації (2,6 тис. осіб) і Польщі (2,6 тис. осіб);

- *згортання інноваційної діяльності та впровадження нових технологічних процесів*. В Україні інноваціями у промисловості у 2015 р. займалися 17,3 % підприємств, а безпосередньо впроваджували інновації лише 15,2 % підприємств. При цьому нові технології фактично припинили бути одним із напрямів інвестиційних вкладень для абсолютної більшості суб'єктів вітчизняної промисловості. Нові технологічні процеси впроваджували лише половина інноваційно активних промислових підприємств. Водночас обсяг витрат на придбання нових технологій становить менше 1,0 % від загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності. Лише невелика група промислових підприємств здійснює комерційно успішну інноваційну діяльність, а у промисловому секторі економіки фактично зупинилася технологічна модернізація, орієнтована на формування новітніх конкурентних переваг. Винятком є нечисленні підприємства добувної промисловості і виробництва транспортних засобів, які збільшили попит на нові технології;

- *звуження внутрішнього потенціалу технологічного розвитку*. Зменшується кількість підприємств, які створюють високі технології – у 2014 р. їх кількість скоротилася до 106 порівняно із 176 у 2013 р. Послаблюється зацікавленість підприємств у використанні передових технологій у виробничих процесах: у 2014 р. такі технології використовували 1637 підприємств, тоді як у 2013 р. – 2073. Водночас знижується рівень новизни нових технологій, який і так є незначним. Так, якщо у 2012 р. 15 % створених високих технологій мали принципово новий характер, то у 2013 р. – 13,6 %, а у 2014 р. – 9,7 %;

- *втрата вітчизняною промисловістю техніко-технологічного ресурсу модернізації серійного виробництва*, про що свідчить зменшення «зацікавленості» господарюючих суб'єктів у придбанні нових технологій, частка яких у структурі витрат на інноваційну діяльність скоротилася протягом 2011–2014 рр. на 6,7 п.п. (із 73,2 до 66,5 %);

- *низька захищеність прав інтелектуальної власності*. За експертними оцінками, рівень захисту прав інтелектуальної власності в Україні відповідає 93-й позиції з-поміж 129 країн світу та 15-й з 19 позицій серед кра-

³⁰⁰Science, technology and innovation. UNESCO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uis.unesco.org/DataCentre/Pages/BrowseScience.aspx>

їн Східної Європи і Центральної Азії³⁰¹. Україна, зокрема, поступається у сфері захисту прав інтелектуальної власності РФ, найближчим сусідам, країнам – членам ЄС (Польщі, Румунії, Угорщині). Тенденції тут також є невтішними: в Україні стан захищеності прав власності, за даними Індексу захисту прав власності в Індексі економічної свободи, у 2014–2015 рр. був найгіршим за всі попередні роки, а його рівень оцінювався майже удвічі нижче середньосвітового показника³⁰².

Наслідком послаблення інноваційного чинника промислового виробництва стала також орієнтація підприємств на тиражування і реалізацію апробованих інновацій, а не на формування нового попиту на ринку. Уже протягом тривалого часу домінуюча частка реалізованої інноваційної продукції (60–70 %), виробленої вітчизняними підприємствами, є новою тільки для самого підприємства. У 2015 р. частка такої продукції становила 68,4 %.

Очевидно, що подолання викликів економічного розвитку залежить від можливостей підвищення технологічної конкурентоспроможності України. Це потребує вжиття заходів щодо:

- **розроблення та імплементації національної стратегії забезпечення технологічної конкурентоспроможності до 2020 р.**, яка б конкретизувала технологічні і структурні пріоритети промислового розвитку, заходи розвитку інфраструктури інноваційної діяльності, системи інформаційної підтримки інноваційних процесів, плани розміщення організаційних структур із спеціальними правовими режимами економічної діяльності (технопарки, наукові парки, індустріальні парки, наукові центри, бізнес-інкубатори тощо). Пріоритетними завданнями є зміцнення технологічної основи сектору національної безпеки, енергетики, авіаційно-космічної та інформаційно-комунікаційної сфери, освоєння передових технологій у сферах перероблення. Реалізація науково-технологічного потенціалу України має передбачати розроблення нових матеріалів, розвиток енергозберігаючих, біо- і нанотехнологій. Це дасть змогу задовольнити потреби одночасно кількох промислових секторів, що забезпечить комплексний ефект відновлення національної промисловості;

- **реформування наявної організаційно-інституційної системи управління технологічним розвитком. Необхідно створити Національну раду України з питань розвитку науки і технологій**, відповідальну за політику й координацію органів державної влади у сфері досліджень та інновацій. До компетенції цієї інституції має належати визначення стратегічних орієнтирів національної науково-технологічної політики, моніторинг їх реалізації та оцінювання результативності;

³⁰¹*The IPR Index 2015*. Project of the Property Rights Alliance [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://internationalpropertyrightsindex.org/country?c=UKRAINE>

³⁰²*Index of Economic Freedom. Promoting Economic Opportunity & Prosperity* / The Heritage Foundation & The Wall Street Journal, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/index/visualize>

- **зміцнення промислової і технологічної бази оборонно-промислового сектору України**, який на основі державного замовлення має забезпечити потреби сектору безпеки у новітніх засобах ведення боротьби, використання для цього можливостей військово-технічного співробітництва з іншими країнами;

- **розбудови фінансової інфраструктури технологічного та інноваційного виробництва**. Йдеться про розвиток інститутів страхування і кредитування експорту, створення належних інституційних умов для розвитку мережі приватних венчурних фондів, технологічних платформ тощо. Необхідно забезпечити розширення механізмів державного фінансування фундаментальних досліджень у науково-прикладній сфері у спосіб запровадження конкурентного надання цільових грантів на дослідження з високим потенціалом до комерціалізації;

- **поглиблення міжнародної науково-технічної кооперації в сегменті технологічно складної та інноваційної продукції**. Необхідно забезпечити створення каналів обміну високими технологіями між Україною і Світом, удосконалити взаємодію на регіональному, національному та міжнародному рівні наукових установ і підприємств у країні; налагодити внутрішню комунікацію між науковими установами та інноваційними підприємствами;

- **удосконалення електронної інфраструктури**, насамперед збільшення пропускнуєї спроможності електронних мереж, запровадження привабливих для громадян електронних послуг у державному й комерційному секторі.

Важливим механізмом інституалізації інноваційно-технологічного розвитку в Україні має також стати розроблення «Державної програми проведення форсайтних досліджень та середньо- і довгострокового прогнозування науково-технічних та технологічних пріоритетів до 2030 р.». У ній необхідно передбачити періодичність підготовки прогнозів і обов'язковість їх урахування в державних програмах розвитку науково-технічних досліджень та інновацій.

Наслідуючи досвід світових технологічних лідерів, Україні варто послідовно поглиблювати доступність до глобальних цифрових мереж та використовувати принципово нові можливості реалізації технологічного потенціалу, які відкриваються з доступом до глобального середовища. У цьому контексті забезпечення технологічної конкурентоспроможності має набути статусу найвищого державного пріоритету.

11.5. СТИМУЛИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Підприємницький потенціал є найбільш цінним ресурсом та основною рушійною силою економічного зростання України. У сфері малого й середнього підприємництва (МСП) сконцентровано 99,9 % загальної кількості

кості суб'єктів господарювання, які забезпечують 60,9 % обсягу реалізації товарів та послуг (2,7 трлн грн у 2014 р.³⁰³).

Сектор МСП є роботодавцем для майже 6,9 млн українців, а його частка у сплаті податків та зборів (обов'язкових платежів) до зведеного бюджету України у 2014 р. сягає майже 76 %³⁰⁴.

Разом з тим потенціал підприємництва в Україні реалізовано недостатньо. За Індексом глобального підприємництва 2016³⁰⁵ Україна посідає 63-тє місце з-поміж 132 країн світу та 34-тє місце серед 40 європейських країн. Своєю чергою, згідно з Індексом *Doing Business 2016* відчутний прогрес в Україні зафіксовано лише у сфері реєстрації суб'єктів господарювання.

Довідково. Згідно з Індексом *Doing Business 2016*³⁰⁶ позитивні зміни національного середовища зареєстровано щодо реєстрації підприємств (із 70-го до 30-го місця), підключення до систем електропостачання (із 138-го до 137-го місця) та реєстрації власності (із 64-го до 61-го місця). Погіршили цей рейтинг для України позиції щодо отримання дозволів на будівництво (із 139-го до 140-го місця), доступу до кредитів (із 17-го до 19-го місця), захисту міноритарних акціонерів (із 87-го до 88-го місця) та оподаткування (із 106-го до 107-го місця). Без змін збереглися позиції щодо міжнародної торгівлі (109-тє місце), забезпечення виконання контрактів (98-тє місце) та вирішення проблем неплатоспроможності (141-ше місце).

Тому держава має активізувати зусилля у сфері реалізації національного підприємницького потенціалу. Визначальним напрямом стимулювання його розвитку є політика дерегулювання, яка потребує персоналізації інструментів та заходів для груп мікро-, малого й середнього підприємництва. Так, для мікроб'єктів малого бізнесу, які створюють «бізнес проти бідності», мають бути максимально скорочені регуляції, збережено спрощені системи оподаткування, обліку та звітності. Своєю чергою, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу має забезпечуватися утриманням простих і сталих регуляцій, а також мінімізацією можливостей для корупційних дій контролюючих органів у спосіб спрощення звітності та вимог до умов діяльності.

Розвиток суб'єктів малого й середнього бізнесу в Україні у 2015 р. відбувався у складних макроекономічних умовах на тлі суттєвого згортання внутрішнього ринку. При цьому найбільш вагомими викликами розвитку підприємницького потенціалу залишалися:

³⁰³ Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm

³⁰⁴ За даними ДФСУ.

³⁰⁵ *Global Entrepreneurship Index 2016*. The Global Entrepreneurship and Development Institute, Washington, D.C., USA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thegeedi.org/2016-global-entrepreneurship-index/>

³⁰⁶ *Doing Business 2016*, WB [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

- *значний рівень корупції в органах державної влади*, що супроводжувався посиленням втручання державних інституцій в економічну діяльність та збереженням високого рівня монополізації окремих секторів економіки. В умовах низької виконавчої дисципліни це провокувало появу нових обов'язкових регулювань і створення додаткових адміністративних бар'єрів для суб'єктів господарювання;

- *несприятливі макроекономічні умови розвитку, звуження внутрішнього інвестиційного та споживчого попиту*. Держава не визначилася з точками економічного росту, які б стимулювали відновлення інших секторів національної економіки й активізували внутрішнє споживання;

- *неналежна імплементація реформаторських законодавчих та нормативно-правових рішень у повсякденну практику системи державного управління*, пов'язана з відсутністю належного фінансового забезпечення державних службовців;

- *інерційність системи органів державної влади та суспільного сприйняття*, що посилює ризики повернення до популістських рішень унаслідок відтермінування перших позитивних результатів реформ.

Найбільш значущими невирішеними проблемами у сфері підтримки підприємництва нині залишаються:

- *збереження непередбачуваності регуляторної діяльності*. Підхід до планування регуляторної діяльності у 2015 р. значною мірою мав безсистемний, формальний характер, що істотно знизило її передбачуваність для суб'єктів господарювання та позбавляло їх можливості належно планувати свою роботу. Так, розроблення майже 40,0 % проектів регуляторних актів, поданих на погодження до державної регуляторної служби України, не було передбачено відповідними планами за 2015 рік, а за окремими облдержадміністраціями кількість проектів регуляторних актів, додатково включених до планів їх діяльності, зростає майже удвічі³⁰⁷;

- *недотримання органами виконавчої влади вимог щодо кількісного розрахунку вигод та витрат від введення в дію регуляторних актів*. Такі розрахунки масово набули формального характеру. Кількісні оцінки практично не застосовуються, аргументація доцільності та ефективності регуляторного акта забезпечується лише описовими поясненнями, що знижує ефективність регуляторної політики;

- *інертність місцевої влади у питаннях забезпечення відповідності проектів регуляторних актів вимогам та принципам державної регуляторної політики*. Підвищення якості підготовки проектів регуляторних актів у частині дотримання принципів доцільності, адекватності, ефективності, прозорості, урахування громадської думки на рівні місцевих органів виконавчої влади не спостерігалось³⁰⁸. Це є небезпечною ознакою рутини-

³⁰⁷ Аналітичний звіт про діяльність Державної регуляторної служби України у 2015 році. – К., 2016. – 60 с.

³⁰⁸ Там само.

зації важливої реформи, яка формує ризик ухвалення неефективних або шкідливих управлінських рішень на місцевому рівні.

У 2015 р. та з початку 2016 р. Президентом України проведено низку зустрічей з представниками бізнесу, на яких обговорено актуальні питання прискорення розвитку підприємництва. Зокрема, на зустрічі, яка відбулася у квітні 2016 р. за участю представників Уряду та НБУ, обговорювалися питання прискорення судової реформи для забезпечення належного захисту прав підприємців у судах, дерегуляції, роботи Державної фіскальної служби, митниці, державної підтримки національних виробників та експортерів, валютного регулювання, податкової реформи, деофшоризації економіки.

Це прискорило внесення парламентом змін до Конституції України щодо судової реформи з метою забезпечення справедливого суду. Окрім того, Урядом направлено до парламенту законопроекти стосовно уповноважених економічних операторів для радикального спрощення процедури оформлення вантажів на митниці, запроваджено механізм «єдиного вікна» для митного контролю. В парламенті перебувають законопроекти щодо лібералізації державного нагляду (з урахуванням позиції бізнесу), захисту міноритарних акціонерів, зареєстровано урядові законопроекти про реформу ДФС. Виконавчою владою готується програмний документ з метою підтримки внутрішнього виробництва. В частині валютного регулювання скасовано обов'язковий продаж валюти, що надходить в якості інвестицій.

З-поміж пріоритетних заходів державної політики у 2016 р. у сфері стимулювання розвитку підприємництва варто виокремити:

у сфері дерегуляції:

- зниження витрат суб'єктів господарювання та малого підприємництва на виконання обов'язкових регуляцій. Для цього необхідно посилити контроль Кабінету Міністрів України за виконанням вимог законодавства України центральними органами виконавчої влади щодо обов'язкового супроводження державних регуляторних актів кількісним аналізом вигод і витрат від їх запровадження. Доцільно також включити до Регламенту Верховної Ради України вимогу щодо супроводження проектів регуляторних актів аналізом наслідків регуляторного впливу. Принципово важливо в сучасній практиці регуляторної політики нормативно запровадити прийнятий у ЄС підхід, згідно з яким «введення регуляції на одну гривню має супроводжуватися скасуванням регуляцій на дві гривні»;

у сфері державної політики розвитку малого підприємництва:

- забезпечення ревізії системи відповідальності органів державного управління за розвиток підприємництва Кабінетом Міністрів України як комплексним інститутом органів державної влади. Необхідно виходити з того, що підприємство не може перебувати в секторі відповідаль-

ності окремого органу влади, оскільки політика його супроводження має комплексний міжвідомчий характер;

- приведення у відповідність обсягів фінансування державних програм сприяння розвитку підприємництва кількості створених у них робочих місць. При цьому кількість створених у результаті їх виконання суб'єктів господарювання має перевищувати кількість ліквідованих;

- забезпечення передбачуваності регуляторної діяльності органів державної влади, що сприятиме відновленню до них довіри з боку суб'єктів господарювання та створить передумови для здешевлення ведення господарської діяльності;

у сфері дозволів та контролю:

- нормативне закріплення принципу «мовчазної згоди» для запобігання порушенням посадовими особами установлених законом термінів надання документів дозвільного характеру та переведення частини таких документів на декларативний принцип;

- мінімізацію процедурних дій для отримання документів дозвільного характеру та ліцензій у спосіб забезпечення функціонування оновленого Реєстру документів дозвільного характеру, об'єднаного з ліцензійним реєстром і реєстром юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

- продовження мораторію на планові перевірки суб'єктів малого підприємництва з метою обмеження діяльності контролюючих органів, що не завершили своє реформування;

- поширення норм Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» на всі відносини, що виникають під час здійснення заходів державного нагляду. Це забезпечить уніфікацію норм законодавства та поліпшить бізнес-середовище;

- створення Інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду, яка міститиме інформацію про всі контрольні заходи та нормативне визначення вичерпного обсягу повноважень органів державного нагляду у сфері господарської діяльності з посиленням відповідальності за перевищення чи зловживання ними;

- встановлення єдиного порядку стягнення адміністративно-господарських санкцій, які застосовуються органами державного нагляду, за фактами встановлених порушень;

- розширення зобов'язань органів державного нагляду надавати консультативну підтримку суб'єктам господарювання;

у сфері участі в державних закупівлях:

- максимальне поширення електронної системи державних закупівель, посилення відповідальності за встановлення штучних обмежень в умовах тендерів.

У найближчій перспективі стимули щодо розвитку підприємницького потенціалу України полягають не у запровадженні нових законодавчих норм, а в демонтажі системної корупції та якісному поліпшенні роботи органів державного нагляду із забезпечення безумовного виконання норм законодавства всіма суб'єктами підприємництва.

11.6. ДЕТИНІЗАЦІЯ ТА ДЕОФШОРИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Без прогресу в детинізації економічних відносин принципово неможливо знизити хронічні дефіцити в секторі державних фінансів, зменшити державний борг, зупинити відплив капіталу, поліпшити якість і стандарти життя громадян України. Тинізація є внутрішнім, а офшоризація – зовнішнім викликом економічній безпеці держави. Проте є й інші руйнівні наслідки для державотворення: їх поширення посилює взаємну недовіру громадян України та державного істеблішменту, що неприпустимо для нації, яка ціною великих жертв захищає свій суверенітет.

Значні масштаби «тіньової» економіки визначено серед ключових глобальних ризиків найближчого майбутнього³⁰⁹. Проблема однаково відома як розвиненим країнам, так і країнам, що розвиваються. Податки є джерелом життєздатності держав, а можливості їх стягнення визначають міцність інститутів країн та стабільність поступального розвитку. Успадкована Україною радянська модель економічного розвитку традиційно містила вагомий тіньовий складник.

Довідково. Офіційні та експертні оцінки рівня тіньової економіки в Україні істотно розрізняються. Водночас навіть усереднені показники засвідчують, що вітчизняний рівень тіньової економіки істотно перевищує середні показники у країнах ЄС (18,0 %) ³¹⁰.

Так, за оцінками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, у 2015 р. рівень тіньової економіки становив 40 % від офіційного ВВП, що на 3 п.п. менше порівняно з 2014 р. Факт перевищення тіньовою економікою критичного рівня у 30,0 %³¹¹ від ВВП свідчить про наближення ситуації до кризової, оскільки в економіці функціонує система відтворення тіньових відносин. Рівень тинізації економічних відносин істотно коливається за галузями: від 8 % офіційної валової доданої вартості в сільському господарстві до 38 % у торгівлі та 56,0 % у добувній промисловості³¹².

За оцінками галузевих експертів, рівень тинізації в аграрній галузі становить близько 20 % у частині сільгосппродукції, 50 % – у частині молочної продукції та 100 % – у частині дикорослих плодів, ягід, грибів і горіхів. У легкій

³⁰⁹The Global Risks Report 2016, 11th Edition / World Economic Forum. – January, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2016/>

³¹⁰Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments / F. Schneider // Johannes Kepler Universitat Department of Economics Research Papers. – January, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>

³¹¹Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Мінекономрозвитку від 29.10.2013 р. № 1277.

³¹²Тенденції тіньової економіки в Україні. 2015 рік / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2016. – 11 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoiEkonomiki>

промисловості рівень тіньової економіки становить 67 %, на фармацевтичному ринку – 40 %; у роздрібній торгівлі – 62 %; у ресторанному бізнесі – 70 %³¹³.

Масштабною залишається негативна практика агресивного податкового планування, що вимагає застосування в Україні міжнародних правил щодо боротьби з оптимізацією податків. В Україні протягом 2013–2015 рр. було прийнято низку нормативно-правових актів з питань трансфертного ціноутворення внесенням змін до Податкового кодексу. Процес упередження неконтрольованого виведення капіталів з України до офшорів та юрисдикцій із низькими ставками оподаткування лише починає своє становлення.

Указом Президента України від 28 квітня 2016 р. № 180/2016 «Про заходи щодо протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон»³¹⁴ створено робочу групу, якою опрацьовуються законопроекти щодо удосконалення процедур контролю за трансфертним ціноутворенням та виведенням доходів за кордон, запровадження правил стосовно контрольованих іноземних компаній, протидії агресивному податковому плануванню, лібералізації валютного законодавства України.

Широке використання в Україні офшорних механізмів зумовлює зрушення податкової бази; анонімність операцій та відмивання нелегального прибутку; розширення можливостей фінансування тероризму й сепаратизму; зростання рівня організованої економічної злочинності, насамперед транскордонної; збільшення ризиків неконтрольованого відтоку капіталу з України та дестабілізацію національної фінансової системи.

З метою протидії розмиванню податкової бази та переміщенню прибутку з України чинне законодавство виокремлює 65 держав (територій), перелік яких затверджено Кабінетом Міністрів України³¹⁵. Господарські операції вітчизняних підприємств із нерезидентами цих територій контролюються на предмет трансфертного ціноутворення й відповідного нарахування податку на прибуток.

Довідково. Державна фіскальна служба України вже у 2014 р. відзначила значне скорочення обсягів експорту та імпорту товарів із розрахунками через офшорні зони. Зокрема, експорт товарів із розрахунками через офшорні зони (за переліком країн, наведеним у розпорядженні КМУ від 23.02.2011 р. № 143-р) у 2014 р. становив 461 млн дол. США, або 0,9 % від загального експорту товарів з України, що на 87 % менше за показник відповідного періоду 2013 р. При цьому

³¹³ Підсумки індустріальних комунікаційних платформ Цільової команди «Податкова реформа» Національної ради реформ / Національна рада реформ. – 2015. – 24 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/2015.07.22_results_industries.pdf

³¹⁴ Про заходи щодо протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон : Указ Президента України від 28 квітня 2016 р. № 180/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/180/2016>

³¹⁵ Про затвердження переліку держав (територій), які відповідають критеріям, установленим підпунктом 39.2.1.2 підпункту 39.2.1 пункту 39.2 статті 39 Податкового кодексу України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 р. № 977-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/977-2015-%D1%80/>

імпорту товарів з офшорних зон до України в минулому році скоротився більш ніж удвічі до 387 млн дол. США, або на 51 %. ДФС України також зафіксовано скорочення експорту товарів із розрахунками через Британські Віргінські Острови – у 9,8 рази; Сент-Вінсент і Гренадіни – у 4 рази; Маршалські острови – у 2,6 рази; Сейшельські Острови – на 45 %; Сент-Кітс і Невіс – у 5,8 рази; Беліз – у 33,9 рази; Бермудські Острови – у 38,6 рази. Разом з тим у 2014 р. відбулося скорочення обсягу імпорту товарів до України з Кіпру до 2,188 млрд дол. США, або у 3,7 рази. При цьому експорт товарів з України до Кіпру у 2014 р. збільшився до 1,546 млрд дол. США, або на 23 %³¹⁶.

Контроль трансфертного ціноутворення лише починає давати перші результати. Темпи падіння експорту до низькоподаткових юрисдикцій у 2014–2015 рр. виявилися вищими, ніж загальне скорочення експорту. При цьому в Україні сформувалася практика використання офшорів як для оптимізації податків, так і для юридичного захисту активів та/або приховування структури власності. Низький рівень довіри до судової системи й надмірний формалізм юридичних механізмів в Україні порівняно з розвиненими країнами – членами ОЕСР призводять до збереження привабливості відповідних механізмів.

Довідково. Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України станом на кінець I кварталу 2016 р. становив 42 820,4 млн дол. США³¹⁷. Інвестиції надійшли зі 125 країн світу, зокрема з Кіпру 10 978,8 млн дол. США, або 25,6 % загального підсумку, з Британських Віргінських Островів – 1 720,8 млн дол. США, або 4,0%, з Белізу – 506,2 млн дол. США, або 1,2 %. Аналогічні частки станом на 01.04.2015 р. становили 28,5 %, 4,5 % та 1,2 %; на 01.04.2014 р. – 31,7 %, 4,3 % та 1,6 % відповідно³¹⁸. Таким чином, питома вага інвестицій з низькоподаткових юрисдикцій поступово скорочується.

Обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з України в економіку країн світу станом на кінець I кварталу 2016 р. становив 6 232,3 млн дол., у т.ч. у країни ЄС – 6019,1 млн дол. США, або 96,6 % загального обсягу. Прямі інвестиції з України здійснено до 47 країн світу, але переважна їхня частка у сумі 5 824,8 млн дол. США, або 93,5 %, спрямована до Кіпру, а також 52,4 млн дол. США, або 0,8 %, – на Британські Віргінські Острови. Аналогічні частки станом на 01.04.2015 р. становили 92,9 % та 0,8 %; на 01.04.2014 р. – 88,0 % та 0,4 % відповідно³¹⁹.

³¹⁶ Державна фіскальна служба України. – 31.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/181657.html>

³¹⁷ Дані наводяться наростаючим підсумком з початку інвестування.

³¹⁸ Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України за 2001–2016 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ivu/ivu_u/arh_ivu2016.html

³¹⁹ Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн світу за 2001–2016 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/izu/izu_u/arh_izu2016.html

В умовах гібридної агресії рівень тінізації економічних відносин зростає. Це пов'язано зі збільшенням обсягів контрабанди, як з території окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО), так і у зворотному напрямі, часто з її нелегальним переміщенням територією РФ. Через порушення РФ Мінських домовленостей Україна позбавлена можливості здійснювати митний контроль над окремими ділянками на непідконтрольній території. Протидія встановленню української юрисдикції над усім кордоном істотно підвищила загрози поширення контрабандних потоків сировини, товарів, історичних та культурних цінностей, зброї тощо. Це вимагає збільшення державних видатків на забезпечення адекватних правоохоронних, у т.ч. антикорупційних, заходів.

Витіснення з ОРДЛО української юрисдикції зміцнює там осередки організованої злочинності, що загрожує не лише економічній та національній, а й європейській безпеці. Йдеться насамперед про збільшення економічних (митних, фіскальних, конкурентних, демпінгових), екологічних (переміщення отруйних, екологічно небезпечних речовин тощо) та криміногенних ризиків, а також ризиків безпеці здоров'я (поширення фальсифікатів лікарських засобів, алкогольних напоїв, тютюнових виробів).

В ОРДЛО створено сприятливі умови для виробництва контрафактної продукції, незаконного видобутку корисних копалин, збільшення шахрайських схем відшкодування з державного бюджету України, у т.ч. у спосіб «переуступки боргів» підприємствам, зареєстрованим на підконтрольній українській владі території, контрабанди під виглядом гуманітарної допомоги тощо. Крім того, неконтрольованість криміногенної ситуації в ОРДЛО зміцнила організовані злочинні угруповання, до сфер діяльності яких входить наркобізнес, торгівля людьми та людськими органами, торгівля зброєю, які прагнуть до розширення сфери впливу в регіоні та намагаються створювати нові корупційні мережі.

Пріоритетами відновлення транспарентності економічних відносин в Україні є:

- **законодавче запровадження механізмів** накладення арешту та спеціальної конфіскації активів, здобутих злочинним шляхом; створення Єдиного державного реєстру активів, на які кримінальним провадженням накладено арешт; розроблення механізмів легалізації доходів, у тому числі т.зв. «нульової декларації»; забезпечення ефективної роботи антикорупційних органів (Національного антикорупційного бюро, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Державного бюро розслідувань, Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів);

- **удосконалення системи державних закупівель** у частині зменшення плати за подання тендерної пропозиції та забезпечення її економічного обґрунтування залежно від вартості закупівель; термінове приведення у відповідність нормативно-правових актів уповноважених органів,

що здійснюють державне регулювання та контроль у сфері публічних закупівель, з чинним законодавством у сфері публічних закупівель з урахуванням розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 175-р «Про Стратегію реформування публічних закупівель («дорожню карту»)»;

- **посилення протидії ухиленню від оподаткування**, для чого згідно з ініціативою Президента України необхідно забезпечити:

- приєднання України до Міжнародної міжвідомчої конвенції щодо забезпечення доступу до рахунків нерезидентів не пізніше 1 січня 2017 р. Це дозволить автоматично отримувати повну інформацію про рахунки, відкриті в будь-якому банку світу українськими резидентами;

- внесення до Верховної Ради законопроекту щодо запровадження статусу іноземних контрольованих компаній. Його змістом має стати зобов'язання зареєстрованої за кордоном компанії, яка належить українському резиденту, сплачувати податки в Україні у разі, якщо рівень оподаткування у країні реєстрації вдвічі або більше нижчий, ніж ставка українських податків;

- гармонізацію податкового законодавства відповідно до міжнародних стандартів ОЕСР та практики Європейського Союзу;

- **адаптація міжнародної практики протидії тіньовій економіці до умов України**. Україні необхідно приєднатися до багатосторонньої угоди про обмін податковою інформацією за єдиним стандартом *CRS (Common Reporting Standard)*, що дасть змогу автоматично обмінюватися інформацією з податковими органами інших держав. Доцільно поступово переглянути чинні двосторонні угоди України про уникнення подвійного оподаткування на предмет їх відповідності принципам модельної конвенції ОЕСР. Важливо імплементувати до вітчизняного законодавства заходи проекту *BEPS (Base Erosion and Profit Shifting)* – протидія розмиванню податкової бази та виведенню прибутку³²⁰). До цієї роботи, крім органів державної влади, мають бути залучені фахові юристи, аудиторів та експерти міжнародного рівня, представники міжнародних фінансових організацій;

- **цілеспрямована протидія тінзації економіки в умовах гібридної агресії** (анексії АР Крим та тимчасової неконтрольованості окремих районів Донецької та Луганської областей). Це передбачає встановлення повного державного контролю над економічною взаємодією з окупованими територіями, зокрема: створення інституційної та організаційної інфраструктури взаємодії з ОРДЛО, у т.ч. виокремлення міжвідомчого уповноваженого державного органу, який реалізовуватиме оперативну діяльність щодо забезпечення спеціального режиму економічної взаємодії з тимчасово окупованими територіями; визначення порядку утворення

³²⁰ *Final BEPS package for reform of the international tax system to tackle tax avoidance* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/ctp/beps-2015-final-reports.htm>

державних торговельно-логістичних центрів, що дозволить знизити кримінальний та корупційний вплив на торговельні відносини з тимчасово окупованими територіями.

Універсальних механізмів протидії тінізації, зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон у світовій практиці не існує, проте є визнані на міжнародному рівні успішні практики. Україна має віднайти для цього свій набір інструментів, який стимулюватиме усвідомлення всіма суб'єктами суспільних відносин громадянської відповідальності за сплату податків. Водночас внутрішні економічні реформи мають всебічно мотивувати до легальної діяльності у спосіб: захисту прав власності та трудових відносин; легалізації капіталів і ринку праці, зокрема розмежування кримінальних капіталів та капіталів тіньових підприємців; спрощення адміністрування податків; дерегуляції підприємницької діяльності; заохочення інвестиційного використання легалізованих коштів; посилення контролю над витоком капіталів за межі України, а також унеможливлення або принаймні підвищення ризиків і витрат за здійснення тіньової економічної діяльності.

11.7. ЗАВДАННЯ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

Гібридна агресія РФ проти України засвідчила високу вразливість української економіки до зовнішнього впливу та пришвидшила економічне згортання. Сформований протягом попередніх років високий рівень економічної залежності від РФ забезпечив потужні канали трансмісії шоків у національну економічну систему. Це дозволило економічній агресії з боку РФ завдати важких втрат господарському комплексу України. Нова її фаза у 2015 р. вкотре погіршила умови двосторонньої торгівлі та загальмувала розвиток промислової сфери України. Як наслідок, українське питання зменшення російського економічного впливу на українську економіку, насамперед шляхом диверсифікації Україною міжнародних економічних зв'язків.

Україна безумовно дотримується принципів гармонізації вітчизняної економічної політики з міжнародними економічними санкціями щодо РФ, зумовленими анексією Криму, дестабілізацією і порушенням територіальної цілісності нашої країни. Разом з тим економічна політика РФ, всупереч нормам СОТ та зобов'язанням, взятим під час вступу до цієї організації, має дискримінаційний щодо України характер. У цьому контексті запровадження обмежень і заборону постачання українських товарів, блокування транзиту товарів та одностороннє призупинення дії міждержавних угод слід вважати продовженням з боку РФ гібридної агресії, спрямованої на економічне виснаження України.

Для зміцнення економічної безпеки держави необхідним є посилення міжнародного політичного діалогу (передусім із країнами – підписантами

Будапештського меморандуму) щодо механізму подальшої гарантії незалежності та територіальної цілісності України в умовах агресії з боку інших держав. Це має бути реальний механізм гарантій з чітко визначеними зобов'язаннями країн-гарантів і механізмами його застосування на основі міжнародного права у разі ескалації гібридної агресії проти України, у т.ч. в економічній сфері.

Водночас держава має активізувати зусилля щодо протидії гібридним загрозам в економічній сфері, для чого необхідним є вирішення таких завдань.

1. Інституційне удосконалення процесу формування й імплементації економічних санкцій у спосіб створення в Україні єдиної інфраструктури з планування, моніторингу, імплементації та контролю за їх виконанням. Має бути сформована система прозорого інформування щодо застосованих Україною санкцій і аналізу їх результативності. Згідно з чинним законодавством³²¹ пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін щодо санкцій виносяться на розгляд РНБОУ Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, НБУ, СБУ, що передбачає наявність у кожній із цих структур відповідних підрозділів. Водночас законодавством не передбачено моніторинг дотриманням режиму санкцій та адміністративних наслідків їх порушення, чітко не визначено повноваження контролюючих органів і механізми покарання юридичних та фізичних осіб – резидентів України, які порушили режим санкцій. Виправлення ситуації вимагає:

- утворення Управління політики та реалізації економічних санкцій в системі органів виконавчої влади, на яке необхідно покласти функцію щодо вирішення питання про розроблення та координацію внутрішніх і зовнішніх санкцій з метою протидії загрозам національній безпеці³²² України, генерованим окремими видами діяльності та країнами, зокрема РФ. До функціональних обов'язків Управління варто включити завдання формування й підготовки пропозицій щодо політики санкцій України та представлення їх на розгляд РНБОУ; координацію міжнародної підтримки економічних санкцій; пропозицій щодо підготовки законодавства у сфері протидії гібридним загрозам; координацію законодавчої та виконавчої гілок влади у питаннях розроблення, імплементації та скасування санкцій;
- нормативно-правового врегулювання питань моніторингу за дотриманням режиму санкцій, а також запровадження адміністративних та економічних заходів щодо резидентів за порушення їх режиму;
- створення при центральному апараті профільних міністерств (зовнішніх справ, фінансів та економічного розвитку і торгівлі) структурних

³²¹Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>

³²²Як зазначається у новій Стратегії національної безпеки України, російська загроза має довгостроковий характер та передбачає створення нової системи забезпечення національної безпеки України. Відповідний процес має бути поширений на сферу економічної взаємодії як базової основи двосторонніх відносин.

підрозділів, до функціональних обов'язків яких має входити моніторинг санкцій відповідно до сфери відповідальності, аналіз ефективності їх дії, а також ризиків і загроз, які виникають для економічної безпеки України.

2. Переосмислення засад економічного співробітництва з РФ. Агресія РФ проти України знівельовала принципи добросусідства. РФ односторонньо призупиняє дію Угоди про вільну торгівлю, перешкоджає суверенному праву України здійснювати самостійну зовнішньоекономічну політику, радикально порушує основи економічної взаємодії. З огляду на це, доцільно:

- опрацювати механізми регламентації закупівлі окремих груп товарів російського походження. Визначити критерії такого відбору з урахуванням частки закупівлі від однієї країни, перебування під міжнародними санкціями, підтримки сепаратизму на українській території тощо;
- опрацювати перелік підприємств із монопольним становищем за участю російського капіталу та передбачити механізми їх системної демонополізації;
- переосмислити політику інвестиційного співробітництва з Росією в окремих галузях економіки України з метою обмеження та диверсифікації російського впливу у стратегічно важливих галузях економіки. Необхідно здійснити комплексний аудит економічного впливу російського і квазіноземного капіталу на вітчизняну економіку, визначити його дестабілізаційний потенціал (шокові перетоки інвестиційних ресурсів, наслідки банкрутства, масових звільнень, порушення діяльності безперебійних виробничих ланцюгів тощо) та опрацювати контрзаходи щодо його зниження і протидії можливому використанню.

3. Зміцнення потенціалу міжнародного економічного співробітництва у протидії гібридним загрозам у спосіб:

- активізації співробітництва з профільними міжнародними структурами в питаннях виявлення та протидії фінансування тероризму, нелегального розповсюдження зброї, застосування економічних санкцій проти суб'єктів, які фінансують т.зв. «приватні армії»;
- формування альянсу з можливими союзниками для спільної протидії гібридним загрозам в економічній сфері. Це дасть змогу наростити потенціал і стійкість до гібридних загроз в економічній сфері, а також підвищить дієвість санкцій та асиметричних заходів, передусім у транспортно-комунікаційній і транзитній сферах. Необхідно визначити регламент кординації та ситуативного реагування країн такого альянсу на непередбачувані виклики і провокації в економічній сфері, які застосовуються з боку РФ (йдеться про раптове запровадження обмежень чи заборону постачання товарів, фізичне блокування їх транзиту, одностороннє припинення дії міждержавних угод).

РОЗДІЛ 12. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

12.1. ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Фінансова система є віддзеркаленням соціально-економічних процесів у державі. Вона має забезпечувати їх позитивну динаміку та демонструвати здатність знижувати вплив численних викликів і ризиків, які загрошуються на етапі трансформаційних зрушень. Водночас нинішній стан фінансової системи України формується під впливом низки деструктивних зовнішніх та внутрішніх викликів, сутністю яких є падіння реального ВВП, зростання інфляції, збереження високого рівня дефіциту бюджету і державного боргу, загострення дисбалансів у фіскальній та монетарній сферах.

Основними чинниками формування викликів і загроз у фінансовій системі держави у 2015 р. були такі:

1. Надмірне боргове навантаження. Упродовж 2015 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу України зростав і за його підсумками становив 1572,2 млрд грн (проти 1100,8 млрд грн у 2014 р.), у т.ч. державного боргу – 1334,3 млрд грн та гарантованого державою боргу – 237,9 млрд грн. Відносно ВВП державний та гарантований державою борг у 2015 р. становив 79,4 % (69,4 % ВВП у 2014 р.)³²³, що перевищує граничну межу боргового навантаження у 60 % ВВП, передбачену Бюджетним кодексом України.

Зростання боргового навантаження головним чином пов'язане із загостренням валютного та бюджетного дисбалансів. Унаслідок істотної девальвації національної грошової одиниці (15,77 грн/дол. США на кінець 2014 р. та 24,00 грн/дол. США на кінець грудня 2015 р.) номінована в іноземній валюті частка державного та гарантованого державою боргу зросла у гривневому еквіваленті на 470,9 млрд грн, що загостило валютні ризики управління державним боргом.

Чинником посилення боргового навантаження у 2015 р. стало також фінансування потреб сектору загальнодержавного управління, що здій-

---

³²³Тут і далі: Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого боргу України станом на 31.12.2015 р. / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-garantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rotsi?category=borg&subcategory=statystichna-informacija-schodo-borgu>

снювалося шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики в обмін на акції НАК «Нафтогаз України» (29,7 млрд грн) та «Укргазбанку» (3,8 млрд грн) – в обмін на векселі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (41,5 млрд грн), а також фінансування державного бюджету за рахунок внутрішніх запозичень (23,9 млрд грн)³²⁴.

Неоднозначною залишається ситуація щодо розрахунків за боргом перед Росією, сформованим шляхом викупу російським державним фондом євробондів України на суму 3 млрд дол. США в рамках домовленостей між В. Путіним та В. Януковичем.

Довідково. Кредит був наданий через Ірландську фондову біржу з терміном погашення до 20 грудня 2015 р. РФ відмовилася від реструктуризації цього боргу на загальних з іншими кредиторами умовах. Натомість Кабінет Міністрів України розпорядженням від 18.12.2015 р. № 1312-р³²⁵ ухвалив рішення про введення мораторію на виплату боргу РФ, а Верховна Рада України ухвалила спеціальний закон³²⁶ від 12.04.2016 р. № 1081-VIII, який накладає безстроковий мораторій на виплату «боргу Януковича». У лютому 2016 р. компанія The Late Debenture Trust Corporation PLC (довірчий управитель (трасті) власників євробондів, що представляє інтереси Росії в суді) подала позов до Високого суду Лондона з вимогами негайного повернення коштів. У відповідь 27 травня 2016 р. Україна звернулася до Високого суду Лондона із запереченням проти поданого позову. Станом на 15.07.2016 р., за даними Мінфіну³²⁷, позивач повідомив України, що він найближчими днями подасть до суду заяву про розгляд заперечень України проти позову в порядку спрощеного провадження.

Позиція України щодо накладення мораторію на повернення цього боргу, в тому числі, зумовлена ознаками його корупційної вмотивованості, а також необхідністю притягнення Росії до відповідальності за втрати, спричинені незаконною анексією Криму, агресією та окупацією територій Донбасу.

До позитивних змін у борговій політиці України варто віднести зменшення протягом 2015 р. державного та гарантованого державою боргу в доларовому еквіваленті на 4,3 млрд дол. США (65,5 млрд дол. США проти 69,8 млрд дол. США на кінець 2014 р.), що відбулося завдяки реструктуризації та списанню частини державного й гарантованого

³²⁴Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2015 рік // Урядовий кур'єр. – 2016. – 2 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-08/>

³²⁵Про запровадження тимчасового зупинення здійснення платежів з погашення та обслуговування державного боргу і гарантованого державою боргу : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.15 р. № 1312-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1312-2015-%D1%80>

³²⁶Про внесення зміни до статті 4 Закону України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом» : Закон України від 12.04.2016 р. № 1081-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1081-19>

³²⁷Україна чекає на подальші кроки Росії в судовому провадженні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/ukraina-chekaie-na-podalshi-kroky-rosii-v-sudovomu-provadhenni?category=borg>

державою зовнішнього боргу. Міжнародні рейтингові агенції (*Fitch, Moody's, Standard & Poor's, R&I*) за результатами реструктуризації переглянули кредитні рейтинги за державними цінними паперами України в бік їх підвищення.

Окремої уваги заслуговує питання про потенційні ризики проведеної реструктуризації боргу, якими є:

- збільшення вартості реструктуризованих боргових інструментів (єврооблігацій) із 7,22 % до 7,75 % річних. На тлі зменшення загальної суми боргу це не матиме істотного негативного ефекту. Водночас пролонгація термінів погашення частини державного боргу, що не підлягає списанню, дає додаткові чотири роки на відновлення та розвиток економіки;

- прив'язка виплат за новими цінними паперами до темпів зростання ВВП («інструмент відновлення вартості»/ *Value Recovery Instrument/ VRI*). Такі інструменти потенційно можуть гальмувати темпи зростання економіки та формувати проблеми з виплатами: за умовами реструктуризації, зокрема, при зростанні ВВП від 3 % до 4 % на рік, кредитори будуть отримувати 15 % від суми перевищення 3 % ВВП. Однак Україна не робитиме жодних платежів за *VRI*, доки ВВП не перевищить 125,4 млрд дол. США, а, за прогнозами МВФ, економіка України може досягти таких обсягів у 2019–2020 рр. За оцінками МВФ, з урахуванням волатильності зростання економік країн, що розвиваються, очікувані платежі за *VRI* становитимуть лише 0,3 % ВВП у 2021–2025 рр.

2. Девальвація національної грошової одиниці, що стала наслідком збереження кризових макроекономічних тенденцій, несприятливої зовнішньої кон'юнктури та обмеження можливостей НБУ щодо підтримки пропозиції на валютному ринку. Об'єктивними чинниками, які вплинули на девальвацію гривні у 2015 р., були: зниження експортних надходжень і зменшення пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку, зумовлені падінням цін на традиційні експортні товари та девальвацією валют більшості країн-партнерів; посилення взаємних торговельних обмежень у відносинах з Російською Федерацією; збереження підвищеного попиту на валюту з боку підприємств-імпортерів та населення.

Своєю чергою, девальвацію гривні в минулому році стримували: збалансованість платіжного балансу, досягнута вперше за останні 10 років; значне (із 7,5 до 13,3 млрд дол. США) зростання міжнародних резервів за рахунок реалізації програми фінансування з боку зовнішніх кредиторів, у першу чергу МВФ; позитивне сальдо торгівлі готівковою валютою на рівні 1,5 млрд дол. США.

3. Негативні очікування суб'єктів банківського ринку, зумовлені зрушенням ресурсної бази банків, скороченням обсягів кредитування та погіршенням якості кредитів, збитковістю фінансових установ, загостренням

проблеми капіталізації банків, що посилює ризики їх неплатоспроможності. Довіра до банківської системи протягом 2015 р. поступово відновлювалась, але більш повільно, ніж очікувалося.

Як наслідок, тривало поступове вилучення депозитів фізичних осіб з банківської системи, хоча цей процес і значно уповільнився. За даними НБУ, гривневі вклади фізичних осіб за 2015 р. скоротилися на 2 млрд грн, або на 1 % (у 2014 р. – на 57 млрд грн, або на 22 %); валютні вклади у 2015 р. зменшилися на 5 млрд дол. США, або на 36 % (у 2014 р. – на 9 млрд дол. США, або на 40 %).

Зіткнувшись зі скороченням пасивів, банки вимушено продовжили згортати кредитну діяльність: кредитний портфель юридичних осіб у національній валюті за 2015 р. скоротився на 74 млрд грн (за 2014 р. – на 41 млрд грн), в іноземній – на 4 млрд дол. США (за 2014 р. – на 6 млрд дол. США). Скорочення кредитування та зростання витрат на формування страхових резервів унаслідок погіршення якості кредитного портфеля зумовило збитковість банківської системи: збитки українських банків за 2015 р. сягнули 67 млрд грн, що вище рівня 2014 р. (53 млрд грн).

Своєю чергою, збитки банківської системи спровокували істотне скорочення її капіталізації: регулятивний капітал банків за 2015 р. зменшився на 58 млрд грн, або на 31 %, до 131 млрд грн. Проте скорочення капіталізації системи відбулося, у тому числі, через зменшення кількості діючих банків за рахунок виведення з ринку проблемних установ.

За цих несприятливих умов Національний банк продовжив здійснювати заходи з оздоровлення банківської системи, головним з яких стало введення до проблемних банків тимчасової адміністрації та виведення їх з ринку. Кількість банків, щодо яких було прийнято рішення про віднесення їх до неплатоспроможних, за 2014–2015 рр. сягнула 63 (у т.ч. за 2014 р. – 33, за 2015 р. – 30).

4. Значний рівень перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему. Частка доходів зведеного бюджету у ВВП у 2015 р. істотно збільшилася до 32,9 % (проти 28,7 % у 2014 р. та 30,2 % у 2013 р.), що свідчило про посилення податкового тиску на вітчизняну економіку для досягнення збалансованості бюджету. Високий рівень податкового навантаження на суб'єктів господарювання та громадян негативно впливає на інвестиційний клімат у державі, ускладнює виведення економіки на траєкторію стійкого соціально-економічного зростання. Частка видатків зведеного бюджету у ВВП у 2015 р. також дещо зросла і становила 34,3 % (проти 33,0 % у 2014 р. та 34,5 % у 2013 р.), що зумовлено необхідністю відновлення обороноздатності та національної безпеки країни, обслуговування державного боргу, збереження високого рівня державних зобов'язань щодо надання суспільних благ та послуг. У 2016 р. річні показники частки доходів зведеного бюджету

у ВВП прогнозуються на рівні 32,2 %, видатків – зростуть до 35,8 %³²⁸. Необхідно зазначити, що частка перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління в Україні є однією з найвищих серед країн, схожих за рівнем економічного розвитку, та у східноєвропейському регіоні³²⁹.

5. Високий рівень дефіциту державного бюджету. Дефіцит зведеного бюджету України у 2015 р. зменшився до 30,9 млрд грн проти 72,0 млрд грн у 2014 р., або до 1,6 % ВВП проти 4,5 % ВВП відповідно. З урахуванням бюджетного фінансування НАК «Нафтогаз України» дефіцит становив 5,8 % ВВП у 2015 р. проти 10,1 % ВВП у 2014 р.³³⁰ Показник перевищив гранично допустиме значення у 3 % для європейських країн за Маастрихтськими критеріями, хоча й був, як уже зазначалося, майже вдвічі меншим за показник 2014 р. Дефіцит зведеного бюджету був сформований за рахунок дефіциту державного бюджету. Дефіцит Державного бюджету України у 2015 р. зменшився до 45,2 млрд грн проти 78,1 млрд грн у 2014 р., або до 2,3 % ВВП проти 4,9 % ВВП відповідно. Показник в основному сформований за рахунок зростання видатків на оборону та обслуговування державного боргу.

На 2016 р. граничний обсяг дефіциту державного бюджету визначено на рівні 83,7 млрд грн, або 3,7 % ВВП, що певною мірою виходить за економічно безпечні межі цього показника. Водночас існують певні ризики його досягнення, що пов'язано з інфляційно-девальваційними процесами, фінансуванням Пенсійного фонду України, зовнішньополітичними викликами та військовою загрозою з боку РФ, а також результатами співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

6. Збереження залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету. Зміни до бюджетного та податкового законодавства України та їх реалізація у 2015 р. засвідчили, що перший етап децентралізації відбувся: місцеві бюджети отримали додаткові джерела доходів. У 2015 р. приріст доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів становив додаткових 19,4 млрд грн, або на 19,1 %, більше відповідного показника 2014 р. Водночас зберігається питання щодо дефіциту фінансових ресурсів у місцевих

³²⁸ Враховано обсяг номінального ВВП на рівні 2 262 млрд грн згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 р. № 558 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017–2019 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/558-2015-%D0%BF>.

³²⁹ *Fiscal Monitor: Acting Now, Acting Together* / International Monetary Fund, World Economic and Financial Surveys. – April, 2016, 87–88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2016/01/fmindex.htm>

³³⁰ Презентація Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» / Міністерство фінансів України. – 2016. – 11 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/uploads/0/1201-14%20slides_budget_2016.pdf

бюджетах на виконання ними власних та делегованих повноважень. Частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів у 2015 р. зросла до 59,1 %, що на 2,7 відсоткового пункту перевищує показник 2014 р (56,4 %) та на 6,7 відсоткового пункту більше показника 2013 р. (52,4 %).

Недостатніми є темпи приросту власних доходів місцевих бюджетів за рахунок наданих додаткових джерел. Питома вага доходів місцевих бюджетів у структурі зведеного бюджету має тенденцію до зниження: з 23,8 % у 2013 р. та 22,2 % у 2014 р. до 18,5 % у 2015 р. Причина полягає в тому, що загальнодержавні непрямі податки зростали швидше, ніж прямі місцеві. Крім того, на збалансованість та системність бюджетного процесу негативно впливає незавершеність процесу добровільного об'єднання територіальних громад.

7. Стимування розвитку підприємництва внаслідок недосконалості податкового адміністрування та контролю. В Україні зберігається значний дисбаланс прав і обов'язків платників податків та фіскальних органів, зумовлений неузгодженістю інструментів податкової системи та точковими змінами податкового законодавства. Процедура адміністративного оскарження неправомірних рішень у цій сфері є малоефективними, що зумовило необхідність створення у 2015 р. двох інститутів бізнес-омбудсменів – у складі Ради бізнес-омбудсмена та при Державній фіскальній службі України³³¹.

За даними річного звіту³³², Рада бізнес-омбудсмена з травня 2015 р. отримала 585 скарг від компаній на роботу державних органів, у тому числі ініціювала розслідування за 342 зверненнями. Найбільше (43 % всіх скарг від українського бізнесу) надійшло щодо роботи органів Державної фіскальної служби. У I кварталі 2016 р. отримано 84 скарги на роботу ДФС. Серед найбільш типових проблем податкового адміністрування визначаються³³³: недостатня прозорість системи електронного адміністрування та затримка з поверненням бюджетного відшкодування ПДВ; призначення та проведення податкових перевірок за відсутності достатніх підстав, процесуальні порушення в їх ході та/або прийняття необґрунтованих рішень за результатами.

8. Критичне зростання інфляційних процесів. Девальвація національної валюти та зростання адміністративно регульованих цін протягом 2015 р. посилили інфляційні очікування, що зумовило збільшення навантаження на бюджет та підвищення ризиків у грошово-кредитній

³³¹Уповноважений з питань підприємництва / Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/-pro-sfs-ukraini-urovnovajeni-y-z-pitan-pidpriemnitstv-/taras-kachka/>

³³²Річний звіт 2015 / Рада бізнес-омбудсмена. – 2016. – 11 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://boi.org.ua/media/uploads/annual_report_2015/annual_report_boc_2015_ukr.pdf

³³³Системний звіт «Проблеми адміністрування податків для бізнесу в Україні» / Рада бізнес-омбудсмена. – 2015. – 30 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://boi.org.ua/publications/reports/6--sistemnij-zvt-problemi-admnstruvannya>

і бюджетній сферах. У 2015 р. споживчі ціни зросли на 43,3 %, що перевищило рівень інфляції 2014 р. (24,9 %). Висока інфляція вкрай негативно впливає на настрої суб'єктів валютного ринку, провокуючи зростання попиту на готівкову та безготівкову валюту, що є передумовою курсових коливань. Водночас зростає рівень відсоткових ставок на депозитному та кредитному ринках, що практично унеможлиблює кредитування підприємств реального сектору економіки, які мають тривалий термін реалізації проектів.

Окрім цього, висока інфляція зумовлює також істотне скорочення строків кредитування, що додатково «відсікає» від банківських кредитів підприємства реального сектору економіки. За таких умов зростання вартості житлово-комунальних тарифів призвело до того, що кожне третє домогосподарство змушене звертатися за отриманням субсидії на оплату житлово-комунальних послуг³³⁴.

9. Низька якість надання державних соціальних послуг при збереженні значної частки соціальної складової у структурі бюджетних видатків. Значною залишається частка соціальних видатків у структурі зведеного бюджету: у 2015 р. вона становила 377,8 млрд грн, або 55,6 % його видатків (у 2014 р. – 59,1 %). Найбільшу частку в загальній структурі видатків у 2015 р. становили видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення (25,9 %), освіту (16,8 %) та охорону здоров'я (10,4 %). Сума профінансованих видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у 2015 р. становила 176,3 млрд грн, що на 38,3 млрд грн, або на 27,8 %, більше від показника 2014 р. Обсяг їх фінансування у 2016 р. запланований на рівні 249,7 млрд грн, або 30,8 % видатків зведеного бюджету. За підсумками I півріччя 2016 р. видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення профінансовані у сумі 115,4 млрд грн.

Таким чином, держава намагається забезпечувати виконання всіх соціальних функцій, проте нагальними питанням їх реалізації є перехід від механізму бюджетного утримання до забезпечення розвитку соціальної сфери. Реформи системи охорони здоров'я та освіти перебувають на порядку денному.

10. Зростання частки видатків державного бюджету на обслуговування державного боргу впродовж останніх років створює т.зв. ефект витіснення щодо збільшення фінансування інших статей бюджетних видатків, у тому числі соціального спрямування. Так, якщо у 2014 р. вартість обслуговування державного боргу становила 48,0 млрд грн, або 16,0 % видатків без урахування трансфертів (299,6 млрд грн), то за підсумками 2015 р. під впливом девальвації вона стрімко зросла до 84,5 млрд грн, або

³³⁴Про надання населенню субсидій: експрес-випуски Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/02/27pdf.zip>

21,0 % видатків державного бюджету (402,9 млрд грн). Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» за цією статтею передбачено 99,1 млрд грн, або 20,4 % загального обсягу видатків (485,6 млрд грн). Спрямування п'ятої частини видатків на обслуговування державного боргу унеможливило розширення фінансування інших важливих сфер життєдіяльності держави.

11. Неререформованість пенсійної системи зумовлює збереження дефіциту власних доходів Пенсійного фонду України, який щорічно компенсується за рахунок коштів державного бюджету. У 2015 р. касові видатки державного бюджету на перерахування трансфертів до Пенсійного фонду збільшилися проти 2014 р. на 19,0 млрд грн, або на 25,1 %, і становили 94,8 млрд грн (з яких 14,0 млрд грн було спрямовано на фінансування «авансової» виплати пенсій за січень 2016 р.).

Бюджет Пенсійного фонду в поточному році також умовно збалансований завдяки підтримці з державного бюджету: на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, і дефіциту коштів Пенсійного фонду з державного бюджету передбачено спрямувати 144,9 млрд грн, або 56,3 % від планових доходів Пенсійного фонду України (257,2 млрд грн)³³⁵, які зменшилися у зв'язку зі зниженням ставки єдиного соціального внеску. Водночас навіть за такої значної фінансової підтримки з 12,3 млн пенсіонерів в Україні близько 5 млн осіб, або 41,4 %, отримують пенсію нижче 1 300 грн³³⁶. Середній розмір пенсійної виплати на 1 січня 2016 р. становив 1 700,22 грн, що на 118,68 грн, або на 7,5 %, більше відповідного показника минулого року (1 581,54 грн)³³⁷. Відповідний показник на кінець I кварталу 2016 р. становив 1 703,43 грн³³⁸.

Підготовка до поступового запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування гальмується низьким рівнем заробітних плат, значним рівнем їх тінізації, високим рівнем безробіття та міграції за кордон. Демографічні тенденції співвідношення кількості працюючих і пенсіонерів є спадними для всієї Європи, а тепер в Україні вони погіршилися ще й внаслідок воєнних дій на окупованому Донбасі. Для зміцнення фінансової стійкості вітчизняної пенсійної системи критично важливим є відновлення зростання економіки, збільшення кількості робочих місць та обсягу фонду оплати праці на основі підвищення її продуктивності.

³³⁵Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2016 р. № 190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-%D0%BF>

³³⁶Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2015 році / Пенсійний фонд України. – 2016. – 23 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=243697>

³³⁷Там само.

³³⁸Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за січень-травень 2016 року / Пенсійний фонд України. – 2016. – 21 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=257718&cat_id=95533

12.2. БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Реалізована у 2015 р. державна політика фіскальної консолідації вперше за чотири роки дала змогу виконати державний бюджет за доходами. Це забезпечило зниження дефіциту державного бюджету до 2,3 % ВВП з 4,9 % ВВП у 2014 р. Водночас підсумком першого етапу фіскальної децентралізації в Україні стало збільшення доходів місцевих бюджетів.

У 2015–2016 рр. продовжується податкова реформа. З метою детінізації економіки зменшено навантаження на фонд оплати праці – ставку нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування ставку для роботодавців знижено із 41 % у середньому до 22 % та скасовано утримання 3,6 % з найманих працівників. Відмінено додатковий імпорتنний збір за ставками 5 та 10 %, що був введений у 2015 р. для збалансування платіжного балансу. Сьогодні вітчизняні ставки оподаткування доходів фізичних осіб та прибутку підприємств по 18 % є одними з найбільш привабливих у Європі, а отже, виступають важливою передумовою залучення іноземних інвестицій та створення нових робочих місць.

Проявляються окремі ознаки детінізації економіки. Так, при зниженні вдвічі ставки ЄСВ надходження скоротилися менш як на третину. На 1 липня 2016 р. сума надходжень коштів від сплати єдиного внеску становить 62,3 млрд грн, що на 24,2 млрд грн, або на 28,0 %, менше відповідного показника 2015 р. (86,5 млрд грн). Водночас необхідно зазначити, що зростання фонду оплати праці значною мірою зумовлене тиском інфляційних та девальваційних чинників минулого року, законодавчими підвищеннями рівня мінімальної заробітної плати, а також зростанням грошового забезпечення військовослужбовців.

Специфіка функціонування бюджетно-податкової сфери України у 2015 р. полягає в такому.

1. Чинниками зростання доходів бюджету³³⁹ стали переважно девальваційно-інфляційні процеси, посилення податкового навантаження, збільшення непрямих податків на споживання та реалізація першого етапу бюджетної децентралізації.

Доходи зведеного бюджету України у 2015 р. істотно зросли до 652,0 млрд грн, що на 196,0 млрд грн, або на 43,0 %, більше відповідного показника 2014 р. (456,1 млрд грн). В умовах зростання інфляції та девальвації національної валюти (за підсумками 2015 р., інфляція становила 43,3 %; офіційний курс гривні підвищився з 15,77 до 24,00 грн/дол. США) збільшення бюджетних надходжень найбільшою мірою відбулося за

³³⁹ Тут і далі розраховано за даними Звітності про виконання зведеного, державного та місцевих бюджетів України / Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

рахунок зростання обсягів надходжень непрямих податків – ПДВ, акцизу та мита на товари, роботи й послуги, які значно подорожчали. Загалом обсяг непрямих податків у 2015 р. сягнув 289,5 млрд грн, що на 92,8 млрд грн, або на 47,2 %, більше відповідного показника за попередній рік.

Важливу роль у наповненні зведеного бюджету також відіграли нові податки (зокрема додатковий імпорتنний збір), зростання ставок (зокрема податку на доходи фізичних осіб, рентної плати, акцизного податку) та розширення бази оподаткування (зокрема майнових податків, акцизного податку на місцевому рівні) вже діючих податків. Зростання у 2015 р. податкового коефіцієнта до 25,6 % ВВП (у 2014 р. – 23,2 %, у 2013 р. – 24,2 %) було виправданим з огляду на безпрецедентні воєнні загрози та їх тяжкі соціальні наслідки, різке зростання вартості обслуговування боргових зобов'язань.

Доходи Державного бюджету України головним чином зросли за рахунок збільшення непрямих податків на споживання. У 2015 р. доходи державного бюджету збільшилися до 534,7 млрд грн, що на 177,6 млрд грн, або на 49,7 %, більше, ніж у 2014 р. На тлі девальвації національної грошової одиниці збільшилися надходження непрямих податків із ввезених на митну територію України товарів, чому сприяла конвертація вартості митних платежів з іноземних валют. Інфляційне зростання цін також зумовило збільшення обсягу непрямих податків з вироблених в Україні товарів, що включаються як надбавка до ціни та сплачуються кінцевим споживачем. Доходи Державного бюджету на 2016 р. затверджені Верховною Радою України³⁴⁰ на рівні 601,9 млрд гривень. За підсумками I півріччя 2016 р. вони акумульовані в обсязі 265,6 млрд гривень.

Доходи місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) у 2015 р. зросли до 120,5 млрд грн, що на 19,4 млрд грн, або на 19,1 %, більше відповідного показника 2014 р., що слід вважати результатом першого етапу бюджетної децентралізації. За підсумками I півріччя 2016 р. доходи місцевих бюджетів становили 75,8 млрд грн, а отже, до кінця року затверджені планові показники будуть перевиконані. Завдяки прийнятим наприкінці 2014 р. змінам до Бюджетного³⁴¹ та Податкового³⁴² кодексів України органам місцевого самоврядування передані додаткові бюджетні повноваження, за ними закріплені стабільні джерела доходів для їх реалізації. Водночас запроваджено новий механізм бюджетного регулювання – систему тотального збалансування всіх місцевих бюджетів

³⁴⁰Тут і далі розраховано за показниками Державного бюджету України на 2016 рік. (Див.: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/928-19>).

³⁴¹Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

³⁴²Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

замінено системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя.

***Довідково.** Одночасно розширено джерела формування дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок передачі їм окремих доходів державного бюджету: 100 % плати за надання адміністративних послуг, 100 % державного мита, 10 % податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки.*

До місцевих бюджетів також зараховано 80 % екологічного податку (раніше – 35 %), запроваджено новий акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання у сфері роздрібною торгівлі підакцизних товарів за ставкою 5 % від вартості підакцизних товарів (з податком на додану вартість). У місцевої влади вперше з'явився реальний інтерес до локальної боротьби з нелегальним виробництвом та обігом, а також контрабандою підакцизних товарів з метою наповнення власних бюджетів.

Розширилася також сфера оподаткування майнових податків: зменшено обсяги пільгових площ нерухомого майна, до бази оподаткування включено нежитлове майно, запроваджено транспортний податок.

Водночас змінами до Податкового кодексу України органам місцевого самоврядування розширено права самостійно визначати ставки місцевих податків та зборів і встановлювати пільги з їх сплати, що підвищило їх фіскальну незалежність.

2. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів проводилася політика стримування бюджетних видатків. В умовах фіскальної консолідації бюджетні кошти в першу чергу спрямовувалися на підвищення обороноздатності держави, своєчасні виплати за борговими зобов'язаннями, фінансування соціальних функцій за принципом забезпечення жорсткої економії бюджетних коштів. Важливим чинником формування політики бюджетних видатків стало зменшення дефіциту державного бюджету для забезпечення збалансованості публічних фінансів та стабілізації макроекономічної ситуації. Касові видатки Державного бюджету України за 2015 р. проведені в обсязі 576,9 млрд грн, що на 146,7 млрд грн, або на 34,1 %, більше, ніж у 2014 р. На 2016 р. видатки державного бюджету затверджені Верховною Радою України на рівні 674,5 млрд грн. За підсумками I півріччя 2016 р. вони профінансовані у сумі 300,4 млрд гривень.

Ризик загострення збройної воєнної агресії на сході держави зумовив необхідність збереження високого рівня видатків державного бюджету на оборону. У 2014 та 2015 рр. їх фінансування мало найвищі темпи зростання: видатки на оборону збільшилися на 84,4 % і на 90,1 % відповідно. Загалом видатки на безпеку та оборону у 2015 р. сягнули 95,8 млрд грн, що на 32 млрд грн, або на третину, більше показника 2014 р.

Внаслідок реалізації реформи бюджетної децентралізації змінилася структура видатків місцевих бюджетів на користь збільшення їх інвестиційних ресурсів. Зросла частка видатків на виконання самоврядних

повноважень, що свідчить про підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів. Видатки місцевих бюджетів без урахування трансфертів у 2015 р. збільшилися до 276,9 млрд грн, що на 53,4 млрд грн, або на 23,9 %, більше відповідного показника 2014 р. (223,5 млрд грн). За підсумками I півріччя 2016 р. вони профінансовані у сумі 143,5 млрд гривень.

***Довідково.** Найбільше у 2015 р. зросли місцеві видатки на фінансування національної безпеки, зокрема цивільної оборони (вп'ятеро, з 2,1 млрд грн у 2014 р. до 10,6 млрд грн у 2015 р.) і забезпечення громадського порядку та безпеки (майже на третину, з 0,2 до 0,3 млрд грн). Збільшилися видатки соціального спрямування на охорону здоров'я (на 27,9 %), соціальний захист та забезпечення (26,4 %), освіту (17,6 %), духовний і фізичний розвиток (на 6,9 %). Видатки на економічну діяльність органів місцевої влади зросли до 19,1 млрд грн, що більш ніж удвічі перевищує показник 2014 р. (9,2 млрд грн). З них найбільше коштів було спрямовано на розвиток дорожнього господарства (5,7 млрд грн у 2015 р. проти 3,1 млрд грн у 2014 р.).*

Дієвість державного регулювання соціально-економічної динаміки в кризових умовах визначається можливостями нарощування капітальних видатків, що спрямовуються на вирішення пріоритетних завдань бюджетної політики. Обсяг капітальних видатків місцевих бюджетів за 2015 р. становив 32,2 млрд грн, що на 18,2 млрд грн, або у 2,3 раза більше, ніж у 2014 р. (13,9 млрд грн). Частка капітальних видатків у загальній структурі видатків місцевих бюджетів збільшилася до 11,5 % у 2015 р., що значно перевищує показник 2014 р. (6,2 %).

Варто зазначити, що капітальне фінансування розвитку інфраструктури є одним із найбільш перспективних напрямів підвищення інвестиційного потенціалу регіонів. Вагомим його резервом є кошти Державного фонду регіонального розвитку, які спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (у т.ч. проектів співробітництва й добровільного об'єднання територіальних громад), на створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків.

***Довідково.** Найбільше коштів Державного фонду регіонального розвитку у 2015 р. отримали Дніпропетровська (169,4 млн грн, або 7,1 % загального обсягу), Донецька (141,3 млн, або 5,9 %), Харківська (133,0 млн, або 5,6 %), Львівська (127,4 млн, або 5,4 %), Вінницька (127,0 млн, або 5,3 %), Івано-Франківська області (125,3 млн, або 5,3 %) та м. Київ (154,2 млн, або 6,5 %), а найменше – Луганська область (20,5 млн грн, або 0,9 % загального обсягу коштів).*

Загальний обсяг Державного фонду регіонального розвитку³⁴³ на 2016 р. становить 3 млрд грн. Розподіл коштів Фонду здійснено за кри-

³⁴³Про затвердження переліку інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися у 2016 році за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.05.2016 р. № 362-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/362-2016-%D1%80>

теріями, визначеними статтею 241 Бюджетного кодексу України, зокрема: 80 % коштів – відповідно до чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні; 20 % – з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до показника валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу. Крім того, 159 громад, які вже об'єдналися, з 1 січня 2016 р. перейшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, а отже, будуть безпосередньо отримувати медичну й освітню субвенції та базові дотації.

3. Додатковим навантаженням на бюджет України стало фінансування відновлення інфраструктури підконтрольної території постраждалих регіонів Донбасу та фінансова підтримка внутрішньо переміщених громадян. У процесі повоєнного відновлення у 2015 р. профінансовано дві нові субвенції:

- субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на відновлення (будівництво, капітальний ремонт, реконструкцію) інфраструктури у Донецькій та Луганській областях в обсязі 247,0 млн грн;

- субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво (придбання) житла для сімей загиблих військовослужбовців, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, а також для інвалідів I–II групи з їх числа, які потребують поліпшення житлових умов, в обсязі 346,5 млн грн. У 2016 р. на його фінансування передбачено 300,0 млн грн.

У червні 2016 р. прийнято Закон України «Про внесення зміни до підпункту 4 пункту 24 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України», який дозволить направити додатково понад 3 млрд грн на відновлення Донбасу. У першу чергу кошти будуть спрямовані на ремонт і реконструкцію шкіл, будівництво та відновлення амбулаторій і дитячих садків. Загальна вартість проектів з ремонту та реконструкції об'єктів соціальної сфери перевищить 1 млрд грн. Значна увага буде приділена об'єктам водозабезпечення та водовідведення – фінансування відновлення передбачене для 113 таких об'єктів. На Луганщині планують привести у робочий стан 60 км доріг, здійснити проектування, ремонт та відновлення 6 зруйнованих мостів. Також передбачені кошти на відновлення роботи обласного українського музично-драматичного театру³⁴⁴.

Держава здійснює фінансову підтримку тимчасово внутрішньо переміщених осіб. Станом на 4 липня 2016 р., за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, на облік взято 1 790 267 переселенців, або 1 449 376 сімей, з Донбасу і Криму. Загалом 905 489 сімей звернулися за призначен-

³⁴⁴Президент підписав Закон, який дозволить направити додатково понад 3 млрд гривень на відновлення Донбасу / Офіційне інтернет-представництво Президента України. – 2016. – 9 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-yakij-dozvolit-napraviti-dodatkovu-37333>

ням грошової допомоги, 842 698 з них таку допомогу призначено. Отримувачам цієї допомоги у 2015 р. перераховано 3,3 млрд грн, а станом на 4 липня 2016 р. профінансовано ще 1,7 млрд грн³⁴⁵. Своєю чергою, згідно з даними Міжвідомчого координаційного штабу³⁴⁶ (на 29 червня 2016 р.) з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції в інших регіонах України тимчасово розміщено 1 024 508 осіб, у тому числі з Донецької і Луганської областей – 1 002 063 особи та з АР Крим – 22 445 осіб. Таким чином, показники різняться на 762 тис. осіб, які відмовилися від тимчасового розміщення, тимчасово виїжджають з непідконтрольної Україні території для отримання пенсій та інших соціальних виплат. Водночас відомі непоодинокі факти шахрайства і зловживань зумовлюють необхідність налагодження процесу верифікації їх отримувачів.

Подальшими кроками розбудови нової моделі **бюджетно-податкової політики**, орієнтованої на вирішення нагальних суспільних проблем та формування фінансової основи реалізації реформ, мають стати:

- **зниження дефіциту бюджету та забезпечення збалансованості бюджетної системи.** Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» граничний обсяг дефіциту державного бюджету затверджений у сумі 83,7 млрд грн, або 3,7 % ВВП. Зменшення дефіциту бюджету є вагомим механізмом оздоровлення системи державних фінансів. Своєю чергою, дотримання режиму фіскальної консолідації дасть змогу країні зменшити боргове навантаження та послабити інфляційний тиск, що важливо для повернення довіри інвесторів та збільшення припливу інвестицій;

- **продовження реформи бюджетної децентралізації.** Децентралізація має стати каталізатором здійснення освітньої, медичної та житлово-комунальної реформ, підвищення енергоефективності національної економіки. Основними завданнями, які мають бути здійснені у 2016 р. для її подальшого впровадження, є:

- *стимулювання процесів об'єднання територіальних громад та підвищення їх спроможності*, у тому числі шляхом забезпечення об'єднаним територіальним громадам кращих фінансових умов та можливостей для подальшого розвитку;

- *чіткий розподіл повноважень та відповідальності на різних рівнях місцевого самоврядування* (громада, місто, район, область), зокрема у сфері освіти та охорони здоров'я. Передача повноважень на місця має забезпечити оптимізацію витратків у цих сферах, що передбачено державним бюджетом на 2016 р.;

- *проведення роз'яснювальної роботи серед громад, що планують об'єднатися, та забезпечення методичної підтримки* громадам, що

³⁴⁵Обліковано 1 790 267 переселенців / Міністерство соціальної політики України. – 2016. – 4 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=190852&cat_id=107177

³⁴⁶Міжвідомчий координаційний штаб повідомляє / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. – 2016. – 29 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dsns.gov.ua/ua/Mizhvidomchiy-koordinaciy-niy-shtab.html>

вже об'єдналися. Важливо поширювати інформацію про переваги децентралізації як інструменту зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування та демократичних засад розвитку суспільства;

- **чітке дотримання бюджетно-податкового законодавства.** Упродовж останніх років систематично порушуються строки внесення змін до бюджетно-податкового законодавства з метою дотримання поточної фіскальної збалансованості. Відповідно до пп. 4.1.9. п. 4.1 ст. 4 Податкового кодексу України зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше, як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, тобто пізніше 1 липня. Крім того, щорічно порушуються норми Бюджетного кодексу України щодо термінів підготовки проекту бюджету та внесення змін до фінансового кошторису країни. Такі запізнення з ухваленням бюджетно-податкових змін упродовж бюджетного періоду й напередодні нового бюджетного року зумовлюють порушення термінів підготовки підзаконних актів, а також призводять до численних технічних помилок та неузгодженостей. Практика, що склалася, негативно впливає на очікування бізнесу й інвесторів. З метою зміцнення фінансової безпеки всі бюджетно-податкові зміни мають прийматися з дотриманням принципу стабільності законодавства відповідно до визначених норм;

- **підвищення ефективності податкових механізмів стимулювання соціально-економічного розвитку,** дієвість яких тривалий час гальмується складністю податкового адміністрування та певними інституційними проблемами. Податкові інструменти та механізми мають забезпечити ефект детінізації економіки, розширення інвестиційного й відновлення інноваційного процесу, створення нових робочих місць, нарощування експортного потенціалу України для зміцнення валютно-курсової стабільності. Для виконання цього завдання доцільно реалізувати низку таких кроків.

Удосконалення податкового адміністрування. З метою економії часу платників податків та оптимізації документообігу необхідне подальше спрощення процедур складення первинних документів, форм податкової звітності та декларацій. Зокрема, перспективним є узгодження баз єдиного соціального внеску, податку на доходи фізичних осіб і військового збору для забезпечення можливості подання єдиної звітності та сплати загальною сумою. Поряд зі спрощенням декларації з ПДВ нагальним є удосконалення системи електронного адміністрування ПДВ із запровадженням єдиного публічного Реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування замість двох діючих. У частині малого бізнесу особливо необхідним є здешевлення та спрощення обслуговування реєстраторів розрахункових операцій (касових апаратів). Протягом тривалого часу на порядку денному перебуває необхідність публічного оцінювання ефективності податкових пільг.

Протидія зменшенню податкової бази та переміщенню прибутків за кордон для захисту економічних інтересів держави. Прибуток має опо-

даткуватися там, де створюється вартість. Світова практика підтверджує, що одним із найбільш дієвих інструментів деофшоризації є контроль трансфертного ціноутворення (ТЦ). Важливим кроком щодо підвищення ефективності контролю за ТЦ є створення в ДФС окремого спеціалізованого управління (департаменту), який би на рівні центрального апарату централізував та об'єднав фахівців цього напрямку. Водночас необхідно активізувати роботу із залучення і повного використання ресурсів міжнародної фінансової допомоги для підвищення матеріально-технічного забезпечення та фахового рівня кадрів підрозділів ДФС з контролю ТЦ.

***Довідково.** Відповідно до податкових декларацій з податку на прибуток підприємств за 2015 р., 121 платник податків здійснив самостійне коригування сум податкових зобов'язань згідно з нормами ТЦ. Фінансовий результат до оподаткування платниками збільшено на загальну суму понад 913,9 млн грн. Зокрема, фінансовий результат до оподаткування в операціях з реалізації товарів (послуг) збільшено на 613,6 млн грн, в операціях з придбання товарів (послуг) – на 300,1 млн грн. З урахуванням проведеного коригування платниками самостійно збільшено суму податкових зобов'язань зі сплати податку на прибуток підприємств на 164,5 млн грн.*

У 2015 р. завершено три перевірки платників податків з питань повноти нарахування та сплати податків у контрольованих операціях, за результатами яких донараховано 29,6 млн грн податку на прибуток та зменшено збитки підприємств на суму 32 млн грн. Протягом 2015–2016 рр. встановлено 156 фактів порушення платниками своєчасності та повноти подання звітів про контрольовані операції з ТЦ за 2013–2015 звітні роки. До платників – порушників податкового законодавства застосовано штрафних санкцій на загальну суму 43,6 млн грн. Водночас до держбюджету надійшло лише 14,6 млн грн, оскільки 70 % сум штрафних санкцій оскаржуються в адміністративному та судовому порядку.

В Україні доцільно впровадити рекомендації глобальної ініціативи *BEPS*³⁴⁷ під егідою ОЕСР та «Великої двадцятки», зокрема щодо встановлення правил оподаткування прибутку контрольованих іноземних компаній (дія 3), обмеження витрат за фінансовими операціями з пов'язаними особами (дія 4), перегляду двосторонніх угод відповідно до Модельної конвенції та недопущення зловживань передбаченими пільгами (дія 6), запобігання штучного уникнення статусу постійного представництва (дія 7), удосконалення контролю трансфертного ціноутворення (дії 8–10), запровадження трирівневого формату звіту про контрольовані операції (дія 13) тощо при налагодженні автоматичного обміну податковою інформацією з іншими країнами. Наступними кроками мають стати проведення нульового декларування активів фізичних осіб, лі-

³⁴⁷*BEPS* 2015 Final Reports / OECD, Centre for Tax Policy and Administration [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/ctp/beps-2015-final-reports.htm>

бералізація валютного законодавства та правил здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Посилення інституційної спроможності Державної фіскальної служби. Міністерством фінансів України спільно з міжнародними експертами в липні 2015 р. затверджено План інституційних змін діяльності Державної фіскальної служби України, який передбачає її перетворення з карального органу на сервісну службу. На його виконання відбулася структурна реорганізація ДФС, зокрема оптимізація територіальних органів та скорочення штатної чисельності працівників. План також передбачає: перегляд ефективності організації управління ДФС; оцінку приватною експертною організацією ступеня її корумпованості; розробку та запровадження показників оцінки ефективності діяльності ДФС на основі аналізу зарубіжних методик оцінювання та з урахуванням світових практик, у тому числі узагальнених МВФ³⁴⁸, ОЕСР³⁴⁹, Світовим банком та ін.

Водночас доцільно також вжити заходів щодо: збільшення відкритості та підзвітності ДФС для громадського контролю; покращення якості надання адміністративних послуг та податкових консультацій у центрах обслуговування платників; удосконалення ризик-орієнтованої системи податкового контролю; посилення відповідальності працівників ДФС за втрати, понесені платниками податків через їх незаконні дії або бездіяльність; удосконалення системи заходів щодо запобігання і протидії корупції в ДФС та її територіальних органах, у тому числі правового, організаційно-управлінського і профілактичного характеру; удосконалення процедури адміністративного оскарження; відмови від каральної моделі податкового контролю. Необхідними є ліквідація дублюючих функцій різних правоохоронних органів та посилення аналітичної складової розслідування економічних злочинів.

Інституційні зміни мають забезпечити можливість системної роботи з профілактики, попередження, виявлення, всебічного розслідування та стягнення коштів до бюджету. При цьому діяльність ДФС має бути спрямована на руйнування злочинних фінансових схем і зменшення тиску на законослухняний бізнес. Дисбаланс прав фіскалів та платників податків має бути подоланий. Результатом спільних зусиль платників і держави має стати відчутне покращення податкової культури в Україні.

Розвиток інформаційно-технічного забезпечення роботи Державної фіскальної служби. У роботу ДФС важливо імплементувати податкові інструменти та механізми, які технічно унеможливають ухилення від оподаткування, зменшать ризики або принаймні зроблять його економічно не вигідним. В Україні вже декілька років повноцінно діють електронні

³⁴⁸ Crandall W. Revenue Administration: Performance Measurement in Tax Administration / William Crandall // International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department. June, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2010/tnm1011.pdf>

³⁴⁹ Tax Administration 2015: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies // OECD. Paris, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/ctp/administration/tax-administration-23077727.htm>

системи подання звітності та митних декларацій. Цільовою метою реформування у цій сфері має стати автоматизація максимальної кількості робочих процесів, процедур, реєстрів у роботі ДФС як усередині, так і під час взаємодії з платниками податків. Сприяти покращенню взаємодії з платниками податків мають повноцінна робота, модернізація та розширення функціональних можливостей «Електронного кабінету платника податків». В умовах глобалізації посилюється важливість налагодження міжнародної співпраці, зокрема інтенсифікації обміну податковою інформацією. При налагодженні єдиної системи електронного документообігу між центральними органами державної влади доцільно використати досвід успішного запровадження відповідного програмного забезпечення в Адміністрації Президента України³⁵⁰, що сприятиме відчутному прискоренню опрацювання робочих документів;

• **посилення боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями.** Понад третину загальних надходжень від Державної фіскальної служби України до зведеного бюджету (587,1 млрд грн у 2015 р.) сформовано за рахунок надходжень від митниці. У 2015 р. вони становили 202,3 млрд грн, що на 66,6 млрд грн, або на 49,1 %, більше порівняно з 2014 р. У 2015 р. митницями складено 17 808 протоколів про порушення митних правил на суму понад 1,8 млрд грн. За результатами розгляду справ накладено штрафів та конфісковано товарів на загальну суму 2,3 млрд грн, що у 6 разів більше, ніж у 2014 р.³⁵¹ За 4 місяці 2016 р. митницями ДФС складено 7093 протоколи на суму майже 637 млн грн, накладено штрафів та конфісковано товарів на загальну суму 555 млн грн, що майже вдвічі більше, ніж за 4 місяці 2015 р. Наведені показники засвідчують підвищення ефективності боротьби з корупцією, контрабандою, незаконним переміщенням через кордон заборонених товарів та іншими правопорушеннями. Подальше нарощування протидії цим правопорушенням можливе завдяки поєднанню зусиль фіскальної і прикордонної служб, правоохоронних органів та місцевої влади;

• **модернізація роботи митниць.** Угода про асоціацію України з ЄС передбачає імплементацію низки положень у митній сфері. Створення інституту уповноваженого економічного оператора дозволить пришвидшити митні процедури і спростити існуючі формальності. Приєднання України до *NCTS (New Computerized Transit System*, загальноєвропейської комп'ютеризованої системи управління транзитними вантажами) значно прискорить митні процедури, підвищить ефективність протидії контрабанді та загалом сприятиме розвитку торговельно-економічних відносин між Україною і ЄС. Серед інших важливих завдань удосконалення митної системи України – спрощення митних процедур, електронізація сервісів,

³⁵⁰ Система електронного документообігу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sed.reforms.in.ua/basic-page/pro-sed>

³⁵¹ Інформація про проведення заходів митницями ДФС із запобігання та протидії контрабанді, боротьби з митними правопорушеннями / Державна фіскальна служба України. – 2016. – 15 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/divalnist-/borotba-z-ekonomichnoyu-zlochinnistyuu-ta/informatsiya-pro-vjittya-zahodiv-schodo-bo/231912.html>

удосконалення системи аналізу ризиків, повний запуск «єдиного вікна», розбудова інфраструктури тощо. Важливо також імплементувати найкращий міжнародний досвід у цій сфері, зокрема налагодити автоматичний обмін інформацією з митними службами іноземних держав, поширити інтегроване управління кордонами на всі пункти пропуску та запровадити посади митного аташе. Для прискорення товарообігу увага інспекторів має бути зміщена з процесу перетину товарами кордону на митний і податковий пост-аудит;

- **підвищення ефективності використання бюджетних коштів** шляхом розробки та затвердження державних соціальних стандартів. Важливим кроком у забезпеченні ефективності використання бюджетних коштів є розробка галузевих Методик розрахунку соціальних послуг для всіх галузей (освіти, охорони здоров'я і т.д.), що дозволить визначати грошовий еквівалент послуги, яка надається, а також її склад. Затвердження соціальних стандартів є необхідним кроком на шляху оптимізації кількості і структури бюджетних установ, а також підвищення ефективності планування та використання бюджетних коштів бюджетів усіх рівнів;

- **налагодження дієвого механізму верифікації** (підтвердження достовірності даних) у спосіб створення єдиної централізованої бази отримувачів соціальних виплат, пенсій та допомог від держави, що має підвищити ефективність системи соціального захисту і забезпечення громадян. Аналітично-інформаційна система електронної верифікації та моніторингу має забезпечити ефективну боротьбу зі зловживаннями й шахрайством, зокрема виявляти «мертві душі» серед одержувачів соціальних виплат. Це дозволить забезпечити більш якісне планування бюджетних видатків та ефективний контроль за цільовим використанням державних коштів. Водночас перевірка відповідності критеріям дасть змогу підвищити справедливість отримання соціальної допомоги та покращити її адресність на користь найбільш нужденних верств населення. Станом на початок червня 2016 р. видані рекомендації на зупинку виплат 514 тис. осіб на суму 8,9 млрд грн на рік. Фіскальний ефект від фізичної верифікації виплат внутрішньо переміщеним особам через Ощадбанк забезпечив фактичну економію 1,1 млрд грн. За попередніми оцінками Міністерства фінансів, верифікація дозволить заощадити на видатках бюджету близько 5 млрд грн;

- **удосконалення державного стратегічного планування шляхом розвитку середньострокового бюджетного прогнозування та планування.** Зміни мають бути орієнтовані на запровадження трирічної бюджетної декларації і стратегічних планів міністерств (у межах граничних сум середньострокового бюджету) з відповідним переглядом існуючої системи державних цільових програм, розвиток програмно-цільового методу бюджетного планування, підвищення бюджетної дисципліни та фінансового контролю. Водночас у процесі бюджетної децентралізації посилюється важливість запровадження системи стратегічного плану-

вання. Розбудова чіткої ієрархії стратегічного планування з макро- до мікроекономічного рівня дасть змогу відійти від практики ухвалення ситуативних рішень та забезпечить підвищення прогнозованості бюджетної політики, а отже, сприятиме формуванню раціональних очікувань громадян і бізнесу в процесі господарювання. Крім того, важливим завданням є розроблення Закону України «Про державне стратегічне планування» із внесенням відповідних змін до Бюджетного кодексу України з метою подальшої розбудови чіткої, цілісної та якісної системи середньострокового бюджетного планування;

• **забезпечення прозорості у сфері державних фінансів.** Із прийняттям Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11.02.2015 р. № 183-VIII розпочався тривалий процес забезпечення підзвітності та прозорості державних фінансів громадянам. Сприяти цьому процесу покликані електронні сервіси.

Міністерство фінансів України має продовжити реалізацію проекту «Прозорий бюджет», що передбачає створення інформаційно-аналітичної системи для забезпечення якісно нового рівня управління у сфері державних фінансів. Очікується, що її впровадження сприятиме підвищенню бюджетної грамотності, обізнаності громадян про бюджетний процес; відкритості процесів підготовки, прийняття та виконання бюджету; доступності, якості та оперативності інформування громадськості про публічні кошти; ефективності використання публічних коштів; інвестиційній привабливості держави за рахунок більш відкритої політики уряду. Це дозволить створити умови для громадського обговорення, реалізації права громадян на інформацію та участь у процесі прийняття рішень; посилити контроль громадськості за складанням бюджетів, виконанням і звітуванням про публічні кошти; зменшити вірогідність зловживань та вчинення корупційних дій на всіх етапах планування і використання публічних коштів³⁵². Від успішності реалізації цього проекту залежатиме рейтинг України за Індексом відкритості бюджету Міжнародного бюджетного партнерства, зокрема щодо показника участі громадськості в бюджетному процесі.

Електронізація публічної інформації є визначальною передумовою її загальнодоступності. Впродовж 2015 р. в експлуатацію введені система електронних державних закупівель *ProZorro*, єдиний веб-портал використання публічних коштів «Е-дата» (складова частина проекту «Прозорий бюджет»), а також база податкових знань та аналітики *TaxLink*. Прозорість у сфері державних фінансів опосередковано підтримується функціонуванням Єдиного державного порталу та центрів надання адміністративних послуг, відкриттям доступу до державних реєстрів речових прав на нерухоме майно і власників транспортних засобів, порталу відкритих даних та ін.

³⁵²*Про схвалення* Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 р. № 92-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80>

Довідково. Система електронних держзакупівель ProZorro працювала з лютого 2015 р. у пілотному режимі на допорогових закупівлях (до 200 тис. грн для товарів і послуг, а також до 1,5 млн грн – для робіт). Згідно із Законом України «Про публічні закупівлі» перехід на електронну систему закупівель відбудеться протягом 2016 р. у два етапи: з 1 квітня всі закупівлі мали перевести в електронний режим органи центральної влади та державні підприємства, а з 1 серпня – решта державних замовників. Станом на кінець I півріччя 2016 р. у системі перебувають понад 130,2 тис. тендерів на планову суму 44,6 млрд грн від 6,3 тис. державних замовників. Реформа державних закупівель досягла помітних успіхів: економія бюджетних коштів з початку роботи системи становила 2,1 млрд грн³⁵³. Загалом у 2016 р. очікуваний обсяг економії оцінюється в 5 млрд грн³⁵⁴.

Для оптимізації процесів забезпечення прозорості у сфері державних фінансів необхідно забезпечити автоматичне внесення даних до порталу «Е-дата» з облікових систем казначейства, оскільки такі дані вже там зібрані. Самостійне внесення даних розпорядниками бюджетних коштів створює додаткове навантаження на бухгалтерів сектору публічних фінансів. У рамках проекту «Прозорий бюджет» найближчим часом відбудеться інтеграція даних «Е-дата» та ProZorro через сервіс «.007», що забезпечить повну прозорість життєвого циклу публічних закупівель: тендер – договір – акт виконаних робіт – транзакції за договором і додатковими угодами. Важливим для громадськості є оприлюднення результативних показників виконання бюджетних програм: витрат, продукту, ефективності та якості (т.зв. КРІ). З метою забезпечення ефективного й цільового використання бюджетних коштів, посилення бюджетної дисципліни доцільно стимулювати розширення використання органами державної влади та громадськістю порталу прозорих публічних фінансів «Е-дата»;

- **підвищення ефективності державного фінансового контролю.** Протягом 2012–2014 рр. органи Держфінінспекції щороку охоплювали контролем у середньому 735,5 млрд грн фінансових та матеріальних ресурсів. У 2015 р. цей показник дещо зріс – перевірено використання ресурсів на суму понад 754,3 млрд грн. У розрахунку на 1 перевірений об'єкт відповідний показник зріс майже в 3,9 раза – з 53,8 млн грн у 2012 р. до 208,8 млн грн у 2015 р.³⁵⁵ Упродовж I кварталу 2016 р. проведено 673 контрольні заходи, в тому числі 448 планових. Зокрема, на 548 підприємствах, в установах та організаціях

³⁵³Модуль аналітики системи ProZorro [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bi.prozorro.org/>

³⁵⁴Розпочалася перша хвиля повного переходу на електронну систему публічних закупівель ProZorro / Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. – 2016. – 1 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248936482&cat_id=244277212

³⁵⁵Звіт про результати роботи Державної фінансової інспекції України та її територіальних органів за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/122325>

виявлено порушення, які призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів на загальну суму понад 623,5 млн грн, з них при використанні державних ресурсів – на суму 418,2 млн грн, комунальних ресурсів – на 184,8 млн грн. При цьому важливою вимогою розвитку системи державного фінансового контролю є створення автоматизованої інформаційно-аналітичної системи на основі сучасних технологій та з урахуванням європейських стандартів.

Важливо також, щоб бюджетно-податкові важелі забезпечення стабілізації фінансової системи та відновлення економічного розвитку були системно узгоджені з іншими інструментами реалізації реформ. Успішні реформи обов'язково позитивно позначаться на показниках бюджету.

12.3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Упродовж 2015 р. зберігалися загрозові тенденції в борговій сфері, що стало наслідком продовження економічної рецесії, зниження кредитних рейтингів України та воєнного конфлікту на сході країни. Водночас завдяки проведеній реструктуризації і частковому списанню державного боргу критичну ситуацію в цій сфері на кінець 2015 р. вдалося стабілізувати. Фактичний обсяг державного боргу вдалося утримати в межах граничного обсягу, встановленого Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік».

Довідково. Наслідком проведення цієї боргової операції стало^{356,357}: списання 20 % основного боргу України загальним обсягом близько 3,6 млрд дол. США; реструктуризація боргу на суму близько 15 млрд дол. США шляхом обміну поточних єврооблігацій на 9 нових серій єврооблігацій з перенесенням термінів їх погашення з 2015–2023 рр. на 2019–2027 рр. Завдяки зміні термінів погашення частини зовнішнього державного боргу витрати на його погашення у 2016 р. становитимуть 574 млн дол. США проти 2,25 млрд дол. США, які б Україні довелося сплатити без реструктуризації. На обслуговування зовнішнього боргу у 2016 р. Україна витратить близько 1,3 млрд дол. США^{358,359}.

Стан боргової сфери протягом 2015 р. характеризувався такими тенденціями.

³⁵⁶Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28.12.2014 р. № 80-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80-19/page2>

³⁵⁷Про здійснення у 2015 році правочинів з метою його реструктуризації і часткового списання : постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248623211>

³⁵⁸Як Україна буде погашати зовнішні борги в 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/368204/yak-ukrayina-bude-pogashaty-zovnishni-borgy-v-2016-rotsi-tablytsyade-pogashaty-zovnishni-borgy-v-2016-rotsi-tablytsya>

³⁵⁹Про затвердження Програми управління державним боргом на 2016 рік : наказ Міністерства фінансів України від 29.01.2016 р. № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/.../nakaz-ministerstva-vid---pro-zatverdzhennia-prohramy-upravl>

1. Темпи приросту сукупного державного та гарантованого державою боргу України уповільнилися. Якщо за останні п'ять років загальний обсяг державного й гарантованого державою боргу збільшився більш як утричі, то впродовж 2015 р. його приріст становив 42,8 % (проти 88,2 % у 2014 р.), а приріст боргового навантаження зменшився із 73,9 % у 2014 р. до 14,4 % у 2015 р.³⁶⁰ Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» передбачено, що станом на 31 грудня 2016 р. граничний обсяг державного боргу становитиме 1501,5 млрд грн, а граничний обсяг гарантованого державою боргу – 444,8 млрд грн³⁶¹.

Довідково. Станом на 30 квітня 2016 р. загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу України становив 1689,8 млрд грн, у тому числі обсяг державного боргу – 1448,9 млрд грн (85,8 % сукупного боргу) та гарантованого державою боргу – 240,9 млрд грн (14,2 %) ³⁶².

2. Боргове навантаження на економіку України зросло під впливом негативної макроекономічної динаміки та низки чинників сфери загальнодержавного управління. На макроекономічному рівні на боргове навантаження негативно вплинули: девальвація гривні, рівень якої у 2015 р. сягнув 52,2 %, внаслідок чого зріс не лише обсяг боргу в національній валюті, а й вартість його обслуговування; різке падіння реального ВВП, яке за підсумками 2015 р. становило близько -9,9 % проти -6,6 % у 2014 р., що загостило бюджетні ризики; зниження внутрішнього споживчого попиту внаслідок інфляційних процесів та безробіття; високий рівень облікової ставки НБУ (22 % станом на кінець 2015 р.) та обмеження функціонування ринку позичкового капіталу.

Серед чинників сфери загальнодержавного управління, які вплинули на зростання боргового навантаження, слід зазначити: необхідність покриття дефіциту Пенсійного фонду (31,8 млрд грн, у тому числі 14,8 млрд грн на виплати пенсій у січні поточного року); фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок державних запозичень; невиконання плану надходжень від приватизації державного майна як одного з джерел фінансування дефіциту державного бюджету (у 2015 р. із запланованих 17 млрд грн отримано лише 466,9 млн грн, або 2,7 % від запланованих обсягів); необхідність фінансової підтримки держав-

³⁶⁰Розраховано авторами за статистичною інформацією Міністерства фінансів України і Державної служби статистики України. (Див. : <http://www.minfin.gov.ua/news/borg/statistichna-informacija-schodo-borgu> ; http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/pac_r.htm).

³⁶¹Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015 р. № 928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

³⁶²Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого боргу України станом на 30.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystichni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-garantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy_2016?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu

них підприємств та банків, у першу чергу фінансування дефіциту НАК «Нафтогаз України», який виник унаслідок проведення квазіфіскальних операцій із продажу газу споживачам за заниженими щодо ринкових цінами.

3. У структурі державного та гарантованого боргу збільшилася частка загального зовнішнього боргу. Під впливом різнопланових боргових ризиків протягом 2015 р. більш ніж удвічі (до 5,1 млрд дол. США проти 2,1 млрд дол. у 2014 р.) зросла потреба у зовнішніх запозиченнях, що посилює залежність держави від міжнародних кредиторів. Це зумовило нарощування загального обсягу зовнішнього боргу України на кінець минулого року до 43,4 млрд дол. США, у тому числі обсягу зовнішнього державного боргу – до 34,4 млрд дол. США³⁶³, а на 30 квітня 2016 р. показник обсягу сукупного зовнішнього боргу становив 44,5 млрд дол. США, з них 35,8 млрд дол. США – зовнішній державний борг³⁶⁴.

4. Знизилася боргова стійкість держави, про що свідчить, зокрема, збільшення частки державного та гарантованого державою боргу України, номінованого в іноземній валюті (на кінець 2015 р. – 70,2 %, станом на 30 квітня 2016 р. – 71,5 %) ³⁶⁵. Це перевищує 60-відсотковий критичний рівень відповідного боргового індикатора, встановленого критеріями боргової стійкості за методикою МВФ для країн, що розвиваються, зокрема для України³⁶⁶. Така тенденція зумовлює зростання валютних витрат уряду з обслуговування боргових зобов'язань, а для українських фінансових ринків посилює загрозу скорочення валютної пропозиції та подальшої девальвації гривні.

5. Сповільнилися темпи зростання вартості обслуговування боргу. Якщо впродовж 2015 р. загальний обсяг видатків державного бюджету на обслуговування боргу зріс порівняно з 2014 р. на 36,5 млрд грн і становив 84,5 млрд грн, то на 2016 р. у державному бюджеті на обслуговування державного боргу передбачено 99,1 млрд грн (збільшення на 14,6 млрд грн)³⁶⁷.

³⁶³Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого боргу України станом на 31.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystichni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rot-si?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu>

³⁶⁴Там само.

³⁶⁵Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого боргу України станом на 31.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystichni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rot-si?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu>

³⁶⁶IMF: Staff guidance note for public debt sustainability analysis in market-access countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/050913.pdf>

³⁶⁷Про затвердження Програми управління державним боргом на 2016 рік : наказ Міністерства фінансів України від 29.01.2016 р. № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/nakaz-ministerstva-vid---pro-zatverdzhennia-prohramy-upravlinnia-derzhavnym-borhom-na--rik?category=borg&subcategory=derzhavnij-borg>

Для підвищення ефективності боргової політики та зміцнення боргової безпеки впродовж 2016 р. необхідно вжити невідкладних заходів щодо:

- **забезпечення виконання заходів у рамках Механізму розширеного фінансування (EFF) України МВФ і зміцнення співпраці з іншими міжнародними фінансовими організаціями;**

- **вдосконалення боргової політики України та забезпечення стратегічного управління державним боргом.** Модернізація державної боргової політики потребує вирішення низки завдань, серед яких:

- вироблення та законодавче закріплення середньострокової стратегії бюджетного планування та прогнозування з урахуванням впливу внутрішніх і зовнішніх боргових ризиків, узгодження напрямів політики у сфері управління державним боргом із напрямками бюджетної та грошово-кредитної політики;
- підвищення якості середньострокового економічного прогнозування і планування для забезпечення формування та реалізації економічно обґрунтованої середньострокової фінансової політики України, з огляду на те що надмірно оптимістичні макроекономічні прогнози призводять до системних проблем економічного розвитку;
- законодавче врегулювання спрямованості бюджетно-податкових змін на оптимізацію державних запозичень. Йдеться про впровадження фіскальних правил, які передбачають взаємозв'язок боргових параметрів із заходами бюджетно-податкової політики. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід Польщі, де при перевищенні державним боргом рівня у 55 % ВВП автоматично підвищується ставка ПДВ;
- нормативно-правове регулювання питань оптимізації співвідношення обсягів, структури, вартості та джерел погашення державного боргу;
- запровадження ризикорієнтованої боргової політики, коли обмежені організаційні, фінансові, людські ресурси концентруються на напрямках найвищих ризиків для ефективної протидії;
- розширення спектру використання боргових інструментів за результатами аналізу ризиків залучення різних видів боргових інструментів, у тому числі з використанням методик міжнародних фінансових організацій, зокрема МВФ;
- підвищення ефективності використання державних запозичень шляхом їх спрямування на державну інвестиційну діяльність, яка в подальшому дасть змогу здійснювати платежі з погашення та обслуговування державного боргу;
- підвищення дієвості державного моніторингу корпоративної заборгованості з метою визначення чинників її формування, забезпечення результативності фінансового управління державними компаніями;

• **підвищення ефективності управління державним боргом України**, що передбачає:

- вдосконалення інституційної складової управління державним боргом з урахуванням світового досвіду, зокрема впровадження відповідних рекомендацій, підготовлених МВФ спільно із Світовим банком;
- експертну оцінку нормативно-правового забезпечення боргової сфери, його вдосконалення відповідно до міжнародних стандартів; посилення відповідальності посадових осіб за недотримання норм бюджетного законодавства;
- аналіз та оцінку боргоформуючих ризиків з метою мінімізації їх впливу на боргову стійкість;
- оптимізацію умов запозичення коштів та забезпечення контролю за обсягами їх залучення та ефективністю використання;

• **забезпечення ефективності боргової політики стосовно надання державних гарантій**. Удосконалення управління гарантованим державою боргом забезпечується шляхом:

- законодавчого обмеження обсягу умовних зобов'язань та посилення відповідальності посадових осіб за їх порушення з метою зниження боргового навантаження;
- нормативно-правового супроводу моніторингу та оцінки ризиків, пов'язаних з умовними зобов'язаннями, з метою мінімізації їх негативного впливу на боргову стійкість;
- зменшення видатків бюджету на покриття страхових гарантійних випадків через зміну умов надання державних гарантій на кредити суб'єктам господарювання відповідно до практики країн ЄС. Йдеться, зокрема, про обмеження гарантованої державою частини кредиту 80 % та суму гарантованого кредиту, який надається малим і середнім підприємствам, не вище еквівалента 2,5 млн євро;

• **активізація розвитку вітчизняного фінансового ринку для зниження вартості державних запозичень**. Заходами щодо реалізації поставленого завдання є такі:

- удосконалення інфраструктури фінансового ринку, регулювання та синхронізація функціонування всіх його секторів. Зокрема, в рамках реалізації Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року³⁶⁸ особливо актуальним є забезпечення модернізації фондового ринку шляхом посилення вимог до діяльності його професійних учасників, впровадження нових вимог до перебування цінних паперів у лістингу бірж, зміни системи клірингу та розрахунків, депозитарного обліку всіх емісійних цінних паперів тощо;
- утримання відпливу іноземного банківського капіталу з України та створення умов для активізації банківського кредитування малого й середнього бізнесу;

³⁶⁸Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802659

- стимулювання розвитку фондового, зокрема вторинного, ринку боргових державних цінних паперів для забезпечення їх ліквідності й привабливості для інвесторів (як вітчизняних, так і іноземних) та законодавче врегулювання функціонування ринку похідних фінансових інструментів (деривативів) з метою хеджування кредитних, відсоткових і валютних ризиків;
- удосконалення управління державними цінними паперами на основі регулярного проведення активних операцій;
- стимулювання припливу інвестицій в економіку шляхом удосконалення законодавства щодо залучення інституціональних інвесторів та покращення інвестиційного клімату. Зокрема, йдеться про: зняття обмежень на розміщення та/або обіг цінних паперів іноземних емітентів на території України; запровадження спеціального кредитування операцій на фондових біржах та інноваційних підприємницьких проєктів, а також нормативне врегулювання прискореної амортизації капіталу.

Означені заходи безумовно сприятимуть підвищенню ефективності боргової політики. Орієнтирами та критеріями успішності модернізації боргової політики в Україні має стати зменшення боргового навантаження з поступовим наближенням до економічно безпечного рівня.

12.4. ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ СПІВПРАЦІ

Для виходу з поточної кризової ситуації, забезпечення стабілізації та стійкого економічного зростання, інтеграції в міжнародні економічні та політичні інституції стратегічно важливим є поглиблення взаємовідносин України з міжнародними фінансовими організаціями (МФО) на умовах дотримання національних інтересів держави. Така співпраця передбачає не лише залучення ресурсів фінансової та технічної підтримки для вирішення бюджетних і фінансових проблем України, а й сприяння обміну кращим міжнародним досвідом та приведенням українських стандартів у відповідність до світових практик у процесі структурного реформування.

У спектрі відносин України та МВФ діяльність цієї впливової міжнародної фінансової інституції головним чином пов'язана із забезпеченням капіталізації країни, а зацікавленість Фонду у збереженні платоспроможності країни-позичальниці трансформується в основні вимоги щодо здійснення в Україні низки ключових реформ. Це, зокрема, боротьба з корупцією, наведення ладу в енергетиці, збалансування дефіциту бюджету, зміни у фіскальній політиці, скорочення надмірних державних витрат, збільшення до 3 % ВВП витрат на інвестиції, скорочення апарату державних чиновників, реформування пенсійної системи тощо. Ресурси

МВФ не лише дозволяють зменшити гостроту проблем дефіциту, а й дають час для реалізації реформаційних змін у фіскальній та грошово-кредитній політиці.

Тривала взаємодія України з **Міжнародним валютним фондом (МВФ)** дозволила за роки незалежності здійснити найбільший обсяг запозичень – 29,5 млрд дол. США, зокрема, за умовами нової чотирирічної програми «Механізм розширеного фінансування» (*Extended Fund Facility*), із запланованих 17,5 млрд дол. у 2015 р. Україна отримала 6,7 млрд дол. США у вигляді двох траншів та збільшила резерви Національного банку.

Важливою ланкою співпраці з МВФ стала *допомога у проведенні тривалих перемовин зі Спілкою кредиторів щодо умов проведення боргової операції за зовнішніми запозиченнями.*

Унаслідок неналежних темпів імплементації антикорупційних реформ, загострення наприкінці минулого року внутрішньополітичної ситуації, що супроводжувалося ризиком несвоєчасного прийняття Державного бюджету України на 2016 р. та можливої зміни уряду, надходження планових кредитних ресурсів тимчасово призупинилося. Завдяки спільним зусиллям МВФ та керівництва України з 10 по 18 травня цього року в Києві була продовжена робота місії Міжнародного валютного фонду в рамках другого перегляду програми розширеного фінансування *EFF*, а з 11 липня – робота технічної місії податково-бюджетного Департаменту МВФ щодо незалежної перевірки реформування ДФС України та розробки рекомендацій. За результатами спільної роботи надходження фінансової допомоги мають відновитися. Сьогодні продовження політики активного співробітництва України з Міжнародним валютним фондом є важливим напрямом подолання існуючих економічних проблем, оскільки подальша співпраця з МВФ є своєрідним «знаком якості», що сигналізує іншим кредиторам та інвесторам про успішне здійснення реформ і безпеку інвестування в країну.

Ключовими напрямками активізації подальшої взаємодії України з МВФ³⁶⁹ є:

- використання можливостей співпраці з МВФ для активізації співробітництва з іншими міжнародними фінансовими інститутами та приватними зовнішніми інвесторами;
- вироблення стратегії відновлення економіки на засадах оптимізації управління державним боргом та вдосконалення організаційної структури і взаємодії відповідних органів влади;
- підвищення прозорості та ефективності використання зовнішніх запозичень;
- взаємодія України з іншими країнами-позичальницями з метою формування консолідованої позиції щодо реформування підходів до кредитування з урахуванням інтересів країн-позичальниць;

³⁶⁹ *Українська* призма: співпраця України з міжнародними організаціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/publikationen/prizma_ukr_int_2014.pdf

- широке залучення представників громадянського суспільства як до оцінки програм кредитування та контролю за їх реалізацією, так і до розробки й підтримки внутрішніх програм реформування.

Взаємодія України з **Європейським Союзом (ЄС)**, що реалізується шляхом надання **секторальної бюджетної підтримки, макрофінансової, технічної, фінансової та гуманітарної допомоги, дозволила за роки незалежності залучити коштів на суму, що перевищує 12 млрд євро** (з кредитами ЄІБ і Євроатома включно)³⁷⁰.

Діяльність **Європейського інвестиційного банку (ЄІБ)** як фінансово-кредитної установи Європейського Союзу в Україні здійснюється в тісному співробітництві з Європейським банком реконструкції та розвитку і Європейською Комісією та передбачає надання довготермінових кредитів під проекти в державному і приватному секторі. Станом на кінець 2015 р. інвестиційний портфель ЄІБ в Україні був представлений 10 проектами, що реалізуються за рахунок коштів Банку, залучених державою та під державні гарантії загальним обсягом 1947,5 млн євро³⁷¹.

Напрямами забезпечення активізації та підвищення ефективності співпраці України і Європейського інвестиційного банку є :

- розроблення скоординованої та узгодженої обома сторонами Стратегії діяльності ЄІБ в Україні;
- розширення інвестиційного портфеля ЄІБ в Україні за рахунок проектів в агропромисловому комплексі, металургії та хімічній галузі;
- посилення відповідальності за екологічні та соціальні наслідки інвестиційної діяльності, прозоре проведення оцінки проектів, гарантування рівня захисту й компенсацій для місцевого населення;
- підвищення ефективності використання залучених ресурсів шляхом: оцінки виконання вже підтриманих ЄІБ проектів та покращення вибірки коштів; забезпечення інформування приватних структур, у тому числі фінансово-кредитних, про умови співробітництва з ЄІБ; створення необхідних інституційних умов для сприяння розвитку співробітництва.

Значну підтримку реформам, спрямованим на стабілізацію системи державних фінансів та економічний розвиток України, надає **Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)**, увага якого зосереджена на енергетичній галузі, підвищенні енергоефективності та енергозбере-

³⁷⁰ *Допомога ЄС Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance>

³⁷¹ *Інформаційна довідка щодо стану проектного портфелю ЄІБ в Україні* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.meg.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Informatsiino-dovidkovi-MaterialiSchodoSpivrobitnitstvaZMfo>

женні, ядерній безпеці та впровадженні нових технологій виробництва електроенергії. На кінець 2015 р. в Україні за фінансової підтримки ЄБРР реалізовувалися 8 проектів загальним обсягом близько 1,86 млрд євро, на стадії підготовки перебували 3 інвестиційні проекти на загальну суму 284,2 млн євро³⁷².

Актуальним та важливим для поглиблення взаємодії в умовах проведення бюджетної децентралізації в Україні стало підписання 15 липня 2015 р. Національним банком України спільно з Міністерством фінансів, Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку та Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) Меморандуму про взаєморозуміння стосовно співробітництва в розвитку місцевих ринків капіталу в Україні³⁷³. Цей документ відкриває додаткові можливості для розвитку місцевих ринків капіталу, сприятиме залученню іноземних інвестицій в країну, дозволить отримати підтримку й супровід операцій ЄБРР, методологічну допомогу або технічне співробітництво.

Водночас досвід співпраці з ЄБРР свідчить про те, що *головною умовою покращення співробітництва з цією установою є вирішення проблемних питань*, пов'язаних з подоланням корупції в країні-позичальниці на всіх рівнях, насамперед у сфері діяльності податкових та митних органів, і більш ефективна робота судової системи.

Важливим кроком для розширення співпраці є *зниження валютних ризиків*: на шляху вирішення цієї проблеми у середньостроковій перспективі є надання ЄБРР можливості випускати гривневі облігації, завдяки чому вдасться здешевити надані Банком кредитні ресурси.

Одним із найбільших серед МФО партнерів по фінансовій взаємодії є **Світовий банк**, інвестиційний портфель якого в Україні, за підсумками 2015 р., складається з 10 проектів, що реалізуються, загальним обсягом близько 2,46 млрд дол. США та 4 проектів, що перебувають на стадії підготовки³⁷⁴.

На ефективність фінансової взаємодії СБ та України впливає низка чинників, серед яких варто виокремити тривалість прийняття рішення Банком про надання кредитів (щонайменше впродовж року), внаслідок чого *зменшується кількість потенційних позичальників-підприємств*. Крім того, Світовий банк також зіткнувся в Україні з проблемою неповернення кредитних коштів з анексованого Криму, раніше виданих на

³⁷²Інформаційна довідка щодо стану проектного портфелю ЄІБ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Informatsiino-dovidkoviMaterialiSchodoSpivrobotnitstvaZMfo>

³⁷³Національний банк України та Європейський банк реконструкції та розвитку поглиблюють співпрацю з розвитку місцевих ринків капіталу в Україні / Прес-центр Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=73D5373E4AF290783E3D9>

³⁷⁴Інформаційна довідка щодо стану проектного портфелю МБРР в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Informatsiino-dovidkoviMaterialiSchodoSpivrobotnitstvaZMfo>

проекти в Автономній Республіці Крим, та недосконалістю вітчизняного законодавства.

Для покращення подальших кредитних взаємовідносин між Світовим банком та Україною необхідно:

- узгодження змін до процедури кредитування з метою скорочення терміну між ініціативою щодо кредитування та прийняттям рішення про видачу коштів;
- внесення змін до процедури подання законопроектів та значне скорочення термінів їх погодження у міністерствах України.

Водночас надмірне залучення фінансових ресурсів від міжнародних донорів пов'язане з низкою потенційних ризиків, нехтування якими може знижувати рівень фінансової безпеки держави. Йдеться, зокрема, про таке:

• **нарощування боргових зобов'язань призводить до зниження платоспроможності України.** Збільшення обсягів кредитування міжнародними фінансовими організаціями та інституціями істотно вплинуло на формування зовнішнього боргу України: частка заборгованості держави перед МФО на кінець 2015 р. зростає до 45,9 % від загального обсягу зовнішнього боргу проти 34,2 % у 2014 р., а заборгованість перед урядами іноземних держав у 2015 р. становила 3,2 % проти 2,9 % у 2014 р.³⁷⁵. Така тенденція детермінує зростання видатків на обслуговування державного боргу та свідчить про слабку спроможність держави забезпечувати економічний розвиток за рахунок внутрішніх джерел;

• **зростання обсягів зовнішнього кредитування посилює залежність національної економіки від зовнішнього впливу.** Якщо обсяги кредитів, залучених до спеціального фонду Державного бюджету України від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів) станом на кінець 2014 р. становили 6,2 млрд грн³⁷⁶, то у 2015 р. цей показник збільшився до 14,2 млрд грн³⁷⁷. Водночас проблеми бюджетної сфери не повинні призводити до заморожування фінансово-кредитних відносин з МФО, оскільки саме від такої взаємодії залежать можливості реальної інтеграції у світове співтовариство;

• **низька ефективність використання кредитних фінансових ресурсів.** За даними Міністерства фінансів та представництва ЄС в Україні, обсяг отриманої державою допомоги від МФО за роки незалежності становив 44 млрд дол. США та понад 15,6 млрд євро. Проте недоско-

³⁷⁵ Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого боргу України станом на 31.12.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rot-si?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu>

³⁷⁶ Про Державний бюджет України на 2014 рік : Закон України від 16.01.2014 р. № 719-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

³⁷⁷ Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України від 28.12.2014 р. № 80-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>

налість законодавства, відсутність належної організації роботи з проектами, послаблення контролю і координації діяльності щодо позик МФО призводили до порушення термінів їх реалізації, незавершеності програм співпраці, низької частки освоєння коштів за чинними проектами (в Україні впродовж 2013–2014 рр. освоєння залучених коштів становило 30 %, а сьогодні цей показник зменшився до 6,8 %). Протягом 2014–2015 рр. для третини проектів терміни закриття позик подовжені в середньому на 3 роки, а через незадовільні темпи освоєння коштів сума сплачених кредиторам комісій за зобов'язаннями у 2014 р., за розрахунками, сягнула 5,6 млн грн, у тому числі 1,6 млн грн – з державного бюджету. У рамках трьох із 14 бюджетних програм, відкритих для реалізації проектів, кошти позик взагалі не освоєні (невикористаними залишилися 150,3 млн грн³⁷⁸. Україна повернула Японії 2,5 млн євро невикористаних коштів, отриманих у 2009 р. від продажу квот на викид парникових газів у рамках Кіотського протоколу). Загалом за роки незалежності Україна не «вирала» 30 млрд дол. США кредитів від МВФ, або близько 75 % наданих коштів;

Ключовими напрямками поглиблення взаємовідносин України з МФО на сьогодні є:

- **удосконалення механізму управління зовнішнім боргом** шляхом оптимізації використання Україною ресурсного потенціалу співробітництва з МФО, **що передбачає обґрунтування доцільності та обсягів здійснюваних зовнішніх запозичень;**

- **диверсифікація фінансових інструментів при реалізації проектів з метою захисту від валютних ризиків**, наприклад, шляхом створення спеціального державного фонду хеджування через структури міжнародних фінансових інституцій (в Європі такі послуги надають експортно-імпорتنі банки), страхування через укладання ф'ючерсних контрактів тощо;

- **організація співробітництва України та МФО на засадах публичності та прозорості** з орієнтацією на використання їх впливу для забезпечення економічного і політичного суверенітету України. Оптимальним варіантом взаємодії з МФО є вироблення стратегії поступового переходу від міжнародного кредитування проектів до отримання виключно політичної та консультативної допомоги (наприклад, через програму «запобіжний *Stand-by*»), що дозволить знизити гостроту проблеми зовнішньої заборгованості;

- **використання альтернативних методів мобілізації ресурсів для стабілізації фінансової системи** та забезпечення передумов економічного зростання, перш за все за, рахунок внутрішніх резервів, зокрема коштів населення і вітчизняного бізнесу (за останні два роки вплив валютних депозитів населення з банків сягнув 15 млрд дол. США).

³⁷⁸Про результати аудиту державного та гарантованого державою боргу у 2014 році та аналізу тенденцій у 2015 році : рішення Рахункової палати від 24.11 2015 р. № 9–5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16747492/R_RP_9-5.pdf

Для цього державна фінансова політика має бути зорієнтована на стабілізацію банківської системи, забезпечення умов для повноцінного функціонування вітчизняного ринку позичкового капіталу з використанням системи кредитних, податкових та інфраструктурних стимулів для інвестицій у пріоритетні галузі промисловості й малий та середній бізнес, відновлення довіри населення й інвесторів;

- **розширення формату співпраці за рахунок впровадження нових форм співробітництва.** Зокрема, йдеться про заснування інституцій спільного фінансування проектів в Україні за широкої участі МФО та інституційних інвесторів, а також створення в Україні фондів і компаній з управління активами (КУА) МФО;

- **підвищення ефективності реалізації проектів міжнародної фінансової взаємодії** шляхом встановлення та досягнення цільових параметрів доступу українських виробників і постачальників до участі в тендерах у межах проектів, які реалізуються Україною спільно з МФО, оптимізації вибірки коштів та посилення контролю за їх використанням.

З метою ефективного використання потенціалу співробітництва України з МФО із залучення зовнішніх фінансових ресурсів особливу увагу слід приділити актуалізації питань з виявлення та реалізації ключових напрямів удосконалення чинної нормативно-правової бази.

12.5. ВАЛЮТНО-КУРСОВА ПОЛІТИКА

Валютно-курсова політика України протягом 2015 р. та на початку поточного року формувалася під негативним впливом воєнних дій на сході країни, політичної нестабільності, несприятливої зовнішньої кон'юнктури на основні експортні позиції та девальвації валют сусідніх країн, що провокувало підвищений попит на валюту з боку підприємств-імпортерів і населення та збільшувало амплітуду курсових коливань національної валюти. За минулий рік курс гривні знизився з 15,77 грн/дол. США станом на 1 січня 2015 р. до 24,00 грн/дол. США станом на 1 січня 2016 р., а в перші місяці поточного року коливання курсу були більш помірними: станом на 1 липня 2016 р. курс досяг позначки 24,83 грн/дол. США.

Серед фундаментальних чинників, що зумовили зниження курсу гривні протягом 2015 р. та зберігали негативний тренд на початку 2016 р., варто виділити такі:

- **скорочення валютних надходжень від зовнішньої торгівлі** (у 2014 р. – 65,4 млрд дол. США; у 2015 р. – 47,2 млрд дол. США³⁷⁹) внаслідок падіння ділової активності, обсягів виробництва на тлі зниження світових цін на традиційні вітчизняні експортні товари У 2015 р. ціна на чорні метали знизилася

³⁷⁹ Додаток до Макроекономічного та монетарного огляду за лютий 2016р. / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26799947&cat_id=58037

до 368 дол. США, або на 29 %, порівняно з 2014 р.; зернові культури подешевшали в середньому до 163 дол. США, або на 19 %³⁸⁰. На динаміку майбутніх експортних надходжень впливатиме також недостатній рівень географічної диверсифікації зовнішньої торгівлі в умовах погіршення відносин з РФ. За оцінками НБУ, негативний ефект від експортних обмежень з російського боку становитиме 1,1 млрд дол. США, це майже половина очікуваного у 2016 р. дефіциту поточного рахунку платіжного балансу (2,5 млрд дол. США³⁸¹).

Додатковим чинником падіння надходжень від експорту стала девальвація валют абсолютної більшості країн-контрагентів. За цих умов НБУ застосовував низку заходів, спрямованих на досягнення рівноваги між попитом і пропозицією на валютному ринку та відновлення курсової стабілізації, зокрема: відмову від *де-факто* фіксованого валютного курсу гривні та збільшення з 50 % до 75 % розміру обов'язкового продажу валютної виручки експортерів, що призвело до поступового задоволення попиту на валюту з боку імпортерів. Це також дозволило на кінець 2015 р. врівноважити платіжний баланс порівняно з його дефіцитом на рівні 16,5 млрд дол. США у 2013 р. та 4,6 млрд дол. США у 2014 р.³⁸²;

• **підвищений попит на валюту з боку підприємств-імпортерів, що «розхитує» ситуацію на валютному ринку.** Підприємства-імпортери протягом минулого року створювали ажіотажний попит на валюту, намагаючись купувати її заздалегідь під майбутні поставки. У контексті боротьби з підвищеним попитом Національний банк України у 2015 р. запровадив низку обмежень до підприємств-імпортерів (зокрема вимоги щодо відсутності податкової заборзованості у підприємств при здійсненні ними купівлі валюти; обмеження максимальних сум платежів; істотне подовження строків здійснення валютних платежів за кордон; додатковий аналіз імпортних контрактів, регулярне подання банками до НБУ стандартизованих зведених реєстрів валютних платежів за кордон тощо), що дозволило досягти певної рівноваги між попитом і пропозицією, не витрачаючи міжнародних резервів.

Натомість в умовах стабілізації ситуації на валютному ринку НБУ започаткував поступове пом'якшення валютних обмежень для юридичних осіб. Зокрема, постановою Національного банку від 07.06.2016 р. № 342 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» змінено вимогу до обов'язкового продажу надходжень в Україну в іноземній валюті на користь юридичних осіб із 75 % до 65 %.

В умовах поступової стабілізації попиту і пропозиції на готівковому валютному ринку з 5 березня 2016 р. НБУ послабив частину валютних

³⁸⁰Додаток до Макроекономічного та монетарного огляду за лютий 2016р. / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26799947&cat_id=58037

³⁸¹Текст виступу голови НБУ В. Гонтаревої на засіданні ВРУ 05.02.2016 р./ Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27072481&cat_id=72996

³⁸²Додаток до Макроекономічного та монетарного огляду за лютий 2016 р. / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26799947&cat_id=58037

обмежень для фізичних осіб: було збільшено щоденний ліміт на видачу валюти з поточних рахунків з 20 до 50 тис. грн, на видачу гривні – з 300 до 500 тис. грн; ліміт продажу валюти – з 3 до 6 тис. грн на добу. Відповідно до постанови Національного банку від 07.06.2016 р. № 342 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» було збільшено щоденний ліміт на видачу валюти з поточних рахунків з 50 до 100 тис. грн, підвищено максимальну суму продажу готівкової іноземної валюти та банківських металів з 6 до 12 тис. грн в еквіваленті.

Водночас Національний банк спростив порядок проведення валютообмінних операцій. Це закріплено в постанові Правління від 07.06.2016 р. № 341 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України», згідно з якою банки відтепер можуть змінювати курси купівлі та продажу іноземної валюти протягом робочого дня. Це дозволить знизити ризики, які можуть виникати в результаті змін ринкової кон'юнктури протягом дня і, як наслідок, зменшити spread між курсами купівлі та продажу іноземної валюти. Постановою № 341 також дозволено встановлювати різні курси купівлі та продажу іноземної валюти в касах банків, які розташовані за різними адресами. Завдяки цьому банки зможуть краще реагувати на регіональні особливості валютного ринку.

Крім того, Національний банк спростив документообіг під час проведення валютообмінних операцій. Як і раніше, фізична особа, яка бажає придбати іноземну валюту, має пред'явити документ, що посвідчує особу та її резидентність. Але відтепер касир має здійснювати копіювання сторінок відповідного документа та зберігати його в документах дня лише у випадках, коли сума купівлі іноземної валюти перевищує 150 тис. грн. Це дозволить зменшити витрати банків та фінансових установ на проведення валютообмінних операцій та пришвидшити їх для клієнтів.

Водночас наявні обмеження для фізичних осіб, що зберігаються на готівковому валютному ринку (двовідсотковий збір до Пенсійного фонду при купівлі валюти та максимальна щоденна сума купівлі) не мають вагомого позитивного впливу ані на бюджетні надходження, ані на попит на валюту, натомість провокують дрібних покупців до виходу на тіньовий ринок;

- **волатильність міжнародних резервів.** На тлі активізації співпраці з міжнародними кредиторами у 2015 р. в країну надійшли значні суми зовнішнього фінансування, що дозволило збільшити міжнародні резерви майже вдвічі – із 7,5 млрд дол. США на 1 січня 2015 р. до 13,3 млрд дол. США на 1 січня 2016 р., хоча не вдалося вийти на запланований рівень у 18 млрд дол. США. Причиною цього стало недоотримання Україною близько 5 млрд дол. США очікуваних зовнішніх позик через затримку із впровадженням назрілих та погоджених із зовнішніми кредиторами реформ. Якщо реформи вдасться впровадити, то, згідно з прогнозом НБУ, міжнародні резерви України до кінця 2016 р.

вдасться наростити до рівня 19,6 млрд дол. США, а до кінця 2017 р. – до 22,3 млрд дол. США³⁸³;

• **продовження практики активного емісійного фінансування бюджетного дефіциту.** У 2015 р. заборгованість уряду перед Національним банком зросла з 326 до 402 млрд грн станом на 1 січня 2016 р. та дещо зменшилася протягом перших 6 місяців цього року (390 млрд грн станом на 1 липня 2016 р.)³⁸⁴. Незважаючи на те, що ці обсяги відповідають плановим показникам Державного бюджету України на 2015 р., а їх динаміка є значно кращою, ніж за попередній рік (за 2014 р. відповідна заборгованість зросла більш як удвічі: зі 147 до 326 млрд грн), емітовані урядом та придбані НБУ державні цінні папери перетворюються на безготівкові та готівкові гроші, що надходять в обіг і здійснюють значний тиск на валютний курс, провокують курсові коливання.

Натомість високі (19–20 % річних) ставки первинного розміщення ОВДП вкрай негативно впливають на майбутні бюджетні витрати та розкручують інфляційно-девальваційну спіраль в економіці. Оскільки девальвація гривні є дуже чутливою до монетарної складової на тлі скорочення виробництва та ВВП, то необхідною передумовою мінімізації темпів курсового зростання є поступове обмеження емісії.

Подальші дії держави із забезпечення курсової стабільності та підвищення ефективності валютно-курсної політики мають передбачати такі кроки:

• **накопичення міжнародних резервів до прогнозного на кінець поточного року їх обсягу в 19,6 млрд дол. США** шляхом відновлення співпраці із зовнішніми кредиторами, передусім МВФ, та реалізація політики їх раціонального використання шляхом продовження операцій переважно купівлі валюти на безготівковому ринку.

Досягнення цього параметра має мінімізувати підвищений попит на валютному ринку і стимулювати зовнішніх та внутрішніх інвесторів, суб'єктів господарювання й населення до більш активних заощаджень та інвестицій у національній валюті. Оперативне відновлення всебічної співпраці з МВФ та розмороження третього кредитного траншу в межах програми *EFF* є також важливим психологічним чинником забезпечення курсової стабілізації;

• **поступове скасування адміністративних заходів, запроваджених у терміновому порядку для стримування тиску на гривню**, у першу чергу – скасування двовідсоткового збору до Пенсійного фонду з фізичних осіб – покупців валюти, що має стати додатковим чинником повернення довіри до гривні та стабілізації її курсу;

³⁸³Інфляційний звіт Національного банку України за січень 2016 р. / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27033423>

³⁸⁴Грошово-кредитна статистика. 3.1. Огляди фінансових корпорацій. 3.1.1.Огляд Національного банку України. Вимоги НБУ до центральних органів державного управління / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

- *утримання грошової емісії в межах параметрів, встановлених державним бюджетом, шляхом мінімізації купівлі емітованих урядом цінних паперів у портфель НБУ* на тлі оздоровлення економіки, відновлення економічного зростання, активізації процесу її детінізації та збільшення податкових надходжень, а також відновлення зовнішніх надходжень у вигляді довгострокових кредитів і прямих іноземних інвестицій тощо;

- *стимулювання своєчасного повернення в Україну валютних коштів підприємств-експортерів*, у першу чергу – через механізм автоматичного відшкодування ПДВ та шляхом поетапного зниження норм обов'язкового продажу їх виручки: на першому етапі – з 65 % до 50 %, на другому – з 50 % до 25 %, на третьому – з 25 % до 0 %;

- *активізацію використання норми обов'язкового резервування залучених банками коштів як безкоштовної альтернативи операціям НБУ на відкритому ринку*. Востаннє ці норми змінювалися (у бік пом'якшення) 30 грудня 2014 р. На сьогодні кошти на поточних рахунках резервуються за ставкою 6,5 %, на депозитних – 3 %. Очевидно, що замість залучення надлишкової ліквідності банків шляхом продажу їм сертифікатів НБУ доцільно підвищити норму резервування залучених коштів за гривневими пасивами до рівня 7–10 %. Крім обмеження вільних коштів банків для валютних операцій та зниження платоспроможного попиту на валюту з їх боку, це дозволить зменшити процентні витрати держави за депозитними сертифікатами НБУ;

- *відновлення на рівні НБУ практики застосування різних норм обов'язкового резервування залучених коштів для різних валют, що існувала до 30 грудня 2014 р.*, шляхом застосування підвищених норм резервування залучених коштів для будь-якої іноземної валюти на рівні від 15 %. Цей захід стимулюватиме комерційні банки до залучення на поточні та строкові депозити переважно коштів у національній валюті і має збільшити пропозицію готівкової та безготівкової валюти на ринку з боку юридичних і фізичних осіб;

- *розроблення Закону «Про валютне регулювання в Україні»* на заміну прийнятого ще в лютому 1993 р. Декрету «Про систему валютного регулювання та валютного контролю», що дасть змогу учасникам ринку (імпортерам, експортерам, зовнішнім інвесторам, фізичним особам) формувати валютну стратегію в межах чітких довгострокових правил;

- *завершення законодавчого впорядкування реструктуризації проблемної заборгованості за кредитами, наданими в іноземній валюті;*

- *ухвалення на законодавчому рівні сучасної системної законодавчої бази про валютні деривативи*, що дасть змогу більш активно використовувати в Україні наявні інструменти валютного ринку (свопи, ф'ючерсні та форвардні контракти) і стимулює розбудову його повноцінної інфраструктури;

- *розбудову механізму кредитування та страхування експорту*. Крім безпосередньої діяльності щодо зниження ризику за експортними

контрактами, такий механізм має сприяти посиленню стабільності валютного ринку через підтримку розширення експортних можливостей України та їх диверсифікації;

- *забезпечення у середньостроковій перспективі доларизації пасивів банківської системи на рівні, нижчому за 40 %, що відповідає концептуальним засадам Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року.*

12.6. ОЗДОРОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Протягом 2015 р. та на початку поточного року політика НБУ щодо оздоровлення банківської системи формувалася в умовах зниження ділової активності суб'єктів господарювання на тлі проведення воєнних дій на сході країни, політичної невизначеності, що призвело до зростання недовіри до банківської системи, скорочення обсягів кредитування реального сектору та погіршення якості кредитного портфеля банків.

Ключові проблеми банківської системи та загрози її безперерйному функціонуванню в минулому році, що зберігають актуальність на початку 2016 р., пов'язані з таким:

- ***значний відплив депозитів***, насамперед коштів населення, зумовлений недовірою до банківської системи, падінням рівня доходів фізичних осіб, хоча темп скорочення значно уповільнився порівняно з попереднім роком. Гривневі вклади фізичних осіб у 2015 р. скоротилися на 2 млрд грн, або лише на 1 % (у 2014 р. вплив у гривні становив 57 млрд грн, або 22 %). Натомість валютні вклади зменшилися на 5 млрд дол. США, або на 36 % (у 2014 р. було зафіксовано скорочення на 9 млрд дол. США, або на 40 %);

- ***зниження кредитної активності банків, скорочення їх кредитного портфеля та погіршення його якості***. Кредитний портфель юридичних осіб у національній валюті за 2015 р. скоротився на 74 млрд грн (за 2014 р. – на 41 млрд грн), в іноземній – на 4 млрд дол. США (за 2014 р. – на 6 млрд дол. США). Крім макроекономічних чинників, на ситуацію також вплинуло звуження ресурсної бази та вимушене посилення жорсткості стандартів кредитування з боку банків. Зниження платіжної дисципліни позичальників, скорочення доходів населення та падіння ділової активності призвело до погіршення якості кредитного портфеля банків, що можна проілюструвати зростанням у загальній сумі кредитного портфеля частки простроченої заборгованості (із 7,7 % станом на 1 січня 2014 р. до 24,1 % на 1 липня 2016 р.)³⁸⁵;

³⁸⁵Основні показники діяльності банків України / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

• **збільшення збитковості банків та проблеми з їх капіталізацією.**

Стикнувшись із дефіцитом пасивів унаслідок їх вилучення населенням, банки були змушені обмежити кредитування та активізувати дострокове стягнення кредитів, що спровокувало звуження їхньої доходної бази. Натомість зросли витрати на формування страхових резервів під проблемні кредити (за 2014 р. витрати банків на формування резервів становили 103 млрд грн, що вчетверо більше, ніж за 2013 р., а за 2015 р. відповідні витрати зросли до 115 млрд грн).

Це призвело до збільшення збитків українських банків протягом 2015 р. до майже 67 млрд грн з 53 млрд грн у 2014 р. Як наслідок, регулятивний капітал банків за 2015 р. зменшився на 58 млрд грн, або на 31 %, до 131 млрд грн проти його зменшення у 2014 р. на 16 млрд грн, або на 8 %, до рівня 189 млрд грн³⁸⁶. У поточному році скорочення регулятивного капіталу банківської системи продовжилося. Станом на 1 липня 2016 р. його величина для працюючих банків знизилася до позначки 127 млрд грн³⁸⁷.

Усі ці обставини «підігривають» недовіру до банківської системи та зумовлюють збереження *ризиків подальшого вилучення депозитів фізичними особами з банків, що провокуватиме формування дефіциту ресурсів для кредитування реального сектору економіки.*

Порівняння структури корпоративного кредитного портфеля банківської системи в розрізі видів економічної діяльності станом на 1 січня 2015 р. та на 1 січня 2016 р. дає підстави стверджувати, що у цій структурі домінують: оптова та роздрібна торгівля – зменшення з 34,6 % до 33,7 %, переробна промисловість – зростання з 23,6 % до 24,7 %, операції з нерухомим майном – зростання із 7,7 % до 9,6 %. Натомість *галузі, що традиційно вважаються локомотивами економічного зростання, відчувають гострий дефіцит банківського кредитування*, зокрема: сільське господарство – скорочення із 7,1 % до 6,1 %, будівництво – скорочення із 7,1 % до 5,3 %, добувна промисловість – скорочення з 2,6 % до 2,3 %.

Деякі галузі – потенційні драйвери економічного зростання – демонструють позитивну динаміку кредитування, проте їх питома вага в загальному кредитному портфелі банківської системи залишається на незадовільно низькому рівні: транспорт – зростання з 4,2 % до 4,6 %, постачання електроенергії та газу – зростання з 3,7 % до 4,0 %, інформація та телекомунікації – зростання з 0,9 % до 1,2 %.

Отже, банки кредитують переважно короткострокові проекти, пов'язані з торгівлею та переробкою. Натомість відсоткові ставки за новими кредитами юридичних осіб на рівні вище 20 % річних «відсікають» від кредитування підприємства реального сектору з довготривалим періодом реалізації проектів.

³⁸⁶ Основні показники діяльності банків України / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

³⁸⁷ Там само.

Додатковим негативним чинником, що створює дефіцит кредитних ресурсів для реального сектору, є перерозподіл тимчасово вільних коштів банків з кредитного портфеля у портфель боргових цінних паперів держави.

Високі, на рівні 20 % річних, процентні ставки за ОВДП, що їх пропонує держава, знижують зацікавленість банків у кредитуванні реального сектору економіки (інвестиції банків на купівлю держоблігацій внутрішньої позики зросли з 86 млрд грн станом на 1 січня 2016 р. до 142 млрд грн станом на 1 липня 2016 р.³⁸⁸).

Крім того, банки розміщують надлишкову ліквідність у короткострокових (7 та 14 днів) сертифікатах НБУ за ставками 19–20 % річних. При цьому загальний обсяг коштів, витрачених на купівлю цінних паперів НБУ, також має тенденцію до зростання – з 3 млрд грн станом на 1 січня 2014 р. до 89 млрд грн – на 1 січня 2016 р. Унаслідок переведення коштів із сертифікатів НБУ у портфель ОВДП протягом першого кварталу поточного року ця сума скоротилася до 50 млрд грн станом на 1 липня 2016 р.³⁸⁹.

Наявність двох зазначених інструментів безпечного та прибуткового інвестування ресурсів банків (ОВДП – для довгострокових вкладень, сертифікати НБУ – для короткострокових) на тлі проблемності більшості позичальників реального сектору провокує збереження дефіциту банківського кредитування для останніх у середньостроковій перспективі.

Одним із ключових негативних факторів, що також ускладнює зниження відсоткових ставок за кредитами для позичальників реального сектору економіки, є **високий рівень інфляції та негативні очікування суб'єктів господарювання, вкладників, інших учасників ринку щодо цінової динаміки**. В умовах високого рівня інфляції знижується зацікавленість учасників ринку у довгострокових заощадженнях, що негативно впливає на терміни кредитування та ставки за кредитними ресурсами (незважаючи на зафіксовану в липні, серпні та жовтні дефляцію, індекс споживчих цін загалом за 2015 р. зріс до рівня 43,3 %. У червні 2016 р. споживча інфляція в річному вимірі уповільнилася до 6,9 % порівняно з 40,3 % у січні. У межах протидії інфляційному та девальваційному тиску НБУ послідовно підвищував облікову ставку (з 6,5 % станом на 15 квітня 2014 р. до 30 % станом на 4 березня 2015 р.)³⁹⁰.

Натомість *на тлі поступової стабілізації ситуації на валютному ринку з метою стимулювання кредитної активності за рахунок здешевлення вартості грошей регулятор почав знижувати ставку: з 28 серпня 2015 р. – до*

³⁸⁸Грошово-кредитна статистика. 3.1. Огляди фінансових корпорацій. 3.1.3. Огляд депозитних корпорацій (крім Національного банку України). Вимоги до центральних органів державного управління. Цінні папери, крім акцій / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

³⁸⁹Там само.

³⁹⁰Облікова ставка Національного банку України / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647&cat_id=44580

27 %, з 25 вересня 2015 р. – до 22 %, з 22 квітня 2016 р. – до 19 %, з 27 травня 2016 р. – до 18 %, з 24 червня 2016 р. – до 16,5 %³⁹¹.

На фоні низького рівня довіри між учасниками міжбанківського ринку НБУ здійснював *перерозподіл ліквідності як інструментами її стерилізації, так і шляхом рефінансування*. Загальна динаміка обсягів (неповернутий залишок) наданого банкам рефінансування свідчить, що фін-установи поступово його повертають (80 млрд грн станом на 1 січня 2014 р., 113 млрд грн – на 1 січня 2015 р., 106 млрд грн – на 1 січня 2016 р., 85 млрд грн – станом на 1 липня 2016 р.)³⁹². Це має позитивно вплинути на цінову динаміку в майбутньому.

Однак очевидно, що *в межах слабкої, недостатньо капіталізованої, збиткової банківської системи активізація кредитної діяльності банків неможлива*. Отже, триває процес її очищення та оздоровлення.

Санація банківської системи відбувається такими шляхами: розкриття інформації про структуру власності банків; посилення відповідальності власників і керівників банків за проведення операцій з пов'язаними особами; виведення з ринку проблемних банків та установ, що займалися «відмиванням» грошей або іншими сумнівними транзакціями; недопущення до керівних посад у діючих банках та відмови у праві придбання істотної часті особам, що сприяли банкрутствам банків у минулому; підвищення вимог до розміру статутного капіталу нових банків та затвердження плану щодо його підвищення у діючих банках; скасування можливості дострокового зняття депозитів населення.

Подальші дії держави, спрямовані на оздоровлення банківської системи та відновлення кредитування реального сектору економіки, мають включати такі кроки:

- *обмеження продажу банкам державних цінних паперів (як боргових облігацій уряду, так і сертифікатів НБУ) та істотне зниження їх доходності з метою активізації кредитування банками корпоративних позичальників на тлі активних дій НБУ, уряду щодо стимулювання економічного розвитку базових галузей економіки;*

- *відмову НБУ від практики продажу комерційним банкам депозитних сертифікатів «овернайт» як інструменту, що відволікає вільні ресурси банківської системи від кредитування підприємств реального сектору економіки; впровадження замість депозитних сертифікатів НБУ «овернайт» на 7 та 14 днів цінних паперів зі значно більш тривалим (від 6 або 12 місяців) терміном погашення;*

³⁹¹Облікова ставка Національного банку України / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647&cat_id=44580

³⁹²Грошово-кредитна статистика. 3.1. Огляди фінансових корпорацій. 3.1.1.Огляд Національного банку України. Вимоги до інших депозитних корпорацій. Кредити / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

- надання учасникам ринку з боку НБУ додаткових обсягів ліквідності (рефінансування) виключно на рівні впливу депозитів;
  - *поступове* (на тлі стабілізації ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках) *зниження рівня облікової ставки* як орієнтира для здешевлення кредитних ресурсів;
  - *забезпечення додатного рівня процентних ставок НБУ відносно прогнозованої базової інфляції*, що сприятиме зниженню девальваційних та інфляційних очікувань, які значною мірою провокують інфляційні процеси; завершення протягом 2016 р. переходу до режиму інфляційного таргетування й досягнення планових показників інфляції на рівні 12 % у 2016 р., 8 % – у 2017 р., 6 % – у 2018 р. та 5 % – у 2019 р.;
  - *стимулювання з боку НБУ додаткової капіталізації банків* їх акціонерами, передусім шляхом поступової відмови від чинних обмежень руху капіталу в частині виплати дивідендів за кордон;
  - *завершення процедури оздоровлення банківської системи* шляхом виведення з ринку проблемних банків, у першу чергу – банків, що не дотримуються затверджених планів рекапіталізації;
  - *часткову комерціалізацію державних банків* шляхом продажу до 20 % їх капіталу зовнішнім інвесторам, що може забезпечити додаткові надходження до бюджету. Залучення до керівних органів державних банків топ-менеджерів, делегованих зовнішніми інвесторами, пропорційно їх участі в капіталі, має підвищити якість управління та забезпечити оптимізацію структури активів і пасивів;
  - *сприяння залученню в банківську систему додаткових пасивів*, бажано довгострокових, особливо – у гривні. Найбільше потенційне джерело залучення пасивів – кошти населення поза банками, їх потенціал – у разі більший, ніж очікувані позики від міжнародних фінансових організацій. Для цього доцільно поступово підвищити гарантовану державою суму відшкодування вкладів фізичних осіб (спочатку до 500 тис. грн, з часом – до європейського рівня у 100 тис. євро). З метою мінімізації майбутніх ризиків для державного бюджету новий розмір максимального відшкодування повинен діяти лише для нових строкових депозитів у банках, що залишаться на ринку після остаточного завершення санації банківської системи;
  - *створення механізму структурного рефінансування, запровадження нових інструментів стимулювання банківського кредитування підприємств реального сектору економіки (зокрема, підприємств середнього та малого бізнесу, експортоорієнтованих, імпортозамінюючих і високотехнологічних)*. Одним із можливих варіантів активізації кредитування реального сектору може бути створення механізму рефінансування надійних системних банків з метою подальшого спрямування цих коштів підприємствам реального сектору.
- Для цього необхідним є розроблення на рівні НБУ переліку індикаторів ефективності та механізму контролю реалізації цих схем, а ключовим принципом реалізації механізму структурного рефінансування має стати залежність обсягів і вартості кредитів, наданих НБУ комерційним бан-

кам, від обсягів та якості кредитів, що надаються банками підприємствам реального сектору економіки;

- *законодавче закріплення норм, що унеможливають зміну ключових правил діяльності банківської системи* (методики формування та розрахунку регулятивного капіталу, критеріїв віднесення банку до категорії неплатоспроможних тощо) частіше, ніж раз на 6–12 місяців, з метою підвищення довіри до НБУ та банківської системи загалом;

- *посилення захисту майнових прав кредиторів при ліквідації банків* шляхом проведення обов'язкових загальних зборів кредиторів, крім пов'язаних з банком осіб і структур, створення комітету кредиторів з наданням йому права контролю за діяльністю ліквідатора банку, включення до першочергового переліку вимог кредиторів фізичних осіб – підприємців нарівні з іншими вкладниками;

- *внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» у частині встановлення додаткової майнової відповідальності власників істотної участі банку належним їм майном у разі віднесення банку до категорії неплатоспроможних*, що унеможливить поширену в Україні практику ухилення від майнової відповідальності фактичних власників проблемних банків;

- *приведення у відповідність нормативів капіталу банківської системи до вимог Базеля III, досягнення у середньостроковій перспективі достатності капіталу банківської системи на рівні, вищому за 10 %, що відповідає концептуальним засадам Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року.*

РОЗДІЛ 13. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ПАДІННЮ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ

13.1. СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ЗНИЖЕННЯ ДОБРОБУТУ ГРОМАДЯН

Загальна характеристика ситуації. Упродовж останніх двох років стагнація рівня життя населення України змінилася стрімким падінням. **Масштаби бідності досягли загрозливих значень:** тільки за 2015 рік рівень бідності за критерієм розрахункового прожиткового мінімуму зріс удвічі, сягнувши 59,3 %³⁹³. Це стало наслідком не тільки війни на сході країни, а, передусім, системної економічної кризи і пов'язаних з нею інфляції та негараздів на ринку праці. **Стрімка інфляція,** обумовлена передусім кількарізовим підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги, **спричинила падіння реальних доходів населення упродовж 2015 р. на 22,2 %**³⁹⁴.

Падіння доходів змусило багато домогосподарств суттєво переглянути структуру споживання. Комунальні послуги/оренда житла, ліки та їжа допоки залишаються статтями витрат, на яких економлять найменше³⁹⁵, однак і їх споживанню дедалі більше загрожує скорочення, що позначиться не тільки на рівневі соціального самопочуття, а й фізичного.

Принципово нові ознаки бідності з'явилися в Україні ще до початку бойових дій. Подальший розвиток конфлікту не лише загострив наявні проблеми, але й спричинив **масштабне явище, з яким Україна досі не стикалася, – раптове зубожіння майже 5 млн осіб** (з 6 млн мешканців зони АТО) через миттєву втрату житла, майна, доходів, а доволі часто – й соціальних зв'язків. Більшість із понад 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) не мали заощаджень, здатних компенсувати навіть тимчасові матеріальні втрати, або ж рівня кваліфікації, який гарантував би відновлення у повному обсязі трудових доходів на новому місці проживання.

Через події на Донбасі, які багато в чому мали «ефект доміно», Україна втратила велику кількість (за оцінками, до 2,5 млн) робочих місць. Спостерігається деіндустріалізація, що зокрема супроводжується поширенням уразливої зайнятості. Частка зайнятих у промисловості та будівництві, де переважну більшість становлять офіційно зайняті працівники, зменшується на користь торгівлі, де переважає самозайнятість, зазвичай

³⁹³Рівень абсолютної бідності у 50 % є межею соціальної безпеки.

³⁹⁴Доходи та витрати населення України за 2015 рік / Держстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dvn_kv15_u.htm

³⁹⁵Джерело: <https://www.tns-ua.com/ru/global/publications/ukraincy-stali-bolshe-ekonomit>

менше соціально захищена. Якщо в середньому по ЄС-28 частка зайнятих у торгівлі становить 14,0 % (максимум у Литві – 17,9 %) ³⁹⁶, то в Україні – 21,9 % ³⁹⁷. При цьому більше половини роздрібного товарообороту проходить через ринки, різноманітні кіоски, контейнери, лотки, інші об'єкти вуличної торгівлі ³⁹⁸, де процедури державного контролю зведені до мінімуму, а зайнятість оформлюється у кращому випадку в статусі фізичних осіб – підприємців, що дає змогу мінімізувати податки та соціальні внески.

Порівняно невисокий рівень безробіття значною мірою пояснюється поширенням паліативних форм зайнятості: не маючи інших джерел засобів існування, люди змушені вдаватися до нестандартних форм, часто на основі самозайнятості та без належного оформлення, що означає низький соціальний захист (зокрема мінімальне охоплення соціальним страхуванням).

У 2015 р. чисельність працюючих не за наймом становила 2,6 млн осіб, або 15,9 % всього зайнятого населення; з них 73,2 % працювали неформально. Загалом масштаби неформальної зайнятості сягали 4,3 млн осіб, або 26,2 % всього зайнятого населення (проти 25,1 % у 2014 р.). У сільській місцевості, де вибір можливостей працевлаштування особливо обмежений, у неформальному секторі (зокрема, в особистому селянському господарстві з метою реалізації виробленої продукції) сконцентровано 42,6 % зайнятого населення ³⁹⁹. **Поширення самозайнятості в традиційних (часто низькодохідних) секторах економіки та професіях свідчить про деструктивні зрушення в зайнятості** ⁴⁰⁰.

Чинна модель вітчизняної економіки значною мірою орієнтована на використання малокваліфікованої, ручної праці, апріорі низькопродуктивної і низькооплачуваної. Використання застарілих технологій, незадовільна організація робочих місць зумовлюють поширення несприятливих та небезпечних факторів виробництва, погіршення умов праці. Дефіцит безпеки на робочому місці, пов'язаний із розповсюдженням низькотехнологічних видів діяльності, є одним з провідних чинників надзвичайно високої смертності населення працездатного віку, особливо чоловіків, серед яких зайнятість у шкідливих умовах поширена значно більше.

Спад економічної активності та зайнятості населення в 2014 р. у поєднанні із їх стагнацією в 2015 р. означає подальше відставання України не тільки за параметрами ринку праці, а й за рівнем життя населення. Потрібні сучасні, технологічні робочі місця, які задовольнятимуть потреби освіченої та кваліфікованої робочої сили. Але водночас економічне

³⁹⁶ Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat>

³⁹⁷ Економічна активність населення України 2014 : Стат. зб. / Держстат України. – К, 2015. – С. 174.

³⁹⁸ Роздрібна торгівля України у 2014 році : Стат. зб. / Держстат України. – К, 2015. – С. 5.

³⁹⁹ Офіційний сайт Держстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

⁴⁰⁰ Fernández-Masías Enrique, Hurley John. ERM REPORT 2008 More and better jobs: Patterns of employment expansion in Europe / European Foundation for the improvement of Living and Working Conditions. – Dublin, 2008. – p. 37-39.

зростання потребуватиме і зростання чисельності економічно активного населення. З огляду на демографічні перспективи⁴⁰¹ та збільшення тривалості навчання (перехід на 12-річний цикл шкільного навчання, масове здобуття вищої освіти) **нагальною необхідністю є підвищення рівня економічної активності та зайнятості. Резерви слід шукати серед населення старшого віку.** Трудова поведінка літніх людей, зокрема продовження зайнятості після досягнення пенсійного віку, визначається радше кондиціями ринку праці, ніж станом здоров'я⁴⁰².

Водночас літнім працівникам доводиться вдаватися до цінових форм конкуренції: маючи пенсію за друге джерело доходів, вони легше погоджуються працювати за нижчу зарплату, фактично демпінгуючи вартість робочої сили. Працівники старшого віку менш вибагливі до характеру та умов праці. Це обумовлює явище вікової поляризації на ринку праці – концентрацію літніх працівників у секторах економіки з низькою зарплатою або шкідливими чи несприятливими умовами праці. За відсутності цілеспрямованих заходів щодо реструктуризації робочих місць, старіння робочої сили може призвести до збільшення масштабів уразливої та/або неформальної зайнятості⁴⁰³.

Ризики та загрози, пов'язані зі зниженням рівня життя. Обмежені можливості створення нових робочих місць за умов недостатньо ефективних структурних реформ, макроекономічної нестабільності, невисокої інвестиційної активності призводять до звуження сфери докладання праці, погіршення якості зайнятості, зниження доходів населення.

За даними Державної служби зайнятості, кількість вакансій станом на 1 червня 2016 р. скоротилася порівняно з відповідним періодом 2014 р. на 16,4 %. Загострення ситуації з працевлаштуванням характеризується масштабами звільнень: за січень–лютий 2016 р. чисельність працівників, попереджених роботодавцями про звільнення, збільшилася на 40,8 %.

Різне падіння рівня життя зазвичай породжує численні соціальні ризики та низку загрозливих соціально-демографічних наслідків. **Серйозною загрозою соціальній стабільності в Україні наразі є як падіння рівня доходів, так і їх надмірна диференціація:** українське суспільство болісно реагує на нерівність, а її посилення на тлі загального зубожіння загрожує наростанням соціальної напруженості і протидією перетворенням з боку тих, хто втратив надію на поліпшення власного життя.

Тривале збереження низького рівня життя зумовлюватиме ризик ескалації соціальних девіацій та соціопатичних проявів у суспільстві та може призвести до подальшого зростання рівня злочинності.

⁴⁰¹За середнім варіантом прогнозу Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, до 2075 р. чисельність населення віком 15–59 років зменшиться з 27,3 млн до 17,2 млн осіб, або на 37,1 %.

⁴⁰²Blau David M., Shvydko T. Labor Market Rigidities and the Employment Behavior of Older Workers / Discussion Paper No. 2996. – Bonn : Institute for the Study of Labor, August 2007. – 46 pp.

⁴⁰³Growth, Structural Change and Employment: Report of the first thematic consultation on the post-2015 framework for development / UNDP, ILO. – Tokyo, 15-16 May 2012. – 41 p., p. 24.

Здійснюється вкрай негативний вплив на демографічну ситуацію, яка й без того далека від сприятливої. У 2015 р. в країні народилося на 13,3 % менше дітей, ніж у довоєнному та докризовому 2013-му, що загрожує формуванням чергової несприятливої демографічної хвилі. Результати вибіркового соціально-демографічних обстежень попередніх років засвідчили, що найвагомими перепонами для народження бажаної кількості дітей в Україні є недостатнє матеріальне забезпечення сім'ї (про це говорили 60 % респондентів) та відсутність належних житлових умов (40 %) ⁴⁰⁴.

Зростає частка сімей, які потрапили у складні життєві обставини, посилюється ризик нового сплеску соціального сирітства і збільшення чисельності дітей, які перебувають у державних інституційних закладах, зокрема за заявою батьків. У періоди затяжних соціально-економічних негараздів, під час і після надзвичайних ситуацій різко зростає рівень захворюваності населення, страждає як фізичне, так і психічне здоров'я. Поява нових соціально вразливих та чисельних груп (внутрішньо переміщених осіб (ВПО), населення з територій поблизу лінії розмежування, учасників АТО) супроводжується зростанням ризиків виникнення захворювань, більшої поширеності серед усього населення шкідливих звичок, проявів асоціальної поведінки, що не тільки шкодять здоров'ю, а й становлять небезпеку для життя.

Падіння рівня та якості життя загрожує інтенсифікацією міграційного відтоку населення, зокрема завдяки поширенню міграційних настанов на центральні та північні райони, включно із Києвом ⁴⁰⁵. Найбільш імовірним є зростання інтенсивності трудової міграції за кордон, подальша переорієнтація міграційного потоку з Росії на країни ЄС, збільшення частки кваліфікованих фахівців та молоді серед трудових мігрантів, зростання чисельності мігрантів з нерегульованим статусом та посилення тенденції переходу тимчасової трудової чи навчальної міграції у постійну форму.

Таким чином, **низькі стандарти рівня життя населення України неминуче призведуть до прискореної втрати внутрішніх резервів соціально-економічного розвитку** (насамперед, через зменшення працездатного населення, професійних кадрів, внутрішніх інвестицій, об'єктів соціальної інфраструктури тощо).

Ігнорування зазначених проблем та їх наслідків, крім іншого, зумовлює ризики погіршення міжнародного іміджу України. Драматичне звуження внутрішнього ринку та згортання можливостей ділової активності зменшує і без того вкрай недостатній економічний інтерес до України з боку ймовірних країн-інвесторів.

⁴⁰⁴ Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. – С. 130, 140-147.

⁴⁰⁵ Опитування «Громадська думка щодо соціально-економічних орієнтацій економічно активного населення», проведене Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка в кінці 2015 р.

13.2. ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Злам тенденції до падіння рівня життя населення не може стати автоматичним результатом економічного зростання. Останнє за умови надмірної і необґрунтованої нерівності (територіальної, секторальної, індивідуальної) неминуче спровокує подальшу поляризацію суспільства, зростання бідності, формування і поширення її спадкових форм. Тому на всіх рівнях *має бути змінено політику доходів* (державних, місцевих та індивідуальних), створено достатню кількість сучасних робочих місць з гідною оплатою праці, забезпечено більш ефективно витрачання публічних фінансів у соціальній сфері, розроблено нові механізми взаємодії держави, бізнесу та населення.

В умовах економічної кризи і ведення воєнних дій, необхідності повсякденної підтримки сотень тисяч ВПО першочерговим пріоритетом є покращення управління публічними фінансами соціальної політики, яке неприпустимо зводити до банальної економії коштів на більшості соціальних функцій держави. Заслуговує критики й збільшення обсягів прямих і, ще більшою мірою, непрямих преференцій суб'єктам господарювання. Це не тільки не має соціального та економічного сенсу, а й руйнує конкурентне середовище економіки.

Потребують подолання надмірні територіальні диспропорції соціально-економічного розвитку, обумовлені довготривалим ігноруванням і консервацією суперечностей між вимогами ринкової економіки (ефективність, економічна обґрунтованість, орієнтація на результат) і радянськими підходами до адміністрування соціальної сфери (відомча інертність, хронічна паліативність).

Гостро постає потреба удосконалення бюджетного фінансування соціальної політики. Нині розподіл бюджетних коштів за різними розпорядниками та рівнями бюджетування часто зумовлює дублювання соціальних функцій та гальмує впровадження єдиних правил і процедур оцінювання якості соціальних послуг. Відсутність прямої залежності між рівнем доходів і рівнем витрат місцевих бюджетів не стимулює до оптимізації бюджетних видатків, підвищення якості та розширення переліку послуг соціальної сфери.

У суспільстві існує запит на реформу публічних фінансів, є масштабний і постійний міжнародний тиск та все ще наявні можливості отримання технічної та іншої міжнародної підтримки. Отже, є потреба і є можливість змін. Необхідні *швидкі рішучі дії щодо формування нової стратегії забезпечення самодостатності місцевих бюджетів*, заснованої на стимулюванні активності територіальних громад, обґрунтованому плануванні видатків, складанні соціального бюджету, запровадженні обґрунтованої та соціально справедливої моделі соціальних стандартів та гарантій. Результатом цих дій буде значне зменшення ризиків суспільної деградації, що стане основою для подальшого збалансованого розвитку територій.

Якщо поліпшення управління публічними фінансами соціальної політики має забезпечити покращення, передусім, умов спільного проживання, то для підвищення індивідуального добробуту необхідні **цілеспрямовані дії на ринку праці**. Проблема полягає в тому, що держава має доволі обмежені можливості впливу на економічну поведінку приватних суб'єктів ринку. Однак навіть за цих обмежень швидка переорієнтація української моделі економіки, в якій усі конкурентні переваги зведені до дешевизни робочої сили, на модель із максимально прозорими і простими правилами ведення бізнесу, дешевими кредитами і низьким рівнем монополізації, є цілком можливою. 79-те місце України серед 140 країн світу за індексом конкурентоспроможності (*The Global Competitiveness Index*) за 2015-2016 рр. є результатом утримання високих позицій (34-те місце) за розвитком початкової й вищої освіти та професійної підготовки, що значною мірою компенсує визнані негаразди в макроекономічному середовищі та інституціях (134-те і 130-те місця відповідно). Позитивним внеском у даному контексті є запровадження ефективної системи підтвердження результатів неформального професійного навчання.

Досягнення європейського рівня продуктивності і доходів неможливе без кардинальної реструктуризації виробництва та зайнятості за видами економічної діяльності та інституціональними секторами економіки. Йдеться, зокрема, про перерозподіл зайнятості із сектору домогосподарств до корпоративного сектору, з сільського господарства, добувної та важкої промисловості й торгівлі – до високотехнологічних галузей переробної промисловості та сфери бізнесових і соціальних послуг, здатних створити конкурентоспроможні робочі місця з високими вимогами до кваліфікації та освіти зайнятих та забезпечити високий рівень і кращі умови зайнятості (зокрема більш високі заробітки) для всіх верств трудоактивного населення.

Трансформація ринку праці, зайнятості та заробітків. Перспективи розвитку національного ринку праці залежать від вибору його сценаріїв, один з яких передбачає формування моделі, що базується на використанні ресурсних конкурентних переваг, інший – на мобілізації чинників інноваційного розвитку. Вибір першого (інерційного) сценарію розвитку неминуче призведе до підвищення ризиків консервації моделі «дешевої робочої сили», збереження значної частки неконкурентоспроможних робочих місць та неефективного використання трудового потенціалу. Другий сценарій відкриває нові перспективи для економічного зростання, але водночас потребує значних зусиль щодо реструктуризації зайнятості, збільшення частки інноваційних робочих місць у промисловості, сфері послуг, транспорті та сільському господарстві. Ризиками цього сценарію є можливе зростання структурного безробіття і тимчасове зниження рівня доходів працюючого населення. Проте лише його реалізація забезпечить у перспективі конкурентоспроможність національної економіки та гідний рівень життя населення.

Реалізація євроінтеграційних перспектив потребує удосконалення політики державного регулювання на ринку праці, відтак надзвичайної актуальності набуває завдання визначення стратегічних пріоритетів розвитку національного ринку праці, що дасть змогу інституційно окреслити ключові вектори реалізації державної політики зайнятості. **Реструктуризація зайнятості, стимулювання роботодавців до створення нових та збереження існуючих робочих місць (на основі реалізації інноваційного сценарію розвитку), активізація поведінки населення на ринку праці та розширення можливостей вибору робочих місць із гідними умовами праці** мають стати незаперечними пріоритетами політики ринку праці. Поява ознак макроекономічної стабілізації свідчить про можливість поступового збільшення попиту на робочу силу.

Забезпеченню трансформації ринку праці та зайнятості в Україні також сприятиме реалізація низки заходів, спрямованих на дерегуляцію бізнесу, створення умов для покращення бізнес-середовища, розвитку електронного самоврядування, запровадження реформи держзакупівель *ProZorro*⁴⁰⁶.

Удосконалення трудового законодавства має відповідати сучасним тенденціям у трудовій сфері, що пов'язано із зміною у змісті праці, формах її організації у різних секторах економіки, здійсненням структурних реформ, створенням високотехнологічних виробництв та об'єктів інфраструктури. Прийняття за основу проекту Трудового кодексу України (реєстр. №1658) від 16.06.2015 р., що визначає основні засади реалізації передбачених Конституцією України трудових прав і гарантій працівників, створення належних умов праці, а також забезпечення захисту прав та інтересів працівників і роботодавців, доповнено положеннями щодо правонаступництва у трудових відносинах; призупинення трудових відносин; визначення норм стосовно професійної (службової) кар'єри, створення необхідних правових умов для досягнення оптимального узгодження прав та інтересів сторін трудових відносин, визначення поняття «робоче місце»⁴⁰⁷. Загалом необхідно поєднати гнучкість регулювання трудових відносин із забезпеченням та контролем за дотриманням норм трудового законодавства.

Підписання 7 квітня 2016 р. соціальними партнерами на національному рівні Меморандуму про взаєморозуміння щодо реалізації рамкової Програми Гідної праці на 2016–2019 роки передбачає врахування трьох основних пріоритетів: сприяння зайнятості та розвитку сталого підприємництва задля стабільності і зростання, сприяння ефективному соціальному діалогу, покращення соціального захисту та умов праці.

Пріоритетними напрямами забезпечення трансформації ринку праці, зайнятості є стимулювання попиту на робочу силу через

⁴⁰⁶Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1aaac3a4-909d-4228-965f-f6b6bb2351b1&title=AivarasAbromavichus-U2016-RotsiMiOchikumoZrostanni aEkonomikiTaZaluchennia5-MlrdDolarivInvestitsii>

⁴⁰⁷Проект Трудового кодексу України / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221

державне замовлення на створення об'єктів соціальної та транспортної інфраструктури, сприяння відновленню зруйнованої інфраструктури Донбасу на засадах публічно-приватного партнерства. Доцільно також здійснити інвентаризацію існуючих робочих місць та стимулювати роботодавців до проведення їх атестації; розробити методичні підходи до оцінки вартості створення робочого місця за видами економічної діяльності та регіонами.

Також доцільним є поширення пільгового кредитування підприємств малого та середнього бізнесу за умов створення нових робочих місць з гідними умовами найму та оплати праці; активізація програм відшкодування відсотків та державного гарантування кредитів малому підприємництву.

Важливим завданням є **збалансування повноважень та налагодження конструктивного соціального діалогу.** Це передбачає активізацію ролі учасників соціального діалогу (на місцевому рівні) у розробленні політики зайнятості; унормування провідної ролі місцевої ланки соціального діалогу, рівноправності та спільності намірів і дій усіх сторін, включно з участю в організації та управлінні діяльністю публічних служб зайнятості та внесенням доповнень до Закону України «Про зайнятість населення» та пов'язаних нормативних документів.

Зайнятість та професійна кар'єра в сучасному світі належать до провідних каналів висхідної соціальної мобільності, економічна активність та професійно-кваліфікаційний статус є нині системоутворюючими ознаками соціального статусу. Політика щодо **підвищення мобільності робочої сили** має спрямовуватися на формування нової моделі трудової поведінки, яка передбачає орієнтацію на зміст виконуваної роботи і можливості професійного та особистісного розвитку, зокрема завдяки системі неформального навчання, можливості вільного територіального переміщення.

Прийняття Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» № 761-VIII від 05.11.2015 р., який визначає правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудовах мігрантів) і членів їхніх сімей, **спрямоване на забезпечення можливостей та умов працевлаштування мігрантів в Україні; надання їм допомоги для економічної реінтеграції;** встановлення еквівалентності освітніх та професійних кваліфікацій, отриманих за кордоном; збереження прав, набутих за кордоном у сфері соціального забезпечення⁴⁰⁸.

Для стимулювання територіальної мобільності населення необхідно вдосконалити нормативно-правові засади створення ринку орендного муніципального житла, яке надаватиметься на умовах строкової оренди, з метою забезпечення некомерційним (соціальним) житлом сімей, які тимчасово залишилися без помешкання.

⁴⁰⁸Про зовнішню трудову міграцію : Закон України № 761-VIII від 5.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/761-19>

Забезпечення робочою силою регіонів, де існують можливості збільшення потенціалу виробництва, потребує надання тимчасового соціального житла та використання механізмів іпотечного кредитування. Розвиток регіональних житлових програм має здійснюватися за участі роботодавців, які орієнтуються на використання робочої сили трудових мігрантів, та з урахуванням інтересів місцевих громад.

Доцільним є розширення можливостей єдиної інформаційної системи Державної служби зайнятості щодо надання інформації про сервісні послуги з підтримки територіальної мобільності (зміни місця проживання) та підвищення професійної мобільності шляхом організації професійного навчання за необхідними професіями.

Важливим напрямом є унормування питання про створення кваліфікаційно-галузевих (міжгалузевих) рад, налагодження координації між центральними та місцевими органами влади, роботодавцями та освітніми установами щодо розроблення та затвердження професійних та освітніх стандартів. Потребує активізації діяльності соціальних партнерів стосовно розроблення та затвердження професійних та освітніх стандартів, удосконалення порядку підтвердження результатів неформального навчання; покращення державного регулювання системи профорієнтаційної діяльності.

Політика у сфері трудових доходів має спрямовуватися на викорінення бідності працюючих і підтримку справедливих пропорцій в оплаті праці залежно від складності та соціальної значущості виконуваної роботи.

Головним інструментом державної політики в сфері оплати праці є мінімальна заробітна плата. Прямий характер дії норм щодо мінімальної заробітної плати дає змогу вирішити широке коло завдань, серед яких – мотивація населення до економічної активності, гарантування певного рівня доходів та соціального захисту для всіх працівників незалежно від кваліфікації і виконуваної роботи, а отже, зменшення нерівності. Важливою функцією мінімальної заробітної плати є встановлення певних загальних орієнтирів для системи оплати праці, зокрема, через регулювання її співвідношення із середнім показником.

Рекомендоване МОП співвідношення мінімальної та середньої зарплати становить 50 %, а для країн ЄС – 60 %⁴⁰⁹. Комітет із соціальних прав Ради Європи закликав держави – члени ЄС розробити схеми мінімального доходу на основі щонайменше 60 % від медіанного доходу⁴¹⁰.

Серед країн ЄС нижчий за 40 % рівень зустрічається лише у кількох країнах (Чеська Республіка, Естонія, Іспанія, Словаччина)⁴¹¹. В Україні

409 Роиц В. Д. Минимальная заработная плата: плата за труд или регулятор социального вспомоществования? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niitss.ru/analytics/publications/post_207.html

410 Karakas Cemal. The minimum wage: A motor for growth or a brake on the economy? European Parliamentary Research Service September 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568338/EPRS_BRI%282015%29568338_EN.pdf

411 Eurostat: Monthly minimum wage as a proportion of average monthly earnings (%) - NACE Rev. 2 (from 2008 onwards) [earn_mw_avgr2] – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/product?code=earn_mw_avgr2&language=en&mode=view

частка мінімальної зарплати в середній знижується катастрофічними темпами. Так, у січні 2010 р. цей показник становив 45 %, в січні 2013 р. – тільки 38 %, а в січні 2016 р. – 30 %.

Законодавче встановлення мінімальної заробітної плати і договірне її регулювання в галузевих угодах не забезпечують необхідного результату щодо підвищення заробітної плати та зменшення її необґрунтованої диференціації за видами економічної діяльності. Необхідні **додаткові заходи щодо регулювання міжгалузевих співвідношень заробітної плати**, які можуть бути здійснені або за рахунок посилення державного регулювання (встановлення обов'язкових підвищувальних коефіцієнтів мінімальної заробітної плати для галузей), або шляхом удосконалення договірного регулювання (зокрема, шляхом затвердження методики розрахунку галузевого стандарту оплати праці, обов'язкової для застосування при укладанні галузевих угод).

Посилення державного регулювання через встановлення галузевих коефіцієнтів потребує обґрунтування їх розмірів, тоді як затвердження методики розрахунку секторального стандарту оплати праці дасть змогу підвищити ефективність договірного регулювання за допомогою надання соціальним партнерам інструменту щодо визначення розміру заробітної плати за групами професій, кваліфікації, складності, важкості праці та іншими чинниками. Цей показник має стати обов'язковим для використання під час переговорів з укладання галузевих угод.

Оплата праці в бюджетному секторі відіграє важливу роль у політиці зменшення нерівності та підтримання справедливих пропорцій залежно від складності та соціальної значущості виконуваної роботи. Зарплати в бюджетній сфері (або на державних підприємствах) є своєрідним маяком для приватного сектору, навіть якщо сфера діяльності є доволі різною. Крім того, зазвичай підвищення зарплат бюджетників «тягне за собою» зростання заробітків і в так званому реальному секторі, що означає збільшення доходів не тільки працюючих, а й бюджету. Відбувається це з певним лагом – приблизно у 3–4 місяці.

За даними Держстату, середня заробітна плата в освіті та охороні здоров'я за січень–березень 2016 року становила відповідно 70,8 та 63,8 % середньої по економіці. Але насправді відставання від середніх по країні стандартів є значно більшим, оскільки працівники бюджетних галузей традиційно отримують заробітну плату цілком легально на відміну від інших секторів. Загалом адекватність легальної винагороди працівників публічного сектору, передусім бюджетної сфери, є неодмінною конкурентною передумовою справедливості оплати праці у приватному секторі.

Можливості **зниження нерівності в доходах від зайнятості** виходять за рамки регулювання ринку праці і лежать у сфері перерозподілу доходів, а методи включають фіскальну політику, регулювання фінансового сектору та подолання дисбалансів між податками на різні види доходів. Потребує продовження курсу на зменшення кількості податків та удосконалення їх адміністрування. Передусім ідеться про встановлення стратегічної мети

поступового переходу в майбутньому від оподаткування розрізнених індивідуальних доходів фізичних осіб до прогресивного оподаткування сукупного доходу домогосподарств, запровадження суцільного декларування доходів домогосподарствами та їх індикативного контролю через витрати.

Розвиток пенсійної системи. Упродовж 2014–2015 рр. у реформуванні пенсійної системи було здійснено важливі кроки, спрямовані на зменшення нерівності між працівниками та пенсіонерами, зокрема скасовано так звані спеціальні пенсії, розпочато обмеження пільг з дострокового виходу на пенсію. У системі загальнообов'язкового державного соціального страхування істотно посилено інтеграційну складову політики: об'єднуються фонди соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та тимчасової втрати працездатності з перспективою впровадження обов'язкового медичного страхування, удосконалюється адміністрування фондів, впроваджуються технології електронного управління, налагоджується інформаційний обмін між фондами та іншими органами влади.

Загострення військово-політичної та фінансово-економічної кризи, поряд із недостатньою координацією та прорахунками в проектуванні реформ, обумовили зростання соціальних ризиків для працездатного населення, включаючи їх доходи та можливості зайнятості, а також падіння купівельної спроможності доходів пенсіонерів. За цих умов першочерговим є розширення переліку соціальних ризиків, охоплених соціальним страхуванням, та прискорення пенсійної реформи.

Забезпечення адекватної та справедливої індексації пенсій найбільше позначиться на добробуті літніх людей, які припинили трудову діяльність понад 5 років тому. За даними моніторингу Міністерства соціальної політики України, розрахунковий розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, у фактичних цінах лютого 2016 р. становив 2095 грн, що майже вдвічі перевищує законодавчо встановлений⁴¹². Якщо за абсолютний критерій бідності пенсіонерів брати не законодавчо встановлений, а розрахунковий (з інфляцією) прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, – понад 80 % пенсіонерів перебувають за межею бідності.

Реформування пільг щодо раннього виходу на пенсію не може зводитися до механічного збільшення тривалості необхідного страхового стажу/визслуги, підвищення або встановлення мінімального пенсійного віку. Ці обмеження не забезпечують доцільності та обґрунтованості таких пільг і не супроводжуються поліпшенням безпеки праці та виробничого середовища, стимулюванням збереження працівниками власного здоров'я. Порядок ідентифікації шкідливих чинників на робочому місці та умови дострокового виходу на пенсію залишаються необґрунтованими і посилюють нерівність між працівниками та пенсіонерами.

⁴¹²Інформація щодо фактичного розміру прожиткового мінімуму [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. – 2016. – 18 березня. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=187199&cat_id=141688

На тлі майже дворазового зниження розміру єдиного соціального внеску для роботодавців (до 22 %), звільнення найманих працівників від сплати єдиного соціального внеску та анонсованих структурних реформ (зокрема ліквідації значної кількості вугледобувних шахт) **фінансування дострокових пенсій стає серйозним викликом для солідарної системи**. Якщо раніше роботодавці, наприклад, в авіатранспорті сплачували вищий розмір внеску, що принаймні частково покривало витрати на фінансування дострокових пенсій їх працівників, то з початку 2016 р., відколи ставку єдиного внеску уніфіковано, це завдання покладено цілком на солідарну систему.

Для фінансування дострокових пенсій необхідно запровадити корпоративні (професійні) пенсійні програми через систему недержавного пенсійного забезпечення та страхування життя, з широким залученням усіх сторін соціального діалогу.

Запровадження медичного страхування. Існування обов'язкового медичного страхування давно передбачене на рівні законодавства, проте досі не зроблено жодних кроків для його практичного впровадження. Відсутність диверсифікації публічних джерел фінансування є головною причиною хронічного недофінансування сфери охорони здоров'я. У багатьох країнах Європи через програми обов'язкового медичного страхування фінансується понад половина усіх видатків на охорону здоров'я: у Німеччині, Франції, Нідерландах, Чеській Республіці, Хорватії – близько $\frac{3}{4}$, у Бельгії, Естонії, Румунії – близько $\frac{2}{3}$, у Литві, Угорщині, Польщі – 55–60 %⁴¹³.

В умовах кризи та нерозвиненості публічних схем медичного страхування бюджетна економія призвела до скорочення загальних видатків на охорону здоров'я з 7,60 % ВВП у 2013 р. до 7,42 – у 2014 р. за одночасного збільшення в них частки витрат населення з 41,1 % до 46,0 %⁴¹⁴. За даними Світової доповіді з соціального захисту, частка витрат населення на охорону здоров'я (маються на увазі прямі витрати, без будь-яких схем страхування чи накопичення) в Україні є однією з найвищих серед країн Європи; у більшості країн ЄС вона не перевищує 12–25 %⁴¹⁵.

Необхідність значних особистих витрат істотно обмежує доступність медичних послуг та товарів для населення України і є одним з головних чинників високої передчасної смертності. У 2015 р. порівняно з 2014 р. Частка домогосподарств, де хто-небудь із членів протягом останніх 12 місяців за потреби не зміг отримати медичну допомогу, придбати ліки та медичне приладдя, збільшилася з 20,6 % до 29,3 % (від загальної кількості домогосподарств, у яких була така потреба)⁴¹⁶. Розвиток **обов'язкового**

⁴¹³Expenditure for selected health care functions by health care financing schemes [Електронний ресурс] / Eurostat. – Режим доступу :<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database#>

⁴¹⁴Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України у 2014 році: Стат. бюл. / Держстат України. – К., 2015. – 132 с.

⁴¹⁵World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice / International Labour Office. – Geneva: ILO, 2014. – 364 p.

⁴¹⁶Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2015 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2015 року): Стат. зб. / Держстат України. – К., 2016. – С. 58.

медичного страхування сприятиме вирішенню цієї проблеми та розв'язанню цілого комплексу дотичних завдань, зокрема щодо упорядкування та посилення контролю за ринком медичних товарів/послуг, регулярності медоглядів та профілактичних заходів, поліпшення медичної статистики тощо.

Крім того, запровадження обов'язкового медичного страхування цілком узгоджується із загальним напрямом реформування моделі державного управління, що передбачає децентралізацію та збільшення повноважень місцевого самоврядування та громад.

До запровадження обов'язкового медичного страхування необхідно розвивати **муніципальне медичне страхування**, стимулюючи спрямування додаткових надходжень місцевих бюджетів на страхування пенсіонерів та інших уразливих категорій населення. Надзвичайно важливо узгодити підготовчі роботи щодо запровадження загальнообов'язкового медичного страхування з реформуванням медичної галузі.

Формування цілісної системи соціального страхування. Активне залучення територіальних громад та місцевих органів влади дасть змогу максимально інтегрувати державне соціальне страхування з іншими видами соціального захисту, зокрема запровадженням локальних програм:

- додаткового пенсійного страхування, наприклад, для працівників соціальної сфери та/або працівників публічного сектору;
- активних заходів політики зайнятості та інтеграції на ринку праці, зокрема для категорій населення з низькою конкурентоспроможністю, включаючи осіб, не зареєстрованих як безробітні;
- комплексного обслуговування та підтримки людей з інвалідністю, престарілих та інших категорій осіб, які опинилися у скрутних життєвих обставинах та/або потребують сторонньої допомоги.

Локальний рівень реалізації дасть змогу залучити до системи соціального захисту додаткові кошти та ресурси з одночасним підвищенням їх адресності та цільового використання, посилити профілактику бідності та соціального відторгнення, максимально поєднати зусилля усіх соціальних служб та обрати їх оптимальну конфігурацію, включаючи можливість створення інтегрованої моделі соціальної служби, що надаватиме весь комплекс публічних послуг за принципом «єдиного вікна».

Рух до європейських стандартів у сфері соціальної політики має відбуватися в рамках нещодавно ратифікованих Україною конвенцій МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення та № 117 – про основні цілі та норми соціальної політики.

Соціальна відповідальність. Вагомою складовою політики, що дасть змогу зламати тенденцію падіння рівня життя населення, є **формування і поширення практики соціальної відповідальності**. Її принципам має підпорядковуватися діяльність держави, поведінка економічних суб'єктів і населення. Відсутність традицій і правового поля не видається нездоланною перешкодою. Значно важливішими є готовність і соціальний запит населення України підтримувати ідеологію і впроваджувати практику соціальної відповідальності.

В експертному середовищі за участю широкого кола зацікавлених сторін напрацьовано проект Національної стратегії розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні. Такий документ є вимогою часу, оскільки подібні форми підтримки і стимулювання соціальної відповідальності бізнесу впроваджено урядами більшості країн ЄС. Через них держава залучає приватний сектор до реалізації соціальних і екологічних завдань, формулює відповідні стимули для бізнесу.

Необхідність Національної стратегії розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні декларувалася давно, але через політичні та інші чинники її розроблення і прийняття постійно відкладалося. Нині робота над документом здійснюється ініціативною групою в рамках відкритої і публічної громадянської платформи. У ній беруть участь компанії між-народного і національного бізнесу, організації роботодавців, профспілки, громадські організації, представники органів законодавчої і виконавчої влади⁴¹⁷. Досягнута єдність позицій та висока репрезентативність учасників цієї громадянської платформи роблять реальною перспективу презентації узгодженого варіанту тексту Національної стратегії для підпису Главою держави в найближчі місяці.

Є досягнення і стосовно популяризації концепції та запровадження практики соціальної відповідальності у державному секторі. Експертами низки провідних громадських організацій за міжнародної грантової підтримки було розроблено і в 2015 р. презентовано методичку Індексу прозорості та соціальної відповідальності державних компаній з відповідним аналітичним супроводом⁴¹⁸. Також опубліковано рекомендації для державних підприємств, які мають на меті пояснити представникам державного сектору необхідність і можливості корпоративної соціальної відповідальності.

Аналогічною ініціативою охоплено і муніципалітети. Фахівцями громадського сектору в 2015 р. було напрацьовано рекомендації щодо впровадження політики соціальної відповідальності органами місцевого самоврядування з акцентом на процедурах звітування перед громадою та іншими зацікавленими сторонами⁴¹⁹.

Є підстави розраховувати на посилення проявів соціальної відповідальності громадян одне до одного. Про це свідчить, наприклад, динаміка показника Всесвітнього індексу благодійності⁴²⁰, за яким Україна від 2010 р. демонструє високі результати як за загальним значенням Індексу,

⁴¹⁷ Курицько Р. Национальная стратегия КСО в Украине: состояние дел и перспективы [Електронний ресурс] / Р. Курицько. – Режим доступу : <http://kurinko.com/ru/nacionalnaya-strategiya-kso-v-ukraine-sostoyanie-del-i-perspektivy/>

⁴¹⁸ Індекс прозорості державних компаній України 2015 [Електронний ресурс] / Центр «Розвиток КСВ». – Режим доступу : http://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2015/09/Report_SOEdoc.

⁴¹⁹ Прозорість і соціальна відповідальність муніципалітетів. Практичне керівництво [Електронний ресурс] / Центр «Розвиток КСВ». – Режим доступу : <http://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2016/02/5-sait1.pdf>

⁴²⁰ Всесвітній індекс благодійності (*The World Giving Index*) розраховується для понад 150 країн світу аналітиками міжнародної організації *Charities Aid Formation* і відображає відсоток громадян, які практикують благодійність у трьох аспектах: здійснюють грошові пожертви, беруть участь у волонтерській діяльності («інвестують» час), а також допомагають нужденним незнайомцям безпосередньо.

так і за його окремими складовими. Так, за складовою волонтерської діяльності Україна має вищі показники, ніж, наприклад, Латвія, Литва, Угорщина, в окремі роки – ніж Польща та Чехія. Вибухово зросли масштаби волонтерства і благодійності після драматичних подій початку 2014 р.

Відмінності соціальних настроїв в Україні від настроїв, наприклад, у країнах, що є новими членами ЄС або кандидатами на вступ до ЄС, нині є невеликими. А в деяких випадках населення України навіть більше схильне і готове до широкомасштабної соціальної відповідальності. На сьогодні кон'юнктурною перевагою є поступове повернення довіри до національної поліції, що треба швидко використати.

Проблемою залишається неготовність широких верств населення брати на себе відповідальність за збереження природних ресурсів, навколишнього середовища, енергії, палива тощо. Це яскраво виявляється на прикладі призначення житлових субсидій. З одного боку, державна політика всіляко декларує необхідність зменшення споживання енергоносіїв і досягнення максимальної їх економії, а з іншого – субсидії зовсім не спонукають до такої економії, радше навпаки – інколи вітається нарощування обсягів споживання енергоносіїв для досягнення відповідності з визначеними нормативами.

13.3. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

Загальне падіння рівня життя населення України найсильніше торкається соціально вразливих категорій населення, які з тих чи інших причин не в змозі повною мірою реалізувати власний потенціал і можливості та потребують підвищеної уваги з боку держави. Чинне законодавство гарантує соціальну підтримку окремим групам населення та особам у складних життєвих обставинах, наслідки яких не можна подолати самостійно. У рамках системної реформи надання соціальної підтримки здійснюється робота з удосконалення її нормативно-правового забезпечення, зокрема, розроблено, з урахуванням європейського досвіду, нову редакцію Закону України «Про соціальні послуги» та внесено зміни до законів України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні»; триває робота зі стандартизації у сфері соціальних послуг та децентралізації фінансування установ та закладів, що їх надають. Серйозним кроком у контексті модернізації соціальних послуг стало затвердження методичних рекомендацій для розрахунку вартості соціальних послуг, запровадження яких дасть змогу підвищити ефективність їх фінансування.

З метою посилення захисту вразливих верств в умовах різкого зростання тарифів і вартості житлово-комунальних послуг для населення внесено зміни до Порядку призначення житлової субсидії в частині зняття майнових

обмежень входу до програми та зменшення переліку необхідних документів. Запроваджені зміни сприяли спрощенню доступу до програми житлових субсидій, що, в свою чергу, гальмувало розширення масштабів платіжної неспроможності населення та пом'якшило напругу в суспільстві, викликану різким зростанням житлово-комунальних платежів.

Реформування системи пільг в Україні проводиться за трьома головними напрямками:

- посилення адресності шляхом переведення на грошові засади;
- скорочення неефективних пільг, які зафіксовані у законодавстві, але не «працюють»;
- посилення соціальної справедливості при наданні пільг.

У рамках реалізації реформи з монетизації пільг у кількох областях країни проведено успішні пілотні проекти. Наприклад, наслідком монетизації пільг з оплати електроенергії у Волинській області стали повне фінансування виплат пільговикам та повна оплата спожитої електроенергії.

Залишається актуальною проблема соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яких в Україні налічується близько 73 тис. Існуюча система інтернатних закладів зорієнтована на вирішення проблеми бездоглядності, але вона не може забезпечити задоволення потреб дитини у сімейному вихованні. Майбутнє вирішення проблем бездоглядності – за інститутами виховання, що максимально відтворюють сімейні умови. Серед них – дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї. Рух у цьому напрямку вже відбувається. Кількість дітей, залучених до сімейних форм виховання, порівняно з 2005 р. зросла у 10 разів, що становило близько 20 % загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Ситуацію із соціальним захистом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування ускладнюють і бойові дії на сході України. Внаслідок цього виникла нова соціально вразлива група населення, серед яких є постраждалі діти та діти – внутрішньо переміщені особи, які потребують опіки держави.

З метою забезпечення для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, умов виховання, максимально наближених до сімейних, необхідними є:

- розробка на рівні Кабінету Міністрів України загальнодержавної комплексної програми підтримки ДБСТ та прийомних сімей, яка б давала змогу не лише ефективно залучати бюджетні кошти, благодійні внески та спонсорські кошти, а й створити платформу для обміну досвідом між батьками-вихователями, державними службами, благодійними організаціями;
- проведення роботи, спрямованої на спрощення бюрократичних процедур у створенні ДБСТ, прийомних сімей, встановленні опіки та при здійсненні національного усиновлення;– активізація співпраці держави та ЗМІ, яка створює додаткові можливості для пошуку благодійних внесків для розвитку сімейних форм виховання.

- проведення системної роботи з реорганізації інтернатних закладів та перетворення їх у сучасні Центри соціальної підтримки дітей та сім'ї, які мають відповідати потребам дітей та громад.

Події на сході України викликали появу нових соціально вразливих категорій населення – внутрішньо переміщених осіб та учасників АТО. Базовим для соціального забезпечення учасників АТО є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», що поширюється на учасників бойових дій, інвалідів війни та охоплює найчисельнішу групу демобілізованих (станом на квітень 2016 р. статус учасників бойових дій отримали понад 212 тис. осіб). Водночас основні напрями соціального захисту демобілізованих осіб визначаються Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників анти-терористичної операції».

Соціальний захист демобілізованих осіб та учасників АТО став більш системним завдяки створенню Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції (постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2015 р. № 416). Служба ще не запрацювала на повну потужність, але цей крок є доцільним і перспективним.

Для учасників АТО запроваджено низку соціальних пільг, включно з безкоштовним отриманням ліків, санаторно-курортним лікуванням, знижками з оплати житлово-комунальних послуг, правом на першочергове отримання житла тощо. У 2015 р. виділено спеціальну субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам у розмірі 367 725,1 тис. грн на будівництво (придбання) житла для сімей загиблих військовослужбовців, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, а також для інвалідів I–II групи з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО та потребують поліпшення житлових умов. Також реалізовано низку програм з підвищення рівня соціального забезпечення учасників антитерористичної операції, здійснення заходів з психологічної реабілітації, забезпечення житлом, на що з державного бюджету виділено понад 300 млн грн.

Водночас у сфері соціального забезпечення учасників АТО залишається низка проблем, що потребують негайного вирішення.

Демобілізовані особи законодавчо не виокремлені. Розв'язання їхніх соціальних проблем є складовою соціального забезпечення ветеранів війни (учасників бойових дій, ветеранів війни, інвалідів війни), військово-службовців, учасників антитерористичної операції, розпорошене в значній кількості нормативно-правових актів.

Непринятно низьким є рівень інформаційного супроводу демобілізованих осіб на етапі їх соціальної адаптації. Дієвими інструментами можуть стати: розробка уніфікованих пам'яток, де міститиметься інформація про державні програми соціального забезпечення, а також необхідні контакти; забезпечення відповідними територіальними органами періодичного індивідуального інформування про можливості соціального забезпечення.

Важливою складовою цієї роботи є реабілітація демобілізованих. Слід чітко визначити її напрями: психологічна, медична (оздоровча), соціально-трудова, кожен з яких має свою специфіку.

Найбільш складною є психологічна адаптація, оскільки не всі недавні військовослужбовці можуть усвідомити власні проблеми, а держава, своєю чергою, не має можливостей повною мірою фінансувати необхідні заходи навіть за допомоги волонтерських організацій та іноземних донорів. Щодо цього можливі кілька варіантів: відкриття демобілізованим особам індивідуальних (безготівкових) рахунків залежно від рівня проблем; створення фонду учасників антитерористичної операції із залученням коштів Державного та регіональних бюджетів, благодійних внесків та коштів іноземних структур для фінансування реабілітації демобілізованих осіб; забезпечення демобілізованих осіб страховими полісами, якими вони можуть скористатися за необхідності проходження медичної (оздоровчої) реабілітації.

Соціально-трудова адаптація є найбільш законодавчо врегульованою, однак потребує розробки окремих програм сприяння підприємницькій діяльності демобілізованих осіб.

Залишаються неврегульованими питання соціального забезпечення демобілізованих осіб, які не брали безпосередньої участі в антитерористичній операції і не підпадають під дію Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Не будучи учасниками бойових дій, а проходячи відповідну військову підготовку чи несучи іншу службу, ці особи нині не охоплені особливим соціальним захистом. Виключення їх із системи посиленого соціального забезпечення слід вважати неприпустимим.

Державну політику щодо соціального захисту таких осіб можна будувати двома шляхами: присвоєння тим, хто не брав безпосередньої участі в антитерористичній операції, статусу учасника війни, що має під собою практично все необхідне законодавче підґрунтя, або створення нової облікової соціальної категорії та відповідного набору інструментів включно з компенсацією частини комунальних платежів та/або частини транспортних витрат, забезпеченням лікування та фізичного відновлення у разі втрати здоров'я під час проходження військової служби, пільг сім'ям таких військовослужбовців, наданням доступу до програм реабілітації.

Належне вирішення проблем соціального захисту демобілізованих осіб, які не брали безпосередньої участі в антитерористичній операції, матиме потужне репутаційне значення. Цим держава засвідчить виключну важливість військової служби та підтвердить власну відповідальність перед народом країни.

До найбільш соціально вразливих категорій населення належать, безумовно, внутрішньо переміщені особи (ВПО). Їхня чисельність продовжує зростати: за даними Мінсоцполітики, як ВПО зареєстровані понад 1,7 млн громадян, тобто майже 4 % населення країни. Переважно вони

прибули з Донецької та Луганської областей, понад 20 тис. – з АР Крим. Найбільшу кількість ВПО розміщено у Харківській, Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській областях та місті Києві.

Держава докладает значних зусиль для надання підтримки і допомоги внутрішньо переміщеним особам. Станом на 31.12.2015 р. видатки на допомогу ВПО профінансовано у сумі 3318,7 млн грн, або 98,8 % до планових показників 2015 року. Проте у 2016 р. бюджетною програмою передбачено лише 2887 млн грн на допомогу ВПО. За період з 1 жовтня 2014 р. по 21 січня 2016 р. 661 086 сімей ВПО отримали щомісячну адресну грошову допомогу. За переведенням пенсій з окупованого Криму, м. Севастополь, Донецької та Луганської областей до органів Пенсійного фонду України звернулися 1 224 106 осіб. Сума коштів на виплату пенсій цій категорії громадян становила в 2015 р. 22,4 млрд грн. До дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів України, за інформацією Міносвіти, зараховано 46,4 тис. дітей із Донецької, 25,2 тис. – із Луганської областей.

Водночас ситуація, в яку потрапили громадяни, котрі вимушено залишили місця постійного проживання на окупованих територіях та в зоні проведення АТО, залишається складною, а їх підтримка з боку держави – недостатньою.

Упродовж минулого року **прийнято низку важливих законодавчих рішень, спрямованих на підтримку ВПО.** 25 серпня 2015 р. Указом Президента України (№ 501) затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, де значну увагу приділено забезпеченню прав ВПО. Діяльність держави в цій царині конкретизовано в Плані дій з реалізації згаданої стратегії (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393).

24 грудня 2015 р. Верховна Рада ухвалила зміни до Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб», відповідно до яких закріплено право ВПО на єдність родини, інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї, сприяння у поверненні на попереднє місце проживання. Передбачено можливість отримання довідки ВПО іноземцями та особами без громадянства, а також громадянами, які на момент настання обставин переселення постійно проживали на території АР Крим, Луганської та Донецької областей, але не мали реєстрації місця проживання. Довідка ВПО діятиме безстроково. Нові норми закону врегульовують також питання набуття статусу безробітного, порядок реєстрації як ВПО неповнолітніх, що перемістилися без супроводу дорослих.

4 лютого 2016 р. ухвалено зміни до Цивільного процесуального кодексу України, яким запроваджено спрощену судову процедуру щодо реєстрації фактів народження та смерті, що мали місце на неконтрольованій території.

Уряд прийняв низку постанов з різних аспектів допомоги внутрішньо переміщеним особам. Зокрема, постановою від 08.07.2015 р. № 505 затверджено Основні напрями розв'язання проблем зайнятості внутрішньо

переміщених осіб на 2015–2016 роки. Документ передбачає створення тимчасових робочих місць, націлює на надання гнучкого графіка роботи, сприяння підприємницькій активності ВПО, професійне навчання відповідно до попиту на ринках праці.

Постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 р. № 696 запроваджено механізм стимулювання зайнятості ВПО, зокрема, компенсацію безробітному витрат на переїзд до іншого поселення та компенсацію витрат роботодавця на оплату праці за працевлаштування на умовах строкових трудових договорів, на перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Вкрай важливо, що 16 грудня 2015 р. Кабінет Міністрів України своєю постановою (№ 1094) затвердив Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. Програмою передбачені заходи щодо забезпечення ВПО тимчасовим або постійним житлом, земельними ділянками, стимулювання їхньої економічної активності. Вона сприятиме посиленню координації різних відомств та органів влади різних рівнів у вирішенні проблем ВПО, ефективному використанню міжнародної допомоги.

Попри активну законотворчу діяльність, не всі життєво важливі для ВПО питання належно врегульовані. Досі немає законодавчого акту, яким би регулювалося відшкодування втраченого майна. Не закріплено законодавчо право ВПО на безоплатну вторинну правову допомогу. Залишається неврегульованим питання про перевезення приватним вантажним транспортом особистих речей, меблів тих громадян, які мають намір переїхати з окупованої території в інші регіони України. Не розроблено механізму підтримки для ведення внутрішньо переміщеними особами малого бізнесу. Неврегульованим залишається вкрай важливе питання політичної участі ВПО, зокрема реалізації їхнього конституційного права обирати і бути обраними.

Друга група проблем пов'язана з реалізацією уже прийнятого законодавства. Передусім не виконується низка важливих норм, зазначених у Законі «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб». Частково це пов'язано з декларативністю самого Закону, частково – з неналежним інституційним та фінансовим забезпеченням. У Державному бюджеті на 2016 рік не заплановані видатки на виконання Комплексної державної програми щодо підтримки соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО в інші регіони України.

Фактично не реалізується ключове для ВПО право на житло, а наявна допомога та заощадження не можуть покрити довготривалі витрати на його оренду. Аби вирішити цю проблему, **доцільно розробити державну програму пільгового іпотечного кредитування, виділяти землю під**

будівництво, сприяти об'єднанням переселенців, які намагаються колективно вирішити своє житлове питання, як замовникам відповідних робіт. Варто адаптувати та використати досвід, набутий у ході облаштування колишніх депортованих, які поверталися до АР Крим, зокрема, схеми фінансової та трудової участі у будівництві, допомоги у доведенні до кінця розпочатого будівництва, викупу вторинного житла за допомогою системи кредитів.

Також назріла інституційна реформа. Зокрема, параметри функціонування **Єдиної інформаційної бази про внутрішньо переміщених осіб** не повною мірою задовольняють поставлені перед нею вимоги. Чинна система обліку не передбачає збору даних щодо освіти, економічної активності, професійно-кваліфікаційної структури цієї категорії населення. Передусім необхідно упорядкувати облік, врахувавши високу мобільність значної частини внутрішньо переміщених осіб, обумовлену пошуками роботи і можливостей для налагодження життя. Частина ВПО, не зумівши облаштуватися на новому місці, після припинення активних бойових дій повертаються додому, проте залишаються зареєстрованими як ВПО там, де фактично не проживають. Однак **заходів контрольного характеру для наведення порядку у сфері обліку ВПО недостатньо**. Потрібен механізм, який би дав змогу відділити «пенсійний туризм» і реальні переселення. Для цього достатньо розірвати зв'язок між реєстрацією як ВПО і можливістю отримання пенсій.

Потрібно розробити чітку і зрозумілу державну стратегію розв'язання проблем ВПО, а також імплементувати відповідні питання до всіх державних та регіональних стратегій та планів, які стосуються різних сфер життєдіяльності суспільства.

За два минулі роки пройдено той етап, коли зусилля були сконцентровані на безпосередній допомозі переселенцям. На часі – напрацювання проєктів довгострокових рішень. Насправді варіантів небагато: або повернення в місця попереднього проживання після відновлення миру та умов для нормального життя, або повноцінна інтеграція в інших регіонах України.

Центральна увага має приділятися адаптації переселенців у місцях їх нинішнього перебування або переселенню та інтеграції в інших регіонах України, причому, з огляду на неоднорідний склад ВПО, пошук таких рішень у кожному випадку має відбуватися індивідуально.

Диференційований підхід має застосовуватися і щодо регіонів вселення ВПО, залежно від рівня навантаження на них та місцевих особливостей і можливостей. Необхідно змістити акцент з надання пільг переселенцям на підтримку регіонів, які їх приймають, аби вигоди реалізації такої політики отримали і відчули місцеві жителі.

Ефективна робота держави, спрямована на розв'язання проблем ВПО, сприятиме консолідації суспільства, підвищенню довіри до влади, покращенню міжнародного іміджу України.

Зберігаються проблеми у плануванні соціальних послуг на місцевому рівні, переважно в частині належного врахування потреб населення на

рівні адміністративно-територіальної одиниці. З метою покращення якості соціальних послуг, їх наближення до потреб отримувачів, упорядкування роботи надавачів соціальних послуг необхідно ухвалити нову редакцію Закону України «Про соціальні послуги» (реєстраційний № 4607). Ця редакція більшою мірою узгоджена із завданнями реформи місцевого самоврядування, її прийняття сприятиме створенню конкурентного середовища у сфері надання соціальних послуг в Україні. Серед основних переваг нової редакції Закону України «Про соціальні послуги» варто вказати такі:

- врахування особливостей управління системою соціальних послуг в умовах децентралізації;
- забезпечення доступу до участі у наданні соціальних послуг організацій різних форм власності;
- удосконалення механізму фінансування соціальних послуг;
- розширення можливостей отримувачів соціальних послуг обирати надавачів;
- сприяння прозорості процесу надання соціальних послуг;
- створення правової основи для впровадження інструментарію оцінювання соціальних послуг.

Попри значні зусилля та помітні зрушення щодо забезпечення адресності та дієвості, **система соціальної підтримки в Україні продовжує зберігати ознаки патерналістської моделі**. Значною мірою вона консервує соціальне відторгнення окремих категорій населення, сприяє поширенню утриманських настроїв та зростанню соціальної пасивності. Необґрунтоване нарощування обсягів соціального забезпечення, непрозорі канали надання соціальної допомоги обумовлюють формування не лише фінансових ризиків в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, а й загрози масштабного суспільного невдоволення та протистояння між окремими групами громадян – пенсіонерами та працюючим населенням, платниками податків та отримувачами соціальної допомоги від держави.

Несформованість корпоративної культури соціальної відповідальності щодо вразливих категорій населення, фрагментарний характер ініціатив з реалізації окремих соціальних проектів представниками бізнесу стримують перспективи розвитку соціального інвестування та соціального підприємництва. Недостатній розвиток структур громадянського суспільства та низький рівень залучення неурядових організацій до співпраці з державним сектором у наданні соціально значущих послуг населенню призводить до державної монополії у функціонуванні закладів соціальної інфраструктури, відсутності конкуренції в секторі надання соціальних послуг та відповідного зниження їх якості та доступності. Зарегульованість процедур надання соціальної підтримки, непрозорість їх адміністрування обмежують можливість впровадження соціальних інновацій та сучасних технологій.

Нагально необхідним є **комплекс заходів політики, спрямованих не тільки на підтримку рівня доходів нужденних, а передусім – на ство-**

рення умов для розвитку їх потенціалу, забезпечення максимальної інтеграції у суспільне життя та запобігання стигматизації.

Конкретні напрями політики соціальної підтримки вразливих категорій населення мають передбачати:

- **дотримання гарантованого державою мінімуму соціальної підтримки** у вигляді грошових виплат та прямих соціальних послуг **вразливим верствам населення** та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах за будь-яких економічних умов та незалежно від місця проживання. Такий підхід є особливо важливим в умовах істотного підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги, коли значна частина сімей виявляється неспроможною сплачувати за спожиті ресурси;

- **підвищення дієвості державної соціальної підтримки** через розширення адресного підходу до визначення права громадян на отримання допомоги, обґрунтування переліку інструментів підтримки та тривалості їх застосування в кожному конкретному випадку. Надання послуг з соціальної підтримки має здійснюватися комплексно, спрямовуватися на усунення причин виникнення нужденності кожної конкретної особи (або родини). Спрямовання підтримки саме на нужденні верстви населення потребуватиме активізації роботи органів соціального захисту з упорядкування та законодавчого затвердження переліку категорій населення, що мають право на соціальну підтримку, виявлення цільових контингентів, верифікації їх права на отримання допомоги та попередження зловживань у призначенні відповідних виплат. Водночас потребує удосконалення процедура поширення інформації про можливості отримання допомог серед потенційної цільової аудиторії, яка зазвичай має нижчий рівень освіти або мешкає переважно у малих населених пунктах та сільській місцевості⁴²¹;

- **розширення доступу населення до соціальних послуг** через диверсифікацію переліку суб'єктів, що мають право їх надавати, у тому числі за рахунок формування державного соціального замовлення та широкого залучення недержавних організацій та представників громадянського суспільства до їх надання, оптимізації мережі установ та закладів комунальної власності, що надають соціальні послуги, впровадження інноваційних технологій їх надання. Підвищенню ефективності використання бюджетних коштів сприятиме зміна підходів – з фінансового утримання інфраструктурних об'єктів на підтримку соціальних програм, націлених на кінцевий результат. Це дасть змогу не лише забезпечити широку доступність соціальних послуг для різних категорій населення, а й контроль за дотриманням якості, етичних та правових норм їх надання. У цьому контексті актуалізується й значення завершення розробки та запровадження стандартів надання всіх видів соціальних послуг, підвищення професійного рівня соціальних працівників та вдосконалення практики адміністрування;

⁴²¹Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.

- **впровадження соціальних інновацій та нових управлінських підходів до надання соціально значущих послуг** не лише у сфері соціального обслуговування, а й у системі інклюзивної освіти (врахування потреб дітей з функціональними обмеженнями або інвалідністю; цільові програми грантової підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у здобутті освіти; розвиток системи «освіти впродовж життя» для дорослого населення тощо), охорони здоров'я (впровадження новітніх стандартів медико-соціальних послуг для цільових груп населення, у тому числі літніх громадян; належне задоволення потреб ВІЛ-інфікованих осіб; реалізація профілактичних заходів серед груп підвищеного ризику), інфраструктурних проектах (зокрема, забезпечення територіальної доступності місць громадського користування для осіб з інвалідністю), регіональних програмах забезпечення житлом та створення робочих місць;

- **активне залучення представників місцевих громад** до оцінки потреб та надання цільової підтримки соціально вразливим категоріям населення на місцях сприятиме зміцненню соціального потенціалу регіонів та забезпеченню адресного спрямування ресурсів та послуг. Саме місцева громада має стати ключовим суб'єктом у визначенні актуальних проблем місцевого розвитку та пріоритетів щодо їх вирішення. Вже нині значна кількість громадян, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, звертаються саме до громадських організацій, які допомагають їм долати кризові ситуації та повернутися до життя у соціумі та родині. Тому важливо забезпечити інтеграцію зусиль неурядових структур та державного сектору у підтримці цих груп населення, популяризувати ідеї корпоративної соціальної відповідальності та загальних настанов суспільної солідарності;

- **комплексний підхід до формування та реалізації соціальної політики щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та учасників АТО** для розв'язання проблем, пов'язаних безпосередньо з переміщенням ВПО і забезпеченням адаптації та соціальної інтеграції у громадах, які їх приймають, пом'якшення наслідків участі у бойових діях.

За роки незалежності в **Україні не набули системності заходи з протидії соціальній напруженості**. Критичним стало переважання розподільчих і регуляторних функцій центральних органів влади над організаційно-правовими і контрольними функціями та заходами. Це зумовлює крайні прояви суб'єктивізму під час формулювання завдань політики і в ході контролю за їх виконанням, не сприяє формуванню субсидіарності в системі управління на всіх рівнях, знижує ефективність політики загалом.

Виклики, з якими змушена рахуватися країна, безапеляційно вимагають чіткого і цілісного (системного) бачення комплексу конкретних заходів та їх кінцевих результатів. Такому баченню сприятиме розроблення дорожньої карти реалізації політики зниження соціальної напруженості, що має визначати основоположні принципи та інструменти її законодавчого, фінансового, інституційного, інформаційного забезпечення. Йдеться про дотримання принципів соціальної справедливості та

соціальної солідарності у розподілі доходів, відповідальності та соціальних ризиків; публічність та відкритість дій влади, забезпечення участі громадськості у прийнятті рішень; забезпечення наступності зобов'язань влади у випадку зміни персоналії; розмежування повноважень центральної державної влади та органів місцевого самоврядування з чітким визначенням їх функцій; стандартизацію та уніфікацію управлінських процедур, звітності та обліку підприємств публічного сектору.

Фінансове та інституційне забезпечення політики зниження соціальної напруженості має на меті фінансову самодостатність місцевих бюджетів і стимулювання розвитку та активності територіальних громад; підвищення ролі територіальних громад, соціальних партнерів і організацій громадянського суспільства. Важливими є також ефективна двостороння комунікація влади і суспільства, інтеграція розрізнених відомчих реєстрів; узгодження показників державних реєстрів, облікових, довідкових, білінгових (виплатних) та інших інформаційних ресурсів органів виконавчої влади, державних фондів та корпоративних сайтів бізнесових структур для надійного обміну інформацією.

Принциповими засадами подальших реформаторських дій у соціальній сфері мають стати:

- максимальна виваженість, легітимність та послідовність перетворень, запобігання фрагментарності процесу реформ;
- перенесення акцентів соціальної політики на активізацію людського потенціалу у процесі впровадження реформ та подолання соціально-економічної кризи;
- модернізація соціального діалогу шляхом розширення формату його учасників, залучення до активної співпраці представників інтересів громадянського суспільства;
- принципова відмова від подальшого необґрунтованого і непрозорого скорочення видатків соціально-гуманітарного характеру.

РОЗДІЛ 14. ЗАВДАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

14.1. ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

У 2015 р. кризові тенденції в реальному секторі національної економіки, де створюється понад третина валової доданої вартості економіки, поглибилися. Причому зниження реального ВВП відбулося в усіх агрегованих видах діяльності: переробній та добувній промисловості, сільському господарстві, транспортній галузі.

Продовження збройного протистояння на сході України залишається вкрай виснажливим для **української промисловості**. Негативний внесок у динаміку показників виробництва зумовлений руйнуванням на території воєнного конфлікту виробничих потужностей і транспортної інфраструктури; втратою міжгалузевих, логістичних зв'язків; недостатнім забезпеченням сировиною та матеріалами базових експортоорієнтованих галузей (металургії, хімічного виробництва).

У 2015 р. – на початку 2016 р. в національній економіці відчутно загострилися інфляційні й девальваційні ризики. Результатом різкого зростання цін⁴²² на тлі зниження реальних доходів населення стало скорочення внутрішнього попиту на промислову продукцію, внаслідок чого зберігається низький рівень завантаження потужностей підприємств та їх забезпеченості замовленнями⁴²³.

У підсумку падіння **промислового виробництва** становило порівняно з 2014 р. 13,0 %, причому скорочення його обсягів відбулося в усіх галузях промисловості. Стійка тенденція до скорочення обсягів промислового виробництва, що спостерігається з 2012 р., свідчить про наявність у реальному секторі системних проблем, тривале ігнорування яких зумовило низьку спроможність підприємств адаптуватися до функціонування в умовах глобалізованих ринків та адекватно реагувати на зміни як економічного, так і неекономічного характеру. До найістотніших викликів та загроз розвитку реального сектору національної економіки належать такі.

---

⁴²²У січні-грудні 2015 р. індекс споживчих цін в Україні становив 148,7 %, цін виробників промислової продукції – 136,0 % порівняно із січнем-груднем 2014 р.; у січні-червні 2016 р. індекс споживчих цін був на рівні 118,1 %, цін виробників – 115,0 % порівняно із січнем-червнем 2015 р.

⁴²³У 2015 р. завантаженість виробничих потужностей промислових підприємств коливалася на рівні 57,8–61,4 %, забезпеченість замовленнями була на рівні 4 наступних місяців. Джерело: інформація Держстату «Очікування промислових підприємств щодо перспектив розвитку їхньої ділової активності».

1. Загострення інвестиційної кризи й вичерпаність джерел залучення інвестицій. Зниження рентабельності виробництва та загострення фінансових проблем позбавили промисловість основного джерела інвестицій – власних коштів підприємств. Так, у 2015 р. чистий збиток підприємств промисловості становив 185,9 млрд грн; збитковими були 27,6 % їх загальної кількості.

Песимістичні настрої іноземних інвесторів щодо перспектив швидкого відновлення зростання у промисловому комплексі України підтверджувалися скороченням накопичених у промисловості обсягів прямих іноземних інвестицій, які на кінець 2015 р. становили 13280,1 млн дол. США, зменшившись з початку року на 8,2 %. Скорочення обсягів іноземних інвестицій за рахунок курсової різниці відбувалося в усіх без винятку галузях промисловості.

Криза в банківському секторі України не дозволяє у близькій перспективі сподіватися на відновлення кредитування промисловості на прийнятних умовах. На цьому тлі другий рік поспіль триває падіння обсягів капітальних інвестицій у промисловість, які після скорочення у 2014 р. на 25,7 % торік зменшилися ще на 19,9 %.

2. Застарілий технологічний уклад, низький рівень інтелектуалізації експорту, імпортозалежність промисловості від наукоємних товарів унаслідок відсутності виваженої структурної політики з акцентом на відборі, захисті й розвитку критичних технологій та нових галузей-драйверів.

В обсягах реалізації промислової продукції і товарного експорту України у 2015 р. частка харчової промисловості становила 22,4 % та 15,5 % відповідно; металургії – 15,9 % і 24,8 %. Натомість частка машинобудівної продукції залишається незначною – 6,5 % (у т.ч. частка виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – 0,4 %) і 12,5 % відповідно; фармацевтичної галузі – 1,2 % та 0,4 %.

У структурі реалізації промислової продукції та товарного експорту України переважають виробництва низьких укладів, і це зумовлює нарощування технологічного відставання вітчизняного промислового комплексу від розвинених країн. В Україні майже 95 % обсягів виробленої продукції належать до третього (60 %) і четвертого (35 %) технологічних укладів, характерними рисами яких є випереджальний розвиток електроенергетики й використання нафти як головного енергоносія. Натомість частка продукції вищих укладів становить 4 % для п'ятого і 0,1 % – для шостого⁴²⁴.

Довідково. Ресурсні обмеження стримують імплементацію в Україні підходу до організації, міжвідомчої координації та управління науково-технічним прогресом, заснованого на розвитку критичних технологій (КТ). Це пріоритетні з погляду національної безпеки й економічного зростання технології, які мають

⁴²⁴Дубовик В. Я. Активізація участі України в новому технологічному укладі як шлях інноваційного прориву і нарощення прибутковості / В. Я. Дубовик, О. Б. Осідач // Інноваційна економіка. – 2014. – № 2. – С. 33.

міжгалузеве значення та є основою для технологічного оновлення й інноваційного розвитку стратегічних секторів економіки, забезпечуючи обороноздатність, енергетичну незалежність, конкурентоспроможність та підвищення рівня життя населення. В Україні, попри спроби законодавчого визначення КТ і формування їх переліку ще в 90-х роках⁴²⁵, поняття КТ, критерії віднесення до них та їх відокремлення від «високих» технологій законодавчо не визначено.

3. Монополізація ключових ринків і зловживання монополієм становисем, що призводить до викривлення конкурентного середовища, гальмування модернізаційних змін, зростання корумпованості економічної системи. Втрати від картельних змов в Україні оцінюються від 10 до 22 % ВВП⁴²⁶. За останні 10 років частка ринків, де товари реалізуються на конкурентних умовах, в Україні зменшилася на 12 в. п.⁴²⁷. Нині лише на 47 % вітчизняних ринків товари реалізуються в умовах конкуренції. Натомість близько 11 % ринків є ринками з природною монополією, а решта 42 % – ринками, на яких становище суб'єктів господарювання визнане монополієм або олігополієм.

У промисловості найбільш монополізованими є металургійна, вугільна, гірничодобувна та хімічна галузі. Попри те, що промисловість не належить до найбільш монополізованих ринків (серед інших видів економічної діяльності), умови діяльності підприємств погіршуються внаслідок високої монополізації ринків паливно-енергетичного комплексу і транспорту та зв'язку.

4. Занепад кадрового потенціалу розвитку промисловості (старіння кадрів, «відплив мізків» за кордон, втрата престижності інженерних, проектувальних, технологічних спеціальностей), що негативно впливає на науково-технічний рівень галузі та її виробничий потенціал. Середній вік працівників на багатьох підприємствах перевищує 50 років. З огляду на те, що високої кваліфікації та вмінь, необхідних для якісного виготовлення продукції, наймані працівники промисловості досягають, як правило, маючи за плечима 10–15 років роботи, погіршення вікової структури кадрів призводить до відсутності зміни поколінь і неможливості забезпечити спадкоємність генерацій робітничих колективів.

Нині проблема недостатнього кадрового забезпечення промисловості загострюється внаслідок втрати Україною контролю над значною частиною

⁴²⁵У 1994 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 16.05.1994 р. № 310 «Про розвиток і захист критичних технологій», метою якої було зосередження зусиль і коштів на впровадженні науково-технічних програм, спрямованих на вирішення проблем забезпечення економічного суверенітету та національної безпеки. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.02.1996 р. № 216 «Про державну підтримку міжнародного співробітництва у сфері високих і критичних технологій» було затверджено перелік з 16 високих і критичних технологій, що розроблятимуться і використовуватимуться у 1996 р.

⁴²⁶*Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році*: промова Президента України з нагоди представлення у Верховній Раді України Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-u-35412>

⁴²⁷*В Україні монополізовано 42 % ринків* – голова АМКУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/07/13/550443/>

підприємств АР Крим та Донбасу, а також масштабних скорочень на багатьох промислових підприємствах цих регіонів (наприклад, ПАТ «Концерн «Стирол» і ПрАТ «Северодонецьке об'єднання Азот»).

5. Відсутність ефективного діалогу між промисловими підприємствами, органами державної влади, наукою та громадськістю, що знижує рівень довіри між економічними агентами, створює бар'єри для інтеграції наукового і виробничого потенціалу економіки. Найпоширенішою формою співробітництва між державним та приватним секторами є концесія; майже половина проектів (47,7 %) реалізуються в секторі оброблення відходів, ще 32,5 % угод укладено у сфері збору, очищення й розподілення води⁴²⁸. Відсутність ефективного державно-приватного партнерства у галузях переробної промисловості унеможливорює створення системи саморегуляції у промисловості, яка довела свою ефективність у розвинених країнах світу.

Аграрному сектору не вдалося зберегти позитивну динаміку минулих років: у 2015 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2014 р. становив 95,2 %, у т.ч. на сільськогосподарських підприємствах – 94,9 %, у господарствах населення – 95,7 %. При цьому в рослинництві обсяг виробництва за вказаний період скоротився на 5,2 %, у тваринництві – на 3,7 %. Зниження показників збору врожаю основних сільськогосподарських культур у 2015 р. пояснюється передусім зменшенням загальної посівної площі, яка порівняно з 2014 р. скоротилася на 0,3 млн га (до 26,9 млн га), або на 1,1 %.

Незважаючи на скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва, аграрний сектор залишається одним з основних джерел валютних надходжень до країни. У 2015 р. позитивне сальдо зовнішньої торгівлі в АПК становило 11,1 млрд дол. США, експорт сільськогосподарських товарів був на рівні 14,6 млрд дол. США, а його частка в загальній товарній структурі експорту зросла до 38,2 %, що стало найвищим значенням за роки незалежності.

Україна залишається одним із лідерів з постачання на світовий ринок соняшникової олії, кукурудзи, ячменю, пшениці, субпродуктів з курятини. Вітчизняні експортери успішно закріплюють позиції на ринках Китаю, Ізраїлю, Єгипту, інших країн Азії та Перської затоки. Загалом українські сільгоспвиробники постачають свою продукцію в понад 190 країн світу. Внаслідок адаптації вітчизняного законодавства в агросекторі та у сфері харчової безпеки до вимог ЄС 238 підприємств успішно пройшли сертифікацію і мають право постачати продукцію на ринки країн Євросоюзу.

Водночас навіть на тлі нарощування обсягів експорту сільськогосподарських товарів Україна недоотримує валютну виручку через негативну динаміку світових продовольчих цін. За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO), індекс цін на продовольчі

⁴²⁸Інформація щодо стану здійснення державно-приватного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc354c59-cb8f-4660-b7d5-1acdf35f0ab7&title=InformatsiiaSchodoStanuDziisnenniaDerzhavnoprivatnogo>

продукти протягом 2011–2015 рр. знизився в 1,4 раза (з 229,9 до 164,0 пункту), внаслідок чого у 2015 р. Україна недоотримала 2,9 млрд дол. США.

Хронічними викликами розвитку вітчизняного аграрного сектору є такі.

1. Перебування капіталу землі поза економічним оборотом. Вітчизняний та іноземний бізнес демонструють готовність до більшого економічного освоєння території України, розвитку її інфраструктури, але лише за умови обґрунтованої територіальної організації господарства, гарантії стабільності земельної політики, досконалості правової бази землекористування. Перманентне продовження мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських угідь не дає змоги повноцінно використовувати фінансові інструменти залучення інвестицій через кредитний механізм, оскільки іпотека дозволяє здійснювати відчуження заставного майна (земельної ділянки), що неможливо здійснити при оренді.

2. Збереження незбалансованості у виробництві окремих видів сільгосппродукції. Так, господарствами населення у 2015 р. вирощено 98 % загального врожаю картоплі, 86 % – овочів, 81 % – плодів та ягід (у 2014 р. – 97 %, 86 % та 83 % відповідно); станом на 1 січня 2016 р. тут утримувалося 66,1 % всього поголів'я ВРХ (на 1 січня 2015 р. – 66,3 %). Таке зосередження трудомісткого виробництва в господарствах населення, не спроможних забезпечувати потреби ринку високоякісними стандартизованими товарами, формує загрозу погіршення забезпечення населення продовольством. Водночас великі аграрні формування (агрохолдинги) спеціалізуються на вирощуванні експортоорієнтованих, високорентабельних і швидкоокупних сільгоспкультур, що часто-густо супроводжується недотриманням ними вимог раціонального землекористування, порушенням сівозмін та нехтуванням заходів щодо охорони земель сільськогосподарського призначення. Це негативно впливає на екологічний стан сільгоспугідь, призводить до виснаження ґрунтів, зниження якісних показників сільськогосподарських земель.

3. Відсутність державної підтримки виробництва та інфраструктури реалізації плодоовочевої продукції, неналежне регулювання внутрішнього продовольчого ринку, що призводить до непрогнозованих цінних сплесків на продукти харчування. У 2015 р. значно зросли ціни на овочеву продукцію «борщового» набору (капусту – у 3,6 раза, моркву – в 3,5, цибулю ріпчасту – в 3,2, буряки – у 2,5, картоплю – в 1,8 раза). Однак причинами цього були не тільки несприятливі погодні умови вирощування сільгоспкультур, унаслідок чого скоротилися їх валові збори, а й проблеми державного регулювання як цінової ситуації, так і виробничо-збутових процесів. Ідеться насамперед про відсутність державних програм підтримки розвитку обслуговуючої (зокрема, збутової) кооперації та господарств населення (як основних виробників плодоовочевої продукції); повільне реагування ПАТ «Аграрний фонд» на цінові коливання; орієнтацію державної політики на монокультурне землеробство й вивезення

сировини; неналежне виконання функцій оптовими ринками сільгосппродукції (які не здійснюють формування оптових цін на продукцію, а є лише майданчиком її реалізації, де безпосередні товаровиробники та фермери програють у конкуренції перекупникам унаслідок існуючої можливості реалізації не тільки оптових партій, а й у роздріб).

4. Неefективне використання потенціалу українських земель.

Ефективність сільськогосподарського землекористування в Україні відстає від рівня провідних країн світу, де аграрний сектор є однією з ключових галузей економіки. За показниками урожайності всіх основних культур наша країна поступається провідним світовим виробникам аналогічної продукції. Так, якщо в Україні урожайність пшениці у 2014 р. становила 40,1 ц/га, ячменю – 30,1 ц/га, цукрових буряків – 476,5 ц/га, картоплі – 176,4 ц/га, то у Франції – 73,6, 66,5, 924,3 та 479,4 ц/га; Великій Британії – 85,9, 64,0, 726,7 і 300,9 ц/га; Німеччині – 86,3, 73,5, 798,6 та 474,2 ц/га; Нідерландах – 91,7, 71,3, 908,4 і 456,6 ц/га відповідно.

5. Недостатність фінансових ресурсів для стабільного ведення сільськогосподарськими виробниками господарської діяльності. Брак інвестиційних коштів, важкодоступність кредитів банків, низький рівень державної підтримки сільського господарства ускладнюють доступ сільгоспвиробників до обігових коштів, необхідних для покриття часового розриву між потребою в коштах та періодом сприятливих цін реалізації продукції.

Довідково. Обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство за 2015 р. становив 30,2 млрд грн, або 11,0 % їх загального обсягу в економіці (у промисловості – 32,1 %). Середньозважена процентна ставка за кредитами в національній валюті для сільського господарства перевищує 24 % при середньому в економіці України рівні 21,2 %⁴²⁹. За даними Мінагрополітики, у 2015 р. сільгоспвиробниками було залучено кредитів на суму 11,9 млрд грн, тоді як згідно з експертними розрахунками галузь щорічно потребує 100 млрд грн. Фінансування галузі з держбюджету залишається низьким, зокрема за напрямом «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі» у 2012 р. було передбачено 827,4 млн грн, у 2013 р. – 96,8, у 2014 та 2015 рр. – лише по 5 млн грн. Торік кошти, закладені за напрямами «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» і «Державна підтримка галузі тваринництва» у сумі 300 млн грн та 250 млн грн відповідно, передбачалися як видатки розвитку.

6. Високий рівень залежності сільськогосподарського виробництва від імпорту основних видів матеріально-технічних ресурсів, що особливо гостро проявилось в умовах різкої девальвації гривні. Сільськогосподарська техніка в Україні майже на 70 % має імпортне походження, а зернозбиральні комбайни – виключно імпортні. Частка рослин імпортної селекції на українському ринку в цілому оцінюється в 47 %, при цьому по соняшнику – у 65 %, кукурудзі – 70 %, ріпаку – 50 %, а по цукрових буряках – у 90 %.

⁴²⁹ Дані станом на травень 2016 р.

Засоби захисту рослин практично повністю імпортуються, оскільки власне виробництво визнане недоцільним через моральну і технічну застарілість обладнання. Збільшення вартості таких ресурсів у зв'язку зі знеціненням національної валюти і нестачею зовнішніх джерел фінансування призводить до перегляду аграріями технологій виробництва у бік зменшення витрат на окремі види ресурсів, зокрема, до використання дешевших гібридів насіння, скорочення обсягів внесення мінеральних добрив тощо, що зумовлює значні ризики щодо врожайності і валових зборів.

Основні показники розвитку **транспортної галузі** у 2015 р. демонстрували падіння, що відповідає загальному тренду розвитку економіки України. Оскільки сама галузь не продукує обсягів вантажів, а лише обслуговує виробничі потреби промислових і сільгоспідприємств, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, важко було очікувати окремого прориву в цій сфері на тлі загального порушення виробничих зв'язків як усередині країни, так і за її межами. У 2015 р. підприємствами транспорту перевезено 1474,3 млн т вантажів, що на 9,2 % менше порівняно із 2014 р., послугами пасажирського транспорту скористалися 5160,2 млн пасажирів (на 12,6 % менше, ніж у 2014 р.), вантажообіг знизився на 5,4 %, пасажирообіг – на 8,8 %.

Показники роботи транспортної галузі свідчать про те, що до точки виходу на висхідну траєкторію розвитку ще далеко. Нинішній стан галузі не лише зумовлює ризик виникнення ускладнень для діяльності окремих транспортних підприємств, а й ставить під загрозу стабільну та ритмічну роботу як національної транспортної системи загалом, так і інших галузей економіки, пов'язаних з нею єдиним виробничим циклом. Водночас згортаються можливості нарощування українського експорту й виходу України на європейські та світові ринки.

До основних викликів і загроз розвитку транспортного сектору та його інфраструктури належать такі.

1. Фізичне і технічне старіння рухомого складу за всіма видами транспорту, загроза нестачі потужностей для перевезень вантажів і пасажирів за умови відновлення економічного зростання та підвищення платоспроможного попиту населення. Фізичний знос рухомого складу залізниць перевищує 90 %; парк техніки конструктивно і морально застарів, оскільки основна частина вагонів та локомотивів побудована за технічними вимогами 60–70-х років минулого століття. Переважна частка суден морського транспорту має вік понад 20 років, що робить український флот неконкурентоспроможним на світовому ринку та підвищує ймовірність його витіснення з внутрішнього ринку. Обсяг морських перевезень вантажів через українські порти флотом під Державним прапором України становить менше 7 %, решта експортних та імпорتنних вантажів транспортується флотами інших країн.

2. Невідповідність національної транспортної інфраструктури сучасним вимогам і світовим стандартам обслуговування транспортних засобів. Звіт Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2015–2016 рр. ставить Україну за рівнем

розвитку транспортної інфраструктури на 82-те місце серед 140 країн світу. Проте якість українських доріг – одна з найгірших у світі (132-ге місце в рейтингу), що детермінує вкрай незадовільний рівень безпеки дорожнього руху та значно знижує швидкість перевезень. За даними Управління безпеки дорожнього руху МВС України, в середньому за одну добу в ДТП гинуть 12 осіб, а кількість загиблих з вини водіїв ліцензованого автотранспорту у 2015 р. зросла на 31,8 % порівняно з 2014 р. Глибина і довжина причалів морських портів є недостатніми, щоб приймати сучасні великотоннажні судна, 30 % причалів підлягають капітальному або профілактичному ремонту. Залізнична інфраструктура потребує ліквідації вузьких місць на завантажених ділянках руху, розбудови у напрямі морських портів.

3. Відсутність достатнього обсягу інвестицій для модернізації основних фондів транспортної галузі, які дозволили б оновити рухомий склад та модернізувати інфраструктуру, підвищити кількісні і якісні стандарти транспортного обслуговування в Україні, прискорити інтеграцію національної транспортної системи до європейської. Середньорічний обсяг інвестицій Укрзалізниці за останні 5 років становить близько 7,5 млрд грн за потреби понад 27 млрд грн інвестицій на рік. Щоб відновити українські дороги, потрібно протягом 7–10 років виділяти близько 50100 млрд грн на рік⁴³⁰, тоді як у держбюджеті на 2016 р. на ремонт доріг закладено близько 18 млрд грн.

4. Влада монополій та відсутність конкуренції на ринках транспортних послуг, що призводить до зростання тарифів на перевезення і, відповідно, транспортної складової у ціні вітчизняної продукції, зумовлює низьку якість транспортних послуг. Укрзалізниця залишається монополістом на ринку залізничних перевезень і продовжує диктувати свою цінову політику. Постійне підвищення тарифів на вантажні залізничні перевезення погіршує і без того не найкращий стан українських виробників, насамперед експортерів зерна, руди, металовиробів, хімічної продукції. Монопольна влада однієї авіакомпанії на ринку авіаперевезень України, на догоду якій ще до середини 2015 р. Державіаслужбою ухвалювалися регуляторні рішення, ускладнює входження на ринок низькобюджетних авіаперевізників. У 2015 р. з ринку пішла авіакомпанія «Візейр Україна».

5. Неєфективність роботи транспортних підприємств, заснованих на державній формі власності, насамперед найбільших з них – ПАТ «Укрзалізниця», ДАК «Укравтодор» (до ліквідації у 2015 р.) і навіть таких формально прибуткових, як ДП «АМПУ», ДП МА «Бориспіль». Зазначені компанії є основою транспортної системи України, проте на сьогодні вони вже не здатні самостійно, без додаткового втручання

⁴³⁰Почему в Украине плохие дороги и как это исправить: в Мининфраструктуры ответили на вопросы украинцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/economics/avto/pochemu-v-ukraine-plohie-dorogi-i-kak-eto-ispravit-v-mininfrastruktury-otvetili-na-voprosy-ukraincev-700576.html>

держави, забезпечити стабільне її функціонування, продемонструвати мобільність та ефективність в ухваленні рішень. Саме вони є головними фігурантами корупційних скандалів, пов'язаних із непрозорим проведенням тендерів, вимиванням державних коштів під час закупівель та нецільовим їх витрачанням.

6. Нерозвиненість сучасних транспортно-логістичних технологій, системи мультимодальних перевезень та потужних мультимодальних транзитних операторів. Відсутність розгалуженої мережі вантажних митних комплексів і логістичних центрів у зоні їх тяжіння до великих транспортних вузлів значно звужує можливості використання потенціалу національної транспортної системи, знижує її конкурентоспроможність порівняно з більш розвиненими в цьому сенсі країнами Східної Європи та Балтії.

Узагальнюючи сказане, слід зазначити, що подолання спадних трендів у галузях реального сектору та нівелювання загроз його розвитку мають розглядатися як пріоритетні завдання державної політики. Успішність їх виконання є одним із визначальних чинників виведення країни з кризи, прискорення структурно-технологічної модернізації економіки, зміцнення її міжнародної конкурентоспроможності і забезпечення на цій основі таких соціально-економічних умов життя громадян, які б відповідали європейським стандартам.

14.2. НАСЛІДКИ ВТРАТ ТА ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ЛУГАНСЬКОЇ І ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Виклики і загрози розвитку реального сектору значно посилюються в умовах окупації частини української території країни терористичними угрупованнями та гібридної війни з боку Російської Федерації (включно з діями підконтрольних їй невизнаних адміністративних утворень, організацій і приватних осіб), яка намагається дестабілізувати ситуацію із застосуванням інформаційного, політичного, економічного та воєнного тиску.

Цілеспрямоване знищення терористами низки об'єктів на Донбасі істотно погіршує соціально-економічне становище східних регіонів та зумовлює негативні наслідки для всієї економіки України.

Один з них – **гальмування технічної модернізації реального сектору економіки** через загострення дефіциту металургійної та машинобудівної продукції вітчизняного виробництва. Згорання виробництва на підприємствах металургії та машинобудування, значна частина яких зосереджена на Донбасі й зазнала значних пошкоджень та руйнувань унаслідок бойових дій, стримує модернізацію та відновлення мереж житлово-комунального господарства й газотранспортної системи, будівництво автодоріг, мостів, оновлення рухомого складу і дорожнього

господарства Укрзалізниці, а також застарілого металофонду інших галузей економіки України.

Унаслідок погіршення показників діяльності розташованих на Донбасі ключових експортоорієнтованих виробництв, а також введення Російською Федерацією низки торговельних обмежень відбулося **звуження експортного потенціалу України**. У 2015 р., при скороченні українського товарного експорту порівняно з 2014 р. на 29,3 %, його падіння в Донецькій області сягнуло 56,0 %, у Луганській – 86,4 %. Якщо у 2013 р. Донецька та Луганська області разом забезпечили 25,2 % (з АР Крим, 25,6 % – без АР Крим) товарного експорту України, то у 2014 р. – 19,1 %, а у 2015 р. – 10,4 %.

Запровадження обмежень на імпорт певних видів українських товарів⁴³¹, а також активна реалізація Росією власних проектів з імпортозаміщення мали наслідком скорочення українського експорту до РФ у 2014 р. на 33,7 %, а у 2015 р. – на 50,7 %. Попри очікуваність таких заходів, це негативно позначилося на загальній динаміці експорту з України, зважаючи на його низьку диверсифікованість за окремими товарними групами⁴³².

Не втримали від падіння вітчизняний товарний експорт навіть автономні торговельні преференції для України, продовжені Європейським Союзом у 2015 р. У 2016 р. очікується поглиблення торговельних зв'язків та освоєння вітчизняними експортерами нових ринків у рамках Угоди про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Водночас це потребує від нашої держави приведення національного митного законодавства у відповідність до вимог Угоди про асоціацію, а також вжиття заходів щодо реформування економіки й забезпечення її структурно-технологічної модернізації.

Серйозним викликом для економіки України стало **звуження ресурсно-сировинної бази паливно-енергетичного комплексу**. Зменшення виробництва вугілля на Донбасі, де зосереджено близько 80 % видобутку кам'яного вугілля в Україні, пошкодження та руйнування шахтного фонду, захоплення терористами шахт, де видобуваються цінні сорти вугілля антрацитової групи, призводить до недостатності його запасів на підприємствах теплової генерації. Це загрожує стабільності функціонування всієї об'єднаної енергетичної системи України та провокує значний дефіцит генеруючих потужностей. Країна змушена нарощувати імпорт вугілля: якщо у 2013 р. частка вугілля в імпорті мінерального палива становила 9,3 %, то у 2014 р. – 11,8 %, а у 2015 р. – 15,0 %. Водночас обмежено можливості розпочати видобуток сланцевого газу й шахтного метану, що дозволило б протягом кількох років повністю припинити імпорт російського газу.

⁴³¹У 2015 р. РФ запровадила заборону на українську свинину, цукерки, миючі, косметичні та гігієнічні засоби, мило, меблі, шпалери, постільну білизну та парфумерні товари. З 1 січня 2016 р. заборонено ввозити з України м'ясо, рибу, молоко та молочну продукцію, овочі, фрукти, горіхи та харчові продукти.

⁴³²У 2015 р. на ринки РФ постачалося 29,3 % експорту товарів машинобудівної промисловості України, 35,9 % – хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, 12,4 % – металургійної, на ринки країн СНД – 38,8 %, 46,7 % і 18,1 % відповідно.

Масштабне скорочення персоналу, відправлення працівників у неоплачувані відпустки, не виплата зарплат призвели до **зростання соціальної напруженості**. На Донеччині станом на кінець червня 2016 р. кількість зареєстрованих безробітних сягнула 19,2 тис. осіб, при цьому кількість вакансій у базі даних обласної служби зайнятості становила 0,9 тис. од. Отже, навантаження на 1 вільне робоче місце становило 20 осіб. У 2015 р. реальна заробітна плата в Україні порівняно з 2014 р. знизилася до 79,8 %; у Донецькій області індекс реальної заробітної плати становив 89,6 %, Луганській – 71,7 %.

Недостатня спроможність транспортної галузі забезпечити в повному обсязі потреби економічного зростання країни та відновлення економіки Донбасу стала ще одним негативним наслідком подій останніх років на сході країни. Йдеться про істотне ускладнення сполучення східних регіонів з Центральною і Західною Україною, посилення негативних процесів у сферах організації виробництва, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, забезпечення регіонів продовольством тощо. Значні пошкодження транспортної інфраструктури, спричинені бойовими діями, ускладнюють вивезення продукції з промислових регіонів Донбасу для потреб інших галузей економіки (зокрема, вугілля для ТЕС і ТЕЦ, коксохімічних заводів), створюють загрозу зростання цін унаслідок додаткових витрат на транспортування.

На жаль, нині доводиться говорити не лише про локальні проблеми у сфері транспортного обслуговування, а й про **зменшення конкурентоспроможності національної транспортної системи в цілому й часткову втрату транзитного потенціалу**. Україна зіткнулася із ситуацією цілеспрямованого знищення інфраструктури Донбасу, втрати контролю над частиною території Донецької та Луганської областей, у т.ч. ділянки українсько-російського кордону, захоплення п'яти українських портів у Криму, встановлення російського контролю над Керченською поромною переправою, максимального обмеження українського транзиту на користь транспортних потужностей РФ. Це призводить до подальшої втрати транзитного потенціалу, зумовлює зменшення обсягів експортно-імпортних перевезень, ускладнює подальшу інтеграцію країни до європейської і світової транспортних систем. Україна як транзитна держава втрачає свої позиції на міжнародному ринку обслуговування транснаціональних маршрутів перевезень вантажів та пасажирів і, насамперед, на найважливішому напрямку Європа – Азія. Тільки протягом 2015 р. обсяги транзиту вантажів залізничним транспортом, який перевозить 80 % усіх транзитних вантажів у країні, скоротилися на 18 % (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя).

Російською стороною прийнято низку документів, що обмежують або забороняють перевезення вантажів територією України автомобільним та залізничним транспортом. Ці заходи можуть призвести практично до повного закриття сухопутного шляху перевезень вантажів з України територією РФ

у напрямку країн Середньої Азії. Як відомо, у жовтні 2015 р. між Росією і Україною припинено пряме авіасполучення.

Стабілізація ситуації в реальному секторі економіки східного регіону є пріоритетним напрямом діяльності центральної та місцевих органів влади. Так, на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» у 2015 р. у Донецькій та Луганській областях затверджено нові регіональні стратегії розвитку.

З урахуванням завдань і положень Стратегії розвитку Донецької області на період до 2020 року розроблено **Програму економічного і соціального розвитку Донецької області на 2015 рік**, проте її виконанню перешкоджало хронічне недофінансування заходів за рахунок коштів державного бюджету, запізнення із затвердженням переліків інвестиційних проектів і програмних напрямів (схвалені у травні-липні 2015 р.), тривалі терміни проведення тендерних процедур (згідно із законодавством – 2-2,5 міс.). Як наслідок, за 2015 р. на виконання заходів програми підприємствами металургійної галузі було отримано та використано лише 1,6 млн грн (0,1 % від запланованої суми), підприємствами машинобудування – 46,4 млн грн (33,9 %), вугільної галузі – 25,7 млн грн (2,9 %), АПК – 253,3 млн грн (66,5 %) ⁴³³.

Стратегію розвитку Луганської області до 2020 року було затверджено 26 червня 2015 р. ⁴³⁴ Прогнозувалося, що за результатами її реалізації у 2015 р. вдасться розширити обсяги виробництва товарної продукції в більшості галузей промисловості, що сприятиме зростанню в області обсягу промислової продукції до 108,5 % порівняно з 2014 р. Розрахунки було зроблено з урахуванням припущення про повне звільнення окупованих територій області, на яких зосереджено більшу частину її промислового потенціалу.

Події останніх півтора року показали, що розпочати повномасштабну відбудову Донбасу можливо лише за умови завершення бойових дій та проведення на окупованих територіях місцевих виборів за українськими законами і формування легітимних органів місцевого самоврядування. Заходи щодо відбудови реального сектору економіки Донбасу мають бути спрямовані на зменшення втрат та відновлення роботи існуючих виробництв, оновлення потужностей, розвиток перспективних напрямів спеціалізації з урахуванням структурно-галузевої і просторової специфіки регіону, а також налагодження зв'язків Донбасу з іншими регіонами України. Такі заходи насамперед включають:

- доопрацювання та затвердження концепції Державної цільової програми «Відновлення та розбудова миру в східних регіонах України», розроблення на її основі програми відновлення Донбасу, у якій має бути передбачена першочергова відбудова об'єктів, від функціонування яких залежить досяг-

⁴³³ Довідка про виконання Програми економічного і соціального розвитку Донецької області на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donoda.gov.ua/?lang=ua&sec=04.01.03.01&iface=Public&cmd=view&args=id:36775>

⁴³⁴ Стратегія розвитку Луганської області до 2020 року, затверджена розпорядженням керівника Луганської обласної військово-цивільної адміністрації від 26.06.2015 р. № 272.

нення короткострокових і середньострокових пріоритетів розвитку Донбасу та задоволення ключових потреб звільнених територій, з акцентом на створенні умов для повернення населення, відновлення життєдіяльності регіону;

- розроблення та включення до регіональних стратегій розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2020 року механізмів економічної реінтеграції тимчасово окупованих територій, а також визначення точок зростання з урахуванням особливостей потенціалу регіону й інструментів державної підтримки їх розвитку;
- тимчасове запровадження на території Донбасу спеціального правового режиму здійснення господарської та інвестиційної діяльності, ініціювання й підтримка розвитку кластерних структур у пріоритетних секторах регіональної економіки;
- забезпечення у повному обсязі запланованого бюджетного фінансування щорічних програм економічного і соціального розвитку Донецької та Луганської областей, вирішення у пріоритетному порядку питання щодо ефективного і прозорого управління підприємствами державної форми власності та погашення заборгованості із заробітної плати на економічно активних підприємствах;
- розроблення генеральних планів розбудови транспортної інфраструктури Донецької та Луганської областей на середньострокову і довгострокову перспективу з урахуванням зміни обсягів та напрямків вантажопотоків унаслідок переформатування структури виробництва на Донбасі після закінчення бойових дій, формування нової логістики транзитних та зовнішньоторговельних перевезень з урахуванням ускладнення торговельно-економічних відносин з РФ та необхідності інтеграції національної транспортної системи до європейської транспортної системи;
- врегулювання питання про запобігання втратам в агросекторі на територіях, що межують із зоною конфлікту, шляхом збільшення Аграрним фондом України обсягів закупівлі сільгоспкультур у господарств Донецької та Луганської областей на форвардних умовах. Розроблення інформаційного ресурсу про переробні потужності, логістичні центри та інші об'єкти інфраструктури аграрного ринку, які функціонують на контрольованих Україною територіях, з метою переорієнтації сільгоспвиробниками каналів збуту продукції на об'єкти, що перебувають поза межами територій конфлікту.

14.3. ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕФОРМ: РЕЗУЛЬТАТИ ТА ВИСНОВКИ НА МАЙБУТНЄ

У 2015 р., незважаючи на складні економічні умови, спільними зусиллями виконавчої та законодавчої гілок влади вдалося здійснити низку важливих кроків на шляху формування рамкових умов реалізації загальноекономічних реформ та подальших модернізаційних зрушень.

Серед них найбільш відчутними для роботи реального сектору стали⁴³⁵:

- **активізація державної підтримки українського експорту** шляхом започаткування Робочої групи з питань доступу українських товарів до ринків держав – членів ЄС в рамках роботи новоутвореної Ради з просування експорту при Мінекономрозвитку;
- **скасування обов'язкової сертифікації** 16 видів продукції, у т.ч. технічних засобів реабілітації, миючих засобів, дитячого харчування тощо;
- **гармонізація національних стандартів з європейськими** (прийняття у 2015 р. 4833 національних стандартів, з яких 2651 гармонізовані з європейськими та міжнародними, у т.ч. 1459 – гармонізовані відповідно до директив);
- **посилення правового захисту бізнесу** шляхом утворення Ради бізнес-омбудсмена;
- **удосконалення системи підготовки робітничих кадрів** шляхом розроблення 78 державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій, що користуються попитом на ринку праці, а також утворення 84 навчально-практичних центрів інноваційних технологій;
- **спрощення порядку відкриття та ведення бізнесу.**

У **промисловості** реалізується низка ініціатив, спрямованих на створення належного фінансово-економічного середовища роботи підприємств, реформування відносин власності, стимулювання структурно-технологічної модернізації, забезпечення розвитку внутрішнього ринку тощо.

Зменшилося фіскальне навантаження на підприємства. Законом України від 24.12.2015 р. № 909-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» скасовано сплату авансових внесків з податку на прибуток; запроваджено квартальний звітний період з податку на прибуток для підприємств, у яких річний дохід від будь-якої діяльності перевищує 20 млн грн; встановлено ставку єдиного соціального внеску (ЄСВ) у розмірі 22 %; скасовано утримання ЄСВ розмірі 3,6 % із заробітної плати працівників; зменшено рентну плату за користування надрами для видобування природного газу для потреб промисловості з 55 до 29 % (видобутий з покладів до 5000 м) та з 28 до 14 % (видобутий з покладів понад 5000 м). Законом України від 24.12.2015 р. № 912-VIII «Про заходи щодо стимулювання зовнішньоекономічної діяльності» скасовано додатковий імпорتنний збір, що стягувався в розмірі 5 % для непродовольчих товарів і 10 % – для продовольчих.

Формується сприятливе середовище для активізації приватизаційних процесів, зокрема:

- **удосконалено процес приватизації державних підприємств;**

Довідково. Закон України від 16.02.2016 р. № 1005-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення процесу приватизації», яким внесено зміни до Закону України від 04.03.1992 р. № 2163-XII «Про приватизацію державного

⁴³⁵Моніторинг прогресу реформ, звіт за 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/broshura_a4_ukr.pdf

майна», передбачає: доповнення необхідного переліку інформації, яка подається покупцем, інформацією про фінансово-майновий стан (для потенційних покупців – юридичних осіб) і довідкою органу доходів та зборів про подану декларацію про майновий стан і доходи (податковою декларацією) – для потенційних покупців – фізичних осіб (зазначена норма не застосовується при пільговому продажу акцій працівникам підприємства, що приватизується); недопущення до процесів приватизації нерезидентів з держав, визнаних Верховною Радою України державою-агресором, або стосовно яких застосовано санкції; залучення на конкурсних засадах радників для підготовки до приватизації та продажу об'єктів групи Г з метою приведення приватизаційних процедур до міжнародних стандартів.

- *триває підготовка до приватизації підприємств вугільної галузі.* Тут актуалізовано перелік вугледобувних об'єктів (26 об'єктів), що підлягають приватизації⁴³⁶, завершено передприватизаційну підготовку 7 вугледобувних підприємств (3 – у Волинській, 4 – у Львівській області).

Вживаються заходи щодо збалансування внутрішнього споживання та експорту стратегічно важливої для української промисловості сировини. Позитивними стали рішення, спрямовані на:

- *тимчасову, строком на 10 років, заборону вивезення за межі митної території України необроблених лісоматеріалів* (Закон України від 09.04.2015 р. № 325-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів»);

- *ліквідацію дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку* (прийнятий 21.04.2016 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку з метою першочергового забезпечення потреб оборонної промисловості та відбудови об'єктів інфраструктури» з пропозиціями Президента України підвищує експортне мито на металобрухт та тимчасово скасовує обов'язкову реєстрацію контрактів на експорт металобрухту). Проте вирішення цієї проблеми потребує одночасного розгляду й ухвалення пов'язаних законопроектів – «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку з метою першочергового забезпечення потреб оборонної промисловості та відбудови об'єктів інфраструктури» (реєстр. № 3873), спрямованого на скасування мита на імпорту металобрухту, а також «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки вітчизняної металургійної галузі» (реєстр. № 2031а), яким пропонується створити механізм аукціонного продажу металобрухту та обмежити обсяги його експорту.

⁴³⁶ Дію відповідної постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення прозорої та конкурентної приватизації у 2015 році» від 12.05.2015 р. № 271 подовжено на 2016 р.

Певних успіхів досягнуто за інноваційним вектором реформ, зокрема, стосовно:

- *ухвалення плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015–2019 роки*⁴³⁷;
- *реанімації інституту технологічних парків як важливого елемента інноваційної інфраструктури* прийняттям у першому читанні проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності технологічних парків» (реєстр. № 2216а), де, серед іншого, передбачено спрощення порядку реєстрації та запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності технопарків;
- *заснування у 2015 р. за ініціативою Міжнародного фонду сприяння інвестиціям Національної асоціації наукових, технологічних парків та інших інноваційних організацій України*⁴³⁸.

Попри певні позитивні зрушення під час здійснення реформ, вирішення проблем промислового комплексу в Україні відбувається несистемно, що є наслідком відсутності ефективної державної промислової політики.

Про **несистемність підходу до реформування промисловості** свідчить відсутність спеціального закону і стратегії, які б визначали магістральні напрями розвитку промисловості та шляхи їх реалізації, а також центрального органу виконавчої влади, головними функціями якого було б вироблення та реалізація державної промислової політики.

Вкрай незадовільними темпами просувається реформа вугільної промисловості. Так, Коаліційною угодою в частині оптимізації державної підтримки галузі передбачалося, що щорічне зменшення (не менш як на 20 %) видатків на видобування вугілля компенсуватиметься одночасним збільшенням (не менш як на 20 %) видатків на охорону праці, захист навколишнього природного середовища, реструктуризацію вугільної галузі та соціальну підтримку працівників, які вивільняються. Натомість у 2015 р. державна фінансова підтримка вугільної галузі скоротилася більш ніж у п'ятеро порівняно з 2014 р. Не реалізовано також положення Угоди щодо впровадження біржової форми торгівлі вугіллям з метою переходу до ринкового ціноутворення на енергетичне вугілля, що передбачено прийнятим у II кварталі 2015 р. Законом України «Про ринок вугільної продукції»⁴³⁹.

Досі не затвердженою Кабінетом Міністрів України залишається розроблена Міненерговугілля та оприлюднена ще в липні 2015 р. Концепція Державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості на 2015–2020 роки. Відсутність такої програми унеможливує фінансове оздоровлення державних підприємств галузі, виведення їх на конкурентоспроможний самоокупний рівень, стримує вирішення

⁴³⁷Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015–2019 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.06.2015 р. № 575-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80>

⁴³⁸Інформація Національної науково-технологічної асоціації України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nstau.org.ua/ua/25-cherhvnya-2015-roku/>

⁴³⁹Проект Закону оприлюднений на сайті Міністерства енергетики та вугільної промисловості 01.02.2016 р.

соціальних і екологічних проблем шахтарських регіонів. **Гальмується інституційне забезпечення розвитку високотехнологічного сектору промисловості, а державна підтримка пріоритетних галузей цього сектору є декларативною.**

Згідно з проектом *Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р.*, основними високотехнологічними напрямками в Україні визначено розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій; застосування ІКТ в АПК, енергетиці, на транспорті, в промисловості; високотехнологічне машинобудування; створення нових матеріалів; розвиток фармацевтичної та біоінженерної галузі. Проте текст цієї Стратегії перебуває на стадії громадського обговорення, хоча термін її подання Кабінету Міністрів України спливає наприкінці 2015 р.

Передбачені в Коаліційній угоді заходи стимулювання компаній сфери *інформаційних технологій* так і залишилися на папері. Положення Закону України від 16.10.2012 р. № 5450-VI «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» систематично не виконуються. Незатвердженим залишається проект плану заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції на 2016 р., який згідно із Законом має затверджуватися Кабінетом Міністрів України не пізніше 1 грудня року, що передує плановому. Натомість у 2015 р. посилювався адміністративний тиск на компанії галузі та істотно зросла кількість позапланових перевірок, що негативно вплинуло на показники її розвитку (за різними оцінками, від 30 до 50 % українського ринку ІТ-продукції перебувають у тіні; у 2015 р. емігрували понад 5 тис. спеціалістів цієї галузі^{440, 441}).

Слід виходити з того, що лише активне використання вітчизняного потенціалу у сфері інформаційних технологій дозволить переорієнтувати українську промисловість на виробництво продукції з високою доданою вартістю. Україна сьогодні має потужний ІТ-сектор, який посідає четверте місце у світі (після США, Індії та Росії) за кількістю сертифікованих ІТ-спеціалістів. У 2015 р. експорт продукції ІТ-сектору сягнув 2,5 млрд дол. США, посівши третє місце після АПК та металургії⁴⁴², а її частка у ВВП України становить близько 3 %. Попри кризовий стан в економіці, ІТ-сектор щорічно зростає на 30–35 %, створюючи близько 20 тис. робочих місць⁴⁴³.

Потенціал реформ виснажують окремі адміністративні рішення. Зокрема йдеться про:

⁴⁴⁰ *IT-отрасль Украины: итоги 2015-го и перспективы 2016-го года от руководителей ведущих IT-компаний Украины* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ru/news/-/367379/it-otrasl-ukrainy-itogi-2015-go-i-perspektivy-2016-go-goda-ot-rukovoditelej-vedushhih-it-kompanij-ukrainy>

⁴⁴¹ *Інформація галузевої асоціації «Інформаційні технології України»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itukraine.org.ua/istoriya>

⁴⁴² *Украина экспортировала IT-продукции на 2,5 миллиарда долларов* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/ukraina-eksportirovala-it-produkcii-na-25-milliarda-dollarov-378926>

⁴⁴³ *Мозги в тисках: что ищут силовики в карманах отечественной IT-отрасли* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1409802-mozgi-v-tiskah-cto-ishchut-siloviki-v-karmanah-otechestvennoj-it-otrasli>

• *підвищення регульованих державою тарифів на залізничні вантажні перевезення*⁴⁴⁴, що збільшує транспортну складову собівартості продукції. У середньому за 2015 р. зростання таких тарифів становило 37,7 %⁴⁴⁵, у т.ч. на перевезення вугілля – 32,4 %, залізної руди, чорних металів, хімічних і мінеральних добрив, хімічних вантажів, коксу – 37,7 %. З 30 квітня 2016 р. відбулося чергове підвищення тарифів на залізничні вантажні перевезення на 15 %⁴⁴⁶;

• *валютне регулювання*, а саме вимоги НБУ щодо обов'язкового продажу 65 % валютної виручки експортерами згідно з постановою правління НБУ від 07.06.2016 р. № 342 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України»⁴⁴⁷. Висока залежність багатьох вітчизняних виробників від проміжного споживання імпоротної продукції змушує їх втрачати значні суми на курсовій різниці при купівлі валюти для розрахунків за імпорт.

Орієнтирами державної **аграрної політики** сьогодні є створення базових умов для сільськогосподарської діяльності і покращення фінансового стану сільгоспвиробників, приведення вітчизняного законодавства до норм, що діють в ЄС, урегулювання земельних відносин з метою підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва.

Вживаються заходи щодо дерегуляції та спрощення умов ведення господарської діяльності в аграрному секторі:

- скасовано низку обов'язкових процедур і дозволів^{448, 449};
- спрощено порядок видачі ветеринарних документів⁴⁵⁰;
- розроблено критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, яка підлягає державному ветеринарно-санітарному контролю та нагляду⁴⁵¹, а також діяльності у сфері захисту рослин⁴⁵².

⁴⁴⁴Про внесення змін до Коефіцієнтів, що застосовуються до тарифів Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги : наказ Міністерства інфраструктури України від 26.01.2015 р. № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0106-15>

⁴⁴⁵Індекси тарифів на вантажні перевезення залізничним транспортом у 2015 році: інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ct/ipzt/ipzt_u/ipzt_4kpr15_u.htm

⁴⁴⁶Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства транспорту та зв'язку України : наказ Міністерства інфраструктури України від 26.04.2016 р. № 161 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249008811

⁴⁴⁷Слід зазначити, що цією постановою було знижено частку валютної виручки, яка підлягає обов'язковому продажу, із 75 %, передбачених постановою НБУ від 03.03.2016 р. № 140 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України».

⁴⁴⁸Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції в агропромисловому комплексі : Закон України від 08.12.2015 р. № 867-VIII // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 6. – 13 січня.

⁴⁴⁹Про внесення змін до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів : наказ Мінекономрозвитку від 17.12.2015 р. № 1699 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 4. – 22 січня.

⁴⁵⁰Про внесення змін до Порядку видачі ветеринарних документів : постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 р. № 916 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 213. – 14 листопада.

⁴⁵¹Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, яка підлягає державному ветеринарно-санітарному контролю та нагляду, і визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду Державною ветеринарною та фітосанітарною службою : постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 402 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248264666>

⁴⁵²Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері захисту рослин та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду Державною ветеринарною та фітосанітарною службою : постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 р. № 448 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248296919>

Вітчизняне аграрне законодавство гармонізується відповідно до європейських та міжнародних вимог:

- визначено основні принципи, пріоритети та ключові завдання формування збалансованої державної політики у сфері поводження з побічними продуктами тваринного походження⁴⁵³;
- приведено у відповідність до вимог ЄС особливості організаційно-правового регулювання у сферах насінництва й розсадництва⁴⁵⁴, а також ідентифікації та реєстрації тварин⁴⁵⁵;
- розпочато роботу Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів⁴⁵⁶.

Створено умови для впровадження інструментів аграрного ринку та механізму зниження ризиків сільськогосподарського виробництва, орієнтованих на зміцнення фінансової безпеки сільгоспвиробників:

- відпрацьовано технології введення в обіг аграрних розписок^{457,458};
- врегульовано питання здійснення страхування майбутнього врожаю окремих сільгоспкультур⁴⁵⁹.

Удосконалено процеси регулювання земельних відносин, зокрема:

- визначено єдині вимоги до складу та змісту проектів землеустрою⁴⁶⁰;
- скасовано ліцензування робіт з оцінки земель⁴⁶¹;

⁴⁵³Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною : Закон України від 07.04.2015 р. № 287-VIII // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 88. – 20 травня.

⁴⁵⁴Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами : Закон України від 08.12.2015 р. № 864-VIII // Голос України. – 2015. – № 250. – 31 грудня.

⁴⁵⁵Про внесення змін до Закону України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» : Закон України від 15.07.2015 р. № 616-VIII // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 160. – 2 вересня.

⁴⁵⁶Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248464285>

⁴⁵⁷Про затвердження Змін до Інструкції з організації примусового виконання рішень : наказ Мін'юсту від 29.09.2015 р. № 1839/5 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 79. – 13 жовтня.

⁴⁵⁸Про затвердження Змін і доповнень до Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита : наказ Мінфіну від 09.11.2015 р. № 999 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 98. – 18 грудня.

⁴⁵⁹Про деякі питання здійснення страхування майбутнього врожаю ярих зернових сільськогосподарських культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на весь період вирощування : розпорядження Нацкомфінпослуг від 24.09.2015 р. № 2284 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 86. – 6 листопада; Про деякі питання здійснення страхування майбутнього врожаю ярих зернових сільськогосподарських культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на весь період вирощування : наказ Мінагрополітики від 24.09.2015 р. № 374 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 86. – 6 листопада; Про деякі питання здійснення страхування майбутнього врожаю соняшнику з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на весь період вирощування : наказ Мінагрополітики від 24.09.2015 р. № 371 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 86. – 6 листопада; Про деякі питання здійснення страхування майбутнього врожаю цукрового буряку з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на весь період вирощування : наказ Мінагрополітики від 10.12.2015 р. № 472 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=20213>

⁴⁶⁰Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення складу, змісту та порядку погодження документації із землеустрою : Закон України від 02.06.2015 р. № 497-VIII // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 121. – 8 липня.

⁴⁶¹Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 64. – 8 квітня.

- скорочено строки видачі витягу з нормативної грошової оцінки земель⁴⁶²;
- забезпечено надання нотаріусам доступу до Державного земельного кадастру з метою формування бази даних кадастру⁴⁶³;
- запущено низку електронних сервісів⁴⁶⁴.

Водночас імплементація подальших ініціатив в аграрній сфері стримується невизначеністю термінів завершення земельної реформи, а також відсутністю комплексної державної політики розвитку земельних відносин та охорони земель, насамперед сільськогосподарського призначення.

Наслідками цього є розвиток тіньового ринку земель; ризикованість капіталовкладень у землю; розпорошеність сільгоспугідь; низька ефективність системи плати за землю; занедбаність системи ліцензування діяльності у сфері земельних відносин; недостатня прозорість державного обороту земель тощо. Для вирішення цих питань і включення капіталу землі в ринковий обіг необхідно є розробка якісних законів України «Про ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення» та «Про державний земельний (іпотечний) банк», які мають пройти ретельне публічне обговорення.

Важливою проблемою залишається також екологізація землекористування. Її вирішення лежить на шляху прийняття низки нормативно-правових актів, а саме законів України «Про ґрунти та їх родючість» та «Про зонування земель», Загальнодержавної та регіональних програм використання та охорони земель, Порядку економічного стимулювання використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів та ін.

В Україні активно реформується **транспортна галузь**. Для її наближення до європейських стандартів розроблено і внесено до Верховної Ради низку законопроектів, а саме: «Про державне регулювання у сфері транспорту», «Про внутрішній водний транспорт», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування», «Про приведення законодавства України у сфері автомобільного транспорту у відповідність з актами Європейського Союзу», «Про залізничний транспорт» (нова редакція) та ін.

Серед практичних кроків із впровадження реформ у сфері транспорту слід відзначити:

- розмежування господарських функцій і функцій державного управління залізницею, зокрема створення ПАТ «Українська залізниця»;

⁴⁶²Про внесення змін до методик, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213 і від 23 листопада 2011 р. № 1278 : постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 р. № 268 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 88. – 20 травня.

⁴⁶³Деякі питання надання нотаріусам доступу до Державного земельного кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2015 р. № 547 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248301172>

⁴⁶⁴Звіт про хід і результати виконання програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/id=248801283>

- запровадження спрощених та прискорених процедур оформлення суден і вантажів⁴⁶⁵;
- удосконалення тарифної політики у портовій галузі^{466, 467}, активізацію роботи із залучення інвестиційних коштів у розвиток морських портів;

Довідково. В Одеському порту компанією ТОВ «Бруклін-Київ» (Франція) здійснюється будівництво зернового комплексу потужністю 4,5 млн т на рік, а ДП «АМПУ» реалізується проект будівництва причалу для генеральних вантажів. Одна з найбільших продовольчих компаній у світі – Cargill – у лютому 2016 р. підписала договір про будівництво в МТП «Южний» зернового терміналу вартістю понад 100 млн дол. США. Нові потужності збільшать пропускну спроможність порту на 5 млн т.

- оптимізацію структури Укравтодору⁴⁶⁸;
- затвердження Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 р.⁴⁶⁹, підписання Угоди про відкрите небо між Україною і США (14.07.2015 р.), запровадження режиму відкритого неба з Польщею та Італією.

З метою підвищення прозорості тендерних процедур закупівель товарів і послуг підприємствами транспортної галузі та протидії корупції держпідприємства Мінінфраструктури підключені до системи електронних торгів ProZorro, публікується інформація про їхні закупівлі й фінансові плани, розпочато *on-line* трансляцію тендерів.

Водночас проблемними питаннями реформування транспортної галузі залишаються такі.

1. Недостатні темпи формування законодавчої бази, необхідної для проведення ринкових трансформацій та стимулювання конкуренції на ринках транспортних послуг. Численні базові законопроекти з питань реформування транспортно-дорожнього комплексу України

⁴⁶⁵Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2015 р. № 491 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/491-2015-%D0%BF>; Про внесення змін до Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря України від забруднення та засмічення : постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2015 р. № 492 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/492-2015-%D0%BF>; Про внесення зміни у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 3 червня 2013 р. № 405 : постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2015 р. № 483 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/483-2015-%D0%BF>

⁴⁶⁶Про затвердження Зміни до Порядку справляння та розмірів ставок портових зборів : наказ Міністерства інфраструктури від 06.10.2015 р. № 403 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1619-15>

⁴⁶⁷Про затвердження тарифів на послуги із забезпечення доступу портового оператора до причалу, що перебуває у господарському віданні Адміністрації морських портів України : наказ Міністерства інфраструктури від 18.12.2015 р. № 541 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1608-15>

⁴⁶⁸Про деякі питання публічного акціонерного товариства «Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України» : постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2015 р. № 576 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248408420>

⁴⁶⁹Про затвердження Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року : постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/126-2016-%D0%BF>

станом на квітень 2016 р. знаходяться у Верховній Раді України, але не приймаються нею.

2. Відсутність прогресу в імplementації норм і стандартів ЄС до національного транспортного законодавства та виконання взятих Україною зобов'язань щодо інтеграції вітчизняної транспортної системи до європейської. Під загрозою опинилося виконання планів імplementації відповідних Директив ЄС; не виконані пункти 272, 273 і 275 Плану заходів з імplementації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС⁴⁷⁰.

3. Повільне реформування управління держпідприємствами галузі. Мінінфраструктури фактично зірвані терміни проведення відкритих конкурсів щодо призначення нових топ-менеджерів на підвідомчих підприємствах, серед яких ПАТ «Укрзалізниця», ДП МА «Бориспіль», ДП МА «Львів» та ін. Призначено лише п'ятьох керівників підприємств із 18.

4. Відсутність ефективного стратегічного планування розвитку транспортної галузі України, яке б відповідало сучасним викликам, що негативно впливає на процес реформування та модернізації. Передусім це стосується основного стратегічного документа – Транспортної стратегії України на період до 2020 р., яка потребує актуалізації та пролонгації терміну дії принаймні до 2030 р. Стратегічні плани розвитку залізничного, авіаційного, річкового, морського транспорту на період до 2020 р. розроблені, проте залишаються не затвердженими. На державному рівні немає чіткої позиції щодо приватизації морських торговельних портів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що реформування реального сектору економіки України у 2015 – на початку 2016 р. торкнулося багатьох галузей і в цілому відповідає визначеному програмними документами загальному курсу реформ. Водночас структурні трансформації відбуваються повільно і фрагментарно, зі значним відставанням від графіка. Започатковані в реальному секторі реформи не стали стійкими і незворотними, а позитивний ефект від їх реалізації поки що не відчутний.

14.4. ДОРОЖНЯ КАРТА РЕФОРМУВАННЯ

Темпи здійснення реформ у реальному секторі економіки сьогодні не задовольняють ні владу, ні суспільство. З огляду на це у Програмі нового Уряду України, затвердженій постановою Верховної Ради України від 14.04.2016 р. № 1099-VIII «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України», проголошено курс на створення нової якості зростання. Наступні кроки – розроблення операційного плану заходів та середньострокової програми розвитку – вимагають копіткої роботи всіх гілок влади і громадського сектору з імplementації задекларованих заходів.

⁴⁷⁰Про імplementацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. № 847-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-%D1%80>

Серед пріоритетів **промислової політики** – розвиток високотехнологічних виробництв, індустріальної та інноваційної інфраструктури, запровадження механізмів комерціалізації результатів наукових робіт і трансферу технологій. Створенню «точок зростання» у промисловості сприятиме активізація інвестиційного партнерства держави та бізнесу в реалізації спільних інвестиційних проектів на об'єктах, які можуть стати платформами для формування високотехнологічних кластерів у перспективних видах діяльності. Важливим завданням є створення сучасного та ефективного ринку праці, що стимулюватиме зайнятість у перспективних секторах промисловості.

Реалізація системних реформ у промисловості має забезпечувати як модернізацію базових галузей, що формують каркас економіки, так і розвиток нових креативних напрямів, здатних створити її потужну наукоємну надбудову. З огляду на це можна виділити кілька пріоритетних напрямів реформування.

1. Оновлення законодавчої та нормативно-правової бази розвитку промисловості шляхом:

- розроблення базового закону у сфері регулювання промисловості і промислової політики, який визначатиме мету, завдання, принципи та інструментарій реалізації промислової політики, суб'єктів її формування й реалізації, відносини між цими суб'єктами та їх повноваження, а також особливості державної підтримки промислового виробництва;

- розроблення Закону України «Про саморегульовані організації у промисловості», де слід визначити правові основи діяльності саморегульованих організацій, закріпити їх права та обов'язки, передбачити делегування певних функцій і повноважень держави професійним об'єднанням та асоціаціям підприємців, забезпечити недискримінаційні умови входження до складу саморегульованих організацій малих і середніх підприємств, а також галузевих науково-дослідних організацій;

- розроблення національної Стратегії розвитку промисловості на період до 2025 р., яка визначатиме план дій щодо структурного, регіонально-просторового й галузево-секторального реформування промислового комплексу;

- доопрацювання Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р., яка створить підґрунтя для реалізації інтелектуального та виробничого потенціалу промисловості, передбачатиме формування нових галузей, сприятиме інтеграції промисловості у світогосподарський простір.

2. Зміцнення інноваційного, науково-технічного та інтелектуального потенціалу промисловості, формування «точок зростання» – перспективних високотехнологічних виробництв, здатних підштовхнути її структурно-технологічну модернізацію. Йдеться, зокрема, про:

- доопрацювання концепції Державної цільової програми розвитку інноваційної інфраструктури на 2017–2021 рр. та розроблення на її основі комплексної програми створення замкнених ланцюгів виробництва інноваційної промислової продукції;

- розроблення постанови Кабінету Міністрів України «Про розвиток критичних технологій», де мають бути визначені критерії віднесення до критичних технологій, затверджений їх перелік на наступні 5 років та передбачені заходи державної підтримки їх розвитку;

- створення сприятливих умов для розвитку сучасної ІТ-індустрії, запобігання відпливу з України висококваліфікованих спеціалістів у сфері інформаційних технологій, збільшення ролі ІТ у технологічному оновленні інших галузей промислового сектору. Це вимагає посилення контролю за виконанням Закону України «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції», а також виконанням щорічних планів підтримки індустрії програмної продукції;

- комплексне дослідження регіональних потенціалів кластеризації, створення законодавчого та нормативно-правового підґрунтя для забезпечення державної підтримки процесів кластеризації, розроблення пілотних проектів створення промислових кластерів зі здійсненням конкурсного відбору учасників та забезпеченням пільгових умов господарювання;

- прогнозування розвитку ринку праці у промисловості, стимулювання професійного навчання та зайнятості в секторах промисловості з найбільшим прогнозованим попитом, впровадження системи фінансового стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць на перспективних виробництвах;

- розширення доступу українських підприємств та наукових установ до фінансування інноваційних наукоємних проектів шляхом підтримки їх участі у програмах ЄС (*Horizon 2020, COSME, Enterprise Europe Network* тощо).

3. Створення умов для модернізації базових галузей промисловості, зниження їх ресурсоємності, завантаження вільних виробничих потужностей, що вимагає:

- затвердження концепції та розроблення Державної цільової програми реформування вугільної промисловості на 2015–2020 рр., яка б передбачала оптимізацію державної підтримки вугільної галузі, у т.ч. збільшення видатків на охорону праці, соціальну підтримку звільнених працівників, захист навколишнього середовища та реструктуризацію;

- доопрацювання Закону України «Про ринок вугільної продукції» з метою переходу до ринкового ціноутворення на енергетичне вугілля шляхом впровадження біржової форми торгівлі;

- створення ефективного внутрішнього ринку перероблення та використання вторинної сировини (металолому, пластику, паперу, відходів харчової і деревообробної промисловості) з метою розбудови екологічної ресурсоефективної промисловості на засадах циркулярної економіки;

- прийняття пакета законів щодо стимулювання розвитку металургійної галузі (обмеження обсягів експорту металобрухту, скасування мита на його імпорт, запровадження механізму аукціонного продажу металобрухту);

- послідовного зменшення вимог НБУ щодо частки обов'язкового продажу валютної виручки на міжбанківському валютному ринку з метою мінімізації курсових втрат для вітчизняних виробників-експортерів.

4. Проведення ефективної антимонопольної політики, а саме:

- гармонізація українського законодавства про захист економічної конкуренції з європейським, зокрема, щодо посилення контролю за змінами у структурі ринків, відкриття ринків для конкуренції у монопольних галузях, а також розвитку співробітництва з міжнародними організаціями захисту конкуренції;

- розроблення диференційованих обмежень щодо максимально допустимої частки на ринках, перевищення якої передбачатиме примусовий поділ;

- моніторинг змін структури товарних ринків України та посилення відповідальності компаній за зловживання монопольним становищем на ринку (згідно зі ст. 12 Закону України від 11.01.2001 р. № 2210-III «Про захист економічної конкуренції»).

Враховуючи необхідність послідовної реалізації потенціалу сільського господарства, основними напрямками державної аграрної політики мають стати такі.

1. Формування правового поля, необхідного для створення ефективного механізму ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення та розвитку земельних відносин. Йдеться про:

- законодавче врегулювання питання обігу земель сільськогосподарського призначення та прав на них;

- удосконалення процедури передачі ділянок невикористаної спадщини, невитребуваних паїв;

- урегулювання правового стану земель із нечітким правовим режимом (польових доріг, лісосмуг, колективної власності);

- урегулювання питання консолідації земель сільськогосподарського призначення з метою підвищення ефективності їх використання та забезпечення при цьому захисту прав їх власників;

- удосконалення процедури державної реєстрації земельних ділянок і речових прав на них шляхом запровадження електронного документообігу при внесенні інформації до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру.

2. Підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності за рахунок розширення виробництва товарів з більшою часткою доданої вартості на основі впровадження у практику нових технологій обробітку ґрунту та вирощування сільськогосподарських культур, утримання та відгодівлі тварин шляхом:

- удосконалення структури сільгоспугідь і посівів, дотримання оптимальної структури посівних площ за рахунок поєднання заходів економічного стимулювання сільськогосподарських землекористувачів та їх юридичної відповідальності у сфері охорони земель;

- посилення інформаційно-консультативного супроводу сільгосптоваровиробників;

- організації та проведення для зацікавлених сільгоспвиробників семінарів, виставок, презентацій щодо переваг запровадження у практику

господарювання сучасних технологій обробітку ґрунту та технологій точного землеробства з використанням ГІС-технологій;

- впровадження механізмів державної підтримки формування високопродуктивного поголів'я у сільгоспприємствах за рахунок їх забезпечення племінними ресурсами і високоякісним генетичним матеріалом для штучного осіменіння та поліпшення генетичного потенціалу худоби;
- розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільгоспвиробниками та підприємствами харчової промисловості з метою об'єднання у єдиному технологічному ланцюгу виробництва сировини і її переробки у продукти харчування високого ступеня готовності;
- сприяння комплексній механізації та автоматизації виробничих процесів при вирощуванні й відгодівлі худоби.

3. Зміцнення продовольчої безпеки держави та розвиток внутрішнього ринку продуктів харчування, що передбачає:

- розроблення Закону України «Про продовольчу безпеку», в якому визначатимуться правові, економічні, соціальні, екологічні та організаційні основи діяльності, спрямованої на гарантування продовольчої безпеки особи, суспільства, держави й захист національних інтересів у цій сфері;
- розроблення програм продовольчого субсидування населення, які включатимуть надання адресних дотацій малозабезпеченим верствам, організацію мереж соціального харчування, забезпечення харчування дітей раннього, дошкільного та шкільного віку через державні контракти на постачання харчових продуктів;
- розвиток об'єктів інфраструктури зберігання і транспортування сільгосппродукції (заготівельних пунктів, зерносховищ, елеваторів, логістичних центрів) через впровадження принципу «єдиного вікна» для прискорення проходження дозвільних процедур при землевідведенні та розробці ТЕО проектів будівництва;
- стимулювання розвитку обслуговуючих кооперативів із зберігання, транспортування й первинної обробки сільгосппродукції шляхом популяризації та роз'яснення серед сільгоспвиробників переваг її реалізації на кооперативних засадах.

4. Гармонізація інституційного середовища функціонування аграрного сектору відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Для цього необхідно:

- розробити рекомендації щодо внесення змін у господарську й виробничу діяльність сільгоспвиробників та переробних підприємств, впровадження яких дозволить підтвердити відповідність їх продукції і виробничих процесів європейським і міжнародним нормам якості та безпечності;
- сприяти створенню незалежних сертифікованих центрів оцінки якості та безпечності продуктів харчування, які мали б можливість маркувати продукцію знаком якості відповідно до законодавства ЄС;
- спростити процедури укладання експортних контрактів безпосередньо сільгоспвиробниками, у т.ч. шляхом створення експортних асоціацій;

- забезпечити укладання Україною багатосторонніх міжурядових торго-вельних угод щодо експорту сільгосппродукції та продуктів харчування, у т.ч. в межах участі у програмах міжнародної продовольчої допомоги.

5. Розвиток дрібнотоварного сільгоспвиробництва, інтеграція особистих селянських господарств у ринкові механізми функціонування аграрного сектору. Це вимагатиме:

- звільнення сільських жителів, які вперше реєструються для ведення підприємницької діяльності в сільській місцевості, від окремих видів податків на строк до 3 років за умови, що місцем реєстрації і ведення підприємницької діяльності є сільський населений пункт;

- впровадження механізмів сприяння молодим спеціалістам у створенні фермерських господарств, отримання ними довгострокових кредитів для придбання земельних ділянок, будівництва житла, купівлі сільгосптехніки, племінної худоби тощо;

- стимулювання повернення в Україну працівників-мігрантів та заохочення їх до відкриття власної справи в аграрному секторі, у т.ч. шляхом звільнення від сплати митних зборів при ввезенні придбаної для власного використання іноземної сільгосптехніки й обладнання, аналогів яких не виробляють в Україні;

- надання організаційно-економічної допомоги у створенні та функціонуванні фермерських господарств сімейного типу з подальшим їх об'єднанням у сільгоспкооперативи.

Реформування **транспортно-дорожнього комплексу** має бути спрямоване на підвищення ефективності роботи транспортних підприємств, залучення інвестицій для технічного і технологічного оновлення транспортної інфраструктури та рухомого складу, забезпечення стандартів якості та безпеки транспортних послуг, зміцнення конкурентоспроможності національної транспортної системи, прискорення її інтеграції до європейської транспортної системи та забезпечення участі в обслуговуванні міжнародних вантажопотоків. Для цього необхідно:

на залізничному транспорті:

- ухвалення Законів України – «Про залізничний транспорт» у новій редакції і «Про державне регулювання у сфері транспорту»;

- формування вертикально-інтегрованої системи управління залізничним транспортом та впровадження фінансово-економічної моделі, яка забезпечить розподіл фінансових потоків за видами діяльності;

- завершення розмежування державних і господарських функцій управління залізничним транспортом шляхом впорядкування повноважень органів, що реалізують політику на залізничному транспорті;

- реформування тарифної системи та розроблення Методики розрахунку залізничного тарифу за кожним його складником;

- впровадження технічних стандартів функціонування залізниць, у т.ч. технічних стандартів інтероперабельності та системи оцінки відповідності з урахуванням норм Директиви 2008/57/ЄС, для забезпечення інтегрування в міжнародну транспортну систему;

на внутрішньому водному транспорті:

- прийняття Закону України «Про внутрішній водний транспорт», гармонізація законодавства України в галузі внутрішнього водного транспорту із законодавством ЄС;
- розроблення Стратегії розвитку внутрішнього водного транспорту України на період до 2030 р., що передбачатиме його комплексний розвиток, включення до системи мультимодальних перевезень та зміцнення позицій на внутрішньому й міжнародному ринку транспортних послуг;
- розроблення плану входження українських внутрішніх водних шляхів, зокрема ділянок річок Дніпро і Дунай, у систему транс'європейської транспортної мережі *TEN-T* та розширення мережі мультимодальних перевезень суднами типу «ріка – море»;

у портовій галузі:

- оновлення Стратегії розвитку портової галузі України з визначенням пріоритетів розвитку портового господарства та обґрунтуванням шляхів підвищення конкурентоспроможності й ефективності портів та портових операторів;
- послідовна дерегуляція портової діяльності, забезпечення чіткої регламентації діяльності та правового статусу Адміністрації морських портів України, економічно обґрунтована приватизація державних стивдорних компаній, ліквідація відомчої і технологічної роз'єднаності в роботі портів та об'єктів інших транспортних галузей;
- стимулювання розвитку портової інфраструктури та реалізації інвестиційних проектів, зокрема завдяки вдосконаленню законодавства, що регламентує залучення в галузь інвестицій;
- удосконалення тарифної політики в портовій галузі шляхом гнучкого регулювання ставок портових зборів і тарифів на спеціалізовані послуги в морських портах;

на автомобільному транспорті і в дорожньому господарстві:

- прийняття Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування», «Про приведення законодавства України у сфері автомобільного транспорту у відповідність з актами Європейського Союзу», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо врегулювання роботи таксі, легкових автомобілів на замовлення та інформаційно-диспетчерських служб»;
- розмежування повноважень центральних і місцевих органів влади в частині управління автомобільними дорогами загального користування та передача останнім в управління автодоріг загального користування місцевого значення;
- встановлення цільових джерел фінансування дорожнього господарства та створення захищеного державою дорожнього фонду;
- підготовка пакета інвестиційних пропозицій щодо ремонтно-будівельних робіт на найбільш критичних для соціально-економічного розвитку держави об'єктах для можливого включення їх у фінансування за рахунок державних капітальних вкладень у 2017 р. та наступних роках

для чіткого планування розподілу фінансових ресурсів і визначення необхідного виробничого та кадрового потенціалу галузі;

- розмежування функцій замовника, виконавця і контролера в системі Укравтодору, залучення приватних компаній до виконання робіт з експлуатаційного утримання доріг та оцінювання їх діяльності за кінцевим результатом, застосування процедури прозорих тендерів з відбору підрядників;

- запровадження комплексу заходів з відновлення виробничого та кадрового потенціалу вітчизняних дорожніх підприємств, зокрема державної форми власності;

- запровадження ефективного вагового контролю вантажного транспорту шляхом підготовки та прийняття відповідного закону про автофіксацію ваги й систему автоматичних штрафів за порушення габаритно-вагових норм, створення мережі автоматичних вагових комплексів «зважування на ходу», підвищення штрафів за порушення вагових норм;

- забезпечення переходу на електронну систему автоматичного розподілу дозвільних документів Європейської конференції міністрів транспорту з метою підвищення прозорості системи надання дозволів на міжнародні автомобільні перевезення;

на авіаційному транспорті:

- укладання Угоди між Україною та ЄС про Спільний авіаційний простір;

- виконання Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 р.;

- послідовна гармонізація законодавства між Україною та ЄС щодо використання авіаційного простору, правил експлуатації цивільної авіації, забезпечення безпеки польотів.

Фінансування реформ у реальному секторі економіки необхідно максимально диверсифікувати. За умов, коли можливості державного бюджету України вкрай обмежені, а фінансовий стан підприємств не дозволяє їм здійснювати широкомасштабну модернізацію, **активне залучення приватних інвесторів до участі в реалізації стратегічних проектів є пріоритетним завданням**. Для цього приватному інвестору слід запропонувати зрозумілі стимули, які певною мірою нівелюватимуть ризики інвестування, у вигляді податкових, фінансових, регуляторних механізмів, спрощення дозвільних процедур тощо.

З огляду на масштабність завдань, значну капіталоємність та тривалий період часу, необхідний для реалізації реформ, реальним джерелом інвестицій на сьогодні вбачається залучення фінансової допомоги країн-донорів і міжнародних фінансових організацій. Участь міжнародних організацій у програмах допомоги Україні матиме істотне значення для швидкого відновлення довіри інвесторів, стабілізації державних фінансів та забезпечення роботи на принципах ринкової економіки. Цьому сприятиме також покращення кредитних рейтингів і цілеспрямована інформаційна підтримка. Значною мірою таке фінансування залежатиме від прогресу задекларованих Урядом України економічних реформ.

РОЗДІЛ 15. ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ, ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

Динаміка внутрішньої політичної та економічної ситуації, а також необхідність знайти відповіді на сучасні глобальні виклики зумовлюють уточнення пріоритетів та термінів досягнення цілей державної політики України у сфері енергетичної, екологічної та техногенної безпеки. З одного боку, Україна продовжує послідовно рухатися шляхом євроінтеграції, формуючи необхідне законодавче, інституційне та організаційне забезпечення реформ. З іншого боку, процес реформування істотно відстає від очікувань суспільства та прийнятих нашою державою міжнародних зобов'язань.

Високі темпи реформування країни стримуються низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників, де одним з основних є продовження війни. Тимчасова окупація території окремих регіонів України внаслідок агресії Російської Федерації, дії, спрямовані на завдання шкоди об'єктам критичної інфраструктури та зменшення ресурсної бази паливно-енергетичного комплексу, порушення економічних зв'язків між суб'єктами господарювання мають значний негативний вплив на енергетичну, екологічну та техногенну безпеку України.

Проблеми глобальної зміни клімату є іншим чинником, який створює істотні виклики реалізації державної політики. Прийнятий у грудні 2015 року текст Паризької угоди, відповідно до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, встановлює амбіційні завдання з пом'якшення процесу кліматичних змін завдяки зменшенню викидів парникових газів. Для України це, по суті, зобов'язання щодо кардинального реформування структури системи енергозабезпечення, посилення вимог до забезпечення екологічної безпеки, що, відтак, потребуватиме значних інвестицій в енергетичну галузь.

Водночас для успішного просування шляхом реформ країна має подолати і суб'єктивні перешкоди, пов'язані передусім із відсутністю узгодженості дій різних відомств з реалізації завдань, визначених стратегічними документами, як-от Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом чи нещодавно затверджена Стратегія національної безпеки. Відомчі суперечності, що підживлюються політичною конкуренцією, мають бути подолані, інакше процес трансформації України, становлення її як правової, конкурентоспроможної, демократичної країни буде поставлено під сумнів.

Функціонування паливно-енергетичного комплексу на основі стратегії виживання та оперативного реагування на кризові ситуації має відійти у минуле. Стратегічним завданням на найближчу перспективу стає

перетворення паливно-енергетичного комплексу країни з проблемного сектору, що потребує постійної державної підтримки, на сучасний, ефективний, конкурентоспроможний сектор національної економіки, здатний до сталого розвитку на довгострокову перспективу в умовах регіональної інтеграції та конкуренції на європейському та світовому енергетичних ринках.

15.1. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ ДО ЄС

Енергетичний сектор України протягом усього періоду незалежності залишається одним із найбільш проблемних секторів національної економіки. Більшість стратегічних цілей реформування – підвищення енерго-ефективності та зниження енергоємності ВВП, розвиток відновлюваної енергетики, зростання власного видобутку енергоресурсів та оновлення основних фондів, формування стратегічних резервів, створення елементів ядернопаливного циклу – досі не досягнуті повною мірою.

Водночас протягом 2015 року були здійснені вкрай необхідні кроки на шляху переходу до функціонування енергетичних ринків на конкурентних та прозорих засадах, ліквідації перехресного субсидування, зменшення залежності від Росії як монопольного постачальника енергоресурсів та технологій.

Реформування ринків енергетичних ресурсів. Протягом 2015 р. Україна здійснила важливі кроки, пов'язані з реформуванням енергетичних ринків, які не вдавалося реалізувати протягом тривалого часу.

Прийнято Закон України «Про ринок природного газу» (№329–VIII від 09.04.2015 р.), який розроблено відповідно до рішення Національної ради реформ від 2 липня 2014 р. і який визначає правові засади функціонування в Україні ринку природного газу, заснованого на принципах вільної конкуренції, належного захисту прав споживачів та безпеки постачання природного газу, що уможливорює реалізацію стратегічної мети – інтеграції з ринками природного газу держав Європейського Союзу.

Планом заходів з реформування газового сектору передбачено розробку моделі відокремлення газотранспортної системи від НАК «Нафтогаз України» відповідно до вимог Третього енергетичного пакета ЄС, що потребує перегляду і майбутньої моделі господарювання та управління компанією. Розпочато процес реформування НАК «Нафтогаз України», спрямований на реорганізацію та підвищення ефективності корпоративного управління, економічної ефективності діяльності компанії, вдосконалення управління корпоративними правами, дотримання прозорості діяльності компанії, забезпечення спроможності конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Водночас низка ринкових перетворень так і не були реалізовані, передусім на рівні практичного застосування законодавства. Не завершено розробку підзаконних актів, необхідних для повного впровадження Закону України «Про ринок природного газу». Більше того, прийняті на рівні підзаконних актів окремі рішення фактично перешкоджають відкриттю газового ринку та ведуть до відновлення на ньому монополії НАК «Нафтогаз України».

Процес реформування системи корпоративного управління НАК «Нафтогаз України» має завершитися найближчим часом, що дасть змогу запровадити ринково-орієнтовані принципи господарювання та запобігти політичному втручанням в роботу компанії. Зокрема, найближчим часом необхідно завершити процес розмежування видів діяльності компанії (юридичного та організаційного відокремлення транспортування та зберігання природного газу від інших видів діяльності), забезпечити функціонування незалежної наглядової ради компанії із залученням визнаних на світовому ринку фахівців. Окремим важливим питанням, що має бути вирішене у 2016 році, є формування українського майданчика для визначення ринкової ціни на природний газ – через запровадження біржової торгівлі природним газом та подальшої демонополізації ринку.

У сфері електроенергетики процес ринкових перетворень став залежним від прийняття основоположних законопроектів, таких як «Про ринок електричної енергії України» (реєстраційний № 4196), «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (законопроект № 2966-д, прийнятий у першому читанні). Зазначені закони є критично важливими як з точки зору виконання зобов'язань України перед Енергетичним Співтовариством, так і для встановлення цивілізованих правил роботи на енергетичних ринках, обмеження впливу на них монополістів, забезпечення прозорості діяльності національного регулятора. Погоджені на експертному та відомчому рівні, ці документи потребують якнайшвидшого прийняття Верховною Радою України.

За підсумками свого засідання від 7 червня 2016 року Національна рада реформ при Президентові України звернулася до парламенту, щоб вжити заходів для забезпечення якнайшвидшого розгляду проекту Закону України «Про ринок електричної енергії України» з метою його прийняття, а до НКРЕКП та Уряду – терміново підготувати дорожню карту впровадження положень Закону після його прийняття, передбачивши при цьому якнайшвидше врегулювання проблем, пов'язаних із приєднанням споживачів до електромереж.

Слід зазначити, що нині Україна має шанс перебороти «інституційну пастку» незацікавленості у реформуванні ринку електроенергії. Якщо модель відносин та регулювання ринку, яка існувала раніше, влаштувала окремих його агентів (населення, деякі генеруючі компанії та владні установи), котрі отримували преференції і були зацікавлені в її збереженні, то сучасні умови функціонування електроенергетики й ринку електроенергії

не влаштовують жодну зі сторін (виробників, споживачів, державу). Надзвичайно висока зарегульованість економічної діяльності енергокомпаній у сферах ціноутворення, інвестування та торгівлі обумовлює їхнє бажання і готовність підтримати та прискорити реформи у напрямі лібералізації та забезпечення прозорості ринку, що, зокрема, передбачено Директивами 2009/72/ЄС про загальні правила функціонування внутрішнього ринку електроенергії, 2005/89/ЄС – про забезпечення надійності енергопостачання споживачів та безпеки інвестування в об'єкти електроенергетики та Регламентом 714/2009 про умови доступу до мережі транскордонної передачі електроенергії. Тому ситуація, що склалася, відкриває «вікно можливостей» для якісного реформування ринку електроенергії, яке полягає у поєднанні готовності його учасників до реформи та зовнішньої політичної та економічної її підтримки з боку ЄС²⁸⁰.

Саме недосконалість діючої моделі ринку електроенергії та, безумовно, проблеми з постачанням енергетичного вугілля на українські ТЕС, породжені агресією Росії проти України, зумовили проблеми сталості режимів роботи генеруючих потужностей, розвитку окремих видів генерації та загальні проблеми функціонування теплових електростанцій.

З огляду на сказане вище, пріоритетними завданнями трансформації ринку електроенергії України в контексті підвищення його ефективності та виконання міжнародних зобов'язань мають бути створення умов для підвищення конкурентності й ліквідності оптового та роздрібного ринків електроенергії (6–8 енергокомпаній з часткою ринку понад 5 %) шляхом²⁸¹:

- завершення приватизації генеруючих та розподільчих компаній;
- відокремлення функцій транспортування (розподілу) та постачання електроенергії;
- відкритості та недискримінаційності доступу третіх сторін до інфраструктури та системи торгівлі електроенергією (розробка Кодексу електричних мереж України, що визначатиме умови та правила доступу національних та іноземних суб'єктів ринку до мереж, підключення нових генеруючих потужностей, особливо з використанням відновлюваної енергетики, та споживачів (з урахуванням Регламенту ЄС 714/2009);
- забезпечення можливості вибору/зміни кінцевими споживачами енергопостачальної компанії, а енергопостачальними компаніями – виробників електроенергії для укладання договорів купівлі-продажу;
- створення умов для розвитку біржової торгівлі електроенергією.

Водночас слід відзначити і реалізацію низки проектів модернізації інфраструктури паливно-енергетичного комплексу, зокрема:

- введення в експлуатацію ПЛ 750 кВ Рівненська АЕС – ПС «Київська» для видачі потужності атомних енергоблоків Рівненської та Хмельницької

²⁸⁰За матеріалами наукових досліджень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

²⁸¹За матеріалами наукових досліджень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

атомних станцій. Проект дозволить цим АЕС працювати без системних обмежень та вийти на встановлену потужність. Із введенням підстанції та подальшим розвитком енергомереж Україна закрийє всі наявні дефіцити в Київському регіоні, збільшить енергетичну незалежність і безпеку нашої держави, зробить функціонування всього енергетичного комплексу України більш стабільним, ефективним і рентабельним;

- реалізація програми реконструкції гідроелектростанцій і будівництва нових об'єктів гідроенергетики. Зокрема, завершується будівництво 3-го гідроагрегату на Дністровській ГАЕС, його введення в експлуатацію відбудеться найближчим часом. Пробний пуск зазначеного гідроагрегату здійснено 21 грудня 2015 р.;

- забезпечення розвитку атомної енергетики. Зокрема, реалізуються масштабна за обсягами робіт і фінансуванням Комплексна (зведена) програма підвищення безпеки, якою передбачено доведення рівня безпеки вітчизняних АЕС до найвищих європейських стандартів, та проект будівництва Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива. Будівництво зазначеного сховища у зоні відчуження ЧАЕС вирішить для України проблему тривалого та безпечного зберігання відпрацьованого ядерного палива, яке досі відправлялося для переробки та зберігання до Російської Федерації.

Питання модернізації інфраструктури ПЕК обговорювалося на засіданні Національної ради реформ при Президентові України 7 червня 2016 року. За результатами було рекомендовано Міненерговугілля та НКРЕКП прискорити реалізацію проектів з розбудови гідроакumuлюючих електростанцій, реконструкції наявних атомних енергоблоків та активізувати роботу із забезпечення зростання частки атомної енергії у загальному балансі енергоресурсів.

Фундаментальна умова подальшого просування у напрямі модернізації енергетичного сектору – це сталий розвиток економіки України, а саме: докорінне покращення ділового клімату, гарантування доступу до енергетичних ринків і забезпечення стабільності та прозорості умов господарювання.

Пріоритетними завданнями на найближчу перспективу є завершення процесу приватизації енергетичних активів, що становить передумову формування прозорого та сприятливого для інвесторів інвестиційного клімату, підвищення конкуренції на енергетичних ринках як інструмент гарантування українським споживачам вигоди від ефективного функціонування на ринку, забезпечення недискримінаційного доступу третіх сторін до мереж та ринків, що стимулюватиме інвестиції у галузь та полегшить умови діяльності інвесторів.

Для відновлення довіри інвесторів Україна має використовувати також інструментарій, наданий законодавством Європейського Союзу та міжнародними ініціативами щодо прозорості у видобувних галузях, підвищення прозорості функціонування ринків і транспортних коридорів.

У 2015 р. було зроблено істотний крок у цьому напрямі. З метою вирішення окремих питань прозорості функціонування енергетики, створення умов для розвитку конкуренції на енергетичних ринках та запобігання корумпованості енергетичної галузі прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях» (№ 521-VIII від 16.06.2015 р.) та затверджено План заходів із впровадження Ініціативи щодо забезпечення прозорості у видобувних галузях на 2015 рік (розпорядження Кабінету Міністрів України № 910 від 08.09.2015 р.).

Також було оприлюднено перший звіт про діяльність надро-користувачів нафтогазоносних надр та здійснені ними платежі на користь держави²⁸². Звіт містить інформацію про суб'єкти господарювання, незалежно від форми власності, які займалися видобуванням нафти та/або природного газу, транспортуванням нафти та/або газу територією України, а також центральні органи виконавчої влади, органи місцевої влади, державні та бюджетні підприємства, які отримували регулярні та нерегулярні платежі від компаній нафтогазової галузі.

Зміна системи субсидування. Більш ефективній діяльності енергетичних компаній має сприяти і реформування системи надання субсидій.

Прийнятті довгоочікувані рішення щодо реформування системи соціальної підтримки населення у сфері енергопостачання, можливо, у певному сенсі є політично непривабливими, однак вони спрямовані на посилення адресності державної підтримки, ліквідацію перехресного субсидування в енергетиці, зменшення розриву між тарифами для промислових та побутових споживачів.

Протягом 2015 р. ціни на енергоресурси наблизилися до ринкового рівня. Зокрема, тарифи на електроенергію для населення збільшувалися двічі: з 1 квітня – на 19 % і з 1 вересня – на 25 %. Мінімальний тариф на природний газ для населення з 1 квітня минулого року зріс на 40 %. Постановою Кабінету Міністрів України № 315 від 27.04.2016 р. з 1 травня 2016 р. встановлено ціни на газ – ціну природного газу як товару на рівні 100 % паритету до ціни імпортованого природного газу для всіх споживачів²⁸³.

*Національним регулятором також були затверджені нові тарифи на централізоване опалення та гаряче водопостачання, диференційовані за містами. Внаслідок цього середні нарахування за житлово-комунальні послуги на одного власника особового рахунку збільшилися в січні 2016 р. до 1250 грн, тобто на 80 % порівняно з січнем 2015 р.*²⁸⁴

²⁸²Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2015 р. № 758 : постанова Кабінету Міністрів України №315 від 27.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/315-2016-%D0%BF>

²⁸³Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у січні 2016 року: експрес-випуск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

²⁸⁴Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України №319 від 27.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/319-2016-%D0%BF>

Відмова від перехресного субсидування в енергетиці в комплексі з підвищенням тарифів для населення покликана забезпечити оздоровлення взаємовідносин між постачальниками та споживачами енергоресурсів, підготувати національну економіку загалом та енергетичний сектор зокрема до функціонування в ринкових умовах і сформувані стимули до підвищення ефективності використання енергоресурсів у державі.

Урядом нарешті прийнято стратегічне рішення щодо відмови від різнорівневих цін для різних категорій споживачів, а відтак відмови збереження впливу політичного популізму на функціонування економічних законів господарювання на енергетичних ринках. Більш того, цим рішенням усунуто одну з головних перешкод реформуванню та проблему, що породжувала корупційні ризики на газовому ринку країни.

Одночасно з рішенням щодо нових цін на природний газ Урядом України ухвалене й рішення щодо удосконалення механізму надання житлових субсидій для підвищення ефективності цієї програми²⁸⁵.

Коригування цін на газ дозволить забезпечити надходження до державного бюджету, що будуть спрямовані на виплату житлових субсидій, які залишаються головним механізмом забезпечення соціального захисту населення під час оплати житлово-комунальних послуг та гарантують малозабезпеченим громадянам стабільність витрат на їх оплату незалежно від зміни тарифів.

Найважливіше те, що реалізація окреслених кроків дасть змогу залучити значний інвестиційний ресурс у розвиток власного видобутку газу та забезпечити до 2020 року очікуваний рівень власного видобутку природного газу на рівні 29 млрд м³.

Слід зазначити, що наступним кроком має стати удосконалення механізму надання державної підтримки малозабезпеченим верствам населення у напрямі запровадження монетарної адресної допомоги. Існуюча система субсидування незахищених верств населення не може вважатися ефективною та прозорою, оскільки кошти спрямовуються не безпосередньо громадянам, а опосередковано компаніям-постачальникам, що продовжує дестимулювати енергетичні компанії та споживачів, коли йдеться про енергоефективність та ощадливе витрачання енергоресурсів. Збереження монополізму на енергетичних ринках та «витратної» методології тарифоутворення (ціноутворення) спотворює прийняте рішення щодо встановлення цін/тарифів на енергію та житлово-комунальні послуги на рівні економічно обґрунтованих витрат.

Попри це, завдання держави полягає у продовженні реформування системи субсидій. Принциповим моментом у цьому є те, що система підтримки малозабезпечених категорій споживачів має формуватися в межах соціальної політики, а не у сфері функціонування енергетики. Водночас слід забезпечити **належну комунікацію з населенням стосовно дій держави у сфері реформування системи субсидій та**

²⁸⁵Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України №319 від 27.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/319-2016-%D0%BF>

соціального захисту з метою уникнення соціального напруження та недовіри до енергетичної політики Уряду з боку громадян.

Стимулювання ефективності використання енергоресурсів та енергозбереження. В Україні є значний потенціал енергозбереження, основна частина якого зосереджена у житловому секторі, промисловості та в секторі трансформації енергії (передусім у тепловій генерації). Це зумовлює вибір пріоритетів державної політики енергоефективності: житлово-комунальний та енергетичний сектори.

Стан реалізації заходів з підвищення енергоефективності постійно відстежується Національною радою реформ при Президентові України. За результатами розгляду цих питань Радою 7 червня 2016 року Уряду було рекомендовано прискорити розгляд на своєму засіданні концепції та плану дій із створення Фонду енергоефективності для запровадження оптимальної моделі фінансування та реалізації енергоефективних проєктів. Крім того, Радою було запропоновано Міненергівугілля та НКРЕКП активізувати реалізацію проєктів, спрямованих на зменшення витрат на передачу і розподіл енергії.

Підвищення енергоефективності та реалізація значного потенціалу енергозбереження має відбуватися через створення інституційних умов спрямування споживачам інвестицій через використання ринкової фінансової інфраструктури та цінового стимулювання суб'єктів господарювання до підвищення ефективності використання енергоресурсів.

Відповідні дії передбачені і реформами, що втілюються в рамках Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», зокрема Програми енергонезалежності та реформи енергетики. Саме за цим напрямом відбулося значне просування. Прийнято 1-й Національний план дій з енергоефективності з цільового національного показника (розпорядження Кабінету Міністрів України № 1228-р від 25.11.2015 р.), спрямований на реалізацію потенціалу енергозбереження на рівні 9 % від середнього рівня споживання за останні 5 років. Внесено зміни до Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2016 роки.

На державному рівні створено механізм стимулювання непромислового кінцевого споживача (населення, ОСББ, ЖБК) до впровадження заходів з енергоефективності та енергозбереження:

- розширено перелік заходів та учасників державної програми стимулювання впровадження енергоефективних заходів. Запроваджено стимулювання придбання широкого переліку енергоефективного обладнання та/або матеріалів, до групи учасників програми включено ОСББ та ЖБК (постанова Кабінету Міністрів України № 231 від 08.04.2015 р.);
- вдосконалено державну програму стимулювання населення до впровадження енергоефективних заходів. Зокрема передбачено більш сприят-

ливі умови державної підтримки для одержувачів субсидій через збільшення розміру відшкодування до 70 % тіла кредиту (постанова Кабінету Міністрів України № 614 від 12.08.2015 р.);

- дію державної програми стимулювання продовжено на 2016 р. (постанова Кабінету Міністрів України № 929 від 11.11.2015 р.).

До квітня 2016 р. за державною програмою стимулювання енергоефективності видано вже понад 80 тис. кредитів на загальну суму 1,302 млрд грн, у т. ч. понад 13,8 тис. кредитів на придбання негазових котлів, понад 208 кредитів – для ОСББ/ЖБК. Тобто, програмою охоплено майже 100 тис. українських родин, з яких понад 18 тис. – одержувачі субсидій.

Завдяки встановленню інвестиційно привабливого тарифу на теплоу енергію, вироблену з інших, крім природного газу, видів палива (постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 453), впродовж 2014–2015 років значно зросли темпи встановлення теплогенеруючих потужностей на інших, крім газу, видах палива. За інформацією обласних та Київської міської держадміністрацій, встановлена теплова потужність нових об'єктів на інших видах палива, крім газу, введених в експлуатацію протягом 2014 р., становила 452 МВт, протягом 2015 року – 752 МВт. Сума коштів, залучених на реалізацію проектів протягом 2014–2015 років, становила близько 2,2 млрд грн. Введені нові потужності (1204 МВт) дозволять щорічно замінювати 416 млн м³ газу.

З метою подолання бар'єрів на шляху впровадження заходів з енергоефективності у бюджетних установах прийнято законодавчу та нормативну базу започаткування і розвитку нового ринку – «енергосервісу» з потенціалом у 4,4 млрд євро та з відповідним створенням в Україні нових робочих місць.

Довідково. Було прийнято Закони України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» (№ 327-VIII від 09.04.2015 р.), «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» (№328-VIII від 09.04.2015 р.), постанову Кабінету Міністрів України №845 від 21.10.2015 р. «Про затвердження Примірною енергосервісного договору».

Водночас низка завдань іще потребує виконання. Важливо завершити встановлення приладів обліку постачання та споживання енергоресурсів та послуг, формування інституту власності (управління) багатоквартирних житлових будинків та отримання ними, за допомогою державних та приватних банків, інвестицій для підвищення енергоефективності.

Досі не прийнято базового законодавчого акта у сфері енергоефективності – «Про ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів» та закону «Про енергетичну ефективність будівель», які є частиною зобов'язань України перед Енергетичним Співтовариством.

При цьому слід зазначити, що Україна відстає з розробкою законодавчого забезпечення запровадження такого механізму підвищення енергоефективності національної економіки, як «енергетичні послуги», що передбачено нашими зобов'язаннями щодо адаптації положень Директиви 2006/32/ЄС. Директива фактично запровадила у практичну площину новий підхід до управління енергоспоживанням, а саме, формування системи «примусу» виробників та постачальників енергоресурсів до надання «енергетичних послуг» кінцевому споживачеві, зокрема, реалізації енергозберігаючих заходів за рахунок постачальника.

Більше того, Директива 2012/27/ЄС, яка замінила Директиву 2006/32/ЄС, ще більше посилила зазначені вимоги. Зокрема, документом передбачено вимогу до постачальників енергоресурсів – щорічно, протягом терміну дії директиви, досягати цілей енергозбереження на рівні 1,5 % річного обсягу «проданих» кінцевим споживачам енергоресурсів. Якщо ж постачальник не має наміру реалізовувати проекти самостійно, він зобов'язаний сплатити до спеціально створеного фонду енергозбереження відповідну суму коштів, необхідну для їх реалізації.

Розвиток цього напрямку та його застосування в Україні дасть можливість створити належний механізм фінансування енергозберігаючих заходів.

Забезпечення енергетичної незалежності України. Хоча за рівнем своєї енергозалежності наша держава не відрізняється від більшості європейських країн (частка імпорту в загальному постачанні первинної енергії в Україну останніми роками становила близько 38 %), її надмірна залежність від зовнішніх монопольних джерел постачання паливно-енергетичних ресурсів була однією з головних загроз як енергетичній, так і національній безпеці загалом²⁸⁶.

2015 рік підтвердив, що Україна спроможна ліквідувати свою залежність від постачання енергоресурсів з Росії.

Ситуація, що склалася в електроенергетиці через агресію РФ на Донбасі, вимагає залучення всіх джерел імпорту, у т.ч. як з дальнього зарубіжжя, так і з РФ, та використання вугілля з тимчасово окупованих територій.

Слід зазначити, що у 2015 р. залежність України від постачання енергетичного вугілля з Росії чи тимчасово окупованих територій завдяки реалізації проектів диверсифікації поставок вугілля було істотно знижено. Загальний імпорт вугілля з РФ у 2015 р. становив 628 тис. тонн, що на 69 % менше, ніж у 2014 р. Натомість імпорт з ПАР у 2015 році підвищився на 139 % і сягнув 897 тис. тонн (у 2014 р. – 376 тис. тонн). На складах електростанцій та теплоелектроцентралей станом на 1 січня 2016 р. було накопичено 2 804 тис. тонн вугілля, що більше за минулорічний показник на 1 346 тис. тонн (1 458 тис. тонн). Це забезпечувало стабільність роботи електростанцій у зимовий період.

²⁸⁶У світі вважається, що залежність від постачальника, яка перевищує 1/3, становить критичну загрозу національній безпеці; при цьому, донедавна понад 90 % вартісних обсягів природного газу, майже 85 % сирової нафти, 95–98 % ядерного палива Україна імпортувала з РФ.

У частині диверсифікації поставок природного газу, поряд із розвитком співпраці між операторами газотранспортних систем України (ПАТ «Укртрансгаз») і Словацької Республіки (*Eustream a.s.*), підписано Угоду про інтерконектори з угорським оператором *FGSZ* (Угорщина). Реверсні потоки природного газу дозволили Україні вперше в історії пройти зимовий період 2015–2016 років, не закупаючи газ у Росії.

Довідково. Загальний обсяг імпорту газу в Україну в 2015 р. зменшився на 15,5 % порівняно з попереднім роком – до 16,5 млрд м³, при цьому імпорт газу з РФ зменшився на 57,3 % до 6,1 млрд м³, а з ЄС збільшився у два рази – до 10,3 млрд м³. Ціна російського газу для України була знижена з 337 дол. США у I кварталі 2015 р. до 227 дол. США за 1 тис. м³ у IV кварталі 2015 р., а загальне споживання газу за 12 місяців 2015 року зменшилося на 21 % – з 42,6 до 33,8 млрд м³. Розбудова інтерконекторів, що забезпечують технічну спроможність постачання природного газу із країн ЄС, дає можливість Україні купувати газ за найнижчими цінами на ринку та убезпечитися від тиску з боку Газпрому.

Розширення потужності газопроводів-інтерконекторів, розвиток організаційно-інституційної основи транскордонної торгівлі з країнами ЄС дасть змогу забезпечити використання українських підземних сховищ газу як Східноєвропейського газового хабу. Таким чином буде досягнуто не лише диверсифікації джерел постачання природного газу, але й технологічної та економічної інтеграції України до єдиного європейського енергетичного ринку.

Надалі слід продовжувати зусилля в цьому напрямі. Необхідно враховувати, що диверсифікація не лише зменшує політичні ризики, пов'язані з монопольним постачальником, але й через конкуренцію є потужним чинником зниження витрат на закупівлю енергетичних ресурсів.

Важливими кроками до зменшення залежності від РФ у сфері ядерної енергетики слід вважати підписання угоди з неросійським постачальником паливних збірок для українських АЕС з реакторами ВВЕР-1000 – компанією *Westinghouse*. У 2015 р. цей напрям співпраці було активізовано. Здійснено постачання запланованої на 2015 р. однієї партії ядерного палива виробництва компанії *Westinghouse* для використання на Південно-Українській АЕС. Проводиться робота щодо забезпечення експлуатації ядерного палива виробництва компанії *Westinghouse* на енергоблоках Запорізької АЕС.

Водночас перед Україною стоїть завдання щодо розвитку власного виробництва ядерного палива, яке впродовж років залишається невирішеним.

15.2. ЗАХИСТ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Питання захисту критичної інфраструктури є дедалі актуальнішим для України, що обумовлено як значущістю інфраструктури для забезпечення життєдіяльності суспільства, розвитку національної економіки, здійснення державного управління, так і зростанням рівня загроз для

об'єктів інфраструктури в умовах здійснення проти нашої країни агресії ззовні.

Загрози критичній інфраструктурі в разі їх реалізації **проявлятимуться у вигляді припинення надання послуг та товарів, які є життєво важливими для населення, економіки, державного управління.** Такими життєво важливими є забезпечення електроенергією, зв'язком, послугами з транспортних перевезень, водопостачання, водо-відведення, каналізації тощо. Припинення надання таких послуг та товарів, а в деяких випадках навіть істотне підвищення їх вартості (тарифів), може призводити до соціально-політичної нестабільності, розвитку чи загострення внутрішньополітичних конфліктів, значних економічних втрат, послаблення інститутів влади.

Особливістю інфраструктурних мереж (паливно-енергетичний комплекс, транспорт, мережі життєзабезпечення, телекомунікації та зв'язок, фінансово-банківський сектор, органи влади, служби екстреної допомоги тощо) є їхня безальтернативність, а відтак необхідність їх розвитку навіть за вкрай несприятливих економічних умов та кризових ситуацій.

Довідково. За даними НКРЗІ, в 2015 році порівняно з попереднім роком на 6,6 % збільшилися доходи від реалізації послуг зв'язку, що надаються населенню та суб'єктам господарювання, зокрема, на 5,3 % – від надання телекомунікаційних послуг (їх частка становить 9 % всіх доходів від надання послуг зв'язку), також збільшилися доходи провайдерів, отримані за надання послуг використання комп'ютерних мереж (темп зростання за 2015 р. становив 115,4 %²⁸⁷). Інший приклад – розвиток фінансових послуг та інфраструктури їх надання. Так, за даними НБУ, в 2015 р. учасниками системи електронних платежів здійснено 298774 тис. початкових платежів на суму 17750 млрд грн, що більш як на 23 % перевищує відповідний показник попереднього року²⁸⁸.

Ця обставина, а також притаманна інфраструктурним мережам вразливість вимагає створення системи захисту критичної інфраструктури, що має вирішуватись у рамках загального реформування сектору безпеки і оборони із врахуванням всього існуючого спектру загроз та зростання рівня взаємопов'язаності різних систем.

Стратегія національної безпеки України визначає цей напрям безпекової політики як пріоритетний, його розвиток має узгоджуватися з існуючими державними системами захисту, що відповідають за виконання низки таких безпекових функцій. Серед них можна назвати єдину державну систему цивільного захисту; єдину систему запобігання, реагування та припинення терористичних актів та ліквідації їх наслідків; державну систему фізичного захисту.

²⁸⁷ Дані НКРЗІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk>

²⁸⁸ Звіт НБУ про діяльність у 2015 році в Україні платіжних систем та систем переказу коштів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=28945880>

Водночас слід мати на увазі, що намагання делегувати відповідальність за захист критичної інфраструктури одній системі захисту, усіх проблем не вирішує, оскільки поза увагою залишаються не охоплені існуючими системами завдання комплексного аналізу загроз критичній інфраструктурі, їх впливу на стан національної безпеки, підтримки прийняття політичних рішень щодо попередження кризових ситуацій, пов'язаних із припиненням функціонування такої інфраструктури.

Потрібно зазначити, що утворення в січні 2015 р. Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (Державної надзвичайної комісії) як постійно діючого органу, частково вирішує питання координації дій щодо захисту критичної інфраструктури, проте обмежується лише рамками надзвичайних ситуацій у розумінні системи цивільного захисту, тобто захисту населення та території від наслідків негативного розвитку ситуації. Питання «проактивної політики» щодо того, як не допустити припинення функціонування критичної інфраструктури, ще потребує свого врегулювання.

Почасти перепорою для формування системи захисту критичної інфраструктури є відсутність чіткого визначення терміну «критична інфраструктура» в українському законодавстві і, відповідно, відсутність переліку об'єктів такої категорії. Це питання намагалися вирішити розробники законопроекту «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (zareestrovаний під №2126a від 19.06.2015 р., відкликаний 02.02.2016 р.) щодо визначення термінів «критична інформаційна інфраструктура», а також Стратегії кібербезпеки України (затверджена Указом Президента України від 15.03.2016 р. № 96).

З огляду на необхідність узгодження різних сфер життєдіяльності та координації дій різних органів влади доцільно розробити та прийняти окремий Закон України – «Про критичну інфраструктуру». В ньому мають бути визначені принципи державної політики щодо захисту критичної інфраструктури, повноваження органів державної влади з побудови системи захисту критичної інфраструктури, відображені питання державно-приватного партнерства (розподіл відповідальності), а також низка технічних моментів, аж до визначення термінів запровадження та внесення змін у пов'язані нормативно-правові акти.

Створення системи захисту критичної інфраструктури в широкому розумінні передбачає досягнення низки стратегічних цілей.

Першою стратегічною метою є розбудова державно-приватного партнерства для підвищення безпеки та забезпечення стійкості критичної інфраструктури.

На сьогодні на засадах державно-приватного партнерства в регіонах України реалізуються проекти в таких сферах, як оброблення відходів, водопостачання, транспортна інфраструктура, електропостачання, теплопостачання, надрокористування, охорона здоров'я. Такій діяльності сприяло прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI та відповідних підзаконних актів.

Нині найпоширенішою формою співробітництва між державним та приватним секторами залишається концесія (майже 90 % угод). Втім, хоча оновлення об'єктів, а, відповідно, й підвищення їх безпеки та надійності є однією з цілей підписання державою таких угод, безпекова складова залишається на другому плані, що потребує відображення державно-приватного партнерства саме у сфері забезпечення захисту критичної інфраструктури.

Друга стратегічна мета – налагодження обміну інформацією. Обмін інформацією є важливим, оскільки завдання захисту критичної інфраструктури сфокусовані на попередженні кризових ситуацій, що неможливо без здійснення моніторингу та прогнозування таких ситуацій. Ці функції мають здійснюватись із застосуванням сучасних інформаційних технологій та систем підтримки прийняття рішень. При цьому має бути забезпечено координацію діяльності існуючих державних систем захисту, що потребує визначення координатора діяльності різних систем державного управління.

Тут теж слід відзначити певні позитивні зрушення, що відбулися за останній рік. Розпочав роботу Головний ситуаційний центр України при Раді національної безпеки і оборони України, а в структурі апарату створено Службу забезпечення діяльності Головного ситуаційного центру. З часом згаданий центр може стати координатором у системі захисту критичної інфраструктури та мережі галузевих ситуаційних центрів.

Третя стратегічна мета – підвищення безпеки та стійкості національної критичної інфраструктури до всього спектру загроз і ризиків.

В умовах ведення проти України «гібридної» війни значно зросли загрози критичній інфраструктурі, підтвердженням чого стали випадки цілеспрямованого пошкодження впродовж 2014–2015 рр. об'єктів енергетики і транспорту, а нещодавно – і кібератаки на енергетичну інфраструктуру, які засвідчили вразливість вітчизняної критичної інфраструктури до такого типу загроз.

Напружена воєнно-політична ситуація, в умовах якої наша держава відстоює власну територіальну цілісність і суверенітет, характеризується значним зростанням рівня таких загроз зловмисних дій, як вчинення терористичних актів і диверсійних операцій на території України, спрямованих на об'єкти критичної інфраструктури. Реагуючи на такий вид загроз, Україна у 2015 р. оновила відповідні правові та нормативні акти щодо регламентування дій держави, компетентних органів та суб'єктів господарювання в галузі ядерної енергетики; вживаються всі необхідні заходи для забезпечення на українських АЕС рівня фізичного захисту, адекватного поточним загрозам.

Також у 2015 р. були вдосконалені правові засади діяльності Національної гвардії України, яка виконує охорону органів державної влади, ядерних установок, важливих державних та інших об'єктів, що можуть бути віднесені до критичної інфраструктури (постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.2014 р. № 628). З метою забезпечення виконання основних завдань Національної гвардії Уряд посилив вимоги до охорони об'єктів усіх форм власності (постанова Кабінету Міністрів України від

11.11.2015 р. № 937) та затвердив перелік органів державної влади, що підлягають безоплатній охороні Національною гвардією (постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2015 р. № 971).

Важливим кроком на шляху вдосконалення захисту критичної інфраструктури, протидії кібератакам, спрямованим на об'єкти державної чи приватної власності, стала Стратегія кібербезпеки України (Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96).

Побудову комплексного захисту критичної інфраструктури неможливо здійснити без урахування загроз, що їх створює діяльність розвідувальних служб інших країн на території України, спрямована на завдання шкоди та підрив економічної безпеки держави. Тому питання контррозвідувального захисту критичної інфраструктури знайшло своє відображення в Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, і має бути застосоване у практичній роботі, зокрема, при реформуванні Служби безпеки України.

В умовах глобалізації національна безпека, виробництво, економіка і фінанси кожної країни перебувають у значній залежності від чинників, які визначають стан безпеки в інших країнах та у глобальному вимірі. Тому подальшу роботу з формування системи захисту критичної інфраструктури слід будувати з урахуванням імплементації правових норм Європейського Союзу у сфері захисту критичної інфраструктури (Директива 2008/114/ЄК) та уточнення завдань, які мають виконувати центральні органи виконавчої влади України щодо захисту критичної інфраструктури.

Доцільним у цій сфері є також використання можливостей співпраці з НАТО, зокрема передового досвіду країн – членів Альянсу у сфері захисту критичної інфраструктури. Даний напрям, зокрема в частині забезпечення стійкості функціонування критичної енергетичної інфраструктури, знайшов своє відображення у Комплексному пакеті допомоги для України (КПД), схваленому на засіданні у Варшаві 9 липня 2016 р. главами держав та урядів Комісії Україна – НАТО. Обмін передовим досвідом, проведення тренувань і навчань, розвиток наукових програм у співпраці з НАТО та ЄС має на меті створення державної системи захисту критичної інфраструктури, сумісної з підходами, прийнятими в країнах ЄС.

15.3. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

З огляду на наявний в Україні комплекс природних і техногенних загроз, забезпечення екологічної та техногенної безпеки належить до пріоритетних напрямів державної політики, що визначено Стратегією сталого розвитку «Україна–2020» та Стратегією національної безпеки.

Завдання, що потребують невідкладного вирішення, передбачають створення ефективної системи моніторингу довкілля, ресурсозбереження та забезпечення збалансованого природокористування, зниження рівня забруднення навколишнього середовища, забезпечення контролю джерел

забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, очищення територій від промислових і побутових відходів, а також мінімізацію негативних наслідків Чорнобильської катастрофи.

Імплементация природоохоронних Директив ЄС. Останнім часом в Україні здійснено важливі кроки щодо імплементации в національне законодавство природоохоронних Директив ЄС і положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною в частині захисту навколишнього середовища.

Ратифіковано Протокол про стратегічну екологічну оцінку (СЕО) до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті²⁸⁹. Ратифікація Протоколу передбачає планування суспільного розвитку та господарської діяльності із врахуванням пріоритетності факторів впливу на довкілля, природокористування та забезпечення сталості екосистем у процесі прийняття стратегічних рішень за підходом, що застосовується в ЄС відповідно до Директиви 2001/42/ЄС.

На виконання протоколу розроблено проект Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», яким встановлюється процедура інтеграції екологічних цілей та пріоритетів, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку до розробки документів державного планування, узгодження процедур з проведення СЕО згідно з аналогічними процедурами держав ЄС на основі відповідних міждержавних угод і міжнародних конвенцій. Прийняття законопроекту сприятиме подальшій адаптації законодавства України та використання спільних підходів до захисту довкілля.

Україна ратифікувала Угоду про правовий статус Регіонального екологічного центру для Центральної та Східної Європи, що має надавати державам – членам допомогу в розв'язанні проблем довкілля шляхом налагодження співпраці між органами влади та організаціями громадянського суспільства, а також підтриманням вільного обміну інформацією та участі громадськості в ухваленні екологічних рішень.

3 лютого 2016 р. Верховна Рада України ратифікувала Київський протокол Організації Конвенції, що зобов'язує Україну створити систему моніторингу забруднення довкілля європейського зразка. Передбачається запровадження загальнодержавної публічної електронної системи кадастрів викидів забруднюючих речовин та подальше приєднання до європейської системи *E-PRTR*. Відкритий реєстр допоможе українцям відстежувати викиди від підприємств, що забруднюють довкілля в їхніх регіонах, та вимагати зниження цих викидів до гранично допустимих.

У рамках імплементации Організації Конвенції та конвенції ЕСПО, а також приведення національного законодавства у відповідність до вимог Директиви Ради ЄС 2011/92/ЄС про оцінку наслідків впливу громадських і приватних проектів на навколишнє середовище, розроблено проект

²⁸⁹ *Про ратифікацію* Протоколу про стратегічну екологічну оцінку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/562-19>

Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», який встановлює правові та організаційні основи оцінки впливу на довкілля. Документ спрямований на попередження та запобігання екологічній шкоді, забезпечення екологічної безпеки. Його прийняття дозволить на ранньому етапі оцінити екологічні наслідки діяльності, що планується, забезпечити інформування громадськості про результати оцінки впливу на довкілля.

З метою імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2001/42/ЄС про оцінку впливу на стан навколишнього природного середовища окремих проектів та програм і Директиви Європейського Парламенту та Ради 2003/35/ЄС про участь громадськості у розробці деяких планів та програм, пов'язаних з навколишнім середовищем, схвалено очікуваний національно визначений внесок України до проекту нової глобальної кліматичної угоди. Документ передбачає, що у 2030 році викиди парникових газів в Україні не перевищуватимуть 60 % від рівня таких викидів у 1990 р. Зазначений внесок буде переглянутий після відновлення територіальної цілісності й суверенітету держави, ухвалення стратегій соціально-економічного розвитку на період після 2020 р. з урахуванням обсягів залучення інвестицій.

Проблеми екологічної і техногенної безпеки окремих територій. Нагальним питанням є об'єктивна оцінка екологічних і техногенних загроз у зоні антитерористичної операції (АТО). Треба зазначити, що військові дії на території АТО відбуваються у найбільшому в Європі вуглевидобувному регіоні, що характеризується високою щільністю населення та значною кількістю потенційно небезпечних об'єктів: шахт, металургійних та хімічних виробництв, полігонів високотоксичних відходів, териконів тощо. Їх руйнування внаслідок проведення бойових дій створює додаткові загрози та ризики для життєдіяльності населення, що проживає на цих територіях.

Військовий конфлікт на Сході України на території розвинутих гірничодобувних районів Донбасу значно загострив існуючі екологічні проблеми, пов'язані з аномальним забрудненням атмосферного повітря, земельних, водних і біотичних ресурсів. У результаті бойових дій було пошкоджено чи зруйновано численні гірничодобувні, коксохімічні та енергетичні підприємства, що призвело до зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури з масштабними негативними наслідками для населення і довкілля.

Значну загрозу виникнення надзвичайних ситуацій природно-техногенного походження становить наявність великої кількості затоплених і напівзатоплених шахт на території Луганської та Донецької областей, що мають постійний гідравлічний зв'язок з діючими шахтами. Незадовільний екологічний стан у вугледобувних районах, особливо на Донбасі, посилюється також високим рівнем концентрації підприємств металургійної та хімічної промисловості, що збільшує техногенне навантаження на навколишнє середовище і формує реальні загрози здоров'ю населення. Внаслідок бойових дій значно зростає ризик погіршення якості поверхневих вод і надійності

водопостачання. Забруднення води відбувається в результаті виникнення аварійних ситуацій і через відсутність контролю роботи промислових підприємств на окупованих територіях. Особливу загрозу становлять численні хвостосховища промислових підприємств, руйнування дамб яких загрожує негативними наслідками для мешканців і довкілля регіону. Гострою залишається проблема забруднення поверхневих і підземних водних об'єктів

Від бойових дій постраждали не лише поверхневі водні об'єкти, а й інженерні споруди, призначені для подачі населенню питної води. Неодноразово відбувалося руйнування та пошкодження насосних станцій, магістральних і розподільчих мереж каналу Сіверський Донець – Донбас, що забезпечує водою більшу частину Донецької області. Через провокації бойовиків припинила роботу Донецька фільтрувальна станція, що загрозувало виникненням техногенної катастрофи: без води могли залишитися 400 тис. жителів Донецької області²⁹⁰.

Відновлення систем водопостачання і ліній електропередач у районах бойових дій часто проводиться з великими затримками, що призводить до значного зниження якості питної води, яка подається споживачам. Зменшення водності річки Сіверський Донець значно збільшує загрозу неякісного водопостачання, а уповільнення швидкості руху води призводить до її замулювання.

Проблемним питанням у сфері екологічної та техногенної безпеки є високий рівень зношеності основних фондів, що, на додачу до цілеспрямованих зловмисних дій проти інфраструктури, зумовлює зростання ризиків виникнення аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, об'єктах електроенергетики й мережах життєзабезпечення.

Так, зношеність основних фондів промислових підприємств, за даними Держстату, ще в 2014 р. становила в середньому 60,3 %. Значний ризик техногенних аварій пов'язаний із наявністю на території України численних об'єктів підвищеної небезпеки (використовують в діяльності значні обсяги небезпечних хімічних речовин). За даними ДСНС, аварії на 955 з них можуть призвести до виникнення надзвичайних ситуацій державного або регіонального рівня.

У житлово-комунальному комплексі проблеми зносу інфраструктури також залишаються неподоланими. Протяжність зношених та аварійних водопровідних мереж в середньому по Україні становить понад 34 %, а теплових і парових мереж – понад 18 % від загальної протяжності, що веде до втрат води та теплової енергії при їх доставці споживачам, підвищення тарифів і, як наслідок, провокує соціальну нестабільність.

З-поміж інших видів загроз у сфері техногенної безпеки слід виділити метеорологічні, частота яких в Україні значно збільшилася останніми десятиліттями, зокрема такі як обледеніння, підтоплення, посухи. Так,

²⁹⁰Через провокації бойовиків Донецька фільтрувальна станція припинила роботу, – штаб АТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.112.ua/ato/cherez-provokatsii-boiovykiv-donetska-filtruvalna-stantsiia-prypynyla-robotu-shtab-ato-297803.html>

до 20 % залізничних колій перебувають під впливом регіонального підтоплення земель, близько 40 % – у зонах карстових загроз, до 11 % – на територіях можливої активізації зсувних процесів. До 59 % магістральних газопроводів знаходяться в зонах можливого прояву карсту, до 21 % – регіонального підтоплення земель. Активізація небезпечних екзогенних геологічних процесів погіршує інженерно-геологічні умови експлуатації промислових споруд та інженерних мереж промислово-міських агломерацій.

Водночас джерелом загроз є не тільки незадовільний стан інфраструктурних мереж (їх висока зношеність, аварійність) та вплив природних факторів (карсти, зсуви, підтоплення та ін.), а ще й комплекс економічних факторів, що виявляються через незацікавленість операторів таких мереж покращувати ситуацію. Саме це призводить до неефективного управління безпекою критичної інфраструктури, зокрема, систем життєзабезпечення. Так, істотною є загроза припинення надання життєво важливих для населення послуг через невирішені питання розрахунків між операторами інфраструктурних мереж та їх компаніями-постачальниками.

Давно назріло питання вдосконалення та підвищення ефективності державної системи моніторингу довкілля, оскільки її незадовільний стан визначено як загрозу національній безпеці в екологічній сфері у Стратегії національної безпеки України, введеної у дію рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України», затвердженим Указом Президента України №287/2015 від 26.05.2015 р. Розробка ефективної системи моніторингу довкілля відповідає європейським і світовим підходам до екологічного управління, в тому числі вимогам і директивам Угоди про асоціацію України з ЄС. Першочерговим завданням є організація автоматизованого моніторингу навколишнього середовища, що ґрунтується на створенні і застосуванні комп'ютерних технологій оперативного збирання, оброблення та передавання даних від великої кількості віддалених та розміщених на значній території об'єктів. Створення такої системи значно розширить можливості міжнародної співпраці України у галузі охорони навколишнього середовища та сприятиме приведенню стану довкілля у відповідність до європейських і світових вимог.

Одним із основних напрямів державної політики у сфері поводження з відходами є зведення до мінімуму утворення відходів, забезпечення комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів та сприяння максимально можливій утилізації відходів. Водночас удосконалення державного регулювання у сфері поводження з відходами зумовлено необхідністю приведення українського законодавства до європейських вимог та стандартів, що передбачає обов'язковий облік відходів на основі їх паспортизації. Це дозволить створити інтегрований дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, що стане ключовим при впровадженні ефективної системи контролю за утворенням, рухом відходів та іншими операціями у цій сфері.

Зростання загроз екологічного і техногенного характеру на солерудниках Карпатського регіону (м. Калуш, смт. Солотвино) обумовлює необхід-

ність розробки заходів із розвитку транскордонних надзвичайних ситуацій на їх території. Зазначені проблеми обумовлені ускладненням гірничо-геологічних, екологічних та соціально-економічних умов внаслідок успадкованих комплексних порушень навколишнього середовища та недосконалих технологій експлуатації та консервації нерентабельних шахт та кар'єрів переважно шляхом затоплення з активізацією небезпечних екзогенних геологічних процесів. При цьому розвиток карстово-провальних і зсувних процесів при закритті Солотвинського та Калуського солерудників призвів до руйнівних деформацій понад 2,5 тис. будівель, прискореної міграції токсичних речовин у басейни транскордонних рік Тиси і Дністра, що є джерелами питно-господарського водопостачання для 10 млн осіб на території України, Румунії та Молдови. Важливість стабілізації та екологічної реабілітації території солерудників Карпатського регіону набуває особливого значення в контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, оскільки у статті 362 зазначено, що сторони Угоди приділятимуть особливу увагу питанням, що мають транскордонний характер.

Нагальним завданням є створення системи комплексного екологічного моніторингу територій, а також оновлення рекомендацій профільних міністерств, установ НАНУ щодо необхідних природоохоронних і технологічних заходів. Це надасть можливість розробити відповідну державну програму щодо стабілізації та екологічної реабілітації територій солерудників м. Калусі і смт. Солотвино з обґрунтованим комплексом технологічних заходів із запобігання розвитку транскордонних НС на їх території. У випадку належного фінансування і контролю виконання запобіжних заходів вдасться обґрунтовано визначити напрями поширення карстово-провальних і зсувних процесів у бік житлових і промислових будівель, відпрацювати необхідні заходи із захисту населення. За такого сценарію на основі даних екологічного моніторингу будуть визначені і реалізовані необхідні запобіжні заходи щодо недопущення проникнення солоних вод у басейн річок Дністер і Тиса.

Ліквідація наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. 26 квітня цього року минуло 30 років від дня аварії на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС (ЧАЕС). Аварії, що за своїми масштабами стала найбільшою за всю історію використання атомної енергії в мирних цілях. Катастрофічні наслідки як самої аварії, так і заходів з їх ліквідації досі здійснюють тиск на соціально-економічне становище нашої країни.

Негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи нині продовжують проявляються у широкомасштабному радіоактивному забрудненні довкілля (лісів, земель, включно з сільгоспугіддями, водних об'єктів), утворенні великої кількості радіоактивних матеріалів і радіоактивних відходів, які знаходяться на території проммайданчика ЧАЕС і зони відчуження, і вимагають безпечного поводження з ними. Об'єкт «Укриття» (зруйнований аварією 4-й енергоблок ЧАЕС із спорудженою у 1986 р. захисною спорудою – «Саркофагом») у сучасному стані продовжує бути джерелом

поширення радіонуклідів у довкілля, що створює істотні радіаційні ризики у разі певних екстремальних погодних явищ та обрушення його покрівлі.

Радіоекологічна ситуація на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи за межами зони відчуження, істотно поліпшилася, водночас зберігається проблема повернення їх до нормального життя. На порядку денному – **перегляд підходів до подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.**

Необхідно зосередити увагу на відродженні чорнобильських територій, їх соціально-економічній і радіаційно-екологічній реабілітації, створенні умов для ведення господарської діяльності без обмежень за радіаційним фактором і подальшого зниження ризику для здоров'я населення.

На частині території, де проживання населення неможливе внаслідок високих рівнів забруднення трансурановими радіонуклідами, а це приблизно третина зони відчуження, має бути створена зона спеціального промислового використання. Ці території мають працювати на Україну.

Новий підхід має отримати законодавче забезпечення. Кабінет Міністрів України має подати до Верховної Ради України відповідні законопроекти.

Зараз у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи, у зменшенні ризиків для персоналу та населення Україна знаходиться на рубежі важливих подій:

- у 2016 р. завершується переміщення всього відпрацьованого ядерного палива ЧАЕС з енергоблоків до першого сховища відпрацьованого ядерного палива (СВЯП-1), що дозволить перевести енергоблоки з категорії ядерних установок до категорії установок з поводження з радіоактивними відходами (РАВ);
- також у 2016 р. завершуються всі будівельно-монтажні роботи на майданчику проміжного другого (сухого) сховища відпрацьованого ядерного палива Чорнобильської АЕС (СВЯП-2), що дасть змогу вже у 2017 р. приступити до його переміщення з СВЯП-1 для тривалого безпечного зберігання;
- восени 2017 р. має завершитися спорудження Нового безпечного конфайнмента (НБК) і переміщення його в робоче положення над об'єктом «Укриття», що дасть змогу приступити до демонтажу нестабільних конструкцій об'єкта «Укриття».

Ці заходи істотно підвищать безпеку персоналу зони відчуження і населення за її межами. Поряд із цим необхідно розпочати роботи з реалізації третього етапу проекту перетворення об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС на екологічно безпечну систему, що передбачає демонтаж нестабільних конструкцій об'єкта «Укриття», поводження з паливовмісними матеріалами та радіоактивними відходами.

Обсяг та важливість робіт потребують розширення співробітництва з Європейським банком реконструкції та розвитку, міжнародною спільнотою в реалізації цих завдань.

РОЗДІЛ 16. РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

16.1. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

На соціально-економічне становище регіонів у 2015 р. – I півріччі 2016 р. впливала низка потужних зовнішніх та внутрішніх чинників дестабілізуючого та дестимулюючого характеру: триваюча вже третій рік поспіль зовнішня агресія, негативна динаміка економічних показників, заморожування соціальних стандартів, повільні кроки у напрямку виходу на ринки країн ЄС, що позначилися на загальних показниках розвитку. Макроекономічна нестабільність посилює непривабливість інвестиційного клімату та відплив іноземних інвестицій, що своєю чергою впливає на рівень виробництва та стан ринку праці і виплати заробітної плати та формує негативні тенденції розвитку регіональної економіки. Наслідком цього залишаються низькі показники розвитку та негативна динаміка окремих із них.

У 2015 р. соціально-економічний розвиток переважної більшості регіонів України відзначався падінням обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, прямих іноземних інвестицій, звуженням внутрішнього ринку, зростанням рівня безробіття і посиленням соціальної напруженості. А за підсумками I півріччя 2016 р. вже можна говорити про стабілізацію ситуації і поступове започаткування процесів відновлення, що може свідчити про зародження тенденцій до стабілізації темпів розвитку регіонів.

Якщо розглянути індекси окремих показників соціально-економічного розвитку регіонів України (без урахування тимчасово окупованої АР Крим та м. Севастополя) за січень – червень 2015 р. відносно січня – червня 2014 р. та порівняти їх із індексами за січень – червень 2016 р. відносно січня – червня 2015 р., то можна спостерігати збільшення кількості регіонів, у яких прослідковується покращення показників. Зокрема, з 7 до 18 збільшилася кількість регіонів, у яких зросли обсяги промислового виробництва, з 6 до 16 – регіонів, де зросли індекси будівельних робіт, з 0 до 18 – регіонів, у яких зріс оборот роздрібною торгівлю, з 3 до 13 – регіонів, у яких зросли індекси сільськогосподарського виробництва, з 5 до 21 – регіонів, у яких зросли індекси капітального інвестування і з 0 до 11 – регіонів, у яких зросли індекси прямих іноземних інвестицій⁴⁸².

---

⁴⁸²Індекси капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій порівнюються за даними I кварталу 2015 р. відносно I кварталу 2014 р. та I кварталу 2016 р. відносно I кварталу 2015 р.

Лідерами економічного розвитку в Україні залишаються промислові регіони, представлені переважно матеріалоємними та енергоємними виробництвами з низьким значенням доданої вартості, невеликою інвестиційною активністю та екстенсивним характером використання трудових ресурсів. Саме продукція промисловості, зокрема металургії, хімічної, харчової промисловості та машинобудування, забезпечує значну частку національного доходу, експорту та податкових надходжень. На промисловий комплекс України значно вплинуло зниження цін на основні експортні товари України. Це найбільше позначилося на галузях, що виробляють сировинну та проміжну промислову продукцію, а отже, й регіонах, для яких вони є провідними.

Для регіонів України характерне подальше поглиблення нерівномірності розвитку. Так, за часткою валового регіонального продукту у ВВП країни протягом останніх років традиційно лідирує м. Київ (близько 22 % у 2015 р.). Ще три області сумарно формують майже 25 % ВВП (Дніпропетровська – 11,1 %, Харківська – 6,1 %, Донецька – 7,6 %). За показником валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу в Україні (без урахування м. Києва) спостерігається трикратна відмінність між максимальним та мінімальним значенням, що свідчить про значну нерівномірність розвитку регіонів. Така ж відмінність притаманна практично всім показникам соціально-економічного розвитку регіонів.

Для планомірної реалізації заходів зі стабілізації соціально-економічного розвитку регіонів необхідно значно посилити роль **інструментів та інституцій регулювання регіонального розвитку**, які, по-перше, мають врегулювати питання взаємовідносин органів місцевого самоврядування регіонів і громад з органами влади, бізнесом та громадськими організаціями, а по-друге, – значно спростити процедуру доступу до ресурсів фінансової підтримки.

Низка таких інструментів та інституцій, дія яких була започаткована або кардинально модифікована у 2014–2016 рр., нині підтверджує свою ефективність. Такими інституціями, зокрема, є Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), офіси реформ, агенції регіонального розвитку, Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку, Рада регіонального розвитку, а інструментами – регіональні стратегії та державно-приватне партнерство.

Значно збільшено фінансовий ресурс підтримки регіонів. Так, у 2016 р. на державну підтримку розвитку регіонів передбачено близько 6 млрд грн, з них 3 млрд грн – за рахунок **Державного фонду регіонального розвитку**, 1 млрд грн – субвенція для розвитку інфраструктури об'єднаних територіальних громад, 1,94 млрд грн – субвенція на заходи соціально-економічного розвитку окремих територій. При цьому проекти, які фінансуються з Державного бюджету України, повинні відповідати пріоритетам регіональних стратегій розвитку та плану заходів з їх реалізації. Водночас чимало проектів, поданих регіонами, вирішують лише поточні проблеми. Такі проекти не завжди відповідають регіональним стратегіям, що не сприяє підвищенню конкурентоспроможності регіону та призводить до розпорошення коштів ДФРР.

Довідково. Переважна більшість проектів, що фінансувалися за рахунок коштів ДФРР у 2015 р. і продовжують фінансуватися у 2016 р., не спрямовувалася на розвиток територій. Окрім того, значна кількість проектів була відхилена через їх невідповідність критеріям фінансування, внаслідок чого кошти ДФРР взагалі не були освоєні. Торік жоден регіон України не використав у повному обсязі кошти ДФРР, а найменший рівень використання – 55,94 % – був у Запорізькій області. Загалом у 2015 р. реалізовувалися 876 проектів, з них до кінця 2015 р. завершено 532. Найбільше проектів реалізовувалось у Донецькій області (112), а найменше – в Одеській (5) та м. Києві (1).⁴⁸³

У 2015 р. був ухвалений наказ Мінрегіону щодо відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку для наступної реалізації за кошти ДФРР⁴⁸⁴. У наказі, зокрема, зазначається, що проект має бути спрямований на розвиток, і з цією метою на заявників проекту покладається визначення проблеми, на розв'язання якої він спрямований, обґрунтування очікуваних кількісних і якісних результатів реалізації та інновацій проекту. Своєю чергою, на регіональні комісії, які оцінюють проект, покладається, з-поміж іншого, визначення актуальності проекту, а також соціального і економічного ефекту від його реалізації. За такою методикою важко достовірно та об'єктивно оцінити, чи спрямований потенційний проект на розвиток, а надання регіональній комісії права визначати доцільність реалізації проекту є свідченням ручного управління під час розподілу коштів.

У 2016 р. з'явився новий фінансовий інструмент регулювання регіонального розвитку – **субвенція на формування інфраструктури об'єднаних громад**. Мінрегіон запропонував об'єднаним громадам типову структуру плану соціально-економічного розвитку, необхідного для отримання державної субвенції⁴⁸⁵, та затвердив форму заявки на проект, який може реалізовуватися за рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад⁴⁸⁶. Це збільшує можливості об'єднаних громад

⁴⁸³Моніторинг використання коштів ДФРР у 2015 році; Реалізація проектів за рахунок коштів ДФРР у 2015 році [Електронні ресурси]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/Tablitsya-shhodo-stanu-vikoristannya-u-2015-rotsi-koshtiv-DFRR.pdf>;

⁴⁸⁴Питання підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2015 р. № 80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0488-15/page>

⁴⁸⁵Мінрегіон запропонував об'єднаним громадам типову структуру плану соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-zaproponuvav-ob-yednanim-gromadam-tipovu-strukturu-planu-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-neobhidnogo-dlya-otrimannya-derzhavnoyi-subventsiyi/>

⁴⁸⁶Про затвердження форми проектної заявки на проект, який може реалізовуватися за рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад : наказ Мінрегіону від 05.04.2016 р. № 82 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovyadvannya/dobrovil-ne/forma-proektnoyi-zayavki-na-proekt-yakiy-mozhe-realizovuvatisya-za-rahunok-koshtiv-subventsiyi-z-derzhavnogo-byudzhetu-mistsevym-byudzheta-na-formuvannya-infrastrukturi-ob-yednanih-teritorialnih-g/>

фінансувати інфраструктурні проекти, доцільність яких вони визначатимуть самостійно.

Основна робота з упровадження інструментів стабілізації регіонального розвитку покладається не тільки на місцеві органи виконавчої влади, а й **на офіси реформ**. Їх діяльність може значно інтенсифікуватися, якщо буде здійснюватися спільно з **агенціями регіонального розвитку**. Цей інститут є однією з форм інституційної, організаційної, консультативної допомоги органам державної влади, місцевого самоврядування, а також громадським організаціям та бізнес-структурам, які опікуються питаннями регіонального розвитку⁴⁸⁷. Низка агенцій веде свою діяльність в Україні вже тривалий час, проте лише в цьому році уряд України затвердив методику формування таких агенцій⁴⁸⁸, що дозволить створити їх регіональну мережу на засадах партнерства між державним, приватним та громадським секторами, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями. Основна функція агенцій – сприяння якомога повнішому використанню внутрішнього потенціалу регіону за рахунок власних та запозичених інструментів.

Традиційним і перевіраним інструментом регулювання регіонального розвитку є **регіональні стратегії**. Ці нормативно-правові документи локального характеру поступово стають уособленням основних принципів розвитку регіону на середньостроковий період (5–7 років). Основними проблемами оновлених (після ухвалення нової Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р.) регіональних стратегій залишаються декларативність одних стратегій і надмірна деталізованість та переобтяженість інформацією інших; статичний характер та неможливість оновлення; складність використання для формування планів заходів щодо їх реалізації.

Іншим інструментом, який поступово набуває поширення для інтенсифікації розвитку регіонів, стає **державно-приватне партнерство**. В Україні станом на 1 січня 2016 р. на засадах державно-приватного партнерства реалізуються 177 проектів (146 договорів концесії, 31 договір про спільну діяльність). Найбільша кількість проектів реалізується на території Полтавської (113), Миколаївської (15) та Одеської (14) областей у сфері надання житлово-комунальних послуг. Це, зокрема, збір, очищення та розподілення води, збір/вивіз та утилізація побутових відходів⁴⁸⁹. При цьому найбільш поширеною формою співробітництва між державним та приватним секторами залишається концесія. Світова ж практика свідчить, що існують й інші фор-

⁴⁸⁷ *Моніторинг* використання коштів ДФРР у 2015 році; *Реалізація* проектів за рахунок коштів ДФРР у 2015 році [Електронні ресурси]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/Tablitsya-shhodo-stanu-vikoristannya-u-2015-rotsi-koshtiv-DFRR.pdf>; // <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/02/Slaydi-shhodo-stanuvikoristannya-u-2015-rotsi-koshtiv-DFRR.pdf>

⁴⁸⁸ *Питання* підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2015 р. № 80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0488-15/page>

⁴⁸⁹ *Мінрегіон* запропонував об'єднаним громадам типову структуру плану соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-zaproponuvav-ob-yednanim-gromadam-tipovu-strukturu-planu-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-neobhidnogo-dlya-otrimannya-derzhavnoyi-subventsii/>

ми державно-приватного партнерства: контракти як адміністративний договір між органом місцевого самоврядування та приватним партнером, оренда, управління майном, угода про розподіл продукції. Застосування більшості з них не унормоване в законодавстві України, що значно звужує можливості приватного бізнесу на місцях сприяти господарському розвитку.

У 2015 р. було відновлено діяльність **Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку**.

Комісія як дорадчо-консультативний орган Кабінету Міністрів координуватиме діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади при формуванні та реалізації державної регіональної політики. Комісія сприятиме узгодженню довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях, визначенню механізмів та інструментів вирішення питань розвитку регіонів.

Вагому роль у процесі координації розвитку регіонів продовжує відігравати і *Рада регіонального розвитку* як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Пріоритетним завданням Ради є сприяння налагодженню ефективної взаємодії державних органів, зокрема місцевих органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, щодо вдосконалення державного будівництва, напрацювання новітніх підходів у сфері регіонального розвитку.

Можливості відновлення докризових показників соціально-економічного розвитку регіонів гальмує нестабільна соціально-економічна ситуація в Донецькій та Луганській областях (йдеться про території, підконтрольні Україні). Невпевненість у завтрашньому дні та відсутність для мешканців постраждалих територій перспектив покращити своє становище призводять до подальшої стагнації регіону і неможливості усунення негативних тенденцій без втручання органів влади. У цьому контексті **відновлення постраждалих регіонів Донбасу є важливим напрямом формування нової регіональної політики в Україні**.

Оперувати таким поняттям, як постконфліктна територія, означає усвідомити появу на території України нового об'єкта регіональної політики, який, відповідно, потребує оновлення інструментів регулювання свого розвитку. Своєю чергою це вимагає зміни інституційного забезпечення системи впливу на постконфліктні території, формування ефективного нормативно-правового забезпечення їх життєдіяльності та поступової реінтеграції до господарського простору країни. Без вирішення проблеми постконфліктних територій, постраждалих у результаті бойових дій, зростає загроза їх перетворення на депресивні, які не мають можливості відновити своє стабільне довоєнне становище без втручання органів влади центрального рівня та утримують розвиток сусідніх територій і країни в цілому на низькому рівні.

Для успішної реалізації в Україні завдань щодо економічного відродження регіонів виконавчій владі у найближчі місяці необхідно обґрунтувати відповіді на такі питання:

- які регіони мають стати локомотивами відновлення, здатними поширити тенденції стабільного розвитку на інші території;
- як посилити міжрегіональну взаємодію з метою відновлення у новій якості єдиного господарського простору, коли регіони є рівноправними суб'єктами регіональної політики, без поділу на «утриманців» та «годувальників»;
- якою буде взаємодія регіонів із зовнішнім оточенням в умовах зміни традиційних зовнішньоторговельних партнерів та започаткування дії Зони вільної торгівлі з ЄС;
- які інструменти регулювання доцільно використовувати для стабілізації соціально-економічного розвитку;
- як найбільш ефективно і швидко вирішити завдання господарської відбудови постконфліктних територій?

Регіональна політика на сучасному етапі має сприяти стабілізації соціально-економічного розвитку регіонів, відновленню господарської діяльності постраждалих територій Донецької та Луганської областей, зміні ринків зовнішньої торгівлі, зміцненню коопераційних зв'язків між регіонами та забезпеченню єдиної стабільності у межах всієї держави.

16.2. НОВИЙ ФОРМАТ МІЖДЕРЖАВНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Зовнішня торгівля України у 2015 р. та на початку 2016 р. розвивалася під впливом двох глобальних чинників: започаткування дії розширеної і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС та скасування Російською Федерацією преференційних умов торгівлі з Україною з 1 січня 2016 р. При цьому динаміка, географічна і товарна структура регіональної зовнішньої торгівлі не дають підстав очікувати отримання швидкої вигоди від ЗВТ з ЄС.

Зміна зовнішньополітичної ситуації вимагає модифікації взаємовідносин у сфері зовнішньої торгівлі. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів перебуває на роздоріжжі між звуженням або й повним закриттям ринків Російської Федерації для окремих видів продукції та початковими етапами входження на ринки країн ЄС. Найбільш реальні і швидкі перспективи переорієнтації експорту мають виробники сільськогосподарської продукції, що визначає хороші перспективи для регіонів, орієнтованих на випуск аграрної продукції. При цьому потенційними покупцями продукції аграрного сектору України є країни Південно-Східної Азії та Близького Сходу, зокрема, Монголія, Таджикистан, Туркменістан та ін.

Довідково. У 2015 р. в Україні продовжилось скорочення обсягів зовнішньої торгівлі товарами. За підсумками року обсяг експорту скоротився на 29,3 %, імпорту – на 31,1 %, причому падіння відбулося у всіх регіонах (крім Вінницької області, яка продемонструвала зростання обсягів експорту товарів на 14,1 %) ⁴⁹⁰. У 2015 р. лише

⁴⁹⁰Про затвердження форми проектної заявки на проект, який може реалізовуватися за рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам <...> : наказ Мінрегіону від 05.04.2016 р. № 82. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0577-16>

чотири регіони (Київська, Луганська, Львівська області та м. Київ) мали від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами на загальну суму -7,0 млрд дол. США, з яких 82,8 % сформовано у м. Києві. У 2014 р. імпорт переважав експорт у 7 регіонах (загалом на 12,6 млрд дол., з яких частка м. Києва становила 69,2 %).

У 2015 р. на регіональному рівні зафіксовано низку загроз зовнішньоторговельній діяльності, а саме:

- **товарна структура зовнішньої торгівлі регіонів не відповідає амбітним планам становлення України як впливового учасника європейського ринку.** З іншого боку, нарощування обсягів експорту в низькотехнологічних і сировинних товарних групах можливе лише до певної межі, доки ця продукція не зіткнеться з реаліями консервативного ринку ЄС;

- **стабільно від'ємним сальдо залишається зовнішньої торгівлі товарами з Російською Федерацією** (-2,67 млрд дол. США у 2015 р. та -2,90 млрд дол. США у 2014 р.). Крім того, простежується зростання частки РФ в експорті окремих регіонів (наприклад, Донецької області), а також посилення її ваги в імпорті (наприклад, Кіровоградської області, де частка РФ у 2014 р. зросла, а у 2015 р. навіть перевищила значення 2013 р.);

- **слабкими є заходи з імпортозаміщення за групами товарів, де український виробник має сильні позиції.** Так, якщо у нижньому ціновому сегменті споживчих товарів (наприклад, продовольчих) місцеве виробництво домінує над імпортними товарами, то в середньому і вищому сегменті споживач надає перевагу імпорту навіть за схожих параметрів якості;

- **місцеві органи влади фактично не реагують на зміну умов та принципів зовнішньої торгівлі.** Зокрема, обласні державні адміністрації фактично не сприяють регіональним виробникам у пошуку нових зовнішніх ринків збуту їх продукції;

- **регіональні експортери підходять до запровадження ЗВТ з ЄС як своєрідні «заручники».** З огляду на рівень конкуренції ринок ЄС поки що не може компенсувати Україні втрату ринку РФ. При цьому відсутність активності на інших напрямках диверсифікації експорту зумовить зниження конкурентоспроможності українських виробників;

- **Україна має проблеми з упровадженням європейських стандартів технологій виробництва і якості продукції – для цього не вистачає коштів ані у самих виробників, ані в державному бюджеті.** Отже, потреби у зовнішній технічній підтримці і значних обсягах фінансування відповідних процедур гальмують рух України до статусу рівноправного учасника зони вільної торгівлі з ЄС.

Для забезпечення стабільних позицій регіонів України у сфері зовнішньої торгівлі, розширення ринків збуту товарів та диверсифікації експорту необхідно:

- **виважено підходити до заходів у відповідь на дискримінаційні рішення РФ у сфері зовнішньої торгівлі з Україною.** Контрзаходи з боку

України мають бути ретельно прораховані, оскільки наслідком автоматичного введення «заборони на заборону» можуть бути втрати саме українських виробників, особливо тих, хто не зможе швидко змінити структуру виробництва та географію експорту. Наразі відповідь має бути асиметричною, з огляду на необхідність обстоювання власних економічних інтересів;

- **реально оцінити торговельні можливості українських експортерів з початком дії повноцінної ЗВТ.** Необхідно позбутися ілюзій, що Угода про асоціацію з ЄС є преференційним для України економічним проектом Об'єднаної Європи. У подальшому Україні доведеться зіткнутися з економічним лобі країн – лідерів ЄС саме в тих сферах, де вітчизняні виробники зможуть створити конкуренцію європейським, принаймні за ціновим чинником (зокрема, у Німеччині – це захист виробництва металургії й енергетичної сировини, у Франції – переробка агросировини, в Італії – постачання агросировини);

- **ініціювати збільшення тривалості перехідного періоду для впровадження технічного регулювання ЄС** щодо українських товарів (передусім для продукції металургії та машинобудування);

- **домагатися фінансової підтримки з боку ЄС** у частині стандартизації української продукції відповідно до внутрішніх вимог Євросоюзу;

- **розробити для регіональних виробників короткострокові (2016–2017 рр.) програми компенсації ризиків звуження зовнішніх ринків,** які передбачатимуть заходи щодо диверсифікації структури експорту товарів місцевого виробництва, заміщення товарів некритичного імпорту вітчизняними товарами, налагодження міжрегіональної співпраці щодо спільного освоєння ринку ЄС в умовах ЗВТ.

16.3. ПРІОРИТЕТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Реформування територіальної організації влади та місцевого самоврядування на засадах децентралізації є одним із ключових напрямів системних суспільних трансформацій в Україні.

У 2015 р. – I півріччі 2016 р. на основі розроблених концептуальних засад⁴⁹¹ і прийнятих стратегічних документів^{492,493} **сформовано значний**

⁴⁹¹Офіційний сайт Асоціації агенцій регіонального розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.narda.org.ua>

⁴⁹²Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 р. № 258 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248941325>

⁴⁹³Інформація щодо стану здійснення державно-приватного партнерства. Департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства МЕРТ; Звіт за результатами проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики в Україні [Електронні ресурси]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc354c59-cb8f-4660-b7d5-1acdf35f0ab7&title=InformatsiiaSchodoStanuZdiisnenniaDerzhavnoprivatnogoPartnerstva>; <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/05/Zvit-za-rezultatami-realizatsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki-v-Ukrayini-u-2015-rotsi2.pdf>, с.15-17

масив нормативно-правових актів щодо регулювання регіонального та місцевого розвитку, формування спроможних територіальних громад, бюджетної децентралізації, оптимізації розподілу повноважень між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, необхідний для практичної реалізації реформи децентралізації. Створене законодавче підґрунтя загалом відповідає кращим європейським стандартам. Зокрема:

- законодавчо визначено засади державної регіональної політики⁴⁹⁴ та добровільного об'єднання територіальних громад⁴⁹⁵;
- децентралізовано повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю⁴⁹⁶;
- повноваження з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань⁴⁹⁷ і повноваження з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень⁴⁹⁸ передано виконавчим органам місцевого самоврядування міст обласного значення, передбачено можливість набуття таких повноважень іншими виконавчими органами рад;
- розширено повноваження органів місцевого самоврядування з надання адміністративних послуг⁴⁹⁹;
- з Конституційною Комісією при Президентові України підготовлено проект змін до Конституції щодо децентралізації влади, попередньо схвалений Верховною Радою України⁵⁰⁰.

Одночасно з формуванням законодавчого поля удосконалено інституційне забезпечення здійснення реформи децентралізації. До процесу реалізації реформи долучилися всі гілки влади: Президент України⁵⁰¹,

⁴⁹⁴Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

⁴⁹⁵Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

⁴⁹⁶Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства: Закон України від 09.04.2015 р. № 320-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/320-19>

⁴⁹⁷Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 26.11.2015 р. № 835-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-19/page>

⁴⁹⁸Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 р. № 834-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/834-19/page>

⁴⁹⁹Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг: Закон України від 10.12.2015 р. № 888-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/888-19/page>

⁵⁰⁰Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади: постанова Верховної Ради України від 31.08.2015 р. № 656-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/656-19>

⁵⁰¹Про Раду регіонального розвитку: Указ Президента України від 21.04.2015 р. № 224/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/224/2015>

Верховна Рада України⁵⁰², Кабінет Міністрів України⁵⁰³, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України⁵⁰⁴. В усіх областях Мінрегіоном України у співпраці з Асоціацією міст України за підтримки міжнародних партнерів-донорів формуються регіональні офіси реформ з децентралізації та розвитку. Метою їх діяльності є підтримка впровадження реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, децентралізації повноважень органів виконавчої влади, реформування державної регіональної політики.

У 2015 р. розпочато практичну реалізацію заходів реформи децентралізації. Завдяки впровадженню у практику бюджетування нових норм Бюджетного та Податкового кодексів України **досягнуто вагомих результатів у сфері бюджетної децентралізації**. Йдеться, зокрема, про передачу органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації, запровадження нового механізму бюджетного регулювання, підвищення видаткової автономності місцевих бюджетів, запровадження нових субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам, збільшення інвестиційних ресурсів місцевих бюджетів.

Довідково. За результатами 2015 р. забезпечено надходження до загального фонду місцевих бюджетів 99,8 млрд грн, що становить 116,0 % до річних призначень, затверджених місцевими радами. Приріст надходжень до загального фонду місцевих бюджетів у 2015 р. порівняно з 2014 р. становив 29,6 млрд грн, або 42,1 %. Зросла частка видатків на виконання самоврядних повноважень, запроваджено новий механізм бюджетного регулювання.

За січень – червень 2016 р. до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 65,0 млрд грн, що становить 62,2 % від річного обсягу надходжень, затвердженого місцевими радами. Приріст надходжень до загального фонду проти січня – червня 2015 р. (у співставних умовах та без урахування невідконтрольованих територій) становив 21,2 млрд грн, або 48,5 %.

Водночас невирішеною залишається низка проблем, що створює загрози успішній реалізації реформи децентралізації:

- **значною залишається фінансова залежність регіонів і громад від центру.** Частка місцевих податків у структурі доходів місцевих бюджетів у 2015 р. зросла і становила 22,5 % порівняно із 7,9 % у 2014 р., що є позитивною тенденцією, однак цього недостатньо для саморозвитку;

⁵⁰²Про Парламентський офіс місцевого самоврядування : розпорядження Голови Верховної Ради України від 02.12.2015 р. № 1692 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1692/15-%D1%80%D0%B3>

⁵⁰³Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади : постанова Верховної Ради України від 31.08.2015 р. № 656-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/656-19>

⁵⁰⁴Про Раду регіонального розвитку : Указ Президента України від 21.04.2015 р. № 224/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/224/2015>

- **не здійснено реформування в галузях охорони здоров'я, освіти, культури.** Водночас реформа децентралізації передбачає створення ефективної системи надання високоякісних соціальних послуг населенню незалежно від місця проживання;

- **порушується базовий для демократичної держави принцип повсюдності місцевого самоврядування.** За територіальним громадами (місцевими радами) закріплено переважно землі в межах населених пунктів, натомість їх усунуто від вирішення питань у сфері земельних відносин за межами населених пунктів.

Довідково. Фактично сільські, селищні, міські ради реалізують свої повноваження із земельних питань приблизно на 12,4 % території України. Землі за межами населених пунктів переважно перебувають у приватній та державній власності, останніми на сьогодні розпоряджаються кілька органів державної виконавчої влади. Як наслідок, органи місцевого самоврядування позбавлені можливості ефективно планувати розвиток території, громади – обстоювати свої інтереси у процесі ухвалення рішень про використання земельних ресурсів;

- **проблемною є ситуація з реалізацією права власності територіальних громад на комунальне майно.** В Україні немає публічних реєстрів об'єктів комунальної власності, які належать окремим громадам, для більшості поселень досі не визначено їх територіальних меж, не забезпечено реалізацію механізму правонаступництва на об'єкти комунальної власності. Це створює можливості для нераціонального використання комунального майна, неефективної господарської діяльності місцевих рад, незаконного відчуження об'єктів комунальної власності;

- **реалізація реформи вимагає підвищення фахового рівня працівників органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади.**

Успіх реформи децентралізації залежить від вирішення зазначених проблемних питань.

З метою удосконалення законодавчого забезпечення реформування територіальної організації влади на засадах децентралізації необхідно:

- створити конституційну основу для законодавчого регулювання процесу децентралізації влади, продовживши роботу із внесення відповідних змін до Конституції України;

- ухвалити базовий закон «Про адміністративно-територіальний устрій України», в якому визначити засади державної політики у цій сфері, конструкцію нового адміністративно-територіального устрою, уніфіковані критерії та вимоги до адміністративно-територіальних одиниць усіх рівнів тощо;

- підготувати й ухвалити нову редакцію Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», унормувавши забезпечення функціонування повноцінного місцевого самоврядування.

З метою вдосконалення системи надання якісних адміністративних та соціальних послуг населенню необхідно:

- сформуувати законодавчу базу для децентралізації владних повноважень у всіх галузях і сферах надання адміністративних та соціальних послуг, *чітко визначити функції* місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування всіх рівнів щодо надання цих послуг;
- розробити концептуальні засади та моделі реформування галузей соціальної сфери, зокрема системи освіти, охорони здоров'я, інших соціальних галузей з урахуванням основних положень Концепції реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні;
- розробити та запровадити державні стандарти (нормативи) якості адміністративних, соціальних та інших послуг, що надаються населенню у відповідних сферах;
- реформувати систему надання адміністративних послуг за принципом «прозорих» офісів.

З метою зміцнення матеріальної та фінансової бази розвитку місцевого самоврядування необхідно:

- продовжити з урахуванням кращих світових практик та вітчизняних напрацювань розроблення і впровадження дієвих механізмів та інструментів забезпечення місцевих бюджетів достатньою фінансовою базою для виконання своїх повноважень, стимулювання місцевого економічного розвитку і збільшення податкової бази;
- удосконалити процедури ухвалення рішень щодо фінансування проєктів місцевого розвитку за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, посилити контроль за здійсненням конкурсного відбору проєктів, забезпечити стабільність їх фінансування протягом строку реалізації;
- внести зміни до законодавства щодо запровадження механізму зарахування до місцевих бюджетів частини податку на прибуток підприємств, які здійснюють свою діяльність на території громади;
- врегулювати питання поширення юрисдикції органів місцевого самоврядування територіальних громад на землі, розташовані за межами населених пунктів, у спосіб прийняття закону щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з розпорядження земельними ділянками і здійснення контролю за використанням та охороною земель;
- удосконалити функціонування єдиної автоматизованої системи Державного земельного кадастру України – Кадастрової карти. Здійснити інвентаризацію земельних ділянок територіальних громад відповідно до даних земельного кадастру;
- провести інвентаризацію та створити відкриті реєстри об'єктів комунальної власності територіальних громад, посилити персональну відповідальність посадових осіб місцевих органів влади за забезпечення ефективного використання комунального майна, посилити контроль за передачею у користування й відчуженням комунального майна.

З метою зміцнення кадрового забезпечення здійснення реформи децентралізації та подальшого функціонування місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування необхідно:

- прийняти нову редакцію Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», визначивши принципи, правові та організаційні засади служби в органах місцевого самоврядування;
- запровадити прозорі конкурсні процедури добору кадрів до місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, сформулювати кваліфікаційні вимоги до кадрового складу виконавчих органів сільських, селищних, міських рад;
- законодавчо врегулювати відносини органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, інших суб'єктів, які здійснюють владні управлінські функції щодо прийняття адміністративного акта та його виконання, у спосіб прийняття закону «Про адміністративну процедуру»;
- організувати навчальні програми з підвищення кваліфікації для посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад і службовців місцевих органів виконавчої влади із залученням до цього процесу відповідних державних інституцій, асоціацій органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства.

16.4. ФОРМУВАННЯ СПРОМОЖНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

До основних завдань реформування територіальної організації влади в Україні належать **реальне зміцнення місцевого самоврядування та надання громадам достатнього фінансового і матеріального ресурсу для вирішення завдань власного розвитку.**

Основним механізмом формування спроможних територіальних громад обрано їх об'єднання, процес якого регламентується законом «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та *Методикою формування спроможних територіальних громад*⁵⁰⁵. **У 2015 р. розпочався практичний етап створення об'єднаних територіальних громад, під час якого:**

- станом на липень 2016 р. **перспективні плани формування територій громад схвалено обласними радами та затверджено Кабінетом Міністрів України для 23 областей** (крім Закарпатської);
- станом на липень 2016 р. **утворено 172 об'єднані територіальні громади**, в яких обрано нові органи місцевого самоврядування. Найбільше таких громад утворено в Тернопільській, Хмельницькій, Дніпропет-

⁵⁰⁵Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>

ровській, Львівській, Полтавській, Житомирській, Чернівецькій областях⁵⁰⁶. На 31 липня 2016 р. призначено перші вибори до нових органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад ще в 5 громадах Рівненської і Харківської областей, а на 28 серпня 2016 р. – в 7 громадах Вінницької, Волинської, Запорізької та Рівненської областей;

- 159 об'єднаних територіальних громад, у яких 25 жовтня 2015 р. відбулися місцеві вибори, отримали нові повноваження та ресурси і з 1 січня 2016 р. перейшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом;
- у 2016 р. стартував процес обрання старост у населених пунктах, що входять до складу об'єднаних територіальних громад.

Також створено нові фінансові можливості для об'єднаних територіальних громад. Зокрема:

- *унормовано питання формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад*⁵⁰⁷;
- *розширено повноваження об'єднаних громад на участь у податкових відносинах*, у т.ч. із встановлення місцевих податків і зборів, надання податкових пільг⁵⁰⁸;
- визначено порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам об'єднаних територіальних громад на формування їх інфраструктури⁵⁰⁹.

Водночас уже зараз можна говорити про наявність низки проблемних питань у процесі об'єднання громад, що потребують урегулювання:

- **затверджені перспективні плани об'єднання територіальних громад охоплюють тільки близько 65 % території країни;**
- **створення значної частини об'єднаних територіальних громад відбулося без урахування вимог Методики** щодо їх формування. Майже третина з 159 об'єднаних територіальних громад (31,4 %), у яких відбулися місцеві вибори у 2015 р., мають чисельність населення менше 5 тис. осіб, а 4 з них – менше 2 тис. осіб і за своїми характеристиками практично не відрізняються від більшості існуючих (не об'єднаних) громад;
- **частина утворених об'єднаних територіальних громад не змогли провести вибори до органів місцевого самоврядування**, оскільки Верховна Рада України не внесла необхідних змін до меж адміністративних

⁵⁰⁶Децентралізація влади. Об'єднання громад (Переглянуто 14 липня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/region>

⁵⁰⁷Про утворення Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку : постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 р. № 714. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/714-2015-%D0%BF>

⁵⁰⁸Про утворення Експертної ради з питань децентралізації, місцевого самоврядування та регіональної політики : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 19.01.2015 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/4182/Nakaz.pdf>

⁵⁰⁹Деякі питання надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/200-2016-%D0%BF>

районів після входження до складу об'єднаної територіальної громади територіальної громади суміжного району;

- **не визначено часових меж доопрацювання перспективних планів формування територій громад** та власне термінів завершення самого процесу об'єднання і формування відповідних органів місцевого самоврядування;

- **в окремих регіонах спостерігається спротив органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування районного і обласного рівнів** процесам об'єднання територіальних громад;

- **сформувалися дисбаланси в системі «ресурси-повноваження»:** кошти для надання освітніх, медичних та інших послуг надано в бюджети об'єднаних громад, але повноваження з управління відповідними закладами фактично зосереджені в структурі районних державних адміністрацій або залежать від рішень районних рад;

- **відсутність закону щодо процедури та особливостей проведення місцевого референдуму** не дає змоги створювати об'єднані територіальні громади у спосіб ухвалення рішення на місцевому референдумі;

- **не розроблено критеріїв та індикаторів визначення самодостатності територіальних громад**, відсутні результати досліджень з питань наукового обґрунтування та практичного впровадження оптимальних моделей самодостатніх територіальних громад залежно від потенціалу територій.

Процес об'єднання територіальних громад варто розглядати не лише в контексті реформування місцевого самоврядування, а й як етап формування базового рівня нового адміністративно-територіального устрою держави. Ключовими питаннями його подальшої реалізації мають стати:

- забезпечення синхронізації з реформуванням галузей соціальної сфери;

- застосування принципу добровільності об'єднання територіальних громад у поєднанні із запровадженням дієвих механізмів заохочення територіальних громад до об'єднання;

- недопущення «затягування» процесу реформування, що призводить до втрати громадянами довіри до нього та політичних сил, які проголосили реформи.

Для вирішення зазначених і попередження виникнення нових проблем у процесі **подальшого реформування територіальних громад на основі положень законодавства про об'єднання територіальних громад** необхідно:

- пришвидшити доопрацювання і внесення змін до перспективних планів формування територій громад областей на основі положень Методики формування спроможних територіальних громад, встановити чіткі терміни доопрацювання перспективних планів обласними держав-

ними адміністраціями, схвалення їх на обласному рівні та затвердження урядом;

- законодавчо врегулювати механізм приєднання територіальних громад до існуючих об'єднаних територіальних громад без проведення повторної повної процедури формування об'єднаної територіальної громади;

- забезпечити здійснення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади із залученням представників органів місцевого самоврядування та їх асоціацій, громадських організацій, міжнародної допомоги;

- визначити кількісні критерії, за яких у селі, що входить до складу об'єднаної територіальної громади, має обиратися староста. Це дасть змогу підвищити ефективність використання фінансових ресурсів і забезпечити належне представництво інтересів членів об'єднаної громади у виконавчих органах;

- організувати навчально-методичні семінари для представників територіальних виборчих комісій щодо проведення відповідних місцевих виборів, у т.ч. виборів старост населених пунктів, що входять до складу об'єднаних територіальних громад;

- удосконалити методичне забезпечення, підготувати рекомендації та проекти типових документів для забезпечення ефективного функціонування об'єднаних територіальних громад (порядок реєстрації, організація роботи ліквідаційних комісій, моделювання бюджетів тощо);

- внести зміни до законодавства, що регулює питання планування розвитку територій, щодо стратегічних планів розвитку об'єднаних територіальних громад, зокрема процедури розроблення й затвердження, структури документа тощо;

- запровадити механізми участі громадськості у виробленні органами місцевого самоврядування важливих управлінських рішень, зокрема з питань стратегії розвитку територіальної громади, затвердження статутів територіальних громад, проектів містобудівної документації тощо;

- законодавчо визначити механізми проведення загальних зборів громадян, громадських слухань, місцевих ініціатив, діяльності громадських рад, органів самоорганізації населення у спосіб прийняття нової редакції Закону України «Про органи самоорганізації населення»;

- законодавчо врегулювати питання проведення місцевих референдумів, оскільки з ухваленням Закону України «Про всеукраїнський референдум» у 2012 р. правовий механізм проведення місцевого референдуму, що є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення у спосіб прямого волевиявлення, було втрачено;

- вивчити доцільність надання органам самоврядування об'єднаних територіальних громад можливості брати довгострокові бюджетні зобов'язання за проектами державно-приватного партнерства, пов'язаними з розбудовою, відновленням та модернізацією інфраструктури у спосіб внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу.

16.5. ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ

Соціально-економічна динаміка регіонального розвитку в Україні протягом 2015 р. – I півріччя 2016 р. є непростотою та неоднозначною. Для одних регіонів минулий рік став періодом переоцінки традиційних цілей розвитку і пошуку нових шляхів виходу з кризових ситуацій. Інші регіони перебувають у сформованому раніше руслі руху і без додаткових зусиль не можуть віднайти нові шляхів розвитку. Всупереч складній макроекономічній ситуації саме регіональний рівень господарювання може стати точкою опори для відновлення стабільних тенденцій розвитку, зростання експортного потенціалу регіонів, пошуку нових ринків збуту товарів та опрацювання новітніх інструментів регулювання економічних процесів.

Звуження можливих джерел ресурсів, недосконала законодавча та інституційна база, неефективний менеджмент на місцях гальмують відновлення соціально-економічної стабільності в державі.

При цьому рамковими умовами, які визначатимуть можливості відновлення регіонів, є такі.

1. Обмеженість коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів для реалізації окремих заходів регіональної політики. У 2015 р. податок на нерухомість запроваджено як місцевий, на користь бюджетів місцевого самоврядування змінився розподіл надходжень від податку на доходи фізичних осіб, введено субвенції на підтримку інфраструктури об'єднаних територіальних громад, продовжують зростати надходження від єдиного податку до місцевих бюджетів тощо. Незважаючи на це, дотаційність місцевих бюджетів продовжує зростати: у 2015 р. частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів зросла до 59,1 % (на 2,7 відсоткового пункту порівняно з 2014 р.), при цьому трансферти спрямовувалися переважно на соціально-культурну сферу (субвенції із соціального захисту населення становили 38,3 %, інші субвенції – 12,4 %) ⁵¹⁰.

2. Покладання на громади функцій забезпечення повсякденних потреб та відповідальності за соціально-економічний розвиток території. Формування головного фінансового ресурсу громад визначається ефективністю господарського освоєння їх внутрішнього виробничого й ресурсного потенціалу. Каталізаторами зростання економіки регіонів з високою ймовірністю можуть стати галузі сільського господарства, будівництва, хімічної та гірничодобувної промисловості, вантажо- і пасажиро-перевезення, туризм.

⁵¹⁰ Децентралізація влади. Об'єднання громад (Переглянуто 14 липня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/region>

З огляду на зазначене, пріоритетними напрямками регіональної політики у 2016 р. мають стати такі.

1. Оновлення системи інституційного забезпечення регіонального розвитку, зокрема його стратегічного складника. У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року⁵¹¹ визначено регіональні орієнтири у межах стратегічних цілей. Як наслідок, підвищуються вимоги до регіональних стратегій (зокрема, щодо подолання декларативності чи надмірної деталізації) та планів їх реалізації.

2. Активізація новітніх інструментів регулювання регіонального розвитку. Інститутами, здатними підвищити ефективність розвитку регіонів, є агенції регіонального розвитку та державно-приватне партнерство. Економічному зростанню в регіонах сприятиме фінансування проектів регіонального розвитку за рахунок коштів з Державного фонду регіонального розвитку, формування точок зростання, пошук нових торговельних партнерів, перехід на інноваційне виробництво. У реалізації регіональної політики⁵¹² необхідним є запровадження територіально орієнтованого підходу, за якого секторальні політики міністерств спрямовуватимуться на розвиток регіонів з урахуванням їх специфіки.

3. Пошук додаткових (позабюджетних) ресурсів для реалізації заходів регіональної політики в умовах несприятливого інвестиційного клімату та впливу інвестицій і ресурсів. У кризових умовах для реалізації проектів громадам необхідно активізувати співробітництво з міжнародними організаціями, які надають технічну та дослідницьку допомогу.

4. Ефективна протидія загрозі появи «нових депресивних територій» на сході України, створення умов для соціально-економічного відновлення Донецької та Луганської областей. Це передбачає:

- досягнення солідарності в питанні відновлення Донбасу, консолідація суспільної думки щодо необхідності підтримки постраждалого населення і постконфліктного відродження економіки та інфраструктури регіону;
- збільшення можливостей та посилення відповідальності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України щодо встановлення режиму ведення господарської діяльності на постраждалих територіях та взаємодії з рештою території країни;
- поширення застосування нових інструментів стимулювання регіонального економічного розвитку, використання яких дало позитивний ефект і стало каталізатором зростання (фінансування проектів розвитку за кошти Державного фонду регіонального розвитку, країн-донорів та міжнародних фінансових організацій, стимулювання державно-приватного партнерства, формування кластерів тощо);

⁵¹¹Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

⁵¹²Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку створить конструктивний діалог між центральними і місцевими органами виконавчої влади / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – 2016. – 2 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248869804&cat_id=244277212

- розширення переліку проектів міжрегіонального співробітництва підприємств Донбасу з метою збереження ринків збуту промислової продукції і збереження коопераційних зв'язків із підприємствами сусідніх регіонів;
- відновлення діяльності та підтримка сегментів малого підприємництва, насамперед у торгівлі, пасажирських і вантажних перевезеннях, побутовому обслуговуванні населення;
- створення умов для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, які мають намір повернутися на рідні території;
- відновлення в повному обсязі виплат заробітної плати й соціальних платежів на територіях, підконтрольних Україні, недопущення подальшого зростання заборгованості з оплати праці;
- розширення практики організації громадських робіт з метою створення тимчасових робочих місць для вивільнених працівників підприємств Донбасу і жителів, що повертаються в регіон;
- сприяння подальшому розвитку зовнішньоекономічного співробітництва підприємств сходу України з партнерами в країнах Європейського Союзу.

5. Пошук нових зовнішньоторговельних партнерів для регіональних виробників. З цією метою необхідно упорядкувати процедури та пришвидшити перехід на технічні стандарти ЄС, розробити пропозиції для місцевих органів стосовно перегляду асортименту продукції на експорт, зокрема для продукції важкої і хімічної промисловості, машинобудування, інноваційних технологій. Місцевим органам доцільно вжити заходів для рекламування продукції своїх виробників у спосіб участі в міжнародних економічних та інвестиційних форумах, ярмарках інвестиційних пропозицій. Це важливо для укладання угод про співробітництво з іноземними підприємствами, розширення взаємодії з торгово-промисловими палатами інших країн та просування продукції українських виробників на міжнародні ринки, у т.ч. країн Близького Сходу, Середньої Азії та ін.

На регіональному рівні необхідно зберегти осередки зростання, не допустити їх згортання і шукати можливості поширення стабілізаційних тенденцій на інші території. Зусиллями лише кількох регіонів питання щодо забезпечення соціально-економічної стійкості в межах країни вирішити складно, тому значну увагу вдосконаленню інструментів регулювання розвитку регіонів має приділяти держава. Від того, наскільки успішно і швидко відбудуться ці конструктивні зміни, залежать перспективи відновлення країни як території добробуту, стабільності та безпеки.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ГОРБУЛІН
Володимир Павлович

директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України – *керівник авторського колективу*

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України – *заступник керівника авторського колективу*

ЛЯШЕНКО
Олександра Миколаївна

учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – *заступник керівника авторського колективу*

ВСТУП

ГОРБУЛІН
Володимир Павлович

директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України

КОНОНЕНКО
Костянтин Анатолійович

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень

КОНОНЕНКО
Сергій Володимирович

радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник

ЛЯШЕНКО
Олександра Миколаївна

учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

РЕЗНІКОВА
Ольга Олександрівна

завідувач відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України

РОЗУМНИЙ
Максим Миколайович

керівник Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України

ЦИГАНОВ
Віктор Васильович

радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

РОЗДІЛ 1. ГЛОБАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

КОНОНЕНКО Костянтин Анатолійович	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень – <i>керівник розділу</i>
АЛЕКСАНДРОВ Олег Святославович	завідувач відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
БЕСЕЛОВСЬКИЙ Андрій Іванович	провідний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
КАРАКУЦ Андрій Миколайович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
ЯВОРСЬКА Галина Михайлівна	головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філологічних наук, професор

РОЗДІЛ 2. ПРОТИДІЯ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ

КОНОНЕНКО Костянтин Анатолійович	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень – <i>керівник розділу</i>
ГОРОВЕНКО Валентин Костянтинович	завідувач відділу проблем воєнної та воєно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень
КРАВЧЕНКО Валерій Вікторович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
МІСЮРА Андрій Олександрович	заступник завідувача відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
РЕЗНІКОВА Ольга Олександрівна	завідувач відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України

РОЗДІЛ 3. ЗМІЦНЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

КОНОНЕНКО Костянтин Анатолійович	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень – <i>керівник розділу</i>
БЕГМА Віталій Миколайович	головний науковий співробітник відділу проблем воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, доцент
ГАЛУГАН Наталія Володимирівна	головний спеціаліст відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ГОРОВЕНКО Валентин Костянтинович	завідувач відділу проблем воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень
ЛЯШЕНКО Олександра Миколаївна	учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор
ПАЛИВОДА Володимир Олександрович	головний спеціаліст відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
РЕЗНІКОВА Ольга Олександрівна	завідувач відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України
СВЕРГУНОВ Олександр Олексійович	провідний науковий співробітник відділу проблем воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук, доцент
ТЮТЮННИК Вадим Петрович	провідний науковий співробітник відділу проблем воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат військових наук, доцент
ЦЮКАЛО Віктор Юрійович	старший науковий співробітник відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ШЕМАЄВ Володимир Миколайович	головний науковий співробітник відділу проблем воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор військових наук, професор

ШЕМАЄВА
Людмила Григорівна

завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

ШИМОВ
Юрій Юрійович

старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

При підготовці розділу 3 враховані пропозиції експертів

БРЕЖНЄВА
Тетяна Вікторівна

завідувач відділу Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпро, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

ЇЖАК
Олексій Іванович

заступник директора з наукової роботи Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпро

ІВАНОВА
Ірина Миколаївна

головний консультант Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони, кандидат економічних наук

МЕРНІКОВ
Геннадій Іванович

учений секретар Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпро, кандидат історичних наук

ШЕВЦОВ
Анатолій Іванович

директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпро, доктор технічних наук, професор

ШЕХОВЦОВ
Володимир Степанович

завідувач відділу Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпро, доктор технічних наук, професор

РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ НЕСИЛОВОЇ ДЕОКУПАЦІЇ

ЛЯШЕНКО
Олександра Миколаївна

учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – *керівник розділу*

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

БАЗИЛЮК Ярослава Борисівна	завідувач відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент
ВЕНЦОВСЬКИЙ Дмитро Юрійович	завідувач сектору зовнішньоекономічної безпеки відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДАВИДЕНКО Сергій Васильович	завідувач сектору макроекономічного регулювання відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент
ДЕГТЕРЕНКО Анастасія Миколаївна	завідувач сектору етнополітики відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, доцент
ДЖАБРАІЛОВ Руслан Аятшахович	заступник завідувача відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Інституту економіко-правових досліджень НАН України, доктор юридичних наук, доцент
ДУБОВ Дмитро Володимирович	завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник
ЗАБЛОДСЬКА Інна Володимирівна	директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, доктор економічних наук, професор
ЗДІОРУК Сергій Іванович	провідний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України
ЗУБЧЕНКО Сергій Олександрович	головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
КАРАВАЄВ Вадим Сергійович	головний консультант Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
КАПЛАН Юлія Борисівна	головний консультант відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
КАСПЕРОВИЧ Юлія Володимирівна	головний консультант відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук

РОЗУМНИЙ
Максим Миколайович

керівник Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України

СТЕПИКО
Михайло Тимофійович

головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

ТУПЧІЄНКО
Дмитро Леонідович

експерт *USAID* та ЄС з питань верховенства права, магістр європейської політичної економії

ШАРОВ
Олександр Миколайович

головний науковий співробітник відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

УСТИМЕНКО
Володимир Анатолійович

директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України

ШЕВЧЕНКО
Ольга Валеріївна

завідувач сектору вирівнювання регіонального розвитку відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ШЕМАЄВА
Людмила Григорівна

завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

При підготовці розділу 4 враховані пропозиції експертів

ВАСИЛЬЧУК
Наталія Олександрівна

старший науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень НАН України, кандидат економічних наук

ДЖУМАГЕЛЬДІЄВА
Гульнара Джумадурдієвна

завідувач сектору проблем господарського використання природних ресурсів відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Інституту економіко-правових досліджень НАН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ГРЕЧАНА
Світлана Іванівна

старший науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень НАН України, кандидат економічних наук, доцент

КРЕМЕНОВСЬКА
Ірина Володимирівна

в.о. ученого секретаря Інституту економіко-правових досліджень НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

КУПЧУК
Ірина Володимирівна

незалежний експерт

ПЕРЕПЕЛЮКОВА
Олена Василівна

науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень НАН України, кандидат економічних наук

ПОПОВА
Ірина Анатоліївна

старший науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

РОГОЗЯН
Юлія Сергіївна

старший науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень НАН України, кандидат економічних наук

САПРИКІНА
Марина Анатоліївна

керівник експертної організації Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності»

РОЗДІЛ 5. **УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ ГЕОПОЛІТИКИ:** **ІНТЕРЕСИ ТА МОЖЛИВОСТІ**

КОНОНЕНКО
Костянтин Анатолійович

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень – *керівник розділу*

АЛЕКСАНДРОВ
Олег Святославович

завідувач відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ЯВОРСЬКА
Галина Михайлівна

головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філологічних наук, професор

РОЗДІЛ 6. **НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ** **ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

КОНОНЕНКО
Костянтин Анатолійович

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень – *керівник розділу*

АЛЕКСАНДРОВ
Олег Святославович

завідувач відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ГОНЧАРУК Андрій Захарович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
КАРАКУЦ Андрій Миколайович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
КРАВЧЕНКО Валерій Вікторович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
КОШОВИЙ Сергій Анатолійович	головний спеціаліст відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ПАРАХОНСЬКИЙ Борис Олександрович	головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

РОЗДІЛ 7.

РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

РОЗУМНИЙ Максим Миколайович	керівник Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України – <i>керівник розділу</i>
ДАНИЛЯК Олександр Олександрович	завідувач сектору інституційного аналізу відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління
ДЖИГА Тетяна Василівна	головний консультант відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, доцент
КАРАВАЄВ Вадим Сергійович	головний консультант Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
МАКАРОВ Гліб Валерійович	завідувач сектору суспільно-політичних процесів відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук

ПАВЛЕНКО
Ірина Анатоліївна

заступник керівника Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук

СИДОРОВИЧ
Ярослав Мар'янович

керівник Головного департаменту з питань впровадження реформ Адміністрації Президента України

ЯНШЕВСЬКИЙ
Сергій Олександрович

головний консультант відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук

РОЗДІЛ 8.

ЗАВДАННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

ЯБЛОНСЬКИЙ
Василь Миколайович

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент – *керівник розділу*

БАКАЛЬЧУК
Владислава Олегівна

старший науковий співробітник відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

ВАЛЕВСЬКИЙ
Олексій Леонідович

провідний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління

ГОРЄЛОВ
Денис Миколайович

головний спеціаліст Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень

ДЕГТЕРЕНКО
Анастасія Миколаївна

завідувач сектору етнополітики відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, доцент

КОРНІЄВСЬКИЙ
Олександр Анатолійович

головний науковий співробітник відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

ЛОЗОВИЙ
Віталій Станіславович

головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор історичних наук, професор

ОПАЛЬКО
Юрій Володимирович

завідувач сектору громадянського суспільства відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень

ПАЛІЙ
Ганна Олександрівна

головний консультант відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук

ТОКМАН
Володимир Валерійович

заступник завідувача відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

РОЗДІЛ 9.

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА: ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

ДУБОВ
Дмитро Володимирович

завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник – керівник розділу

БАРОВСЬКА
Анастасія Валеріївна

головний консультант відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління

ГНАТЮК
Сергій Леонідович

головний консультант відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства, кандидат історичних наук

ГУЦАЛ
Світлана Анатоліївна

завідувач сектору міжнародного співробітництва та протокольних заходів Національного інституту стратегічних досліджень

ІСАКОВА
Тамара Олегівна

головний спеціаліст відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень

КОВАЛЬ
Ірина Олександрівна

головний спеціаліст відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень

ОЖЕВАН
Микола Андрійович

головний науковий співробітник відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

ЧЕРНЕНКО
Тетяна Василівна

завідувач відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

РОЗДІЛ 10. ПРІОРИТЕТИ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ

ЯБЛОНСЬКИЙ Василь Миколайович	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент – <i>керівник розділу</i>
ЗДІОРУК Сергій Іванович	провідний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України
ЗУБЧЕНКО Сергій Олександрович	головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
ЩЕНКО Андрій Юрійович	старший науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
КАРПЕНКО Микола Миколайович	завідувач сектору науково-освітньої політики відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
ЛИТВИНЕНКО Олександр Миколайович	головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ЛОЗОВИЙ Віталій Станіславович	головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор історичних наук, професор
РОЗУМНА Оксана Петрівна	завідувач сектору культурної політики відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ТОКМАН Володимир Валерійович	заступник завідувача відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ЧЕРНЕНКО Тетяна Василівна	завідувач відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

РОЗДІЛУ 11. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

БАЗИЛЮК Ярослава Борисівна	завідувач відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент – <i>керівник розділу</i>
ВЛАСЮК Олександр Степанович	перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України
ВЕНЦКОВСЬКИЙ Дмитро Юрійович	завідувач сектору зовнішньоекономічної безпеки відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ВОЛОШИН Володимир Іванович	директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ГУБАРЄВА Ірина Олегівна	старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку і конкурентоспроможності НДЦ ІПР НАН України, доктор економічних наук, доцент
ДАВИДЕНКО Сергій Васильович	завідувач сектору макроекономічного регулювання відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент
КАСПЕРОВИЧ Юлія Володимирівна	головний консультант сектору бюджетної децентралізації відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук
КИЗИМ Микола Олександрович	директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, член-кореспондент НАН України
ЛЯПІН Дмитро Вадимович	старший науковий співробітник сектору макроекономічного регулювання відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук, заслужений економіст України

ПОКРИШКА Дмитро Степанович	головний спеціаліст відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ПРОКОФ'ЄВА-ЯНЧИЛЕНКО Дарія Михайлівна	помічник Голови Служби безпеки України, доктор юридичних наук
ВЛАСЮК Тарас Олександрович	завідувач відділу навчально-наукового та методичного забезпечення Інституту вищих керівних кадрів Національної академії державного управління, кандидат економічних наук
УС Іван Васильович	головний спеціаліст відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ШАРОВ Олександр Миколайович	головний науковий співробітник відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор
ШЕМАЄВА Людмила Григорівна	завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук

При підготовці розділу 11 враховані пропозиції експертів

БЕРЕЖНИЙ Ярослав Вікторович	завідувач сектору аналізу внутрішньої політики Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління
ВАСИЛЬЦІВ Тарас Григорович	заступник директора Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові, доктор економічних наук, професор
ГАЛУГАН Наталія Володимирівна	головний спеціаліст відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ІВАНОВ Юрій Борисович	заступник директора Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, доктор економічних наук, професор
МАТЮШЕНКО Ігор Юрійович	старший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку і конкурентоспроможності Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат технічних наук, професор
МИХАЙЛЕНКО Дар'я Олександрівна	докторант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат економічних наук

ОДОТЮК
Ігор Васильович

старший науковий співробітник відділу інноваційної політики, економіки і організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», доктор економічних наук

САЛІХОВА
Олена Борисівна

провідний науковий співробітник відділу інноваційної політики, економіки і організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», доктор економічних наук

СЕВОСТЬЯНОВА
Ганна Сергіївна

аспірант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України

ЧЕЧЕТОВА-ТЕРАШВІЛІ
Тетяна Михайлівна

докторант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат економічних наук

ШЕХЛОВИЧ
Андріана Михайлівна

аспірант Національного інституту стратегічних досліджень

ШЛИКОВА
Вікторія Олександрівна

молодший науковий співробітник відділу інноваційного розвитку і конкурентоспроможності Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат економічних наук

РОЗДІЛ 12. **ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ**

ШЕМАЄВА
Людмила Григорівна

завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – *керівник розділу*

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

ГЛАДКИХ
Дмитро Михайлович

завідувач сектору грошово-кредитної політики відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

КАСПЕРОВИЧ
Юлія Володимирівна

головний консультант відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук

КОРЕНЬ
Наталія Василівна

завідувач сектору бюджетної децентралізації відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ЛОНДАР
Лідія Панасівна

провідний науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

ЧЕРНЮК
Ольга Станіславівна

старший науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ЮРКІВ
Надія Ярославівна

головний науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, доцент

РОЗДІЛ 13.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ПАДІННЮ ЖИТТЄВОГО РІВНЯ НАСЕЛЕННЯ

ЛІБАНОВА
Елла Марленівна

директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, професор, академік НАН України заслужений діяч науки і техніки України – *керівник розділу*

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

ЦИМБАЛ
Олександр Іванович

завідувач відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник

БАЛАКІРЄВА
Ольга Миколаївна

завідувач відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки та прогнозування НАН України, кандидат соціологічних наук

БЛИЗНЮК
Вікторія Валеріївна

завідувач відділу соціально-економічних проблем праці ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ГЕРАСИМЕНКО
Ганна В'ячеславівна

провідний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ДЕЄВА Надія Миколаївна	головний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України
ЗВОНАР Віктор Павлович	старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ЛЬІЧ Людмила Миколаївна	старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук, доцент
КОВАЛЬ Олександр Пилипович	головний науковий співробітник відділу соціальної безпеки Національного Інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент
КОВЯЗИНА Кароліна Олександрівна	головний консультант сектору управління соціальними ризиками відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат соціологічних наук
КОЛОМІЄЦЬ Олександра Олександрівна	головний консультант сектору проблем людського розвитку відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук
КРИМОВА Марія Олександрівна	старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук
КУРИЛО Ірина Олексіївна	завідувач відділу демографічних процесів та демографічної політики Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, професор
ЛІСОГОР Лариса Сергіївна	завідувач відділу соціальних проблем ринку праці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, професор
МАКАРОВА Олена Володимирівна	заступник директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, член-кореспондент НАН України

МАЛИНОВСЬКА
Олена Анатоліївна

головний науковий співробітник відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук здержавного управління, старший науковий співробітник, заслужений економіст України

НОВАК
Ірина Миколаївна

провідний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ПОЛЯКОВА
Світлана Володимирівна

провідний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ТКАЧЕНКО
Лідія Григорівна

провідний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ЧЕРЕНЬКО
Люди́ла Миколаї́вна

завідувач сектору досліджень рівня життя населення Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ЯКУШЕНКО
Любов Миколаївна

головний спеціаліст відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ЯЦЕНКО
Любов Дмитрівна

завідувач сектору проблем людського розвитку відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

При підготовці розділу 13 враховані пропозиції експертів

ІВАНКЕВИЧ
Віктор Вікторович

заступник міністра соціальної політики України – керівник апарату

ІЛЯШ
Ольга Ігорівна

головний науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Львові, доктор економічних наук, професор

ЯЦЕНКО
Наталія Петрівна

завідувач комунікаційно-видавничого відділу Національного інституту стратегічних досліджень, заслужений журналіст України

РОЗДІЛ 14. ЗАВДАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

СОБКЕВИЧ Оксана Володимирівна	завідувач відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник – <i>керівник розділу</i>
ВЛАСЮК Олександр Степанович	перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України
БЕЛАШОВ Євген Володимирович	головний спеціаліст відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень
МИХАЙЛИЧЕНКО Катерина Миколаївна	завідувач сектору з питань розвитку транспортної інфраструктури відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
РУСАН Віталій Миколайович	завідувач сектору продовольчої безпеки відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ШЕВЧЕНКО Анастасія Валеріївна	завідувач сектору промислової політики відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень

РОЗДІЛ 15. ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ, ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

СУХОДОЛЯ Олександр Михайлович	завідувач відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор – <i>керівник розділу</i>
БІРЮКОВ Дмитро Сергійович	завідувач сектору з питань захисту критичної інфраструктури та техногенної безпеки відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук

БОБРО
Дмитро Геннадійович

провідний науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат фізико-математичних наук

ІВАНЮТА
Сергій Петрович

головний консультант відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

НАСВІТ
Олег Іліодорович

старший науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

При підготовці розділу 15 враховані пропозиції експертів

БУЧИК
Володимир Сергійович

директор Департаменту стратегічного розвитку Держенергоефективності, кандидат наук з державного управління

ПОДОЛЕЦЬ
Роман Здиславович

завідувач сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

РОЗДІЛ 16.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ АГРЕСІЇ

ДВІГУН
Алла Олександрівна

завідувач відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – *керівник розділу*

ВАЛЮШКО
Іван Васильович

головний спеціаліст Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень

ЖУК
В'ячеслав Іванович

експерт з питань регіональної політики ГО «Інститут суспільно-економічних досліджень»

ОЛІЙНИК
Даниїла Іллівна

головний науковий співробітник відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України

ПАВЛЮК
Алла Петрівна

завідувач сектору розвитку місцевого самоврядування та децентралізації відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ШЕВЧЕНКО
Ольга Валеріївна

завідувач сектору вирівнювання регіонального розвитку відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

При підготовці розділу 16 враховані пропозиції експертів

ІВАНОВА
Ольга Юріївна

завідувач сектору дерегулювання підприємницької діяльності відділу промислової політики та енергетичної безпеки Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат економічних наук, доцент

КИЗИМ
Микола Олександрович

директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, член-кореспондент НАН України

КОЗИРЄВА
Олена Вадимівна

докторант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат економічних наук, доцент

КРАСНОНОСОВА
Олена Миколаївна

старший науковий співробітник сектору проблеми регіонального розвитку та децентралізації відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат економічних наук, доцент

СЕМИГУЛІНА
Ірина Борисівна

молодший науковий співробітник сектору макроекономічного аналізу та прогнозування відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України

ТУР
Олена Василівна

науковий співробітник сектору макроекономічного аналізу та прогнозування відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат економічних наук

ЯРОШЕНКО
Ігор Васильович

завідувач відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, кандидат економічних наук

ПРО СТРАТЕГІЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ «УКРАЇНА – 2020»

ШИМКІВ Дмитро Анатолійович,
Заступник Глави
Адміністрації Президента України,
секретар Національної ради реформ

СИДОРОВИЧ Ярослав Мар'янович,
керівник Головного департаменту
з питань впровадження реформ
Адміністрації Президента України

На початку 2015 року було презентовано Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», яка була схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5. Це генеральний план перетворення країни на сучасну європейську державу, що визначає цілі, напрямки, пріоритети розвитку країни, а також показники досягнення цих цілей. Стратегією було визначено амбіційні плани і встановлено чіткі показники, за якими здійснювалися перетворення в країні протягом 2015 року і продовжуються реформи у поточному році.

Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Задля цього визначено чотири вектори, за якими здійснюватиметься рух упродовж п'яти років:

вектор розвитку – це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя;

вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності;

вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах;

вектор гордості – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

Стратегія, в рамках названих чотирьох векторів руху, передбачає реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави.

Першочерговими у Стратегії визначено десять реформ і програм: реформа системи національної безпеки та оборони, оновлення влади та антикорупційна реформа, судова реформа, реформа правоохоронної системи, децентралізація та реформа державного управління, дерегуляція та розвиток підприємництва, реформа системи охорони здоров'я, податкова реформа, програма енергонезалежності, програма популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі.

Крім того, реалізація Стратегії передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм.

Головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Відповідальність влади – провести реформи, забезпечити баланс інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом, просто, прозоро та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотримання прав людини.

Відповідальність бізнесу – підтримувати та розвивати державу, бізнес-середовище та громадянське суспільство, сумлінно сплачувати податки, здійснювати ефективні інвестування в економіку держави, дотримуватися принципів чесної праці та конкуренції.

Відповідальність громадянського суспільства – контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно додержуватися Конституції та законів України.

Стратегія – це не єдиний орієнтир, на який спиралася країна. На її основі було розроблено та впроваджується низка програмних документів.

Незважаючи на те, що заплановані реформи реалізуються на тлі певних суттєвих викликів та ризиків, одним з яких є збройний конфлікт на сході України, на сьогодні вже є помітні результати та досягнення.

Щодо розвитку

Реформи, що імплементуються у напрямі полегшення ведення бізнесу в Україні, крок за кроком піднімають Україну по сходинках у рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу».

У рамках **рейтингового дослідження «Ведення бізнесу – 2016»** Україна посіла 83-тє місце, поліпшивши минулорічний результат на 4 позиції з урахуванням корегувань Світового банку за підсумками року.

Довідково. Станом на дату видання Указу показник на 2015 р. становив 96, а за результатами корегувань (листопад 2015 року) його значення складало вже 87.

Найкращого результату вдалося досягти за показником «Реєстрація підприємств», за яким Україна піднялася з 70-го на 30-тє місце. Також

досягнуто прогрес за показником «Реєстрація власності» – Україна піднялася на 3 позиції (з 64-го на 61-ше місце). За показником «Підключення до електромереж» Україна зайняла 137-ме місце, піднявшись на 1 позицію.

Проведення реструктуризації зовнішнього боргу України, домовленість про яку досягнута за підтримки міжнародних партнерів, позитивно вплинула на **кредитні рейтинги України**. Рейтинг по довгострокових і короткострокових зобов'язаннях України в іноземній валюті, що розраховується міжнародним рейтинговим агентством *Standard & Poor's (S&P)*, було підвищено з *SD/D* (вибірковий дефолт) до *B-/B* і 19 жовтня 2015 року встановлено прогноз – стабільний. Станом на червень 2016 року вказаний показник підтверджено. Підняття рейтингу відображає поступове впровадження Урядом реформ, які підтримують фіскальну, фінансову та економічну стабілізацію, поряд з поліпшенням деяких зовнішніх індикаторів України.

Реструктуризація боргу посилює позиції економіки України і є важливою передумовою для економічного зростання. Це позитивно впливає на показник співвідношення боргу до ВВП, сприяє покращенню платоспроможності країни та її платіжного балансу.

За показником **глобальної конкурентоспроможності**, за оцінками Всесвітнього Економічного Форуму, Україна у 2015 році зайняла 79-ту позицію, покращивши показник 2013 року на 5 позицій.

Одним з індикаторів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» визначено підвищення до 2020 року **ВВП (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу**, який розраховує Світовий банк, до 16 000 дол. США. За даними, розміщеними на офіційному сайті Світового банку, за підсумками 2013 року **ВВП (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу**, склав 8 629,9 дол. США, за підсумками 2014 року – 8 666,9 дол. США. Складна економічна ситуація не дозволила нам продемонструвати прогрес у динаміці цього показника. У 2015 році його значення, за оцінками Світового банку, – 7 915,9 дол. США.

Що стосується **іноземних інвестицій**, то наразі іноземні інвестори дещо уповільнили інвестування української економіки у зв'язку зі збройним конфліктом на сході України, анексією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, посиленням ризику розбалансування платіжного балансу.

Водночас реалізація реформ, а також продовження співпраці з міжнародними фінансовими організаціями сприятимуть розширенню інвестиційних джерел, які вкрай необхідні, зокрема, для реалізації проектів з розвитку інфраструктури та відбудови постраждалих територій на сході України. Все це складе основу для поживлення економічної діяльності.

Щодо безпеки

Одним із стратегічних індикаторів реалізації Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" є забезпечення витрат на національну безпеку і оборону на рівні не менше 3 відсотків від валового внутрішнього продукту. Водночас, зважаючи на складну воєнно-політичну ситуацію, яка склалася

внаслідок збройної агресії Росії проти України, положеннями Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України, затвердженими указами Президента України від 26 травня 2015 р. № 287 і від 24 вересня 2015 р. № 555 відповідно, передбачено щорічно спрямовувати на бюджетне фінансування сектору безпеки і оборони не менше 5 відсотків запланованого обсягу валового внутрішнього продукту, у тому числі на оборону – не менше 3 відсотків запланованого обсягу валового внутрішнього продукту.

У 2015 році на оборону і безпеку держави спрямовано загальний ресурс у сумі 95,8 млрд грн, або майже 5 % від ВВП, що у 1,5 раза більше порівняно з 2014 роком.

У 2016 році заплановано спрямувати на відповідну мету ресурс на рівні 5 % ВВП.

Активізація дій у напрямі подолання корупції вже дала змогу отримати позитивні тенденції у цій сфері. Позиція України в **рейтингу сприйняття корупції**, що розраховується *Transparency International*, у 2015 році підвищилася на дванадцять пунктів (зі 142-го до 130-го місця). Зростання індексу Україні вдалося досягти, зокрема, завдяки створенню нових антикорупційних органів та більш критичному ставленню суспільства до корупціонерів. Про це свідчать дані дослідження *Bertelsmann Foundation Transformation Index*, які враховуються при визначенні *CPI*.

Рівень довіри до міліції очікувано спадає. Натомість спостерігається стрімке зростання довіри до **новоствореної поліції**. Нова патрульна поліція – це чесна поліція з нормальною заробітною платою, що має навички і мету – захищати українських громадян. Рівень довіри до поліцейських лише у Києві досягає 80 %. Загалом, за оцінками експертів, рівень довіри до поліцейських в країні становить близько 60 % проти зниження довіри до міліції до 20 % (жовтень 2015 року).

Певна динаміка спостерігається у відношенні **показника довіри до суддів** (травень 2015 року – 9 %, 2014 рік – 12 %). Водночас розраховуємо на позитивні зрушення від започаткованих реформ у суддівській гілці. Наразі ухвалено ключові законодавчі зміни у напрямі судової реформи. Серед таких слід відмітити зміни до Конституції України щодо правосуддя, ухвалений новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Значно посилено **рівень енергетичної безпеки України**, насамперед шляхом суттєвої диверсифікації маршрутів енергопостачання та зниження залежності від традиційного постачальника газу зі східного напрямку. В загальному обсязі імпортованого газу для України частка російського газу в 2015 році зменшилася вдвічі порівняно з попереднім роком – до 37 %. Важливим результатом цього значного досягнення стала газова незалежність від Росії під час опалювального сезону 2015 – 2016 років.

Щодо відповідальності

Показник, що демонструє **середню тривалість життя** українців, протягом останніх років залишається на приблизно однаковому рівні (середня очікувана тривалість життя при народженні у 2011 році – 71,02 р., у 2015 році – 71,38 р.). Однак слід ураховувати, що суттєвий вплив на цей показник має система охорони здоров'я, яка сьогодні знаходиться в стадії реформування. Успішна реалізація реформ у системі матиме позитивне відображення на тривалості життя наших громадян.

З 1 січня 2015 року впроваджено комплекс заходів в частині бюджетної децентралізації, що створило передумови для збільшення фінансової спроможності місцевих бюджетів. Підсумки 2015 року та I півріччя 2016 р. в цілому демонструють позитивні зрушення на цьому шляху.

Довідково. За інформацією Мінфіну України, надходження до загального фонду місцевих бюджетів за 2015 рік проти 2014 року (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) зросли на 42,1 %, або на 29,6 млрд гривень. На 10,1 млрд грн, або на 23,1 %, зросли надходження податку на доходи фізичних осіб; на 3,4 млрд грн, або на 30,3 %, – надходження плати за землю. Майже 7,7 млрд грн місцеві бюджети одержали від запровадженого з 1 січня 2015 року акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, 736,9 млн грн – від податку на нерухоме майно.

У I півріччі 2016 року, порівняно з січнем-червнем 2015 року (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) доходи загального фонду місцевих бюджетів зросли на 21,2 млрд грн, або на 48,5 %. На 11,5 млрд грн, або на 48,7 %, зросли надходження податку на доходи фізичних осіб, на 4,0 млрд грн, або на 60,7 %, надходження плати за землю. 5,3 млрд грн місцеві бюджети одержали від акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, 0,6 млрд грн – від податку на нерухоме майно.

Питома вага доходів місцевих бюджетів (із врахуванням обсягів міжбюджетних трансфертів) у доходах зведеного бюджету за підсумками 2015 року склала 45,2 %, за I півріччя 2016 року – 49,9 %.

Рівень проникнення послуг доступу до мережі Інтернет, за звітами Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, збільшився за 2015 рік з 9,2 до 11,6 абонента у розрахунку на 100 осіб. Збільшення проникнення послуг доступу до мережі Інтернет передусім зумовлено стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних, інноваційних технологій, розширенням асортименту телекомунікаційних послуг, що надаються споживачам телекомунікаційних послуг. Натомість сам ринок оцінює цей показник в 14,1 абонента у розрахунку на 100 осіб.

Щодо гордості

Рівень гордості за належність до українців залишається на високому рівні: рівень патріотизму українців у 2016 році складає 74% (з аналітичної доповіді Центра Разумкова).

У 2015 році покращився показник **кількості фільмів у широкому прокаті українського виробництва** – на 3 пункти з 7 у 2014 році до 10 фільмів.

ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ РЕФОРМ ТА ІНШИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМ

ШИМКІВ Дмитро Анатолійович,
Заступник Глави
Адміністрації Президента України,
секретар Національної ради реформ

СИДОРОВИЧ Ярослав Мар'янович,
керівник Головного департаменту
з питань впровадження реформ
Адміністрації Президента України

З метою забезпечення політичного консенсусу у процесі проведення реформ, подальшого впровадження ефективної єдиної державної політики реформ Указом Президента України від 13 серпня 2014 року № 644 утворено Національну раду реформ як спеціальний консультативно-дорадчий орган при Президентові України.

Національна рада реформ складається з представників усіх зацікавлених сторін та є майданчиком для пошуку консенсусу і прийняття рішень.

До складу Національної ради реформ входять Президент України, Прем'єр-міністр України та Голова Верховної Ради України, Голова Національного банку України, віце-прем'єр-міністри, міністри, голови комітетів Верховної Ради України, народні депутати України, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, керівництво Адміністрації Президента України, представники громадянського суспільства. У засіданнях також постійно беруть участь представники бізнес-асоціацій та керівники інших органів державної влади, які запрошуюються відповідно до теми засідання.

Засідання Національної ради реформ проводяться в міру потреби, але не рідше одного разу на два місяці, і скликаються одним із співголів Виконавчого комітету реформ за дорученням Голови Національної ради реформ.

Рішення Національної ради реформ приймається більшістю голосів присутніх на засіданні членів Національної ради реформ за умови підтримки рішення Головою Національної ради реформ – Президентом

України, а також членами Національної ради реформ – Головою Верховної Ради України і Прем'єр-міністром України.

За результатами засідання Національної ради реформ оформляється протокол, у якому фіксуються прийняті рішення. Рішення Національної ради реформ реалізуються шляхом видання в разі потреби актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України тощо, підготовки та внесення на розгляд Верховної Ради України відповідних законопроектів.

Основні завдання, які стоять перед Національною радою реформ:

- визначення напрямів та пріоритетів реформ для забезпечення впровадження Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», реалізації національних інтересів та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, вироблення єдиної, узгодженої державної політики, напрацювання стратегії та механізмів впровадження реформ;
- забезпечення досягнення консенсусу у питаннях впровадження реформ між Президентом України, органами державної влади та громадянським суспільством;
- сприяння скоординованій реалізації реформ, забезпечення моніторингу ефективності їх реалізації;
- узгодження позицій щодо ресурсної підтримки процесів розроблення і впровадження реформ;
- визначення пріоритетів нормативного та розпорядчого забезпечення практичної реалізації реформ;
- розгляд пропозицій щодо планування реформ.

З установчого засідання Національної ради реформ від 24 грудня 2014 року було проведено 20 засідань (грудень 2014 р. – липень 2016 р.), на яких розглянуто, проаналізовано та обговорено понад 30 тем, пов'язаних із просуванням реформ та впровадженням змін, ухвалено близько 300 рішень Національної ради реформ.

Основні теми, які обговорювалися на засіданнях Національної ради реформ, стосувалися таких питань:

- Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»;
- План законодавчого забезпечення реформ в Україні;
- План пріоритетних дій Уряду на 2016 рік;
- виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом;
- стан виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України;
- статус антикорупційної, судової, податкової реформ, реформи правоохоронної системи, державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, управління державними підприємствами та Укрзалізниці, фінансового сектору, державних закупівель, децентралізації, освіти та науки, реформи в сфері охорони здоров'я, в енергетичному секторі і секторі АПК, реформи регуляторів на ринках природних монополій та фінансових ринках;

- стан дерегуляції економіки та залучення інвестицій;
- реформа політики у сфері конкуренції: демонополізація та розвиток конкурентного середовища;
- питання деофшоризації;
- законопроекти, пов'язані з реалізацією програми співпраці України з Міжнародним валютним фондом;
- стан підготовки Міжнародної донорської конференції на підтримку України та Плану відновлення України 2015 – 2017;
- статус ініціативи *Digital Ukraine* («Цифрова Україна»);
- стан реалізації програми просування інтересів України у світі;
- концепція Фонду енергоефективності та інші заходи з підвищення енергоефективності;
- система моніторингу успішності впровадження реформ;
- стан координації реформ;
- результати діяльності Національної ради реформ у 2015 році та план на 2016 рік.

Серед основних результатів діяльності Національної ради реформ:

- надання системи координат і визначення стандартів у підготовці та впровадженні реформ. Члени Національної ради реформ схвалили візію розвитку країни – Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», визначили пріоритетні реформи і відповідальних за них, схвалили систему моніторингу прогресу реформ;
- створення Цільових команд реформ за пріоритетними напрямками з метою розробки і впровадження реформ. До відповідних цільових команд увійшли представники міністерств, інших державних установ, комітетів Верховної Ради України, місцевих органів влади, представники міжнародних та неурядових організацій, професійних та бізнес-асоціацій, інші експерти та фахівці;
- надання платформи для пошуку політичного консенсусу щодо змісту і темпів реформ та консолідації думок і зусиль головних стейкхолдерів. Так, на засіданнях Національної ради реформ знайдено політичний консенсус щодо реформи запобігання та протидії корупції, реформи прокуратури та Укрзалізниці, реформи освіти та державних закупівель, децентралізації та фінансового сектору й інших реформ та ініціатив;
- здійснення модераторських функцій щодо суперечливих та проблемних питань, пов'язаних із реалізацією реформ. Зокрема, на засіданнях Національної ради реформ заслуховувались різні варіанти податкової реформи та зроблені кроки для узгодження ключових позицій їх авторів;
- забезпечення участі громадянського суспільства у прийнятті рішень та відкритість процесу реформування. На кожне засідання запрошуються українські та міжнародні експерти і громадські активісти відповідно до теми засідання.

Національна рада реформ відіграє значну роль у комунікації з суспільством щодо процесу реформ. Національна рада реформ пояснює та звітує

про реформи як найвищим політичним лідерам, так і громадськості, підтримує суспільну та медійну увагу щодо ключових та часто непопулярних питань у реформах.

Відкритість діяльності Національної ради реформ забезпечується шляхом створення умов для присутності на її засіданнях представників засобів масової інформації (крім випадків проведення закритого засідання), гласність – шляхом розміщення інформації про діяльність Національної ради реформ та прийняті рішення на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України та сайті Національної ради реформ (<http://www.reforms.in.ua>).

На сайті Національної ради реформ також систематично розміщуються матеріали за результатами проведених засідань Національної ради реформ, стан реалізації реформ та виконання рішень Національної ради реформ. Періодично публікуються результати досліджень, які проводяться *VoxUkraine* в рамках двох ключових проектів: проект «*iMoPe*» (Індекс Моніторингу Реформ) та проект «Реформометр», що дає можливість суспільству отримати релевантну інформацію щодо швидкості та напрямку реформ в країні. Щоквартально оприлюднюються звіти про діяльність Національної ради реформ, публікуються поточні новини й коментарі експертів.

З метою налагодження зворотного зв'язку, залучення громадянського суспільства до процесів розробки реформ та моніторингу і контролю їх впровадження, на сайті Національної ради реформ передбачено сервіс з відправки повідомлень, за допомогою якого будь-яка особа може надіслати свої коментарі та пропозиції безпосередньо на адресу Національної ради реформ.

Організаційно-аналітичне забезпечення діяльності Національної ради реформ здійснюють Виконавчий комітет реформ та Проектний офіс з координації розроблення та впровадження реформ.

Виконавчий комітет реформ утворено Указом Президента України від 13 серпня 2014 року № 644 у складі співголів: Заступника Глави Адміністрації Президента України, до відання якого віднесені питання здійснення реформ, одного із членів Кабінету Міністрів України – за погодженням із Прем'єр-міністром України, а також голови одного з комітетів Верховної Ради України. Основними завданнями Виконавчого комітету реформ є підготовка у співпраці з відповідальними за окремі реформи пропозицій Національній раді реформ щодо стратегічного планування реформ, їх узгодженого впровадження, вирішення спірних питань, а також моніторинг реалізації реформ.

Проектний офіс з координації розроблення та впровадження реформ сформовано з висококваліфікованих менеджерів з досвідом роботи у сфері управління проектами, за кожним з яких закріплено окремий напрям реформ. Його основні завдання – допомога в розробці детальних планів реформ, організація процесу виконання цих планів, забезпечення комуні-

кації, зокрема українських та міжнародних експертів з цільовими командами реформ. У своїй діяльності Проектний офіс керується процедурами і стандартами Європейського банку реконструкції та розвитку, які визначені угодою-меморандумом, його діяльність фінансується за участі мультидонорського акаунту Європейського банку реконструкції та розвитку і спеціального акціонерного фонду ЄБРР.

З метою більш ефективного впровадження реформ з урахуванням кращого міжнародного досвіду Указом Президента України від 16 грудня 2015 року № 706 утворено Міжнародну дорадчу раду як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. До складу Міжнародної дорадчої ради, зокрема, увійшли досвідчені політичні і наукові діячі з інших країн, що сприяє виробленню пропозицій і рекомендацій із визначення напрямів та механізмів здійснення в Україні реформ на основі кращої міжнародної практики. Серед основних завдань Міжнародної дорадчої ради: вироблення рекомендацій щодо врегулювання проблем розвитку держави та найважливіших аспектів зовнішніх зносин, підготовка висновків про актуальність реформ та відповідність механізмів їх впровадження принципам реформ і кращому міжнародному досвіду, надання рекомендацій щодо планування реформ в Україні, моніторингу їх здійснення та ефективності реалізації, досягнення цілей реформ, у тому числі у сфері європейської інтеграції.

Створена Президентом України збалансована система органів з питань впровадження реформ в Україні покликана консолідувати зусилля та узгоджені дії всіх зацікавлених у реформах сторін: всіх гілок влади, громадянського суспільства, міжнародних донорів, експертного середовища та представників бізнесу.

Ефективність взаємодії всіх сторін у процесі реформ, що забезпечує спільна командна робота на визначений результат, чіткий розподіл відповідальності і повноважень та дієвий координаційний механізм, є запорукою успішної розробки та впровадження нагальних реформ в Україні в подальшому.

СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ

Джерела:

Державна служба статистики України
Міністерство фінансів України
Національний банк України

Умовні позначення

Тире (-)	явищ не було
Три крапки (...)	відомості відсутні
Нуль (0; 0,0)	явища відбулися, але у вимірах менших за ті, що можуть бути виражені використаними у таблиці розрядами
Символ (x)	заповнення рубрики за характером побудови таблиці не має сенсу
«з них», «у тому числі»	наведено не всі доданки загальної суми

Примітка. В окремих випадках сума складових може не дорівнювати підсумку у зв'язку з округленням даних.

1. Основні соціально-

	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн грн	176128 ¹	457325 ¹	565018 ¹	751106 ¹	990819 ¹	947042 ¹
у розрахунку на одну особу, грн	3582 ¹	9709 ¹	12076 ¹	16150 ¹	21419 ¹	20564 ¹
Основні засоби (у фактичних цінах на кінець року), млрд грн	829	1276	1569	2047	3150	3904
Ступінь зносу основних засобів, %	43,7	49,0	51,5	52,6	61,2	60,0
Доходи населення, млн грн	128736	381404	472061	623289	845641	894286
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	125,8	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), %	120,8	109,5	114,1	123,3	123,0	114,3
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами (до попереднього року), %	155,8	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4
Фінансовий результат до оподаткування ⁵ , млрд грн	13,9	64,4	76,3	135,9	9,0	-45,0
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд грн	182,7	468,6	551,7	717,1	917,0	806,6
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млрд грн	151,0	179,6	184,1	172,1	201,6	197,9
рослинництва	92,8	114,5	116,6	106,0	136,3	129,9
тваринництва	58,2	65,1	67,5	66,1	65,3	68,0
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млрд грн	23,6	93,1	125,3	188,5	233,1	151,8
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млрд грн	x	x	x	x	x	x
Прийняття в експлуатацію загальної площі житла ⁶ , млн м ²	5,6	7,8	8,6	10,2	10,5	6,4
Перевезення вантажів усіма видами транспорту, млрд т	1,5	1,8	1,9	2,0	2,0	1,6
Відправлення пасажирів транспортом загального користування, млрд	7,8	8,2	8,2	8,2	8,3	7,3
Роздрібний товарооборот підприємств ⁷ (у фактичних цінах), млрд грн	28,8	94,3	130,0	178,2	246,9	231,0
Експорт товарів і послуг, млрд дол. США	18,0 ⁸	40,2 ⁸	45,6 ⁸	58,0 ⁸	78,4 ⁸	49,0 ⁸
Імпорт товарів і послуг, млрд дол. США	15,1 ⁸	39,1 ⁸	48,7 ⁸	65,6 ⁸	92,0 ⁸	50,6 ⁸
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, %	1,19	1,03	0,94	0,88	0,85	0,97
Чисельність постійного населення (на кінець року), млн осіб	48,7	46,7	46,5	46,2	46,0	45,8
Природний приріст, скорочення (-) насел., тис. осіб	-373,0	-355,9	-297,7	-290,2	-243,9	-194,2
Кількість зайнятого населення віком 15–70 років, тис. осіб	20175,0	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5
Кількість безробітного населення віком 15–70 років (за методологією МОП), тис. осіб	2655,8	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8
Рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП), у % до економічно активного населення відповідного віку	11,6	7,2	6,8	6,4	6,4	8,8
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року), тис. осіб	1155,2	881,5	759,5	642,3	844,9	531,6
Рівень зареєстрованого безробіття, у % до населення працездатного віку	4,1	3,1	2,7	2,3	3,0	1,9
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	230	806	1041	1351	1806	1906

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

²Без частини зони проведення Антитерористичної операції.

³Дані попередні.

⁴Не включено вартість основних засобів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

⁵Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ. Інформація наявна з 2000 р. у зв'язку із впровадженням національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку відповідно до наказу Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. № 87. За 2000, 2005–2008 рр. наведено фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування.

⁶Починаючи з 2010 р. з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до порядків, затверджених наказами Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального

економічні показники

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
	1120585 ¹	1349178 ¹	1459096 ¹	1522657 ¹	1079346 ¹	1299991 ¹	1404669 ¹	1465198 ¹	1586915 ^{1,2}	1979458 ^{1,2,3}
	24429 ¹	29519 ¹	32002 ¹	33473 ¹	24798 ¹	29980 ¹	32480 ¹	33965 ¹	36904 ^{1,2}	46201 ^{1,2,3}
	6649	7397 ⁴	9148 ⁴	10401 ⁴	x	x	x	x	13752 ^{2,4}	...
	74,9	75,9 ⁴	76,7 ⁴	77,3 ⁴	x	x	x	x	83,5 ^{2,4}	...
	1101175	1266753	1457864 ¹	1548733 ¹	1052997	1210853	1394132 ¹	1478073 ¹	1516768 ^{1,2}	1743979 ^{1,2}
	109,1	104,6	99,8	100,5	109,4	104,5	99,8	100,5	124,9	143,3 ²
	118,7	114,2	100,3	101,7	...	...	...	101,8	131,8	125,4 ²
	130,0	113,6	106,8	97,1	127,0	113,7	107,2	97,3	124,3 ²	154,5 ²
	58,3	122,2	101,9	29,3	58,7	121,1	102,1	33,8	-523,6 ²	-340,1 ²
	1065,9	1331,9	1400,7	1354,1	1043,1	1305,3	1367,9	1322,4	1428,8 ²	1742,2 ^{2,3}
	194,9	233,7	223,3	252,9	187,5	225,4	216,6	246,1	251,4 ²	239,4 ²
	124,6	162,4	149,2	175,9	120,6	157,6	145,9	172,1	177,7 ²	168,4 ²
	70,3	71,3	74,1	77,0	66,9	67,8	70,7	74,0	73,7 ²	71,0 ²
	150,7	209,1	x	x	x	x	x	x	x	x
	189,1	259,9	293,7	267,7	180,6	241,3	273,3	249,9	219,4 ²	273,1 ²
	9,3	9,4	10,7	11,2	8,6	8,7	9,8	9,9	9,7 ²	11,0 ²
	1,8	1,9	1,9	1,8	1,7	1,9	1,8	1,8	1,6 ²	1,5 ²
	6,8	7,0	6,8	6,6	6,5	6,6	6,5	6,2	5,9 ²	5,2 ²
	280,9	350,1	405,1	433,1	267,6	333,1	383,3	409,1	438,3 ²	487,6 ²
	62,8 ⁸	81,7 ⁸	81,9 ⁸	76,5 ⁹	61,7 ⁸	80,4 ⁸	80,4 ⁸	74,8 ⁹	64,1 ⁹	46,8 ⁹
	66,2 ⁸	88,8 ⁸	91,4 ⁸	84,6 ⁹	65,7 ⁸	87,2 ⁸	89,7 ⁸	83,3 ⁹	60,8 ⁹	43,0 ⁹
	0,95	0,92	0,90	0,90	0,94	0,92	0,90	0,90	1,06	1,09
	45,6	45,5	45,4	45,2	43,3	43,1	43,0	42,9	42,8 ¹⁰	42,6 ¹⁰
	-200,5	-162,0	-142,4	-158,7	-193,9	-156,7	-139,5	-154,9	-166,4 ²	-183,0 ²
	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1	19180,2	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2 ²
	1785,6	1732,7	1657,2	1576,5	1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7 ²
	8,1	7,9	7,5	7,2	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3	9,1 ²
	544,9	482,8	506,8	487,7	524,1	460,9	486,7	469,0	512,2	490,8 ²
	2,0	1,8	1,8	1,8	2,0	1,8	1,9	1,8	1,9	1,9 ²
	2239	2633	3026	3265	2250	2648	3041	3282	3480	4195 ²

господарства України від 24.04.2015 р. № 79, від 19.03.2013 р. № 95 та від 24.06.2011 р. № 91, та Тимчасового порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.09.2009 р. № 1035.

⁷ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

⁸ Дані уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затверджених наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

⁹ Для уникнення подвійного обліку загальні обсяги товарів та послуг розраховані за формулою: усього (товари і послуги) = товари + послуги – вартість послуг з переробки давальницької сировини.

¹⁰ Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

2. Індекси основних соціально-економічних показників

(до попереднього року; %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Валовий внутрішній продукт (у цінах попереднього року)	105,9	103,1 ¹	107,6 ¹	108,2 ¹	102,2 ¹	84,9 ¹	104,1 ¹	105,4 ¹	100,2 ¹	100,0 ¹	104,1 ¹	105,5 ¹	100,2 ¹	100,0 ¹	93,4 ^{1,2}	90,1 ^{1,2,3}
у розрахунку на одну особу	106,7	103,8 ¹	108,3 ¹	108,9 ¹	102,8 ¹	85,2 ¹	104,5 ¹	105,8 ¹	100,4 ¹	100,3 ¹	104,5 ¹	105,9 ¹	100,5 ¹	100,2 ¹	93,7 ^{1,2}	90,5 ^{1,2,3}
Доходи населення (номінальні)	131,2	139,1	123,8	132,0	135,7	105,8	123,1	115,0	114,5 ¹	106,2 ¹	123,1	115,0	114,6 ¹	106,0 ¹	102,6 ^{1,2}	115,0 ^{1,2}
Фінансовий результат до оподаткування ⁴	...	144,4	118,5	178,2	6,6	x	x	209,5	83,4	28,7	...	206,1	84,3	33,1	x	x
Продукція промисловості	113,2	103,1	106,2	107,1	95,0	79,4	112,0	108,0	99,5	95,7	112,2	108,0	99,3	95,7	89,9 ²	87,0 ²
Продукція сільськогосподарства	109,8	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5	113,3	98,6	120,2	96,1	113,6	102,2 ²	95,2 ²
Інвестиції в основний капітал	114,4	101,9	119,0	129,8	97,4	58,5	99,4	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Капітальні інвестиції	x	x	x	x	x	x	x	118,8	108,5	88,9	x	114,2	108,3	92,1	75,9 ²	98,3 ²
Прийняття в експлуатацію загальної площі житла	90,4	103,3	110,4	118,7	102,5	61,0	145,9	100,8	114,2	104,4	146,8	100,9	112,5	101,8	97,9 ²	113,4 ²
Перевезення вантажів усіма видами транспорту	99,5	104,3	103,7	106,3	99,1	82,4	108,7	106,8	98,2	99,1	108,8	107,1	97,3	100,1	90,1 ²	90,8 ²
Відправлення пасажирів транспортом заг. користування	98,3	102,5	100,5	99,7	101,4	87,3	94,1	102,0	97,6	97,2	93,7	101,6	97,5	96,5	94,7 ²	87,4 ²
Роздрібний товарооборот підприємств ⁵ (у порівнянних цінах)	108,1	123,4	126,4	129,5	117,3	79,1	110,1	113,2	112,3	106,1	110,2	113,1	111,6	105,9	90,0 ²	80,2 ²
Експорт товарів і послуг	x	106,2 ⁶	113,4 ⁶	127,2 ⁶	135,1 ⁶	62,6 ⁶	128,0 ⁶	130,2 ⁶	100,3 ⁶	93,3 ⁷	80,7 ⁶	130,3 ⁶	99,9 ⁶	93,1 ⁷	85,7 ⁷	73,0 ⁷
Імпорт товарів і послуг	x	125,8 ⁶	124,8 ⁶	134,6 ⁶	140,3 ⁶	55,0 ⁶	130,8 ⁶	134,2 ⁶	103,0 ⁶	92,6 ⁷	77,7 ⁶	132,6 ⁶	102,9 ⁶	92,9 ⁷	72,9 ⁷	70,7 ⁷
Чисельність постійного населення (на кінець року)	99,1	99,3	99,4	99,4	99,5	99,6	99,6	99,7	99,8	99,7	99,6	99,7	99,8	99,7	99,7	99,6
Кількість зайнятих	101,1	101,9	100,2	100,8	100,3	96,3	100,4	100,3	100,1	100,2	100,4	100,3	100,2	100,3	93,6	...
Кількість безробітних (за методологією МОП)	101,6	84,0	94,6	93,6	100,5	137,5	91,2	97,0	95,6	95,1	91,2	97,0	95,7	95,0	122,3	...
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року)	98,4	89,8	86,2	84,6	131,5	62,9	102,5	88,6	105,0	x	102,2	87,9	105,6	x	109,2	95,8 ²
Середньомісячна заробітна плата																
номінальна	129,6	136,7	129,2	129,7	133,7	105,5	120,0	117,6	114,9	107,9	117,6	117,7	114,8	107,9	106,0	120,5 ²
реальна	99,1	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	114,4	108,2	110,2	108,7	114,4	108,2	93,5	79,8 ²

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

² Без частини зони проведення Антитерористичної операції.

³ Дані попередні.

⁴ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ.

⁵ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

⁶ Дані уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затверджених наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

⁷ Для уникнення подвійного обліку загальні обсяги товарів та послуг розраховані за формулою: усього (товари і послуги) = товари + послуги – вартість послуг з переробки давальницької сировини.

⁸ Порівняння даних неможливе через зміну в організації обстеження.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

НАЦІОНАЛЬНІ РАХУНКИ

3. Валовий внутрішній продукт

Рік	У фактичних цінах		Індекс фізичного обсягу, %				Індекс-дефлятор, % до попереднього року
	валовий внутрішній продукт, млн грн	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн	до попереднього року		2010 = 100		
			валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	
2000	176128	3582	...	...	65,7	61,3	...
2005	457325	9709	103,1	103,8	95,1	92,6	124,1
2006	565018	12076	107,6	108,3	102,3	100,3	114,9
2007	751106	16150	108,2	108,9	110,7	109,2	122,8
2008	990819	21419	102,2	102,8	113,2	112,3	129,0
2009	947042	20564	84,9	85,2	96,1	95,7	112,6
2010	1120585	24429	104,1	104,5	100,0	100,0	113,7
2011	1349178	29519	105,4	105,8	105,4	105,8	114,2
2012	1459096	32002	100,2	100,4	105,6	106,3	108,0
2013	1522657	33473	100,0	100,3	105,7	106,5	104,3
2010*	1079346	24798	104,1	104,5	100,0	100,0	113,7
2011*	1299991	29980	105,5	105,9	105,5	105,9	114,2
2012*	1404669	32480	100,2	100,5	105,7	106,4	107,8
2013*	1465198	33965	100,0	100,2	105,7	106,6	104,3
2014*	1586915	36904	93,4	93,7	98,8	100,0	115,9
2015*	1979458	46201	90,1	90,5	89,0	90,4	138,4

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

4. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності
(у фактичних цінах; млн грн)

Випуск

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	195390	261331	269983	315546	189373	253485	261707	306998	381227	—
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	119911	157418	153036	155870	118720	156001	151486	153957	156192	—
Переробна промисловість	810843	970116	974924	904052	792317	948757	952726	883426	975675	—
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	98052	129202	144578	140522	93571	123383	137976	134516	148408	—
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	25318	26112	24070	22417	24060	24831	22859	21334	23465	—
Будівництво	137118	164992	184751	174158	132351	159378	178225	167196	162551	—
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	295912	362327	399249	409406	283566	347459	382352	391144	442955	—
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	169526	215666	222425	231003	161779	205952	212286	219891	217287	—
Тимчасове розміщування й організація харчування	22579	25212	24993	24884	19910	22234	22024	21917	21438	—
Інформація та телекомунікації	69614	80585	90269	99269	68300	79133	88595	97499	105116	—
Фінансова та страхова діяльність	100995	97109	100096	106292	98888	95165	98044	104206	116826	—
Операції з нерухомим майном	93713	113182	126209	140627	90082	108877	121293	135283	139848	—
Професійна, наукова та технічна діяльність	55207	63090	88024	97333	53946	61701	86000	95510	92230	—
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	25492	31543	34563	37560	24403	30217	33072	35846	35938	—
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	74783	76529	89101	97642	69434	71090	82703	90930	117168	—
Освіта	84197	91357	106702	112780	80349	87242	101823	107528	106305	—
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	63527	69824	80542	78876	58478	64303	74131	72603	71755	—
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	10459	13022	18283	20512	9908	12344	17319	19563	19135	—
Надання інших видів послуг	13787	17058	18855	20809	13130	16256	17953	19820	20508	—
Усього в основних цінах	2466423	2965675	3150653	3189558	2382565	2867808	3042574	3079167	3354027	—
Податки на продукти	130957	184195	200912	188604	127358	179296	195450	183586	206336	—
Субсидії на продукти	-2547	-1917	-3973	-2311	-2484	-1863	-3850	-2200	-2140	—
Випуск (у ринкових цінах)	2594833	3147953	3347592	3375851	2507439	3045241	3234174	3260553	3558223	—

Проміжне споживання за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	112442	151370	156738	183192	108988	146930	151922	178260	220082	—
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	55837	71724	70508	73583	55284	71129	69826	72698	77072	—
Переробна промисловість	664094	811378	796482	734419	649617	794082	778814	718371	781625	—
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	66298	87259	99012	96302	63276	83389	94485	92150	103572	—
Водопостачання; каналізація, повордження з відходами	17121	18420	17041	15471	16324	17529	16234	14761	16229	—
Будівництво	100470	123935	144251	135708	96985	119803	139176	130294	125675	—
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	133741	160581	189017	186617	128572	154102	181589	179054	209253	—
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	82257	107543	118556	120918	78752	102773	113427	115408	116398	—
Тимчасове розміщування й організація харчування	12474	13573	13534	13344	10978	11978	11902	11767	11511	—
Інформація та телекомунікації	35966	41461	46082	50022	35289	40743	45216	49127	52392	—
Фінансова та страхова діяльність	38386	37680	37760	38761	37625	36952	36989	37974	46225	—
Операції з нерухомим майном	33693	41388	39236	41527	32383	39842	37791	40011	40704	—
Професійна, наукова та технічна діяльність	27454	31910	45004	48629	26681	31230	44034	47798	45091	—
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	13256	16604	17693	18985	12571	15917	16937	18131	17877	—
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	21329	18961	24778	24448	19571	17626	22951	22705	38437	—
Освіта	28471	29158	31541	31035	26887	27865	30052	29542	30237	—
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	22070	24358	27325	26686	19923	22448	24897	24356	25505	—
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4068	5464	7987	7168	3834	5183	7592	6859	6796	—
Надання інших видів послуг	4821	6008	5951	6379	4553	5729	5671	6089	6627	—
Усього за видами економічної діяльності	1474248	1798775	1888496	1853194	1428093	1745250	1829505	1795355	1971308	—

Валова додана вартість за видами економічної діяльності та валовий внутрішній продукт

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	829,48	1099,61	1132,45	1323,54	803,85	1065,55	1097,85	1287,38	1611,45	2360,03
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6407,4	8569,4	825,28	822,87	6343,6	8487,2	8166,0	812,59	791,20	948,24
Переробна промисловість	1467,49	1587,38	1784,42	1696,33	1427,00	1546,75	1739,12	1650,55	1940,50	2390,66
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	317,54	419,43	455,66	442,20	302,95	399,94	434,91	423,66	448,36	541,55
Водопостачання; каналізація; поводження з відходами	81,97	76,92	70,29	69,46	77,36	73,02	66,25	65,73	72,36	95,23
Будівництво	366,48	410,57	405,00	384,50	353,66	395,75	390,49	369,02	368,76	446,71
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1621,71	2017,46	2102,32	2227,89	1549,94	1933,57	2007,63	2120,90	2337,02	2880,96
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	872,69	1081,23	1038,69	1100,85	830,27	1031,79	988,59	1044,83	1008,89	131,209
Тимчасове розміщування й організація харчування	101,05	116,39	114,59	115,40	89,32	102,56	101,22	101,50	99,27	115,31
Інформація та телекомунікації	336,48	391,24	441,87	492,47	330,11	383,90	433,79	483,72	527,24	678,22
Фінансова та страхова діяльність	626,09	594,29	623,36	675,31	612,63	582,13	610,55	662,32	706,01	613,34
Операції з нерухомим майном	600,20	717,94	869,73	991,00	576,99	690,35	835,02	952,72	991,44	1104,34
Професійна, наукова та технічна діяльність	277,53	311,80	430,20	487,04	272,65	304,71	419,66	477,12	471,39	538,47
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	122,36	149,39	168,70	185,75	118,32	143,00	161,35	177,15	180,61	207,86
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	534,54	575,68	643,23	731,94	498,63	534,64	597,52	682,25	787,31	942,94
Освіта	557,26	621,99	751,61	817,45	534,62	593,77	717,71	779,86	760,68	832,85
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	414,57	454,66	532,17	521,90	385,55	418,55	492,34	482,47	462,50	556,28
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	639,1	755,8	1029,6	1334,4	607,4	716,1	97,27	1270,4	123,39	122,58
Надання інших видів послуг	89,66	110,50	129,04	144,30	85,77	105,27	122,82	137,31	138,81	126,06
Усього в основних цінах	9921,75	11669,00	12621,57	13363,64	9544,72	11225,58	12130,69	12838,12	13827,19	16813,72
Податки на продукти	1309,57	184,195	2009,12	1886,04	1273,58	1792,96	1954,50	1835,86	2063,36	3023,44
Субсидії на продукти	-254,7	-191,7	-397,3	-231,1	-248,4	-186,3	-385,0	-220,0	-21,40	-42,58
Валовий внутрішній продукт	11205,85	13491,78	14590,96	15226,57	10793,46	12999,91	14046,69	14651,98	15869,15	19794,58

Оплата праці найманих працівників за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	17896	22755	26739	30745	17301	21988	25920	30055	31274	39362
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	34536	40983	44739	49193	34171	40577	44232	48599	34726	27483
Переробна промисловість	95678	115224	128708	118313	92794	112260	125284	114931	123632	127128
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	22387	28285	26520	26353	21297	26928	25232	25276	29586	31851
Водопостачання; каналізація, поворження з відходами	6977	7513	7900	7679	6562	7121	7416	7276	6710	7997
Будівництво	18028	22973	23721	22757	17435	22298	23167	22118	20998	18974
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	68291	84581	99788	105416	65116	81140	95098	100108	102761	111852
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	46914	57559	66563	68820	44437	54666	63275	64945	62100	64157
Тимчасове розміщування й організація харчування	5250	6178	7275	7364	4370	5137	6070	5995	5859	5912
Інформація та телекомунікації	17432	19688	22557	24549	17079	19287	22120	23924	24075	28082
Фінансова та страхова діяльність	28408	30560	33927	34242	27791	29932	33226	33576	32733	30563
Операції з нерухомим майном	10643	14456	20793	22648	10333	14185	20243	21920	19238	18618
Професійна, наукова та технічна діяльність	17687	18442	27462	30395	17462	18080	26873	29908	30355	32336
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	6824	8296	11713	12562	6589	7916	11206	11991	13601	13316
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	49052	53567	58039	67763	45757	49748	53933	63162	72538	87278
Освіта	50577	56745	68627	73939	48547	54171	65544	70562	69059	74152
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	35515	38504	46158	44009	32970	35315	42542	40705	39267	43676
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	5225	6327	9462	10314	4985	6004	8935	9815	9912	10183
Надання інших видів послуг	3331	4086	5784	6126	3188	3862	5521	5787	6519	5754
Усього за видами економічної діяльності	540651	636722	736495	763187	518184	610615	705837	730653	734943	778674

Інші податки за виключенням інших субсидій пов'язаних з виробництвом за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	-305	-303	176	731	-297	-294	171	715	1353	1344
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	-5801	-6905	-16673	-13043	-5743	-6839	-16498	-13061	-7595	-358
Переробна промисловість	2693	4181	5389	5712	2619	4079	5253	5561	6044	7037
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	294	657	-6354	-493	280	626	-6065	-472	-7517	-2506
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	-28	-120	-1266	-319	-27	-114	-1195	-303	-1245	-777
Будівництво	547	507	1257	1370	530	493	1227	1335	1198	1436
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3503	3118	3506	4801	3347	2996	3350	4595	4431	3791
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	848	872	1787	1167	785	800	1639	1094	1068	1304
Тимчасове розміщування й організація харчування	213	278	405	449	187	244	359	408	427	204
Інформація та телекомунікації	-342	71	1932	1082	-342	65	1899	1059	1697	11559
Фінансова та страхова діяльність	786	892	846	866	769	873	829	850	1397	1764
Операції з нерухомим майном	389	395	-1126	206	378	385	-1113	194	-2238	365
Професійна, наукова та технічна діяльність	502	535	473	1780	490	524	458	1756	1336	1590
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	106	56	1570	821	98	53	1507	784	770	765
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	62	58	68	70	58	54	63	65	91	113
Освіта	96	96	113	106	92	91	107	101	107	137
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-375	317	360	164	-306	260	299	143	188	268
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-539	-735	-3662	-2423	-538	-713	-3479	-2357	-1993	-2364
Надання інших видів послуг	280	326	400	490	271	314	384	470	476	514
Усього за видами економічної діяльності	2929	4296	-10799	3537	2651	3897	-10785	2937	-5	26186

Валовий прибуток, змішаний дохід за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	65357	87509	86330	100878	63381	84861	83694	97968	128518	195297
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	35339	51616	54462	46137	35008	51134	53926	45721	51989	67699
Переробна промисловість	48378	39333	44345	45608	47287	38336	43375	44563	64374	104901
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря	9073	13001	25400	18360	8718	12440	24324	17562	22767	24810
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	1248	299	395	-414	1201	295	404	-400	1771	2303
Будівництво	18073	17577	15522	14323	17401	16784	14655	13449	14680	24261
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	90377	114047	106938	112572	86531	109221	102315	107387	126510	172453
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	39507	49692	35519	40098	37805	47713	33925	38444	37721	65748
Тимчасове розміщування й організація харчування	4642	5183	3779	3727	4375	4875	3693	3747	3641	5415
Інформація та телекомунікації	16558	19365	19698	23616	16274	19038	19360	23389	26952	28181
Фінансова та страхова діяльність	33415	27977	27563	32423	32703	27408	27000	31806	36471	29007
Операції з нерухомим майном	48988	56943	67306	76246	46988	54465	64372	73158	82144	91451
Професійна, наукова та технічна діяльність	9564	12203	15085	16529	9313	11867	14635	16048	15448	19921
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	5306	6587	3587	5192	5145	6331	3422	4940	3690	6705
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4340	3943	6196	5361	4048	3662	5756	4998	6102	6903
Освіта	5053	5358	6421	7700	4823	5115	6120	7323	6902	8996
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6317	6645	6699	8017	5891	6280	6393	7399	6795	11684
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1705	1966	4496	5453	1627	1870	4271	5246	4420	4439
Надання інших видів послуг	5355	6638	6720	7814	5118	6351	6377	7474	6886	6338
Усього в основних цінах	448595	525882	536461	569640	433637	508046	518017	550222	647781	876512

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

5. Питома вага проміжного споживання у випуску за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах; %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	57,5	57,9	58,1	58,1	57,6	58,0	58,1	58,1	57,7	-
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	46,6	45,6	46,1	47,2	46,6	45,6	46,1	47,2	49,3	-
Переробна промисловість	81,9	83,6	81,7	81,2	82,0	83,7	81,7	81,3	80,1	-
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	67,6	67,5	68,5	68,5	67,6	67,6	68,5	68,5	69,8	-
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	67,6	70,5	70,8	69,0	67,8	70,6	71,0	69,2	69,2	-
Будівництво	73,3	75,1	78,1	77,9	73,3	75,2	78,1	77,9	77,3	-
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	45,2	44,3	47,3	45,6	45,3	44,4	47,5	45,8	47,2	-
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	48,5	49,9	53,3	52,3	48,7	49,9	53,4	52,5	53,6	-
Тимчасове розміщування й організація харчування	55,2	53,8	54,2	53,6	55,1	53,9	54,0	53,7	53,7	-
Інформація та телекомунікації	51,7	51,5	51,0	50,4	51,7	51,5	51,0	50,4	49,8	-
Фінансова та страхова діяльність	38,0	38,8	37,7	36,5	38,0	38,8	37,7	36,4	39,6	-
Операції з нерухомим майном	36,0	36,6	31,1	29,5	35,9	36,6	31,2	29,6	29,1	-
Професійна, наукова та технічна діяльність	49,7	50,6	51,1	50,0	49,5	50,6	51,2	50,0	48,9	-
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	52,0	52,6	51,2	50,5	51,5	52,7	51,2	50,6	49,7	-
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	28,5	24,8	27,8	25,0	28,2	24,8	27,8	25,0	32,8	-
Освіта	33,8	31,9	29,6	27,5	33,5	31,9	29,5	27,5	28,4	-
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	34,7	34,9	33,9	33,8	34,1	34,9	33,6	33,5	35,5	-
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	38,9	42,0	43,7	34,9	38,7	42,0	43,8	35,1	35,5	-
Надання інших видів послуг	35,0	35,2	31,6	30,7	34,7	35,2	31,6	30,7	32,3	-
Усього за видами економічної діяльності	59,8	60,7	59,9	58,1	59,9	60,9	60,1	58,3	58,8	-

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

6. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах; %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8,4	9,4	9,0	9,9	8,4	9,5	9,1	10,0	11,7	14,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6,5	7,3	6,5	6,2	6,7	7,6	6,7	6,3	5,7	5,6
Переробна промисловість	14,8	13,6	14,1	12,7	15,0	13,8	14,3	12,8	14,0	14,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3,2	3,6	3,6	3,3	3,2	3,6	3,6	3,3	3,2	3,2
Водопостачання; каналізація; поводження з відходами	0,8	0,7	0,6	0,5	0,8	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6
Будівництво	3,7	3,5	3,2	2,9	3,7	3,5	3,2	2,9	2,7	2,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	16,4	17,3	16,7	16,7	16,2	17,2	16,6	16,5	16,9	17,1
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	8,8	9,3	8,2	8,2	8,7	9,2	8,1	8,1	7,3	7,8
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7
Інформація та телекомунікації	3,4	3,4	3,5	3,7	3,5	3,4	3,6	3,8	3,8	4,0
Фінансова та страхова діяльність	6,3	5,1	5,0	5,0	6,4	5,2	5,0	5,2	5,1	3,7
Операції з нерухомим майном	6,0	6,2	6,9	7,4	6,1	6,2	6,9	7,4	7,2	6,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,8	2,7	3,4	3,6	2,9	2,7	3,5	3,7	3,4	3,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,2	1,3	1,3	1,4	1,2	1,3	1,3	1,4	1,3	1,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	5,4	4,9	5,1	5,5	5,2	4,8	4,9	5,3	5,7	5,6
Освіта	5,6	5,3	6,0	6,1	5,6	5,3	5,9	6,1	5,5	5,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,2	3,9	4,2	3,9	4,0	3,7	4,1	3,8	3,4	3,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,6	0,6	0,8	1,0	0,6	0,6	0,8	1,0	0,9	0,7
Надання інших видів послуг	0,9	0,9	1,0	1,1	0,9	0,9	1,0	1,1	1,0	0,8
Усього в основних цінах	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

7. Індекси фізичного обсягу та індекси-дефлятори валової доданої вартості за видами економічної діяльності
(до попереднього року, %)

Індекси фізичного обсягу валової доданої вартості за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	100,2	119,6	96,0	112,6	100,0	119,4	96,0	113,0	102,3	95,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	104,7	109,4	100,3	97,1	104,6	109,3	100,2	96,9	84,6	85,7
Переробна промисловість	104,4	103,1	97,8	90,3	104,6	103,3	97,7	90,1	91,4	86,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонового повітря	104,8	106,4	99,0	96,4	104,2	106,0	99,0	96,4	91,5	88,3
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	136,0	102,2	78,7	94,8	135,7	102,3	78,3	95,1	87,7	89,5
Будівництво	102,2	100,6	91,2	88,8	100,0	98,7	89,9	88,4	80,3	87,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	107,4	106,2	100,6	100,5	107,5	106,4	100,7	100,2	86,1	83,2
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	101,6	110,9	92,5	100,9	103,2	112,8	93,7	100,4	90,0	98,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	119,5	108,3	94,3	96,8	117,4	107,4	93,8	94,7	94,4	95,5
Інформація та телекомунікації	97,7	104,1	106,4	101,8	97,6	104,0	106,4	101,9	98,5	98,7
Фінансова та страхова діяльність	121,0	93,0	101,9	107,6	121,0	93,0	101,9	107,8	98,2	72,3
Операції з нерухомим майном	107,1	103,0	106,1	106,7	107,0	102,9	106,0	106,7	98,1	91,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	88,7	93,5	127,9	110,0	88,5	92,8	127,7	110,5	93,0	93,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	103,5	105,4	105,1	101,3	103,0	104,0	105,1	101,2	93,8	95,1
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	102,3	98,0	100,8	101,7	102,1	97,7	101,0	101,8	106,2	96,2
Освіта	98,3	100,4	105,3	101,6	98,2	100,0	105,5	101,6	97,1	97,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	100,0	101,5	104,7	96,6	99,3	100,7	105,0	96,5	94,8	102,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	88,5	109,6	125,8	113,3	88,5	109,2	125,8	114,2	93,5	88,1
Надання інших видів послуг	101,0	108,3	104,7	101,2	100,8	107,8	104,7	101,2	97,8	75,6
Усього в основних цінах	104,2	104,9	100,4	100,6	104,2	104,9	100,5	100,5	93,3	90,0

Індекси-дефлятори валої доданої вартості за видами економічної діяльності

Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	126,6	110,9	107,3	103,8	126,7	111,0	107,3	103,8	122,3	153,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	153,9	122,2	96,1	102,7	153,9	122,4	96,0	102,7	115,1	139,9
Переробна промисловість	103,7	104,9	114,9	105,3	103,2	104,9	115,1	105,4	128,7	142,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	103,7	124,2	109,7	100,7	104,0	124,5	109,8	101,0	115,7	136,7
Водопостачання; каналізація; поводження з відходами	116,1	91,8	116,1	104,3	116,1	92,3	115,8	104,3	125,6	147,0
Будівництво	145,2	111,4	108,1	106,9	148,0	113,3	109,7	106,9	124,4	138,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	117,5	117,2	103,6	105,4	117,3	117,2	103,1	105,4	127,9	148,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	112,0	111,7	103,9	105,1	110,2	110,2	102,3	105,3	107,3	131,8
Тимчасове розміщування й організація харчування	107,0	106,4	104,4	104,0	108,4	106,9	105,2	105,9	103,6	121,6
Інформація та телекомунікації	115,4	111,7	106,1	109,4	115,4	111,8	106,2	109,5	110,6	130,3
Фінансова та страхова діяльність	101,0	102,1	102,9	100,7	101,0	102,2	103,0	100,7	108,6	120,1
Операції з нерухомим майном	107,8	116,1	114,2	106,8	107,9	116,3	114,1	106,9	106,1	121,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	111,7	120,2	107,8	102,9	112,4	120,5	107,9	102,9	106,2	122,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	111,9	115,9	107,4	108,7	113,4	116,2	107,4	108,5	108,7	121,0
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	109,8	109,9	110,9	111,9	110,2	109,7	110,6	112,2	108,7	124,5
Освіта	115,0	111,2	114,7	107,0	115,6	111,1	114,5	107,0	100,5	112,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	121,0	108,0	111,8	101,5	122,2	107,8	112,1	101,5	101,1	117,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	118,1	107,9	108,3	114,4	118,6	107,9	108,0	114,4	103,9	112,8
Надання інших видів послуг	106,1	113,8	114,5	110,5	106,7	113,9	111,5	110,5	103,4	120,1
Усього в основних цінах	114,7	112,1	107,7	105,3	114,7	112,1	107,5	105,3	115,4	135,1

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

8. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу

(у фактичних цінах; млн грн)

Рік	Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах)	У тому числі				Валова додана вартість	У тому числі			
		оплата праці найманих працівників	податки на виробництво та імпорту	субсидії на виробництво та імпорту	валовий прибуток, змішаний дохід		оплата праці найманих працівників	інші податки, пов'язані з виробництвом	інші субсидії, пов'язані з виробництвом	валовий прибуток, змішаний дохід
2000	176128	71930	31707	-3184	75675	150320	4369	-1654	75675	
2005	457325	216600	62777	-6700	184648	404474	8594	-5368	184648	
2006	565018	268631	82377	-8891	222901	494988	10759	-7303	222901	
2007	751106	351936	101230	-13389	311329	665169	13018	-11114	311329	
2008	990819	470464	142599	-25817	403573	866939	16174	-23272	403573	
2009	947042	451343	134842	-19516	380373	830178	14854	-16392	380373	
2010	1120585	540651	149602	-18263	448595	992175	18645	-15716	448595	
2011	1349178	636722	204136	-17562	525882	1166900	19941	-15645	525882	
2012	1459096	736495	226743	-40603	536461	1262157	25831	-36630	536461	
2013	1522657	763187	215826	-25996	569640	1336364	27222	-23685	569640	
2010*	1079346	518184	145361	-17836	433637	954472	18003	-15352	433637	
2011*	1299991	610615	198545	-17215	508046	1122558	19249	-15352	508046	
2012*	1404669	705837	220359	-39544	518017	1213069	24909	-35694	518017	
2013*	1465198	730653	209882	-25559	550222	1283812	26296	-23359	550222	
2014*	1586915	734943	233213	-29022	647781	1382719	26877	-26882	647781	
2015*	1979458	778674	343376	-19104	876512	1681372	41032	-14846	876512	

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

9. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу

(у фактичних цінах; %)

Рік	Валовий внутрішній продукт (у ринкових цінах)	У тому числі				Валова додана вартість	У тому числі			
		оплата праці найманих працівників	податки на виробництво та імпорту	субсидії на виробництво та імпорту	валовий прибуток, змішаний дохід		оплата праці найманих працівників	інші податки, пов'язані з виробництвом	інші субсидії, пов'язані з виробництвом	валовий прибуток, змішаний дохід
2000	100,0	40,8	18,0	-1,8	43,0	100,0	47,9	2,9	-1,1	50,3
2005	100,0	47,4	13,7	-1,5	40,4	100,0	53,6	2,1	-1,4	45,7
2006	100,0	47,5	14,6	-1,6	39,5	100,0	54,3	2,2	-1,5	45,0
2007	100,0	46,9	13,5	-1,8	41,4	100,0	52,9	2,0	-1,7	46,8
2008	100,0	47,5	14,4	-2,6	40,7	100,0	54,3	1,9	-2,8	46,6
2009	100,0	47,7	14,2	-2,1	40,2	100,0	54,4	1,8	-2,0	45,8
2010	100,0	48,2	13,4	-1,6	40,0	100,0	54,5	1,9	-1,6	45,2
2011	100,0	47,2	15,1	-1,3	39,0	100,0	54,5	1,7	-1,3	45,1
2012	100,0	50,5	15,5	-2,8	36,8	100,0	58,4	2,0	-2,9	42,5
2013	100,0	50,1	14,2	-1,7	37,4	100,0	57,1	2,0	-1,7	42,6
2010*	100,0	48,0	13,5	-1,7	40,2	100,0	54,3	1,9	-1,6	45,4
2011*	100,0	47,0	15,3	-1,4	39,1	100,0	54,4	1,7	-1,4	45,3
2012*	100,0	50,2	15,7	-2,8	36,9	100,0	58,2	2,1	-3,0	42,7
2013*	100,0	49,9	14,3	-1,8	37,6	100,0	56,9	2,0	-1,8	42,9
2014*	100,0	46,3	14,7	-1,8	40,8	100,0	53,2	1,9	-1,9	46,8
2015*	100,0	39,3	17,3	-0,9	44,3	100,0	46,3	2,4	-0,8	52,1

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

10. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання

(у фактичних цінах; млн грн)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві складові витрати	У тому числі						У тому числі				Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг (-)
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору загальнодержавного управління	у тому числі		Валове напромадження	валове напромадження основного капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів	придбання за вибуття цінностей			
						індивідуальні витрати	колективні витрати							
2000	176128	132691	97242	3928	31521	19654	11867	34880	34776	-42	146	106200	97643	
2005	457325	350684	265714	4814	80156	49624	30532	102928	100017	2736	175	218280	214567	
2006	565018	441850	336864	5272	99714	61375	38339	138671	137805	655	211	244193	259696	
2007	751106	583501	448951	6608	127942	80305	47637	208666	203696	4685	285	310131	351192	
2008	990819	795227	619561	7489	168177	106371	61806	271411	256686	14379	346	428627	504446	
2009	947042	800725	609387	7229	184109	120431	63678	161645	173474	-12274	445	406554	421882	
2010	1120585	946270	717509	8379	220382	143663	76719	205878	201887	3616	375	520585	552148	
2011	1349178	1154205	905609	9905	238691	155788	82903	275826	247592	27714	520	666577	747430	
2012	1459096	1287542	1001964	9226	276352	183601	92751	286197	283116	2325	756	691361	806004	
2013	1522657	1397512	1099191	10570	287751	194270	93481	250108	263661	-13761	208	653180	778143	
2010*	1079346	897583	680164	8155	209264	137014	72250	225296	183867	41068	361	507869	551402	
2011*	1299991	1094231	858905	9619	225707	147603	78104	291678	229403	61774	501	647608	733526	
2012*	1404669	1221163	950212	8984	261967	174615	87352	305031	266795	37508	728	670319	791844	
2013*	1465198	1329632	1047096	10265	272271	184189	88082	270895	247054	23641	200	629401	764730	
2014*	1586915	1429959	1120876	12873	296210	183008	113202	212591	224327	-12077	341	771129	826764	
2015*	1979458	1715636	1325535	13300	376801	227166	149635	303297	262917	40268	112	1044541	1084016	

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

11. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання

(у фактичних цінах; %)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі						У тому числі			Валове нагромадження	У тому числі			Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг (-)
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору загальнодержавного управління	у тому числі		колективні споживчі витрати	валове нагромадження основною капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів	придбання за виключенням вилучення						
						індивідуальні споживчі витрати	індивідуальні витрати										
2000	100,0	75,3	55,2	2,2	17,9	11,2	6,7	19,8	19,7	0,0	0,1	60,3	55,4				
2005	100,0	76,7	58,1	1,1	17,5	10,8	6,7	22,5	21,9	0,6	0,0	47,7	46,9				
2006	100,0	78,2	59,6	0,9	17,7	10,9	6,8	24,5	24,4	0,1	0,0	43,2	45,9				
2007	100,0	77,7	59,8	0,9	17,0	10,7	6,3	27,8	27,1	0,7	0,0	41,3	46,8				
2008	100,0	80,3	62,5	0,8	17,0	10,7	6,3	27,4	25,9	1,5	0,0	43,2	50,9				
2009	100,0	84,5	64,3	0,8	19,4	12,7	6,7	17,1	18,3	-1,2	0,0	42,9	44,5				
2010	100,0	84,4	64,0	0,7	19,7	12,8	6,9	18,4	18,1	0,3	0,0	46,5	49,3				
2011	100,0	85,5	67,1	0,7	17,7	11,6	6,1	20,5	18,4	2,1	0,0	49,4	55,4				
2012	100,0	88,3	68,7	0,6	19,0	12,6	6,4	19,6	19,4	0,2	0,0	47,4	55,3				
2013	100,0	91,8	72,2	0,7	18,9	12,8	6,1	16,4	17,3	-0,9	0,0	42,9	51,1				
2010*	100,0	83,2	63,0	0,8	19,4	12,7	6,7	20,8	17,0	3,8	0,0	47,1	51,1				
2011*	100,0	84,2	66,1	0,7	17,4	11,4	6,0	22,4	17,6	4,8	0,0	49,8	56,4				
2012*	100,0	86,9	67,7	0,6	18,6	12,4	6,2	21,8	19,0	2,7	0,1	47,7	56,4				
2013*	100,0	90,7	71,4	0,7	18,6	12,6	6,0	18,5	16,9	1,6	0,0	43,0	52,2				
2014*	100,0	90,1	70,6	0,8	18,7	11,5	7,2	13,4	14,2	-0,8	0,0	48,6	52,1				
2015*	100,0	86,7	67,0	0,7	19,0	11,5	7,5	15,3	13,3	2,0	0,0	52,8	54,8				

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

12. Індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання

(у цінах попереднього року; %)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі				Валове нагромадження	У тому числі			Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг	
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору загальнодержавного управління	у тому числі		валове нагромадження основного капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів	придбання за винятком вибуття			
						індивідуальні споживчі витрати							колективні споживчі витрати
2005	103,1	115,6	120,3	90,5	102,8	104,8	99,7	113,8	104,0	x	125,6	87,8	107,5
2006	107,6	112,4	115,8	91,9	102,4	102,6	102,2	118,4	121,1	x	107,4	94,2	107,2
2007	108,2	113,7	117,1	106,0	102,4	103,7	100,3	125,4	123,5	x	125,1	103,0	121,7
2008	102,2	109,8	112,5	94,0	101,2	101,9	100,1	101,6	98,8	x	99,3	105,7	117,5
2009	84,9	87,3	84,4	80,1	98,1	98,1	98,0	43,5	50,3	x	97,4	78,0	60,6
2010	104,1	106,3	107,0	105,3	104,3	101,7	109,1	112,9	103,4	x	76,2	102,3	110,0
2011	105,4	111,3	115,7	102,8	97,3	97,2	97,6	116,5	106,5	x	119,2	103,1	117,4
2012	100,2	107,3	108,4	81,8	104,3	105,7	101,6	93,8	103,3	x	129,0	94,5	103,9
2013	100,0	105,0	106,5	105,1	99,3	102,3	93,2	86,0	92,0	x	27,2	92,6	96,5
2010*	104,1	106,3	107,0	107,3	104,2	101,7	109,1	118,8	103,2	x	76,2	104,1	114,4
2011*	105,5	111,3	115,7	102,5	97,1	96,9	97,6	112,9	108,5	x	119,1	102,7	115,4
2012*	100,2	107,4	108,4	82,0	104,5	106,0	101,6	95,5	105,0	x	129,1	94,4	103,8
2013*	100,0	105,2	106,9	104,9	99,1	102,0	93,2	87,6	91,6	x	27,2	91,9	96,5
2014*	93,4	93,8	91,7	118,3	101,1	93,6	117,0	65,5	76,0	x	158,0	85,8	77,9
2015*	90,1	84,2	79,8	82,4	101,0	98,4	105,3	108,1	90,7	x	x	83,1	78,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

13. Валуве нагромадження основного капіталу в розрізі видів нефінансових активів
(у фактичних цінах; млн грн)

	Нефінансові корпорації			Фінансові корпорації			Сектор загального державного управління			Домашні господарства			Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства				Уся економіка			
	2012	2013	2014*	2012	2013	2014*	2012	2013	2014*	2012	2013	2014*	2012	2013	2014*	2012	2013	2014*		
Валуве нагромадження основного капіталу	219913	198187	172177	5462	5089	5200	29922	24628	16579	27204	35040	29845	615	717	526	283116	263661	224327		
Матеріальні активи	214656	194374	167711	4402	4005	4240	25495	20596	13037	27204	35040	29845	615	717	526	272372	254732	215359		
у тому числі:																				
житлові будівлі	13755	11333	16325	58	44	6	3252	2705	1674	19047	28486	24975	247	422	385	36359	42990	43365		
інші будівлі та споруди	99880	93573	78058	1102	879	760	14467	11099	5218	4045	2351	2908	331	251	104	119825	108153	87048		
машини та обладнання	99133	87082	71332	3242	3082	3474	6885	6106	5501	4160	4374	2973	37	44	37	113457	100688	83317		
системи озброєння	x	x	x	x	x	x	891	686	644	x	x	x	x	x	x	891	686	644		
культивовані біологічні ресурси	1888	2386	1996	x	x	x	-	-	-	-48	-171	-1011	x	x	x	1840	2215	985		
Продукти інтелектуальної власності	5249	3812	4461	1060	1084	960	4427	4032	3542	-	-	-	-	-	-	10736	8928	8963		
у тому числі:																				
наукові дослідження та розробки	2562	1112	2132	x	x	x	4316	3931	3435	x	x	x	x	x	x	6878	5043	5567		
розвідка та оцінка запасів корисних копалин	106	112	99	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	106	112	99		
комп'ютерне програмне забезпечення та бази даних	2202	2302	2164	1060	1084	960	111	101	107	-	-	-	-	-	-	3373	3487	3231		
розважальні програми й оригінали літературних і художніх творів	379	286	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	379	286	66		
Витрати, пов'язані з передачею прав власності на невироблені активи	8	1	5	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	1	5		

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

14. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями

(у фактичних цінах; млн грн)

Рік	Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	Продукти харчування та безалкогольні напої	Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	Одяг і взуття	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка й поточне утримання житла	Охорона здоров'я	Транспорт	Зв'язок	Відпочинок і культура	Освіта	Ресторани та готелі	Різні товари й послуги
2005	265714	99013	17325	12667	33256	9958	10471	33510	11222	13799	5222	7579	11692
2006	336864	121127	21381	18925	44774	12126	12378	43930	13382	16597	6127	8925	17192
2007	448951	159139	26867	22704	61116	17358	16189	60914	16172	22060	7150	11457	27825
2008	619561	227301	34190	32683	79830	23570	21372	88836	18591	26887	8576	15170	42555
2009	609387	231427	41042	32781	89591	24041	28309	61120	18212	24250	9913	16326	32375
2010	717509	274222	48400	40528	107311	29573	32463	71159	18343	30206	11484	18944	34876
2011	905609	337687	62539	53958	121435	37703	43270	106803	25215	35550	12750	22356	46343
2012	1001964	372176	79178	56927	126908	40722	46318	124703	26015	41392	13481	24257	49887
2013	1099191	421242	84466	57755	138121	44959	52509	128342	32308	44450	14015	26922	54102
2010*	680164	259949	45881	38419	101726	28034	30773	67455	17388	28634	10886	17958	33061
2011*	858905	320272	59314	51175	115172	35759	41038	101295	23915	33717	12092	21203	43953
2012*	950212	352953	75088	53987	120353	38619	43926	118262	24671	39254	12785	23004	47310
2013*	1047096	399216	78622	55466	132651	42929	48991	123200	30840	42987	13243	26422	52529
2014*	1120876	430366	87915	58887	137747	45487	54957	124281	33016	48187	12618	28370	59045
2015*	1325535	509327	94186	65684	196324	51317	70234	137775	38656	48695	14356	34208	64773

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

15. Валовий регіональний продукт

(у фактичних цінах; млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹
Україна	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1459096	1522657	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	1404669	1465198	1586915
Автономна Республіка Крим	12848	16044	20874	27365	27396	32426	38220	44536	46393	...
Вінницька	10207	12414	15381	20094	20104	23589	29099	33024	36191	43990
Волинська	6553	7687	10072	12784	12225	14429	17637	20005	20622	24195
Дніпропетровська	41227	52347	71173	104687	93331	116136	140020	147970	152905	176540
Донецька	58044	72361	92093	117646	103739	128986	161021	170775	164926	119983
Житомирська	7430	8784	11127	15008	14731	18743	21928	24849	25676	29815
Закарпатська	6700	8185	10508	13208	12542	15299	18054	21404	21400	24120
Запорізька	19968	24787	33158	42445	37446	42736	49525	54828	54352	65968
Івано-Франківська	9622	11316	13916	17883	17241	20446	26752	32286	33196	37643
Київська	15362	19188	26221	35687	37548	44953	59154	69663	68931	79561
Кіровоградська	6877	8187	9989	13961	13389	15749	20041	22056	25313	28758
Луганська	19716	24159	32280	42985	38451	45541	57202	58767	55108	31393
Львівська	17192	21486	27987	35534	35955	41655	52103	61962	63329	72923
Миколаївська	9553	11876	14767	19410	20336	24055	27633	29205	32030	35408
Одеська	20762	24898	33116	46994	48647	53878	61499	64743	69760	74934
Полтавська	18099	22179	28355	34118	33629	44291	52252	56580	58464	69831
Рівненська	7263	8924	11180	14074	13469	15882	19302	21795	22004	28724
Сумська	8025	9566	12341	16210	16060	18333	22907	24933	26765	30397
Тернопільська	5137	6452	8276	10618	11173	12726	16294	17957	18085	21676
Харківська	25618	32023	43868	59389	58923	65293	76866	82223	85315	96596
Херсонська	6469	7565	9034	13174	13436	15649	18448	19357	20767	23250
Хмельницька	7958	9603	12339	16061	15758	18096	22843	26237	26426	32162
Черкаська	9014	10957	13656	19101	18707	22354	27012	31265	33087	38466
Чернівецька	4234	5126	6672	8833	8484	9892	11969	13166	13757	15049
Чернігівська	7627	8950	11532	14918	14636	17008	21165	23934	24237	28156
м. Київ	77124	95267	135900	169564	169537	196639	223774	275685	312552	357377
м. Севастополь	2823	3822	4916	6305	6452	7785	9359	9891	11066	...

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

16. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу

(у фактичних цінах, грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹
Україна	9372	11630	15496	20495	19832	23600	28488	32002	33473	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	32480	33965	36904
Автономна Республіка Крим	6460	8101	10574	13898	13933	16507	19467	22675	23595	...
Вінницька	5966	7328	9159	12061	12145	14332	17768	20253	22303	27249
Волинська	6285	7397	9711	12340	11796	13916	16993	19249	19817	23218
Дніпропетровська	11909	15239	20868	30918	27737	34709	42068	44650	46333	53749
Донецька	12490	15725	20197	26028	23137	28986	36446	38907	37830	27771
Житомирська	5554	6636	8485	11545	11419	14616	17184	19551	20286	23678
Закарпатська	5373	6576	8452	10626	10081	12278	14455	17088	17044	19170
Запорізька	10683	13369	18022	23232	20614	23657	27567	30656	30526	37251
Івано-Франківська	6916	8157	10055	12940	12485	14814	19386	23379	24022	27232
Київська	8673	10918	15033	20593	21769	26140	34420	40483	39988	46058
Кіровоградська	6394	7723	9546	13515	13096	15533	19918	22082	25533	29223
Луганська	8131	10085	13628	18338	16562	19788	25067	25950	24514	14079
Львівська	6657	8351	10915	13902	14093	16353	20490	24387	24937	28731
Миколаївська	7801	9769	12227	16175	17050	20276	23402	24838	27355	30357
Одеська	8619	10379	13827	19638	20341	22544	25748	27070	29118	31268
Полтавська	11574	14330	18500	22476	22337	29652	35246	38424	39962	48040
Рівненська	6269	7724	9695	12217	11699	13785	16735	18860	19003	24762
Сумська	6497	7848	10249	13622	13631	15711	19800	21722	23517	26943
Тернопільська	4603	5819	7510	9688	10240	11713	15055	16644	16819	20228
Харківська	9025	11353	15645	21294	21228	23639	27966	29972	31128	35328
Херсонська	5713	6744	8122	11944	12256	14346	16990	17910	19311	21725
Хмельницька	5764	7023	9100	11932	11780	13602	17260	19920	20165	24662
Черкаська	6681	8209	10331	14581	14393	17325	21082	24558	26168	30628
Чернівецька	4654	5650	7369	9771	9383	10939	13228	14529	15154	16552
Чернігівська	6474	7714	10081	13213	13121	15406	19357	22096	22603	26530
м. Київ	28780	35210	49795	61592	61088	70424	79729	97429	109402	124163
м. Севастополь	7452	10079	12961	16592	16966	20455	24564	25872	28765	...

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

17. Індеси фізичного обсягу валового регіонального продукту
(у цінах попереднього року; %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹
Україна	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	100,2	100,0	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	x	100,0	93,4
Автономна Республіка Крим	104,0	106,7	109,0	106,6	90,7	103,4	102,7	98,8	101,0	...
Вінницька	105,3	106,2	103,4	105,1	90,1	103,0	107,2	103,7	104,8	104,6
Волинська	103,7	103,5	112,1	106,1	86,0	100,2	105,3	104,8	99,3	101,1
Дніпропетровська	107,3	108,0	105,3	97,3	83,5	105,8	103,4	97,5	99,3	95,1
Донецька	97,1	108,3	104,6	97,1	81,6	111,1	111,4	97,1	94,7	67,1
Житомирська	101,1	103,6	105,1	104,2	88,9	112,8	102,7	109,4	101,9	103,6
Закарпатська	98,5	106,6	108,2	103,9	82,1	107,7	104,7	103,0	100,6	102,8
Запорізька	104,6	106,1	108,5	101,3	78,9	103,2	102,9	97,8	99,3	100,4
Івано-Франківська	105,9	102,5	100,8	97,5	89,3	100,5	106,5	103,3	97,7	97,6
Київська	107,3	108,8	105,9	104,4	89,2	105,1	111,7	101,9	93,4	99,4
Кіровоградська	102,4	105,1	97,9	113,7	85,8	105,7	109,2	100,7	109,5	100,6
Луганська	100,3	104,3	105,2	98,9	86,7	102,3	109,1	99,1	92,2	61,0
Львівська	98,1	108,3	105,8	100,7	88,3	102,3	108,7	102,0	98,8	100,9
Миколаївська	100,1	107,1	99,5	106,9	92,5	103,2	102,7	96,1	104,4	98,4
Одеська	99,6	103,5	106,3	111,9	86,8	102,4	102,1	96,8	105,7	98,3
Полтавська	99,2	108,2	105,8	94,9	86,8	109,5	101,8	97,8	94,4	96,0
Рівненська	102,1	106,9	104,5	99,5	86,5	106,8	104,6	103,3	96,9	102,6
Сумська	104,4	103,4	103,4	103,6	88,7	98,9	107,8	101,7	102,7	100,4
Тернопільська	102,5	110,3	108,3	105,1	94,5	100,4	111,3	109,0	96,6	108,0
Харківська	104,8	107,5	107,2	102,1	86,3	101,7	104,5	98,4	98,8	97,9
Херсонська	99,2	104,0	100,4	109,8	93,0	101,8	103,8	100,2	101,1	99,7
Хмельницька	103,9	104,2	104,0	99,9	90,6	100,0	108,0	109,0	96,9	102,3
Черкаська	107,0	105,6	106,5	114,9	85,5	105,9	106,4	100,9	100,7	98,9
Чернівецька	101,5	105,5	108,3	105,4	88,6	100,3	104,0	106,1	101,5	98,3
Чернігівська	100,1	103,4	106,5	102,3	89,6	100,0	107,8	104,0	95,8	100,5
м. Київ	105,8	110,7	119,7	104,4	81,7	101,4	100,7	101,9	106,4	96,1
м. Севастополь	100,9	116,3	106,6	106,9	89,6	106,4	103,1	88,4	106,0	...

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИЙ СЕКТОР

18. Доходи Зведеного бюджету України за 2010–2016 рр.

(млн грн)

Показники	2010 ¹	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	
							план	виконано за I піврічч.
Податкові надходження	248 852,9	334 691,9	360 567,2	353 968,1	367 511,9	507 635,9	607 106,7	300 905,9
<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>91 388,3</i>	<i>115 321,5</i>	<i>123 885,4</i>	<i>127 144,9</i>	<i>115 404,4</i>	<i>139 036,3</i>	<i>167 975,4</i>	<i>89 748,0</i>
<i>Податок на доходи фізичних осіб</i>	<i>51 029,3</i>	<i>60 224,5</i>	<i>68 092,4</i>	<i>72 151,1</i>	<i>75 202,9</i>	<i>99 983,2</i>	<i>116 627,2</i>	<i>62 612,8</i>
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	<i>40 359,1</i>	<i>55 097,0</i>	<i>55 793,0</i>	<i>54 993,8</i>	<i>40 201,5</i>	<i>39 053,2</i>	<i>51 348,2</i>	<i>27 135,2</i>
<i>Податки на власність</i>	<i>1 905,4</i>	<i>673,7</i>	<i>683,2</i>	<i>576,7</i>	<i>398,9</i>	<i>1,8</i>	<i>0,0</i>	<i>0,8</i>
<i>Рентна плата та плата за використання природних ресурсів</i>	<i>12 709,5</i>	<i>14 826,4</i>	<i>17 537,4</i>	<i>28 863,0</i>	<i>33 396,7</i>	<i>41 938,2</i>	<i>64 538,6</i>	<i>20 754,2</i>
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	<i>114 632,0</i>	<i>164 072,9</i>	<i>177 255,6</i>	<i>164 937,5</i>	<i>184 123,8</i>	<i>249 247,6</i>	<i>322 528,9</i>	<i>160 466,1</i>
<i>Податок на додану вартість</i>	<i>86 315,9</i>	<i>130 093,8</i>	<i>138 826,8</i>	<i>128 269,3</i>	<i>139 024,3</i>	<i>178 452,4</i>	<i>232 658,0</i>	<i>114 275,7</i>
<i>Акцизний податок з вироблених в Україні підкацизних товарів</i>	<i>23 715,3</i>	<i>26 097,1</i>	<i>28 661,0</i>	<i>27 721,3</i>	<i>28 244,2</i>	<i>38 783,8</i>	<i>52 711,0</i>	<i>25 275,0</i>
<i>Акцизний податок з ввезених на митну територію України підкацизних товарів</i>	<i>4 600,8</i>	<i>7 822,1</i>	<i>9 767,8</i>	<i>8 946,8</i>	<i>16 855,4</i>	<i>24 326,8</i>	<i>29 181,0</i>	<i>15 640,8</i>
<i>Акцизний податок з реалізації суб'єктами госп. роздрібно-торгівлі підкацизних товарів</i>	<i>—</i>	<i>—</i>	<i>—</i>	<i>—</i>	<i>—</i>	<i>7 684,6</i>	<i>7 978,9</i>	<i>5 274,6</i>
<i>Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції</i>	<i>8 855,2</i>	<i>11 774,0</i>	<i>13 186,5</i>	<i>13 342,5</i>	<i>12 608,7</i>	<i>40 300,8</i>	<i>19 642,0</i>	<i>9 173,9</i>
<i>Ввізне мито</i>	<i>8 556,4</i>	<i>10 462,8</i>	<i>12 985,8</i>	<i>13 264,6</i>	<i>12 388,6</i>	<i>39 881,0</i>	<i>19 276,0</i>	<i>9 005,2</i>
<i>Вивізне мито</i>	<i>294,8</i>	<i>1 311,3</i>	<i>200,8</i>	<i>77,9</i>	<i>220,1</i>	<i>419,8</i>	<i>366,0</i>	<i>168,7</i>
<i>Місцеві податки</i>	<i>3 008,5</i>	<i>2 504,1</i>	<i>5 455,0</i>	<i>7 316,2</i>	<i>8 055,2</i>	<i>27 041,2</i>	<i>27 733,2</i>	<i>18 680,6</i>
<i>Податок на майно</i>	<i>—</i>	<i>—</i>	<i>0,1</i>	<i>22,5</i>	<i>44,9</i>	<i>16 011,1</i>	<i>17 186,1</i>	<i>11 529,0</i>
<i>Єдиний податок</i>	<i>1 895,4</i>	<i>1 987,9</i>	<i>4 815,6</i>	<i>6 640,5</i>	<i>7 413,3</i>	<i>10 975,1</i>	<i>10 399,0</i>	<i>7 108,8</i>
<i>Рентна плата за транспортування, збори на паливно-енергетичні ресурси</i>	<i>13 217,1</i>	<i>21 145,6</i>	<i>17 654,3</i>	<i>5 700,3</i>	<i>5 987,5</i>	<i>7 245,4</i>	<i>0,0</i>	<i>275,5</i>
<i>Інші податки та збори</i>	<i>3 136,8</i>	<i>4 433,6</i>	<i>4 906,0</i>	<i>6 089,2</i>	<i>7 336,2</i>	<i>2 804,4</i>	<i>4 668,6</i>	<i>1 806,8</i>
<i>Екологічний податок</i>	<i>1 932,4</i>	<i>2 275,9</i>	<i>2 816,0</i>	<i>3 899,5</i>	<i>4 830,9</i>	<i>2 691,0</i>	<i>2 792,5</i>	<i>1 798,5</i>
Неподаткові надходження	61 364,3	60 003,7	80 923,3	84 981,0	80 612,8	140 154,4	103 753,3	37 000,1
<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>21 150,2</i>	<i>17 662,0</i>	<i>32 808,6</i>	<i>33 744,2</i>	<i>28 806,8</i>	<i>71 563,0</i>	<i>50 765,3</i>	<i>7 389,1</i>
<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	<i>3 862,0</i>	<i>4 459,1</i>	<i>7 174,0</i>	<i>7 088,8</i>	<i>6 888,9</i>	<i>17 854,5</i>	<i>8 116,2</i>	<i>5 112,1</i>
<i>Інші неподаткові надходження</i>	<i>7 643,1</i>	<i>6 360,0</i>	<i>6 745,9</i>	<i>6 245,1</i>	<i>13 245,0</i>	<i>9 044,3</i>	<i>8 702,6</i>	<i>5 118,9</i>
<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	<i>28 709,0</i>	<i>31 522,6</i>	<i>34 194,8</i>	<i>37 903,0</i>	<i>31 672,0</i>	<i>41 692,7</i>	<i>36 169,2</i>	<i>19 380,0</i>
Доходи від операцій з капіталом	3 143,2	2 347,5	2 985,8	1 637,0	2 015,8	1 799,5	2 738,0	705,6
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	305,6	481,4	222,9	1 529,3	5 383,0	1 882,2	5 629,7	445,7
Цільові фонди	840,2	1 029,1	826,1	673,3	543,9	558,9	8 228,3	446,2
РАЗОМ доходів	314 506,3	398 553,6	445 525,3	442 788,7	456 067,3	652 031,0	727 455,9	339 503,5

¹ Показники приведено до співставної бюджетної класифікації.

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

19. Доходи Державного бюджету України за 2010–2016 рр.

(млн грн)

Показники	2010 ¹	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	
							план	виконано за I піврічч.
Податкові надходження	180 956,8	261 605,0	274 715,2	262 777,1	280 178,3	409 417,5	501 339,3	235 617,5
<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	39 969,2	60 898,9	62 376,1	61 883,5	52 587,7	79 838,3	103 475,9	51 466,6
Податок на доходи фізичних осіб	–	6 159,5	7 026,4	7 565,0	12 645,8	45 062,0	55 316,9	27 028,2
Податок на прибуток підприємств	39 969,2	54 739,4	55 349,7	54 318,4	39 941,9	34 776,3	48 159,0	24 438,4
<i>Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів</i>	2 928,9	1 907,4	2 293,2	13 860,0	19 036,1	39 803,8	62 503,4	19 507,2
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	113 936,6	163 104,9	176 012,5	163 578,8	183 965,1	241 563,0	314 550,0	155 191,5
Податок на додану вартість	86 315,9	130 093,8	138 826,8	128 269,3	139 024,3	178 452,4	232 658,0	114 275,7
Акцизний податок з вироблених в Україні піддакцизних товарів (продукції)	23 019,9	25 189,1	27 417,9	26 362,6	28 085,5	38 783,8	52 711,0	25 275,0
Акцизний податок з ввезених на митну територію України піддакцизних товарів (продукції)	4 600,8	7 822,1	9 767,8	8 946,8	16 855,4	24 326,8	29 181,0	15 640,8
<i>Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції</i>	8 855,2	11 774,0	13 186,5	13 342,5	12 608,7	40 300,8	19 642,0	9 173,9
Ввізне мито	8 556,4	10 462,8	12 985,8	13 264,6	12 388,6	39 881,0	19 276,0	9 005,2
Вивізне мито	294,8	1 311,3	200,8	77,9	220,1	419,8	366,0	168,7
<i>Рентна плата за транспортування, збори на паливно-енергетичні ресурси</i>	13 217,1	21 145,6	17 654,3	5 700,3	5 987,5	7 245,4	0,0	275,5
<i>Інші податки та збори</i>	2 049,8	2 774,2	3 192,5	4 412,0	5 993,1	666,2	1 168,0	2,8
Екологічний податок	970,5	1 085,4	1 263,6	2 364,9	3 614,5	1 105,4	1 167,9	704,9
Неподаткові надходження	51 953,6	49 087,8	68 287,6	72 853,2	68 355,2	120 006,5	89 157,4	27 357,3
Доходи від власності та підприємницької діяльності	20 221,2	17 260,2	32 200,5	33 288,2	28 469,3	71 084,8	50 440,0	6 835,0
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	2 221,3	2 553,3	5 435,9	5 163,8	5 305,7	15 008,3	5 448,0	3 483,8
Інші неподаткові надходження	7 432,5	6 017,4	5 950,1	5 369,2	12 496,3	7 507,7	7 803,8	4 374,3
Власні надходження бюджетних установ	22 078,6	23 256,9	24 701,2	29 031,9	22 084,0	26 405,6	25 465,5	12 664,0
Доходи від операцій з капіталом	587,0	517,7	1 231,4	255,4	888,1	171,4	1 267,4	116,0
Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	305,6	481,4	222,6	1 529,3	5 383,0	1 800,3	5 502,6	386,9
Цільові фонди	187,5	206,4	254,6	202,7	161,7	155,0	7 880,3	247,8
РАЗОМ доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	233 990,5	311 898,2	344 711,4	337 617,6	354 966,2	531 550,8	605 146,9	263 725,5
Офіційні трансферти	6 624,8	2 718,6	1 342,5	1 609,3	2 118,0	3 144,0	3 490,2	1 906,4
УСЬОГО доходів	240 615,2	314 616,9	346 054,0	339 226,9	357 084,2	534 694,8	608 637,1	265 631,9

¹ Показники приведені до співставної бюджетної класифікації.

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

**20. Видатки Зведеного бюджету України
за функціональною класифікацією видатків за 2010–2016 рр.**

(млн грн)

Показники	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	
							план	виконано за I півріччя
Загальнодержавні функції	44 902,5	49 874,7	54 590,2	61 702,2	76 845,9	117 642,4	141 241,5	61 632,5
<i>у т.ч. обслуговування боргу</i>	16 395,4	23 949,0	25 191,4	33 172,1	49 434,6	86 172,7	100 009,1	46 797,0
Оборона	11 347,1	13 242,2	14 486,9	14 844,4	27 365,5	52 015,8	60 887,6	26 072,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	28 825,6	32 637,7	36 681,2	39 409,2	44 864,6	54 963,0	62 580,8	27 785,9
Економічна діяльність	43 832,4	57 124,1	62 377,4	50 757,8	43 637,6	56 257,3	65 455,7	17 127,4
Охорона навколишнього природного середовища	2 872,4	3 890,7	5 297,9	5 594,2	3 481,7	5 529,7	6 514,6	1 869,6
Житлово-комунальне господарство	5 431,3	8 679,3	20 059,6	7 704,7	17 808,5	15 700,4	14 140,2	4 708,4
Охорона здоров'я	44 745,4	48 961,6	58 453,9	61 568,8	57 150,1	71 001,1	69 602,2	29 023,8
Духовний та фізичний розвиток	11 525,4	10 754,9	13 639,6	13 661,2	13 857,7	16 228,3	15 553,6	6 544,9
Освіта	79 826,0	86 253,6	101 560,9	105 538,7	100 109,5	114 193,5	124 239,9	60 249,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	104 534,9	105 434,8	125 306,9	145 062,6	138 004,7	176 339,8	249 675,7	115 419,5
УСЬОГО	377 842,8	416 853,6	492 454,7	505 843,8	523 125,7	679 871,4	809 891,9	350 434,6

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

**21. Видатки Державного бюджету України
за функціональною класифікацією видатків за 2010 - 2016 рр.**

(МЛН ГРН)

Показники	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	
							план	виконано за I півріччя
Загальнодержавні функції	34 694,3	39 996,6	44 010,7	50 101,1	65 825,8	103 116,7	124 428,3	55 147,3
<i>у т.ч. обслуговування боргу</i>	<i>15 539,0</i>	<i>23 134,4</i>	<i>24 196,6</i>	<i>31 677,1</i>	<i>47 976,7</i>	<i>84 505,4</i>	<i>99 056,3</i>	<i>46 606,4</i>
Оборона	11 347,1	13 241,1	14 485,7	14 843,0	27 363,4	52 005,2	60 883,1	26 071,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	28 570,7	32 415,3	36 469,8	39 190,9	44 619,0	54 643,4	62 224,9	27 656,8
Економічна діяльність	36 030,0	44 771,6	49 396,0	41 299,2	34 410,7	37 135,4	37 024,5	9 573,8
Охорона навколишнього природного середовища	2 292,7	3 008,4	4 135,4	4 595,0	2 597,0	4 053,0	4 127,2	1 457,2
Житлово-комунальне господарство	844,4	324,2	379,6	96,9	111,5	21,5	38,7	3,4
Охорона здоров'я	8 759,0	10 223,9	11 358,5	12 879,3	10 580,8	11 450,4	12 282,9	3 502,6
Духовний та фізичний розвиток	5 165,5	3 830,4	5 488,5	5 111,9	4 872,4	6 619,2	4 513,6	1 707,2
Освіта	28 807,5	27 232,7	30 243,2	30 943,1	28 677,9	30 185,7	33 788,1	15 592,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	69 311,3	63 540,2	75 254,4	88 547,3	80 558,2	103 700,9	154 861,7	66 213,2
РАЗОМ	225 822,5	238 584,4	271 221,9	287 607,7	299 616,8	402 931,4	494 173,0	206 925,5
Міжбюджетні трансферти	77 766,2	94 875,0	124 459,6	115 848,3	130 600,9	173 980,0	188 612,1	93 491,1
УСЬОГО	303 588,7	333 459,5	395 681,5	403 456,1	430 217,8	576 911,4	682 785,1	300 416,6

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

22. Державний та гарантований державною борг України за 2010-2016 рр.

(млн грн)

Показники	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	30.06.2016
Рівень боргового навантаження, % ВВП	39,9	36,3	36,5	40,2	69,4	79,4	...
Загальна сума державного та гарантованого державною боргу	432 303,3	473 185,2	515 510,8	584 786,6	1 100 833,2	1 572 180,2	1 668 132,0
Державний борг	323 475,4	357 273,9	399 218,2	480 218,6	947 030,5	1 334 271,6	1 436 195,8
Внутрішній борг	141 662,1	161 467,0	190 299,3	256 959,6	461 003,6	508 001,1	550 279,2
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	138 355,8	158 292,9	187 257,5	254 050,0	458 226,3	505 356,1	547 700,2
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	3 306,3	3 174,1	3 041,8	2 909,6	2 777,3	2 645,1	2 578,9
Зовнішній борг	181 813,3	195 806,9	208 918,9	223 259,1	486 026,8	826 270,5	885 916,6
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	83 058,9	84 344,8	80 097,2	61 903,7	169 089,9	337 449,3	350 468,2
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	11 271,0	10 720,9	9 099,5	7 278,9	16 372,3	32 708,5	44 296,3
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	15 923,9	15 980,1	0,5	0,6	1,0	1,3	1,4
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	56 502,6	69 697,7	104 636,2	138 909,1	272 509,3	415 269,9	448 456,3
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	15 056,9	15 063,2	15 085,5	15 166,8	28 054,4	40 841,4	42 694,4
Гарантований державною борг	108 827,9	115 914,3	116 292,6	104 567,9	153 802,7	237 908,6	231 936,3
Внутрішній борг	13 895,4	12 303,2	16 211,4	27 129,1	27 863,3	21 459,5	20 411,7
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	6 805,5	5 813,0	9 971,2	21 135,8	21 567,0	16 400,0	16 200,0
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	7 089,0	6 489,3	6 239,3	5 992,4	6 295,3	5 038,5	4 210,7
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Зовнішній борг	94 932,5	103 608,1	100 081,2	77 438,8	125 939,5	216 449,1	211 524,6
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	61 628,7	61 534,0	40 557,8	16 225,6	40 110,6	140 833,8	146 742,2
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1 517,4	1 522,8	1 980,9	1 980,9	3 842,7	4 679,1	4 239,8
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	13 566,4	16 757,3	29 341,6	31 026,0	51 616,0	68 227,6	57 711,0
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	17 221,3	22 795,0	27 200,3	27 200,3	28 509,5		
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	998,6	999,0	1 000,5	1 005,9	1 860,6	2 708,7	2 831,6

23. Державний та гарантований державою борг України за 2010-2016 рр.

(млн дол. США)

Показники	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	30.06.2016
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	54 297,9	59 223,7	64 495,3	73 162,3	69 811,9	65 505,7	67 116,1
Державний борг	40 628,9	44 716,2	49 946,0	60 079,9	60 058,2	55 593,1	57 784,3
Внутрішній борг	17 792,9	20 209,1	23 808,2	32 148,1	29 235,6	21 166,1	22 140,1
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	17 377,7	19 811,9	23 427,7	31 784,1	29 059,5	21 055,9	22 036,3
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	415,3	397,3	380,6	364,0	176,1	110,2	103,8
Зовнішній борг	22 836,0	24 507,1	26 137,7	27 931,8	30 822,5	34 427,0	35 644,2
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	10 432,3	10 556,6	10 020,9	7 744,7	10 723,2	14 060,0	14 100,8
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1 415,7	1 341,8	1 138,4	910,7	1 038,3	1 362,8	1 782,2
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	2 000,1	2 000,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	7 096,8	8 723,3	13 091,0	17 378,8	17 281,8	17 302,4	18 043,3
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1 891,2	1 885,3	1 887,3	1 897,5	1 779,1	1 701,7	1 717,8
Гарантований державою борг	13 668,9	14 507,4	14 549,3	13 082,4	9 753,8	9 912,6	9 331,8
Внутрішній борг	1 745,3	1 539,9	2 028,2	3 394,1	1 767,0	894,1	821,3
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	854,8	727,6	1 247,5	2 644,3	1 367,7	683,3	651,8
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	890,4	812,2	780,6	749,7	399,2	210,8	169,4
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Зовнішній борг	11 923,6	12 967,5	12 521,1	9 688,3	7 986,7	9 018,5	8 510,5
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	7 740,6	7 701,6	5 074,2	2 030,0	2 543,7	5 867,9	5 904,1
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	190,6	190,6	247,8	247,8	243,7	195,0	170,6
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	1 704,0	2 097,3	3 670,9	3 881,6	3 273,4	2 842,7	2 322,0
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	2 163,0	2 853,0	3 403,0	3 403,0	1 808,0		
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	125,4	125,0	125,2	125,8	118,0	112,9	113,9

24. Структура державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення станом на 2016 р.

Показники	млрд дол. США		млрд грн		%	
	31.12.2015	30.06.2016	31.12.2015	30.06.2016	31.12.2015	30.06.2016
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	65,5	67,1	1 571,8	1 668,1	100,0	100,0
Долар США	29,1	30,2	698,0	751,7	44,4	45,1
ЄВРО	3,9	3,9	93,2	96,5	5,9	5,8
Канадський долар	0,3	0,3	6,9	7,7	0,4	0,5
СПЗ	12,5	12,6	299,7	313,3	19,1	18,8
Українська гривня	19,5	19,4	468,4	483,4	29,8	29,0
Японська єна	0,2	0,6	5,6	15,7	0,4	0,9

ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР

25. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України)¹

(залишки коштів на кінець періоду, млн грн)

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2016			
								січень	лютий	березень	
Чисті зовнішні активи	-32 393	-667	98 909	97 929	98 006	62 850	-52 036	45 773	50 943	58 622	58 439
Вимоги до нерезидентів	304 232	296 735	373 370	365 064	328 021	273 330	249 021	608 149	664 198	664 334	646 352
Монетарне золото та авуари в СПЗ	4 144	5 942	7 254	8 202	9 252	8 021	14 426	19 789	23 136	25 860	24 978
Готівкові кошти в іноземній валюті	7 495	7 867	9 169	9 964	10 797	12 352	7 182	10 084	11 821	11 009	12 842
Переказні депозити	48 968	53 816	59 743	78 708	89 155	72 949	89 916	165 389	166 457	192 837	217 500
Інші депозити	102 182	88 592	120 978	88 941	54 770	42 292	11 328	121 837	128 457	87 899	50 248
Цінні папери, крім акцій	127 274	111 578	151 909	149 395	129 450	100 533	88 449	171 705	182 973	224 616	227 095
Кредити	13 085	16 970	14 942	4 923	3 842	2 388	25 213	34 080	35 948	39 992	32 946
Акції та інші форми участі в капіталі	750	1 111	1 346	1 407	1 924	2 060	3 123	2 348	2 189	2 411	2 457
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	35	12	0	1 050	1 095	1 069	186	1 531	2 158	3 268	2 030
Інша дебіторська заборгованість	298	10 846	8 029	22 473	27 736	31 666	9 198	81 386	82 059	76 443	76 255
Мінус: зобов'язання перед нерезидентами	336 625	297 402	274 461	267 134	230 015	210 480	301 057	562 376	584 255	605 712	587 913
Переказні депозити	58 131	70 550	82 856	86 253	61 950	40 950	78 706	262 988	272 309	304 292	303 755
Інші депозити	39 642	35 870	18 842	22 819	23 654	20 838	19 574	18 854	20 027	20 750	17 487
Цінні папери, крім акцій	2 540	499	50	57	6 358	8 004	2 055	9	21	10	9
Кредити	235 776	175 342	161 419	134 418	108 627	108 963	197 520	238 762	251 536	247 714	221 924
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	33	14	-	17	2	4	3	36	16	6	14
Інша кредиторська заборгованість	503	14 108	10 296	22 571	28 422	30 715	1 338	39 018	37 519	29 897	41 716
СПЗ, отримані в порядку розподілення	-	1 020	999	999	1 001	1 006	1 861	2 709	2 828	3 044	3 008
Внутрішній кредит	778 432	809 174	860 545	966 570	1 035 593	1 205 843	1 512 703	1 506 408	1 545 717	1 587 825	1 522 239
Чисті вимоги до центральних органів державного управління	23 786	72 268	113 216	144 613	181 555	241 255	438 845	463 609	476 333	479 963	443 153
Вимоги до центральних органів державного управління	41 885	86 405	142 963	162 754	190 711	250 392	459 653	523 160	546 005	561 339	550 842
Цінні папери, крім акцій	25 953	73 171	111 163	134 705	161 282	234 954	430 296	488 181	508 702	523 841	513 253
Кредити	11 145	7 965	10 736	9 964	7 660	7 266	16 544	14 755	14 467	14 485	14 433
Акції та інші форми участі в капіталі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	5	0	5	10	428	312	1 366	10 098	12 820	12 806	13 006
Інша дебіторська заборгованість	4 782	5 268	21 058	18 075	21 341	7 860	11 448	10 126	10 016	10 208	10 150

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016		
									січень	лютий	березень
Мінус: зобов'язання перед центральними органами державного управління	18 099	14 136	29 747	18 142	9 157	9 136	20 808	59 551	69 671	81 376	107 689
Переказні депозити	13 482	9 405	25 295	15 876	7 008	6 510	17 699	56 215	67 025	78 403	66 036
Інші депозити	51	125	197	76	60	104	250	41	33	36	35
Цінні папери, крім акцій	15	-	0	0	0	0	0	-	-	-	-
Кредити	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	0	6	13	11	15	7	-	1	1	-
Інша кредиторська заборгованість	4 552	4 606	4 249	2 176	2 078	2 507	2 853	3 294	2 613	2 936	41 617
Вимоги до інших резидентів	754 646	736 905	747 330	821 958	854 038	964 587	1 073 858	1 042 799	1 069 384	1 107 862	1 079 086
Вимоги до інших фінансових корпорацій	15 907	19 463	19 536	22 659	25 956	32 909	39 815	21 555	21 249	21 117	21 212
Переказні депозити	-	-	-	-	-	-	-	1	2	3	2
Інші депозити	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Цінні папери, крім акцій	2 699	3 470	3 483	2 979	6 305	10 333	10 616	4 767	4 812	4 399	4 322
Кредити	9 789	14 014	13 430	16 441	16 229	19 317	25 576	15 564	15 255	15 602	15 831
Акції та інші форми участі в капіталі	2 972	1 682	2 346	2 750	2 820	2 280	1 474	715	699	671	661
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	196	0	15	22	3	147	1 389	171	160	142	142
Інша дебіторська заборгованість	252	297	262	467	599	832	761	337	321	301	255
Вимоги до регіональних і місцевих органів держуправління	490	1 907	1 980	2 323	6 764	6 778	6 272	3 534	3 532	2 883	2 374
Цінні папери, крім акцій	476	673	589	574	5 573	5 860	5 342	2 942	2 928	2 294	1 850
Кредити	12	1 229	1 388	1 742	1 185	910	762	401	392	392	392
Акції та інші форми участі в капіталі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інша дебіторська заборгованість	2	6	3	6	6	8	167	190	212	197	132
Вимоги до державних нефінансових корпорацій	37 855	44 830	50 145	61 424	65 141	64 483	78 049	82 270	85 961	85 638	82 664
Цінні папери, крім акцій	278	2 035	3 869	3 691	7 155	13 861	13 862	9 551	9 719	9 749	9 620
Кредити	37 538	42 754	46 209	57 619	57 858	50 472	64 081	71 733	75 274	74 918	72 086
Акції та інші форми участі в капіталі	4	7	11	6	4	3	0	0	0	0	0
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Інша дебіторська заборгованість	34	33	56	108	125	147	106	987	968	970	958
Вимоги до інших нефінансових корпорацій	418 913	428 271	464 651	532 809	567 063	663 364	735 894	759 378	778 816	812 480	794 728
Цінні папери, крім акцій	7 755	4 883	4 695	9 954	13 103	16 859	13 689	8 227	10 192	9 597	9 090
Кредити	406 321	419 658	454 940	518 115	547 756	641 452	714 782	716 100	732 971	767 092	749 674
Акції та інші форми участі в капіталі	2 601	2 047	1 945	2 037	2 416	2 926	2 503	938	938	995	1 008
Похідні фінансові інструменти	176	17	427	477	445	570	382	1 444	1 443	1 443	1 504
Інша дебіторська заборгованість*	2 060	1 666	2 643	2 226	3 342	1 557	4 538	32 669	33 273	33 353	33 451
Вимоги до інших секторів економіки	281 482	242 434	211 019	202 743	189 114	197 053	213 829	176 062	179 825	185 744	178 107
Цінні папери, крім акцій	—	0	0	—	—	—	—	—	—	—	—
Кредити	280 717	241 508	209 847	201 525	187 971	193 996	211 638	175 114	178 682	184 694	177 108
Похідні фінансові інструменти	—	—	—	—	—	—	—	1	17	2	2
Інша дебіторська заборгованість*	765	925	1 172	1 219	1 142	3 057	2 190	947	1 126	1 047	998
Грошовий агрегат МЗ	515 727	487 298	597 872	685 515	773 199	908 994	956 728	994 062	995 015	1 015 508	1 007 107
Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями	154 759	157 029	182 990	192 665	203 245	237 777	282 947	282 673	271 792	269 288	269 637
Переказні депозити	105 372	118 162	148 469	170 293	176 953	198 420	240 238	291 357	292 078	301 755	303 012
Інші фінансові корпорації	4 147	5 637	6 726	6 131	5 838	7 180	10 626	7 938	8 602	8 624	9 160
Регіональні та місцеві органи держуправління	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Державні нефінансові корпорації	7 241	8 092	10 522	11 034	20 435	19 536	29 155	50 189	57 868	61 416	65 862
Інші нефінансові корпорації	52 168	45 663	62 937	79 835	70 955	80 716	96 467	117 183	118 032	121 681	117 344
Інші сектори економіки	41 816	58 770	68 284	73 293	79 727	90 987	103 990	116 046	107 576	110 035	110 645
Інші депозити	252 397	209 581	265 382	318 843	390 928	470 040	432 164	419 782	430 863	444 197	434 205
Інші фінансові корпорації	15 158	10 734	12 851	16 062	15 445	19 126	19 490	21 437	20 737	20 296	19 458
Регіональні та місцеві органи держуправління	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Державні нефінансові корпорації	5 139	4 242	3 443	6 937	6 795	6 902	7 770	17 040	17 287	19 262	18 351
Інші нефінансові корпорації	53 739	36 857	39 217	55 329	75 185	88 062	85 336	81 035	80 626	79 460	77 061
Інші сектори економіки	178 361	157 749	209 870	240 514	293 503	355 951	319 567	300 270	312 214	325 179	319 335
Цінні папери, крім акцій	3 200	2 526	1 031	3 714	2 072	2 758	1 379	250	283	269	253
Інші фінансові корпорації	366	264	194	2 347	1 300	936	129	80	88	60	28
Регіональні та місцеві органи держуправління	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Державні нефінансові корпорації	4	—	0	—	—	0	—	—	—	—	—
Інші нефінансові корпорації	1 888	1 848	571	725	78	11	2	2	19	18	42
Інші сектори економіки	943	414	266	642	695	1 812	1 249	168	176	191	183

Закінчення табл. 25
Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України)

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016		
									січень	лютий	березень
Депозити, що не включаються в грошовий агрегат МЗ	1 922	447	208	160	141	189	209	635	1 631	3 538	6 644
Переказні депозити	1 921	423	173	135	101	150	194	474	1 471	3 358	6 622
Інші фінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Регіональні та місцеві органи держуправління	1 921	423	173	135	101	150	194	474	1 471	3 358	6 622
Державні нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші сектори економіки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші депозити	1	23	35	24	40	39	15	161	161	180	23
Інші фінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Регіональні та місцеві органи держуправління	0	23	35	24	40	39	12	161	160	180	22
Державні нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші сектори економіки	1	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0
Цінні папери, крім акцій, що не включаються в грошовий агрегат МЗ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші фінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Регіональні та місцеві органи держуправління	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші нефінансові корпорації	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші сектори економіки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кредити	1 468	1 310	1 053	1 738	2 021	1 494	2 159	3 282	3 543	4 393	4 076
Похідні фінансові інструменти	290	24	18	13	67	13	73	25	35	70	51
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Акції та інші форми участі в капіталі	233 751	250 931	277 972	289 111	299 326	300 224	356 060	323 097	346 216	384 826	342 214
Інші статті (чисті)	-7 419	68 496	82 331	87 964	58 845	57 779	145 438	231 079	250 220	238 111	220 585

¹ Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України) - аналітична форма подання статистичних даних депозитних корпорацій (Національного банку України та інших депозитних корпорацій), які консолідуються в узагальнені категорії активів і пасивів. Огляд містить дані про зобов'язання депозитних корпорацій, що включаються до грошових агрегатів. Балансова тотожність в Огляді забезпечує зв'язок грошового агрегату МЗ та інших статей з вимогами депозитних корпорацій до резидентів і нерезидентів. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України) складається на підставі даних балансових звітів за секторами економіки Національного банку України та інших депозитних корпорацій (банків) за методологією МВФ.

* Уточнені дані за період з лютого 2015 року по січень 2016 року.

26. Грошові агрегати¹ та кореспондуючі статті Огляду депозитних корпорацій

Період	МЗ ²										Зобов'язання, що не включаються в МЗ ³	Акції та інші форми участі в капіталі ⁴	Інші статті (чисті)	Чисті зовнішні активи ⁵	Внутрішній кредит ⁶	
	усього		М2			М3-М1		М3-М2		усього						
	усього	М0	М1	М2	М1-М0	М2-М1	М3-М2									
								усього	усього							усього
залишки коштів на кінець періоду, млн грн																
2008	515 727	512 527	225 127	154 759	70 369	287 400	3 200	1 922	233 751	-5 361	-32 393	778 432				
2009	487 298	484 772	233 748	157 029	76 719	251 023	2 526	447	250 931	69 831	-667	809 174				
2010	597 872	596 841	289 894	182 990	106 904	306 947	1 031	208	277 972	83 402	98 909	860 545				
2011	685 515	681 801	311 047	192 665	118 382	370 754	3 714	160	289 111	89 715	97 929	966 570				
2012	773 199	771 126	323 225	203 245	119 980	447 901	2 072	141	299 326	60 933	98 006	1 035 593				
2013	908 994	906 236	383 821	237 777	146 044	522 416	2 758	189	300 224	59 286	62 850	1 205 843				
2014	956 728	955 349	435 475	282 947	152 528	519 874	1 379	209	356 060	147 670	-52 036	1 512 703				
2015	994 062	993 812	472 217	282 673	189 544	521 594	250	635	323 097	234 386	45 773	1 506 408				
2016																
січень	995 015	994 733	454 336	271 792	182 544	540 396	283	1 631	346 216	253 798	50 943	1 545 717				
лютий	1 015 508	1 015 239	452 853	269 288	183 566	562 386	269	3 538	384 826	242 574	58 622	1 587 825				
березень	1 007 107	1 006 854	451 776	269 637	182 139	555 078	253	6 644	342 214	224 712	58 439	1 522 239				
операції за період, млн грн																
2008	64 910	66 746	43 462	43 640	-178	23 284	-1 836	-1 669	55 118	7 770	-54 194	180 323				
2009	-34 401	-33 718	8 621	2 271	6 350	-42 340	-683	-1 475	-2 802	72 507	14 182	19 647				
2010	113 793	115 287	56 145	25 961	30 185	59 142	-1 495	-238	24 899	11 979	100 370	50 061				
2011	88 282	85 598	21 153	9 675	11 478	64 445	2 684	-48	21 660	3 188	5 991	107 089				
2012	86 307	87 949	12 179	10 580	1 599	75 770	-1 642	-19	12 305	-30 422	-8	68 179				
2013	134 462	133 783	60 595	34 532	26 064	73 188	678	47	9 060	-4 300	-28 235	167 504				
2014	-143 184	-140 213	51 654	45 170	6 484	-191 867	-2 971	-27	-57 989	58 413	-139 322	-3 465				
2015	-103 548	-101 948	36 742	-274	37 017	-138 691	-1 599	348	-132 655	48 432	71 056	-258 478				
2015	21 175	21 307	24 666	9 698	14 968	-3 358	-133	-1 784	-20 104	-3 702	3 959	-8 374				
2016																
січень	-14 227	-14 251	-17 881	-10 881	-7 000	3 630	24	976	10 819	10 149	192	7 527				
лютий	-5 624	-5 596	-1 483	-2 504	1 021	-4 113	-28	1 870	29 909	-25 804	3 243	-2 892				
березень	981	990	-1 077	349	-1 427	2 068	-10	3 112	-35 786	-12 243	3 755	-47 692				

Період	МЗ ²										Зобов'язання, що не включаються в МЗ ³	Акції та інші форми участі в капіталі ⁴	Інші статті (чисті)	Чисті зовнішні активи ⁵	Внутрішній кредит ⁶
	усього		усього		усього		усього		усього						
	усього		усього		усього		усього		усього						
	М2	М1	М0	М1	М0	М2	М1	М0	М2	М1					
зміна залишків коштів у річному обчисленні, %															
2008	30,2	31,0	23,9	39,3	-0,3	37,1	-34,5	-45,7	134,9	-	-	-	-	-	76,9
2009	-5,5	-5,4	3,8	1,5	9,0	-12,7	-21,1	-76,8	7,3	-	-	-	-	-	3,9
2010	22,7	23,1	24,0	16,5	39,3	22,3	-59,2	-53,4	10,8	-	-	-	-	-	6,3
2011	14,7	14,2	7,3	5,3	10,7	20,8	260,3	-23,3	4,0	-	-	-	-	-	12,3
2012	12,8	13,1	3,9	5,5	1,4	20,8	-44,2	-11,8	3,5	-	-	-	-	-	7,1
2013	17,6	17,5	18,7	17,0	21,7	16,6	33,1	34,0	0,3	-	-	-	-	-	16,4
2014	5,3	5,4	13,5	19,0	4,4	-0,5	-50,0	11,0	18,6	-	-	-	-	-	25,4
2015	3,9	4,0	8,4	-0,1	24,3	0,3	-81,8	203,3	-9,3	-	-	-	-	-	-0,4
2016															
січень	6,3	6,4	4,5	-0,9	13,8	8,0	-74,8	704,5	-2,6	-	-	-	-	-	1,5
лютий	-10,6	-10,6	1,2	-5,1	12,2	-18,2	-70,8	1 058,0	-0,7	-	-	-	-	-	-17,1
березень	-1,7	-1,7	0,1	-5,3	9,5	-3,2	-55,4	1 973,3	-5,8	-	-	-	-	-	-9,8

¹ Грошові агрегати складаються на підставі даних балансових звітів за секторами економіки Національного банку України та інших депозитних корпорацій (банків) відповідно до методології МВФ.

² Грошові агрегати – зобов'язання депозитних корпорацій перед іншими секторами економіки, крім сектору загального державного управління та інших депозитних корпорацій.

³ Зобов'язання, що не включаються в МЗ – переказні депозити та інші депозити регіональних та місцевих органів державного управління та інших секторів економіки. Сукупні пасиви депозитних корпорацій у формі акцій та інших форм участі в капіталі включають кошти власників, нерозподілений прибуток, результат поточної діяльності, загальні і спеціальні резерви, поправку на зміни вартісної оцінки.

⁴ Чисті зовнішні активи – сальдо між вимогами та зобов'язаннями депозитних корпорацій по відношенню до нерезидентів.

⁵ Внутрішній кредит – сукупність чистих вимог депозитних корпорацій до центральних органів державного управління та зобов'язаннями депозитних органів державного управління до центральних органів державного управління – сальдо між вимогами та зобов'язаннями депозитних корпорацій по відношенню до центральних органів державного управління.

⁶ Розрахунок здійснюється відповідно до методології МВФ за формулою: О = ЗКП – ЗПП – ПВ – ІЗОА, де О – операції за період, ЗКП – залишки коштів на кінець звітного періоду, ЗПП – залишки коштів на початок звітного періоду, ПВ – переоцінка вартості внаслідок змін цін та/або обмінних курсів, ІЗОА – інші зміни в обсягах активів.

27. Процентні ставки рефінансування

(ставки в річному обчисленні, %)

Період	Облікова ставка НБУ ¹	Середньозважена ставка за всіма інструментами	у тому числі														
			кредити, надані шляхом проведення тендера	кредити overnight	операції репо	кредити, надані для підтримання ліквідності банків	стабілізаційні кредити	операції своп	кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	інші кредити	кредити, надані для рефінансування чемпіонату Європи 2012	інші коротко строківі кредити	інші кредити під програми фінансової оздоровлення				
2005	9,5	14,7	12,9	14,9	12,0	-	15,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2006	8,5	11,5	10,4	12,1	10,7	-	-	-	-	9,5	-	8,5	-	-	-	-	-
2007	8,0	10,1	10,0	11,1	-	-	-	-	-	-	-	8,3	-	-	-	-	-
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	-	-	-	-	15,1	-	-	14,1	-	-	-	-
2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	-	-	-	-	23,1	-	-	16,0	11,0	-	-	-
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	-	-	-	-	-	-	-	11,9	11,0	-	-	-
2011	7,75	12,4	12,5	9,4	12,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2012	7,5	8,1	7,7	8,8	7,9	-	-	9,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2013	6,5	7,2	6,8	7,6	6,9	-	-	8,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2014	14,0	15,6	15,8	15,5	8,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19,9	17,4
2015	22,0	25,2	24,7	25,2	24,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26,0
з 04.03	30,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
березень	30,0	30,4	31,5	29,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30,9
квітень	30,0	32,2	30,2	33,0	30,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31,5
травень	30,0	32,6	30,0	33,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
червень	30,0	32,0	30,0	33,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31,5
липень	30,0	33,0	-	33,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
з 28.08	27,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
серпень	27,0	32,0	30,0	32,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
з 25.09	22,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
вересень	22,0	27,4	27,0	27,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
жовтень	22,0	23,0	22,0	24,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
листопад	22,0	23,7	22,0	24,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
грудень	22,0	22,1	22,1	24,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2016																	
січень	22,0	24,0	-	24,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
лютий	22,0	23,9	22,0	24,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
березень	22,0	23,5	22,4	24,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹ На кінець періоду.

28. Процентні ставки за новими кредитами резидентам (крім інших депозитних корпорацій) за секторами економіки
(середньозважені ставки в річному обчисленні, %)

Період	Усього				у тому числі, без урахування овердрафту				у тому числі, за секторами економіки															
	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	у тому числі		обсяги, млн грн	процентна ставка, %	у тому числі		обсяги, млн грн	процентна ставка, %	інші фінансові корпорації ¹		сектор загального державного управління		нефінансові корпорації ²		домашні господарства ³		некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства ⁴					
			у національній валюті	у іноземній валюті			у національній валюті	у іноземній валюті			обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %
2005	438 391	14,6	16,4	11,5	355 815	14,1	16,0	11,6	829	14,0	79	18,6	396 276	14,4	41 207	16,3	...	...						
2006	627 967	14,1	15,4	11,3	494 758	13,6	15,1	11,3	2 124	14,3	8	15,8	534 677	13,9	91 159	15,2	...	...						
2007	969 567	13,5	14,4	11,3	768 965	13,0	13,9	11,3	3 438	15,1	10	13,5	809 995	13,1	156 125	15,6	...	...						
2008	1 116 456	16,0	17,8	11,6	868 542	15,5	17,6	11,6	5 536	17,0	25	21,6	945 532	15,5	165 369	18,7	...	...						
2009	810 282	18,3	20,9	10,0	717 061	17,7	20,5	9,9	11 264	20,5	1 937	20,8	750 522	18,0	45 520	22,3	1 038	16,5						
2010 ⁵	1 112 545	14,6	15,7	10,5	991 849	13,7	14,6	10,6	16 907	17,1	3 259	13,4	1 034 525	14,0	57 800	25,2	54	22,9						
2011	1 314 200	14,3	16,0	9,2	1 138 941	13,4	15,0	9,2	20 855	15,3	5 463	15,6	1 189 487	13,3	98 205	26,5	190	19,0						
2012	1 371 761	15,5	18,4	8,4	1 191 530	14,7	17,8	8,5	28 828	16,0	2 033	16,0	1 236 640	14,5	104 104	27,4	156	20,0						
2013	1 641 018	14,4	16,6	9,4	1 434 974	13,6	15,9	9,4	38 344	13,7	16 412	14,4	1 451 644	13,2	134 274	27,3	343	20,5						
2014	1 472 811	15,0	17,6	9,0	1 294 019	14,4	17,1	9,0	35 740	14,1	2 197	15,4	1 337 559	14,2	97 160	26,8	155	19,6						
2015	1 405 837	17,5	21,8	8,8	1 253 673	16,6	21,2	8,9	16 049	19,9	316	17,5	1 327 998	17,0	61 391	28,1	84	27,0						
2016																								
січень	88 508	17,5	21,2	8,9	78 211	16,3	20,0	8,9	475	19,0	7	26,0	83 554	16,7	4 468	31,2	4	28,8						
лютий	116 033	17,1	21,0	8,7	103 166	15,9	19,8	8,7	768	19,7	10	24,7	109 428	16,4	5 823	29,5	5	30,6						
березень	134 792	17,2	21,3	8,9	120 155	16,1	20,3	8,9	1 787	21,5	12	25,0	126 621	16,5	6 368	30,1	4	31,0						

¹ До січня 2009 року інформація лише за кредитами овердрафт

² До січня 2009 року інформація за кредитами, наданими нефінансовим корпораціям, некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства, та підсекторам роботодавців і самостійно зайнятих працівників сектора домашніх господарств

³ До січня 2009 року інформація за кредитами, наданими підсекторам найманих працівників та одержувачів доходу від власності та трансфертів сектора домашніх господарств

⁴ Включаються дані секторів: нефінансових корпорацій (S.11), інших фінансових корпорацій (S.12, крім депозитних корпорацій (S.121, S.122)), некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (S.15), а також фізичних осіб-підприємців (S.141, S.142) відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України

⁵ Із січня 2010 року включають процентні ставки та обсяги за первинними договорами, укладеними у звітному періоді, та за додатковими договорами, за якими відбулася зміна або суми, або процентної ставки, або суми та процентної ставки

29. Процентні ставки за новими депозитами резидентів (крім інших депозитних корпорацій) за секторами економіки
(середньозважені ставки в річному обчисленні, %)

Період	Усього				у тому числі						домашні господарства ²		некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства ³	
	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	у тому числі		інші фінансові корпорації		сектор загального державного управління		нефінансові корпорації ¹		обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %
			у національній валюті	в іноземній валюті	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %				
2005	269 321	8,0	8,5	6,8	9 845	10,2	1 625	11,0	86 901	8,2	170 951	7,7	...	...
2006	463 943	6,8	7,6	5,8	15 774	9,8	2 572	12,0	199 025	6,5	246 572	6,9	...	...
2007	685 871	7,2	8,2	5,8	26 426	9,4	7 001	2,6	316 350	6,6	336 094	7,4	...	...
2008	1 139 325	8,3	9,9	5,4	41 568	12,1	13 312	15,0	617 529	7,5	466 916	8,7	...	...
2009	970 752	11,8	14,0	9,2	53 028	13,5	23 366	3,1	316 821	11,5	575 788	12,2	1 749	16,8
2010 ⁴	1 164 078	9,4	10,3	7,9	63 994	9,1	3 502	16,1	500 891	7,0	592 889	11,4	2 802	11,0
2011	1 209 549	7,3	8,1	5,5	75 298	8,1	7 611	9,4	631 423	5,8	492 789	9,1	2 428	9,3
2012	1 498 983	11,3	13,4	5,7	72 501	14,3	17 071	15,6	850 380	10,5	554 599	11,9	4 432	12,4
2013	1 490 314	9,5	10,9	5,9	69 244	11,5	17 154	10,3	742 401	6,7	656 828	12,5	4 687	10,6
2014	1 811 339	10,5	11,9	6,7	96 844	12,4	2 755	9,2	991 324	8,3	713 958	13,2	6 458	11,5
2015	2 572 899	11,6	13,0	6,7	139 861	13,4	13 083	8,9	1 698 587	11,2	711 663	12,2	9 704	12,6
2016														
січень	218 154	10,0	10,9	5,6	10 718	11,8	1 248	19,3	158 074	9,7	47 254	10,5	858	12,0
лютий	245 106	10,5	11,3	5,4	15 928	10,9	2 574	18,8	183 840	10,2	41 856	11,1	908	12,4
березень	245 079	11,7	12,9	5,4	13 808	11,6	3 799	19,5	182 787	11,5	43 618	11,7	1 066	12,1

¹ До січня 2009 року – інформація за депозитами, залученими у нефінансових корпорацій, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, та підприємств роботодавців і самостійно зайнятих працівників сектора домашніх господарств.

² До січня 2009 року – інформація за депозитами, залученими у підсекторів найманих працівників та одержувачів доходу від власності та трансфертів сектору домашніх господарств.

³ Включаються дані секторів: нефінансових корпорацій (S.11), інших фінансових корпорацій (S.12, крім депозитних корпорацій (S.121, S.122)), некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (S.15), а також фізичних осіб-підприємців (S.141, S.142) відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України.

⁴ Із січня 2010 року включаються процентні ставки та обсяги за первинними договорами, укладеними у звітному періоді, та за додатковими договорами, за якими відбулася зміна або суми, або процентної ставки, або суми та процентної ставки.

30. Депозити резидентів у розрізі секторів економіки

Період	У тому числі													Довідково	
	сектор загального державного управління						нефінансові корпорації						інші сектори економіки		
	інші фінансові корпорації		усього		регіональні та місцеві органи державного управління		усього		державні нефінансові корпорації		інші нефінансові корпорації		усього		У тому числі
Усього	страхові корпорації та пенсійні фонди	інші	усього	центральної органи державного управління	регіональні та місцеві органи державного управління	усього	усього	державні нефінансові корпорації	інші нефінансові корпорації	усього	домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	корпоративний сектор	домашні господарства (без фізичних осіб-підприємців)	
2005	134 754	6 129	...	2 010	284	1 726	50 976	8 862	42 114	75 640	74 778	862	59 543	73 202	
2006	185 917	8 741	4 063	1 682	266	1 417	65 614	6 976	58 638	109 879	108 860	1 020	77 519	106 715	
2007	283 875	15 343	7 043	4 136	601	3 536	95 583	9 275	86 308	168 813	167 239	1 575	115 579	164 159	
2008	359 740	19 305	8 537	10 768	615	1 921	118 188	12 281	105 907	219 711	217 860	1 851	142 117	215 087	
2009	334 953	15 621	7 477	8 144	8 586	8 140	94 796	12 319	82 477	215 949	214 098	1 851	115 494	210 872	
2010	416 650	19 022	8 169	10 854	4 132	3 924	116 105	13 952	102 153	277 390	275 093	2 298	141 489	271 028	
2011	491 756	21 799	9 887	11 912	3 894	3 734	153 120	17 964	135 155	312 943	310 390	2 553	181 239	306 623	
2012	572 342	20 852	11 084	9 769	5 929	5 788	173 319	27 229	146 090	372 241	369 264	2 977	201 543	364 870	
2013	669 974	26 174	12 383	13 792	2 761	1 89	195 160	26 438	168 722	445 690	441 951	3 739	231 087	435 937	
2014	675 093	29 935	12 399	17 537	3 763	3 557	218 724	36 925	181 800	422 670	418 135	4 535	259 948	411 381	
2015	716 728	29 021	14 976	14 045	5 367	6 35	265 448	67 229	198 219	416 257	410 895	5 362	312 484	398 242	
2016															
січень	729 959	28 967	14 061	14 905	5 810	1 631	273 813	75 155	198 658	419 739	414 018	5 721	319 537	402 981	
лютий	755 282	28 514	13 846	14 668	6 238	3 538	281 818	80 678	201 140	435 174	429 166	6 008	327 235	418 271	
березень	749 797	28 180	14 995	13 185	6 389	6 644	278 619	84 213	194 406	429 966	423 705	6 261	325 167	411 598	
2005	59,3	16,0	...	22,7	-36,2	44,7	48,3	34,3	51,7	74,6	75,9	6,7	-27,4	75,9	
2006	38,0	42,6	...	-16,3	-6,4	-17,9	28,7	-21,3	39,2	45,3	45,6	18,3	30,2	45,8	
2007	52,7	75,5	73,4	145,9	126,1	149,6	45,7	33,0	47,2	53,6	53,6	54,4	49,1	53,8	
2008	26,7	25,8	21,2	-38,7	2,4	-45,7	23,6	32,4	22,7	30,2	30,3	17,6	23,0	31,0	
2009	-6,9	-19,1	-12,4	238,5	1 222,8	-76,8	-19,8	0,3	-22,1	-1,7	-1,7	-	-18,7	-2,0	
2010	24,4	21,8	9,3	-51,9	-51,8	-53,4	22,5	13,3	23,9	28,5	28,5	24,1	22,5	28,5	
2011	18,0	14,6	21,0	-5,8	-4,8	-23,2	31,9	28,8	32,3	12,8	12,8	11,1	28,1	13,1	
2012	16,4	-4,3	12,1	52,3	55,0	-11,8	13,2	51,6	8,1	18,9	19,0	16,6	11,2	19,0	
2013	17,1	25,5	11,7	-50,2	-52,3	34,0	12,6	-2,9	15,5	19,7	19,7	25,6	14,7	19,5	
2014	0,8	14,4	0,1	27,6	28,8	9,4	12,1	39,7	7,8	-5,2	-5,4	21,3	12,5	-5,6	
2015	6,2	-3,1	20,8	59,5	50,9	207,5	21,4	82,1	9,0	-1,5	-1,7	18,2	20,2	-3,2	
2016															
січень	10,1	3,5	30,4	108,9	72,8	711,6	26,2	102,1	10,5	1,2	0,9	31,6	24,9	-0,2	
лютий	-11,7	-10,5	7,6	73,9	17,3	1 065,5	1,8	30,3	-6,4	-19,6	-20,0	15,0	1,9	-20,9	
березень	0,9	-10,6	13,5	167,4	40,3	1 982,6	13,0	50,8	2,0	-6,6	-6,9	18,6	11,9	-8,1	

залишки коштів на кінець періоду, млн грн

змiна у рiчному обчисленнi, %

31. Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки

Період	у тому числі											Довідково							
	Усього			інші фінансові корпорації				сектор загального державного управління						нефінансові корпорації				інші сектори економіки	
	у тому числі			у тому числі		у тому числі		у тому числі		у тому числі				у тому числі		у тому числі		у тому числі	
	усього	страхові корпорації та пенсійні фонди	інші	усього	центральні органи державного управління	регіональні та місцеві органи державного управління	усього	державні корпорації	інші корпорації	усього	домашні господарства			домашні господарства, що обслуговують домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	корпоративний сектор	домашні господарства фізичних осіб (крім підприємств)		
2005	143 423	1 663	...	5	-	5	106 078	6 391	99 687	35 677	35 659	18	109 894	33 523					
2006	245 230	2 689	319	4	-	4	160 503	8 798	151 705	82 034	82 010	24	166 683	78 543					
2007	426 867	5 932	550	4	-	4	260 476	13 326	247 150	160 455	160 386	69	271 417	155 446					
2008	734 022	9 789	729	12	-	12	443 665	37 382	406 283	280 556	280 490	66	460 209	273 800					
2009	723 295	14 014	632	13 382	4 527	1 229	462 215	42 587	419 627	241 311	241 249	63	482 208	235 331					
2010	732 823	13 430	935	12 496	7 430	1 388	500 961	46 042	454 919	209 615	209 538	76	519 603	204 403					
2011	801 809	16 441	1 006	15 435	6 790	1 742	575 545	57 452	518 093	201 291	201 224	67	597 033	196 244					
2012	815 142	16 229	1 095	15 133	4 618	1 185	605 425	57 690	547 735	187 685	187 629	56	626 223	183 117					
2013	910 782	19 317	523	18 795	4 998	910	691 903	50 472	641 431	193 654	193 529	125	716 341	188 533					
2014	1 020 667	25 576	402	25 174	4 164	762	778 841	64 081	714 760	211 325	211 215	110	809 060	206 681					
2015	981 627	15 564	397	15 168	2 963	401	787 795	71 733	716 063	174 904	174 869	35	807 441	170 822					
2016																			
січень	1 004 999	15 255	398	14 857	2 668	392	808 208	75 274	732 934	178 475	178 440	35	827 564	174 374					
лютий	1 045 122	15 602	387	15 215	2 664	392	841 973	74 918	767 055	184 492	184 458	34	861 756	180 310					
березень	1 017 520	15 831	389	15 441	2 664	392	821 723	72 086	749 637	176 910	176 878	32	841 666	172 798					
зміна у річному обчисленні, %																			
2005	61,9	97,5	...	...	-87,2	-	48,2	16,5	50,8	121,0	121,1	20,0	48,9	127,0					
2006	71,0	61,7	...	...	-11,5	-	51,3	37,7	52,2	129,9	130,0	34,0	51,7	134,0					
2007	74,1	120,6	72,4	127,1	-10,8	-	62,3	51,5	62,9	95,6	95,6	185,1	62,8	98,0					
2008	72,0	65,0	32,6	68,3	203,5	-	70,3	180,5	64,4	74,8	74,9	-4,4	69,6	76,0					
2009	-1,5	43,2	-13,3	47,7	...	...	4,2	13,9	3,3	-14,0	-14,0	-4,8	4,8	-14,0					
2010	1,3	-4,2	47,9	-6,6	53,2	64,1	8,4	8,1	8,4	-13,1	-13,1	21,9	7,8	-13,0					

Закінчення табл. 31
Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки

Період	у тому числі											Довідково				
	Усього			сектор загального державного управління				нефінансові корпорації						інші сектори економіки		
	інші фінансові корпорації			усього			у тому числі		усього		у тому числі		усього		у тому числі	
	усього	страхові корпорации та пенсійні фонди	інші	усього	центральні органи державного управління	регіональні та місцеві органи державного управління	усього	державні нефінансові корпорації ¹	інші нефінансові корпорації ¹	усього	домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	корпоративний сектор	домашні господарства (крім фізичних осіб-підприємців)		
2011	9,4	22,4	7,7	23,5	-8,6	25,5	14,9	24,8	13,9	-4,0	-12,4	14,9	-4,0			
2012	1,7	-1,3	8,8	-2,0	-32,0	-32,0	5,2	0,4	5,7	-6,8	-16,0	4,9	-6,7			
2013	11,7	19,0	-52,3	24,2	8,2	-23,2	14,3	-12,5	17,1	3,2	122,3	14,4	3,0			
2014	12,1	32,4	-23,2	33,9	-16,7	-16,2	12,6	27,0	11,4	9,1	-12,1	12,9	9,6			
2015	-3,8	-39,1	-1,2	-39,7	-28,8	-47,3	1,1	11,9	0,2	-17,2	-68,1	-0,2	-17,4			
2016																
січень	-1,4	-37,9	-1,5	-38,6	-35,3	-46,0	3,9	14,7	2,9	-15,8	-67,8	2,5	-15,9			
лютий	-21,5	-45,5	-4,9	-46,1	-31,0	-46,2	-17,3	-8,7	-18,0	-34,4	-72,5	-18,1	-34,6			
березень	-13,8	-39,2	-23,2	-39,5	-30,9	-46,4	-8,7	-1,6	-9,4	-29,1	-72,9	-9,6	-29,4			

¹ У березні та у листопаді 2010 року відбулася перекласифікація між підсекторами сектору S.11 «Нефінансові корпорації» відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України, затвердженої наказом Державного комітету статистики України від 18.04.2005 №96 (зі змінами).

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

32. Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності¹

(млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	58334,0	122210,0	101884,7	29283,2	58744,9	121092,6	102077,6	33802,8	-523587,0	-340100,3
Сільське, лісове та рибне господарство	17291,8	25565,9	26992,7	15147,3	17204,2	24996,5	26953,3	15321,3	21677,4	103455,7
Промисловість	31221,1	58662,3	21353,4	13698,3	31425,0	57708,1	21474,1	17160,6	-166414,0	-179073,1
Будівництво	-4418,2	-3845,8	-71,1	-5126,6	-4275,8	-3797,3	34,3	-5021,4	-27288,4	-27450,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14883,5	21591,5	9608,0	-6047,5	15084,5	21787,1	9569,9	-5755,2	-128134,8	-86341,7
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	5058,9	8741,4	7524,9	834,3	4766,8	8449,4	7319,3	894,2	-19703,9	-14184,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	-548,1	-571,6	-862,5	-1270,5	-472,9	-467,5	-762,9	-1167,0	-6579,0	-6300,9
Інформація та телекомунікації	4101,4	4440,7	6300,1	6817,6	4094,6	4433,0	6266,6	6775,5	-15373,9	-10074,8
Фінансова та страхова діяльність	15627,0	12423,2	37984,3	24041,2	15632,7	12414,7	37959,7	24005,1	35960,6	-3702,7
Операції з нерухомим майном	-6537,7	-12060,8	-8539,5	-9571,4	-6391,0	-11841,2	-8397,6	-9411,0	-105597,6	-57039,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	-15110,3	11167,8	-165,5	-6823,8	-15137,2	11109,9	-172,6	-6823,7	-98958,1	-48086,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-1578,5	-2213,2	3889,4	-1224,8	-1531,8	-2083,7	3961,5	-1147,8	-9219,4	-7244,7
Освіта	88,3	100,9	136,8	140,2	84,6	99,0	135,6	138,2	82,6	-68,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	9,8	-119,8	30,5	-31,9	-13,7	-121,3	16,7	35,6	-1111,0	-967,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-1784,6	-1706,2	-2280,4	-1280,4	-1760,4	-1632,1	-2259,1	-1177,9	-2911,4	-3319,7
Надання інших видів послуг	29,6	33,7	-16,4	-18,8	35,3	38,0	-21,2	-23,7	-16,1	299,7

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**33. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
за видами економічної діяльності¹**

(МЛН ГРН)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	3290885,2	4051233,7	4172348,1	4057010,5	3217109,3	3968234,7	4075078,2	3958047,0	4181654,0	5163135,2
Сільське, лісове та рибне господарство	97793,5	128851,8	160547,7	163087,7	94729,7	124901,6	156703,1	160399,6	214972,5	368154,4
Промисловість	1126716,6	1407743,6	1457863,6	1421236,1	1104579,3	1377632,1	1424616,0	1389107,7	1488759,1	1855166,6
Будівництво	95917,7	130948,8	152553,1	146432,1	91829,0	126427,5	148172,7	141810,9	149823,4	145195,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1380182,7	1662030,6	1648385,6	1656205,8	1347415,1	1629680,3	1608918,7	1610301,2	1704211,9	1966808,0
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	144960,3	193741,9	210643,8	204761,7	142267,3	190451,2	206979,3	200557,8	202510,7	293882,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	11779,8	13279,7	16709,2	16816,8	10473,7	11779,4	14899,0	14801,4	14256,4	19195,6
Інформація та телекомунікації	66900,5	75850,7	78965,6	79707,2	66479,9	75391,1	78435,2	79114,4	83588,7	101816,9
Фінансова та страхова діяльність	150313,1	176032,7	163592,8	101446,1	148303,6	175807,5	163502,8	101311,2	57159,0	68844,1
Операції з нерухомим майном	34750,9	42852,6	48435,4	49419,1	33649,1	41485,0	46878,7	47974,8	53808,7	76853,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	143694,0	172765,9	175634,4	154569,8	142795,0	171166,1	174593,4	153220,6	143660,3	194714,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	24500,4	31153,3	38673,2	37444,7	22928,5	29346,7	33052,6	35655,5	42014,0	50997,2
Освіта	1640,4	1690,3	1792,5	1813,7	1550,1	1618,6	1713,0	1738,2	1608,9	1986,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6557,5	7320,2	8420,7	9249,0	5128,3	5800,1	6760,6	7521,6	7489,2	11004,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2941,2	4223,8	6863,2	12196,4	2852,1	4106,4	6724,2	12057,6	15186,4	4635,1
Надання інших видів послуг	2236,6	2747,8	3267,3	2624,3	2128,6	2641,1	3128,9	2474,5	2604,8	3880,5

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

34. Структура оборотних активів¹

(на кінець року; млн грн)

Роки	Оборотні активи – усього	У тому числі:						інші оборотні активи
		оборотні активи в запасах товарно- матеріальних цінностей	дебіторська заборгованість	поточні фінансові інвестиції	грошові кошти та їх еквіваленти	грошові кошти та їх еквіваленти	інші оборотні активи	
2000	321683,1	76951,6	211998,1	...	11125,6	21607,8 ²	21607,8 ²	
2005	700719,2	164326,3	421820,6	341103,5	53650,8	26818,0	26818,0	
2006	899824,0	204914,2	534038,3	50412,2	68282,9	42176,4	42176,4	
2007	1226964,1	275793,4	726514,6	78957,3	101223,2	44475,6	44475,6	
2008	1665319,5	351435,8	1023035,2	110199,8	126345,2	54303,5	54303,5	
2009	1893929,3	377159,0	1217895,8	139254,1	103216,0	56404,4	56404,4	
2010	2229892,3	497195,3	1374810,4	168691,8	126039,8	63155,0	63155,0	
2011	2584162,5	628276,1	1499971,5	211411,4	158270,1	86233,4	86233,4	
2012	2921135,8	688603,5	1701397,3	259385,2	188670,6	83079,2	83079,2	

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані наведено з урахуванням поточних фінансових інвестицій.

34.1 Структура оборотних активів¹

(на кінець року; млн грн)

Роки	Оборотні активи – усього	У тому числі:						інші оборотні активи
		запаси	поточні біологічні активи	дебіторська заборгованість	поточні фінансові інвестиції	грошові кошти	витрати майбутніх періодів	
2012	2961086,7	673552,2	15051,3	1701397,3	259385,2	188670,6	39950,9	83079,2
2013	3069041,5	683587,8	13226,7	1778103,7	256432,4	207799,0	44776,1	85115,8
2012*	2885718,9	658747,2	14746,7	1650842,1	257287,7	185384,1	37917,7	80793,4
2013*	2991659,7	668563,2	12888,8	1726678,5	254370,8	203887,1	42817,6	82453,7
2014*	3271954,0	654061,8	13450,4	1962772,1	249932,8	248656,1	60485,6	82595,2
2015*	4147714,4	854073,2	15778,1	2540655,1	225236,5	303437,3	92983,4	115550,8

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

35. Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності¹

(на кінець року; млн грн)

	2012	2013	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	2961086,7	3069041,5	2885718,9	2991659,7	3271954,0	4147714,4
Сільське, лісове та рибне господарство	174753,1	195021,3	170062,8	191046,5	267541,1	513918,2
Промисловість	798152,2	838708,6	762560,4	799704,2	942236,5	1200380,2
Будівництво	165004,0	186205,6	159781,8	180996,3	173151,8	220233,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	925941,5	930514,9	909718,8	917725,4	968579,8	1175576,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	114880,0	126248,0	112642,8	123752,0	134507,7	220430,7
Тимчасове розміщення й організація харчування	10558,7	11431,3	8328,7	8173,3	8113,6	9936,2
Інформація та телекомунікації	36938,0	38709,2	36665,6	38458,8	45246,7	56417,3
Фінансова та страхова діяльність	320694,2	282358,9	320164,3	281889,0	232275,7	222148,0
Операції з нерухомим майном	132249,0	147607,3	127056,9	142873,5	161405,5	189599,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	228134,5	255690,6	227300,5	254497,5	282812,7	267564,3
Діяльність у сфері адміністративного обслуговування	44139,6	43468,0	42621,9	40626,9	43862,9	55514,0
Освіта	653,9	642,3	633,6	622,5	635,7	973,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2360,2	3073,2	1823,2	2447,9	2528,3	3144,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4902,3	7923,3	4684,3	7462,1	6744,3	8313,2
Надання інших видів послуг	1725,5	1439,0	1673,3	1383,8	2311,7	3565,8

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

36. Збиток підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності¹

(млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	153674,6	150516,2	176053,8	205230,5	150305,5	147441,0	171370,5	196702,3	858104,3	815302,1
Сільське, лісове та рибне господарство	5014,3	5049,3	6914,0	11349,2	4555,8	4807,0	6418,4	10702,0	30493,6	25263,7
Промисловість	37712,0	48025,9	65150,7	67638,6	36704,8	47240,6	63056,3	62320,1	242667,3	269715,5
Будівництво	9323,3	9218,8	9210,2	11094,6	9061,1	8984,4	8908,6	10811,2	33584,1	33277,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	27772,4	26896,4	34269,8	42576,0	27083,9	26243,7	33680,2	41828,5	162495,7	142979,9
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	5328,8	6950,8	6421,6	8595,6	5225,2	6832,5	6210,3	8242,8	32479,2	37286,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	1167,9	1377,7	1721,2	2058,8	1007,7	1190,7	1493,8	1807,0	6949,2	7102,7
Інформація та телекомунікації	4067,1	5333,9	5341,5	4850,7	4048,6	5310,7	5325,4	4834,9	26630,4	22276,5
Фінансова та страхова діяльність	22818,2	18193,9	10682,1	14493,1	22780,0	18179,1	10672,4	14484,1	86176,7	106924,2
Операції з нерухомим майном	11281,4	16885,3	15492,1	16321,5	10965,2	16513,7	15135,0	15981,1	110879,5	96229,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	23328,9	5905,7	14264,4	19851,0	23271,8	5857,6	14180,1	19763,0	107831,2	57855,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3185,3	3923,3	3311,3	3805,1	3055,4	3735,0	3172,0	3652,7	11765,6	10996,5
Освіта	74,8	95,8	61,4	63,5	71,2	93,3	58,1	60,6	132,2	290,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	396,7	508,6	386,3	557,2	316,4	399,4	288,6	361,2	1488,5	1513,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2032,8	2023,2	2635,0	1852,1	1996,5	1934,1	2583,1	1735,0	4327,2	3429,3
Надання інших видів послуг	170,7	127,6	192,2	123,5	161,9	119,2	188,2	118,1	203,9	160,9

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

37. Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за видами економічної діяльності¹

(до загальної кількості підприємств відповідного виду економічної діяльності (=100%); %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	41,0	34,9	35,5	34,1	40,8	34,6	35,2	33,9	33,7	26,3
Сільське, лісове та рибне господарство	30,5	17,0	21,7	20,1	29,8	16,7	21,2	19,3	15,8	11,6
Промисловість	41,3	37,4	37,6	36,7	41,1	37,1	37,3	36,5	36,7	27,3
Будівництво	44,7	39,5	39,5	37,7	44,5	39,1	39,3	37,6	37,3	29,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	37,5	33,3	34,0	32,8	37,4	33,1	33,9	32,8	33,3	24,0
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	45,4	36,6	38,2	36,9	45,2	36,5	38,0	36,8	37,3	29,1
Тимчасове розміщення й організація харчування	42,7	39,7	41,1	40,5	42,4	39,1	40,9	40,8	40,5	28,2
Інформація та телекомунікації	41,0	38,9	36,4	36,6	40,8	38,8	36,5	36,8	35,2	28,9
Фінансова та страхова діяльність	41,1	40,5	39,7	39,4	41,1	40,5	39,7	39,4	38,3	36,9
Операції з нерухомим майном	50,1	45,8	44,7	42,5	50,0	45,7	44,7	42,5	43,9	39,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	42,5	37,1	37,8	36,6	42,3	36,9	37,9	36,7	36,7	30,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	44,0	38,8	39,5	35,7	44,1	38,6	39,4	35,7	37,3	30,5
Освіта	35,7	31,6	31,9	30,1	36,1	31,9	31,7	30,3	33,0	28,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	39,3	38,7	37,3	35,3	39,0	38,4	37,2	35,2	35,3	30,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	48,7	43,8	45,7	42,7	49,0	43,3	45,9	43,1	44,4	37,2
Надання інших видів послуг	37,9	33,7	36,2	31,9	37,7	33,5	36,2	31,6	34,5	27,7

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

38. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за видами економічної діяльності¹

(%)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	4,0	5,9	5,0	3,9	4,1	5,9	5,0	3,9	-4,1	1,0
Сільське, лісове та рибне господарство	22,9	23,2	21,7	11,3	23,3	23,3	22,1	11,4	20,6	41,7
Промисловість	3,5	4,7	3,4	3,0	3,6	4,7	3,3	3,1	1,6	0,8
Будівництво	-1,5	0,2	-0,1	0,0	-1,5	0,3	-0,2	0,0	5,8	-7,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,8	15,0	12,2	10,2	9,8	15,2	12,3	10,1	-12,8	-2,4
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	5,6	6,1	5,4	3,5	5,4	6,1	5,4	3,6	-1,7	1,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	-1,8	-0,1	-1,1	-2,8	-1,4	0,4	-0,8	-2,8	-25,8	-15,0
Інформація та телекомунікації	7,4	7,6	10,5	11,8	7,5	7,6	10,5	11,8	-1,6	0,6
Фінансова та страхова діяльність	3,5	6,2	6,1	5,9	3,5	6,2	6,1	5,8	-15,2	-11,5
Операції з нерухомим майном	0,3	-3,6	2,8	3,1	0,3	-3,7	3,0	3,3	-46,9	-31,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	-6,6	0,5	0,3	-1,3	-6,6	0,4	0,3	-1,3	-29,1	0,1
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-3,3	-2,7	-2,9	-2,5	-3,5	-2,6	-4,0	-4,2	-13,6	-8,8
Освіта	4,9	7,4	8,2	8,4	6,5	7,6	8,5	8,6	5,5	-1,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,0	2,6	2,7	3,1	4,1	2,1	2,4	3,8	-3,7	-0,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-26,9	-24,4	-17,6	-8,0	-27,6	-24,9	-17,8	-7,6	-11,8	-24,8
Надання інших видів послуг	4,3	3,1	2,6	-0,9	4,7	3,3	2,6	-1,1	-1,0	7,3

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

39. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за видами промислової діяльності

(%)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Промисловість	3,5	4,7	3,4	3,0	3,6	4,7	3,3	3,1	1,6	0,8
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	14,8	17,3	14,7	12,5	15,2	17,8	14,8	12,6	21,4	6,1
Переробна промисловість	2,3	2,9	1,8	2,1	2,3	2,9	1,7	2,1	-0,6	0,6
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	4,5	4,2	6,4	6,1	4,5	4,1	6,3	6,2	5,1	2,9
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	2,4	3,8	3,0	3,8	2,4	3,9	3,0	3,9	2,2	7,3
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	4,4	4,4	5,1	5,0	4,4	4,4	5,1	5,0	2,6	6,8
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	-0,6	-1,3	-5,2	0,8	-0,6	-1,3	-5,2	0,8	-8,2	-3,9
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	-2,4	0,2	-8,0	-8,2	-2,5	0,1	-8,6	-8,7	-23,5	-15,3
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	15,3	13,2	14,0	15,2	15,3	13,2	14,0	15,2	14,9	16,8
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	2,5	3,1	2,5	2,5	2,6	3,1	2,5	2,5	-8,0	-2,2
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	-0,6	0,1	-4,2	-2,7	-0,6	0,1	-4,2	-2,7	2,8	0,6
Машинобудування	7,0	9,3	9,9	6,6	7,0	9,3	10,0	6,5	-2,4	3,1
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	3,6	13,8	5,8	4,2	3,4	13,8	5,6	3,9	-8,0	2,0
виробництво електричного устаткування	6,4	4,1	9,3	8,2	6,4	4,0	9,2	8,2	-2,9	-1,3
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	5,5	5,6	6,2	5,4	5,4	5,5	6,2	5,4	-1,4	3,3
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	9,1	12,1	12,6	7,2	9,1	12,3	12,8	7,1	-1,6	5,5
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	4,4	3,7	3,2	3,3	4,7	3,7	3,3	3,4	-2,1	1,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2,0	4,5	3,3	1,3	2,1	4,5	3,0	1,6	-0,1	-0,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	-6,2	-6,7	-1,5	-6,6	-6,5	-7,2	-1,3	-6,8	-4,9	-4,9

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ЗОВНІШНІЙ СЕКТОР

40. Динаміка показників розвитку зовнішнього сектору економіки України (дані НБУ)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Січень-Березень 2015	Березень 2016	Січень-Березень 2016
Сальдо поточного рахунку (у млрд дол. США)	-3,0	-10,2	-14,3	-16,5	-4,6	-0,2	0,2	-0,4	-0,9
Експорт товарів і послуг (у млрд дол. США)	65,6	83,7	86,5	81,7	65,4	47,8	4,3	3,8	9,8
Імпорт товарів і послуг (у млрд дол. США)	69,6	93,8	100,9	97,4	70,0	49,5	4,2	4,1	11,0
Експорт товарів (у млрд дол. США)	47,3	62,4	64,4	59,1	50,6	35,4	3,3	2,8	7,1
Експорт чорних металів, млрд дол. США	14,4	18,3	15,0	14,0	12,7	7,8	0,8	0,5	1,4
фізичні обсяги, млн т.	26,9	27,5	25,4	26,4	24,5	21,3	2,0	1,9	5,2
ціна, дол. США за т.	541,1	667,9	590,8	530,6	518,1	368,5	412,6	288,4	276,8
вартісні обсяги, річна зміна, %	42,7	26,7	-17,8	-6,8	-9,4	-38,2	-26,9	-37,5	-32,3
фізичні обсяги, річна зміна, %	5,8	2,3	-7,6	3,8	-7,3	-13,1	-8,2	-5,0	6,1
ціна, річна зміна, %	34,9	23,4	-11,5	-10,2	-2,4	-28,9	-20,3	-30,1	-36,2
Експорт зернових культур, млрд дол. США	2,5	3,6	7,0	6,4	6,5	6,1	0,4	0,5	1,4
фізичні обсяги, млн т.	13,9	14,1	27,0	27,0	32,6	37,4	2,6	3,5	8,9
ціна, дол. США за т.	177,4	256,6	259,4	235,7	200,9	161,8	171,4	156,2	154,9
Імпорт товарів (у млрд дол. США)	56,9	80,4	86,3	81,2	57,7	38,7	3,4	3,2	8,6
Імпорт природного газу, млрд дол. США	9,4	14,0	14,0	11,5	5,7	4,5	0,5	0,1	0,5
фізичні обсяги, млрд м куб.	36,5	44,8	32,9	28,0	19,5	16,5	1,7	0,5	2,6
ціна, дол. США за 1000 м куб.	256,7	313,5	426,0	412,5	292,5	274,0	297,6	194,1	198,3
у % до загального імпорту товарів	16,5	17,5	16,3	14,2	9,9	11,6	14,5	2,9	6,1
Сальдо рахунку фінансових операцій (у млрд дол. США)	-7,9	-7,7	-10,1	-18,6	9,1	-0,6	0,8	0,4	-0,1
ІПІ (сальдо) (у млрд дол. США)	-5,8	-7,0	-7,2	-4,1	-0,3	-3,0	0,0	-0,4	-1,3
Готівкова валюта поза банками (у млрд дол. США)	-5,6	-11,4	-8,0	-2,7	3,5	-1,8	0,1	-0,3	-0,8
Зведений баланс (у млрд дол. США)	5,0	-2,5	-4,2	2,0	-13,3	0,8	-0,3	-0,9	-0,8
Використання ресурсів МВФ (чисте)	3,4	0,0	-3,4	-5,6	0,9	5,2	4,7	0,0	0,0
Розрив у фінансуванні/резервні активи (мінус зростання) (у млрд дол. США)	8,5	-2,5	-7,6	-3,6	-12,4	6,0	4,4	2,5	-0,8
Сальдо поточного рахунку (у % до ВВП)	-2,1	-6,0	-7,9	-8,7	-3,4	-0,2	3,6	-6,8	-5,3
Експорт товарів (у % до ВВП)	33,5	36,8	35,3						

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Березень 2015	Січень-Березень 2015	Березень 2016	Січень-Березень 2016
Імпорт товарів (у % до ВВП)	40,3	47,5	47,3							
Сальдо рахунку фінансових операцій (у % до ВВП)	-5,6	-4,5	-5,5	-9,8	6,8	-0,6	12,3	9,9	6,3	-0,5
ПП (у % до ВВП)	-4,1	-4,1	-3,9	-2,1	-0,2	-3,3	-0,1	-2,2	-5,7	-7,2
Зведений баланс (у % до ВВП)	3,6	-1,5	-2,3	1,1	-9,9	0,9	-4,8	-10,9	-13,0	-4,6
Умови торгівлі для товарів (зміна у %)	-0,7	6,6	-							
Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом (у %)	83,1	77,6	74,7							
Міжнародні резерви (на к.п., у млрд. дол. США)	34,6	31,8	24,5	20,4	7,5	13,3	10,0	10,0	12,7	12,7
(у місяцях імпорту товарів і послуг майбутнього періоду)	4,4	3,8	3,0	3,5	1,9	3,5	2,5	2,5	3,3	3,3
(у % до короткострокового боргу за залишковим терміном погашення)	68,0	52,8	37,3	34,4	12,7					
Чисті міжнародні резерви (на к.п., у млрд. дол. США)	20,3	17,6	13,8	15,2	1,8		1,3			

41. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют*, встановлений Національним банком України, середній за період (дані НБУ)

(грн)

Назва валюти	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016		
							січень	лютий	березень
100 австралійських доларів	729,63	822,70	827,69	774,63	1070,56	1642,52	1710,53	1884,50	1968,12
100 австрійських шилінгів	–	–	–	–	–	–	–	–	–
10000/100 ¹ азербайджанських манатів	988,66	1008,93	1017,12	1018,80	1515,46	2155,88	1535,43	1678,07	1646,27
100 англійських фунтів стерлінгів	1226,89	1277,71	1266,38	1250,64	1953,75	3340,42	3504,21	3781,42	3742,59
1000 бельгійських франків	–	–	–	–	–	–	–	–	–
10 білоруських рублів	0,03	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
10000 вірменських драмів	...	...	...	...	...	...	...	...	...
1000 грецьких драхм	–	–	–	–	–	–	–	–	–
100 грузинських ларі	...	...	...	...	...	...	...	...	...
100 датських крон	141,44	148,86	137,98	142,29	210,84	324,83	353,10	393,04	391,81
100 доларів США	793,56	796,76	799,10	799,30	1188,67	2184,47	2425,97	2639,31	2635,62
100 естонських крон ³	67,32	–	–	–	–	–	–	–	–
100 євро (до 1999 року ЄКЮ)	1053,29	1109,18	1027,06	1061,22	1571,59	2422,87	2634,89	2933,23	2921,61
100 ірландських фунтів	–	–	–	–	–	–	–	–	–
100 ісландських крон	3,63	3,98	6,39	6,54	10,16	16,57	18,63	20,60	20,75
1000 іспанських песет	–	–	–	–	–	–	–	–	–
10000 італійських лір	–	–	–	–	–	–	–	–	–
100 казахстанських тенге	5,39	5,43	5,36	5,25	6,62	10,24	6,73	7,37	7,63
100 канадських доларів	770,66	805,96	799,58	776,52	1075,15	1710,32	1711,21	1911,89	1986,23
100 киргизьких сомів	...	...	...	...	...	...	...	...	...
100 латвійських латів ⁴	1486,13	1570,16	1472,83	1512,92	...	...	...	...	...
100 литовських літів ⁵	305,05	321,24	297,46	307,35	455,16	...	...	...	...
100 молдовських леїв	64,21	67,91	66,03	63,57	84,28	116,02	119,76	131,29	132,94
100 нідерландських гульденів	–	–	–	–	–	–	–	–	–
100 німецьких марок	–	–	–	–	–	–	–	–	–
100 норвезьких крон	131,48	142,31	137,37	136,18	188,03	271,45	274,85	306,62	309,28
100 польських злотих	263,85	270,21	245,52	252,92	375,53	579,55	601,25	666,56	679,79
100 португальських ескудо	–	–	–	–	–	–	–	–	–
10 російських рублів	2,61	2,72	2,57	2,51	3,11	3,62	3,18	3,42	3,74
100 СПЗ (до липня 2000 року СДР)	1210,84	1258,06	1223,72	1214,69	1801,86	3056,43	3353,13	3678,31	3673,62
100 сингапурських доларів	582,39	633,93	639,42	639,04	937,35	1589,55	1696,99	1878,82	1915,94
100 словацьких крон	–	–	–	–	–	–	–	–	–
10000/100 ² турецьких лір	526,90	477,13	443,69	420,98	543,03	804,74	809,44	898,10	911,01
10000 туркменських манатів	278,44	279,56	280,39	280,46	417,08	625,65	693,13	754,09	753,03
1000 угорських форинтів	38,31	39,89	35,53	35,74	50,90	78,25	83,82	94,48	93,90
100 узбецьких сумів	0,50	0,46	0,42	0,38	0,51	0,85	0,86	0,93	0,92
100 фінських марок	–	–	–	–	–	–	–	–	–
100 французьких франків	–	–	–	–	–	–	–	–	–
100 чеських крон	41,65	45,14	40,85	40,87	57,06	88,83	97,49	108,48	107,99
100 шведських крон	110,33	122,88	117,98	122,72	172,37	258,94	284,16	311,52	314,39
100 швейцарських франків	762,61	901,41	852,08	862,33	1295,01	2269,73	2413,47	2659,28	2679,08
100 юанів женьміньбі (Китай)	117,23	123,27	126,66	129,98	192,81	347,60	370,08	402,94	404,67
1000 японських єн	90,52	100,04	100,19	82,14	111,93	180,46	204,85	230,03	233,26

¹З 2006 року – 100 азербайджанських манатів.

²З 2005 року – 100 турецьких лір.

³З 01.01.2011 на території Естонії замість естонської крони в якості нової грошової одиниці вводиться ЄВРО.

⁴З 01.01.2014 на території Латвії замість латвійських латів в якості нової грошової одиниці вводиться ЄВРО.

⁵З 01.01.2015 на території Литви замість литовських літів в якості нової грошової одиниці вводиться ЄВРО.

*За валютами, не вказаними у таблиці, розрахунки не проводяться у зв'язку з їх обмеженим використанням.

**42. Динаміка платіжного балансу України:
аналітична форма представлення (дані НБУ)***

(млн дол. США)

Статті платіжного балансу	2010	2011	2012	2013	2014	2015
А. Рахунок поточних операцій	-3 016	-10 233	-14 335	-16 518	-4 596	-176
Баланс товарів та послуг	-3 982	-10 145	-14 346	-15 634	-4 606	-1 691
Баланс товарів	-9 597	-18 031	-21 846	-22 128	-7 128	-3 309
Експорт товарів	47 299	62 383	64 427	59 106	50 552	35 428
Імпорт товарів	56 896	80 414	86 273	81 234	57 680	38 737
Баланс послуг	5 615	7 886	7 500	6 494	2 522	1 618
Експорт послуг	18 327	21 269	22 089	22 613	14 884	12 369
Імпорт послуг	12 712	13 383	14 589	16 119	12 362	10 751
Баланс первинних доходів	-2 009	-3 796	-2 965	-3 033	-1 531	-1 113
Надходження	4 715	5 485	7 082	7 767	5 503	4 298
Виплати	6 724	9 281	10 047	10 800	7 034	5 411
Баланс вторинних доходів	2 975	3 708	2 976	2 149	1 541	2 628
Надходження	4 042	4 751	4 219	4 129	3 424	3 432
Виплати	1 067	1 043	1 243	1 980	1 883	804
В. Рахунок операцій з капіталом	188	101	40	-60	400	456
Чисте кредитування (+)/ чисте запозичення (-) (=A+B)	-2 828	-10 132	-14 295	-16 578	-4 196	280
С. Фінансовий рахунок	-7 859	-7 677	-10 120	-18 601	9 111	-569
Прямі інвестиції (сальдо)	-5 759	-7 015	-7 195	-4 079	-299	-3 012
Прямі інвестиції: активи	692	192	980	430	548	38
Прямі інвестиції: пасиви	6 451	7 207	8 175	4 509	847	3 050
у т. ч. кредити прямого інвестора в Україну	901	1 086	1 927	841	135	-953
Портфельні інвестиції (сальдо)	-4 342	-1 569	-4 689	-8 787	2 700	-617
Портфельні інвестиції: активи	17	48	72	-5	-1	3
Портфельні інвестиції: пасиви	4 359	1 617	4 761	8 782	-2 701	620
Акціонерний капітал	290	519	516	1 180	-391	177
Боргові цінні папери	4 069	1 098	4 245	7 602	-2 310	443
Сектор державного управління	3 254	1 040	3 424	4 786	19	1 199
Банки	-150	-1 026	-346	1 779	-717	-613
Інші сектори	965	1 084	1 167	1 037	-1 612	-143
Інші інвестиції (сальдо)	3 593	1 878	3 157	-6 375	7 243	2 445
Інші інвестиції: активи	10 748	9 883	9 225	-1 720	1 515	-1 123
Центральний банк	202	-12	-284	-149	-361	-52
Банки	1 869	-139	1 781	-3 276	-3 006	384
Інші сектори	8 677	10 034	7 728	1 705	4 882	-1 455
у т. ч. готівкова валюта поза банками	5 600	11 408	7 961	2 691	3 452	-1 778
у т. ч. торгові кредити	2 732	-1 651	-755	-530	744	481
Інші інвестиції: пасиви	7 155	8 005	6 068	4 655	-5 728	-3 568
Центральний банк	-4	3	7	-12	0	1 450
Сектор державного управління	1 865	77	-994	-33	3 274	2 295
Банки	-2 396	-2 108	-3 295	-1 032	-2 102	-4 304

Статті платіжного балансу	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Інші сектори	7 690	10 033	10 350	5 732	-6 900	-3 009
Довгострокові кредити	4 136	4 925	8 047	1 264	-596	-1 198
Короткострокові кредити	467	1 027	-299	570	342	-84
Торгові кредити	3 087	4 081	2 602	3 898	-6 646	-1 727
Помилки та упушення	1 351	971	1 393	-640	533	-615
D. Зведений баланс (= A + B - C)	5 031	-2 455	-4 175	2 023	-13 307	849
E. Резерви та пов'язані статті	5 031	-2 455	-4 175	2 023	-13 307	849
Резервні активи	8 460	-2 455	-7 594	-3 552	-12 404	6 016
Кредити МВФ	3 429	0	-3 419	-5 575	903	5 167
Розподіл СПЗ	0	0	0	0	0	0

*Дані за 2014–2015 рр. наведені без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

43. Офіційні резервні активи (дані НБУ)

(залишки коштів на кінець періоду, млн дол. США)

Період	Офіційні резервні активи ¹						
	Усього	у тому числі					інші резервні активи
		резерви в іноземній валюті	резервна позиція в МВФ	СПЗ	золото		
2005	13 391	18 987	0,004	1	403	-	
2006	22 358	21 843	0,004	1	513	-	
2007	32 479	31 783	0,010	3	693	-	
2008	31 543	30 792	0,030	9	743	-	
2009	26 505	25 493	0,030	64	948	-	
2010	34 576	33 319	0,030	8	1 249	-	
2011	31 795	30 391	0,030	18	1 385	-	
2012	24 546	22 647	0,030	9	1 890	-	
2013	20 416	18 760	0,030	16	1 640	-	
2014	7 533	6 618	0,030	4	911	-	
2015	13 300	12 359	0,030	9	932	-	

*Офіційні резервні активи – вимоги до нерезидентів у вільно конвертованій валюті.

44. Географічна структура експорту товарів

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	14572,5	34228,4	51405,2	68394,2	68830,4	63320,7	50744,3	67594,1	67779,8	62305,9	53901,7	38127,1
Країни СНД	4459,7	10531,1	18740,6	26177,0	25318,6	22077,3	18482,9	25835,8	24911,3	21672,1	14882,3	7806,1
Інші країни світу	10112,8	23697,3	32664,6	42217,2	43511,8	41243,4	32261,4	41758,3	42868,5	40633,8	39019,4	30321,0
у тому числі												
Європа	4680,2	10881,4	13829,6	18442,4	17424,0	17064,2	13640,7	18253,7	17203,3	16847,9	17122,1	13248,3
у тому числі країни ЄС (28)	4576,3	10293,3	13085,3	18021,5	17123,7	16758,6	12916,4	17862,9	16937,9	16573,5	17002,9	13015,2
Азія	3475,7	8576,9	13715,4	17737,8	17681,1	16813,0	13585,2	17562,8	17506,4	16671,0	15350,9	12378,9
Африка	731,5	2393,9	3018,7	3344,2	5638,2	5094,7	2996,2	3325,6	5544,7	5079,9	5098,2	3803,3
Америка	1217,5	1831,2	2000,0	2552,3	2607,7	2163,6	1950,0	2488,6	2471,4	1938,8	1372,2	785,6
Австралія і Океанія	7,0	13,7	28,4	29,8	50,9	40,1	16,8	16,9	33,0	28,3	23,5	13,6

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

45. Географічна структура імпорту товарів

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	13956,0	36136,3	60742,2	82608,2	84717,6	76986,8	60352,0	81040,5	83135,4	75834,6	54428,7	37516,4
Країни СНД	8029,6	16988,3	26697,4	37212,4	34497,2	27941,6	26607,2	37080,1	34317,9	27741,5	17276,9	10485,5
Інші країни світу	5926,4	19148,0	34044,8	45395,8	50220,4	49045,2	33744,8	43960,4	48817,5	48093,1	37151,8	27030,9
у тому числі												
Європа	4311,5	12666,4	20004,5	27065,9	27569,6	28566,2	19848,0	26465,5	27347,8	28274,2	22383,0	16665,3
у тому числі країни ЄС (28)	4047,7	12211,3	19151,4	25805,8	26237,2	27046,5	19004,2 ¹	25270,3 ¹	26033,9	26766,9	21069,1 ¹	15330,2 ¹
Азія	842,3	4685,5	10023,3	13279,9	17140,5	15237,3	9901,4	12474,5	15999,1	14639,6	10848,3	7235,8
Африка	136,4	426,2	874,4	940,6	851,3	749,8	871,5	931,4	838,2	729,7	679,9	601,7
Америка	581,4	1265,5	2879,4	3913,9	4446,7	4339,9	2861,9	3896,0	4421,9	4298,2	3021,5	2336,6
Австралія і Океанія	54,7	103,9	261,4	194,0	195,7	93,7	260,2	191,6	193,8	93,0	182,2	169,6

¹З урахуванням нерозподілених обсягів товарів.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

46. Обсяги експорту товарів по регіонах

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього¹	14572,5	34228,4	51405,2	68394,2	68830,4	63320,7	50744,3	67594,1	67779,8	62305,9	53901,7	38127,1
Автономна Республіка Крим	173,5	355,1	563,3	676,0	891,1	914,9	—	—	—	—	—	—
Вінницька	199,1	424,5	566,3	661,7	652,5	679,3	566,3	661,7	652,5	679,3	742,2	846,9
Волинська	147,7	280,9	434,8	646,4	605,8	628,8	434,8	646,4	605,8	628,8	685,4	631,7
Дніпропетровська	2890,5	5946,2	8010,4	10363,2	10126,9	9794,9	8010,4	10363,2	10126,9	9794,9	8763,9	6399,0
Донецька	2960,0	8198,2	13124,9	17197,6	14254,2	12408,6	13124,9	17197,6	14254,2	12408,6	8403,0	3695,3
Житомирська	136,7	266,8	394,0	515,5	550,0	606,1	394,0	515,5	550,0	606,1	664,3	441,3
Закарпатська	215,6	552,7	1156,6	1397,6	1385,3	1300,0	1156,6	1397,6	1385,3	1300,0	1382,8	1094,4
Запорізька	1380,7	2653,3	3200,3	4151,2	3995,1	3678,5	3200,3	4151,2	3995,1	3678,5	3730,2	2931,0
Івано-Франківська	191,5	813,5	507,6	942,0	821,5	471,7	507,6	942,0	821,5	471,7	487,8	373,0
Київська	241,2	496,0	1301,9	1696,2	1985,0	1973,7	1301,9	1696,2	1985,0	1973,7	1852,3	1690,4
Кіровоградська	51,9	185,2	336,8	443,4	632,1	857,2	336,8	443,4	632,1	857,2	820,7	406,6
Луганська	680,7	2166,9	3324,3	6505,0	4192,8	3543,6	3324,3	6505,0	4192,8	3543,6	1902,6	257,8
Львівська	303,1	621,0	974,3	1201,9	1343,5	1290,9	974,3	1201,9	1343,5	1290,9	1305,1	1206,3
Миколаївська	523,7	881,3	1597,1	1654,4	2370,9	2174,1	1597,1	1654,4	2370,9	2174,1	1837,5	1603,1
Одеська	527,8	1019,2	1684,4	1541,1	1804,3	1628,4	1684,4	1541,1	1804,3	1628,4	1780,1	1727,5
Полтавська	440,7	1883,3	2219,7	3356,3	3404,4	2654,6	2219,7	3356,3	3404,4	2654,6	2124,5	1481,1
Рівненська	85,1	235,0	396,5	543,1	503,5	482,6	396,5	543,1	503,5	482,6	473,3	378,3
Сумська	197,5	576,9	746,5	1017,4	1122,1	924,6	746,5	1017,4	1122,1	924,6	738,5	606,6
Тернопільська	42,8	76,1	131,4	241,4	236,9	365,1	131,4	241,4	236,9	365,1	359,0	291,0
Харківська	327,7	721,0	1433,1	1845,8	2022,4	1987,3	1433,1	1845,8	2022,4	1987,3	1821,1	1311,6
Херсонська	103,4	234,6	348,0	339,2	328,5	369,1	348,0	339,2	328,5	369,1	359,9	238,4
Хмельницька	87,5	184,8	291,4	393,7	460,4	489,0	291,4	393,7	460,4	489,0	506,3	401,6
Черкаська	224,6	339,5	672,7	1058,4	1007,6	770,7	672,7	1058,4	1007,6	770,7	624,2	434,2
Чернівецька	57,9	102,3	104,0	136,6	124,9	125,3	104,0	136,6	124,9	125,3	129,2	108,3
Чернігівська	131,8	250,4	324,8	418,7	542,8	555,1	324,8	418,7	542,8	555,1	700,0	551,6
м. Київ	1976,6	4462,4	7104,9	9061,7	12774,3	12336,8	7104,9	9061,7	12774,3	12336,8	11469,6	8742,9
м. Севастополь	35,9	79,6	97,6	124,1	159,4	99,8	—	—	—	—	—	—

¹З урахуванням не розподілених за регіонами обсягів товарів.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

47. Обсяги імпорту товарів по регіонах

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього¹	13956,0	36136,3	60742,2	82608,2	84717,6	76986,8	60352,0	81040,5	83135,4	75834,6	54428,7	37516,4
Автономна Республіка Крим	146,2	168,9	326,7	1466,0	1436,9	1045,3	—	—	—	—	—	—
Вінницька	120,0	287,7	344,7	384,6	497,6	496,2	344,7	384,6	497,6	496,2	428,2	266,7
Волинська	367,3	438,1	571,5	1059,6	1015,2	1089,0	571,5	1059,6	1015,2	1089,0	765,5	622,1
Дніпропетровська	1014,7	2739,1	5387,7	6717,2	6573,0	5357,3	5387,7	6717,2	6573,0	5357,3	4634,2	3225,3
Донецька	895,6	2585,4	3067,7	4622,8	4171,4	4054,6	3067,7	4622,8	4171,4	4054,6	2122,4	1202,6
Житомирська	91,2	184,2	428,4	460,1	384,5	384,2	428,4	460,1	384,5	384,2	285,9	246,4
Закарпатська	184,4	686,5	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5	1734,6	1011,5
Запорізька	696,8	1687,2	1363,0	2271,0	2031,2	1760,0	1363,0	2271,0	2031,2	1760,0	1582,4	1083,5
Івано-Франківська	132,8	573,6	652,0	1068,3	983,7	578,3	652,0	1068,3	983,7	578,3	481,9	294,5
Київська	307,2	1503,5	3018,1	4260,3	4793,6	4736,2	3018,1	4260,3	4793,6	4736,2	3759,1	2587,0
Кіровоградська	28,2	92,1	187,5	226,9	285,1	242,9	187,5	226,9	285,1	242,9	201,7	105,4
Луганська	233,0	537,8	1118,9	1743,2	1988,6	1849,9	1118,9	1743,2	1988,6	1849,9	1017,2	318,4
Львівська	353,2	934,6	2028,4	3202,3	3374,3	2655,9	2028,4	3202,3	3374,3	2655,9	2472,0	1447,9
Миколаївська	282,3	469,7	866,1	1041,5	895,7	928,9	866,1	1041,5	895,7	928,9	631,3	574,7
Одеська	424,8	1575,7	3520,3	3145,4	4304,9	3438,7	3520,3	3145,4	4304,9	3438,7	2078,6	967,3
Полтавська	210,6	535,2	1066,2	1132,4	1322,7	1111,6	1066,2	1132,4	1322,7	1111,6	1096,9	814,5
Рівненська	84,5	297,8	438,1	431,0	458,7	328,1	438,1	431,0	458,7	328,1	283,1	202,3
Сумська	118,3	251,6	469,9	814,1	678,8	645,6	469,9	814,1	678,8	645,6	553,2	403,5
Тернопільська	26,5	95,8	209,8	324,1	337,0	349,7	209,8	324,1	337,0	349,7	303,7	259,4
Харківська	430,0	1419,5	1834,1	2277,3	2738,6	2280,0	1834,1	2277,3	2738,6	2280,0	1888,8	1284,9
Херсонська	44,0	100,2	161,2	238,5	207,6	274,6	161,2	238,5	207,6	274,6	186,3	140,9
Хмельницька	57,7	272,8	461,6	554,7	564,7	484,3	461,6	554,7	564,7	484,3	347,0	259,3
Черкаська	132,2	310,2	378,4	508,9	577,0	497,2	378,4	508,9	577,0	497,2	416,3	228,1
Чернівецька	34,6	164,4	113,1	163,0	175,1	158,1	113,1	163,0	175,1	158,1	111,5	78,4
Чернігівська	173,3	246,8	380,7	562,5	545,1	586,0	380,7	562,5	545,1	586,0	528,7	380,0
м. Київ	2786,4 ²	12855,7 ²	16548,9	22775,4	26118,9	26677,5	25941,9	22775,4	26118,9	26677,5	20179,9	14495,4
м. Севастополь	60,7	46,5	63,6	101,7	145,3	106,9	—	—	—	—	—	—

¹З урахуванням не розподілених за регіонами обсягів товарів.²З урахуванням поставок газу природного.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь.

48. Експорт товарів до країн ЄС (28)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	4576,3	10293,3	13085,3	18021,5	17123,7	16758,6	12916,4	17862,9	16937,9	16573,5	17002,9	13015,2
Австрія	163,6	317,3	508,0	588,7	520,8	554,6	507,4	587,7	519,5	552,5	530,9	347,2
Бельгія	106,5	197,6	356,9	400,8	467,6	401,9	356,8	400,8	467,4	401,3	425,2	296,8
Болгарія	382,5	543,0	450,6	755,4	568,3	591,3	447,9	754,3	567,2	589,8	550,6	419,5
Велика Британія	137,7	358,2	506,5	485,7	551,5	547,2	504,5	484,8	527,1	525,1	589,2	367,9
Греція	48,1	137,4	164,0	291,2	209,2	227,9	162,6	288,3	207,5	227,0	201,2	153,8
Данія	24,7	106,7	124,5	163,8	152,7	163,9	115,7	153,0	142,6	157,0	125,8	144,7
Естонія	55,1	125,1	106,3	150,4	254,0	103,2	102,2	146,9	250,9	98,6	82,3	66,2
Ірландія	27,2	6,7	4,5	14,7	76,0	120,8	4,1	12,4	74,8	120,3	69,5	59,2
Іспанія	162,9	573,5	411,7	970,6	1539,1	987,7	402,0	961,2	1529,1	978,1	1166,6	1043,6
Італія	638,9	1892,6	2412,4	3039,5	2480,0	2357,6	2397,7	3026,2	2456,6	2335,6	2468,3	1979,8
Кіпр	176,5	217,0	175,4	174,4	168,0	161,6	159,0	173,4	159,9	160,5	283,7	61,5
Латвія	166,5	311,4	180,2	221,5	299,8	182,6	176,0	218,8	297,0	180,5	226,2	150,3
Литва	83,3	209,3	264,4	317,1	278,9	324,8	263,4	315,4	277,7	323,2	362,1	236,3
Люксембург	1,4	26,8	4,5	7,0	3,9	4,6	4,5	7,0	3,9	4,6	16,2	5,9
Мальта	4,1	15,1	49,6	120,3	9,6	6,3	48,8	120,1	9,1	5,4	1,6	12,2
Нідерланди	138,0	515,3	563,2	833,4	830,0	1041,3	516,6	821,7	829,7	1036,8	1106,1	905,7
Німеччина	741,4	1285,2	1499,5	1763,8	1645,4	1603,8	1470,1	1716,8	1597,8	1551,3	1590,6	1328,7
Польща	417,9	1010,4	1787,2	2794,1	2576,3	2547,8	1785,6	2791,8	2571,0	2545,4	2644,7	1977,3
Португалія	20,1	19,9	121,8	192,3	345,9	267,2	121,7	192,2	341,6	267,0	310,3	320,5
Румунія	164,6	488,8	705,8	950,7	551,7	558,2	704,5	945,7	549,7	546,9	584,1	569,9
Словаччина	230,9	507,7	568,2	843,0	672,6	752,7	563,9	833,7	665,2	747,4	670,2	468,5
Словенія	9,0	32,5	11,6	10,7	10,4	12,9	11,3	10,0	9,4	12,1	16,0	16,3
Угорщина	327,3	688,8	860,1	1340,7	1510,4	1557,0	857,0	1327,9	1507,1	1552,8	1509,9	909,7
Фінляндія	24,0	28,7	34,1	52,8	48,2	60,8	33,7	51,8	46,5	59,0	62,2	48,0
Франція	111,7	199,9	476,9	570,7	549,1	690,5	469,1	559,0	535,5	679,2	532,7	497,9
Хорватія	15,3	59,9	33,4	51,5	40,2	43,3	33,1	51,3	40,0	42,7	39,2	26,1
Чехія	188,9	376,9	626,2	842,4	707,0	823,7	620,4	838,2	698,8	812,4	772,5	541,0
Швеція	8,3	41,6	77,8	74,2	57,1	63,5	76,8	72,6	55,0	61,0	65,1	60,6

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

49. Імпорт товарів з країн ЄС (28)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	4047,7	12211,3	19151,4	25805,8	26237,2	27046,5	19004,2¹	25270,3¹	26033,9	26766,9	21069,1¹	15330,2¹
Австрія	185,1	458,4	697,6	713,3	734,3	988,6	694,0	707,5	731,0	959,7	606,3	369,6
Бельгія	134,7	314,0	588,3	664,6	708,5	693,0	588,0	664,2	707,5	691,6	553,4	366,8
Болгарія	60,4	108,7	218,0	269,7	280,7	301,0	217,1	268,8	279,7	299,0	238,4	253,1
Велика Британія	202,8	502,7	821,0	1128,6	1149,6	1132,4	816,8	1088,2	1127,3	1126,7	692,0	570,1
Греція	38,5	67,7	104,1	128,7	192,1	277,5	101,9	125,7	182,1	264,7	308,5	238,6
Данія	68,2	176,0	240,5	297,3	281,7	313,9	240,2	296,8	281,4	312,4	234,9	147,6
Естонія	46,0	102,6	123,4	104,8	96,5	93,2	121,8	102,6	94,3	91,7	77,3	77,5
Ірландія	25,7	45,2	112,1	168,3	152,6	191,5	112,0	168,1	152,5	190,4	134,0	75,4
Іспанія	100,2	233,5	468,6	685,3	747,0	863,5	467,3	683,5	744,0	860,8	607,6	440,8
Італія	346,0	1030,2	1390,3	2005,8	2235,2	2086,7	1369,2	1976,2	2207,8	2062,4	1509,0	976,3
Кіпр	29,4	4,8	90,5	143,9	79,6	70,3	90,4	137,9	77,9	66,5	50,3	16,9
Латвія	43,5	64,5	88,1	98,5	100,7	104,2	86,1	97,9	98,9	88,9	89,7	87,1
Литва	135,4	200,0	637,5	822,8	912,2	966,7	637,2	820,7	911,1	964,4	1032,2	552,6
Люксембург	8,9	21,6	29,1	46,6	30,8	25,5	29,1	46,6	30,7	25,1	30,3	57,7
Мальта	0,1	0,3	13,4	16,6	20,4	10,9	13,3	16,6	20,3	10,9	10,9	16,4
Нідерланди	146,6	464,1	837,9	1186,8	1122,0	1062,3	822,7	1183,5	1108,8	1050,2	763,9	452,6
Німеччина	1134,4	3383,8	4605,3	6865,7	6807,2	6772,8	4543,1	6538,3	6763,2	6659,5	5361,5	3975,6
Польща	312,5	1405,9	2788,8	3183,4	3569,9	4074,2	2778,1	3164,2	3545,4	4052,4	3070,8	2324,0
Португалія	7,7	27,9	51,5	65,8	72,2	75,7	49,7	63,6	69,1	73,5	60,5	45,2
Румунія	48,2	211,8	682,2	1125,7	930,0	897,2	682,1	1117,2	921,3	896,1	847,7	318,2
Словаччина	124,4	304,0	442,6	603,9	588,3	663,8	437,2	594,3	580,1	652,2	426,9	346,3
Словенія	29,8	125,0	212,6	254,9	251,1	287,5	211,1	254,4	250,7	286,6	203,6	128,9
Угорщина	165,4	647,7	1214,6	1326,7	1159,7	1400,6	1213,8	1279,8	1158,6	1400,1	1464,0	1608,5
Фінляндія	95,9	351,1	429,8	522,7	485,2	466,7	424,4	515,9	473,0	460,3	319,2	223,0
Франція	236,1	798,9	1106,7	1501,5	1664,8	1729,9	1104,2	1489,8	1657,2	1725,6	1269,2	892,8
Хорватія	8,4	19,4	50,2	52,9	69,4	36,3	50,2	52,6	69,3	35,9	47,8	15,1
Чехія	162,9	594,0	747,9	1181,3	1251,8	999,4	745,6	1176,9	1247,9	986,7	687,9	479,7
Швеція	150,4	547,4	358,8	638,6	544,0	481,3	357,6	637,3	542,8	472,7	371,4	273,5

¹З урахуванням нерозподілених обсягів товарів.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

50. Експорт окремих товарів

Назва товарів	2000		2005		2010		2011		2012		2013	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Пшениця	201,2	19,0	6009,5	652,2	4859,6	906,4	4097,3	1070,3	8679,4	2358,1	7762,3	1891,5
Олія соняшникова	581,6	232,1	851,2	545,2	2701,4	2370,2	2683,0	3145,7	3611,9	3971,9	3209,2	3281,0
Руди і концентрати залізни	18737,2	403,7	19468,7	937,4	32741,1	2456,2	34174,9	3786,3	35137,6	3131,7	37977,9	3739,1
Продукти переробки нафти	2174,6	338,3	7449,8	2037,8	4059,9	2196,0	4099,2	3338,7	1620,0	1389,3	1068,4	810,8
Дизельне паливо (газойлі)	335,9	90,0	1088,5	503,4	697,2	461,7	873,0	856,1	298,2	304,7	78,3	78,2
Рідке паливо (мазут)	1795,9	231,2	5401,8	1114,3	2519,6	1141,5	1916,7	1182,3	720,2	464,0	617,0	355,2
Добрива азотні	4828,8	391,4	5205,2	907,1	4008,9	879,0	5136,7	1690,1	5138,7	1694,9	3686,6	1133,5
Феросплави	838,2	351,2	1119,9	782,2	1105,3	1199,1	930,7	1016,8	796,1	948,9	697,1	906,4
Прокат чорних металів	12831,2	2631,3	15596,5	6941,7	12322,2	7144,7	13301,2	9682,9	12292,6	7950,7	12318,9	7190,9
Труби з ливарного чавуну і чорних металів	1291,0	528,8	1727,8	1416,7	1284,5	1351,1	1644,0	2040,5	1545,2	1874,7	1174,0	1597,9

Назва товарів	2013*		2014*		2015*	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Пшениця	7735,6	1884,7	10543,7	2290,7	13451,8	2238,2
Олія соняшникова	3199,3	3271,3	4336,9	3550,6	3935,4	3021,3
Руди і концентрати залізни	37969,2	3738,9	40894,3	3315,4	45707,6	2092,0
Продукти переробки нафти	910,5	635,8	729,9	510,1	277,2	116,4
Дизельне паливо (газойлі)	23,5	19,6	41,4	41,0	0,2	0,2
Рідке паливо (мазут)	617,0	355,2	437,6	235,3	201,8	50,2
Добрива азотні	3686,6	1133,5	2299,6	646,1	2103,7	521,0
Феросплави	697,1	906,4	977,5	1152,7	811,9	863,7
Прокат чорних металів	12318,3	7189,8	11146,2	6231,8	9277,2	3864,9
Труби з ливарного чавуну і чорних металів	1173,9	1597,5	960,0	1096,3	594,7	578,7

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

51. Імпорт окремих товарів

Назва товарів	2000		2005		2010		2011		2012		2013	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Руди і концентрати марганцеві	220,4	19,7	1831,9	230,2	1297,9	649,8	1204,4	496,9	728,3	314,1	723,3	127,4
Вугілля кам'яне, брикети	6605,7	262,3	7721,3	713,9	12145,2	1781,4	12708,8	2760,9	14764,2	2677,6	14207,7	1980,9
Нафта сира (включаючи газовий конденсат)	5986,4	1090,6	14578,5	4600,5	7788,0	4171,3	5679,4	4272,4	1547,4	1235,9	761,1	630,3
Продукти переробки нафти	4619,2	1270,3	2121,9	1131,7	5545,6	3905,0	7213,8	6955,3	7616,7	7608,2	6538,6	6418,3
Бензин автомобільний	1833,9	514,5	574,6	302,9	2117,9	1554,1	2213,9	2220,8	2038,7	2149,2	1760,9	1786,1
Дизельне паливо (газойлі)	2358,0	642,6	834,5	440,0	2472,1	1621,7	3757,1	3495,4	4734,5	4501,7	4283,9	4014,3
Газ природний, млрд м ³	59,2	3323,9	60,2	3946,0	36,6	9392,9	44,8	14046,0	32,9	14025,1	28,0	11538,2
Лікарські засоби	8,5	231,7	23,9	907,3	31,6	2161,3	34,6	2470,1	35,4	2886,2	28,7	2604,0
Прокат чорних металів	283,3	182,8	606,1	543,8	1211,7	1190,3	1358,0	1561,0	1408,9	1460,2	1564,7	1697,8
Легкові автомобілі	x	168,2	x	1233,7	x	1743,4	x	2979,5	x	3247,3	x	2995,5

Назва товарів	2013*		2014*		2015*	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Руди і концентрати марганцеві	723,3	127,4	971,4	160,3	1271,6	186,1
Вугілля кам'яне, брикети	14124,0	1971,3	14694,2	1793,0	14598,2	1631,1
Нафта сира (включаючи газовий конденсат)	761,1	630,3	178,6	146,5	227,7	82,1
Продукти переробки нафти	6478,6	6363,0	7242,3	6685,1	6760,6	3809,0
Бензин автомобільний	1755,3	1780,5	2072,9	1972,0	1403,5	828,4
Дизельне паливо (газойлі)	4230,3	3966,1	4774,9	4253,9	4835,0	2631,3
Газ природний, млрд м ³	28,0	11538,2	19,5	5694,6	16,5	4507,2
Лікарські засоби	28,7	2602,6	24,2	2098,3	17,7	1100,6
Прокат чорних металів	1549,0	1679,3	1053,4	968,4	726,9	556,5
Легкові автомобілі	x	2989,0	x	1210,0	x	820,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

52. Динаміка обсягів експорту послуг (за видами послуг)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього¹	3655,1	6443,2	12324,2	14642,2	14614,8	14836,3	11936,3	14180,3	14096,2	14233,2	11520,8	9736,6
Послуги з переробки матеріальних ресурсів ¹	238,5	522,5	1049,4	1473,3	1616,9	1722,1	1030,7	1445,7	1577,8	1722,1	1334,4	1078,3
Послуги для переробки товарів з метою реалізації у внутрішній економіці ¹	12,5	37,7	77,3	123,6	93,0	15,3	74,2	120,2	89,3	15,3	18,7	18,9
Послуги для переробки товарів з метою реалізації за кордоном ²	226,0	484,8	972,1	1349,7	1523,9	1706,8	956,5	1325,5	1488,5	1706,8	1315,7	1059,5
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	134,7	339,4	470,8	662,7	614,9	373,8	437,4	639,2	602,4	349,7	298,2	192,2
Транспортні послуги	2922,3	4486,6	7835,2	9051,1	8531,8	8305,8	7662,9	8848,1	8287,1	7981,8	6101,9	5263,2
Послуги морського транспорту	434,2	779,8	1234,3	1211,7	1241,2	1123,7	1120,5	1104,6	1099,4	1022,3	850,9	735,9
Послуги річкового транспорту	60,5	131,7	72,7	83,0	63,1	42,3	72,7	83,0	63,1	40,4	46,3	44,5
Послуги повітряного транспорту	218,8	562,0	1181,9	1501,1	1510,7	1333,2	1166,2	1481,8	1485,1	1299,1	1071,3	853,6
Послуги залізничного транспорту	328,5	799,8	1487,1	1776,8	1586,6	1613,9	1481,0	1772,9	1574,3	1531,9	1098,8	751,3
Послуги автомобільного транспорту	88,5	157,2	254,0	397,0	452,4	478,4	252,5	392,0	447,3	439,0	459,6	249,1
Послуги трубопровідного транспорту	1750,1	1959,8	3357,7	3755,0	3248,2	3335,6	3357,7	3755,0	3247,3	3329,0	2207,9	2258,0
Передача електроенергії	0,0	2,4	0,2	0,8	3,2	0,4	0,2	0,8	3,2	0,4	3,3	5,4
Інші допоміжні та додаткові транспортні послуги	37,1	85,0	221,4	298,1	396,6	333,7	186,2	230,4	337,8	275,1	330,1	341,6
Послуги поштової та кур'єрської служби	4,5	9,0	25,7	27,7	29,8	44,6	25,7	27,7	29,8	44,6	33,7	23,7
Послуги, пов'язані з подорожами	60,4	207,0	381,1	455,1	555,1	538,5	253,1	301,9	392,5	358,1	228,0	200,9
Послуги з будівництва	37,2	158,1	140,9	208,3	221,0	236,4	135,4	201,0	219,0	224,8	232,0	291,6
Послуги зі страхування	3,9	24,9	70,5	113,1	114,2	87,7	68,7	111,6	113,8	87,3	44,8	46,1
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	22,1	35,6	476,9	312,3	248,3	349,1	476,7	312,3	248,3	337,8	222,1	190,8
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	1,3	9,8	41,5	46,1	56,4	97,7	41,5	46,1	56,4	97,4	97,5	51,0

Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	89,9	228,3	677,4	871,5	1130,1	1493,7	672,1	860,8	1113,5	1477,2	1675,6	1585,6
Телекомунікаційні послуги	84,0	193,8	319,3	339,2	326,6	344,6	319,2	339,2	326,6	344,6	370,3	352,6
Комп'ютерні послуги	3,8	33,3	259,6	391,1	661,4	942,0	255,3	382,2	646,8	931,5	1102,0	997,3
Інформаційні послуги	2,1	1,2	98,5	141,2	142,2	207,0	97,6	139,3	140,1	201,1	203,2	235,7
Ділові послуги	140,9	412,9	1149,7	1404,9	1457,2	1574,5	1128,2	1374,7	1420,0	1543,8	1250,4	816,7
Послуги дослідження та розробки	47,4	98,3	209,4	245,2	257,8	271,2	200,9	227,7	240,8	262,5	154,9	143,2
Професійні та консалтингові послуги	21,7	95,4	373,8	459,5	504,8	678,3	373,2	458,3	504,0	678,2	535,8	341,5
Наукові та технічні послуги	35,9	142,7	336,8	447,3	443,2	434,3	331,4	443,9	438,1	426,2	376,3	189,0
Послуги з обробки та усунення забруднення навколишнього середовища	0,0	0,0	0,2	0,5	8,9	4,2	0,2	0,5	3,0	4,0	1,3	0,0
Послуги сільського господарства та послуги видобутку	11,3	2,2	2,3	4,0	6,5	5,4	1,6	2,6	5,1	3,6	6,6	5,0
Послуги операційного лізингу	16,1	42,6	54,8	84,6	75,5	64,0	49,4	78,6	69,9	57,1	54,9	43,0
Послуги, пов'язані з торгівлею та посередницькі послуги	3,0	6,0	76,7	63,2	27,7	49,9	76,7	63,1	27,3	49,4	50,9	45,5
Інші ділові послуги	5,6	25,7	95,7	100,6	132,8	67,1	94,8	99,9	132,0	62,8	69,7	49,5
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	3,4	16,1	28,7	39,7	63,5	38,4	28,0	35,3	60,3	36,0	31,3	15,8
Державні та урядові послуги	0,4	2,0	2,2	4,2	5,3	18,6	1,9	3,7	4,8	17,2	4,6	4,3

¹ Дані уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затверджених наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

² Розрахунки здійснено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затверджених наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

53. Динаміка обсягів імпорту послуг (за видами послуг)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього¹	1151,0	2941,8	5467,2	6257,5	6746,9	7609,0	5421,6	6214,2	6650,1	7523,0	6373,1	5523,0
Послуги з переробки матеріальних ресурсів ¹	15,4	46,8	82,9	176,2	172,2	11,6	81,1	174,6	169,3	11,6	51,2	63,4
Послуги для переробки товарів з метою реалізації у внутрішній економіці ¹	9,6	19,9	36,0	74,2	90,1	0,6	36,0	74,2	90,1	0,6	0,0	0,0
Послуги для переробки товарів з метою реалізації за кордоном ²	5,8	26,9	46,9	102,0	82,1	11,1	45,1	100,4	79,2	11,1	51,2	63,4
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	13,6	24,1	50,0	45,2	48,0	124,8	47,0	44,2	46,9	122,9	106,5	85,8
Транспортні послуги	253,2	629,8	1178,9	1592,3	1727,4	1716,4	1165,0	1581,5	1713,5	1689,8	1376,6	1153,4
Послуги морського транспорту	50,7	89,1	143,1	147,5	202,8	195,8	129,6	137,4	196,4	187,8	243,7	191,7
Послуги річкового транспорту	0,4	1,2	1,2	1,0	0,4	0,4	1,2	1,0	0,4	0,2	1,1	0,6
Послуги повітряного транспорту	65,7	189,9	447,6	686,1	641,3	643,6	447,6	686,0	635,9	628,3	431,0	466,9
Послуги залізничного транспорту	120,0	274,8	463,5	599,8	643,0	627,0	463,3	599,7	642,0	626,3	431,3	287,0
Послуги автомобільного транспорту	10,4	54,4	108,5	141,6	194,6	197,2	108,3	141,2	193,6	194,9	189,8	91,8
Послуги трубопровідного транспорту	0,0	5,9	0,6	0,5	0,9	3,5	0,6	0,5	0,9	3,5	52,6	98,1
Передача електроенергії	0,3	-	-	-	23,1	0,0	-	-	23,1	0,0	-	0,0
Інші допоміжні та додаткові транспортні послуги	4,0	10,4	10,2	12,2	18,0	33,7	10,2	12,2	17,9	33,5	15,7	11,3
Послуги поштової та кур'єрської служби	1,6	4,1	4,2	3,6	3,4	15,3	4,2	3,6	3,4	15,3	11,4	5,8
Послуги, пов'язані з подорожами	42,9	153,2	347,2	462,4	572,2	695,5	346,7	460,5	569,3	678,9	681,0	597,6
Послуги з будівництва	23,4	158,5	106,6	154,7	260,0	264,5	105,7	152,3	257,8	262,5	148,0	40,3
Послуги зі страхування	38,3	60,3	113,2	122,4	158,9	167,6	111,6	121,7	158,6	167,6	84,1	74,0
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	52,4	255,7	1085,5	955,3	951,7	1011,1	1085,4	955,2	951,7	1009,8	800,3	874,7
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	17,3	209,6	435,3	411,8	419,8	854,2	435,3	411,3	417,6	839,3	450,5	301,6

Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	109,9	213,0	301,2	383,1	456,5	698,4	300,7	383,0	456,2	696,8	512,0	548,3
Телекомунікаційні послуги	96,6	87,0	121,6	140,7	147,9	317,1	121,6	140,7	147,8	317,0	211,4	277,0
Комп'ютерні послуги	9,2	113,7	140,1	177,5	196,6	278,6	139,8	177,4	196,3	277,6	217,3	192,2
Інформаційні послуги	4,2	12,3	39,4	64,9	112,1	102,7	39,3	64,9	112,1	102,2	83,3	79,1
Ділові послуги	113,5	531,2	1042,1	1204,1	1154,1	1436,7	1019,4	1180,1	1083,6	1415,9	983,9	719,2
Послуги дослідження та розробки	9,6	32,7	47,1	46,4	45,2	42,4	46,1	45,8	44,6	41,6	23,3	14,2
Професійні та консалтингові послуги	56,5	265,3	458,8	448,0	438,0	761,7	453,2	440,4	431,5	755,0	392,0	321,7
Наукові та технічні послуги	9,5	73,6	195,4	316,7	234,9	221,6	181,3	305,1	183,4	216,7	140,9	127,1
Послуги з обробки та усунення забруднення навколишнього середовища	0,2	23,7	0,1	59,1	50,3	132,7	0,1	59,1	50,3	132,5	93,7	83,8
Послуги сільськогосподарства та послуги видобутку	15,3	13,6	15,5	13,3	6,8	14,4	15,4	13,3	6,5	13,9	17,6	7,1
Послуги операційного лізингу	6,2	70,8	128,4	123,8	144,9	77,5	127,5	120,7	136,1	71,3	172,3	69,2
Послуги, пов'язані з торгівлею та посередницькі послуги	12,5	35,4	105,0	98,7	115,2	113,9	105,0	98,6	115,2	113,9	79,1	64,2
Інші ділові послуги	3,6	16,0	91,9	98,2	118,9	72,5	90,8	97,0	116,0	70,9	75,0	31,9
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	10,4	67,2	194,7	238,8	223,4	34,2	194,6	238,7	223,2	34,2	10,2	8,3
Державні та урядові послуги	460,8	592,4	529,6	511,1	602,7	593,8	529,1	511,1	602,6	593,8	1158,8	1056,4

¹ Дані уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затверджених наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

² Розрахунки здійснено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затверджених наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

54. Динаміка обсягів експорту послуг (по країнах світу)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього¹	3655,1	6443,2	12324,2	14642,2	14614,8	14836,3	11936,3	14180,3	14096,2	14233,2	11520,8	9736,6
у тому числі												
Австралія	0,7	0,9	3,1	3,9	3,8	3,2	3,1	3,8	3,7	3,1	2,4	2,1
Австрія	44,9	94,9	182,8	200,0	196,5	220,5	182,7	197,5	188,0	219,1	198,0	145,5
Азербайджан	5,0	10,7	25,3	29,5	39,9	34,8	24,9	28,8	39,1	33,8	32,3	31,3
Алжир	9,0	5,7	1,7	18,9	16,6	12,6	1,6	18,9	16,6	12,5	9,8	17,3
Багамські Острови	6,9	19,0	18,2	18,3	18,7	18,9	13,8	2,9	17,5	17,7	17,9	13,1
Бангладеш	1,3	1,7	3,1	3,8	5,8	2,5	3,1	3,8	5,6	2,5	0,8	4,4
Беліз	1,0	5,1	53,0	74,7	63,1	83,8	44,8	63,1	52,1	69,3	38,1	29,3
Бельгія	70,5	145,5	239,4	327,4	302,0	327,2	239,4	327,4	301,6	327,1	75,8	52,6
Білорусь	32,5	47,3	131,8	153,4	120,4	124,2	123,8	147,6	114,8	117,5	101,2	77,1
Болгарія	35,8	32,3	30,1	37,9	44,4	47,0	29,3	37,3	43,5	46,4	39,3	43,6
Бразилія	0,2	0,5	4,6	4,5	4,7	3,3	4,6	4,5	4,7	3,2	3,4	13,4
Велика Британія	123,2	300,2	557,8	707,9	742,4	784,3	544,1	685,3	722,3	752,9	660,1	553,3
Вірніські Острови (Брит.)	17,2	69,5	203,2	269,0	298,2	300,3	176,7	245,6	284,3	287,3	165,3	175,5
Вірменія	2,2	5,6	12,8	13,7	15,6	16,6	11,5	12,4	14,8	15,7	15,4	11,9
В'єтнам	3,1	2,8	4,9	3,5	7,4	5,5	4,9	3,4	7,4	5,5	9,7	5,7
Гана	0,0	0,6	2,6	2,0	2,2	2,7	2,6	2,0	2,2	2,7	3,5	3,2
Гонконг	1,1	4,3	17,9	17,1	38,3	41,5	16,7	15,6	37,1	40,9	27,3	31,2
Греція	44,1	69,2	80,7	80,8	75,7	64,1	77,6	78,9	71,3	61,2	57,2	30,3
Грузія	4,7	33,7	54,1	68,2	63,0	53,2	51,4	66,6	62,3	52,1	54,0	39,1
Г'юаралтар	1,1	3,6	5,6	5,2	8,5	18,4	5,3	5,1	8,5	18,4	18,9	16,2
Данія	4,6	48,6	87,2	86,7	127,3	149,0	86,7	85,6	126,9	148,8	149,3	112,4
Естонія	3,3	12,9	114,0	165,8	195,9	51,8	113,7	165,6	195,6	50,6	101,4	114,6
Єгипет	3,7	14,1	48,5	44,3	42,5	39,1	48,3	44,2	42,4	39,0	36,7	43,6
Ізраїль	21,2	40,9	64,5	110,5	126,4	141,8	64,4	110,4	125,9	139,2	128,6	144,5
Індія	33,5	17,1	31,2	36,0	55,0	66,9	30,0	34,7	53,2	64,0	52,4	45,6
Ірак	0,0	0,1	8,6	12,0	16,1	13,2	8,5	11,8	15,9	13,0	17,4	12,6
Іран, Ісламська Республіка	15,7	9,2	12,9	10,9	11,2	7,1	12,9	10,9	11,2	7,1	4,2	6,5
Ірландія	27,1	8,9	48,4	60,4	64,8	75,2	47,7	60,1	64,5	75,2	49,2	26,9
Ісландія	0,2	2,3	2,2	3,9	1,6	1,5	1,5	3,9	1,6	1,5	1,9	2,0
Іспанія	9,7	20,1	30,2	85,9	68,2	39,3	30,0	85,8	68,1	39,3	37,1	27,6
Італія	36,0	74,1	127,2	121,8	137,8	149,3	125,9	119,4	133,3	146,5	144,8	133,3

Йорданія	5,2	3,3	8,9	12,2	13,2	13,1	8,9	12,0	12,9	12,6	11,2	11,4
Казахстан	4,4	21,4	83,7	161,5	187,1	142,1	82,0	153,0	184,5	139,7	98,1	65,7
Канада	7,9	39,6	101,9	139,7	130,5	103,7	101,4	139,4	128,6	103,1	88,3	71,0
Киргизстан	0,7	1,1	3,2	3,8	4,2	11,7	3,0	3,8	4,2	11,7	2,8	2,3
Китай	12,2	24,0	73,9	75,2	81,2	76,2	73,3	72,0	79,2	70,3	45,4	40,6
Кіпр	68,4	242,4	418,7	439,3	452,2	430,4	391,8	406,6	419,4	404,6	461,1	251,2
Корея, Республіка	2,1	8,3	12,4	31,0	51,1	69,4	12,3	30,5	51,0	69,4	65,3	43,6
Латвія	16,0	39,8	31,7	42,9	57,0	68,4	30,0	41,6	54,3	67,2	152,6	75,7
Литва	5,0	12,6	36,8	28,1	31,5	37,4	36,4	27,9	31,4	37,3	46,0	33,7
Ліберія	5,8	14,6	42,8	38,6	35,9	33,9	33,5	32,7	30,6	27,2	16,9	23,7
Ліван	8,4	7,5	13,8	31,1	30,1	27,9	9,9	13,5	11,9	24,4	21,7	25,1
Люксембург	1,2	0,7	5,0	7,8	6,2	14,6	4,9	7,7	6,1	14,5	6,6	5,2
Малайзія	0,5	5,7	11,2	12,4	20,4	14,8	9,6	12,3	20,4	14,8	10,7	11,8
Мальга	32,0	35,2	93,1	85,2	89,8	94,3	83,6	79,0	82,7	86,5	109,4	106,2
Марокко	2,2	2,0	2,7	3,9	5,2	6,4	2,7	3,9	5,2	6,3	6,5	7,7
Маршаллові Острови	0,3	5,2	25,2	102,5	215,6	69,9	22,2	100,2	212,8	66,3	62,8	80,6
Молдова, Республіка	21,6	33,7	67,1	66,3	74,5	73,7	65,9	64,3	72,6	72,7	59,2	40,0
Монголія	0,1	5,4	4,4	4,0	4,8	3,0	4,3	4,0	4,7	3,0	3,5	3,3
Нігерія	0,2	3,7	8,5	10,5	14,5	14,8	7,6	9,2	12,7	13,2	11,6	12,6
Нідерланди	18,5	73,2	103,2	108,7	137,2	146,7	100,8	107,9	136,7	146,2	284,3	111,8
Німеччина	105,0	185,8	337,2	416,4	463,9	691,6	333,1	410,9	456,5	681,0	672,8	452,0
Норвегія	11,0	13,5	41,3	39,5	30,7	28,6	40,3	38,2	29,3	26,6	22,2	22,7
Об'єднані Арабські Емірати	4,3	26,0	69,4	58,9	84,8	250,4	68,8	57,1	84,0	239,9	221,1	204,7
Острів Мен	-	-	13,0	11,6	8,3	6,5	13,0	11,4	8,3	6,3	6,0	16,3
Острови Кука	-	-	0,6	0,4	1,4	6,1	0,3	0,4	1,2	5,7	4,3	4,3
Пакистан	0,6	2,9	1,7	1,5	2,7	1,2	1,7	1,4	2,6	1,2	3,0	3,9
Панама	10,6	34,0	168,3	183,9	179,4	290,2	142,7	155,0	146,2	147,0	120,7	131,7
Перу	0,4	0,5	3,6	10,7	6,0	3,4	3,6	10,6	5,9	3,3	2,2	2,3
Південна Африка	0,1	1,7	2,8	2,4	0,0	1,5	1,1	1,1	1,7	1,2	2,1	2,2
Польща	34,1	62,2	93,1	134,6	141,8	219,6	90,5	132,4	140,3	217,9	202,8	181,9
Португалія	0,8	10,6	10,9	9,9	11,7	8,7	10,9	9,9	11,6	8,7	7,0	5,8
Російська Федерація	2049,1	2574,5	5157,1	5634,6	5376,5	5475,7	5004,7	5455,6	5173,5	5257,7	3537,8	3039,8
Румунія	9,6	8,0	21,6	28,2	30,5	53,2	21,5	28,0	30,4	53,2	50,6	43,3
Саудівська Аравія	0,1	4,3	1,8	2,1	1,5	8,2	1,8	2,0	1,4	8,2	0,9	18,5
Сейшельські Острови	-	8,0	11,8	11,1	17,2	13,1	11,7	10,9	16,6	13,0	14,9	13,8

Закінчення табл. 54
Динаміка обсягів експорту послуг (по країнах світу)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сент-Вінсент і Гренадіни	2,0	4,1	11,3	10,1	8,1	185,0	9,9	8,8	7,5	184,3	94,2	8,8
Сент-Кітс і Невіс	0,4	2,2	31,1	21,8	15,1	11,3	29,9	21,0	9,8	6,3	3,7	4,5
Сербія	-	-	12,1	17,8	11,1	10,4	12,1	14,8	11,0	10,4	10,7	12,2
Сирійська Арабська Республіка	22,7	22,1	23,0	15,8	10,4	6,4	21,4	15,6	10,3	6,3	3,2	2,0
Сінгапур	7,0	13,4	17,7	17,7	19,1	27,4	16,1	15,0	17,4	22,0	24,2	16,0
Словаччина	8,1	49,2	50,6	49,4	38,2	50,3	50,6	49,4	38,0	50,0	41,4	26,8
Словенія	1,7	2,0	5,8	22,3	22,8	34,8	5,7	22,3	22,6	34,8	28,7	21,0
США	122,7	281,4	596,9	721,0	738,4	733,6	588,8	709,6	722,2	724,3	687,4	666,4
Сьєрра-Леоне	0,0	0,0	2,8	2,6	7,6	2,9	1,9	2,1	3,3	2,4	3,2	3,4
Таджикистан	0,3	7,7	3,5	5,9	8,3	3,9	3,3	5,4	7,9	3,6	3,8	6,8
Таїланд	2,4	5,5	18,3	9,6	11,3	6,0	18,3	9,6	11,3	6,0	19,3	18,1
Тайвань, Провінція Китаю	0,3	0,5	6,4	6,0	4,8	4,3	6,4	6,0	4,8	4,3	3,6	2,8
Тувалу	-	-	0,9	0,1	0,8	0,9	0,9	0,1	0,8	0,8	0,3	2,3
Туніс	0,6	2,7	4,3	3,7	6,4	6,4	4,2	3,6	6,4	6,4	4,9	2,3
Туреччина	39,0	90,2	154,6	169,5	186,9	201,0	140,5	156,0	173,2	188,6	141,8	163,3
Туркменістан	15,5	108,0	111,5	153,5	173,6	146,5	111,4	153,2	173,4	146,4	172,9	262,8
Угорщина	28,1	128,2	223,9	84,2	77,1	183,5	223,8	83,8	76,5	183,4	98,8	92,3
Узбекистан	5,4	5,5	13,6	18,8	28,9	21,5	11,9	17,0	26,3	16,1	11,0	7,1
Фінляндія	1,8	14,7	48,1	46,7	59,5	46,1	48,0	46,5	59,4	46,0	37,0	24,5
Франція	25,7	57,4	123,6	113,0	140,2	139,6	123,2	112,6	139,8	139,2	127,9	108,3
Хорватія	0,9	1,5	6,1	7,5	5,4	4,0	6,1	7,5	5,3	3,9	3,1	2,9
Чехія	7,6	21,2	43,1	50,6	56,2	77,2	43,0	50,5	56,1	76,7	77,0	64,6
Чорногорія	-	-	2,8	8,3	11,2	6,8	2,8	8,3	11,2	6,7	3,8	2,9
Швейцарія	47,8	296,2	431,2	829,4	552,7	1030,0	425,7	817,9	535,8	1018,2	833,3	770,2
Швеція	9,0	16,5	44,6	67,9	70,5	88,9	42,2	65,5	68,2	77,4	72,5	80,7
Японія	4,4	5,3	14,6	17,5	16,3	13,7	14,5	17,5	16,3	13,7	10,8	7,0
Довідково:												
Країни СНД	2136,8	2815,5	5609,6	6243,0	6029,0	6050,7	5442,4	6041,1	5811,1	5814,9	4034,3	3544,8
Країни ЄС	772,6	1767,9	3194,8	3617,3	3846,7	4297,1	3123,1	3532,9	3750,2	4195,7	3991,6	2927,9

Дані уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затверджених наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419, без розподілу за географічною структурою.
* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

55. Динаміка обсягів імпорту послуг (по країнах світу)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього¹	1151,0	2941,8	5467,2	6257,5	6746,9	7609,0	5421,6	6214,2	6650,1	7523,0	6373,1	5523,0
у тому числі												
Австрія	20,6	127,5	144,0	234,1	218,0	208,8	144,0	234,1	217,9	208,7	148,0	93,1
Азербайджан	1,5	5,5	13,1	14,8	18,0	11,7	13,1	14,8	18,0	11,7	6,7	10,2
Алжир	0,3	1,4	2,9	2,6	2,4	2,8	2,9	2,6	2,4	2,8	2,6	2,9
Беліз	0,0	3,1	16,5	14,5	11,3	19,1	16,4	14,5	11,3	19,1	20,0	9,8
Бельгія	14,3	28,7	63,9	55,8	84,2	82,3	63,8	55,8	84,2	82,0	56,6	49,4
Білорусь	10,8	23,8	63,3	80,8	81,7	100,8	63,2	80,6	81,6	100,7	183,7	80,9
Болгарія	5,7	10,4	17,5	20,4	19,6	18,5	17,3	19,9	19,4	17,2	21,8	19,2
Бразилія	0,6	1,6	1,8	6,7	2,9	3,5	1,8	6,7	2,9	3,4	2,2	2,1
Велика Британія	104,2	271,3	598,8	647,8	705,2	1062,6	598,1	646,3	702,0	1060,3	705,8	717,1
Віргінські Острови (Брит.)	2,9	38,0	92,0	98,6	60,0	66,1	91,8	98,5	59,9	66,1	45,6	42,2
Вірменія	1,3	2,2	6,6	8,7	8,1	7,1	6,6	8,7	8,1	7,0	7,8	3,9
Гонконг	20,5	72,9	7,5	7,0	9,1	7,2	7,5	7,0	9,1	7,2	6,9	14,7
Греція	9,3	12,5	23,9	31,1	34,4	48,1	23,9	30,5	34,4	47,8	43,0	24,4
Грузія	2,3	11,4	17,7	23,6	20,0	16,2	17,7	23,4	20,0	15,7	12,0	11,8
Данія	2,4	13,3	17,5	46,2	47,9	33,5	17,4	46,1	47,7	33,1	36,3	32,2
Домініканська Республіка	0,0	—	1,8	1,3	0,7	1,2	1,8	1,3	0,7	1,2	0,7	4,0
Естонія	4,5	8,5	12,1	25,0	47,1	36,3	12,1	24,4	46,5	36,0	33,4	30,0
Єгипет	2,9	18,0	32,2	18,9	17,6	13,2	32,2	18,9	17,6	13,1	30,0	26,4
Ізраїль	8,5	18,8	28,7	99,6	98,1	47,3	28,7	99,6	98,1	41,9	33,2	24,2
Індія	1,8	3,2	4,7	5,8	9,8	8,0	4,7	5,8	9,8	8,0	8,0	13,1
Ірландія	6,2	1,1	10,2	20,9	32,5	35,2	10,2	20,9	32,4	34,0	28,5	49,5
Іспанія	6,1	16,4	17,3	32,4	29,4	33,4	17,3	32,4	28,0	33,0	27,2	29,9
Італія	6,2	19,5	35,2	59,9	44,3	58,3	35,2	59,9	44,2	57,6	46,0	34,8
Йорданія	0,5	0,9	1,0	1,7	2,6	2,8	1,0	1,7	2,6	2,8	1,7	2,7
Казахстан	4,6	8,9	22,1	43,8	42,9	30,3	21,3	43,3	42,8	29,8	19,0	14,0
Канада	17,1	25,8	38,5	38,0	52,3	56,3	38,4	37,7	52,1	56,2	78,9	43,8
Китай	3,8	7,7	17,5	14,8	27,0	83,3	17,5	14,7	26,9	83,2	45,7	128,4

Закінчення табл. 55
Динаміка обсягів імпорту послуг (по країнах світу)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Кіпр	12,5	213,5	817,6	830,7	916,6	1037,0	792,5	807,0	863,1	1017,8	512,5	287,7
Корея, Республіка	3,3	2,8	6,4	9,5	14,9	21,6	6,4	9,5	14,9	21,6	16,5	18,3
Латвія	8,0	13,0	32,0	27,2	41,2	61,6	31,9	27,2	41,0	61,5	85,9	36,0
Литва	3,3	6,7	16,2	29,6	31,7	33,2	16,1	29,6	31,6	32,3	27,1	14,5
Люксембург	0,2	0,3	5,9	11,0	9,3	8,4	5,8	11,0	9,2	8,3	8,9	83,3
Мальдіви	0,0	0,1	1,2	1,7	2,2	2,6	1,2	1,7	2,2	2,6	4,0	7,5
Мальта	2,3	1,4	2,3	2,4	2,2	3,5	2,3	2,4	2,2	3,5	88,7	77,3
Молдова, Республіка	9,7	15,3	29,1	34,0	36,8	42,8	29,0	33,8	36,3	41,5	31,7	32,2
Нідерланди	24,0	65,6	125,1	128,0	153,1	202,0	124,5	127,9	152,7	201,1	129,2	140,7
Німеччина	69,3	171,3	353,4	436,2	525,9	625,7	351,7	432,9	522,1	622,4	591,3	538,5
Норвегія	1,7	6,9	10,5	3,5	3,6	3,9	10,4	3,2	3,6	3,9	7,1	42,2
Об'єднані Арабські Емірати	1,9	10,8	49,9	61,9	86,2	118,6	49,9	61,8	86,2	116,8	92,5	89,3
Панама	0,6	1,8	30,0	15,3	25,9	53,6	28,4	14,8	25,4	52,5	27,1	14,9
Південна Африка	0,4	1,2	2,8	1,8	2,3	3,3	2,8	1,8	2,3	3,3	2,4	1,9
Польща	17,7	77,0	141,2	142,9	175,8	168,9	141,1	142,5	175,4	167,5	148,4	98,7
Португалія	0,2	2,4	54,1	44,3	41,4	20,7	54,1	44,3	41,4	20,7	11,6	8,3
Російська Федерація	182,5	436,7	793,5	955,6	995,9	1254,8	788,2	949,4	983,7	1233,0	885,8	653,9
Румунія	4,4	4,0	11,2	13,0	10,2	11,6	11,2	13,0	10,2	11,6	18,5	9,0
Сінгапур	4,5	2,5	5,6	8,6	10,2	7,4	5,6	8,6	10,2	7,4	14,9	9,1
Словацька Республіка	6,2	17,5	18,2	33,6	27,6	30,9	18,2	33,6	27,6	30,8	46,0	101,8
Словенія	0,6	2,6	3,9	4,0	6,7	6,5	3,9	4,0	6,7	6,5	5,2	5,9
США	264,0	306,8	379,4	387,7	345,0	363,1	375,3	387,6	342,2	361,6	511,6	487,2
Таїланд	1,0	8,1	17,6	27,4	16,5	8,2	17,6	27,4	16,5	8,2	6,3	7,4

Туреччина	14,0	93,9	224,7	283,4	324,6	217,8	224,4	282,6	322,7	212,7	138,9	195,3
Туркменістан	0,9	13,9	7,2	27,4	53,5	34,5	7,2	27,4	53,5	34,5	62,9	39,6
Угорщина	14,9	49,8	52,3	101,0	108,0	88,0	52,3	101,0	107,9	85,1	65,4	50,0
Узбекистан	1,5	2,4	3,2	6,7	8,6	5,2	3,2	6,7	8,5	5,1	4,3	2,6
Фінляндія	1,6	2,9	22,0	46,1	45,3	40,9	22,0	46,1	45,3	40,7	28,3	21,2
Франція	10,3	53,2	230,2	171,9	151,7	160,9	230,1	171,5	150,2	159,9	119,6	112,0
Хорватія	1,0	1,4	5,9	8,8	10,9	8,9	5,9	8,8	10,9	8,8	3,8	2,8
Чехія	7,0	17,6	38,6	59,4	52,4	58,5	38,5	59,3	52,4	58,4	45,8	34,6
Чорногорія	–	–	3,0	5,8	6,3	7,7	3,0	5,8	6,2	7,0	8,8	4,5
Швейцарія	32,2	111,1	178,6	219,3	245,0	320,7	178,6	219,2	245,0	318,6	343,7	234,6
Швеція	13,5	90,6	158,9	140,0	137,2	68,4	158,9	139,7	134,5	65,1	66,0	48,3
Шрі-Ланка	0,2	0,0	0,9	2,7	3,6	1,6	0,9	2,7	3,6	1,6	5,9	14,0
Японія	8,0	5,4	6,1	7,5	10,4	18,8	6,1	7,5	10,4	18,8	8,6	14,0
<i>Довідково:</i>												
Країни СНД	213,2	509,3	939,8	1173,3	1251,2	1490,4	933,6	1166,3	1238,2	1466,5	1204,0	839,6
Країни ЄС	376,4	1300,0	3029,4	3403,7	3709,8	4252,6	3000,3	3372,1	3641,2	4212,0	3148,8	2750,1

¹ Дані уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затверджених наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419, без розподілу за географічною структурою.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

**56. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)
з країн світу в економіці України**

(млн дол. США)

	На початок року										На 31.12.2013	На початок року						На 31.12.2015*
	2001	2006	2010	2011	2012	2013							2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
							2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	3875,0	16890,0	40053,0	44806,0	50333,9	55296,8	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3	57056,4	45744,8	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3	57056,4	45744,8
Кіпр	377,7	1635,9	9005,3	10044,9	13355,2	17748,6	8847,9	9866,0	13002,3	17121,7	18978,5	13707,6	8847,9	9866,0	13002,3	17121,7	18978,5	13707,6
Нідерланди	362,2	919,5	3954,5	4683,3	4898,0	5188,5	3934,0	4658,7	4873,4	5179,9	5543,7	5219,1	3934,0	4658,7	4873,4	5179,9	5543,7	5219,1
Німеччина	240,9	5503,7	6601,9	7083,0	7391,8	6120,9	6498,6	6977,3	7338,2	5983,0	6202,4	5684,7	6498,6	6977,3	7338,2	5983,0	6202,4	5684,7
Російська Федерація	286,6	835,8	2566,4	3403,2	3600,4	3793,0	2286,8	3079,2	3253,0	3417,5	3902,8	2715,9	2286,8	3079,2	3253,0	3417,5	3902,8	2715,9
Австрія	124,5	1439,5	2605,2	2731,4	3418,8	3402,6	2593,2	2717,4	3226,9	3386,3	3178,8	2513,6	2593,2	2717,4	3226,9	3386,3	3178,8	2513,6
Велика Британія	312,0	1174,8	2307,5	2287,1	2593,4	2553,6	2234,1	2229,9	2536,4	2496,9	2768,2	2153,4	2234,1	2229,9	2536,4	2496,9	2768,2	2153,4
Вірлінські Острови (Брит.)	192,8	736,5	1342,7	1451,5	1666,0	2007,6	1283,6	1384,9	1580,2	1888,2	2275,9	1988,3	1283,6	1384,9	1580,2	1888,2	2275,9	1988,3
Франція	39,9	87,9	1630,8	2368,1	2260,4	1766,6	1617,5	2341,8	2229,5	1730,7	1740,9	1615,0	1617,5	2341,8	2229,5	1730,7	1740,9	1615,0
Швейцарія	163,3	456,4	796,4	862,3	947,7	1105,9	785,7	852,7	939,3	1097,6	1351,0	1364,2	785,7	852,7	939,3	1097,6	1351,0	1364,2
Італія	72,2	117,4	982,0	980,6	975,1	1027,6	979,8	978,3	974,8	1027,3	1210,2	972,4	979,8	978,3	974,8	1027,3	1210,2	972,4
Польща	62,8	225,5	866,7	932,8	854,1	917,0	866,7	932,7	854,0	916,9	839,5	828,3	866,7	932,7	854,0	916,9	839,5	828,3
США	639,5	1387,4	1309,1	1158,1	1000,7	1013,9	1283,3	1130,9	966,6	976,5	934,7	701,6	1283,3	1130,9	966,6	976,5	934,7	701,6
Угорщина	51,9	191,0	711,5	700,5	681,4	685,8	708,6	697,6	678,5	684,3	685,9	625,4	708,6	697,6	678,5	684,3	685,9	625,4
Беліз	10,3	89,6	120,0	139,7	159,7	852,0	112,9	132,4	151,7	809,2	1026,6	547,2	112,9	132,4	151,7	809,2	1026,6	547,2
Інші країни світу	938,4	2089,1	5253,0	5979,5	6531,2	7113,2	5143,0	5877,0	6386,6	6963,3	6417,3	4983,0	5143,0	5877,0	6386,6	6963,3	6417,3	4983,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

57. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності

(млн дол. США)

	На початок року					На 31.12.2013	На початок року					На 31.12.2015*	
	2010	2011	2012	2013	2013		2010*	2011*	2012*	2013*	2014*		2015*
	Усього	40053,0	44806,0	50333,9	55296,8		58156,9	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3		57056,4
Сільське, лісове та рибне господарство	680,4	730,7	736,3	728,8	839,3	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	500,6	
Промисловість	13212,2	13747,7	15019,1	17174,8	18012,5	13022,9	13526,2	14497,7	16496,4	18067,5	14472,5	13280,1	
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1013,9	1153,9	1191,0	1637,2	1668,9	1009,0	1098,7	1136,0	1498,5	1953,1	1418,2	1243,6	
переробна промисловість	11827,9	12190,2	12992,2	13980,9	14701,5	11685,3	12085,6	12872,8	13857,7	14894,6	12264,0	11331,7	
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	281,5	310,9	722,3	1459,2	1530,0	250,1	264,7	389,4	1050,9	1140,8	707,2	629,6	
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	88,9	92,7	113,5	97,4	112,2	78,5	77,2	99,5	89,3	78,9	83,2	75,2	
Будівництво	1272,4	1332,9	1231,0	1459,2	1649,6	1082,2	1111,2	1176,8	1408,5	1580,0	1301,9	1158,3	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4381,3	4723,5	5401,3	6140,0	7559,6	4362,6	4702,6	5367,6	6092,1	6829,3	6059,1	5659,5	
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	993,0	1096,0	1145,4	1506,3	1610,6	923,6	1027,1	1073,1	1427,6	1535,3	1355,5	1197,2	
Тимчасове розміщування й організація харчування	489,4	505,3	721,1	822,1	887,3	354,1	353,0	374,6	411,5	446,5	382,3	353,1	
Інформація та телекомунікації	1733,2	1895,9	2144,4	2003,0	2093,6	1728,8	1891,4	2139,2	1996,9	2051,2	1802,7	2308,7	
Фінансова та страхова діяльність	12435,2	14956,9	16334,4	16430,1	15348,8	12428,8	14953,8	16329,2	16424,8	15048,9	11577,8	11823,9	
Операції з нерухомим майном	2456,5	3135,0	3624,5	3997,8	4370,9	2371,3	3045,6	3508,9	3878,3	4768,3	3979,4	3482,8	
Професійна, наукова та технічна діяльність	1163,5	1215,5	2114,2	2883,1	3448,4	1133,1	1182,0	2072,5	2831,0	4006,8	2634,5	2174,5	
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	918,0	1168,5	1537,6	1809,7	1964,3	872,1	1110,8	1480,3	1760,4	1686,9	1340,2	1240,7	
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	
Освіта	41,0	16,9	7,7	10,1	14,4	25,9	7,6	6,7	9,1	12,0	10,7	10,7	
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	111,7	115,3	115,5	130,0	144,7	49,8	51,5	51,2	60,1	60,7	51,5	46,2	
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	136,1	141,8	168,0	175,4	185,8	122,4	130,9	155,2	138,7	157,0	141,0	117,4	
Надання інших видів послуг	29,0	24,0	33,2	26,3	27,1	28,5	23,5	33,0	26,1	28,9	18,4	17,5	

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

58. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн світу

(млн дол. США)

	На початок року										На початок року					На 31.12.2015*
	На 31.12.2013										На 31.12.2013					
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*				
Усього	170,3	219,5	6226,3	6868,3	6899,7	6483,3	6575,3	6846,3	6878,9	6462,6	6597,4	6350,6	6210,0			
Кіпр	...	2,1	5778,5	6342,5	6342,1	5811,0	5818,5	6342,5	6342,1	5811,0	5818,5	5819,5	5817,6			
Російська Федерація	68,1	102,9	166,1	190,3	236,6	292,6	362,4	166,1	190,3	236,6	292,6	377,9	122,8			
Латвія	...	...	31,9	87,9	80,4	95,5	98,8	31,9	87,9	80,4	95,5	98,6	69,8			
Віргінські Острови (Брит.)	-	-	20,8	25,8	25,8	25,8	25,8	20,8	25,8	25,8	25,8	25,8	51,3			
Польща	0,3	21,3	49,4	49,1	48,2	54,2	56,4	47,3	47,0	46,3	52,3	56,4	50,1			
Естонія	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...			
Угорщина	0,8	0,1	0,1	0,1	0,1	4,2	12,2	0,1	0,1	0,1	4,2	17,3	14,6			
Литва	0,4	0,4	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...			
Нідерланди	...	...	...	...	0,1	13,5	14,2	...	...	0,1	13,5	14,2	11,2			
Республіка Молдова	...	0,9	15,2	15,2	16,7	16,9	16,9	15,2	15,2	16,7	16,9	10,7	7,8			
Швейцарія	6,5	4,0	5,1	9,3	9,2	5,7	8,2	5,1	9,3	9,2	5,7	8,2	7,3			
Іспанія	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...			
Білорусь	0,2	0,7	4,7	4,1	4,1	5,8	4,1	4,7	4,1	4,1	5,8	4,1	4,0			
Австрія	0,7	4,6	5,1	4,7	5,3	5,3	6,1	4,8	4,5	5,0	5,3	6,1	3,1			
Інші країни світу	76,0	67,6	124,7	111,2	100,3	103,5	112,0	104,8	91,5	81,7	84,7	92,4	18,4			

* Дані виділено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

59. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України за видами економічної діяльності

(млн дол. США)

	На початок року					На 31.12.2013	На початок року					На 31.12.2015*
	2010-2013						2010-2013					
	2010	2011	2012	2013	31.12.2013		2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	
Усього	6226,3	6868,3	6899,7	6483,3	6575,3	6204,0	6846,3	6878,9	6462,6	6597,4	6350,6	6210,0
Сільське, лісове та рибне господарство	...	...	...	...	...	...	...	...	...	19,0	19,3	16,7
Промисловість	95,0	129,9	138,7	151,7	169,3	92,4	127,7	136,6	149,7	174,5	132,5	111,2
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,3	0,3	...	...	...	0,1	...	...	...	...	—	—
переробна промисловість	92,5	127,5	136,3	149,4	166,1	90,2	125,5	134,3	147,4	171,2	131,5	110,3
постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонуваного повітря	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Будівництво	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	11,6	8,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	112,0	114,5	192,2	150,9	156,8	112,0	114,5	192,2	150,9	128,0	112,1	80,8
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	26,9	36,3	35,0	35,7	42,9	7,1	16,5	16,3	17,1	24,2	22,7	22,9
Тимчасове розміщування й організація харчування	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Інформація та телекомунікації	...	0,0	0,0	1,7	2,6	...	0,0	0,0	1,7	0,0	2,7	2,5
Фінансова та страхова діяльність	612,2	645,8	615,1	724,6	797,8	612,2	645,8	615,1	724,6	665,2	568,8	517,3
Операції з нерухомим майном	38,1	38,1	38,0	53,2	35,8	38,1	38,1	38,0	53,2	66,5	50,7	45,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	5325,7	5881,0	5865,1	5332,9	5334,7	5325,7	5881,0	5865,1	5332,9	5481,6	5419,6	5397,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	22,4	1,0	0,4
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Освіта	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	—	—	—	...	...	—	—	—	...	...	...	...

* Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

60. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у регіонах України
(млн дол. США)

	На початок року								На 31.12.2015
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Україна	3875,0	16890,0	40053,0	44806,0	50333,9	55296,8	x	x	x
Україна*	x	x	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3	57056,4	45744,8	43371,4
Автономна Республіка Крим	146,0	488,1	718,4	815,6	1176,7	1461,6	x	x	x
Вінницька	22,0	79,1	184,6	205,3	226,4	248,2	309,4	223,0	187,1
Волинська	49,0	113,4	332,4	218,6	291,4	380,5	341,3	271,2	248,1
Дніпропетровська	220,0	5872,6	7054,1	7495,1	8208,2	8432,3	9064,0	7643,2	7182,9
Донецька	306,8	614,4	1636,8	2278,2	2646,9	3187,0	3602,5	2168,3	1827,7
Житомирська	27,9	121,5	238,1	258,1	337,7	362,8	388,7	285,7	249,3
Закарпатська	92,1	261,3	363,7	364,4	348,5	406,4	437,5	334,2	311,5
Запорізька	230,0	598,6	916,2	952,8	987,6	1077,6	1125,4	1039,8	931,7
Івано-Франківська	40,1	136,7	635,1	512,5	624,0	642,7	813,8	925,9	836,6
Київська	342,7	678,9	1525,5	1611,1	1751,7	1835,2	1988,5	1787,2	1627,1
Кіровоградська	19,5	67,5	82,6	65,0	72,4	103,7	158,5	82,0	64,4
Луганська	31,4	268,7	637,1	687,5	766,0	838,2	879,1	630,9	582,4
Львівська	150,0	426,9	1198,6	1254,6	1387,8	1637,8	1701,4	1374,6	1248,1
Миколаївська	45,4	123,7	162,7	165,4	152,3	244,7	282,8	228,9	212,7
Одеська	203,0	599,3	1042,0	1107,3	1220,5	1629,1	1671,7	1430,4	1337,4
Полтавська	181,0	280,0	450,9	551,3	702,2	943,2	1065,6	1040,3	1000,6
Рівненська	45,6	109,6	307,6	309,2	280,4	298,8	313,4	263,4	220,2
Сумська	44,3	165,5	243,5	359,6	361,8	386,5	422,7	263,3	201,6
Тернопільська	21,3	39,3	66,5	59,8	61,9	63,9	68,9	55,8	50,1
Харківська	121,0	485,7	2082,7	2716,9	2814,3	2174,3	2131,9	1728,8	1569,5
Херсонська	35,2	109,2	197,4	203,4	206,4	251,5	275,2	208,2	210,6
Хмельницька	15,4	77,3	219,6	183,0	186,8	205,1	224,5	189,1	166,8
Черкаська	104,7	99,1	222,5	289,4	285,7	882,5	887,9	512,9	352,9
Чернівецька	8,9	28,4	61,8	61,9	61,9	64,2	80,2	68,6	59,3
Чернігівська	51,5	98,2	88,8	94,9	100,9	105,0	128,4	99,8	92,2
м. Київ	1305,0	4836,5	19225,1	21831,6	24907,7	27278,1	28693,0	22889,2	22600,4
м. Севастополь	15,2	110,5	158,8	153,6	165,8	155,9	x	x	x

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**61. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал)
на одну особу населення у регіонах України**

(дол. США)

	На початок року								На 31.12.2015
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Україна	78,7	359,9	873,1	980,6	1105,6	1217,6	x	x	x
Україна*	x	x	899,8	1011,1	1134,3	1246,1	1327,8	1068,0	1016,3
Автономна Республіка Крим	70,2	246,5	367,0	417,0	602,0	747,5	x	x	x
Вінницька	12,2	46,4	112,0	125,3	138,9	152,9	191,5	138,7	117,0
Волинська	46,5	109,1	321,6	211,4	281,6	367,0	328,8	260,9	238,6
Дніпропетровська	59,7	1698,1	2098,5	2242,2	2468,6	2547,0	2749,3	2329,4	2201,7
Донецька	62,6	132,6	366,1	513,5	600,9	728,2	828,8	503,4	428,2
Житомирська	19,6	90,8	184,4	201,1	264,4	285,2	306,9	226,8	199,1
Закарпатська	72,1	210,0	293,0	293,1	279,6	325,1	349,2	266,2	247,9
Запорізька	115,8	320,4	504,6	527,7	550,0	602,8	632,3	587,4	529,7
Івано-Франківська	27,8	98,4	460,8	372,0	453,1	466,4	590,0	671,1	606,3
Київська	188,8	384,5	887,4	940,0	1022,7	1070,1	1157,4	1038,1	943,3
Кіровоградська	17,0	63,1	81,3	64,5	72,4	104,5	160,9	83,8	66,4
Луганська	12,0	111,0	275,0	299,3	336,3	370,9	391,9	283,5	263,8
Львівська	55,8	166,5	473,2	496,1	549,7	649,3	674,9	545,6	495,8
Миколаївська	35,2	101,1	136,5	139,5	129,1	208,2	241,7	196,4	183,3
Одеська	81,8	249,9	437,7	465,5	513,4	684,3	701,0	599,7	561,4
Полтавська	108,7	180,0	301,0	371,0	476,2	644,0	732,3	719,6	696,8
Рівненська	38,6	94,7	267,4	268,6	243,4	258,8	270,9	227,3	189,8
Сумська	33,4	134,2	207,1	308,8	313,3	337,4	372,1	233,8	180,6
Тернопільська	18,5	35,3	61,1	55,2	57,4	59,4	64,3	52,2	47,0
Харківська	41,2	172,0	754,6	989,2	1029,7	797,1	782,3	635,9	579,3
Херсонська	29,0	96,6	180,3	186,7	190,4	233,0	256,2	194,8	198,0
Хмельницька	10,7	56,1	164,5	137,9	141,4	156,1	171,7	145,3	128,9
Черкаська	72,8	73,7	171,6	224,9	223,6	695,2	704,3	409,6	283,8
Чернівецька	9,6	31,3	68,6	68,7	68,7	71,1	88,6	75,8	65,4
Чернігівська	40,4	83,9	80,2	86,7	93,0	97,7	120,7	94,8	88,5
м.Київ	501,1	1833,1	7031,9	7936,2	9006,9	9783,0	10190,7	8068,1	7913,4
м.Севастополь	39,0	293,3	419,9	405,7	437,4	409,9	x	x	x

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**62. Прямі інвестиції (акціонерний капітал)
з регіонів України в економіці країн світу**

(млн дол. США)

	На початок року								На 31.12.2015
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
Україна	170,3	219,5	6226,3	6868,3	6899,7	6483,3	x	x	x
Україна*	x	x	6204,0	6846,3	6878,9	6462,6	6597,4	6350,6	6210,0
Автономна Республіка Крим	–	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	x	x	x
Вінницька	–	17,6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Волинська	–	–	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	–	–
Дніпропетровська	4,0	21,6	111,1	152,3	144,1	191,1	199,3	115,5	71,9
Донецька	4,1	9,5	5395,8	5959,1	5939,8	5426,9	5431,8	5398,0	5391,2
Житомирська	–	... ¹	–	–	–	–	–	... ¹	... ¹
Закарпатська	... ¹	–	–	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Запорізька	2,0	2,4	14,0	43,0	42,1	41,6	48,1	34,0	25,0
Івано-Франківська	0,0	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Київська	... ¹	... ¹	2,8	7,0	6,8	7,0	7,3	0,7	0,9
Кіровоградська	–	... ¹	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Луганська	2,1	2,5	1,7	1,8	10,9	11,1	11,6	10,3	9,4
Львівська	3,5	0,8	0,7	0,8	21,0	27,4	43,8	38,1	34,5
Миколаївська	... ¹	0,5	0,5	0,5	0,6	0,8	0,8	0,8	0,8
Одеська	40,8	36,2	37,4	36,3	36,0	53,9	37,4	29,5	18,7
Полтавська	2,4	1,8	2,0	1,8	1,8	2,3	3,4	2,6	2,3
Рівненська	–	... ¹	–	–	–	–	–	–	–
Сумська	–	... ¹	2,7	2,7	2,6	2,7	3,8	2,5	1,7
Тернопільська	–	–	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Харківська	53,2	59,3	10,2	13,4	11,2	12,9	18,4	13,6	10,3
Херсонська	... ¹	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Хмельницька	–	–	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Черкаська	–	... ¹	–	–	–	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Чернівецька	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹
Чернігівська	–	... ¹	... ¹	... ¹	–	–	–	–	–
м. Київ	7,8	43,7	617,2	619,8	656,9	671,9	778,2	693,7	633,5
м. Севастополь	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	... ¹	x	x	x

¹ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

63. Зовнішній борг України (дані НБУ)*

(млн дол. США)

Показник	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016
Сектор загального державного управління	10 058	10 506	10 924	11 884	11 959	17 806	24 982	25 874	27 333	29 922	32 884	35 959
Короткострокові	0	0	0	0	0	29	2 053	2 001	62	0	6	0
Боргові цінні папери	0	0	0	0	0	29	53	1	62	0	6	0
Кредити	0	0	0	0	0	0	2 000	2 000	0	0	0	0
Довгострокові	10 058	10 506	10 924	11 884	11 959	17 777	22 929	23 873	27 271	29 922	32 878	35 959
Розподіл СПЗ ¹	0	0	0	0	0	1 925	1 891	1 885	1 887	1 897	1 779	1 702
Боргові цінні папери	4 440	5 496	6 248	7 414	6 997	5 747	9 148	10 047	14 221	19 386	19 334	18 838
Кредити	5 618	5 010	4 676	4 470	4 962	10 105	11 890	11 941	11 163	8 639	11 765	15 419
Центральний банк	1 695	1 257	880	462	4 725	6 211	7 512	7 492	4 865	1 775	2 176	6 708
Короткострокові	10	3	0	0	0	1	3	5	12	0	0	1 301
Валюта і депозити ⁴	5	3	0	0	0	1	3	5	12	0	0	0
Кредити ⁴	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1 301
Довгострокові	1 685	1 254	880	462	4 725	6 210	7 509	7 487	4 853	1 775	2 176	5 407
Розподіл СПЗ ¹	0	0	0	0	0	128	125	125	125	126	118	78
Кредити	1 685	1 254	880	462	4 725	6 082	7 384	7 362	4 728	1 649	2 058	5 329
Інші депозитні корпорації	2 657	6 109	14 089	30 949	39 471	30 860	28 116	25 193	21 541	22 555	18 752	12 823
Короткострокові	1 647	3 081	6 465	11 723	9 330	4 621	4 432	5 778	4 248	5 432	5 236	4 121
Валюта і депозити	1 568	2 663	5 372	9 969	8 238	4 193	4 007	5 686	4 063	4 771	4 677	3 885
Боргові цінні папери	11	24	98	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Кредити	68	394	995	1 754	1 092	428	425	92	185	661	559	236
Довгострокові	1 010	3 028	7 624	19 226	30 141	26 239	23 684	19 415	17 293	17 123	13 516	8 702
Валюта і депозити	581	1 377	3 751	9 014	20 740	19 492	17 806	14 551	12 939	10 288	7 131	3 752
Боргові цінні папери	356	1 232	3 304	6 998	6 124	4 924	4 672	3 648	3 301	5 082	4 365	3 490
Кредити	73	419	569	3 214	3 277	1 823	1 206	1 216	1 053	1 753	2 020	1 460
Інші сектори	15 678	20 913	26 676	33 581	41 255	43 441	50 843	59 357	70 441	76 642	63 253	54 677
Короткострокові	8 364	7 504	8 364	8 512	10 134	11 985	15 190	18 933	21 107	24 310	15 050	11 571
Боргові цінні папери	0	0	0	0	0	0	8	440	0	0	0	0
Кредити	471	634	736	838	800	525	790	1 500	717	899	995	734
Торгові кредити та аванси ²	7 893	6 870	7 628	7 674	9 334	11 460	14 392	16 993	20 390	23 411	14 055	10 837
Довгострокові	7 314	13 409	18 312	25 069	31 121	31 456	35 653	40 424	49 334	52 332	48 203	43 106
Боргові цінні папери	990	1 383	1 963	2 124	1 634	2 472	3 431	4 082	5 251	6 291	4 665	2 655
Кредити	6 324	9 740	13 958	21 728	28 753	28 789	31 989	36 157	43 743	44 829	41 724	38 452

Показник	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016
Торгові кредити та аванси	0	2 286	2 391	1 217	734	195	233	185	340	1 212	1 814	1 999
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	559	834	1 943	3 079	4 249	5 095	5 893	8 320	10 445	11 185	9 243	8 562
у тому числі												
торгові кредити ²	0	0	0	0	0	0	0	1 200	1 552	2 342	1 175	1 057
Валовий зовнішній борг³	30 647	39 619	54 512	79 955	101 659	103 413	117 346	126 236	134 625	142 079	126 308	118 729

* Відповідно до методології складання статистики зовнішнього боргу дані можуть бути уточнені впродовж 5-ти кварталів після першої публікації.
¹Зобов'язання за розподілом СПЗ, збільшеним Міжнародним валютним фондом у III кварталі 2009 року, відображено за сектором загального державного управління та центрального банку відповідно до напрямків використання коштів.

²За рекомендаціями МІСІ МВФ з питань статистики зовнішнього боргу обсяги кредиторської заборгованості підприємств з прямими інвестиціями перед прямими інвесторами-нерезидентами перенесено зі статті "Торгові кредити короткострокові інших секторів" до статті "Міжфірмовий борг" починаючи з 2012 року.

³З початку 2014 року дані без урахування статистики за Автономною Республікою Крим.
⁴Коригування даних пов'язано зі зміною класифікації операцій купівлі/продажу іноземної валюти на умовах своп за угодами, укладеними НБУ з центральними банками інших країн, відповідно до їх економічної суті (зазначені операції класифіковані як кредитні).

64. Валютна структура зовнішнього боргу станом на 01.01.2016 р.
у розрізі секторів економіки та за початковим терміном до погашення (дані НБУ)

(%)

	Долар США	ЄВРО	Спеціальні права запозичення	Російський рубль	Українська гривня	Інші
Сектор загального державного управління	68,2	10,4	19,6	–	0,3	1,5
Короткострокові	–	–	–	–	–	–
Довгострокові	68,2	10,4	19,6	–	0,3	1,5
Центральний банк	7,5	–	80,6	–	–	11,9
Короткострокові	38,4	–	–	–	–	61,6
Довгострокові	–	–	100,0	–	–	–
Інші депозитні корпорації	88,1	8,2	–	0,3	2,9	0,5
Короткострокові	82,6	8,9	–	0,5	7,3	0,7
Довгострокові	90,7	7,9	–	0,2	0,8	0,4
Інші сектори	85,2	10,8	–	2,9	0,9	0,2
Короткострокові	75,4	15,2	–	9,4	–	–
Довгострокові	87,8	9,6	–	1,2	1,2	0,2
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	73,7	23,9	–	2,2	–	0,2
Валовий зовнішній борг	75,2	10,7	10,5	1,5	0,8	1,3

ЦІНИ

65. Індекси споживчих цін на основні групи товарів та послуг

(грудень до грудня попереднього року, %)

	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Індекс споживчих цін	106,1	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	109,4	104,5	99,8	100,5	124,9	143,3
Продукти харчування та безалкогольні напої	108,0	110,2	103,2	123,7	124,5	110,9	110,6	101,7	97,7	99,3	110,6	101,5	97,6	99,2	124,8	141,5
Продукти харчування	108,3	110,8	102,8	124,7	124,5	110,0	110,7	100,7	97,1	99,2	110,8	100,6	97,2	99,2	124,5	140,1
Хліб і хлібопродукти	92,3	102,2	113,7	119,5	127,8	108,3	116,5	106,3	99,7	100,3	116,3	106,2	99,7	100,3	135,1	144,6
хліб	93,3	100,4	116,7	118,0	125,1	109,9	111,3	113,5	102,7	102,4	111,3	113,3	102,5	102,4	126,4	145,7
макаронні вироби	96,0	99,3	106,2	119,5	125,1	107,6	111,0	109,4	100,9	100,7	111,0	109,3	101,0	100,9	125,9	143,6
М'ясо та м'ясопродукти	127,5	118,4	98,0	113,9	134,0	106,2	104,1	109,8	101,3	96,9	104,0	109,6	101,1	97,0	127,5	122,5
Риба та продукти з риби	119,4	119,4	102,3	109,3	126,6	114,1	104,2	109,9	98,3	96,5	104,4	109,8	98,1	96,6	137,2	142,4
Молоко, сир та яйця	104,0	110,1	105,1	142,1	115,4	109,4	116,0	106,0	93,4	106,2	115,9	105,6	93,5	106,3	117,2	133,5
молоко	105,8	120,1	107,3	144,7	114,6	116,6	120,0	102,4	92,5	103,7	120,1	102,1	92,1	104,3	113,7	127,4
сир і м'який сир (творог)	108,3	117,8	103,7	139,8	109,5	111,6	125,8	105,0	96,6	106,1	125,4	104,8	96,6	106,3	112,4	125,0
яйця	98,4	89,0	98,4	154,4	128,8	93,7	86,3	109,3	80,3	107,6	86,3	108,0	80,9	107,1	135,3	159,4
Олія та жири	116,2	102,0	91,3	143,9	123,2	114,2	108,1	106,7	99,2	98,0	107,7	106,4	99,3	97,6	121,1	141,5
масло	95,6	110,6	107,8	142,6	110,2	135,4	123,7	102,7	93,4	109,5	122,9	102,5	93,5	109,4	109,2	129,2
олія	142,6	95,3	97,4	170,4	98,3	111,7	115,5	110,9	99,7	91,5	115,8	110,8	99,7	91,7	127,4	159,4
Фрукти	127,7	126,1	139,9	160,3	137,8	101,3	109,3	96,4	97,9	82,6	109,4	95,9	97,9	82,7	155,9	148,2
Овочі	89,7	104,7	91,5	135,4	99,6	94,5	120,9	55,9	77,5	105,8	120,4	55,6	77,6	105,8	89,4	166,7
Цукор	96,0	121,7	98,3	101,2	108,4	183,9	120,3	79,5	83,2	118,0	120,4	79,5	83,1	117,6	122,8	169,8
Безалкогольні напої	103,1	107,7	106,6	111,0	121,7	124,7	105,7	113,7	104,2	101,5	105,7	113,6	104,4	101,6	128,9	157,8
Алкогольні напої, тютюнові вироби	102,0	107,7	105,5	109,5	122,7	138,4	122,1	108,8	107,0	110,1	121,8	108,8	107,0	110,1	125,9	122,7
Одяг і взуття	101,8	102,2	102,5	101,9	104,6	107,6	102,2	101,0	97,7	96,5	102,3	100,9	97,6	96,7	114,5	135,0
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	104,5	114,6	166,5	112,3	128,2	108,2	113,8	111,0	100,7	100,3	113,6	111,0	100,7	100,3	134,3	203,0
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	101,2	102,1	102,5	102,9	116,2	114,3	101,2	103,5	100,5	99,3	101,2	103,3	100,5	99,3	127,9	136,0
Охорона здоров'я	105,6	109,2	107,3	113,2	121,9	126,3	105,8	106,4	102,0	103,0	106,1	106,4	102,0	103,1	130,0	129,1
Фармацевтична продукція, медичні товари та обладнання	101,0	104,7	102,0	110,0	119,8	136,3	102,9	106,2	101,7	103,0	102,7	106,2	101,6	102,9	144,9	134,6
Амбулаторні послуги	108,5	115,4	112,6	116,6	123,0	115,8	108,6	106,9	104,0	103,2	108,7	107,0	104,4	103,3	117,4	124,4
Транспорт	98,5	119,7	110,4	114,1	122,5	119,2	106,6	120,9	104,1	101,3	106,7	120,9	104,0	101,4	141,6	120,4
Паливо та мастила	67,0	124,5	102,9	136,2	91,7	146,0	113,9	130,9	106,9	96,4	114,0	130,9	106,8	96,5	160,7	112,5
Транспортні послуги	104,3	122,1	112,1	110,3	146,6	110,3	105,0	119,7	103,5	105,3	104,8	119,9	103,6	105,5	122,2	127,0
Зв'язок	99,2	101,7	121,0	97,2	105,0	104,3	91,1	103,5	101,4	100,7	91,2	103,6	101,3	100,7	102,4	107,0
Відпочинок і культура	104,3	102,7	103,7	104,7	117,1	111,8	102,5	103,2	100,2	99,7	102,7	103,2	100,5	99,7	124,8	137,9
Освіта	110,7	118,0	115,8	115,8	129,2	115,1	110,3	105,7	104,4	102,2	110,6	105,9	104,1	102,4	104,7	124,2
Ресторани та готелі	112,5	118,6	114,8	116,5	127,9	110,0	107,4	107,2	102,8	101,4	107,4	107,1	102,9	101,3	114,0	123,3
Різні товари та послуги	101,5	106,3	106,8	111,4	130,4	119,1	108,7	105,4	102,2	102,5	109,1	105,4	102,3	102,5	124,5	131,4

Індекси споживчих цін на основні групи товарів та послуг

(до попереднього року, %)

	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Індекс споживчих цін	100,8	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9	109,4	108,0	100,6	99,7	108,1	100,5	99,8	112,1	148,7
Продукти харчування та безалкогольні напої	99,9	116,2	105,3	109,7	135,7	111,9	110,9	106,4	97,9	97,8	106,2	97,8	97,9	112,2	145,9
Продукти харчування	99,6	117,5	105,4	109,6	136,7	110,9	110,7	106,1	96,9	97,6	106,1	96,9	97,6	112,1	144,4
Хліб і хлібопродукти	92,5	98,9	107,9	114,2	133,3	112,6	112,3	115,0	98,0	101,1	114,8	98,1	101,0	113,4	160,6
хліб	91,8	97,4	107,8	114,8	130,3	113,9	110,2	113,9	105,2	104,0	113,7	105,1	103,9	111,9	154,8
макаронні вироби	94,6	97,0	102,1	111,7	130,2	112,2	107,1	113,6	102,7	101,9	113,5	102,8	101,9	110,6	154,1
М'ясо та м'ясопродукти	100,8	130,3	103,3	102,5	139,4	111,8	102,0	106,0	107,1	98,1	105,9	107,0	98,1	110,9	131,3
Риба та продукти з риби	107,6	129,8	106,5	104,3	119,6	125,0	105,1	106,5	104,0	96,1	106,6	103,7	96,1	117,1	160,2
Молоко, сир та яйця	96,0	123,4	103,5	123,0	131,2	108,9	121,9	103,4	102,2	99,9	103,2	102,0	100,0	110,9	128,5
молоко	100,7	128,0	109,4	125,3	131,8	111,4	126,8	105,1	99,8	97,8	104,9	99,6	97,9	109,9	122,6
сир і м'який сир (творог)	98,3	127,2	104,7	115,9	130,5	107,9	126,4	106,3	103,4	101,3	106,0	103,2	101,4	110,6	121,4
яйця	86,0	113,6	87,0	129,9	138,0	103,7	102,5	84,7	99,7	95,3	84,0	99,6	95,2	113,0	160,5
Олія та жири	102,8	124,0	92,1	110,3	155,8	107,9	109,6	107,7	102,9	99,6	107,4	102,8	99,4	106,5	145,5
масло	102,2	113,8	107,3	121,8	127,2	126,3	128,7	108,8	100,3	100,2	108,4	100,3	100,3	112,8	118,6
олія	121,8	110,5	93,0	125,0	159,3	88,6	113,0	118,0	100,4	98,7	118,0	100,3	98,8	102,0	177,2
Фрукти	112,0	120,6	138,0	138,8	167,5	112,8	105,1	106,8	94,5	88,0	106,2	93,6	88,1	124,8	172,4
Овочі	110,5	91,7	104,8	108,9	133,1	81,7	114,5	92,9	54,0	88,3	92,7	54,9	88,4	104,1	130,8
Цукор	98,7	127,5	117,7	78,8	115,6	140,5	157,5	101,8	71,0	92,3	101,7	70,9	92,1	146,3	136,0
Безалкогольні напої	101,6	107,5	106,3	107,9	117,9	129,6	109,1	109,3	109,2	102,2	109,2	109,2	102,3	112,9	166,1
Алкольні напої, тютюнові вироби	101,1	106,5	106,2	107,8	144,9	136,0	125,6	116,0	107,5	108,4	115,8	107,5	108,3	116,7	133,2
Одяг і взуття	101,0	101,9	102,3	102,0	102,8	108,0	103,7	101,6	98,9	97,0	101,5	98,8	97,1	102,0	133,1
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	102,3	109,0	134,1	142,5	144,2	125,5	109,4	117,1	102,6	100,3	117,1	102,5	100,3	116,2	215,8
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	100,6	104,7	102,0	102,3	107,6	122,1	103,2	102,9	101,9	99,7	102,9	101,8	99,7	111,7	145,9
Охорона здоров'я	103,6	109,7	106,3	110,2	119,0	131,5	107,9	106,7	103,7	102,3	106,8	103,8	102,3	116,5	137,6
Фармацевтична продукція, медичні товари та обладнання	99,9	106,7	100,7	105,9	115,2	142,0	106,4	106,0	103,4	102,2	105,9	103,4	102,1	123,9	150,3
Амбулаторні послуги	105,7	113,0	113,1	114,3	122,4	120,1	109,8	107,2	105,4	103,5	107,2	105,8	103,7	109,5	126,9
Транспорт	101,7	120,0	114,3	109,5	124,5	120,7	109,6	117,6	108,2	102,0	117,5	108,2	102,0	124,5	136,8
Паливо та мастила	100,8	135,4	117,8	108,4	133,4	112,0	118,3	129,4	109,6	100,1	129,5	109,5	100,1	137,0	134,5
Транспортні послуги	101,8	119,1	114,8	110,0	130,3	125,6	108,1	114,6	109,8	104,0	114,6	109,7	104,3	114,0	132,2
Зв'язок	104,4	100,7	108,5	110,4	100,4	107,1	93,6	100,6	102,0	101,2	100,7	102,1	101,1	100,9	105,9
Відпочинок і культура	102,2	103,9	103,1	104,4	108,4	119,7	104,0	103,7	101,5	99,7	103,8	101,7	99,8	110,7	142,7
Освіта	107,2	113,1	117,0	115,5	122,1	122,6	113,1	108,9	105,1	103,4	109,2	105,0	103,5	103,2	117,9
Ресторани та готелі	109,2	117,5	116,4	112,7	128,4	117,3	107,4	107,8	104,6	101,9	107,7	104,5	101,9	106,7	124,3
Різні товари та послуги	101,8	106,2	106,0	108,1	122,8	127,7	109,2	107,3	103,6	102,0	107,4	103,8	102,0	111,4	138,6

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

66. Індекси споживчих цін по регіонах

(грудень до грудня попереднього року; %)

	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	106,1	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	...	...
Україна*	x	x	x	x	x	x	109,4	104,5	99,8	100,5	124,9	143,3
Автономна Республіка Крим	107,2	111,5	111,5	115,6	123,3	114,8	109,6	106,0	98,4	99,5	...	...
Вінницька	107,0	110,7	111,5	117,8	119,1	111,2	107,0	102,8	99,0	99,7	123,3	138,8
Волинська	106,2	109,1	109,6	115,1	121,3	110,0	108,1	103,2	99,0	99,7	125,9	143,3
Дніпропетровська	106,9	108,0	119,8	114,4	124,4	113,0	109,3	104,3	99,7	100,4	125,7	142,6
Донецька	107,4	111,9	112,1	113,9	124,0	113,1	110,3	105,0	101,3	101,3	122,0	146,9
Житомирська	104,3	110,8	110,3	113,9	120,8	111,9	108,9	103,9	99,0	99,4	125,2	143,7
Закарпатська	103,6	111,6	108,7	111,3	115,4	111,8	108,5	103,0	98,8	99,7	125,7	144,0
Запорізька	105,4	111,9	110,3	115,2	123,6	113,0	109,7	104,6	99,3	100,3	125,7	142,1
Івано-Франківська	107,7	110,3	106,0	114,0	121,8	110,3	108,3	102,9	99,3	100,0	125,0	143,4
Київська	107,3	112,6	111,7	114,3	125,6	109,5	107,9	103,9	99,1	99,9	124,7	144,3
Кіровоградська	108,4	110,0	109,1	113,4	121,4	109,7	108,5	103,7	98,8	100,1	124,4	141,3
Луганська	106,1	112,0	116,1	115,4	123,3	112,8	110,5	105,6	100,3	101,3	125,2	138,8
Львівська	105,0	108,4	107,0	116,8	125,1	113,4	109,7	104,9	99,3	100,2	126,7	145,2
Миколаївська	107,2	111,5	109,1	118,1	121,8	112,8	110,0	104,4	99,3	100,7	124,9	143,5
Одеська	107,3	108,8	110,0	119,2	123,7	114,4	110,5	105,4	99,4	100,9	127,2	144,6
Полтавська	105,5	113,7	111,2	118,3	123,5	112,8	108,4	103,7	99,1	99,6	123,8	145,0
Рівненська	104,8	110,3	109,6	116,0	122,1	112,0	108,3	103,4	98,9	99,3	127,0	144,9
Сумська	106,1	112,2	113,3	115,0	121,0	110,8	108,9	103,6	98,8	99,5	124,7	145,5
Тернопільська	104,1	108,4	110,0	120,1	118,6	111,2	108,5	103,7	98,9	99,2	125,4	145,1
Харківська	103,0	108,9	112,7	119,1	123,8	112,9	109,0	104,1	99,2	99,6	125,3	144,2
Херсонська	109,4	109,2	109,2	118,3	121,9	112,6	110,6	104,5	99,4	100,5	124,1	145,8
Хмельницька	105,2	108,5	110,8	117,9	122,7	113,0	109,6	104,0	99,6	100,0	123,7	142,5
Черкаська	106,2	111,4	110,2	117,9	122,3	111,5	109,0	103,5	99,5	100,3	124,2	143,8
Чернівецька	103,9	111,3	109,2	117,3	119,0	110,1	108,2	102,4	98,8	99,9	123,5	142,0
Чернігівська	101,9	109,9	111,6	115,0	123,1	112,7	109,5	103,6	98,8	99,4	126,7	145,6
м. Київ	107,0	110,5	109,2	121,0	121,6	113,4	109,8	106,1	101,6	101,5	125,8	138,6
м. Севастополь	108,9	110,0	111,7	118,2	119,5	113,9	112,8	106,7	100,7	100,2	...	...

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

67. Індеси цін виробників промислової продукції у 2013–2015 рр.

(грудень до грудня попереднього року; %)

	2013*	2014*	2015*
Промисловість	101,8	131,8	125,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	105,8	124,3	117,6
Добування кам'яного вугілля	97,8	136,1	99,2
Добування сирої нафти та природного газу	107,4	115,8	220,3
Добування металевих руд	113,6	119,9	91,1
Переробна промисловість	99,9	134,3	123,8
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	103,8	127,3	136,4
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	98,6	131,4	122,4
Виробництво молочних продуктів	115,5	109,3	130,0
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	103,3	126,4	144,3
Виробництво цукру	117,0	112,1	169,7
Виробництво напоїв	106,7	115,8	129,6
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	101,2	123,9	126,7
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	101,0	136,4	134,0
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	99,2	150,1	104,7
Виробництво коксу та коксопродуктів	97,8	162,2	110,6
Виробництво продуктів нафтоперероблення	100,0	140,9	98,3
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	95,3	153,9	124,2
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	107,7	126,1	131,5
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	100,8	124,4	129,6
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	97,3	152,7	112,4
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	102,0	121,5	133,3
Виробництво електричного устаткування	100,3	125,7	121,6
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	101,4	114,0	128,2
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	94,8	109,9	115,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	105,2	128,5	133,2

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

68. Індекси цін реалізації продукції сільського господарства сім'якогосподарськими підприємствами

(до попереднього року; %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Продукція сільського господарства	155,8	108,1	102,4	138,0	110,3	106,4	130,0	113,6	106,8	97,1	127,0	113,7	107,2	97,3	124,3	154,5
Продукція рослинництва	168,2	95,5	114,1	157,7	95,2	109,1	139,8	115,7	105,6	91,8	139,5	118,2	106,9	91,7	129,2	167,2
Зернові культури	222,7	91,8	123,2	161,5	92,5	101,9	140,3	121,4	109,1	90,8	137,6	126,0	113,1	90,7	132,8	156,6
Олійні культури	102,7	84,6	102,2	184,6	92,9	120,1	142,6	112,2	107,5	90,8	138,0	112,7	107,2	90,8	124,9	182,8
Цукрові буряки	145,1	130,3	105,0	84,7	138,8	188,4	115,4	107,7	82,4	92,1	115,4	107,7	82,4	92,1	122,1	160,5
Картопля	102,7	126,8	156,1	97,2	111,5	112,0	164,3	95,5	47,6	146,4	160,3	92,4	47,6	146,4	112,3	79,9
Овочі	123,7	125,6	108,0	120,6	115,4	99,7	143,0	90,9	74,1	92,8	163,0	102,5	76,6	93,9	137,6	142,7
Плоди та ягоди	82,0	133,6	146,5	111,0	124,9	101,7	118,0	131,7	92,9	96,0	109,9	128,7	94,9	92,7	116,6	163,7
Продукція тваринництва	138,5	129,5	88,8	115,8	147,4	101,4	114,3	109,2	108,0	102,4	114,4	109,2	107,6	102,8	119,1	141,3
Худоба та птиця (у живій вазі)	133,9	134,8	89,9	102,4	158,5	102,9	104,2	110,8	111,6	95,4	104,0	111,3	111,5	95,6	122,9	138,6
Молоко та молочні продукти	148,3	134,3	94,4	154,6	123,4	91,5	155,5	103,4	86,7	125,0	153,4	102,7	86,7	125,2	106,5	120,8
Яйця	134,2	105,5	76,4	142,1	137,5	107,0	116,3	110,2	117,4	104,8	114,3	110,0	116,9	104,7	118,6	167,5
Вовна	167,9	128,0	95,2	95,7	127,3	74,0	120,7	166,8	119,3	81,5	116,8	171,3	116,7	85,8	99,4	190,7

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

69. Індекси цін на будівельно-монтажні роботи

(до попереднього року; %)

	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*
Усього	115,8	119,4	112,6	105,6	109,5	127,1
Будівлі	114,2	118,2	113,1	105,7	108,4	125,7
житлові	113,5	117,3	113,4	106,5	106,9	124,2
нежитлові	115,0	118,3	112,7	104,9	110,1	128,2
Інженерні споруди	118,3	122,0	112,0	105,6	111,9	129,7
транспортні споруди	119,3	124,8	113,7	105,2	112,3	130,6
трубопроводи, комунікації та лінії електропередачі	119,6	117,3	111,2	106,1	109,9	134,2
комплексні промислові споруди	117,9	124,8	112,1	106,3	111,7	123,0
інші інженерні споруди	113,0	116,3	110,1	104,4	114,4	131,9

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ПРОМИСЛІВІСТЬ

70. Індекси промислової продукції за видами діяльності

(до попереднього року, %)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Промисловість	107,1	95,0	79,4	112,0	108,0	99,5	95,7	112,2	108,0	99,3	95,7	89,9	87,0
Добувна та переробна промисловість	108,0	94,7	78,2	112,3	108,8	99,1	95,3	112,6	108,7	99,0	95,2	89,3	86,9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	102,2	94,9	90,3	104,5	106,8	101,9	100,6	105,0	106,7	101,5	100,8	86,3	85,8
добування кам'яного та бурого вугілля	95,2	100,0	92,9	98,4	113,7	104,5	97,6	98,4	113,7	104,5	97,6	69,5	61,9
добування сирої нафти та природного газу	101,7	98,5	97,6	92,5	97,3	101,2	97,1	92,4	97,2	101,0	96,3	98,3	95,0
добування металевих руд	105,9	90,4	90,9	113,8	103,2	101,2	104,6	114,3	103,2	101,2	104,6	93,4	95,0
Переробна промисловість	110,5	94,6	73,3	116,2	109,6	98,0	92,9	116,3	109,7	98,0	92,7	90,7	87,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	105,8	98,0	92,5	103,7	102,9	101,0	94,9	103,4	103,2	100,8	95,0	102,5	89,3
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	96,3	90,7	71,8	113,0	107,6	93,4	94,2	113,1	106,7	94,1	94,1	98,6	92,0
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	112,9	97,7	85,9	111,0	107,0	100,9	102,5	110,0	107,4	101,0	102,7	96,0	88,9
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	103,5	89,0	93,9	102,7	96,4	81,6	89,2	102,7	96,4	81,6	89,2	78,7	80,9
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	106,3	91,7	75,4	121,5	123,7	96,2	83,1	123,2	128,0	96,0	80,7	85,8	84,8
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	107,2	96,6	108,0	115,9	98,6	107,2	111,8	115,9	98,6	107,3	111,8	101,9	92,4
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	113,8	97,3	67,9	112,9	113,4	94,0	97,6	113,0	113,4	93,8	97,4	91,2	92,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	106,9	88,6	71,2	115,2	111,0	96,4	94,7	115,1	111,0	96,5	94,7	85,5	83,9
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	118,9	91,9	52,5	141,3	115,9	96,7	86,8	142,4	115,4	96,7	86,4	79,4	85,9
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	104,5	101,8	41,2	106,1	102,6	90,5	86,4	105,7	102,4	89,7	86,0	77,9	71,3
виробництво електричного устаткування	134,5	82,9	58,4	160,0	128,6	87,7	91,1	163,6	125,8	88,6	91,1	100,9	89,8
виробництво машин і устаткування, не віднесенних до інших угруповань	109,6	82,0	53,2	133,9	110,2	97,3	95,0	133,9	109,9	97,3	93,5	88,7	87,5
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	134,2	103,0	54,4	152,6	119,0	100,5	79,6	154,8	119,1	100,4	79,8	64,3	85,0
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	114,2	119,9	73,9	119,7	113,7	108,0	92,1	121,2	114,3	108,1	90,9	93,0	84,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонаного повітря	101,3	97,3	87,9	109,7	103,6	102,0	98,6	109,7	103,1	100,9	98,9	93,4	88,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

71. Індеси промислової продукції по регіонах

(до попереднього року; %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	113,2	103,1	106,2	107,1	95,0	79,4	112,0	108,0	99,5	95,7	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	112,2	108,0	99,3	95,7	89,9	87,0
Автономна Республіка Крим	111,6	113,8	102,7	112,3	103,1	82,7	110,5	104,3	98,7	100,8	x	x
Вінницька	113,4	113,1	106,0	108,7	99,3	83,6	106,5	100,0	107,1	110,4	105,4	104,0
Волинська	143,7	121,9	119,2	143,7	89,7	51,7	126,7	112,6	94,5	102,9	103,2	98,6
Дніпропетровська	116,5	107,4	108,4	106,6	91,4	79,0	116,1	105,4	102,2	98,5	92,5	92,1
Донецька	112,4	92,1	106,1	107,7	92,2	78,2	114,7	113,6	94,6	93,6	68,5	65,4
Житомирська	113,5	113,1	105,1	109,1	106,3	79,3	108,2	125,3	116,6	113,4	107,1	110,0
Закарпатська	143,7	107,7	127,2	120,4	102,6	50,7	142,9	101,8	101,4	96,9	106,1	79,7
Запорізька	119,6	103,7	109,5	118,5	97,8	69,3	107,8	106,3	96,8	97,1	96,8	95,3
Івано-Франківська	102,1	104,8	91,0	95,9	78,5	77,4	100,2	125,7	101,2	95,3	98,9	89,1
Київська	115,1	117,6	113,9	108,2	104,5	83,0	108,0	110,6	96,8	99,1	101,6	93,0
Кіровоградська	123,2	110,5	111,6	109,7	104,2	78,3	113,3	111,0	107,5	106,6	100,8	82,9
Луганська	130,4	101,6	101,7	116,0	94,1	80,1	107,1	115,8	92,5	91,1	58,0	34,0
Львівська	112,4	93,2	108,5	112,9	100,8	80,1	100,9	112,8	101,6	101,2	97,2	98,5
Миколаївська	108,7	107,1	106,4	107,9	100,4	85,5	110,3	104,2	99,5	96,5	101,4	91,1
Одеська	90,3	99,5	90,7	116,5	127,6	78,2	102,9	83,6	96,9	100,6	99,7	96,1
Полтавська	89,9	97,6	106,5	103,2	85,9	84,3	112,6	99,6	100,0	94,7	92,9	96,2
Рівненська	103,9	113,2	108,9	112,2	98,8	69,2	129,6	107,6	96,7	91,4	103,7	100,3
Сумська	102,7	113,5	104,0	108,0	105,8	82,9	93,5	107,7	95,6	107,0	88,1	98,4
Тернопільська	116,1	109,0	118,3	108,7	110,4	84,8	102,5	112,4	102,1	99,5	116,5	92,1
Харківська	106,1	112,5	105,9	109,6	103,6	79,7	105,8	105,5	97,6	94,5	94,8	88,2
Херсонська	128,3	88,1	81,2	109,4	101,2	91,6	100,5	93,1	104,7	92,4	96,4	98,1
Хмельницька	110,0	118,6	113,0	114,5	99,4	76,4	104,9	109,2	101,2	97,6	97,8	95,7
Черкаська	107,4	113,6	103,7	124,8	133,0	70,5	117,1	103,4	94,9	95,2	94,7	90,8
Чернівецька	111,4	109,6	107,7	121,3	104,0	74,6	111,9	89,6	86,8	103,7	92,9	98,3
Чернігівська	119,1	111,1	103,0	105,8	100,0	83,6	99,8	98,0	98,1	89,6	97,2	91,2
м. Київ	126,1	115,4	110,5	108,7	98,5	71,0	104,1	102,0	95,9	89,9	85,9	94,6
м. Севастополь	137,9	116,8	135,7	106,4	96,5	73,8	114,4	110,4	95,0	112,7	x	x

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

72. Виробництво (видобуток) основних видів промислової продукції

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*
Вугілля кам'яне, млн т	61,6	60,0	61,4	58,8	59,5	55,0	55,0	62,7	65,7	64,4	45,9	29,9
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінозних, тис. т	2626	3149	3326	3310	3184	2904	2582	2438	2290	2172	2061	1877
Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, тис. т	1067	1225	1180	1149	1144	1057	987	925	1055	899	698	653
Газ природний скраплений або в газоподібному стані, млрд м ³	17,9	20,8	21,1	21,1	21,4	21,5	20,5	20,7	20,5	21,3	20,1	19,8
Концентрати залізорудні неагломеровані, млн т	42,6	53,2	57,1	60,9	56,9	54,8	64,3	66,5	67,1	70,4	68,3	66,9
Олія соєва і соєва нафтінована та її фракції (крім хімічно модифікованих), тис. т	959	1381	2078	2226	1863	2772	2990	3177	3804	3403	4400	3715
Масло вершкове, тис. т	135 ²	120	104	100	84,8	74,7	79,5	76,7	88,6	94,3	114	102
Сири жирні, тис. т	67,5	274	217	246	236	224	207	178	168	165	130	124
Борошно, тис. т	3076	2944	2696	2908	3030	2734	2632	2596	2605	2565	2358	2167
Цукор білий кристалічний буряковий, тис. т	1552	1900	2574	1867	1571	1271	1546	2327	2143	1262	2053	1459
Вино ігристе "Шампанське України", млн дал	3,4 ³	4,4	4,5	4,5	4,0	4,2	4,2	3,7	3,3	3,1	2,6	3,2
Пиво, млн дал	108	238	268	316	320	300	310	306	301	279	246	197
Напої безалкогольні, млн дал	67,4	169	176	196	173	147	148	145	144	126	116	110
Взуття ⁴ , млн пар	15,6	20,5	21,2	22,5	22,2	20,4	25,7	28,1	28,3	30,5	27,5	23,0
Фанера клеєна, панелі фанеровані та матеріали шаруваті подібні, з деревини ⁵ , тис. м ³	56,3	173	164	178	171	109	145	174	172	179	191	186
Папір для виготовлення гігієнічних або косметичних серветок, рушників, пелюшок, скатертин, вага целюозна і полютно з волокон целюлозних, тис. т	57,2	111	112	122	125	120	126	131	138	146	147	135
Первинна переробка нафти (у тому числі газового конденсату), млн т	9,1	18,4	14,4	13,9	10,3	10,8	10,9	8,8	4,3	3,5	2,8	... ⁵
Бензин моторний, з вмістом свинцю 0,013 г/л і менше, млн т	2,1	4,6	3,9	4,2	3,2	3,3	2,9	2,8	1,6	1,0	0,7	... ⁵
Паливо дизельне для транспорту автомобільного і залізничного, млн т	2,7	5,3	4,3	4,1	3,7	3,9	3,7	2,7	1,4	1,0	0,8	... ⁵
Бітум нафтовий (уключаючи сланцевий), тис. т	225	448	512	577	448	349	473	324	178	123	118	24,2
Кислота сірчана, тис. т	1036	1606	1493	1657	1479	890	1295	1537	1371	1172	555	507
Шини пневматичні гумові нові для автобусів, вантажних автомобілів або літаків, тис. шт.	... ⁵	1053	866	824	662	301	225	81,7	106	95,4	86,4	78,5
Лінолеум та покриття для підлоги тверді на текстильній основі (крім листів та пластин, які складаються тільки з маси лінолеуму), млн м ²	3,4	9,1	9,2	9,2	6,6	9,1	14,5	17,3	16,5	16,9	14,4	... ⁵

Портландцемент, цемент глиноземистий, цемент безклінкерний шлаковий і цементи гідралічні подібні, млн т	5,3	12,2	13,7	15,0	14,9	9,5	10,6	9,8	9,9	8,6	8,5
Вироби з асфальту або матеріалів подібних (нафтового бітуму, кам'яновугільного пеклу), в рулонах, млн м ²	32,3	56,2	56,6	55,5	50,4	33,9	42,6	32,4	32,5	27,0	27,8
Чавун переробний і дзеркальний у чушках, болванках чи формах первинних інших, млн т	25,3	30,7	32,9	35,6	30,8	25,6	28,9	28,5	29,1	24,8	21,9
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям, млн т	25,8	27,9	27,9	29,0	23,3	15,7	17,6	16,6	15,1	12,7	11,2
Напівфабрикати, отримані безперервним литтям, млн т	6,0	11,4	13,7	14,7	14,8	14,6	17,8	16,9	18,1	14,7	11,9
Труби та трубки, профілі порожнисті зі сталі, млн т	1,7 ⁶	2,4	2,8	2,8	2,5	1,7	2,4	2,2	1,8	1,6	1,0
Приймачі телевізійні інші, поєднані або не поєднані з радіоприймачем або з пристроєм, який записує чи відтворює звук або зображення, н.в.у., тис. шт	62,4	651	431	507	558	238	165	391	319	438	...
Лампи електричні, млн шт	170	254	255	240	203	165	197	171	168	160	130
Машини пральні та машини для сушіння одягу, побутові, тис. шт	125	322	208	173	230	164	167	297	225	220	270
Трактори для сільського та лісового господарства, тис. шт	4,0	5,5	3,7	5,3	6,3	1,4	5,2	6,8	4,3	4,1	4,2
Сівалки, тис. шт.	2,0	11,3	9,0	7,1	9,9	2,5	2,8	4,9	3,6	3,0	3,5
Автомобілі легкові, тис. шт.	17,1	192	267	380	402	65,7	97,5	69,7	45,8	25,9	...
Автобуси, тис. шт.	3,5	4,7	7,7	9,1	10,2	1,5	2,7	3,6	2,6	0,9	0,9
Велосипеди двоколісні та інші, не обладнані двигуном (уключаючи велосипеди триколісні для перевезення вантажів), тис. шт	19,4	312	392	373	381	162	111	138	106	103	112
Електроенергія, млрд кВт-год.	171	186	193	196	193	174	189	199	194	183	164
у т. ч. вироблена											
тепловими електростанціями	82,6	84,7	90,1	93,4	91,2	78,7	86,5	93,6	95,5	83,5	67,5
атомними електростанціями	77,3	88,8	90,2	92,5	89,8	82,9	89,2	90,2	83,2	88,4	87,6
гідроелектростанціями	11,5	12,5	13,0	10,3	11,5	11,9	13,2	10,9	14,5	9,3	7,0

¹З урахуванням сумішей вершкового масла та рослинних олій.

²З урахуванням вин ігристих.

³За 2000 р. з урахуванням ортопедичного взуття; починаючи з 2011 р. – без взуття лижного.

⁴За 2000 р. з урахуванням гнуколесених деталей, спинок і сидінь для меблів; починаючи з 2011 р. – з урахуванням панелей фанерованих та матеріалів шаруватих подібних.

⁵Забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

⁶Без урахування профілів пустотілих з металів чорних.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

73. Структура реалізованої промислової продукції за видами діяльності у 2000–2011 рр.

(%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Добувна промисловість	11,0	9,7	8,5	7,7	7,3	8,3	8,2	7,9	9,3	8,3	10,0	11,0
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	7,3	6,5	5,4	4,7	4,3	4,6	4,9	4,2	4,6	4,5	4,9	5,6
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	3,7	3,2	3,1	3,0	3,0	3,7	3,3	3,7	4,7	3,8	5,1	5,4
Переробна промисловість	65,1	65,5	67,7	71,9	76,4	75,8	73,5	73,9	72,9	69,4	68,6	66,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	16,1	16,6	17,1	17,0	15,8	16,3	15,5	15,3	15,2	19,8	18,0	16,6
Легка промисловість	1,6	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8	0,7
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	1,1	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	0,6	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7	0,7
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	2,2	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,2	2,7	2,4	2,1
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	3,2	4,9	6,8	7,4	9,1	9,4	8,0	7,3	7,2	6,7	6,9	5,7
Хімічна та нафтохімічна промисловість	5,9	6,0	5,8	6,4	6,2	6,4	6,4	6,1	6,1	6,0	5,9	6,7
Хімічне виробництво	4,7	4,7	4,4	5,0	4,7	4,7	4,5	4,3	4,4	4,1	4,2	5,1
Виробництво гумових та пластмасових виробів	1,2	1,3	1,4	1,4	1,5	1,7	1,9	1,8	1,7	1,9	1,7	1,6
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	2,6	2,7	2,7	2,6	2,6	2,9	3,3	3,8	3,8	3,0	2,6	2,7
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	20,3	18,0	18,2	20,0	23,3	22,1	21,9	22,0	22,0	17,6	18,8	18,1
Машинобудування	10,3	10,2	10,7	12,2	13,4	12,7	12,5	13,7	13,3	10,6	10,9	11,6
Виробництво машин та устаткування	4,9	4,8	4,5	4,5	4,3	4,4	4,1	4,2	4,1	4,2	3,7	3,6
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	2,7	2,7	2,7	2,9	4,1	2,9	2,8	3,0	2,8	3,0	2,6	2,6
Виробництво транспортних засобів та устаткування	2,7	2,7	3,5	4,8	5,0	5,4	5,6	6,5	6,4	3,4	4,6	5,4
Інші галузі промисловості	2,3	2,6	1,8	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,3	1,6	1,4
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	23,9	24,8	23,8	20,4	16,3	15,9	18,3	18,2	17,8	22,3	21,4	22,7

74. Структура обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами діяльності у 2010–2015 рр.

(%)

	2010*	2011	2012	2013	2014*	2015*
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Промисловість						
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	10,0	11,0	10,5	11,4	10,8	10,9
Добування кам'яного та бурого вугілля	3,5	3,4	3,7	3,6	2,3	2,2
Добування сирої нафти та природного газу	1,2	1,6	1,7	2,0	2,4	3,2
Добування металевих руд	4,4	4,7	4,1	4,8	5,1	4,5
Добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Переробна промисловість	67,2	65,2	63,5	61,8	63,3	64,6
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	18,1	16,7	18,2	19,3	21,2	22,4
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	1,0
Текстильне виробництво	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3
Виробництво одягу	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	2,6	2,4	2,4	2,7	3,1	3,3
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	7,0	5,8	4,5	3,6	3,3	3,4
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	3,3	4,3	4,3	3,8	3,5	4,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,7	0,7	0,7	0,9	1,0	1,2
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	4,4	4,3	4,3	4,4	4,5	4,9
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин та устаткування	18,8	18,2	16,0	15,4	16,6	15,9
Машинобудування	9,3	10,0	10,2	8,7	7,1	6,5
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,7	0,9	0,6	0,6	0,6	0,4
Виробництво електричного устаткування	1,5	1,3	1,6	1,6	1,5	1,4
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	2,9	2,9	2,7	2,7	2,3	2,4
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	4,2	4,9	5,3	3,8	2,7	2,3
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	2,2	2,1	2,2	2,3	2,2	2,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	20,8	22,1	24,5	25,3	24,6	23,3
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	2,0	1,7	1,5	1,5	1,3	1,2

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

75. Частка інноваційно активних підприємств по регіонах

(до загальної кількості промислових підприємств; %)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ¹
Україна	13,8	16,2	17,4	16,8	x	x
Україна*	13,9	16,3	17,5	16,9	16,1	17,3
Автономна Республіка Крим	11,1	14,3	16,7	15,2	x	x
Вінницька	14,7	15,8	18,0	19,4	14,2	14,7
Волинська	11,6	11,6	12,9	10,5	10,8	11,5
Дніпропетровська	9,1	8,7	10,7	11,9	13,4	13,0
Донецька	10,6	10,6	11,8	10,5	14,6	11,7
Житомирська	12,4	14,4	16,5	17,5	12,5	15,5
Закарпатська	10,8	9,4	8,5	6,9	6,0	10,1
Запорізька	5,3	27,6	29,8	28,8	22,9	20,9
Івано-Франківська	18,1	21,7	20,5	21,4	22,8	21,6
Київська	7,7	9,7	9,0	13,5	11,6	13,3
Кіровоградська	13,2	15,5	17,4	18,3	17,3	24,8
Луганська	11,2	13,5	13,0	11,2	12,2	11,3
Львівська	13,4	13,2	13,4	16,6	16,4	19,3
Миколаївська	16,6	22,8	29,8	24,9	19,9	31,2
Одеська	15,7	20,6	22,3	17,6	16,8	19,4
Полтавська	11,8	8,2	8,3	8,1	8,0	16,2
Рівненська	10,4	12,1	14,6	14,9	14,9	10,6
Сумська	17,9	17,3	18,6	14,0	17,6	19,8
Тернопільська	16,7	22,1	22,3	17,1	14,9	17,4
Харківська	19,7	18,4	22,1	23,2	22,4	28,6
Херсонська	17,7	26,5	26,1	23,6	24,2	20,7
Хмельницька	16,9	22,3	22,5	18,2	11,0	12,3
Черкаська	15,2	17,3	16,1	15,0	10,6	17,2
Чернівецька	14,2	18,6	18,4	16,5	15,6	17,0
Чернігівська	17,0	17,8	20,4	20,7	13,1	13,3
м.Київ	23,9	25,7	26,1	25,6	21,7	17,3
м.Севастополь	11,3	16,4	16,9	11,3	x	x

¹У зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислових підприємств порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

76. Частка інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності

(до загальної кількості промислових підприємств, %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015* ¹
Промисловість України	13,8	16,2	17,4	16,8	13,9	16,3	17,5	16,9	16,1	17,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6,5	8,6	7,5	6,5	6,4	8,8	7,6	6,8	7,7	9,0
Добування кам'яного та бурого вугілля	5,0	5,1	6,8	6,0	5,0	5,1	6,8	5,7	6,7	7,3
Переробна промисловість	15,0	17,1	18,6	18,5	15,1	17,2	18,8	18,6	17,3	19,5
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	14,3	16,1	18,7	18,4	14,7	16,5	19,4	18,9	16,8	18,1
Текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	9,8	13,4	13,6	11,7	9,8	13,8	13,9	12,5	13,2	13,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	8,3	10,6	12,1	13,8	8,3	10,7	12,0	13,7	12,1	12,1
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	33,3	34,9	31,6	22,9	37,5	38,5	34,3	24,4	25,0	28,6
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	27,9	34,2	33,8	28,4	28,0	34,2	33,6	31,5	24,4	27,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	41,0	48,3	41,0	41,0	41,5	48,8	41,5	41,6	38,2	47,5
Виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	11,3	15,1	14,5	14,4	11,4	12,2	14,4	14,2	13,0	12,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	14,4	15,2	18,0	16,7	14,2	15,0	18,1	15,7	17,3	20,2
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	22,2	24,5	24,7	28,8	22,2	24,2	24,4	25,3	27,0	30,5
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26,8	28,4	28,0	35,7	26,7	28,0	28,1	30,2	34,0	37,5
виробництво електричного устаткування	21,7	24,5	24,4	28,5	22,0	24,5	23,9	25,2	23,2	28,2
виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань	19,0	21,5	21,5	24,5	18,8	21,0	21,2	22,1	25,2	26,2
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	28,7	30,7	31,5	35,2	29,2	30,8	32,2	30,9	29,6	37,0
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	11,8	14,8	17,2	13,7	12,0	15,0	17,2	14,8	14,4	14,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	7,5	13,2	13,3	12,6	7,4	12,1	12,0	10,3	14,1	10,5

¹У зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності підприємств порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

77. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції по регіонах
(до загального обсягу реалізованої промислової продукції; %)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ¹
Україна	3,8	3,8	3,3	3,3	x	x
Україна*	3,9	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4
Автономна Республіка Крим	1,1	1,7	2,3	3,3	x	x
Вінницька	2,0	2,2	1,6	2,3	2,3	0,6
Волинська	4,2	5,6	1,7	3,0	2,5	2,2
Дніпропетровська	0,6	0,5	0,8	1,9	0,7	0,4
Донецька	1,9	2,1	2,2	3,0	1,7	2,6
Житомирська	1,5	3,8	5,1	5,5	1,4	1,8
Закарпатська	14,4	11,9	13,4	15,5	8,4	4,6
Запорізька	3,1	3,2	2,2	2,3	1,7	2,7
Івано-Франківська	2,3	5,2	7,5	4,3	3,8	1,3
Київська	2,1	2,3	1,7	2,4	2,2	0,8
Кіровоградська	5,2	5,3	2,8	6,4	2,9	2,3
Луганська	9,5	2,7	3,4	2,1	0,2	1,8
Львівська	1,6	1,5	2,1	3,0	2,1	1,9
Миколаївська	8,5	3,3	0,9	3,0	1,5	0,3
Одеська	0,8	2,2	3,6	3,6	2,4	1,2
Полтавська	10,4	24,3	14,4	6,5	8,9	1,9
Рівненська	0,7	0,9	0,6	0,8	0,8	0,4
Сумська	8,8	12,4	10,6	10,4	10,4	7,1
Тернопільська	5,6	7,6	7,4	2,6	1,7	2,8
Харківська	3,1	2,4	4,8	4,8	3,8	3,4
Херсонська	6,2	4,9	5,6	4,0	5,4	1,4
Хмельницька	0,3	2,1	2,3	1,6	0,9	0,7
Черкаська	7,7	3,8	1,2	2,0	1,6	0,7
Чернівецька	5,0	4,9	3,5	2,6	2,0	2,4
Чернігівська	9,4	1,7	1,4	1,1	1,0	0,5
м. Київ	7,7	4,9	4,4	4,4	2,0	0,4
м. Севастополь	0,4	9,3	0,6	0,2	x	x

¹В організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислових підприємств порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

78. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції за видами економічної діяльності
(до загального обсягу реалізованої промислової продукції, %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*1
Промисловість України	3,8	3,8	3,3	3,3	3,9	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,3	0,2	0,1	-	0,3	0,2	0,1	-	-	-
добування кам'яного та бурого вугілля	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Переробна промисловість	5,2	5,4	4,8	4,9	5,3	5,4	4,8	4,9	3,7	2,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	3,2	3,3	2,5	3,5	3,2	3,4	2,6	3,6	2,7	1,3
Текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	2,2	2,3	2,6	2,0	2,2	2,3	2,6	2,2	3,2	0,8
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	4,3	2,3	3,0	3,4	4,3	2,3	3,0	3,4	1,6	1,5
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	9,1	21,6	15,3	5,8	9,1	21,6	15,3	5,9	13,7	0,4
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2,3	3,3	5,3	4,3	2,5	3,5	5,6	5,3	4,8	3,3
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	5,9	6,4	9,2	8,1	5,9	6,2	9,2	5,1	6,1	3,0
Виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	3,9	3,0	2,3	2,6	3,9	3,0	2,4	2,5	2,5	0,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	3,7	1,7	1,7	3,2	3,7	1,7	1,7	3,2	1,5	2,1
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	10,5	8,2	10,0	12,6	10,7	8,0	9,8	11,2	8,2	6,5
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	21,5	15,8	17,4	11,5	21,5	16,0	17,4	10,7	10,1	6,4
виробництво електричного устаткування	5,5	5,7	6,9	9,5	5,6	4,7	7,0	5,9	4,5	6,1
виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань	13,3	14,0	13,6	11,4	13,6	13,8	13,0	10,5	11,1	7,7
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	8,4	4,3	7,4	14,8	8,5	4,3	7,4	14,0	7,1	5,4
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	4,6	3,1	2,6	2,0	4,6	3,1	2,6	4,3	2,0	1,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1	-

¹В організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислових підприємств порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ЕНЕРГЕТИКА

79. Баланси попиту та пропозицій

	2010	2011	2012	2013	2014*
Нафта сира, тис. т					
Виробництво	2582	2438	2290	2172	2042
Імпорт	7765	5679	1522	729	179
Експорт	-	-	-	-	-41
Зміна запасів	52	-82	78	-1	92
Валове постачання	10399	8035	3890	2900	2272
Статистичні розбіжності	16	218	13	205	0
Валове споживання (фактичне)	10415	8253	3903	3105	2272
Природний газ (при 15°C), млн м³					
Виробництво	20171	20294	20142	20949	19710
Імпорт	35969	44037	32365	27495	19134
Експорт	-6	-	-	-	-
Міжпродуктові передачі	-	-	-	-	-
Зміна запасів	12484	-5922	1246	1015	3251
Валове постачання	68618	58409	53753	49459	42095
Статистичні розбіжності	-11894	-8	-301	29	-1068
Валове споживання (фактичне)	56724	58401	53452	49488	41027
Вугілля, тис. т					
Виробництво	54952	62684	65705	64427	45230
З інших джерел	2707	6980	1969	4576	10085
Імпорт	12145	12709	14764	14208	14695
Експорт	-6194	-6991	-6114	-8537	-7034
Зміна запасів	2485	-2453	-3018	-3352	-2404
Валове постачання	66095	72929	73306	71322	60572
Статистичні розбіжності	0	0	0	0	0
Валове споживання (фактичне)	66095	72929	73306	71322	60572

Бензин моторний, тис. т						
Виробництво	2875	2837	1636	1058	712	
Імпорт	2118	2214	2039	1761	2147	
Експорт	-571	-973	-460	-237	-157	
Міжпродуктові передачі	-	-	-	-	-	
Зміна запасів	-54	59	31	-73	135	
Валове постачання	4368	4137	3246	2509	2837	
Статистичні розбіжності	266	262	995	1452	306	
Валове споживання (фактичне)	4634	4399	4241	3961	3143	
Газойл/дизель, тис. т						
Виробництво	3781	2713	1411	1120	832	
Імпорт	2472	3757	4765	4284	4775	
Експорт	-697	-873	-509	-78	-76	
Міжпродуктові передачі	-	-	-	-21	-21	
Зміна запасів	78	-44	59	-148	182	
Валове постачання	5634	5553	5726	5157	5692	
Статистичні розбіжності	33	464	584	987	-332	
Валове споживання (фактичне)	5667	6017	6310	6144	5360	
Мазут паливний, тис. т						
Виробництво	2952	2181	658	658	516	
Імпорт	545	623	155	25	44	
Експорт	-2520	-1917	-509	-617	-489	
Міжпродуктові передачі	-488	-535	-318	-	-	
Зміна запасів	-15	1	90	-14	37	
Валове постачання	474	353	76	52	108	
Статистичні розбіжності	-53	-30	174	149	37	
Валове споживання (фактичне)	421	323	250	201	145	

	2010	2011	2012	2013	2014*
Електроенергія, ГВт·ч					
Виробництво	188584	194947	198878	194377	182815
Імпорт	23	32	89	39	89
Експорт	-4078	-6322	-11561	-9929	-8523
Валове постачання	184529	188657	187406	184487	174381
Статистичні розбіжності	-	-	-	-	-5400
Валове споживання (фактичне)	184529	188657	187406	184487	168981

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

80. Енергоємність ВВП

(т н.е. на 1000 грн в постійних цінах 2010 р.)

	2010	2011	2012	2013	2014*
Кінцеве споживання енергії, тис. т н.е. ¹	74004	75852	73107	69557	61460
Валовий внутрішній продукт, млн грн (у постійних цінах 2010 р.)	1079346	1138338	1141055	1140750	1066001
Енергоємність ВВП, т н.е. на 1000 грн (у постійних цінах 2010 р.)	0,069	0,067	0,064	0,061	0,058

¹ За даними енергетичних балансів України.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

81. Продукція сільського господарства

(у постійних цінах 2010 р.; млн грн)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Продукція сільського господарства	151022,2	179605,8	184095,8	172129,7	201564,0	197935,9	194886,5	233696,3	223254,8	252859,0	187526,1	225381,8	216589,8	246109,4	251427,2	239467,3
Продукція рослинництва	92838,9	114479,9	116597,7	105979,5	136277,1	129908,3	124554,1	162436,4	149233,4	175895,2	120591,4	157561,9	145843,6	172131,2	177707,9	168439,0
Зернові культури	27189,4	41744,7	37949,7	32364,5	55059,8	49122,3	41633,0	60492,5	49407,4	66997,3	40093,2	58399,5	48365,6	66118,5	67573,1	63421,0
Технічні культури	16812,5	22534,8	28922,9	24843,8	33259,7	29809,9	33031,2	41549,5	40533,8	49108,6	32709,5	41179,0	40145,1	48564,2	50512,2	50172,8
Картюля, овочі та баштанні	35029,3	37236,2	38856,4	36554,9	36541,4	38985,8	37996,5	46916,5	46395,6	45762,2	36382,5	45335,1	45023,7	44196,3	46497,3	43439,4
Плодоягідні та виноград	6315,5	7172,5	4913,6	6134,9	6063,8	6644,0	6919,6	7758,1	7670,1	9092,8	62388	7086,0	7047,8	8405,0	7721,1	8027,4
Кормові культури	6237,3	5204,2	4824,4	4449,8	4460,7	4254,7	4086,4	4619,7	4316,1	4335,8	4046,2	4581,7	4287,6	4304,5	4251,0	3738,0
Інша продукція та зміна обсягів незавершеного виробництва	1254,9	587,5	1130,7	1631,6	891,7	1091,6	887,4	1100,1	910,4	598,5	921,2	980,6	973,8	542,7	1153,2	-359,6
Продукція тваринництва	58183,3	65125,9	67498,1	66150,2	65286,9	68027,6	70332,4	71259,9	74021,4	76963,8	66934,7	67819,9	70746,2	73978,2	73719,3	71028,3
Худоба та птиця	21567,2	23292,3	25726,0	26553,4	26733,6	28892,6	31237,4	31636,5	33390,3	35722,8	29283,7	29576,4	31400,4	33878,9	33813,5	33859,3
Молоко	30236,9	32954,7	32413,3	30393,4	28938,3	28986,9	28533,0	28151,3	28909,5	29185,3	27580,2	27251,6	28079,0	28391,1	28246,1	26926,9
Яйця	3880,9	5780,8	6408,3	6432,1	6801,8	7337,3	7935,1	8697,0	8892,9	9127,6	7557,9	8328,1	8545,6	8885,3	9114,7	7809,7
Вовна	14,1	13,3	13,5	14,4	15,6	17,1	17,6	16,4	15,7	14,9	11,7	11,5	11,3	11,2	10,8	9,4
Інша продукція	2484,2	3084,8	2937,0	2756,9	2797,6	2793,7	2609,3	2758,7	2813,0	2913,2	2501,2	2652,3	2709,9	2811,7	2534,2	2423,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

82. Продукція сільського господарства

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Сільськогосподарські							
Продукція сільського господарства	57997,7	72764,7	78793,0	74432,9	101451,2	96273,6	
Продукція рослинництва	45791,0	55677,0	59071,8	53076,7	78993,1	71275,2	
Продукція тваринництва	12206,7	17087,7	19721,2	21356,2	22458,1	24998,4	
Господарства							
Продукція сільського господарства	93024,5	106841,1	105302,8	97696,8	100112,8	101662,3	
Продукція рослинництва	47047,9	58802,9	57525,9	52902,8	57284,0	58633,1	
Продукція тваринництва	45976,6	48038,2	47776,9	44794,0	42828,8	43029,2	

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

83. Індекси продукції сільського господарства

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Господарства							
Продукція сільського господарства	109,8	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2	
Продукція рослинництва	121,3	97,5	101,8	90,9	128,6	95,3	
Продукція тваринництва	95,3	105,1	103,6	98,0	98,7	104,2	
Сільськогосподарські							
Продукція сільського господарства	98,1	101,1	108,3	94,5	136,3	94,9	
Продукція рослинництва	105,4	96,6	106,1	89,9	148,8	90,2	
Продукція тваринництва	77,9	119,1	115,4	108,3	105,2	111,3	
Господарства							
Продукція сільського господарства	118,6	99,4	98,6	92,8	102,5	101,5	
Продукція рослинництва	142,2	98,3	97,8	92,0	108,3	102,4	
Продукція тваринництва	101,3	100,9	99,5	93,8	95,6	100,5	

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

за категоріями господарств

(у постійних цінах 2010 р.; млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
підприємства										
	94089,0	121053,7	113082,3	136590,9	90792,0	117110,9	110071,7	133683,1	139058,4	131918,6
	66812,7	92138,4	82130,2	103127,8	64860,6	89572,9	80462,6	101297,0	105529,5	99584,7
	27276,3	28915,3	30952,1	33463,1	25931,4	27538,0	29609,1	32386,1	33528,9	32333,9
населення										
	100797,5	112642,6	110172,5	116268,1	96734,1	108270,9	106518,1	112426,3	112368,8	107548,7
	57741,4	70298,0	67103,2	72767,4	55730,8	67989,0	65381,0	70834,2	72178,4	68854,3
	43056,1	42344,6	43069,3	43500,7	41003,3	40281,9	41137,1	41592,1	40190,4	38694,4

за категоріями господарств

(до попереднього року; %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
усіх категорій										
	98,5	119,9	95,5	113,3	98,6	120,2	96,1	113,6	102,2	95,2
	95,9	130,4	91,9	117,9	95,9	130,7	92,6	118,0	103,2	94,8
	103,4	101,3	103,9	104,0	103,6	101,3	104,3	104,6	99,7	96,3
підприємства										
	97,7	128,7	93,4	120,8	97,7	129,0	94,0	121,5	104,0	94,9
	93,7	137,9	89,1	125,6	93,7	138,1	89,8	125,9	104,2	94,4
	109,1	106,0	107,0	108,1	109,2	106,2	107,5	109,4	103,5	96,4
населення										
	99,1	111,8	97,8	105,5	99,4	111,9	98,4	105,5	99,9	95,7
	98,5	121,7	95,5	108,4	98,7	122,0	96,2	108,3	101,9	95,4
	100,1	98,3	101,7	101,0	100,4	98,2	102,1	101,1	96,6	96,3

84. Індекси продукції сільського господарства по регіонах

(до попереднього року; %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	109,8	100,1	102,5	93,5	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5	113,3	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	98,6	120,2	96,1	113,6	102,2	95,2
Автономна Республіка Крим	113,5 ¹	105,6 ¹	103,0 ¹	113,9 ¹	117,7 ¹	104,8 ¹	96,1 ¹	113,2	80,0	101,2	...	...
Вінницька	112,6	102,7	105,8	93,1	125,5	97,0	100,0	119,6	96,2	123,3	111,0	91,8
Волинська	106,0	100,3	98,5	103,2	101,1	100,6	101,9	109,6	107,0	102,6	106,3	95,4
Дніпропетровська	114,8	107,1	105,2	86,6	130,0	95,4	101,3	117,2	79,7	131,1	94,1	106,3
Донецька	120,3	102,4	94,7	91,1	113,3	96,2	102,0	119,7	94,8	105,8	93,0	64,9
Житомирська	105,8	97,9	101,5	93,2	106,8	103,1	100,1	113,8	110,0	105,8	105,1	91,2
Закарпатська	108,3	99,2	99,8	99,6	102,6	103,7	97,1	105,4	104,0	102,5	99,9	95,1
Запорізька	101,0	105,9	105,9	79,4	132,7	88,1	102,1	114,3	81,1	134,4	96,6	109,3
Івано-Франківська	110,1	99,6	102,5	103,2	92,7	108,8	100,8	113,3	106,3	102,0	106,3	95,5
Київська	112,9	107,1	109,2	101,2	104,8	98,3	99,4	118,6	108,5	101,3	105,8	89,2
Кіровоградська	111,2	99,6	101,4	72,5	151,1	89,4	101,9	124,0	85,0	127,9	98,2	97,7
Луганська	92,0	120,8	95,0	93,1	118,0	87,7	91,0	125,3	101,3	103,5	79,8	77,8
Львівська	108,3	98,5	105,2	101,2	99,6	101,9	95,7	114,0	104,2	100,7	105,5	97,1
Миколаївська	91,9	88,6	109,5	62,2	177,6	100,5	101,3	112,2	82,8	135,4	93,3	102,1
Одеська	98,9	83,0	104,5	62,5	159,7	91,2	109,7	106,8	80,3	141,1	97,4	96,2
Полтавська	104,8	104,8	103,7	102,6	112,4	99,8	89,5	135,7	89,8	119,6	96,9	107,3
Рівненська	106,5	93,7	104,8	103,3	101,7	100,4	102,3	110,9	103,3	106,0	105,2	92,8
Сумська	124,3	96,3	96,7	103,7	106,9	99,7	89,9	136,7	104,7	114,4	109,7	95,4
Тернопільська	116,3	99,0	108,4	104,1	101,3	102,0	94,9	125,2	109,0	101,3	113,9	88,8
Харківська	116,5	107,9	91,0	103,7	107,3	89,0	88,6	148,3	91,9	120,0	103,1	97,2
Херсонська	100,2	100,4	106,0	80,9	141,8	101,2	102,9	122,4	83,6	117,7	105,1	105,0
Хмельницька	114,4	87,6	103,5	108,7	102,6	104,2	99,6	115,5	115,3	103,2	115,4	87,3
Черкаська	122,6	106,6	105,7	95,8	129,6	109,0	104,3	117,6	96,8	106,5	98,4	99,4
Чернівецька	111,6	101,5	101,1	105,9	100,3	103,5	103,0	110,8	101,0	103,5	104,2	91,1
Чернігівська	115,2	90,1	101,2	104,5	103,6	98,6	86,6	129,9	108,2	102,8	107,5	98,1
м. Севастополь	...	...	...	...	...	...	...	102,0	88,4	104,9	...	...

¹Включаючи м. Севастополь.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**85. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства
у сільськогосподарських підприємствах**

(%)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Зерно	64,8	3,1	7,4	28,7	16,4	7,3	13,9	26,1	15,2	1,5	14,4	26,2	15,7	1,8	25,8	43,1
Насіння соняшнику	52,2	24,3	20,7	75,9	18,4	41,4	64,7	57,0	45,8	28,5	64,6	57,0	46,0	28,7	36,5	80,5
Цукрові буряки (фабричні)	6,1	4,8	11,1	-11,1	7,1	37,0	16,7	36,5	15,7	2,7	16,7	36,5	15,7	2,7	17,9	28,2
Овочі відкритого ґрунту	-1,7	16,1	14,8	14,1	11,1	19,1	23,5	9,9	-6,8	7,0	22,1	8,4	-6,5	4,6	16,7	47,5
Картопля	14,0	17,8	56,2	24,7	7,9	12,9	62,1	17,7	-21,5	23,0	62,8	17,6	-21,4	23,2	9,2	24,2
Плоди	-1,1	12,7	33,5	8,5	13,9	16,2	14,9	17,9	8,8	154,7	15,6	16,9	3,8	173,9	68,2	52,6
Виноград	62,7	31,7	39,6	33,2	58,8	92,1	91,6	57,1	72,6	101,7	65,0	37,6	52,7	80,2	61,0	102,4
Молоко	-6,0	12,2	-3,7	13,8	4,1	1,4	17,9	18,5	2,3	13,6	17,8	18,5	2,4	13,7	11,0	12,6
Велика рогата худоба на м'ясо	-42,3	-25,0	-38,4	-41,0	-24,1	-32,9	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,8	-24,8	-29,7	-43,5	-35,9	-17,9
Свині на м'ясо	-44,3	14,9	-9,2	-27,6	0,3	12,1	-7,8	-3,7	2,0	0,2	-7,8	-3,7	2,1	0,3	5,6	12,7
Вівці та кози на м'ясо	-46,4	-32,1	-34,3	-46,4	-38,6	-31,8	-29,5	-39,6	-40,0	-42,8	-29,4	-38,6	-41,8	-43,4	-52,2	-29,6
Птиця на м'ясо ¹	-33,2	24,9	12,1	-19,0	-11,3	-22,5	-4,4	-16,8	-7,2	-10,0	-4,9	-16,9	-7,4	-9,9	-15,4	-6,1
Яйця	10,6	23,5	-6,8	9,1	13,0	13,1	18,6	38,8	52,6	47,6	18,1	38,1	53,1	48,0	58,8	60,9
Вовна	-75,8	-72,8	-78,1	-80,6	-74,7	-79,4	-82,2	-70,6	-61,0	-72,7	-84,1	-72,4	-63,3	-72,8	-75,1	-61,9

¹ Без урахування результату від діяльності підприємств із повним циклом виробництва м'яса птиці, пов'язаної із забоем, підготовкою, виробництвом свіжого, охолодженого або замороженого м'яса.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

86. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах за основними організаційними формами суб'єктів економіки*

(%)

	Державні підприємства		Господарські товариства		Приватні підприємства (включаючи фермерські господарства)		Кооперативи	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Зерно	17,5	21,4	24,7	43,3	31,0	44,2	28,3	43,9
Насіння сояшнику	16,3	34,6	34,3	81,8	43,6	81,7	44,5	86,7
Цукрові буряки (фабричні)	6,0	-15,1	15,0	24,4	25,2	38,2	12,2	-13,1
Овочі відкритого ґрунту	46,4	3,6	14,1	53,7	18,8	43,3	-21,1	36,3
Картопля	55,1	-10,9	6,1	27,1	29,9	16,2	35,4	12,8
Плоди	-21,5	-6,2	74,2	50,7	2,3	85,1	2,7	-18,5
Виноград	-11,6	-4,0	46,2	64,9	76,1	89,7	-7,7	8,6
Молоко	5,3	0,5	11,5	9,6	20,2	19,9	-2,1	32,9
Велика рогата худоба на м'ясо	-44,5	-29,3	-36,8	-19,0	-30,0	-11,9	-39,2	-21,2
Свині на м'ясо	-33,3	-16,8	8,4	13,7	-0,3	13,6	-25,3	-10,9
Вівці та кози на м'ясо	-65,7	-52,9	-55,0	-26,0	-35,2	-16,4	-58,1	-44,2
Птиця на м'ясо	1,3	-18,5	-15,8	-6,7	-10,2	-0,8	-41,6	-39,9
Яйця	-27,6	-33,3	57,0	60,1	-5,3	45,4	-43,0	6,6
Вовна	-87,2	-81,1	-73,3	-65,6	-41,1	3,2	-69,0	-50,6

* Без урахування результату від діяльності підприємств із повним циклом виробництва м'яса птиці, пов'язаної із забоем, підготовкою, виробництвом свіжого, охолодженого або замороженого м'яса.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

87. Реалізація продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами

(тис. т)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Зернові культури	10726	19458	17814	13965	24763	31686	23662	28609	33669	38345	23035	27789	33116	37954	40220	45830
у тому числі																
пшениця	5364	10045	8460	7456	13194	15675	10398	12055	12573	13568	10062	11550	12253	13385	14918	17631
жито	437	479	372	222	377	580	389	208	337	311	389	208	337	310	261	188
кукурудза	1046	4030	3001	3049	4964	8179	7069	12322	16569	20378	7053	12192	16532	20322	19966	23311
ячмінь	2910	3857	4969	2576	5505	6086	4870	3343	3249	3173	4651	3122	3130	3091	4242	3832
овес	291	277	238	175	170	279	260	95	116	135	258	93	114	133	124	166
просо	174	118	80	49	67	117	115	83	118	95	114	82	116	93	83	95
гречка	157	135	113	106	119	150	105	112	122	121	105	112	122	120	110	85
рис	49	54	62	75	54	71	82	83	106	110	37	42	51	61	49	59
зернобобові	155	332	392	168	183	373	280	268	282	212	275	259	269	203	275	283
Олійні культури	2284	2612	4086	4434	5542	7239	7757	7907	10785	12186	7685	7818	10676	12071	13173	14631
Цукрові буряки (включаючи давальницьку сировину)	10971	10956	16431	13083	10543	6348	9767	11873	10817	5634	9767	11873	10817	5634	8998	5819
Картопля	85	117	117	175	257	306	291	349	438	460	289	346	434	457	543	391
Овочі	536	398	413	431	551	807	646	900	962	886	619	864	919	851	956	1044
Плоди та ягоди	209	169	124	170	191	181	231	230	284	342	184	193	227	267	1215	294
Виноград	299	148	105	133	182	207	165	188	192	260	117	140	152	206	179	154
Худоба та птиця (у живій вазі)	969	902	1087	1312	1342	1448	1587	1687	1736	1953	1477	1571	1617	1854	1957	1947
Молоко та молочні продукти	2684	2121	2017	1825	1834	1994	2004	2061	2360	2409	1977	2034	2334	2390	2506	2538
Яйця, млн шт	2644	5700	6674	6747	7729	8566	9416	10790	11156	11322	9012	10379	10804	11201	11735	8897
Вовна, т	1388	547	528	622	659	722	518	544	404	320	421	467	337	280	303	271

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

88. Посівні площі основних сільськогосподарських культур

(тис.га)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Уся посівна площа	27173	26044	25928	26060	27133	26990	26952	27670	27801	28329	26085	26846	27022	27373	27239	26902
Зернові культури	13646	15005	14515	15115	15636	15837	15090	15724	15449	16210	14412	15117	14885	15681	14801	14739
у тому числі																
пшениця	5619	6665	5583	6288	7116	6852	6451	6781	5772	6684	6081	6429	5455	6419	6061	6867
жито	669	624	374	350	467	468	286	284	303	284	286	283	302	284	187	152
ячмінь	3985	4500	5306	4975	4219	5122	4505	3787	3425	3359	4240	3578	3244	3167	3041	2825
овес	521	468	474	404	456	433	326	288	310	252	318	283	301	243	247	213
кукурудза	1364	1711	1777	2087	2516	2149	2709	3620	4625	4893	2704	3614	4618	4883	4691	4123
просо	437	141	136	122	153	119	95	169	191	98	94	166	186	94	103	112
гречка	574	426	398	352	302	273	225	311	300	189	225	311	300	189	140	133
рис	26	21	22	21	20	25	29	30	26	24	11	12	10	11	10	12
зернобобові	408	422	406	438	263	371	429	374	318	280	419	362	297	252	227	250
Технічні культури	4187	5260	6105	5920	6778	6545	7296	7441	7854	7869	7203	7310	7717	7723	8437	8350
у тому числі																
цукрові буряки (фабричні)	856	652	815	610	380	322	501	532	458	280	501	532	458	280	331	237
сояшник	2943	3743	3964	3604	4306	4232	4572	4739	5194	5051	4546	4684	5124	4970	5257	5105
ріпак	214	207	414	891	1412	1060	907	870	566	1017	889	849	557	1009	882	682
соя	65	438	751	671	558	644	1076	1134	1476	1370	1064	1119	1460	1357	1806	2158
льон-довгунець	23	25	14	13	7	2	1	2	2	2	1	2	2	2	2	2
Картопля і овоче-баштанні культури	2277	2041	2031	1997	1967	1950	1967	2028	2023	1961	1924	1986	1983	1921	1900	1823
у тому числі																
картопля	1629	1514	1464	1453	1413	1409	1408	1439	1440	1388	1386	1418	1419	1368	1348	1291
овочі відкритого ґрунту (без насінників)	538	465	469	451	458	451	462	498	494	483	444	479	477	465	463	440
Кормові культури	7063	3738	3277	3028	2752	2658	2599	2477	2475	2289	2546	2433	2437	2248	2101	1990
у тому числі																
кормові коренеплоди	285	294	277	275	259	247	244	236	230	224	244	235	229	223	216	213
кукурудза на силос і зелений корм	1920	774	675	629	518	485	473	445	497	393	470	443	494	391	346	309
однорічні трави	1765	891	717	614	567	585	583	531	499	469	557	511	482	448	408	393
багаторічні трави	2985	1702	1549	1459	1357	1289	1238	1207	1195	1152	1218	1188	1179	1137	1119	1027

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

89. Виробництво основних сільськогосподарських культур

(тис. т)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Зернові культури	24459	38016	34258	29295	53290	46028	39271	56747	46216	63051	37867	54816	45308	62285	63859	60126
у тому числі																
пшениця	10197	18699	13947	13938	25885	20886	16851	22324	15763	22279	16079	21151	15310	21928	24114	26532
жито	968	1054	584	563	1051	954	465	579	677	638	465	578	676	637	478	391
ячмінь	6872	8975	11341	5981	12612	11833	8485	9098	6936	7562	8015	8528	6681	7352	9046	8288
овес	881	791	690	544	944	731	459	506	630	467	450	497	619	461	613	489
кукурудза	3848	7167	6426	7421	11447	10486	11953	22838	20961	30950	11913	22789	20910	30862	28497	23328
просо	426	141	123	84	221	139	117	279	157	102	116	276	153	99	178	213
гречка	481	275	229	217	241	189	134	282	239	179	134	281	238	178	167	128
рис	90	93	100	108	101	143	148	170	160	145	51	67	60	64	51	63
зернобобові	652	758	747	357	550	622	592	491	473	372	581	472	447	352	481	502
Цукрові буряки (фабричні)	13199	15468	22421	16978	13438	10067	13749	18740	18439	10789	13749	18740	18439	10789	15734	10331
Соняшник	3457	4706	5324	4174	6526	6364	6772	8671	8387	11051	6735	8614	8313	10941	10134	11181
Ріпак	132	285	606	1047	2873	1873	1470	1437	1204	2352	1448	1412	1196	2335	2198	1738
Соя	64	613	890	723	813	1044	1680	2264	2410	2774	1646	2225	2373	2741	3882	3931
Льон-довгунець (волокно)	8	13	5	4	3	1	0	1	2	1	0	1	2	1	1	1
Картопля	19838	19462	19467	19102	19345	19666	18705	24248	23250	22259	18338	23781	22906	21852	23693	20839
Овочі	5821	7295	8058	6835	7965	8341	8122	9833	10017	9873	7724	9400	9625	9396	9638	9214
Кормові коренеллоди	6672	8015	7746	7525	8011	7534	6771	7429	6993	7244	6755	7414	6977	7233	6995	6187
Кукурудза на силос і зелений корм	24183	12509	10315	8739	9163	8597	7511	9994	8268	8507	7454	9955	8233	8454	7574	6843
Однорічні трави на сіно	647	942	962	799	902	866	953	936	917	953	930	906	900	934	1003	977
Багаторічні трави на сіно	2572	2969	2989	2758	3287	2903	3238	3443	3294	3424	3205	3415	3274	3397	3926	3124
Плоди та ягоди	1453	1690	1114	1470	1504	1618	1747	1896	2009	2295	1631	1797	1886	2168	1999	2153
Виноград	514	443	301	360	415	469	408	522	456	575	296	397	362	456	436	386

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

90. Виробництво основних сільськогосподарських культур за категоріями господарств

(тис. т)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Сільськогосподарські підприємства																
Зернові культури	19964	28791	25698	22848	42094	35842	29779	44219	36075	49659	28786	42829	33399	49058	49902	46507
Цукрові буряки (фабричні)	11594	12146	19042	14764	11796	9151	12663	17145	16838	9101	12663	17145	16838	9101	14599	9554
Соняшник	3025	3710	4156	3374	5289	5177	5586	7289	7131	9446	5553	7237	7062	9342	8682	9549
Картопля	277	239	275	389	437	518	483	752	757	660	477	742	750	654	759	456
Овочі	986	781	974	713	1109	1120	964	1541	1434	1159	932	1490	1388	1118	1341	1282
Плоди та ягоди	264	200	136	198	232	215	287	300	369	444	230	255	299	373	332	412
Виноград	360	258	155	235	282	310	260	337	293	384	154	218	205	271	241	206
Господарства населення																
Зернові культури	4495	9225	8560	6447	11196	10186	9492	12528	10141	13392	9081	11987	9909	13227	13957	13619
Цукрові буряки (фабричні)	1605	3322	3379	2214	1642	916	1086	1595	1601	1688	1086	1595	1601	1688	1135	777
Соняшник	432	996	1168	800	1237	1187	1186	1382	1256	1605	1182	1377	1251	1599	1452	1632
Картопля	19561	19223	19192	18713	19108	19148	18222	23496	22493	21599	17861	23039	22156	21198	22934	20383
Овочі	4835	6514	7084	6122	6856	7221	7158	8292	8583	8714	6792	7910	8237	8278	8297	7932
Плоди та ягоди	1189	1490	978	1272	1272	1403	1460	1596	1640	1851	1401	1542	1587	1795	1667	1741
Виноград	154	185	146	125	133	159	148	185	163	191	142	179	157	185	195	180

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

91. Урожайність основних сільськогосподарських культур

(з 1 га, ц)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Зернові культури	19,4	26,0	24,1	21,8	34,6	29,8	26,9	37,0	31,2	39,9	27,2	37,2	31,8	40,6	43,7	41,1
у тому числі																
пшениця	19,8	28,5	25,3	23,4	36,7	30,9	26,8	33,5	28,0	33,9	27,2	33,5	28,7	34,7	40,1	38,8
жито	15,2	17,3	16,2	16,7	22,9	20,7	16,7	20,7	22,7	22,8	16,7	20,7	22,7	22,8	25,8	25,9
ячмінь	18,6	20,6	21,7	14,6	30,3	23,7	19,7	24,7	21,1	23,4	19,7	24,5	21,4	24,0	30,1	29,5
овес	18,3	17,6	15,6	15,3	21,2	17,6	14,8	18,1	20,9	19,4	14,8	18,1	21,1	19,7	25,1	23,2
кукурудза	30,1	43,2	37,4	39,0	46,9	50,2	45,1	64,4	47,9	64,1	45,1	64,4	47,9	64,1	61,6	57,1
просо	11,6	11,7	10,8	9,2	15,6	13,6	13,7	17,8	10,3	13,1	13,7	17,9	10,4	13,2	18,0	18,9
гречка	9,1	6,9	6,4	7,0	8,5	7,4	6,7	9,9	8,7	10,6	6,7	9,9	8,7	10,6	12,2	10,0
рис	35,6	43,4	46,0	51,1	50,9	58,3	50,5	57,3	62,1	60,0	46,3	57,4	58,4	59,9	50,0	53,4
зернобобові	17,0	18,9	19,2	11,4	21,4	17,5	15,1	14,6	15,6	14,5	15,2	14,5	15,9	15,2	21,4	20,4
Цукрові буряки (фабричні)	177	248	285	294	356	315	279	363	411	399	280	363	411	399	477	436
Соняшник	12,2	12,8	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4	16,5	21,7	15,0	18,5	16,6	21,9	19,4	21,6
Ріпак	8,4	14,6	15,7	13,1	20,8	18,5	17,0	17,3	22,0	23,6	17,1	17,4	22,1	23,6	25,4	25,9
Соя	10,6	14,5	12,4	12,4	15,1	16,8	16,2	20,4	17,1	20,5	16,1	20,3	17,0	20,5	21,6	18,4
Льон-довгунець (волокно)	4,2	5,4	5,1	3,3	5,1	6,5	4,0	5,9	8,6	7,3	4,0	5,9	8,6	7,3	6,3	8,9
Картопля	122	128	133	131	139	139	132	168	161	160	132	168	161	160	176	161
Овочі	112	157	171	152	174	183	174	195	199	200	174	196	201	200	208	206
Кормові коренеплоди	238	273	279	273	309	303	276	313	302	321	276	313	302	322	323	289
Кукурудза на силос і зелений корм	131	163	155	142	179	178	160	225	168	215	160	226	168	216	219	222
Однорічні трави на сіно	22,4	27,5	30,0	27,8	31,1	30,6	32,0	34,1	31,6	33,7	32,7	34,6	32,1	34,3	38,2	36,6
Багаторічні трави на сіно	20,6	29,7	31,7	30,1	35,3	32,2	35,8	38,0	36,5	38,3	36,0	38,2	36,7	38,5	45,7	38,1
Плоди та ягоди	38,4	63,7	45,0	61,7	64,4	70,7	78,2	84,9	89,9	103,5	77,8	85,5	89,7	103,3	95,2	104,5
Виноград	51,7	54,9	39,7	50,5	58,6	66,0	60,3	75,5	67,2	85,8	67,6	86,0	79,2	99,6	98,6	92,3

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

92. Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств

(на кінець року; тис. голів)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Господарства усіх категорій																
Велика рогата худоба	9424	6514	6175	5491	5079	4827	4494	4426	4646	4534	4351	4290	4506	4398	3884	3750
у тому числі корови	4958	3635	3347	3096	2856	2737	2631	2582	2554	2509	2557	2511	2488	2443	2263	2167
Свині	7652	7053	8055	7020	6526	7577	7960	7373	7577	7922	7775	7204	7418	7765	7351	7079
Вівці та кози	1875	1630	1617	1679	1727	1833	1732	1739	1738	1735	1418	1451	1491	1500	1371	1325
у тому числі вівці	963	872	925	1034	1096	1197	1101	1093	1073	1067	816	833	854	859	786	744
Птиця всіх видів, млн голів	123,7	162,0	166,5	169,3	177,6	191,4	203,8	200,8	214,1	230,3	191,5	189,0	206,9	220,6	213,3	204,0
Сільськогосподарські підприємства																
Велика рогата худоба	5037	2492	2294	1927	1720	1627	1526	1511	1507	1437	1499	1485	1483	1418	1310	1270
у тому числі корови	1851	866	764	679	624	605	589	584	575	565	581	576	570	560	529	505
Свині	2414	2602	3257	2870	2731	3308	3625	3319	3557	3879	3536	3235	3475	3793	3733	3704
Вівці та кози	413	271	283	301	300	316	299	290	265	248	265	260	245	233	205	187
у тому числі вівці	412	269	281	298	298	313	295	286	260	244	262	256	240	228	201	181
Птиця всіх видів, млн голів	25,3	66,6	72,2	80,1	88,0	100,4	110,5	105,7	117,9	132,1	103,3	98,9	115,6	127,2	122,1	112,0
Господарства населення																
Велика рогата худоба	4387	4022	3881	3564	3359	3200	2968	2915	3139	3097	2852	2805	3023	2980	2574	2480
у тому числі корови	3107	2769	2583	2417	2232	2132	2042	1998	1979	1944	1976	1935	1918	1883	1734	1662
Свині	5238	4451	4798	4150	3795	4269	4335	4054	4020	4043	4239	3969	3943	3972	3618	3375
Вівці та кози	1462	1359	1334	1378	1427	1517	1433	1449	1473	1487	1153	1191	1246	1267	1166	1138
у тому числі вівці	551	603	644	736	798	884	806	807	813	823	554	577	614	631	585	563
Птиця всіх видів, млн голів	98,4	95,4	94,3	89,2	89,6	91,0	93,3	95,1	96,2	98,2	88,2	90,1	91,3	93,4	91,2	92,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

93. Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Господарства усіх категорій																
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	1663	1597	1723	1912	1906	1917	2059	2144	2210	2389	1914	1996	2063	2260	2360	2323
у тому числі																
яловичина і телятина	754	562	567	546	480	454	428	399	388	428	405	381	374	412	413	384
свинина	676	494	526	635	590	526	631	704	701	748	597	665	664	712	743	760
м'ясо птиці	193	497	589	689	794	894	954	995	1075	1168	873	911	986	1096	1165	1144
Молоко, млн т	12,7	13,7	13,3	12,3	11,8	11,6	11,2	11,1	11,4	11,5	10,9	10,7	11,1	11,2	11,1	10,6
Яйця, млн шт.	8809	13046	14235	14063	14957	15908	17052	18690	19110	19615	16242	17897	18364	19094	19587	16783
Вовна, тис. т	3,4	3,2	3,3	3,4	3,7	4,1	4,2	3,9	3,7	3,5	2,8	2,7	2,7	2,6	2,6	2,3
Сільськогосподарські підприємства																
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	438	588	736	919	980	1034	1134	1215	1271	1441	1050	1127	1181	1366	1452	1464
у тому числі																
яловичина і телятина	305	154	159	167	131	114	105	97	97	111	100	93	94	107	99	94
свинина	91	111	162	222	211	207	256	305	304	362	248	296	294	353	377	400
м'ясо птиці	36	320	413	527	635	711	772	811	868	966	701	736	791	904	975	968
Молоко, млн т	3,7	2,6	2,5	2,2	2,1	2,2	2,2	2,2	2,5	2,6	2,2	2,2	2,5	2,6	2,6	2,7
Яйця, млн шт.	2977	6458	7633	7605	8471	9258	10249	11738	11977	12234	9817	11311	11603	12094	12536	9762
Вовна, тис. т	1,3	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3
Господарства населення																
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	1225	1009	987	993	926	883	925	929	939	948	864	869	882	894	908	859
у тому числі																
яловичина і телятина	449	408	408	379	349	340	323	302	291	317	305	288	280	305	314	290
свинина	585	383	364	413	379	319	375	399	397	386	349	369	370	359	366	360
м'ясо птиці	157	177	176	162	159	183	182	184	207	202	172	175	195	192	190	176
Молоко, млн т	9,0	11,1	10,8	10,1	9,7	9,4	9,0	8,9	8,9	8,9	8,7	8,5	8,6	8,6	8,5	7,9
Яйця, млн шт.	5832	6588	6602	6458	6486	6650	6803	6952	7133	7381	6425	6586	6761	7000	7051	7021
Вовна, тис. т	2,1	2,5	2,6	2,7	2,9	3,3	3,5	3,2	3,2	3,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

94. Продуктивність худоби і птиці

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Середній річний удій молока від однієї корови, кг																
Господарства усіх категорій	2359	3487	3652	3665	3793	4049	4082	4174	4361	4446	4096	4177	4372	4455	4508	4644
Сільськогосподарські підприємства	1588	2952	3083	3131	3366	3893	3975	4109	4676	4827	3981	4111	4686	4833	5027	5352
Господарства населення	2960	3643	3815	3804	3903	4090	4110	4192	4276	4343	4127	4195	4285	4351	4363	4437
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг																
Господарства усіх категорій	3,0	3,5	3,6	3,6	3,5	3,6	3,4	3,4	3,3	3,2	3,1	3,2	3,0	3,2	3,0	2,9
Сільськогосподарські підприємства	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,8	2,3	2,2	1,9	1,8	2,2	2,1	1,9	1,8	1,6	1,7
Господарства населення	3,8	3,8	4,0	4,0	3,8	3,9	3,8	3,8	3,8	3,6	3,6	3,7	3,6	3,6	3,5	3,3
Середня річна несучість курей-несучок																
Сільськогосподарські підприємства	213	274	271	275	278	280	281	286	293	289	282	286	292	289	276	252

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

БУДІВНИЦТВО

95. Індекси будівельної продукції за видами

(до попереднього року, %)

	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Будівництво	118,6	91,7	88,9	120,0	92,7	89,0	79,6	87,7
Будівлі	114,6	93,5	95,6	114,9	93,9	96,6	79,6	91,9
житлові	101,0	92,4	110,4	101,7	93,5	111,3	103,5	98,9
нежитлові	122,0	94,0	89,0	122,1	94,1	90,0	66,3	85,8
Інженерні споруди	122,1	90,2	83,3	124,4	91,7	82,8	79,7	83,7

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

96. Індеси будівельної продукції по регіонах*

(до попереднього року; %)

	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	120,0	92,7	89,0	79,6	87,7
Автономна Республіка Крим	x	x	x	x	x
Вінницька	124,4	95,5	87,7	72,8	104,8
Волинська	127,5	96,7	91,6	86,7	133,8
Дніпропетровська	122,2	94,5	96,4	87,6	91,0
Донецька	144,2	94,5	77,6	50,5	41,5
Житомирська	128,6	85,8	82,8	83,8	87,7
Закарпатська	105,4	77,5	105,4	88,2	115,2
Запорізька	104,5	106,0	80,9	79,5	97,6
Івано-Франківська	128,9	95,6	118,3	69,1	106,3
Київська	147,7	88,7	102,7	63,3	99,7
Кіровоградська	129,7	95,1	88,2	77,0	104,7
Луганська	103,3	92,1	91,0	46,7	49,2
Львівська	105,3	81,5	93,4	89,6	120,1
Миколаївська	98,1	82,5	68,9	91,4	122,7
Одеська	108,2	99,9	113,3	94,9	80,2
Полтавська	106,5	98,6	89,7	99,9	84,6
Рівненська	78,0	145,8	78,1	107,1	64,7
Сумська	112,8	109,6	96,4	90,6	89,3
Тернопільська	80,1	92,2	93,5	102,7	95,9
Харківська	106,5	96,7	87,0	89,6	102,5
Херсонська	110,5	85,4	113,9	72,6	93,8
Хмельницька	113,9	90,7	111,5	91,2	108,9
Черкаська	111,4	77,9	122,6	69,5	95,4
Чернівецька	102,8	121,8	84,8	83,4	89,0
Чернігівська	120,6	94,2	84,0	134,8	64,7
м. Київ	131,3	85,2	82,6	80,4	86,2
м. Севастополь	x	x	x	x	x

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

97. Прийняття в експлуатацію житла по регіонах¹

(тис. м² загальної площі)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	5558	7816	8628	10244	10496	6400	9339	9410	10750	11217	х	х
Україна*	х	х	х	х	х	х	8604	8685	9770	9949	9741	11044
Автономна Республіка Крим	179	283	370	522	416	387	535	504	733	963	х	х
Вінницька	141	350	379	396	362	172	292	321	322	352	288	391
Волинська	126	155	172	180	195	139	175	200	304	225	228	329
Дніпропетровська	431	375	402	422	438	170	226	235	267	306	205	340
Донецька	344	329	382	371	437	173	293	289	346	416	191	43
Житомирська	118	192	201	221	247	89	201	162	174	175	118	213
Закарпатська	213	232	293	351	393	169	293	326	366	380	395	442
Запорізька	131	159	139	220	217	101	144	62	194	180	112	101
Івано-Франківська	217	332	392	455	517	381	600	580	533	631	909	856
Київська	337	635	705	857	1164	680	1184	1050	1167	1515	1727	1864
Кіровоградська	78	108	105	121	129	66	98	76	130	109	57	117
Луганська	181	253	228	259	249	35	147	116	177	178	55	22
Львівська	372	499	483	670	780	392	642	723	732	675	954	1165
Миколаївська	101	123	139	153	161	86	133	119	120	122	105	168
Одеська	268	450	663	793	847	537	640	793	770	637	891	632
Полтавська	169	210	224	278	261	156	246	175	177	198	174	266
Рівненська	107	145	234	254	173	98	207	229	239	270	279	361
Сумська	110	143	143	185	199	139	182	185	196	143	137	157
Тернопільська	149	245	204	304	304	146	288	289	409	395	239	480
Харківська	249	367	422	538	223	428	416	335	380	392	281	384
Херсонська	128	163	162	188	230	75	182	135	176	190	121	113
Хмельницька	168	287	265	310	308	266	362	298	359	290	351	469
Черкаська	109	161	178	204	163	145	187	111	131	130	127	193
Чернівецька	116	201	226	305	365	165	294	217	407	341	235	382
Чернігівська	95	153	125	186	204	105	160	158	191	191	120	190
м.Київ	859	1201	1301	1401	1431	948	1012	1501	1503	1509	1442	1366
м.Севастополь	62	65	91	100	83	152	200	221	247	304	х	х

¹Починаючи з 2010 р. – з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до порядків (накази Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2015 р. № 79, від 19.03.2013 р. № 95 та від 24.06.2011 р. № 91) та Тимчасового порядку (постанова КМУ від 09.09.2009 р. № 1035).

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

98. Обсяг прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 1000 осіб населення по регіонах¹

(м² загальної площі)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	113	167	185	221	228	140	204	207	237	248	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	198	201	227	232	227	259
Автономна Республіка Крим	86	143	188	266	212	198	274	258	375	492	x	x
Вінницька	78	205	225	237	218	104	178	197	199	218	179	245
Волинська	119	149	166	174	189	134	170	193	293	217	220	316
Дніпропетровська	117	108	117	124	130	51	68	71	81	93	62	104
Донецька	70	71	83	82	97	39	66	66	79	96	44	10
Житомирська	83	144	152	168	190	69	157	127	137	138	94	170
Закарпатська	167	187	236	283	317	136	236	262	293	303	315	352
Запорізька	66	85	75	120	119	56	80	34	109	101	63	58
Івано-Франківська	150	239	283	330	375	276	436	421	386	458	659	621
Київська	186	360	402	493	674	396	691	613	681	882	1003	1081
Кіровоградська	68	101	100	116	125	65	97	76	131	111	58	121
Луганська	69	104	95	110	107	15	64	51	78	79	25	10
Львівська	138	195	189	263	307	155	254	286	290	268	379	463
Миколаївська	78	101	115	127	134	72	112	101	102	104	90	145
Одеська	108	188	278	333	356	226	269	334	324	267	373	265
Полтавська	102	135	145	182	173	104	166	118	121	136	120	185
Рівненська	90	125	203	221	150	85	180	198	207	233	240	311
Сумська	83	116	118	154	167	118	156	161	171	126	121	141
Тернопільська	129	220	185	277	279	134	266	268	380	369	224	451
Харківська	85	130	150	193	80	155	152	123	139	144	104	142
Херсонська	105	144	144	169	209	69	167	124	163	177	113	106
Хмельницька	116	209	194	229	230	199	272	226	273	222	270	362
Черкаська	76	120	133	155	125	112	145	87	103	103	102	155
Чернівецька	125	222	249	338	405	183	326	241	450	376	259	422
Чернігівська	74	131	108	164	182	95	146	145	178	179	114	183
м.Київ	330	455	488	521	528	347	368	543	539	536	508	478
м.Севастополь	161	173	241	265	218	403	529	583	648	796	x	x

¹Починаючи з 2010 р. з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до порядків, затверджених наказами Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2015 р. № 79, від 19.03.2013 р. № 95 та від 24.06.2011 р. № 91, та Тимчасового порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.09.2009 р. № 1035.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

99. Прийняття в експлуатацію окремих виробничих потужностей

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Електростанції, тис. кВт	11,7	345,5	1353,9	1151,0	475,3	16,8	344,4	324,1	601,3	623,4	341,9	137,9	547,3	615,4	1012,3	33,4
Лінії електропередачі, км, напругою																
35 кВ і вище	138	131	118	394	112	22	50	80	127	56	50	68	127	56	80	91
6–20 кВ	447	191	139	162	286	169	173	93	89	61	173	93	89	61	62	35
0,4 кВ	1123	1046	1002	1117	1126	307	263	193	156	194	259	191	155	194	153	81
Трансформаторні понижуючі підстанції напругою 35 кВ і вище, тис. кВ·А	190,8	275,3	21,3	792,3	110,2	373,2	284,1	1251,0	206,6	1376,6	284,1	1045,0	206,1	1376,2	185,2	95,2
Магістральні газопроводи і відводи від них, км	355	403	302	186	102	28	91	147	149	74	70	66	66	39	34	22
Свердловини, шт																
нафтові	48	42	30	47	24	24	16	15	5	11	16	15	5	11	4	13
газові	88	63	57	60	54	41	36	38	31	36	36	38	31	36	5	1
Потужності з виробництва																
збірних залізобетонних конструкцій і виробів, тис. м ³	–	3,5	12,0	0,3	222,0	–	–	11085,0	0,2	1,2	–	11085,0	0,2	1,2	962,7	–
цегли будівельної, ум. цегли	15,5	22,0	43,5	–	87,0	–	3,0	81,0	12,0	33,0	3,0	81,0	12,0	33,0	30,0	–
лаків та фарби, тис. т	4,0	6,1	0,5	25,7	0,4	–	–	–	17,0	0,2	–	–	17,0	0,2	10,8	–
м'яса, тис. т за рік ¹	31,1	20,4	36,0	13,7	84,4	33,9	17,0	43,0	92,5	84,6	17,0	43,0	92,5	84,6	10,0	2,1
продукції з незбираного молока, тис. т за рік ¹	37,1	7,1	16,4	13,4	5,6	54,6	14,7	7,7	122,1	–	14,7	7,7	122,1	–	0,3	–
сиру, тис. т за рік ¹	5,0	1,2	20,3	5,3	25,9	14,3	20,8	7,7	8,3	0,7	20,8	7,7	8,3	0,7	2,0	0,4
олії, тис. т за рік ²	1072,7	503,4	21,9	75,1	1152,2	271,3	1096,9	539,5	626,6	1296,1	1096,9	539,5	626,6	1296,1	1422,2	763,4
плодоовочевих консервів, млн ум. банок	11,5	11,0	–	6,1	10,1	–	11,0	20,8	0,5	0,1	11,0	20,8	0,5	0,1	–	–
Автомобільні дороги загального користування з твердим покриттям, км	194	101	100	159	111	20	8	93	102	7	8	93	102	7	–	0,5

¹ У 2000 р. – т за зміну.

² У 2000 р. – т переробки олієнасіння за добу.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

КАПІТАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ

100. Капітальні інвестиції за видами активів

(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	189060,6	259932,3	295691,9	267728,0	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4
інвестиції у матеріальні активи	182075,8	250501,6	285146,3	257143,5	173662,8	231910,2	264853,7	239393,6	212035,1	254730,9
житлові будівлі	28733,9	29557,5	38549,0	41567,3	25753,7	26582,3	34256,0	36128,9	33177,0	45609,8
нежитлові будівлі	38912,3	51324,7	56811,3	47907,5	37156,6	49113,5	54772,7	45252,3	40859,7	43330,9
інженерні споруди	40756,7	67692,5	64848,9	58769,3	39062,6	57935,2	61380,3	51844,2	46599,3	50948,7
машини, обладнання та інвентар	55182,6	73167,0	85938,0	80970,6	54059,2	71771,4	77015,4	79032,9	68948,8	84423,2
транспортні засоби	11398,7	18924,9	28195,5	16602,3	11025,3	17014,0	27015,9	16246,8	13830,4	19650,0
земля	1291,9	2311,0	1803,6	1170,7	1182,2	2270,1	1755,4	1018,6	999,3	1441,8
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	2011,3	3070,4	1942,9	2456,1	1797,2	2889,9	1780,1	2358,4	2034,2	2762,6
інші матеріальні активи	3786,4	4453,6	7057,1	7699,7	3626,0	4333,8	6877,9	7511,5	5586,4	6563,9
інвестиції у нематеріальні активи	6984,8	9430,7	8545,6	10584,5	6912,7	9375,8	8402,3	10479,8	7384,8	18385,5
з них										
програми забезпечення та бази даних	2826,0	3274,3	3427,3	3508,7	2802,4	4101,9	3409,1	3477,6	3207,3	4908,4
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцен- зії, концесії тощо	3070,2	4121,2	3678,0	5674,6	3044,0	3254,0	3655,9	5631,5	2974,3	12457,8

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

101. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування

(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	189060,6	259932,3	293691,9	267728,0	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4
у тому числі за рахунок										
коштів державного бюджету	10952,2	18394,6	17141,2	6497,8	10223,3	17376,7	16288,3	6174,9	2738,7	6919,5
коштів місцевих бюджетів	6367,7	8801,3	9149,2	7219,2	5730,8	7746,9	8555,7	6796,8	5918,2	14260,0
власних коштів підприємств та організацій	114963,6	152279,1	175423,9	170675,6	111371,0	147569,6	171176,5	165786,7	154629,5	184351,3
кредитів банків та інших позик	23336,2	42324,4	50104,9	40878,3	22888,1	36651,9	39724,7	34734,7	21739,3	20740,1
коштів іноземних інвесторів	4067,7	7196,1	5040,6	4881,2	3723,9	5038,9	4904,3	4271,3	5639,8	8185,4
коштів населення на будівництво житла	20830,2	19572,9	25626,1	28345,0	18885,9	17589,2	22575,5	24072,3	22064,2	31985,4
інших джерел фінансування	8543,0	11363,9	11206,0	9230,9	7752,5	9312,8	10031,0	8036,7	6690,2	6674,7

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

102. Капітальні інвестиції по регіонах

(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	189060,6	259932,3	293691,9	267728,0	x	x
Україна*	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4
Автономна Республіка Крим	6926,5	16911,2	18331,6	15453,1	x	x
Вінницька	3544,7	5081,0	5824,1	6109,5	5674,6	7373,0
Волинська	1767,0	2577,1	3254,4	3327,1	3389,7	6166,8
Дніпропетровська	16016,9	22116,0	22509,2	21290,1	20356,5	25919,9
Донецька	14993,9	26802,1	31721,9	27912,4	13155,3	8304,3
Житомирська	2011,5	2519,8	2892,5	3005,5	2904,9	4044,4
Закарпатська	2205,4	3051,9	2736,1	2645,8	2638,7	3778,4
Запорізька	7963,7	6676,5	7204,4	6838,8	7034,5	7794,3
Івано-Франківська	4378,7	4256,2	5166,9	4797,2	6837,5	9609,3
Київська	11331,4	17672,9	20366,8	20696,6	19653,5	24359,1
Кіровоградська	2123,1	3993,2	4576,2	3224,0	3122,4	4057,1
Луганська	5646,0	6979,7	8222,6	11369,3	5222,6	2060,1
Львівська	8830,2	12114,0	11173,3	9816,7	9555,0	13386,5
Миколаївська	4422,2	4297,8	4696,0	5008,7	3771,4	5989,9
Одеська	9723,8	9347,3	14631,2	11872,2	9361,3	9983,5
Полтавська	6289,4	7859,4	10217,4	9536,3	8827,8	8337,9
Рівненська	1937,1	2565,8	2770,9	2837,3	2804,6	4334,2
Сумська	2187,6	3022,1	2871,2	2721,3	2798,1	3663,0
Тернопільська	2138,4	2524,2	3374,8	2976,2	2590,0	3827,5
Харківська	8063,4	13035,0	14759,2	9292,6	8032,3	11246,7
Херсонська	1890,6	2688,1	2435,7	2124,8	2208,1	3107,4
Хмельницька	2947,6	3546,8	3489,3	3637,6	4078,3	6809,3
Черкаська	2831,4	3225,3	3781,0	3413,3	3262,1	4485,8
Чернівецька	1714,7	1794,3	2229,3	2257,4	1686,9	2789,2
Чернігівська	1890,9	2397,0	2737,3	2842,0	2621,2	3550,2
м. Київ	53725,8	71142,4	79614,2	70320,6	67832,6	88138,6
м. Севастополь	1558,7	1735,2	2104,4	2401,6	x	x

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

103. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	189060,6	259932,3	293691,9	267728,0	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4
Сільське, лісове та рибне господарство	11567,5	17039,0	19411,0	19039,0	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	30154,7
Сільське господарство, мисливство та нацання пов'язаних із ними послуг	11311,3	16702,7	19085,7	18639,7	10817,7	16140,9	18564,2	18175,0	18388,1	29309,8
Лісове господарство та лісозаготівлі	183,0	286,9	282,3	385,6	177,8	283,1	281,4	383,4	381,0	788,5
Рибне господарство	73,2	49,5	43,0	33,7	67,1	42,0	38,1	29,0	26,6	56,4
Промисловість	56725,3	89146,3	103472,6	105593,7	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0
Будівництво	32790,3	34855,0	44894,9	46317,8	29767,0	31990,8	40760,3	40796,2	36056,7	43463,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18867,5	24389,8	24800,7	22379,5	18550,4	24067,9	24531,6	22190,3	20715,7	20662,9
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	1432,3	2747,6	1114,6	991,0	1404,1	2709,8	1104,7	964,9	961,5	1469,0
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	12158,4	15068,0	17706,4	15322,3	11996,0	14872,6	17514,4	15251,5	13245,2	13535,7
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	5276,8	6574,2	5979,7	6066,2	5150,3	6485,5	5912,5	5973,9	6509,0	5658,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19591,7	25976,6	32807,9	18833,3	19322,4	25498,2	32413,0	18472,6	15498,2	18704,0
Наземний і трубопровідний транспорт	6770,7	9051,0	15144,3	4601,4	6725,5	8837,8	15076,9	4535,1	3916,2	8120,1
Водний транспорт	178,5	149,3	117,3	132,6	152,4	130,1	98,7	116,2	204,8	302,5
Авіаційний транспорт	616,9	853,4	775,4	540,5	614,9	841,0	774,3	536,1	410,2	647,8
Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	11901,0	15771,7	16385,4	13347,3	11705,1	15538,2	16077,6	13073,7	10837,0	9529,4
Поштова та кур'єрська діяльність	124,6	151,2	385,5	211,5	124,5	151,1	385,5	211,5	130,0	104,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	1670,9	2224,9	2856,3	2476,8	1033,2	1572,7	2264,9	1476,8	1482,0	1393,1
Тимчасове розміщування	1290,5	1649,0	2117,0	1858,3	679,1	1010,8	1534,7	872,2	867,1	890,1
Діяльність із забезпечення стравами та напоями	380,4	575,9	739,3	618,5	354,1	561,9	730,2	604,6	614,9	503,0
Інформація та телекомунікації	8654,4	9753,1	10188,9	9923,3	8625,8	9730,0	10167,7	9864,0	8175,1	22975,0
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	1934,8	2646,6	2782,1	2397,3	1923,8	2643,0	2775,0	2354,1	1840,8	2304,3

Телекомунікації (електрозов'язок)	6366,0	6518,4	6781,5	6886,4	6354,5	6506,8	6771,6	6875,4	5664,0	19536,4
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	353,6	588,0	625,3	639,6	347,5	580,2	621,2	634,5	670,3	1134,3
Фінансова та страхова діяльність	5883,0	6033,2	7369,4	6683,1	5861,5	5972,3	7353,3	6646,8	6214,5	6448,0
Операції з нерухомим майном	10263,9	15265,4	12773,6	14024,8	9861,0	14598,9	12368,6	13550,4	11230,2	11899,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	5647,9	11443,6	9245,4	3824,7	4991,7	10491,9	9021,3	3621,3	2921,5	4065,2
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку, архітектури та інжинірингу, технічні випробування та дослідження, діяльність головних управлінь (хед-офісів)	4750,0	10007,2	7787,9	2833,9	4135,4	9069,0	7588,4	2669,6	2314,8	3244,4
Наукові дослідження та розробки	578,2	724,8	568,6	602,6	549,7	717,9	548,8	599,2	375,4	518,2
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність, ветеринарна діяльність	319,7	711,7	888,9	388,2	306,6	705,0	884,1	352,5	231,3	302,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3170,9	4142,7	5252,8	4313,8	2973,8	3928,8	4973,9	4013,9	3565,1	6535,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	8323,8	12297,7	12698,9	8217,0	7769,9	11437,6	11692,8	7546,2	5808,0	13942,4
Освіта	1935,1	2223,9	1502,7	1053,9	1818,4	2090,7	1463,5	1030,5	820,9	1540,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2295,0	2424,7	3111,1	2156,7	1920,1	2113,2	2707,2	1746,2	1223,9	2367,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1004,4	1520,1	2845,8	2640,2	976,7	1437,3	2598,0	2544,5	508,7	1044,3
Надання інших видів послуг	669,0	1196,2	459,9	230,5	656,6	1163,9	457,8	212,2	161,7	265,6

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

104. Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності

(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Промисловість	56725,3	89146,3	103472,6	105593,7	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	15727,8	24252,6	31528,2	22863,2	15261,1	22097,7	22293,5	21624,8	20010,6	18466,3
Переробна промисловість	30578,8	42741,6	43031,4	46240,0	30151,9	42161,3	42276,8	44717,9	42474,4	46219,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8664,6	12254,6	13557,6	15275,3	8510,2	12061,5	13279,7	14941,3	13486,7	13548,5
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри виробів з шкіри та інших матеріалів	492,2	542,9	372,0	483,3	479,9	539,4	371,6	481,5	623,0	987,0
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	1391,8	3602,1	2263,6	2444,0	1387,1	3596,4	2258,4	2433,9	2011,8	4031,1
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1418,5	1602,5	1239,9	674,7	1418,4	1602,5	1237,5	674,6	534,2	579,6
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2492,0	2838,9	3586,3	3592,7	2440,6	2767,7	3436,6	2653,6	2174,6	1679,7
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	566,0	802,5	824,3	1073,0	565,7	802,5	824,2	1073,0	1413,2	1622,8
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	3856,3	4379,1	3884,5	4281,3	3801,7	4241,3	3790,0	4231,7	3989,0	3817,7
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування	6718,5	9809,7	9281,7	10898,3	6695,4	9787,0	9227,8	10875,0	11833,6	12470,0
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	235,3	414,7	507,8	208,5	227,9	408,7	501,0	194,5	224,5	420,8
Виробництво електричного устаткування	669,2	641,7	684,7	1012,6	663,5	632,7	673,4	1000,3	601,7	584,8
Виробництво машин та устаткування не віднесених до інших груп устаткування	1621,3	2223,9	2852,8	2175,4	1581,7	2162,2	2781,5	2132,1	2020,8	1945,4
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	1723,9	2473,7	2882,3	3202,2	1680,2	2422,7	2815,4	3122,9	2627,7	3332,1
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	729,2	1155,3	1093,9	918,7	699,6	1136,7	1079,7	903,5	933,6	1199,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	9680,7	21136,0	27134,0	34490,2	9279,9	13475,1	25381,8	29309,5	22895,0	21347,2
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	738,0	1016,1	1779,0	2000,3	691,5	991,7	1646,3	1921,9	862,0	1623,4

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

105. Індекси капітальних інвестицій за видами промислової діяльності

(до попереднього року; %)

	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Промисловість	141,6	107,5	100,3	125,5	107,3	109,1	74,3	80,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	140,3	129,7	67,8	131,6	96,4	92,9	73,4	73,9
Переробна промисловість	124,6	95,6	107,7	124,4	94,7	109,9	79,0	86,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	137,3	96,6	112,8	137,3	94,9	115,5	78,3	73,9
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри виробів з шкіри та інших матеріалів	103,3	86,6	101,7	104,1	86,2	103,9	105,5	135,9
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	241,5	52,5	138,6	241,3	52,5	141,1	62,0	150,0
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	93,7	74,1	51,5	94,1	74,0	52,3	74,3	90,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	90,4	96,2	99,2	89,7	92,8	100,0	68,7	72,3
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	88,2	135,1	115,6	88,3	133,2	118,3	119,7	91,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	85,9	101,7	103,1	83,9	101,3	107,5	76,2	83,1
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування	125,3	95,9	114,9	125,3	96,0	116,5	89,9	83,5
Виробництво ком'ютерів, електронної та оптичної продукції	146,1	69,7	96,6	147,8	69,9	98,0	80,7	130,7
Виробництво електричного устаткування	100,6	126,0	96,1	99,7	126,9	97,1	66,3	99,3
Виробництво машин та устаткування не віднесених до інших групівань	125,6	123,8	80,7	125,0	124,0	82,4	72,6	74,1
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	152,7	115,2	105,4	153,1	114,0	106,7	70,4	107,2
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	157,2	98,2	119,3	160,6	97,3	120,8	54,8	94,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	194,0	102,5	131,5	118,8	162,0	122,9	70,3	72,3
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	132,8	163,4	133,8	137,1	167,4	131,8	34,7	123,2

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

106. Індекси капітальних інвестицій за видами економічної діяльності

(до попереднього року; %)

	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	118,8	108,5	88,9	114,2	108,3	92,1	75,9	98,3
Сільське, лісове та рибне господарство	133,7	112,8	100,1	135,4	112,6	102,0	84,6	127,1
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	134,1	113,2	99,6	135,9	112,9	101,5	84,6	126,1
Лісове господарство та лісозаготівлі	145,3	86,4	141,6	144,7	88,3	142,9	87,9	166,1
Рибне господарство	34,4	188,8	72,0	32,4	199,7	70,1	48,5	248,5
Промисловість	141,6	107,5	100,3	125,5	107,3	109,1	74,3	80,1
Будівництво	91,0	117,9	95,7	92,5	116,4	94,6	80,7	96,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	105,6	113,7	92,8	105,6	112,6	95,2	73,9	75,7
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	175,5	50,3	77,9	175,8	50,6	77,1	79,3	122,8
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	99,4	129,5	95,5	99,1	128,4	98,1	68,3	72,4
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	104,2	102,5	88,2	104,3	101,0	90,6	90,5	76,8
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	114,7	115,3	56,8	113,8	116,4	57,1	72,2	93,0
Наземний і трубопровідний транспорт	114,3	152,3	38,1	112,8	156,4	37,7	59,5	166,7
Водний транспорт	169,6	156,1	79,0	340,3	175,1	88,9	169,5	129,3
Авіаційний транспорт	119,1	108,4	70,4	117,4	110,8	71,3	49,7	166,5
Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	114,5	93,9	72,5	113,8	93,1	73,9	78,9	64,2
Поштова та кур'єрська діяльність	112,8	252,1	54,0	111,8	250,1	55,6	49,8	56,8
Тимчасове розміщування й організація харчування	121,2	109,0	85,8	117,6	119,5	72,1	103,1	67,4
Тимчасове розміщування	118,9	103,1	82,7	112,4	116,9	55,8	135,3	61,4
Діяльність із забезпечення стравами та напоями	128,8	126,9	93,3	126,8	123,7	96,6	75,3	76,7
Інформація та телекомунікації	74,8	101,0	108,7	75,1	101,4	110,7	75,9	221,8
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо та телевізійного мовлення	71,7	92,6	123,5	72,1	92,2	125,4	83,7	100,4

Телекомунікації (електрозов'язок)	72,9	103,4	105,1	73,2	103,9	107,2	73,7	261,6
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	134,1	94,9	116,6	133,8	95,0	118,3	81,1	139,1
Фінансова та страхова діяльність	77,3	126,5	93,0	76,7	126,9	96,8	88,6	82,3
Операції з нерухомим майном	125,0	74,0	106,3	125,9	71,9	111,1	79,4	82,5
Професійна, наукова та технічна діяльність	171,3	90,7	35,3	178,6	92,7	36,2	66,1	117,9
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку, архітектури та інжинірингу, технічні випробування та дослідження, діяльність головних управлінь (хелд-офісів)	177,0	89,3	27,9	185,3	91,9	28,0	78,9	112,5
Наукові дослідження та розробки	113,0	108,8	107,3	118,8	106,4	112,9	41,3	124,7
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність, ветеринарна діяльність	159,0	98,8	87,0	159,9	93,9	93,0	30,9	184,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	105,7	200,8	49,7	108,1	203,1	49,4	103,0	136,9
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	140,9	96,7	58,7	140,7	97,7	59,1	57,8	226,2
Освіта	89,9	69,4	64,5	90,3	67,6	66,5	64,9	152,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	99,4	127,9	71,9	105,8	122,9	74,1	43,9	145,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	121,4	96,4	141,3	115,3	97,0	148,1	31,8	144,2
Надання інших видів послуг	191,8	29,6	35,6	193,1	29,5	35,3	94,8	106,7

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**107. Капітальні інвестиції
у житлове будівництво по регіонах**

(у фактичних цінах; млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	28735,9	29557,5	38549,0	41567,3	x	x
Україна*	25753,7	26582,3	34256,0	36128,9	33177,0	45609,8
Автономна Республіка Крим	2129,4	2202,6	3105,4	4143,5	x	x
Вінницька	899,1	1030,6	1027,8	1256,3	779,7	1277,1
Волинська	557,1	589,4	888,6	709,8	811,8	1314,9
Дніпропетровська	884,3	789,8	953,2	1025,3	927,2	1422,0
Донецька	897,3	1257,3	1715,2	1738,0	672,8	114,3
Житомирська	454,5	402,7	461,4	502,9	470,1	864,9
Закарпатська	703,5	809,7	1059,3	1083,1	1141,2	1493,6
Запорізька	412,8	182,5	774,6	471,4	261,1	337,0
Івано-Франківська	1380,8	1150,7	1489,8	1678,5	2418,8	2511,0
Київська	3511,8	3258,6	4115,6	4445,5	4490,7	6135,2
Кіровоградська	251,3	238,0	311,3	298,1	162,9	339,0
Луганська	334,8	280,8	430,6	458,3	101,0	137,8
Львівська	1581,8	1887,9	2315,8	2262,4	3025,8	4030,2
Миколаївська	235,9	249,7	340,6	357,1	267,6	492,7
Одеська	1573,4	1886,9	2438,7	1733,3	1539,9	1362,2
Полтавська	560,4	506,1	674,8	909,8	742,1	1111,7
Рівненська	554,8	747,4	832,0	958,2	870,2	1200,5
Сумська	529,8	512,7	641,2	480,9	468,6	571,5
Тернопільська	759,3	647,8	1116,0	1045,3	681,7	1480,1
Харківська	974,1	861,4	1578,7	1499,6	1141,9	1641,7
Херсонська	429,1	317,8	386,0	361,6	281,8	345,1
Хмельницька	795,7	623,9	863,4	1110,6	1578,6	3035,2
Черкаська	433,5	289,9	405,0	391,4	411,6	932,7
Чернівецька	784,9	723,3	1332,9	1291,3	754,0	1485,1
Чернігівська	407,7	448,3	625,3	613,5	398,5	704,8
м. Київ	5846,1	6889,0	7478,2	9446,7	8777,4	11269,5
м. Севастополь	852,7	772,6	1187,6	1294,9	x	x

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**108. Індекси капітальних інвестицій
у житлове будівництво по регіонах***

(до попереднього року; %)

	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	86,3	116,2	103,6	83,5	108,5
Автономна Республіка Крим	x	x	x	x	x
Вінницька	94,0	93,0	115,4	56,4	128,8
Волинська	90,2	136,5	75,6	104,5	128,3
Дніпропетровська	74,7	104,3	109,8	71,0	136,8
Донецька	111,4	126,0	97,9	33,6	10,9
Житомирська	68,3	106,3	106,8	84,0	142,0
Закарпатська	97,5	118,7	97,2	95,5	103,1
Запорізька	45,4	377,1	60,3	51,8	104,1
Івано-Франківська	71,6	116,5	106,1	133,9	83,3
Київська	81,8	114,2	102,9	90,9	102,2
Кіровоградська	78,5	120,9	90,2	49,6	164,1
Луганська	72,4	147,6	101,5	19,5	110,1
Львівська	97,2	115,2	92,8	121,1	95,6
Миколаївська	81,7	135,9	99,8	74,2	142,6
Одеська	110,9	114,2	67,9	83,9	69,0
Полтавська	76,1	113,3	118,5	91,1	112,4
Рівненська	108,4	108,9	109,8	80,5	110,4
Сумська	72,7	130,2	66,0	96,0	97,0
Тернопільська	73,6	154,7	88,1	60,2	169,1
Харківська	75,7	153,2	97,2	67,5	122,0
Херсонська	60,9	112,8	88,4	70,7	98,5
Хмельницька	68,2	129,3	111,1	133,2	156,2
Черкаська	55,1	122,7	93,2	74,0	236,2
Чернівецька	82,9	166,9	92,3	52,8	154,8
Чернігівська	99,7	135,6	91,2	60,5	140,7
м. Київ	93,5	91,5	141,6	84,7	103,4
м. Севастополь	x	x	x	x	x

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ТРАНСПОРТ І ЗВ'ЯЗОК

109. Перевезення вантажів за видами транспорту

(млн т)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Транспорт	1529	1805	1873	1990	4972	1625	1765	1887	1853	1837	1727	1850	1801	1802	1623	1474
наземний	1514	1784	1850	1965,4	4953	1615	1754	1877	1845	1831	1717	1841	1793	1796	1617	1468
залізничний	357	450	479	514	499	391	433	469	457	444	426	461	431	436	386	350
автомобільний ¹	939	1121	1167	1255	1267	1069	1168	1253	1260	1261	1139	1227	1235	1236	1131	1021
трубопровідний	218	213	204	196	187	155	153	155	128	126	152	153	127	125	100	97
водний	15	21	23	24	19	10	11	10	8	6	10	9	7	6	6	6
морський	6,3	8	9	9	8	5	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3
річковий	8,3	13	14	15	11	5	7	6	4	3	7	6	4	3	3	3
авіаційний	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

¹З урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

110. Індекси обсягу перевезення вантажів за видами транспорту

(до попереднього року; %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Транспорт	99,5	104	104	106	99	82	109	107	98	99	109	107	97	100	90	91
наземний	99	104	104	106	99	83	109	107	98	99	109	107	97	100	90	91
залізничний	107	97	106	107	97	79	111	108	97,5	97	110	108	94	101	89	91
автомобільний ¹	98	109	104	108	101	84	109	107	101	100	110	108	101	100	92	90
трубопровідний	94	96	96	96	95	83	99	101	83	98	99	101	83	98	80	98
водний	101	104	107	106	81	50	113	89	79	81	122	87	80	80	102	108
морський	98	98	101	105	90	57	87	102	83	99	99	99	88	100	95	117
річковий	103	109	111	106	75	46	136	82	75	66	137	82	76	66	111	100
авіаційний	206	125	78	105	98	83	103	105	133	81	107	107	135	76	85	88

¹З урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

111. Вантажоборот за видами транспорту

(млрд ткм)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Транспорт	394,1	473,6	494,6	510,2	507,7	395,7	418,7	445,7	412,6	399,6	411,1	437,9	405,9	393,3	353,6	334,7
наземний	379,6	457,4	475,9	491,2	491,5	387,3	409,3	438,0	406,9	394,7	401,9	430,5	400,3	388,4	348,0	329,1
залізничний	172,8	224,0	240,8	262,5	257,0	196,2	218,1	243,9	237,7	224,4	212,1	237,7	232,4	219,5	210,2	195,1
автомобільний ¹	19,3	35,3	40,6	46,6	54,9	49,2	53,9	57,3	57,5	58,7	52,8	56,3	56,4	57,4	56,0	53,3
трубопровідний	187,5	198,1	194,5	182,1	179,6	141,9	137,3	136,8	111,7	111,6	137,0	136,5	111,5	111,4	81,8	80,7
водний	14,5	15,9	18,4	18,6	15,8	8,0	9,0	7,3	5,3	4,6	8,8	7,1	5,2	4,6	5,4	5,4
морський	8,6	9,6	12,1	12,9	11,3	5,2	5,2	5,1	3,6	3,2	5,0	4,9	3,5	3,2	4,1	3,9
річковий	5,9	6,3	6,3	5,7	4,5	2,8	3,8	2,2	1,7	1,4	3,8	2,2	1,7	1,4	1,3	1,6
авіаційний	0,0	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2

¹З урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

112. Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування

(млн)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Транспорт	7780	8200	8242	8214	8331	7275	6845	6980	6813	6623	6517	6621	6455	6231	5902	5160
наземний	7773	8183	8225	8199	8316	7262	6831	6964	6798	6607	6510	6612	6447	6223	5895	5153
залізничний ¹	499	445	448	447	445	426	427	430	429	425	405	408	407	404	389	390
автомобільний (автобуси)	2557	3837	3988	4173	4369	4014	3726	3612	3450	3344	3558	3452	3321	3197	2913	2244
трамвайний	1381	1111	1083	1027	963	787	714	798	800	757	700	785	786	744	770	738
тролейбусний	2582	1903	1788	1621	1580	1283	1204	1346	1345	1306	1087	1189	1158	1103	1097	1081
метрополітенівський	754	887	918	931	959	752	760	778	774	775	760	778	774	775	726	700
водний	6	13	13	10	9	8	8	8	7	7	1	1	1	1	1	1
морський	4	11	11	8	7	6	7	7	6	7	0,1	0,1	0	0	0	0
річковий	2	2	2	2	2	2	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1
авіаційний	1	4	4	5	6	5	6	8	8	8	6	7	8	8	6	6

¹З 2010 р. – з урахуванням перевезень пасажирів міською електричкою у м. Клеві.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

113. Індекси обсягу відправлення (перевезення) пасажирів транспортом загального користування

(до попереднього року; %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Транспорт	98	103	101	100	101	87	94	102	98	97	94	102	98	97	95	87
наземний	98	103	101	100	101	87	94	102	98	97	94	102	97	97	95	87
залізничний ¹	102	99	101	100	100	96	100	101	100	99	100	101	100	99	96	100
автомобільний (автобуси)	102	103	104	105	105	92	93	97	96	97	92	97	96	96	91	77
трамвайний	95	100	97	95	94	82	91	112	100	95	91	112	100	95	103	96
тролейбусний	94	103	94	91	97	81	94	112	100	97	94	109	97	95	99	99
метрополітенівський	104	105	103	101	103	78	101	102	99,5	100	101	102	99,5	100	94	96
водний	111	115	95	74	93	87	99	105	83	109	66	98	74	88	89	97
морський	122	117	96	71	96	85	107	106	84	112	93	101	56	115	83	87
річковий	95	105	90	92	84	97	65	98	75	87	65	98	75	87	90	97
авіаційний	107	118	114	113	125	83	119	123	108	100	119	123	107	97	83	97

¹З 2010 р. – з урахуванням перевезень пасажирів міською електрикою у м. Києві.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

114. Продукція (послуги) підприємств пошти та зв'язку загального користування

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Відправлено, млн																
газет і журналів	1250	1454	1410	1258	1273	1204	1089	1006	1019	918	1059	977	972	887	678	...
листів	299	381	390	380	391	301	311	320	387	310	300	309	377	299	256	190
телеграм	12	6	6	4	3	2	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1
пошток	5	10	13	16	18	15	18	18	45	19	17	18	45	19	17	21
поштових переказів і пенсійних виплат	224	178	152	151	160	142	149	126	121	115	142	120	115	110	100	84
Надано міжміських телефонних переговорів (включаючи міжнародні), млн	1375	4503	3970	5139	8536	6380	5570	5521	5748	5229	5484	5393	5655	5137	4481	4239
У розрахунку на одну особу наявного населення																
відправлено, од.																
листів	6	8	8	8	8	7	7	7	8	7	7	7	9	7	6	4
телеграм	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,02	0,01	0,01
пошток	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	1,0	0,4	0,4	0,4	1,0	0,4	0,4	0,5
надано міжміських телефонних переговорів (включаючи міжнародні)	28	96	85	111	185	139	121	121	126	115	126	124	131	119	104	99

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. – також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ОПТОВА І РОЗДРІБНА ТОРГІВЛЯ

115. Товарооборот внутрішньої торгівлі

(у фактичних цінах; млрд грн)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Оптовий товарооборот підприємств	162,8	492,5	993,7	1107,3	1093,3	1074,8	968,7	1085,2	1076,6	1057,8	988,0	1244,2
Оборот роздрібною торгівлю	47,5	174,4	541,5	685,7	812,1	888,8	513,5	649,2	767,0	838,2	901,9	1031,7
Роздрібний товарооборот підприємств ¹	28,8	94,3	280,9	350,1	405,1	433,1	267,6	333,1	383,3	409,1	438,3	487,6

¹ Дані за 2000-2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

116. Товарна структура оптового товарообороту*

	2015	
	млн грн	у % до підсумку
Продовольчі і непродовольчі товари - всього	1244220,8	100,0
Продовольчі товари	224268,9	18,0
М'ясо та м'ясні продукти	12271,4	1,0
Продукти молочні, масло та сири	15477,8	1,2
Яйця	1388,5	0,1
Олія та жири харчові	19212,5	1,6
у тому числі		
маргарин і жири харчові подібні	4124,5	0,3
олії рослинні	15077,8	1,2
Напої алкогільні дистильовані	7305,5	0,6
Вина зі свіжого винограду; сусло виноградне	2335,6	0,2
Сидр та вина плодово-ягідні інші	117,2	0,0
Вермут та інші ароматизовані вина зі свіжого винограду	402,0	0,0

Продовження табл. 116
Товарна структура оптового товарообороту

	2015	
	млн грн	у % до підсумку
Пиво, крім відходів пивоваріння	7446,2	0,6
Води мінеральні та напої безалкогольні й соки фруктові та овочеві	9267,5	0,8
Вироби тютюнові, крім відходів тютюну	45910,0	3,7
Хлібобулочні та борошняні кондитерські вироби	1017,4	0,1
Цукор	5159,4	0,4
Шоколад та вироби кондитерські цукрові	15112,8	1,2
Кава смажена, що містить або не містить кофеїну; кава без кофеїну не смажена	11135,2	0,9
Чай зелений (неферментований), чай чорний (ферментований) та чай частково ферментований	3670,1	0,3
Какао-паста знежирена чи не знежирена, какао-масло, какао-жир, какао-порошок	309,9	0,0
Прянощі та приправи, крім солі	2986,4	0,2
Риба, ракоподібні та моллюски	10117,0	0,8
Рис	1137,8	0,1
Борошно	1569,1	0,1
Крупи, борошно грубого помелу, гранули та інші продукти, з культур зернових	1832,8	0,2
Вироби макаронні, локшина, кус-кус та вироби борошняні	948,6	0,1
Сіль харчова	488,2	0,0
Фрукти та овочі, перероблені	1983,2	0,2
Фрукти та овочі свіжі	6567,1	0,5
у тому числі картопля	223,0	0,0
Інші продовольчі товари	39099,7	3,1
Непродовольчі товари	1019951,9	82,0
Засоби автотранспортні легкові	23092,2	1,9
Засоби автотранспортні вантажні	3109,5	0,3
Шини та камери гумові для транспортних засобів	8652,9	0,7
Деталі та приладдя для засобів автотранспортних	18325,5	1,5
Мотоцикли, деталі та приладдя для них	281,4	0,0
Пшениця	28226,6	2,3

у тому числі			
пшениця тверда	3154,0		0,3
пшениця, крім пшениці твердої	25072,6		2,0
Кукурудза	36294,6		2,9
Ячмінь	9132,1		0,7
Жито, овес	276,8		0,0
Насіння гречки, ріпаку і кользи, кукурузу, сояшника	18008,0		1,5
Корми готові для тварин	5874,8		0,5
Велика рогата худоба молочних порід жива	85,2		0,0
Свині живі	38,7		0,0
Інша сільськогосподарська сировина та живі тварини	5952,0		0,5
Текстильні товари, одяг і взуття	3914,2		0,3
Холодильники і морозильники побутові	1397,7		0,1
Машини пральні та сушильні побутові	644,3		0,1
Побутові електротовари та електронна апаратура побутового призначення для приймання, записування, відтворення звуку й зображення	4051,3		0,3
Вироби з кераміки, скла, деревини, корка, плетені та ножові	2314,9		0,2
Засоби для чищення та полірування	5739,8		0,5
Засоби парфумерні та косметичні	17040,0		1,4
Продукти фармацевтичні основні та препарати фармацевтичні	72097,8		5,8
Хірургічні, медичні та ортопедичні інструменти та пристрої	4483,0		0,4
Меблі, килими та освітлювальне приладдя	1780,6		0,1
Годинники та вироби ювелірні	67,5		0,0
Книги, газети, журнали та періодичні видання друковані та в електронному вигляді	435,7		0,0
Канцелярські товари	1175,8		0,1
Інші споживчі товари	2742,4		0,2
у тому числі товари спортивні	549,2		0,0
Інформаційне та комунікаційне устаткування	4296,4		0,3
Машини і устаткування сільськогосподарське для добувної провистлості та будівництва, текстильного, швейного та трикотажного виробництва	8749,0		0,7
Офісні меблі, машини та устаткування	16184,1		1,3
Інші машини та устаткування	17943,0		1,4
Вугілля кам'яне	37398,0		3,0

Закінчення табл. 116
Товарна структура оптового товарообороту

	2015	
	млн грн	у % до підсумку
Вугілля буре	9,0	0,0
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінових	5120,4	0,4
Пропан і бутан скраплені	8202,6	0,7
Бензин моторний, у т.ч. бензин авіаційний	46354,7	3,7
Газойлі (паливо дизельне)	114890,5	9,2
Мазути паливні важкі	3449,7	0,3
Оливи та мастила нафтові; дистиляти нафтові важкі	8103,5	0,7
Паливо тверде, рідке і газоподібне інше	6290,2	0,5
Метали основні: залізо, чавун, сталь і феросплави	42368,9	3,4
у тому числі		
феросплави	2214,6	0,2
сталь	473,4	0,0
прокат плоский гарячекатаний зі сталі	1616,3	0,1
прокат плоский гарячекатаний зі сталі плакований, з гальванічним чи іншим покриттям, прокат плоский зі сталі швидкорізальної та сталі кременистої електротехнічної	7814,8	0,6
прокат плоский холоднокатаний зі сталі завширшки не менше 600 мм	4631,5	0,4
прутки та стержні, термічно оброблені, зі сталі та палі шпунтові та конструктивні елементи залізничних і трамвайних колій, термічно оброблені, з металів чорних	12352,9	1,0
труби, трубки, профілі порожнисті та фітінги, зі сталі	6349,2	0,5
продукція первинного оброблення сталі інша	2046,0	0,2
гранули та порошки з чавуну переробленого та дзеркального, або з металів чорних	2,4	0,0
Руди металеві	978,0	0,1
Метали кольорові (крім дорогоцінних) – алюміній, свинець, цинк та олово, мідь, метали кольорові інші	2235,2	0,2
Лісоматеріали	787,2	0,1
Деревина та вироби з деревини та корка, крім меблів; вироби з соломки та матеріалів рослинних для плетіння	2965,8	0,2

Санітарно-технічне обладнання	2183,9	0,2
Фарби, лаки та емалі	2967,0	0,2
Скло листове	1687,1	0,1
Портландцемент, цемент глиноземний, цемент без клінкерний шлаковий і цементи гідралічні подібні	3656,9	0,3
Вироби з азбестоцементу, цементу з волокнами целюлози або подібних матеріалів	293,0	0,0
Вироби з асфальту або подібних матеріалів	670,5	0,1
Інші будівельні матеріали	11577,9	0,9
Шпалери, покриття для підлоги (крім килимів)	1055,5	0,1
Залізнi вироби, водопровідне та опалювальне устаткування	3265,8	0,3
Радіатори та котли центрального опалення	1465,1	0,1
Котли парові або котли парогенеруючі інші; котли, що працюють на перерітій воді	40,2	0,0
Добрива, агрохімічна продукція	87200,5	7,0
Промислова хімічна продукція	11756,0	0,9
Папір і картон	4305,1	0,3
Пластмаси та гума у первинних формах	7677,7	0,6
Каучук синтетичний у первинних формах	267,7	0,0
Відходи та брухт	7343,3	0,6
Інші непродовольчі товари	271016,8	21,8

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

117. Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств¹

(у порівнянних цінах; % до відповідного періоду попереднього року)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*
Роздрібний товарооборот	108,1	123,4	110,1	113,2	112,3	106,1	90,0	80,2
Продовольчі товари	99,9	117,5	106,0	112,7	116,6	107,2	95,9	82,4
харчові продукти	95,5	117,3	109,9	112,0	115,6	111,3	96,7	83,8
алкогольні напої	113,6	117,4	99,9	105,9	101,8	101,4	92,5	89,2
Непродовольчі товари	117,8	128,0	112,9	113,6	109,6	105,3	85,9	78,7

¹ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

118. Роздрібний товарооборот підприємств¹ по регіонах

(у фактичних цінах; млн грн)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	28757,4	94332,4	280889,7	350059,2	405113,9	433080,7	...	...
Україна*	x	x	267622,7	333108,1	383311,8	409051,6	438342,7	487558,1
Автономна Республіка Крим	946,0	3448,5	10170,7	12862,0	16534,0	18169,6	...	...
Вінницька	794,1	2248,1	5672,7	7332,7	8322,4	8755,4	10043,3	11426,6
Волинська	575,1	1834,0	4709,4	5907,8	7153,0	8165,7	9256,6	11624,3
Дніпропетровська	2379,9	8370,1	24762,8	29904,2	35035,1	37741,6	43052,0	47718,4
Донецька	2624,1	7867,0	25446,3	31326,7	37635,8	40157,3	28134,9	15109,2
Житомирська	682,2	1775,5	5028,0	6567,7	7222,0	7914,1	9362,7	10793,6
Закарпатська	744,9	2666,9	5977,7	7487,0	7709,2	8077,6	9744,0	12239,4
Запорізька	1376,0	3880,6	10733,7	13377,7	15994,9	17079,8	19675,7	22161,5
Івано-Франківська	588,0	1563,4	4858,9	6375,3	7099,0	7537,0	9099,5	10570,5
Київська	1011,5	3020,7	12221,6	16331,7	20790,4	22533,0	25733,8	31737,8
Кіровоградська	504,2	1466,5	4429,8	5324,2	6212,6	6532,8	7629,0	8555,4
Луганська	1021,1	2764,6	9142,9	11426,9	14160,0	14962,0	7592,2	3102,4
Львівська	1820,4	5530,5	15023,7	18179,9	19698,3	19776,6	23678,9	29163,4
Миколаївська	570,3	1759,6	5695,1	7172,4	8316,0	8877,4	9893,1	11390,7
Одеська	1112,4	5165,3	18007,4	22806,3	26921,5	28902,7	31383,4	36775,2
Полтавська	1064,4	2520,9	7215,3	9064,7	10433,4	10857,7	12086,5	13492,8
Рівненська	473,9	1644,3	4388,9	5545,2	6233,5	6667,5	8181,9	9422,2
Сумська	776,9	1748,7	3926,4	4998,9	5813,9	6024,4	7053,9	8135,3
Тернопільська	385,5	1324,8	3821,9	4704,2	4976,4	5046,8	6143,2	7354,1
Харківська	2031,3	6755,6	18798,5	22952,9	25895,5	27978,5	32053,1	36807,4
Херсонська	525,7	1826,6	5138,5	6298,8	7295,1	7778,9	9196,6	10994,4
Хмельницька	560,6	1803,1	5227,8	6544,7	7267,5	7481,9	8744,0	10063,3
Черкаська	656,7	1751,9	5570,6	7096,9	7907,6	8421,8	9678,5	11057,9
Чернівецька	478,6	1435,5	4121,6	4884,5	5076,2	5271,9	6520,9	7659,2
Чернігівська	715,7	1578,1	4385,0	5463,8	6293,4	6792,0	7895,2	8855,8
м. Київ	4106,1	17695,6	53318,2	66033,0	73849,1	79717,2	86509,8	101347,3
м. Севастополь	220,8	886,0	3096,3	4089,1	5268,1	5859,5	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. – також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

¹ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

119. Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усі товари	28757,4	94332,4	280889,7	350059,2	405113,9	433080,7	267622,7	333108,1	383311,7	409051,7	438342,7	487558,1
Продовольчі товари у торговій мережі	12861,0	34939,2	101375,5	124905,0	150100,6	164890,6	96737,8	118728,0	141144,6	154665,9	170174,1	200236,4
м'ясо та продукти м'яси	1499,0	5175,3	13844,8	15872,9	18918,7	21963,3	13188,6	15074,4	17945,3	20662,4	20690,0	23844,1
м'ясо та птиця свіжі та заморожені	460,2	2317,3	6382,8	7153,4	9164,7	10554,7	6048,7	6693,4	8588,1	9914,6	10216,7	11745,1
м'ясо колбасне, солоне та ковбасні вироби	989,3	2684,0	6560,2	7603,0	8563,7	9654,7	6268,5	7287,5	8193,2	9039,7	9139,0	10658,1
консерви, готові продукти м'ясні	49,5	174,0	901,8	1116,5	1190,3	1754,0	871,4	1093,5	1164,0	1708,0	1334,3	1440,9
риба та рибопродукти	406,8	1555,3	4515,3	5246,4	6397,4	7001,9	4350,4	5046,8	6121,2	6677,4	7081,1	7434,4
риба і морепродукти харчові	297,1	1171,0	3242,0	3699,0	4411,0	4694,4	3138,5	3576,4	4228,0	4479,5	4788,8	5114,9
консерви, готові продукти риби	109,7	384,3	1273,3	1547,4	1986,4	2307,5	1211,9	1470,4	1893,2	2197,9	2292,3	2319,5
консерви овочеві та фруктово-ягідні	125,4	742,1	1469,9	1712,3	1930,4	2057,5	1402,5	1632,1	1834,9	1955,2	2890,2	2205,6
жири	472,3	1309,7	3229,5	4079,7	4560,2	4844,5	3094,0	3887,8	4353,0	4624,3	5119,9	6227,0
масло вершкове	212,0	409,5	1396,9	1700,3	1922,5	2135,0	1345,6	1631,2	1838,6	2041,5	2300,5	2493,7
олії рослинні	92,2	416,1	1452,5	2002,2	2256,6	2300,8	1382,7	1890,5	2146,4	2190,8	2402,2	3222,9
жири інші (інші жири тваринні харчові, маргарин)	168,1	484,1	380,1	377,2	381,1	408,6	365,7	366,1	368,0	392,1	417,2	510,4
молоко та продукти молочні	564,2	1809,0	5349,3	6157,3	7470,5	8511,0	5114,0	5838,1	6954,7	7817,0	8360,2	9898,9
сир сиружний, плавлений та кисло-молочний	168,3	847,7	3192,4	3921,5	4948,2	5447,1	3073,5	3739,0	4689,0	5074,9	5564,8	6630,4
яйця	204,7	441,5	1308,7	1563,3	1981,3	2328,2	1226,5	1471,0	1842,8	2193,3	2417,5	3361,4
цукор	215,9	432,2	1221,8	1374,2	1128,4	1438,6	1170,8	1314,6	1072,1	1369,1	2059,2	2480,6
вироби кондитерські (включаючи морозиво)	1369,9	3035,5	9067,3	11120,6	12696,5	14177,9	8662,7	10597,3	12198,5	13459,8	14696,7	18537,7
чай	91,0	338,2	1285,0	1469,0	1628,8	1764,4	1226,2	1397,1	1553,8	1681,8	1843,6	2511,2
кава	111,5	628,5	2021,8	2512,7	2935,6	3251,6	1953,5	2409,7	2811,2	3124,0	3178,6	4282,5
сіль	26,6	37,4	74,6	89,1	107,2	114,1	71,9	85,1	102,5	108,8	161,3	197,4
вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	1830,7	1699,2	2960,2	3501,2	3914,4	4247,5	2796,4	3284,9	3689,9	4035,4	4454,1	6277,9
борошно, крупи та вироби макаронні	471,2	853,9	2896,3	3623,8	3798,0	4062,2	2780,8	3417,9	3601,9	3813,3	5303,8	7022,0
борошно	175,6	205,0	535,0	637,7	707,0	796,7	516,3	612,3	677,3	759,1	976,1	1280,9
крупи	157,8	372,1	1326,6	1663,4	1772,6	1922,8	1268,4	1584,6	1684,9	1801,8	2461,0	3358,7
вироби макаронні	137,8	276,8	1034,7	1322,7	1318,4	1342,7	996,1	1221,0	1239,8	1252,4	1866,7	2382,4
картопля	31,1	190,0	536,5	701,5	722,3	1046,4	512,6	652,0	682,2	983,6	791,6	726,6

(у фактичних цінах, млн грн)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
овочі	123,7	500,8	2196,0	2835,5	3108,7	3778,3	2099,6	2689,3	2950,4	3585,2	4086,2	4934,9
свіжі плоди, ягоди, виноград, горіхи	123,0	684,6	3567,6	4550,3	5648,2	5705,5	3358,2	4293,8	5306,7	5362,8	6010,9	7198,0
інші продовольчі товари	5025,7	14658,3	42638,6	54573,8	67932,8	73150,8	40655,6	51897,1	63434,5	68137,7	75464,3	86466,0
Продовольчі товари у мережі ресторанного господарства	2069,7	4282,1	9508,7	11369,2	12558,6	12935,3	8929,7	10719,2	11710,5	12045,0	10881,8	...
Непродовольчі товари	13826,7	55114,1	170005,5	213785,0	242454,7	255254,6	161955,2	203661,0	230456,6	242340,8	257286,8	287321,7
товари текстильні та галантерея	262,4	402,3	1113,4	1343,5	1414,2	1693,3	1050,2	1267,8	1351,9	1629,3	1715,7	1529,3
одяг та білизна з тканин	333,0	755,3	3494,0	4570,3	5640,3	6521,5	3454,7	4523,7	5561,0	6401,3	6976,8	8864,9
одяг зі шкіри, хутра та інші вироби з них	21,3	22,7	159,8	167,5	194,9	292,4	159,2	166,1	188,5	285,7	263,5	263,5
головні убори (крім хутрових і трикотажних)	8,6	8,7	26,6	33,2	137,8	196,7	25,8	32,4	148,4	184,5	276,2	192,7
трикотаж верхній та білизняний, вироби панчішно-шкарпеткові	160,0	355,9	1807,8	2377,2	2358,7	2682,8	1747,7	2291,1	2269,2	2567,9	3211,9	3431,2
трикотаж верхній та білизняний	119,4	260,3	1226,6	1684,2	1547,8	1839,2	1181,8	1621,0	1490,6	1761,2	2169,5	2239,0
вироби панчішно-шкарпеткові	40,6	95,6	581,2	693,0	810,9	843,6	565,9	670,0	778,6	806,7	1042,4	1192,2
взуття	222,8	614,6	3478,7	3972,8	4682,4	5095,7	3381,5	3853,6	4539,8	4925,8	4854,4	5486,2
засоби для миття, чищення та догляду побутові та для автомобіль, добриша й агрохімічна продукція	324,0	1305,9	4156,5	4732,5	5429,8	6302,2	4022,5	4594,2	5249,0	6095,8	7253,4	8742,5
товари парфумерно-косметичні	367,1	1598,3	6211,4	7070,0	9329,8	10407,8	6002,1	6806,6	8941,1	9947,7	10903,4	14273,1
годинники та вироби ювелірні	180,5	368,9	873,5	1006,6	1099,5	769,5	854,3	975,9	1062,3	747,4	627,2	365,0
аудио- та відеообладнання, включаючи телекомунікаційне обладнання	371,7	2288,8	7663,9	8361,9	8881,5	9297,9	7146,7	7867,7	8358,4	8741,9	9298,4	8757,1
спортивний, туристичний інвентар та спорядження	55,3	114,2	411,6	634,3	798,7	942,3	392,4	599,8	756,9	910,1	1143,1	1240,2
ігри та іграшки	41,1	135,4	673,5	822,5	965,5	1151,0	648,5	782,9	919,5	1098,7	1402,1	1878,0
фотографічне, оптичне та точне устаткування	55,0	196,2	98,3	120,3	270,2	289,4	95,9	116,3	256,4	272,3	278,7	214,5
вироби паперові та канцелярські	91,0	223,9	485,6	577,8	637,0	656,9	464,8	547,6	605,7	620,0	980,8	1309,3
приладдя канцелярське	126,3	210,8	378,7	420,4	425,4	479,2	358,0	393,8	402,4	450,8		

комп'ютери, периферійне устаткування, програмне забезпечення	114,3	805,3	3020,8	4263,6	4726,2	4426,1	2872,6	4066,2	4497,9	4184,8	3647,7	3413,3
книги, газети та журнали	546,7	1180,0	2824,7	2980,1	3154,6	3180,4	2640,2	2793,5	2949,7	2980,3	2417,8	2416,2
побутові електротовари та освітлювальне приладдя	499,1	3026,3	8166,3	9609,9	10845,2	11026,0	7722,8	9143,9	10218,2	10402,9	11835,1	12710,2
мотоцикли, деталі та приладдя для них	5,3	28,4	72,0	80,3	125,6	143,8	69,0	78,0	124,9	140,1	168,9	254,9
меблі	306,9	699,8	1580,4	1906,1	1994,3	2337,8	1525,1	1848,3	1923,9	2246,1	2057,4	2157,8
килими, покриття для підлоги та стін	47,4	85,4	1519,7	1879,0	2424,9	2541,6	1483,1	1825,2	2263,6	2379,3	2912,3	3415,8
матеріали будівельні та залізни виробли	739,5	3229,1	10424,3	12952,5	13827,2	14568,2	9991,2	12452,9	13206,2	13890,9	15880,4	17963,5
автомобілі та автотовари	900,1	8472,3	22486,9	33151,1	41471,1	43596,2	21575,0	31737,8	39755,4	41787,4	29565,2	30079,8
бензин моторний	3294,6	12196,9	35971,5	44151,1	47420,3	45434,3	33991,4	41715,0	44637,2	42694,6	47934,9	48243,0
дизельне паливо (газойль)	-	4599,8	14090,9	19146,9	21677,1	23406,8	13552,0	18370,9	20723,4	22349,9	29991,9	31315,1
товари фармацевтичні	2052,7	6200,8	18731,4	22408,4	25495,5	28721,7	17532,7	21038,6	23933,6	26930,9	31929,3	40600,3
інші непродовольчі товари	2680,1	5985,0	20083,3	25045,1	27007,0	29093,0	19195,9	23771,3	25612,1	27474,3	29760,2	38204,3
Усі товари	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Продовольчі товари у торговій мережі	44,7	37,1	36,1	35,7	37,1	38,1	36,2	35,7	36,8	37,8	38,8	41,1
м'ясо та продукти м'ясні	5,2	5,5	4,9	4,5	4,7	5,1	4,9	4,5	4,7	5,1	4,7	4,9
м'ясо та птиця свіжі та заморожені	1,6	2,5	2,3	2,0	2,3	2,4	2,3	2,0	2,2	2,4	2,3	2,4
м'ясо копчене, солоне та ковбасні виробли	3,4	2,8	2,3	2,2	2,1	2,2	2,3	2,2	2,1	2,2	2,1	2,2
консерви, готові продукти м'ясні	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
риба та рибопродукти	1,4	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5
риба і морепродукти харчові	1,0	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0
консерви, готові продукти рибні	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
консерви овочеві та фруктово-ягідні	0,5	0,8	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,7	0,5
жири	1,6	1,4	1,1	1,2	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,3
масло вершкове	0,7	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
олії рослинні	0,3	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,7
жири інші (інші жири тваринні харчові, маргарин)	0,6	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

(%)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
молоко та продукти молочні	2,0	1,9	1,9	1,8	1,8	2,0	1,9	1,8	1,8	1,9	1,9	2,0
сир сицужний, плавлений та кисломолочний	0,6	0,9	1,1	1,1	1,2	1,3	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4
яйця	0,7	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7
цукор	0,8	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5
вироби кондитерські (включаючи морозиво)	4,8	3,2	3,2	3,2	3,2	3,3	3,2	3,2	3,2	3,3	3,4	3,8
чай	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
кава	0,4	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,9
сіль	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	6,4	1,8	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,3
борошно, крупи та вироби макаронні	1,6	0,9	1,0	1,1	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9	1,2	1,5
борошно	0,6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
крупи	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,6	0,7
вироби макаронні	0,5	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,5
картопля	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
овочі	0,4	0,5	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0
свіжі плоди, ягоди, виноград, горіхи	0,4	0,7	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3	1,4	1,5
інші продовольчі товари	17,5	15,5	15,3	15,7	16,8	16,9	15,2	15,6	16,5	16,7	17,3	17,7
Продовольчі товари у мережі ресторанного господарства	7,2	4,5	3,4	3,2	3,1	3,0	3,3	3,2	3,1	2,9	2,5	...
Непродовольчі товари	48,1	58,4	60,5	61,1	59,8	58,9	60,5	61,1	60,1	59,2	58,7	58,9
товари текстильні та галантерея	0,9	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3
одяг та білизна з тканин	1,2	0,8	1,2	1,3	1,4	1,5	1,3	1,4	1,5	1,6	1,6	1,8
одяг зі шкіри, хутра та інші вироби з них	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
головні убори (крім хутрових і трикотажних)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
трикотаж верхній та білизняний, вироби панчшно-шкарпеткові	0,6	0,4	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7
трикотаж верхній та білизняний	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5
вироби панчшно-шкарпеткові	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

взуття	0,8	0,7	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1
засоби для миття, чищення та догляду побутові та для автомобіль, добрива й агрохімічна продукція	1,1	1,4	1,5	1,4	1,3	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,7	1,8
товари парфумерно-косметичні	1,3	1,7	2,2	2,0	2,3	2,4	2,2	2,0	2,3	2,4	2,0	2,3	2,4	2,5	2,9	2,9
годинники та вироби ювелірні	0,6	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
аудіо- та відеобладання, включаючи телекомунікаційне устаткування	1,3	2,4	2,7	2,4	2,2	2,1	2,7	2,4	2,2	2,4	2,2	2,4	2,2	2,1	2,1	1,8
спортивний, туристичний інвентар та спорядження	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
ігри та іграшки	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4
фотографічне, оптичне та точне устаткування	0,2	0,2	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0
вироби паперові та канцелярські	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
приладдя канцелярське	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
комп'ютери, периферійне устаткування, програмне забезпечення	0,4	0,9	1,1	1,2	1,2	1,0	1,1	1,2	1,2	1,0	1,1	1,2	1,2	1,0	0,8	0,7
книги, газети та журнали	1,9	1,3	1,0	0,9	0,8	0,7	1,0	0,9	0,8	0,7	1,0	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5
побутові електротовари та освітлювальне приладдя	1,7	3,2	2,9	2,7	2,7	2,5	2,9	2,7	2,7	2,5	2,9	2,7	2,7	2,5	2,7	2,6
мотоцикли, деталі та приладдя для них	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
меблі	1,1	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4
килими, покриття для підлоги та стін	0,2	0,1	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7
матеріали будівельні та залізни виробли	2,6	3,4	3,7	3,7	3,4	3,4	3,7	3,7	3,4	3,4	3,7	3,7	3,4	3,4	3,6	3,7
автомобілі та автовари	3,1	9,0	8,0	9,5	10,2	10,1	8,1	9,5	10,4	10,1	8,1	9,5	10,4	10,2	6,7	6,2
бензин моторний	11,5	12,9	12,8	12,6	11,7	10,5	12,7	12,5	11,6	10,5	12,7	12,5	11,6	10,4	10,9	9,9
дизельне паливо (газойль)	-	4,9	5,0	5,5	5,4	5,4	5,1	5,5	5,4	5,4	5,5	5,4	5,4	5,5	6,8	6,4
товари фармацевтичні	7,1	6,6	6,7	6,4	6,3	6,6	6,6	6,4	6,3	6,6	6,6	6,6	6,2	6,6	7,3	8,3
інші непродовольчі товари	9,3	6,3	7,1	7,2	6,7	6,7	7,2	7,1	6,7	6,7	7,2	7,1	6,7	6,7	6,8	7,8

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА

120. Основні показники діяльності підприємств за їх розмірами^{1,2}

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення										
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	5	5	4	4	4	4
по малих підприємствах	78	77	76	82	78	78	76	82	75	76
з них по мікропідприємствах	66	65	63	70	66	65	63	70	65	66
Кількість найманих працівників, тис. осіб										
по великих підприємствах	2400,3	2449,0	2484,1	2383,7	2359,9	2407,1	2441,1	2346,4	1915,1	1949,1
по середніх підприємствах	3392,4	3251,6	3141,9	3010,1	3224,8	3087,1	2990,5	2866,4	2694,9	2514,5
по малих підприємствах	2043,7	2011,8	1951,6	1891,8	1942,8	1913,7	1859,1	1803,0	1583,0	1446,2
з них по мікропідприємствах	762,0	757,4	736,5	734,4	724,9	720,0	700,4	698,7	626,6	582,1
у розрахунку на одне підприємство, осіб										
по великих підприємствах	4096	3716	3559	3617	4162	3750	3579	3632	3853	4608
по середніх підприємствах	162	157	156	160	161	156	155	159	169	165
по малих підприємствах	6	6	6	5	6	6	6	5	5	4
з них по мікропідприємствах	3	3	3	2	3	3	3	2	2	2
відсотків до кількості найманих працівників на підприємствах-суб'єктах підприємницької діяльності										
по великих підприємствах	30,6	31,7	32,8	32,7	31,4	32,5	33,5	33,4	30,9	33,0
по середніх підприємствах	43,3	42,2	41,5	41,3	42,8	41,7	41,0	40,9	43,5	42,5
по малих підприємствах	26,1	26,1	25,7	26,0	25,8	25,8	25,5	25,7	25,6	24,5
з них по мікропідприємствах	9,7	9,8	9,7	10,1	9,6	9,7	9,6	10,0	10,1	9,8
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн										
по великих підприємствах	1401596,8	1775829,0	1761086,0	1717391,3	1385435,1	1755364,8	1739791,6	1699522,6	1742507,9	2021725,2
по середніх підприємствах	1396364,3	1607628,0	1769430,2	1662565,2	1356922,4	1568169,4	1713573,4	1602838,8	1723151,5	2048313,2
по малих підприємствах	568267,1	607782,4	672653,4	670258,5	549458,6	586322,1	651069,6	648066,5	705000,5	903311,6
з них по мікропідприємствах	181903,1	189799,1	212651,2	216111,4	175856,3	183215,8	205568,9	208931,4	230729,3	295886,8
відсотків до обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по економіці в цілому										
по великих підприємствах	41,6	44,5	41,9	42,4	42,1	44,9	42,4	43,0	41,8	40,6
по середніх підприємствах	41,5	40,3	42,1	41,0	41,2	40,1	41,7	40,6	41,3	41,2

по малих підприємствах	16,9	15,2	16,0	16,6	16,7	15,0	15,9	16,4	16,9	18,2
з них по мікропідприємствах	5,4	4,8	5,1	5,3	5,3	4,7	5,0	5,3	5,5	5,9
Прибуток до оподаткування, млн грн										
по великих підприємствах	74278,4	131043,5	96928,6	88724,8	...	129787,5	95999,8	88156,9	81040,7	105290,8
по середніх підприємствах	87592,4	87526,8	111313,2	81498,8	...	85635,9	109106,5	79397,3	103427,9	186770,4
по малих підприємствах	27770,0	36975,6	39794,1	39640,9	...	35931,4	38440,2	38302,7	49156,1	95471,7
з них по мікропідприємствах	8966,8	12788,1	14174,6	15030,0	...	12345,6	13625,9	14448,6	18697,5	33065,0
відсотків до прибутку до оподаткування по економіці в цілому										
по великих підприємствах	39,2	51,3	39,1	42,3	...	51,6	39,4	42,8	34,7	27,2
по середніх підприємствах	46,2	34,2	44,9	38,8	...	34,1	44,8	38,6	44,3	48,2
по малих підприємствах	14,6	14,5	16,0	18,9	...	14,3	15,8	18,6	21,0	24,6
з них по мікропідприємствах	4,7	5,0	5,7	7,2	...	4,9	5,6	7,0	8,0	8,5
Збиток до оподаткування, млн грн										
по великих підприємствах	45807,3	38471,4	59746,4	60721,3	...	38360,0	58162,6	58354,5	270974,8	250867,6
по середніх підприємствах	46010,7	56436,0	63571,2	73108,7	...	54848,8	62051,3	70909,6	302608,2	277910,3
по малих підприємствах	43417,1	42032,9	49048,1	64698,8	...	40656,3	47471,1	60737,1	224418,5	207200,4
з них по мікропідприємствах	22865,7	21496,4	27000,1	40068,3	...	20882,0	26232,1	37384,5	119664,5	91026,0
відсотків до збитку до оподаткування по економіці в цілому										
по великих підприємствах	33,9	28,1	34,7	30,6	...	28,6	34,7	30,7	34,0	34,1
по середніх підприємствах	34,0	41,2	36,9	36,8	...	41,0	37,0	37,3	37,9	37,8
по малих підприємствах	32,1	30,7	28,4	32,6	...	30,4	28,3	32,0	28,1	28,2
з них по мікропідприємствах	16,9	15,7	15,7	20,2	...	15,6	15,6	19,7	15,0	12,4
Шляхова вага підприємств, що одержали збиток до оподаткування, відсотків до загальної кількості										
по великих підприємствах	31,7	30,8	30,0	31,4	...	31,1	30,1	31,4	48,2	44,3
по середніх підприємствах	36,6	33,7	33,8	35,0	...	33,4	33,5	34,8	37,4	28,9
по малих підприємствах	41,4	35,0	35,6	34,0	...	34,7	35,4	33,8	33,5	26,1
з них по мікропідприємствах	41,6	34,9	35,8	33,9	...	34,6	35,6	33,7	33,1	26,4

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані за 2010–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**121. Кількість підприємств за їх розмірами
у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення по регіонах¹**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	4	4
по малих підприємствах	78	77	76	82	75	76
з них по мікропідприємствах	66	65	63	70	65	66
Україна*						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	4	4
по малих підприємствах	78	78	76	82	75	76
з них по мікропідприємствах	66	65	63	70	65	66
Автономна Республіка Крим						
по великих підприємствах	0	0	0	0	–	–
по середніх підприємствах	4	4	4	4	–	–
по малих підприємствах	71	63	67	79	–	–
з них по мікропідприємствах	60	52	57	69	–	–
Вінницька						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	3	3	3
по малих підприємствах	45	45	50	54	55	56
з них по мікропідприємствах	36	36	41	45	46	48
Волинська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	3	4	3	3	3
по малих підприємствах	47	44	46	50	50	51
з них по мікропідприємствах	37	35	37	41	42	43
Дніпропетровська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	5	4	4	4
по малих підприємствах	77	76	78	81	76	80
з них по мікропідприємствах	65	63	65	68	64	69
Донецька						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	2	2
по малих підприємствах	58	61	60	62	24	25
з них по мікропідприємствах	48	52	50	53	21	21
Житомирська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	3	3
по малих підприємствах	45	45	45	49	49	50
з них по мікропідприємствах	35	34	35	40	40	42
Закарпатська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	2	2	2	2
по малих підприємствах	44	42	43	46	46	47
з них по мікропідприємствах	37	35	36	40	41	41
Запорізька						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	4	3
по малих підприємствах	76	79	76	79	78	79
з них по мікропідприємствах	65	67	64	68	68	69

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Івано-Франківська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	2	2	3	2	2	2
по малих підприємствах	53	53	53	56	55	55
з них по мікропідприємствах	46	46	46	49	49	49
Київська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	6	6	6	6	6	6
по малих підприємствах	82	90	96	102	98	99
з них по мікропідприємствах	67	74	79	86	83	84
Кіровоградська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	4	4
по малих підприємствах	63	62	66	71	74	75
з них по мікропідприємствах	54	51	56	61	65	66
Луганська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	3	3	1	1
по малих підприємствах	44	45	44	48	13	14
з них по мікропідприємствах	36	37	36	40	11	12
Львівська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	3	3
по малих підприємствах	76	62	64	70	70	70
з них по мікропідприємствах	64	50	53	59	59	60
Миколаївська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	3	3	3	3
по малих підприємствах	91	68	84	89	87	88
з них по мікропідприємствах	80	57	73	78	77	79
Одеська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	4	4
по малих підприємствах	100	94	99	105	96	96
з них по мікропідприємствах	86	80	85	91	84	85
Полтавська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	4	4
по малих підприємствах	59	60	62	65	65	66
з них по мікропідприємствах	49	50	51	55	55	57
Рівненська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	3	3	3	2
по малих підприємствах	41	39	40	42	42	43
з них по мікропідприємствах	33	31	31	34	35	36
Сумська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	3	3	3	3

Закінчення табл. 121
Кількість підприємств за їх розмірами
у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення по регіонах

по малих підприємствах	42	43	44	48	49	49
з них по мікропідприємствах	33	34	35	39	40	42
Тернопільська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	3	3	3	2
по малих підприємствах	41	43	42	46	45	46
з них по мікропідприємствах	33	35	34	38	38	39
Харківська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	5	4	4	4
по малих підприємствах	89	89	86	91	87	88
з них по мікропідприємствах	75	75	73	78	75	76
Херсонська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	3	3	3	2
по малих підприємствах	62	58	68	72	73	73
з них по мікропідприємствах	52	48	58	63	65	64
Хмельницька						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	3	3	3	3
по малих підприємствах	45	45	47	50	51	51
з них по мікропідприємствах	37	36	38	41	42	43
Черкаська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	4	4
по малих підприємствах	52	52	52	59	61	63
з них по мікропідприємствах	43	42	42	49	52	54
Чернівецька						
по великих підприємствах	–	0	0	0	0	–
по середніх підприємствах	3	2	2	2	2	2
по малих підприємствах	56	39	42	44	43	43
з них по мікропідприємствах	49	31	34	37	36	37
Чернігівська						
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	4	3
по малих підприємствах	43	47	50	54	53	54
з них по мікропідприємствах	33	36	40	45	44	46
м. Київ						
по великих підприємствах	1	0	0	1	0	1
по середніх підприємствах	14	14	14	13	13	11
по малих підприємствах	295	314	252	290	291	290
з них по мікропідприємствах	252	271	209	249	252	254
м. Севастополь						
по великих підприємствах	0	0	0	0	–	–
по середніх підприємствах	6	5	5	4	–	–
по малих підприємствах	97	97	97	107	–	–
з них по мікропідприємствах	82	81	82	92	–	–

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

122. Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності	о.д.	% до загального показника відповідного виду діяльності
Усього																				
по великих підприємствах	586	0,2	659	0,2	698	0,2	659	0,2	567	0,2	642	0,2	682	0,2	646	0,2	497	0,1	423	0,1
по середніх підприємствах	20983	5,5	20753	5,5	20189	5,5	18859	4,8	20010	5,5	19797	5,5	19292	5,6	18029	4,8	15906	4,7	15202	4,4
по малих підприємствах	357241	94,3	354283	94,3	344048	94,3	373809	95,0	339589	94,3	338223	94,3	327107	94,2	354136	95,0	324598	95,2	327815	95,5
з них по мікропідприємствах	300445	79,3	295815	78,7	286461	78,5	318477	81,0	285542	79,3	282524	78,8	272202	78,4	301356	80,8	278922	81,8	284240	82,8
Сільське, лісове та рибне господарство																				
по великих підприємствах	13	0,0	16	0,0	26	0,1	27	0,1	13	0,0	16	0,0	25	0,0	27	0,0	28	0,1	28	0,1
по середніх підприємствах	3440	6,8	3274	7,9	3143	6,6	2915	5,8	3297	6,8	3135	7,8	3025	6,6	2818	5,9	2595	5,6	2543	5,4
по малих підприємствах	47213	93,2	38387	92,1	44487	93,3	46906	94,1	45482	93,2	36979	92,2	42916	93,4	45145	94,1	43389	94,3	44229	94,5
з них по мікропідприємствах	42972	84,8	33081	79,4	39103	82,1	41495	83,2	41406	84,9	31868	79,4	37741	82,1	39919	83,2	38430	83,5	39281	83,9
Промисловість																				
по великих підприємствах	347	0,7	407	0,9	410	0,9	382	0,8	334	0,7	394	0,8	397	1,0	370	0,8	289	0,7	230	0,5
по середніх підприємствах	6107	12,8	5998	12,6	5802	13,4	5569	11,3	5879	12,9	5767	12,7	5591	13,5	5356	11,4	4791	11,3	4682	10,9
по малих підприємствах	41373	86,5	41074	86,5	37144	85,7	43179	87,9	39506	86,4	39370	86,5	35466	85,5	41124	87,8	37107	88,0	38004	88,6
з них по мікропідприємствах	30775	64,3	30248	63,7	26373	60,8	32582	66,3	29325	64,1	28975	63,6	25125	60,6	30942	66,0	28263	67,0	29371	68,4
Будівництво																				
по великих підприємствах	10	0,0	10	0,0	12	0,0	13	0,0	9	0,0	10	0,0	12	0,0	13	0,0	4	0,0	5	0,0
по середніх підприємствах	1499	3,9	1453	3,9	1389	4,1	1214	3,4	1422	4,0	1380	3,9	1328	4,2	1166	3,5	930	3,1	805	2,8
по малих підприємствах	36706	96,1	36081	96,1	32676	95,9	34958	96,6	34505	96,0	34252	96,1	30722	95,8	32620	96,5	28851	96,9	28444	97,2
з них по мікропідприємствах	30533	79,9	29836	79,5	26436	77,6	29236	80,8	28684	79,8	28346	79,5	24818	77,4	27196	80,5	24468	82,1	24541	83,9

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		
	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів																					
по великих підприємствах	154	0,2	161	0,2	173	0,2	164	0,2	151	0,2	158	0,2	172	0,2	163	0,1	126	0,1	110	0,1	0,1
по середніх підприємствах	4102	3,7	4161	3,7	3950	3,8	3675	3,3	3945	3,7	4005	3,7	3808	3,8	3567	3,4	3004	3,2	2728	2,9	2,9
по малих підприємствах	105898	96,1	107316	96,1	99675	96,0	106575	96,5	101567	96,1	103260	96,1	95672	96,0	102042	96,5	90842	96,7	90960	97,0	97,0
з них по мікропідприємствах	91104	82,7	92515	82,9	85492	82,4	93166	84,4	87400	82,7	89079	82,9	82056	82,3	89181	84,3	80028	85,2	80723	86,1	86,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність																					
по великих підприємствах	33	0,3	34	0,2	37	0,2	37	0,2	32	0,3	33	0,2	36	0,3	37	0,2	28	0,2	32	0,2	0,2
по середніх підприємствах	1240	9,1	1279	8,7	1301	8,4	1291	7,7	1168	9,0	1200	8,5	1219	8,2	1206	7,5	1124	7,5	1095	7,3	7,3
по малих підприємствах	12330	90,6	13479	91,1	14134	91,4	15482	92,1	11722	90,7	12944	91,3	13536	91,5	14809	92,3	13757	92,3	13973	92,5	92,5
з них по мікропідприємствах	9385	69,0	10351	70,0	10871	70,3	12317	73,3	8923	69,1	9952	70,2	10423	70,5	11774	7,3	11095	74,4	11457	75,9	75,9
Тимчасове розміщення й організація харчування																					
по великих підприємствах	3	0,0	2	0,0	2	0,0	1	0,0	2	0,0	2	0,0	2	0,0	1	0,0	1	0,0	1	0,0	0,0
по середніх підприємствах	421	4,3	437	4,4	451	4,8	430	4,3	373	4,3	383	4,3	392	4,7	369	4,2	291	3,7	248	3,2	3,2
по малих підприємствах	9353	95,7	9441	95,6	9042	95,2	9665	95,7	8275	95,7	8446	95,7	7995	95,3	8420	95,8	7593	96,3	7536	96,8	96,8
з них по мікропідприємствах	7440	76,1	7454	75,4	7176	75,6	7916	78,4	6530	75,5	6628	75,1	6295	75,0	6836	77,8	6342	80,4	6349	81,6	81,6
Інформація та телекомунікації																					
по великих підприємствах	9	0,1	10	0,1	13	0,1	12	0,1	9	0,1	10	0,1	13	0,1	12	0,1	6	0,0	6	0,0	0,0
по середніх підприємствах	409	3,1	429	3,0	411	3,1	406	2,7	398	3,1	419	3,0	398	3,1	393	2,8	374	2,8	337	2,5	2,5

по малих підприємствах	12771	96,8	13933	96,9	13024	96,8	14467	97,2	12227	96,8	13392	96,9	12442	96,8	13811	97,1	12939	97,2	13290	97,5
з них по мікропідприємствах	10728	81,3	11748	81,7	10765	80,0	12304	82,7	10265	81,2	11305	81,8	10279	80,0	11745	82,6	11113	83,4	11542	84,7
Фінансова та страхова діяльність																				
по великих підприємствах	7	0,1	7	0,1	11	0,2	8	0,2	7	0,1	7	0,1	11	0,2	8	0,2	1	0,0	1	0,0
по середніх підприємствах	441	7,8	453	8,1	500	10,1	366	7,3	437	7,9	452	8,3	500	10,3	365	7,5	326	7,4	292	6,7
по малих підприємствах	5254	92,1	5133	91,8	4461	89,7	4622	92,5	5110	92,0	4994	91,6	4336	89,5	4477	92,3	4083	92,6	4075	93,3
з них по мікропідприємствах	4500	78,9	4395	78,6	3735	75,1	3888	77,8	4366	78,6	4274	78,4	3621	74,7	3760	77,5	3414	77,4	3467	79,4
Операції з нерухомим майном																				
по великих підприємствах	1	0,0	1	0,0	3	0,0	3	0,0	1	0,0	1	0,0	3	0,0	3	0,0	1	0,0	1	0,0
по середніх підприємствах	734	2,7	727	2,5	699	2,2	596	1,7	702	2,7	697	2,6	665	2,2	564	1,7	481	1,5	471	1,5
по малих підприємствах	26868	97,3	28055	97,5	31419	97,8	34477	98,3	25251	97,3	26473	97,4	29414	97,8	32151	98,3	30719	98,5	31477	98,5
з них по мікропідприємствах	23090	83,7	24201	84,1	27820	86,6	31110	88,7	21689	83,6	22840	84,1	26018	86,5	28968	88,5	27875	89,3	28744	90,0
Професійна, наукова та технічна діяльність																				
по великих підприємствах	5	0,0	7	0,0	7	0,0	6	0,0	5	0,0	7	0,0	7	0,0	6	0,0	6	0,0	4	0,0
по середніх підприємствах	938	2,9	905	2,8	875	2,8	809	2,4	894	2,9	867	2,7	841	2,9	781	2,4	692	2,3	631	2,1
по малих підприємствах	31246	97,1	32051	97,2	30091	97,2	33131	97,6	29878	97,1	30789	97,3	28762	97,1	31547	97,6	29330	97,7	29208	97,9
з них по мікропідприємствах	27491	85,4	28431	86,3	26614	85,9	29923	88,1	26285	85,4	27311	86,3	25423	85,9	28478	88,1	26674	88,8	26799	89,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування																				
по великих підприємствах	1	0,0	3	0,0	1	0,0	3	0,0	1	0,0	3	0,0	1	0,0	3	0,0	3	0,0	2	0,0
по середніх підприємствах	1051	6,6	1067	6,4	1109	6,9	1090	6,2	985	6,7	1009	6,5	1046	7,0	1027	6,4	897	5,9	874	5,6
по малих підприємствах	14959	93,4	15704	93,6	14976	93,1	16385	93,8	13768	93,3	14611	93,5	13882	93,0	15109	93,6	14277	94,1	14689	94,4
з них по мікропідприємствах	11797	73,7	12645	75,4	11889	73,9	13196	75,5	10799	73,2	11735	75,1	10967	73,5	12102	75,0	11591	76,4	12111	77,8
Освіта																				
по великих підприємствах	1	0,0	-	-	-	-	-	-	1	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	108	4,4	95	3,9	77	3,6	68	2,9	102	4,5	90	3,9	73	3,6	63	2,8	58	2,8	53	2,5
по малих підприємствах	2345	95,6	2339	96,1	2085	96,4	2299	97,1	2177	95,5	2205	96,1	1954	96,4	2160	97,2	2023	97,2	2032	97,5
з них по мікропідприємствах	1875	76,4	1884	77,4	1663	76,9	1892	79,9	1749	76,7	1787	77,9	1566	77,3	1783	80,2	1689	81,2	1720	82,5

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	294	6,3	290	5,9	283	6,1	266	5,4	224	5,3	219	4,9	219	5,2	202	4,5	204	5,0	269	6,2
по малих підприємствах	4390	93,7	4593	94,1	4353	93,9	4648	94,6	4021	94,7	4219	95,1	3984	94,8	4245	95,5	3889	95,0	4051	93,8
з них по мікропідприємствах	3347	71,5	3485	71,4	3194	68,9	3454	70,3	3073	72,4	3205	72,2	2911	69,3	3141	70,6	2873	70,2	2990	69,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по великих підприємствах	2	0,1	1	0,1	3	0,1	3	0,1	2	0,1	1	0,1	3	0,2	3	0,1	4	0,2	3	0,2
по середніх підприємствах	107	5,1	100	4,5	135	6,7	108	4,6	102	5,4	96	4,7	129	7,1	101	4,9	95	4,9	125	5,9
по малих підприємствах	1969	94,8	2113	95,4	1889	93,2	2230	95,3	1776	94,5	1933	95,2	1691	92,7	1970	95,0	1847	94,9	1981	93,9
з них по мікропідприємствах	1719	82,7	1822	82,3	1554	76,7	1946	83,1	1548	82,3	1676	82,6	1389	76,2	1711	82,5	1627	83,6	1732	82,1
Надання інших видів послуг	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	92	2,0	85	1,8	64	1,4	56	1,2	82	1,9	78	1,8	58	1,3	51	1,1	44	1,1	49	1,3
по малих підприємствах	4566	98,0	4584	98,2	4592	98,6	4785	98,8	4324	98,1	4356	98,2	4335	98,7	4506	98,9	3952	98,9	3866	98,7
з них по мікропідприємствах	3689	79,2	3719	79,7	3776	81,1	4052	83,7	3500	79,4	3543	79,9	3570	81,3	3820	83,8	3440	86,1	3413	87,2

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані за 2010–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

123. Кількість зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2,3}

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		
	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	тис. осіб	у % до загальної показника в відповідному виді діяльності	
Усього																					
по великих підприємствах	2400,3	30,2	2449,0	31,4	2484,2	32,4	2383,7	32,2	2359,9	30,9	2407,1	32,2	2441,1	33,0	2346,5	32,9	1915,1	30,4	1949,1	32,3	
по середніх підприємствах	3393,3	42,6	3252,6	41,7	3144,2	40,9	3012,1	40,7	3225,7	42,2	3088,1	41,3	2992,8	40,5	2868,3	40,2	2696,5	42,8	2516,0	41,7	
по малих підприємствах	2164,6	27,2	2091,5	26,9	2051,3	26,7	2010,7	27,1	2053,5	26,9	1984,7	26,5	1954,4	26,5	1915,3	26,9	1686,9	26,8	1567,7	26,0	
з них по мікропідприємствах	832,6	10,5	788,9	10,1	788,2	10,3	795,3	10,7	790,8	10,4	748,2	10,0	749,9	10,1	756,2	10,6	723,5	11,5	696,8	11,5	
Сільське, лісове та рибне господарство																					
по великих підприємствах	32,9	4,3	39,5	5,5	44,5	6,2	38,8	5,7	32,9	4,5	39,5	5,8	43,0	6,3	38,8	5,8	46,6	7,4	46,9	8,0	
по середніх підприємствах	515,5	67,1	477,5	66,8	447,1	62,8	409,7	59,6	488,1	66,6	451,0	66,3	425,9	62,5	394,0	59,4	364,1	57,9	342,9	58,1	
по малих підприємствах	219,9	28,6	197,6	27,7	220,4	31,0	238,7	34,7	211,7	28,9	189,9	27,9	212,2	31,2	230,6	34,8	218,2	34,7	199,9	33,9	
з них по мікропідприємствах	101,6	13,2	68,2	9,5	81,0	11,4	92,3	13,4	98,1	13,4	65,7	9,7	78,2	11,5	89,2	13,4	98,5	15,7	88,0	14,9	
Промисловість																					
по великих підприємствах	1402,0	45,3	1436,4	47,2	1456,9	48,1	1366,9	46,7	1365,2	45,7	1396,6	47,5	1416,8	48,4	1330,3	47,1	1058,8	43,6	868,8	39,3	
по середніх підприємствах	1329,3	43,0	1264,5	41,5	1234,1	40,8	1213,0	41,5	1280,4	42,8	1215,4	41,3	1188,4	40,6	1161,6	41,2	1084,2	44,6	1068,5	46,3	
по малих підприємствах	360,5	11,7	345,0	11,3	335,4	11,1	345,0	11,8	344,4	11,5	330,8	11,2	321,9	11,0	331,3	11,7	286,6	11,8	272,9	12,4	
з них по мікропідприємствах	91,7	3,0	88,0	2,9	86,6	2,9	92,0	3,1	86,9	2,9	83,8	2,8	82,6	2,8	87,8	3,1	81,9	3,4	81,7	3,7	
Будівництво																					
по великих підприємствах	13,0	2,7	11,3	2,6	10,5	2,6	10,3	2,8	11,8	2,6	11,3	2,8	10,5	2,7	10,3	2,9	2,3	0,8	3,3	1,3	
по середніх підприємствах	209,0	44,3	196,8	45,5	187,9	45,7	165,4	44,5	198,7	44,6	186,6	45,5	179,7	45,9	159,5	44,9	131,5	46,0	104,7	42,8	
по малих підприємствах	250,1	53,0	224,6	51,9	212,7	51,7	196,0	52,7	235,5	52,8	211,9	51,7	201,4	51,4	185,7	52,2	152,3	53,2	136,5	55,9	
з них по мікропідприємствах	90,8	19,2	80,3	18,6	75,4	18,3	72,6	19,5	85,8	19,2	75,7	18,5	71,0	18,1	68,4	19,2	63,9	22,3	61,6	25,2	

Продовження табл. 123
Кількість зайнятих працівників на підприємствах
за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників	тис. осіб	% до загальної кількості працівників
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	261,6	21,1	275,2	22,1	300,8	25,2	316,5	27,4	260,4	21,8	273,9	22,8	300,1	25,9	315,7	28,1	280,8	27,7	240,7	26,6
по великих підприємствах	430,2	34,6	425,0	34,1	388,6	32,6	366,2	31,7	411,5	34,4	408,4	33,9	373,6	32,3	353,9	31,5	341,5	33,6	301,2	33,4
по середніх підприємствах	549,3	44,3	546,5	43,8	504,0	42,2	473,3	40,9	524,5	43,8	521,0	43,3	483,7	41,8	453,0	40,4	392,9	38,7	361,5	40,0
по малих підприємствах	242,9	19,6	246,9	19,8	228,6	19,2	220,6	19,1	232,6	19,4	236,1	19,6	219,6	19,0	211,8	18,9	194,7	19,2	186,9	20,7
з них по мікропідприємствах																				
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	560,6	60,4	550,6	59,7	544,3	58,1	533,7	58,5	559,8	61,9	549,8	61,2	543,5	59,6	533,7	60,0	428,8	56,2	717,2	70,2
по великих підприємствах	268,6	28,9	269,8	29,2	278,4	29,7	266,8	29,3	251,7	27,8	251,0	28,0	259,7	28,5	250,0	28,1	238,3	31,3	218,7	21,4
по середніх підприємствах	99,3	10,7	102,7	11,1	114,4	12,2	111,0	12,2	93,5	10,3	97,2	10,8	109,0	11,9	106,2	11,9	95,2	12,5	86,0	8,4
по малих підприємствах	28,2	3,0	30,4	3,3	34,6	3,7	34,8	3,8	26,8	3,0	29,0	3,2	33,3	3,7	33,5	3,8	33,0	4,3	31,3	3,1
з них по мікропідприємствах																				
Тимчасове розміщення й організації харчування	7,2	5,4	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по великих підприємствах	57,8	42,9	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	69,5	51,7	65,6	51,0	65,5	47,9	61,4	46,3	62,0	52,2	59,2	52,0	59,0	48,8	54,7	46,9	46,2	45,5	42,2	49,9
по малих підприємствах	25,8	19,1	23,3	18,1	24,1	17,6	22,8	17,2	22,7	19,1	20,5	18,0	21,4	17,7	19,9	17,1	18,5	18,2	17,1	20,2
з них по мікропідприємствах																				
Інформація та телекомунікації	91,8	39,3	84,8	36,7	83,9	38,2	76,8	35,2	91,8	40,2	84,8	37,5	83,9	39,1	76,8	36,0	61,4	31,9	46,4	28,3
по великих підприємствах																				

по середніх підприємствах	62,5	26,8	65,5	28,3	54,3	24,7	61,6	28,3	61,1	26,8	64,4	28,4	52,9	24,6	60,5	28,3	62,4	32,4	52,4	31,9
по малих підприємствах	79,2	33,9	81,1	35,0	81,3	37,1	79,7	36,5	75,5	33,0	77,3	34,1	77,9	36,3	76,2	35,7	68,9	35,7	65,4	39,8
з них по мікропідприємствах	33,2	14,2	33,0	14,3	33,2	15,1	34,2	15,7	31,7	13,9	31,5	13,9	31,7	14,8	32,7	15,3	31,2	16,2	31,3	19,0
Фінансова та страхова діяльність																				
по великих підприємствах	18,4	22,7	19,6	24,9	15,9	23,1	8,4	13,4	18,4	22,9	19,6	25,1	15,9	23,3	8,4	13,5	...	...	...	...
по середніх підприємствах	36,5	44,9	34,4	43,5	31,2	45,2	32,7	52,0	36,4	45,2	34,3	43,8	31,2	45,7	32,6	52,6	...	...	...	...
по малих підприємствах	26,3	32,4	25,0	31,6	21,9	31,7	21,7	34,6	25,6	31,9	24,4	31,1	21,3	31,0	21,1	33,9	19,0	30,7	17,1	32,4
з них по мікропідприємствах	11,9	14,6	11,9	15,0	10,3	14,9	9,9	15,7	11,4	14,2	11,5	14,6	9,9	14,5	9,5	15,4	9,2	14,8	8,8	16,6
Операції з нерухомим майном																				
по великих підприємствах	...	...	...	...	1,5	0,7	2,4	1,2	...	...	...	...	1,5	0,7	2,4	1,3	...	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	...	...	67,6	31,0	54,3	26,9	...	...	...	...	63,7	31,0	51,0	26,8	...	...	...	...
по малих підприємствах	155,8	64,2	148,7	65,3	148,7	68,3	145,0	71,9	146,5	64,0	139,5	65,1	140,3	68,3	136,9	71,9	122,9	71,3	122,0	74,4
з них по мікропідприємствах	65,3	26,9	63,7	28,0	73,3	33,6	74,4	36,9	61,5	26,9	59,7	27,9	68,9	33,5	69,9	36,7	66,4	38,5	68,7	42,0
Професійна, наукова та технічна діяльність																				
по великих підприємствах	6,9	2,3	8,8	3,0	12,0	4,3	11,4	4,3	6,9	2,4	8,8	3,2	12,0	4,4	11,4	4,5	13,5	5,8	11,8	5,7
по середніх підприємствах	141,1	46,9	131,5	45,3	125,5	44,6	112,6	42,7	135,5	46,9	126,5	45,3	121,5	44,8	108,6	42,8	100,5	43,3	87,8	42,2
по малих підприємствах	153,1	50,8	150,1	51,7	143,9	51,1	139,9	53,0	146,4	50,7	143,5	51,5	138,0	50,8	133,8	52,7	118,2	50,9	108,3	52,1
з них по мікропідприємствах	74,7	24,8	73,8	25,4	73,2	26,0	74,6	28,3	71,4	24,7	70,3	25,2	70,0	25,8	71,2	28,0	66,8	28,8	63,4	30,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування																				
по великих підприємствах	...	...	11,2	4,1	...	...	...	...	...	...	11,2	4,4	...	...	...	...	6,1	2,2	...	...
по середніх підприємствах	...	...	155,0	56,9	...	...	...	...	...	...	147,5	57,2	...	...	...	...	171,8	63,4	...	...
по малих підприємствах	108,6	40,9	106,3	39,0	108,7	38,5	109,4	37,2	101,7	40,6	99,0	38,4	102,2	38,1	102,9	36,8	93,0	34,4	83,4	36,1
з них по мікропідприємствах	31,8	12,0	33,2	12,2	33,1	11,7	33,2	11,3	29,4	11,7	30,6	11,9	30,8	11,5	30,7	11,0	29,8	11,0	28,8	12,5
Освіта																				
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	16,5	49,1	11,5	43,5	10,0	40,0	...	...	15,9	49,9	11,0	44,4	9,5	40,4	8,3	40,2	7,5	39,3
по малих підприємствах	17,3	48,6	17,1	50,9	14,9	56,5	14,9	60,0	16,0	47,9	16,0	50,1	13,8	55,6	14,0	59,6	12,3	59,8	11,5	60,7
з них по мікропідприємствах	6,1	17,1	6,1	18,1	5,4	20,5	5,6	22,6	5,7	17,1	5,7	18,0	5,1	20,4	5,3	22,4	4,9	24,0	4,8	25,1

Закінчення табл. 123
Кількість зайнятих працівників на підприємствах
за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
по великих підприємствах	57,8	63,3	55,1	58,6	54,3	57,6	49,8	56,3	42,1	57,7	40,0	52,9	39,9	52,0	36,2	50,5	35,3	52,2	52,2	60,8
по середніх підприємствах	33,6	36,7	38,9	41,4	40,0	42,4	38,7	43,7	30,9	42,3	35,6	47,1	36,8	48,0	35,4	49,5	32,4	47,8	33,6	39,2
по малих підприємствах	11,8	13,0	13,4	14,3	13,3	14,1	12,6	14,2	11,0	15,1	12,3	16,3	12,3	16,0	11,6	16,2	11,1	16,4	11,2	13,1
з них по мікропідприємствах																				
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	...	...	...	...	5,9	16,1	6,9	19,4	...	...	...	...	5,9	16,8	6,9	20,3	7,2	22,8	3,0	9,8
по великих підприємствах	...	...	...	...	19,9	54,2	18,6	52,1	...	...	...	...	19,4	55,1	17,9	52,7	15,4	49,5	18,6	59,8
по середніх підприємствах	10,1	35,5	11,2	34,9	10,9	29,7	10,1	28,5	9,2	33,9	10,1	33,4	9,9	28,1	9,2	27,0	8,6	27,7	9,5	30,4
по малих підприємствах	4,1	14,3	4,2	13,2	3,9	10,6	4,0	11,3	3,7	13,7	3,9	12,7	3,5	10,0	3,6	10,6	3,5	11,3	3,8	12,4
з них по мікропідприємствах																				
Надання інших видів послуг	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
по великих підприємствах	10,5	24,7	9,6	23,6	6,5	18,5	6,9	21,1	9,5	23,9	8,9	23,4	5,9	17,9	6,3	20,5	5,4	21,2	4,9	21,3
по середніх підприємствах	32,0	75,3	31,1	76,4	28,6	81,5	25,9	78,9	30,1	76,1	29,3	76,6	27,0	82,1	24,3	79,5	20,2	78,8	17,9	78,7
по малих підприємствах	12,7	29,9	12,5	30,7	12,2	34,9	11,7	35,5	12,1	30,6	11,9	31,1	11,6	35,4	11,1	36,2	10,1	39,5	9,4	41,2
з них по мікропідприємствах																				

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані за 2010–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані наведено включаючи штатних, посаджених і неоплачуваних (власників, засновників підприємства та членів їх сімей) працівників підприємства.

⁴ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

124. Кількість найманих працівників на підприємствах за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2,3}

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності
Усього																				
по великих підприємствах	2400,3	30,6	2449,0	31,7	2484,1	32,8	2383,7	32,7	2359,9	31,4	2407,1	32,5	2441,1	33,5	2346,4	33,4	1915,1	30,9	1949,1	33,0
по середніх підприємствах	3392,4	43,3	3251,6	42,2	3141,9	41,5	3040,1	41,3	3224,8	42,8	3087,1	41,7	2990,5	41,0	2866,4	40,9	2694,9	43,5	2514,5	42,5
по малих підприємствах	2043,7	26,1	2011,8	26,1	1951,6	25,7	1891,8	26,0	1942,8	25,8	1913,7	25,8	1859,1	25,5	1803,0	25,7	1583,0	25,6	1446,2	24,5
з них по мікропідприємствах	762,0	9,7	757,4	9,8	736,5	9,7	734,4	10,1	724,9	9,6	720,0	9,7	700,4	9,6	698,7	10,0	626,6	10,1	582,1	9,8
Сільське, лісове та рибне господарство																				
по великих підприємствах	32,9	4,5	39,5	5,6	44,5	6,4	38,8	5,9	32,9	4,8	39,5	5,8	43,0	6,4	38,8	6,2	46,6	7,8	46,9	8,4
по середніх підприємствах	515,4	71,1	477,4	67,1	446,7	64,0	409,4	62,8	487,9	70,6	450,8	66,6	425,5	63,8	393,7	62,5	363,8	61,1	342,6	61,1
по малих підприємствах	176,5	24,4	194,1	27,3	206,6	29,6	203,9	31,3	170,2	24,6	186,9	27,6	198,8	29,8	197,1	31,3	185,6	31,1	170,8	30,5
з них по мікропідприємствах	61,2	8,4	67,0	9,4	74,5	10,7	74,5	11,4	59,1	8,6	64,7	9,5	71,9	10,8	71,9	11,4	67,5	11,3	60,1	10,7
Промисловість																				
по великих підприємствах	1402,0	45,5	1436,4	47,3	1456,8	48,3	1366,9	46,9	1365,1	45,8	1396,6	47,6	1416,8	48,6	1330,3	47,3	1058,8	43,8	868,8	39,5
по середніх підприємствах	1329,1	43,1	1264,2	41,6	1233,3	40,9	1212,4	41,6	1280,2	42,9	1215,2	41,4	1187,7	40,7	1161,0	41,3	1083,7	44,8	1068,1	48,6
по малих підприємствах	351,4	11,4	336,5	11,1	324,3	10,8	333,5	11,5	336,3	11,3	323,1	11,0	311,2	10,7	320,5	11,4	276,8	11,4	261,1	11,9
з них по мікропідприємствах	89,7	2,9	85,9	2,8	78,0	2,6	87,8	3,0	85,2	2,9	82,0	2,8	74,4	2,6	83,9	3,0	73,5	3,0	71,3	3,2
Будівництво																				
по великих підприємствах	13,0	2,8	11,3	2,7	10,5	2,6	10,3	2,8	11,8	2,7	11,3	2,8	10,5	2,7	10,3	2,9	2,3	0,8	3,3	1,4
по середніх підприємствах	208,9	45,1	196,8	46,4	187,8	46,9	165,2	45,7	198,6	45,4	186,5	46,4	179,6	47,1	159,4	46,0	131,4	47,2	104,6	44,6
по малих підприємствах	240,9	52,1	215,5	50,9	202,2	50,5	186,6	51,5	227,4	51,9	204,1	50,8	191,4	50,2	177,0	51,1	144,5	52,0	126,6	54,0
з них по мікропідприємствах	87,5	18,9	77,1	18,2	70,9	17,7	68,4	18,9	82,9	18,9	72,9	18,2	66,8	17,5	64,6	18,6	56,6	20,3	52,2	22,3

Продовження табл. 124
Кількість найманих працівників на підприємствах
за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загальної показника відповідного виду діяльності
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	261,6	21,5	275,2	22,6	300,8	25,8	316,5	28,0	260,4	22,2	273,9	23,2	300,1	26,6	315,7	28,8	280,8	28,3	240,7	27,6
по великих підприємствах	429,9	35,4	424,8	34,8	388,2	33,3	365,8	32,4	411,3	35,1	408,2	34,6	373,1	33,0	353,5	32,2	341,2	34,3	300,9	34,4
по середніх підприємствах	523,6	43,1	520,4	42,6	476,2	40,9	447,0	39,6	501,4	42,7	497,5	42,2	457,0	40,4	428,0	39,0	371,4	37,4	332,3	38,0
по малих підприємствах	231,5	19,0	235,0	19,3	214,8	18,4	207,4	18,4	222,2	18,9	225,4	19,1	206,2	18,2	199,2	18,2	174,7	17,6	159,1	18,2
з них по мікропідприємствах																				
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	560,6	60,6	550,6	59,9	544,3	58,5	533,7	58,8	559,8	62,1	549,8	61,5	543,5	60,0	533,7	60,2	428,8	56,5	717,2	70,5
по великих підприємствах	268,6	29,1	269,7	29,3	278,2	29,9	266,6	29,4	251,6	27,9	250,9	28,0	259,5	28,6	249,8	28,2	238,2	31,4	218,6	21,5
по середніх підприємствах	95,3	10,3	98,7	10,8	108,0	11,6	107,6	11,8	90,1	10,0	93,7	10,5	102,9	11,4	103,0	11,6	91,8	12,1	81,8	8,0
по малих підприємствах	27,1	2,9	29,3	3,2	32,5	3,5	33,7	3,7	25,9	2,9	27,9	3,1	31,3	3,5	32,4	3,7	30,0	4,0	27,6	2,7
з них по мікропідприємствах																				
Тимчасове розміщення й організація харчування	7,2	5,5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по великих підприємствах	57,8	43,8	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	67,0	50,7	63,4	50,2	62,8	46,8	58,7	45,2	60,3	51,5	57,6	51,3	56,5	47,7	52,5	45,8	44,0	44,3	39,7	48,4
по малих підприємствах	24,7	18,7	22,4	17,7	22,7	16,9	21,3	16,4	22,0	18,8	19,9	17,7	20,1	17,0	18,7	16,3	16,4	16,5	14,8	18,0
з них по мікропідприємствах																				
Інформація та телекомунікації	91,8	39,7	84,8	37,1	83,9	38,8	76,8	35,8	91,8	40,6	84,8	37,9	83,9	39,7	76,8	36,5	61,4	32,4	46,4	29,1
по великих підприємствах	62,5	27,1	65,5	28,6	54,2	25,1	61,6	28,7	61,1	27,0	64,4	28,7	52,8	25,0	60,4	28,8	62,4	32,9	52,4	32,8
по середніх підприємствах																				

по малих підприємствах	76,7	33,2	78,5	34,3	78,1	36,1	76,2	35,5	73,2	32,4	74,9	33,4	74,8	35,3	72,9	34,7	65,8	34,7	60,9	38,1
з них по мікропідприємствах	32,1	13,9	31,9	14,0	31,3	14,5	32,3	15,0	30,7	13,6	30,5	13,6	29,9	14,2	31,0	14,7	28,3	15,0	27,0	16,9
Фінансова та страхова діяльність																				
по великих підприємствах	18,4	23,0	19,6	25,2	15,9	23,4	8,4	13,6	18,4	23,2	19,6	25,4	15,9	23,6	8,4	13,7	...	...	...	...
по середніх підприємствах	36,5	45,5	34,4	44,0	31,2	45,8	32,7	52,8	36,4	45,8	34,3	44,3	31,2	46,2	32,6	53,3	...	...	...	...
по малих підприємствах	25,2	31,5	24,0	30,8	21,0	30,8	20,8	33,6	24,6	31,0	23,4	30,3	20,4	30,2	20,2	33,0	18,0	29,6	15,9	30,8
з них по мікропідприємствах	11,3	14,1	11,4	14,6	9,8	14,4	9,4	15,2	10,9	13,8	11,0	14,2	9,5	14,0	9,1	14,8	8,3	13,6	7,6	14,7
Операції з нерухомим майном																				
по великих підприємствах	...	...	...	...	1,5	0,7	2,4	1,3	...	...	...	...	1,5	0,8	2,4	1,4	...	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	...	...	67,6	32,1	54,2	28,2	...	...	...	...	63,6	32,0	50,9	28,1	...	...	...	...
по малих підприємствах	147,5	62,9	141,3	64,1	141,3	67,2	135,2	70,5	138,9	62,8	132,7	63,9	133,4	67,2	127,7	70,5	115,0	70,0	111,9	72,8
з них по мікропідприємствах	61,8	26,4	60,5	27,5	68,7	32,7	68,0	35,5	58,3	26,4	56,8	27,4	64,6	32,5	63,9	35,3	58,9	35,9	59,1	38,5
Професійна, наукова та технічна діяльність																				
по великих підприємствах	6,9	2,3	8,8	3,1	12,0	4,4	11,4	4,4	6,9	2,5	8,8	3,2	12,0	4,5	11,4	4,6	13,5	6,0	11,8	6,0
по середніх підприємствах	141,1	48,0	131,5	46,4	125,4	45,6	112,5	44,2	135,5	48,0	126,4	46,5	121,5	45,8	108,6	44,3	100,4	44,8	87,7	44,4
по малих підприємствах	146,0	49,7	142,8	50,5	137,2	50,0	131,0	51,4	139,6	49,5	136,8	50,3	131,6	49,7	125,4	51,1	110,4	49,2	98,0	49,6
з них по мікропідприємствах	71,2	24,2	70,1	24,8	69,3	25,2	68,7	26,9	68,1	24,2	66,9	24,6	66,3	25,0	65,6	26,7	59,3	26,4	53,3	27,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування																				
по великих підприємствах	...	...	11,2	4,2	...	...	...	...	...	...	11,2	4,4	...	...	...	...	6,1	2,3	...	...
по середніх підприємствах	...	...	154,9	57,9	...	...	...	...	...	...	147,4	58,2	...	...	...	...	171,7	64,3	...	...
по малих підприємствах	103,7	39,8	101,4	37,9	104,0	37,4	105,1	36,2	97,4	39,5	94,6	37,4	97,7	37,1	99,0	36,0	89,3	33,4	78,6	34,8
з них по мікропідприємствах	30,4	11,7	31,7	11,8	31,4	11,3	30,9	10,7	28,2	11,4	29,2	11,5	29,1	11,0	28,7	10,4	26,3	9,8	24,3	10,8
Освіта																				
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	16,5	50,0	11,5	44,4	10,0	40,9	...	...	15,9	50,7	11,0	45,3	9,5	41,3	8,3	41,1	7,5	40,6
по малих підприємствах	16,7	47,6	16,5	50,0	14,4	55,6	14,3	59,1	15,4	47,0	15,5	49,3	13,3	54,7	13,4	58,7	11,8	58,9	10,9	59,4
з них по мікропідприємствах	5,8	16,7	5,9	17,7	5,2	19,9	5,3	21,7	5,5	16,7	5,5	17,7	4,8	19,8	4,9	21,6	4,5	22,4	4,2	22,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги																				
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	57,8	64,1	55,1	59,3	54,3	58,9	49,8	56,9	42,1	58,4	40,0	53,6	39,8	53,3	36,2	51,1	35,3	52,9	52,2	61,6

Закінчення табл. 124
Кількість найманих працівників на підприємствах
за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної	тис. осіб	% до загальної
по малих підприємствах	32,4	35,9	37,8	40,7	37,8	41,1	37,7	43,1	29,9	41,6	34,7	46,4	34,9	46,7	34,5	48,9	31,5	47,1	32,5	38,4
з них по мікропідприємствах	11,4	12,7	13,0	14,0	12,5	13,6	12,2	13,9	10,6	14,8	12,0	16,1	11,5	15,4	11,2	15,9	10,3	15,4	10,3	12,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок																				
по великих підприємствах	...	...	...	...	5,9	16,4	6,9	19,8	...	...	...	...	5,9	17,1	6,9	20,7	7,2	23,3	3,0	10,1
по середніх підприємствах	...	...	...	...	19,9	55,2	18,6	53,1	...	...	...	...	19,4	56,0	17,9	53,6	15,4	50,5	18,6	61,3
по малих підприємствах	9,8	34,9	10,8	34,2	10,2	28,4	9,5	27,1	8,9	33,3	9,8	32,7	9,3	26,9	8,6	25,7	8,0	26,2	8,7	28,6
з них по мікропідприємствах	4,0	14,1	4,1	12,9	3,3	9,1	3,6	10,4	3,6	13,5	3,8	12,5	3,0	8,7	3,3	9,8	2,9	9,6	3,1	10,2
Надання інших видів послуг																				
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	10,5	25,3	9,6	24,2	6,5	19,1	6,9	21,9	9,5	24,5	-	-	5,9	18,4	6,3	21,3	5,4	22,2	4,9	22,7
по малих підприємствах	31,0	74,7	30,1	75,8	27,5	80,9	24,7	78,1	29,2	75,5	28,4	76,0	25,9	81,6	23,2	78,7	19,1	77,8	16,5	77,3
з них по мікропідприємствах	12,3	29,6	12,1	30,4	11,6	34,2	10,9	34,4	11,7	30,3	11,5	30,8	11,0	34,7	10,3	35,0	9,1	37,3	8,1	38,0

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані за 2010–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані наведено включаючи іптанних та позаштатних працівників підприємства.

⁴ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

125. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

	2011		2012		2013		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності
Усього																
по великих підприємствах	1775829,0	44,5	1761086,0	41,9	1717391,3	42,4	1755364,8	44,9	1739791,6	42,4	1699522,6	43,0	1742507,9	41,8	2021725,2	40,6
по середніх підприємствах	1607628,0	40,3	1769430,2	42,1	1662565,2	41,0	1568169,4	40,1	1713573,4	41,7	1602838,8	40,6	1723151,5	41,3	2048313,2	41,2
по малих підприємствах	607782,4	15,2	672653,4	16,0	670258,5	16,6	586322,1	15,0	651069,6	15,9	648066,5	16,4	705000,5	16,9	903311,6	18,2
з них по мікропідприємствах	189799,1	4,8	212651,2	5,1	216111,4	5,3	183215,8	4,7	205568,9	5,0	208931,4	5,3	230729,3	5,5	295886,8	5,9
Сільське, лісове та рибне господарство																
по великих підприємствах	12553,1	9,9	19473,2	12,0	23440,6	14,6	12553,1	10,2	18971,7	12,0	23440,6	14,8	31584,6	14,8	60014,6	16,7
по середніх підприємствах	79064,4	62,3	93979,4	57,8	88851,3	55,1	76009,6	61,8	91582,7	57,7	86999,6	54,9	117041,3	54,7	183025,5	51,0
по малих підприємствах	35343,7	27,8	49158,5	30,2	48838,4	30,3	34420,2	28,0	48156,1	30,3	47990,8	30,3	65303,9	30,5	116047,2	32,3
з них по мікропідприємствах	11007,8	8,7	14927,7	9,2	14439,8	9,0	10668,7	8,7	14618,3	9,2	14162,7	8,9	19273,6	9,0	34365,4	9,6
Промисловість																
по великих підприємствах	988435,4	67,5	970009,3	64,7	934135,1	63,4	972437,8	67,8	950570,6	64,9	917397,6	63,7	932940,4	60,3	1055157,9	57,1
по середніх підприємствах	414081,3	28,3	457750,3	30,5	461843,4	31,4	402246,0	28,0	444906,7	30,4	447662,2	31,1	531514,0	34,4	678024,9	36,7
по малих підприємствах	62275,4	4,2	71170,1	4,8	77113,0	5,2	60442,4	4,2	68808,7	4,7	74689,6	5,2	82160,5	5,3	115422,5	6,2
з них по мікропідприємствах	13794,1	0,9	14511,2	1,0	17254,8	1,2	13389,1	0,9	13992,0	1,0	16676,7	1,2	17153,0	1,1	25976,0	1,4
Будівництво																
по великих підприємствах	11604,0	9,6	13548,1	8,7	15730,7	11,2	11604,0	10,0	13548,1	8,9	15730,7	11,5	10583,9	7,0	19196,2	13,8
по середніх підприємствах	67323,1	55,9	85293,3	54,7	69591,4	49,3	65022,5	56,1	83523,5	55,2	67652,8	49,6	91555,2	60,9	59218,3	42,7
по малих підприємствах	41492,4	34,5	56949,3	36,6	55803,6	39,5	39308,3	33,9	54318,7	35,9	53161,7	38,9	48327,5	32,1	60444,5	43,5
з них по мікропідприємствах	12087,6	10,0	16819,5	10,8	16919,4	12,0	11497,9	9,9	16042,8	10,6	16115,8	11,8	15937,6	10,6	22626,0	16,3

Продовження табл. 125
**Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств
за їх розмірами за видами економічної діяльності**

	2011		2012		2013		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності	млн грн	% до загального обсягу діяльності
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів																
по великих підприємствах	486684,6	30,7	481477,1	29,6	495334,6	30,7	482565,7	31,0	480502,7	30,3	494203,4	31,5	525075,7	32,2	552590,6	30,2
по середніх підприємствах	741941,6	46,7	783853,1	48,3	769240,7	47,7	727099,4	46,7	755960,7	47,7	736098,8	47,0	734940,3	45,1	844345,8	46,1
по малих підприємствах	358490,3	22,6	358279,4	22,1	347559,1	21,6	346333,8	22,3	347858,3	22,0	336331,6	21,5	369674,6	22,7	434118,3	23,7
з них по мікропідприємствах	114503,7	7,2	116750,3	7,2	114442,2	7,1	111031,9	7,1	113352,1	7,2	111131,5	7,1	126246,4	7,7	147534,3	8,1
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність																
по великих підприємствах	115044,2	62,3	123066,8	58,0	118497,8	57,2	114696,4	63,2	122687,0	58,8	118497,8	58,4	107833,7	53,0	153078,4	52,8
по середніх підприємствах	49034,9	26,5	60873,1	28,7	59623,5	28,8	46770,0	25,8	58480,9	28,0	56087,8	27,7	66581,8	32,7	98259,8	33,9
по малих підприємствах	20685,2	11,2	28359,9	13,3	29017,0	14,0	20014,4	11,0	27432,7	13,2	28286,9	13,9	29145,8	14,3	38643,3	13,3
з них по мікропідприємствах	6863,1	3,7	8977,0	4,2	9753,4	4,7	6641,1	3,7	8761,3	4,2	9485,7	4,7	9752,1	4,8	13038,8	4,5
Тимчасове розміщення й організація харчування																
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

по малих підприємствах	4069,7	31,5	5108,7	30,9	5228,2	31,2	3704,4	32,2	4561,6	31,1	4617,5	31,3	4402,5	30,7	5492,5	31,1
з них по мікропідприємствах	1216,5	9,4	1569,7	9,5	1552,7	9,3	1091,3	9,5	1380,3	9,4	1377,2	9,3	1281,3	8,9	1699,6	9,6
Інформація та телекомунікації																
по великих підприємствах	36024,6	48,5	39662,4	50,0	39236,0	48,8	36024,6	48,8	39662,4	50,3	39236,0	49,2	36411,2	43,3	38495,5	38,5
по середніх підприємствах	23076,9	31,0	22708,6	28,6	24181,7	30,1	22932,2	31,0	22550,8	28,6	23971,4	30,0	28797,5	34,2	35777,3	35,8
по малих підприємствах	15246,7	20,5	16983,9	21,4	16992,7	21,1	14927,1	20,2	16612,7	21,1	16632,5	20,8	18894,9	22,5	25677,0	25,7
з них по мікропідприємствах	5328,5	7,2	5831,9	7,3	6032,2	7,5	5201,7	7,0	5677,7	7,2	5887,8	7,4	6557,2	7,8	9765,9	9,8
Фінансова та страхова діяльність																
по великих підприємствах	9403,2	5,6	4662,7	2,9	4052,3	4,4	9403,2	5,6	4662,7	2,8	4052,3	4,4	...	...	...	...
по середніх підприємствах	150395,5	89,0	150742,2	91,8	78920,7	85,6	150381,0	89,1	150742,2	91,9	78914,9	85,7	...	...	...	...
по малих підприємствах	9206,0	5,4	8736,7	5,3	9265,4	10,0	8975,6	5,3	8636,9	5,3	9119,7	9,9	8597,6	14,7	11539,4	19,9
з них по мікропідприємствах	2346,3	1,4	1957,1	1,2	2085,6	2,3	2301,3	1,4	1911,6	1,2	2037,1	2,2	1904,9	3,3	2084,9	3,6
Операції з нерухомим майном																
по великих підприємствах	...	...	1810,9	3,4	2278,4	4,6	...	...	1810,9	3,5	2278,4	4,7	...	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	23735,0	44,7	18447,7	36,7	...	...	23066,9	44,8	18004,9	37,0	...	...	...	...
по малих підприємствах	20470,4	51,1	27559,2	51,9	29491,9	58,7	19617,6	50,8	26599,1	51,7	28415,8	58,3	31409,9	57,0	38204,4	51,5
з них по мікропідприємствах	7821,6	19,5	11293,7	21,3	13244,4	26,4	7447,0	19,3	10776,1	20,9	12657,4	26,0	13769,3	25,0	16439,4	22,1
Професійна, наукова та технічна діяльність																
по великих підприємствах	110583,2	67,0	101747,2	57,6	77974,6	51,0	110583,2	67,7	101747,2	58,0	77974,6	51,5	84620,3	58,1	126508,3	66,8
по середніх підприємствах	31091,1	18,8	45326,3	25,7	45234,6	29,6	29935,0	18,3	44943,6	25,6	44453,5	29,3	33774,7	23,2	30711,4	16,2
по малих підприємствах	23368,2	14,2	29505,3	16,7	29568,0	19,4	22921,4	14,0	28832,8	16,4	29028,8	19,2	27250,5	18,7	32114,2	17,0
з них по мікропідприємствах	8781,0	5,3	12429,3	7,0	12492,4	8,2	8540,2	5,2	12118,3	6,9	12201,7	8,1	11595,7	8,0	13546,3	7,2

Закінчення табл. 125
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств
за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2011		2012		2013		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*	
	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування																
по великих підприємствах	1570,1	5,3	...	...	...	...	...	...	1570,1	5,6	...	...	4753,0	11,5	...	...
по середніх підприємствах	16438,5	55,0	...	...	...	...	15784,3	56,2	...	...	...	...	22608,7	54,8	...	...
по малих підприємствах	11853,2	39,7	14455,4	37,2	14765,8	39,8	10720,6	38,2	13248,7	39,9	13592,7	38,5	13927,6	33,7	18354,1	40,1
з них по мікропідприємствах	4252,4	14,2	5288,4	13,6	5534,4	14,9	3726,0	13,3	4779,6	14,4	4973,2	14,1	5128,5	12,4	6339,4	13,8
Освіта																
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	884,4	53,1	784,3	43,9	702,1	39,3	855,6	53,5	762,3	44,7	677,5	39,6	661,9	41,6	814,5	42,1
по малих підприємствах	780,9	46,9	1002,8	56,1	1084,7	60,7	742,3	46,5	944,7	55,3	1032,4	60,4	929,1	58,4	1118,2	57,9
з них по мікропідприємствах	298,2	17,9	371,2	20,8	369,6	20,7	286,2	17,9	354,9	20,8	349,9	20,5	303,7	19,1	384,7	19,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги																
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	5345,8	73,7	6143,7	73,2	6688,2	72,7	3957,7	69,2	4634,6	68,9	5137,4	69,0	5219,1	69,5	7432,3	71,2
по малих підприємствах	1907,7	26,3	2246,4	26,8	2505,5	27,3	1763,3	30,8	2092,5	31,1	2312,6	31,0	2290,3	30,5	3007,3	28,8
з них по мікропідприємствах	515,1	7,1	570,7	6,8	569,3	6,2	473,5	8,3	529,3	7,9	526,4	7,1	542,2	7,2	650,5	6,2

Містечтво, спорт, розваги та відпочинок	...	3154,2	39,8	3137,8	25,0	...	3154,2	40,6	3137,8	25,3	4218,0	27,0	1979,4	39,8
по великих підприємствах	...	3728,7	47,1	8151,3	65,1	...	3685,2	47,4	8096,3	65,4	10262,7	65,8	1660,1	33,4
по середніх підприємствах	...	1021,1	23,4	1238,7	9,9	940,9	936,6	12,0	1147,5	9,3	1114,3	7,2	1332,6	26,8
по малих підприємствах	377,7	8,7	553,0	7,0	628,6	5,0	512,5	6,6	589,8	4,8	530,4	3,4	637,6	12,8
з них по мікропідприємствах														
Надання інших видів послуг														
по великих підприємствах	1043,8	39,9	1143,8	35,2	850,9	32,3	1083,8	34,8	786,5	31,5	1044,2	39,9	1497,7	45,5
по середніх підприємствах	1571,5	60,1	2104,4	64,8	1786,5	67,7	2029,5	65,2	1706,4	68,5	1571,5	60,1	1796,1	54,5
по малих підприємствах	605,5	23,2	800,5	24,6	792,6	30,1	762,1	24,5	758,5	30,4	753,4	28,8	798,0	24,2
з них по мікропідприємствах														

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані за 2011–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

126. Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

(млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього									
по великих підприємствах	2847,1	9257,2	37182,2	28003,5	91427,5	37837,2	29802,4	-189934,1	-145576,8
по середніх підприємствах	41581,7	31090,8	47742,0	8390,1	30787,1	47055,2	8487,7	-199180,3	-91139,9
по малих підприємствах	-15647,1	-5057,3	-9254,0	-25057,9	-4724,9	-9030,9	-22434,4	-175262,4	-111728,7
з них по мікропідприємствах	-13898,9	-8708,3	-12825,5	-25038,3	-8536,4	-12606,2	-22935,9	-100967,0	-57961,0
Сільське, лісове та рибне господарство									
по великих підприємствах	2611,7	3633,5	5304,7	3836,6	3633,5	5228,8	3836,6	5223,0	24567,6
по середніх підприємствах	12412,0	14378,7	13813,2	7049,6	13969,0	13784,5	7103,8	9522,2	44536,4
по малих підприємствах	2268,1	7553,7	7874,8	4261,1	7394,0	7940,0	4380,9	6932,2	34351,7
з них по мікропідприємствах	111,4	2056,5	1901,7	1079,6	1993,9	1889,5	1115,0	1398,6	9432,6
Промисловість									
по великих підприємствах	31158,9	55206,4	19756,2	18281,2	54132,9	20581,8	20083,5	-86308,3	-120406,7
по середніх підприємствах	939,1	4035,2	3133,4	-1152,9	4136,0	2362,1	-1559,1	-68097,7	-51050,6
по малих підприємствах	-876,9	-579,3	-1536,2	-3430,0	-560,8	-1469,8	-1363,8	-12008,0	-7615,8
з них по мікропідприємствах	-872,1	-599,7	-1037,7	-2877,5	-583,4	-1004,7	-1399,2	-5198,5	-2342,3
Будівництво									
по великих підприємствах	33,7	112,2	732,5	447,9	112,2	732,5	447,9	286,2	-532,4
по середніх підприємствах	-579,9	-1649,8	2705,4	-883,6	-1662,4	2741,4	-848,4	-6038,4	-6332,2
по малих підприємствах	-3872,0	-2308,2	-3509,0	-4690,9	-2247,1	-3439,6	-4620,9	-21536,2	-20586,1
з них по мікропідприємствах	-2431,8	-2008,3	-3146,2	-3425,3	-1937,9	-3028,3	-3322,9	-15256,8	-11144,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів									
по великих підприємствах	2522,0	9739,2	4119,4	6079,8	9742,0	4141,8	6076,4	-23587,1	-21390,2
по середніх підприємствах	15831,0	12045,2	8069,2	-3793,6	12262,2	8067,4	-3680,7	-56858,2	-35428,8
по малих підприємствах	-3469,5	-192,9	-2580,6	-8333,7	-217,1	-2639,3	-8150,9	-47689,5	-29522,7
з них по мікропідприємствах	-3853,7	-2365,2	-4173,9	-9184,8	-2347,3	-4191,0	-8885,3	-28705,9	-16655,9

Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність											
по великих підприємствах	5566,7	7708,3	6109,4	1608,5	7634,4	5992,2	1608,5	2139,2	1608,5	5992,2	7249,4
по середніх підприємствах	-24,4	1541,7	1706,8	-635,2	1352,8	1643,2	-615,9	-11700,4	-615,9	1643,2	-12269,4
по малих підприємствах	-483,4	-508,6	-291,3	-139,0	-537,8	-316,1	-98,4	-10142,7	-98,4	-316,1	-9164,6
з них по мікропідприємствах	-340,4	-293,5	-165,2	-179,9	-301,8	-164,7	-130,3	-2054,3	-130,3	-164,7	-2137,0
Тимчасове розміщування й організація харчування											
по великих підприємствах	82,0	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	-273,5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	-356,6	-426,3	-451,4	-418,8	-379,0	-381,0	-408,3	-1526,5	-408,3	-381,0	-2412,2
з них по мікропідприємствах	-163,5	-180,3	-149,3	-205,0	-167,7	-117,7	-183,6	-701,2	-183,6	-117,7	-1774,0
Інформація та телекомунікації											
по великих підприємствах	4755,9	5507,6	8349,3	7094,9	5507,6	8349,4	7094,9	-1191,7	7094,9	-1191,7	-3679,3
по середніх підприємствах	-357,3	-770,3	-1926,7	74,8	-777,9	-1949,1	45,8	-10576,1	45,8	-1949,1	-4890,4
по малих підприємствах	-297,2	-296,6	-122,5	-352,1	-296,7	-133,7	-365,2	-3606,1	-365,2	-133,7	-1505,1
з них по мікропідприємствах	-177,0	-169,3	-77,0	-381,9	-168,0	-81,5	-387,5	-1922,9	-387,5	-81,5	-797,4
Фінансова та страхова діяльність											
по великих підприємствах	30,6	345,5	27,2	206,1	345,5	27,2	206,1	...	206,1	...	...
по середніх підприємствах	11434,4	8108,0	11381,4	7036,9	8105,6	11381,5	7038,7	...	7038,7	...	...
по малих підприємствах	233,7	365,3	361,2	-1149,3	360,7	334,9	-1186,8	-4794,7	-1186,8	334,9	-6131,1
з них по мікропідприємствах	-404,4	-499,1	-836,6	-1564,2	-499,3	-838,9	-1571,5	-3178,5	-1571,5	-838,9	-3102,8
Операції з нерухомим майном											
по великих підприємствах	...	...	392,0	374,9	...	392,0	374,8	...	374,8	...	...
по середніх підприємствах	...	...	-1747,8	-3314,3	...	-1621,5	-3234,6	...	-3234,6	...	...
по малих підприємствах	-5159,2	-6777,3	-7183,7	-6632,0	-6544,1	-7168,1	-6551,2	-57946,7	-6551,2	-7168,1	-45417,4
з них по мікропідприємствах	-3208,9	-3191,3	-3853,2	-4931,4	-3127,6	-3847,3	-4859,1	-29585,4	-3847,3	-3853,2	-18336,3
Професійна, наукова та технічна діяльність											
по великих підприємствах	-17253,9	11531,8	-7352,9	-9779,7	11531,8	-7352,9	-9779,6	-84397,1	-9779,6	-7352,9	-30844,5
по середніх підприємствах	4189,1	354,6	7559,9	5541,6	308,1	7569,3	5556,2	711,9	5556,2	7569,3	670,3
по малих підприємствах	-2045,5	-718,6	-372,5	-2585,7	-730,0	-389,0	-2600,3	-15272,9	-2600,3	-389,0	-17912,4
з них по мікропідприємствах	-1670,8	-838,2	-480,2	-2391,4	-841,1	-487,5	-2404,1	-12259,4	-487,5	-487,5	-8446,5

Закінчення табл. 126

**Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування
за їх розмірами за видами економічної діяльності**

	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування									
по великих підприємствах	...	-136,8	...	...	-136,8	...	...	-682,5	...
по середніх підприємствах	...	-1239,6	...	...	-1243,2	...	...	-3187,6	...
по малих підприємствах	-1070,0	-836,8	-757,1	-1278,7	-703,7	-717,8	-1228,7	-5349,3	-4685,1
з них по мікропідприємствах	-568,5	-486,3	-627,3	-835,3	-449,3	-594,7	-805,6	-2859,1	-2133,5
Освіта									
по великих підприємствах	...	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	...	69,0	62,6	76,0	68,8	64,4	76,0	65,1	100,2
по малих підприємствах	3,4	31,9	74,2	64,2	30,2	71,2	62,2	17,5	-168,7
з них по мікропідприємствах	2,3	12,6	17,0	17,8	11,3	17,1	17,9	-46,0	-19,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги									
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	161,8	-40,6	44,1	4,6	-55,2	18,7	33,7	-848,8	-706,0
по малих підприємствах	-152,0	-79,2	-13,6	-36,5	-66,1	-2,0	1,9	-262,2	-261,8
з них по мікропідприємствах	-116,7	-29,9	-26,4	-30,4	-26,2	-24,6	-24,2	-131,5	-168,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок									
по великих підприємствах	...	...	-400,7	-307,3	...	-400,7	-307,3	-269,0	-1134,1
по середніх підприємствах	...	...	-1148,8	-644,0	...	-1154,6	-572,3	-652,8	-1468,5
по малих підприємствах	-333,4	-251,4	-730,9	-329,1	-198,4	-703,8	-298,3	-1989,6	-717,1
з них по мікропідприємствах	-142,4	-113,0	-121,2	-123,6	-88,1	-81,4	-91,8	-382,3	-321,2
Надання інших видів послуг									
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	66,2	66,7	-1,0	-11,4	67,0	-4,4	-17,1	71,6	280,0
по малих підприємствах	-36,6	-33,0	-15,4	-7,4	-29,0	-16,8	-6,6	-87,7	19,7
з них по мікропідприємствах	-62,4	-3,3	-50,0	-5,0	-3,9	-50,5	-3,7	-83,8	-15,2

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані за 2010–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 рр.

³ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

127. Збиток підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

(млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього									
по великих підприємствах	45807,3	38471,4	59746,4	60721,3	38360,0	58162,6	58354,5	270974,8	250867,6
по середніх підприємствах	46010,7	56436,0	63571,2	73108,7	54848,8	62051,3	70909,6	302608,2	277910,3
по малих підприємствах	43417,1	42032,9	49048,1	64698,8	40656,3	47471,1	60737,1	224418,5	207200,4
з них по мікропідприємствах	22865,7	21496,4	27000,1	40068,3	20882,0	26232,1	37384,5	119664,5	91026,0
Сільське, лісове та рибне господарство									
по великих підприємствах	359,2	22,1	16,9	817,0	22,1	16,9	817,0	3862,8	785,2
по середніх підприємствах	2760,0	3454,9	4030,7	6410,0	3264,5	3725,1	6054,6	17147,0	15122,8
по малих підприємствах	1895,1	1572,3	2866,4	4122,2	1520,4	2676,4	3830,4	9483,8	9355,7
з них по мікропідприємствах	824,4	722,4	1374,7	1636,2	703,9	1336,1	1556,9	3655,0	2824,2
Промисловість									
по великих підприємствах	19594,9	27790,4	43627,1	41224,8	27694,4	42065,8	38858,0	134948,2	167432,4
по середніх підприємствах	14337,6	16027,9	16481,2	18932,7	15463,4	16133,5	18195,4	91147,7	86632,1
по малих підприємствах	3779,5	4207,6	5042,4	7481,1	4082,8	4857,0	5266,7	16571,4	15651,0
з них по мікропідприємствах	1575,6	1528,3	1928,0	3988,7	1489,1	1851,5	2449,8	6399,2	4569,3
Будівництво									
по великих підприємствах	235,1	301,9	-	189,1	301,9	-	189,1	11,2	668,3
по середніх підприємствах	2926,1	4108,8	3118,5	3659,3	4051,5	3045,9	3377,0	9690,2	8809,7
по малих підприємствах	6162,1	4808,1	6091,7	7246,2	4631,0	5862,7	7045,1	23882,7	23799,4
з них по мікропідприємствах	3245,9	2869,4	4037,3	4332,4	2751,7	3868,7	4190,3	16098,6	12560,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт транспортних засобів і мотоциклів									
по великих підприємствах	3997,5	3959,0	4360,7	3153,1	3943,6	4338,3	3153,0	31485,0	34262,6
по середніх підприємствах	11468,4	11825,9	17095,8	20747,8	11426,9	16892,3	20503,1	72692,9	59076,8
по малих підприємствах	12306,5	11111,5	12813,3	18675,1	10873,2	12449,6	18172,4	58317,8	49640,5
з них по мікропідприємствах	7010,9	6447,3	8238,8	13313,0	6313,4	8106,8	12886,0	33226,0	24718,1
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність									
по великих підприємствах	1585,7	2895,6	1609,0	2438,6	2895,6	1609,0	2438,6	4221,2	5229,8
по середніх підприємствах	2429,4	2318,7	3051,6	4397,0	2238,9	2889,5	4159,7	16334,1	20314,2

	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
по малих підприємствах	1313,7	1736,5	1761,0	1760,0	1698,0	1711,8	1644,5	11923,9	11742,2
з них по мікропідприємствах	620,2	797,5	708,9	868,0	780,0	687,2	781,3	2872,4	3154,3
Тимчасове розміщування й організація харчування									
по великих підприємствах	11,0	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	615,5	...	...	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	541,4	658,4	726,6	723,7	582,1	615,3	622,3	1725,2	2726,0
з них по мікропідприємствах	228,1	276,8	269,4	326,3	247,5	219,2	271,0	790,4	1918,5
Інформація та телекомунікації									
по великих підприємствах	1097,0	1520,1	461,3	1075,0	1520,1	461,2	1075,1	8618,5	10508,2
по середніх підприємствах	1740,8	2591,0	3609,8	2116,6	2584,2	3606,6	2113,2	12825,2	8067,3
по малих підприємствах	1229,3	1222,8	1270,4	1659,1	1206,4	1257,6	1646,6	5186,7	3701,0
з них по мікропідприємствах	533,8	501,6	515,5	872,1	491,7	508,4	865,3	2611,5	1646,7
Фінансова та страхова діяльність									
по великих підприємствах	211,6	10,2	233,8	35,7	10,2	233,8	35,7	...	...
по середніх підприємствах	2198,4	2850,2	4624,0	3841,9	2850,1	4623,9	3840,1	...	...
по малих підприємствах	1968,7	1757,6	2136,2	3913,8	1742,9	2129,2	3907,2	8225,5	9751,9
з них по мікропідприємствах	953,2	1016,8	1361,8	2230,1	1006,4	1356,3	2224,5	4014,0	3952,8
Операції з нерухомим майном									
по великих підприємствах	...	...	16,0	45,3	...	16,0	45,4	...	...
по середніх підприємствах	...	...	4811,2	5747,3	...	4674,1	5657,9	...	...
по малих підприємствах	7786,8	9528,0	10664,9	10528,9	9190,4	10444,9	10277,8	61683,9	50803,1
з них по мікропідприємствах	4181,2	4365,9	5563,7	7032,2	4246,0	5437,4	6840,6	31981,7	21793,5
Професійна, наукова та технічна діяльність									
по великих підприємствах	17462,4	479,2	8897,0	11289,8	479,2	8897,0	11289,7	84472,2	30844,5
по середніх підприємствах	2078,3	2371,2	2613,6	3228,0	2356,9	2571,8	3195,0	5396,4	5314,1
по малих підприємствах	3788,2	3055,3	2753,8	5333,2	3021,5	2711,3	5278,3	17962,6	21697,0
з них по мікропідприємствах	2405,6	1802,3	1609,1	3760,4	1778,4	1584,5	3727,0	13791,4	10208,0

Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	по великих підприємствах	... ³	137,1	... ³	... ³	137,1	... ³	... ³	727,1	... ³
	по середніх підприємствах	... ³	2091,5	... ³	... ³	2078,1	... ³	... ³	4333,2	... ³
	по малих підприємствах	1795,3	1694,7	1780,3	2483,5	1519,8	1688,9	2374,0	6705,3	6623,5
	з них по мікропідприємствах	849,7	899,9	1050,2	1382,8	840,2	987,5	1313,6	3426,5	2942,3
Освіта										
по великих підприємствах	... ³	—	—	—	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	... ³	28,3	25,3	7,1	27,5	23,5	6,5	17,0	6,6	6,6
по малих підприємствах	62,3	67,5	36,1	56,4	65,8	34,6	54,1	115,2	283,9	283,9
з них по мікропідприємствах	34,9	27,0	19,5	24,5	26,6	18,5	22,8	75,4	65,9	65,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги										
по великих підприємствах	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	145,0	310,8	232,7	336,2	221,5	153,5	188,4	1056,4	998,2	998,2
по малих підприємствах	251,7	197,8	153,6	221,0	177,9	135,1	172,8	432,1	515,7	515,7
з них по мікропідприємствах	149,5	65,1	65,7	85,6	59,3	60,6	77,5	186,9	231,4	231,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок										
по великих підприємствах	... ³	... ³	486,5	385,5	... ³	486,5	385,5	1434,1	1136,6	1136,6
по середніх підприємствах	... ³	... ³	1349,4	1061,6	... ³	1348,7	989,6	854,0	1500,4	1500,4
по малих підприємствах	391,0	307,6	799,1	405,0	244,7	747,9	359,9	2039,1	792,3	792,3
з них по мікропідприємствах	164,6	135,2	153,6	169,1	108,6	108,3	134,6	412,3	359,5	359,5
Надання інших видів послуг										
по великих підприємствах	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	25,2	20,4	39,9	33,9	19,8	39,4	33,1	40,6	43,7	43,7
по малих підприємствах	145,5	107,2	152,3	89,6	99,4	148,8	85,0	163,3	117,2	117,2
з них по мікропідприємствах	88,1	40,9	103,9	46,9	39,2	101,1	43,3	123,2	80,6	80,6

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані за 2010–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

128. Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

(до загальної кількості підприємств відповідного виду економічної діяльності (=100%); %)

	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього									
по великих підприємствах	31,7	30,8	30,0	31,4	31,1	30,1	31,4	48,2	44,3
по середніх підприємствах	36,6	33,7	33,8	35,0	33,4	33,5	34,8	37,4	28,9
по малих підприємствах	41,4	35,0	35,6	34,0	34,7	35,4	33,8	33,5	26,1
з них по мікропідприємствах	41,6	34,9	35,8	33,9	34,6	35,6	33,7	33,1	26,4
Сільське, лісове та рибне господарство									
по великих підприємствах	23,1	5,9	3,8	14,8	5,9	4,0	14,8	21,4	17,9
по середніх підприємствах	16,2	13,4	19,0	23,1	12,7	18,0	22,4	15,1	8,5
по малих підприємствах	34,2	17,3	21,9	19,9	17,1	21,5	19,2	15,8	11,7
з них по мікропідприємствах	37,1	17,2	21,7	19,3	17,0	21,3	18,6	15,7	11,9
Промисловість									
по великих підприємствах	30,3	30,9	30,4	34,9	31,4	30,6	35,0	51,0	52,2
по середніх підприємствах	43,0	40,1	38,2	39,2	39,6	38,0	39,2	42,0	33,3
по малих підприємствах	41,2	37,0	37,6	36,4	36,7	37,3	36,1	35,9	26,3
з них по мікропідприємствах	40,3	36,5	37,6	36,2	36,2	37,3	35,9	35,7	26,9
Будівництво									
по великих підприємствах	40,0	30,0	–	15,4	30,0	–	15,4	50,0	20,0
по середніх підприємствах	46,0	40,0	38,7	36,3	40,5	38,8	36,2	40,7	27,7
по малих підприємствах	44,6	39,5	39,5	37,8	39,1	39,3	37,6	37,1	29,0
з них по мікропідприємствах	44,3	39,8	40,4	38,2	39,3	40,1	38,1	37,3	30,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів									
по великих підприємствах	32,9	31,1	34,9	25,9	31,0	34,5	26,1	49,2	42,1
по середніх підприємствах	33,8	31,5	31,2	30,4	31,5	31,4	30,3	39,7	28,6
по малих підприємствах	37,7	33,4	34,1	32,9	33,2	34,0	32,9	33,1	23,8
з них по мікропідприємствах	38,3	33,9	34,9	33,4	33,7	34,8	33,4	33,1	24,2
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність									
по великих підприємствах	33,3	23,5	21,6	27,0	24,2	22,2	27,0	28,6	18,8

по середніх підприємствах	48,0	41,3	41,7	44,6	41,6	41,5	44,2	49,2	37,8
по малих підприємствах	45,1	36,2	37,9	36,3	36,0	37,7	36,2	36,4	28,4
з них по мікропідприємствах	43,9	35,4	37,1	35,5	35,2	36,8	35,4	34,9	28,6
Тимчасове розміщення й організація харчування									
по великих підприємствах	33,3	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³
по середніх підприємствах	37,5	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³
по малих підприємствах	42,9	39,6	41,2	40,3	39,0	40,9	40,6	40,0	27,7
з них по мікропідприємствах	42,5	38,5	40,2	38,5	38,0	39,8	38,7	37,8	27,1
Інформація та телекомунікації									
по великих підприємствах	44,4	58,3	46,2	50,0	58,3	46,2	50,0	50,0	50,0
по середніх підприємствах	38,1	38,0	36,3	37,8	38,0	36,2	37,8	42,2	35,1
по малих підприємствах	41,1	38,9	36,4	36,6	38,8	36,5	36,7	35,0	28,8
з них по мікропідприємствах	41,5	38,6	37,2	36,3	38,5	37,3	36,5	34,7	29,0
Фінансова та страхова діяльність									
по великих підприємствах	37,5	37,5	27,3	25,0	37,5	27,3	25,0	... ³	... ³
по середніх підприємствах	30,8	30,3	26,3	31,3	30,3	26,3	31,1	... ³	... ³
по малих підприємствах	42,7	42,1	42,4	41,2	42,1	42,5	41,2	39,4	37,2
з них по мікропідприємствах	44,2	43,4	44,1	41,8	43,4	44,2	41,8	40,9	37,9
Операції з нерухомим майном									
по великих підприємствах	... ³	... ³	33,3	66,7	... ³	33,3	66,7	... ³	... ³
по середніх підприємствах	... ³	... ³	48,2	49,7	... ³	47,9	48,9	... ³	... ³
по малих підприємствах	50,1	45,7	44,6	42,4	45,6	44,6	42,4	43,8	39,1
з них по мікропідприємствах	50,0	45,3	44,5	42,4	45,2	44,6	42,4	43,3	38,8
Професійна, наукова та технічна діяльність									
по великих підприємствах	25,0	25,0	33,3	33,3	25,0	33,3	33,3	66,7	100,0
по середніх підприємствах	29,7	30,7	28,9	31,8	30,8	28,6	31,7	35,4	32,3
по малих підприємствах	42,9	37,3	38,1	36,8	37,1	38,2	36,9	36,7	30,3
з них по мікропідприємствах	43,2	37,2	38,5	36,6	37,0	38,6	36,8	36,4	30,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування									
по великих підприємствах	... ³	66,7	... ³	... ³	66,7	... ³	... ³	66,7	... ³

Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
по середніх підприємствах	... ³	38,0	... ³	... ³	37,5	... ³	... ³	41,0	... ³
по малих підприємствах	43,6	38,9	39,4	35,5	38,7	39,3	35,4	37,0	30,3
з них по мікропідприємствах	43,8	39,3	40,2	35,8	39,1	40,1	35,8	37,2	30,6
Освіта									
по великих підприємствах	... ³	–	–	–	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	... ³	20,5	32,0	25,0	19,2	28,2	23,8	29,3	18,9
по малих підприємствах	36,5	32,1	31,9	30,3	32,4	31,9	30,5	33,1	28,5
з них по мікропідприємствах	36,6	31,9	33,4	31,0	32,4	33,4	31,0	33,7	29,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги									
по великих підприємствах	–	–	–	–	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	29,1	32,9	24,6	27,7	30,7	22,7	27,0	33,5	26,2
по малих підприємствах	40,0	39,1	38,1	35,8	38,8	38,1	35,6	35,4	30,6
з них по мікропідприємствах	40,4	39,4	39,0	36,4	38,9	39,1	36,2	34,1	30,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок									
по великих підприємствах	... ³	... ³	33,3	33,3	... ³	33,3	33,3	75,0	66,7
по середніх підприємствах	... ³	... ³	49,6	56,6	... ³	51,2	55,6	62,0	53,0
по малих підприємствах	48,5	43,2	45,4	42,0	42,4	45,5	42,4	43,4	36,1
з них по мікропідприємствах	48,0	41,4	43,2	39,4	40,6	42,6	39,6	40,3	33,8
Надання інших видів послуг									
по великих підприємствах	–	–	–	–	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	35,9	28,2	29,7	32,1	27,8	31,0	31,4	31,8	37,5
по малих підприємствах	38,0	33,8	36,3	31,9	33,6	36,2	31,6	34,5	27,6
з них по мікропідприємствах	37,1	33,3	35,2	31,3	33,1	35,1	30,9	33,5	27,3

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані за 2010–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

129. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

(%)

	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього									
по великих підприємствах	3,9	6,2	5,2	5,0	6,1	5,1	5,0	0,7	4,0
по середніх підприємствах	5,0	6,0	5,0	3,2	6,1	5,0	3,1	-3,6	0,0
по малих підприємствах	1,8	4,2	4,1	2,2	4,3	4,2	2,7	-17,9	-4,2
з них по мікропідприємствах	-3,5	0,8	-0,1	-2,3	0,9	-0,1	-1,2	-30,1	-8,2
Сільське, лісове та рибне господарство									
по великих підприємствах	29,8	30,6	29,7	20,0	30,6	30,0	20,0	23,8	54,9
по середніх підприємствах	23,2	21,0	19,6	8,4	21,0	19,9	8,4	20,8	37,9
по малих підприємствах	17,9	25,9	22,7	12,9	25,9	23,2	13,1	18,5	41,2
з них по мікропідприємствах	10,2	23,6	19,4	13,0	23,5	19,7	13,3	14,4	35,6
Промисловість									
по великих підприємствах	4,3	5,7	3,9	4,1	5,7	3,9	4,1	5,0	1,3
по середніх підприємствах	2,1	2,7	2,6	1,8	2,7	2,4	1,6	-2,5	0,5
по малих підприємствах	1,0	1,6	0,7	-1,7	1,6	0,7	0,4	-7,3	-1,3
з них по мікропідприємствах	-3,5	-0,4	-2,6	-10,2	-0,3	-2,8	-3,7	-17,7	-3,4
Будівництво									
по великих підприємствах	3,5	2,1	7,2	7,1	2,1	7,2	7,1	8,0	3,5
по середніх підприємствах	-0,3	-0,1	-0,1	-0,8	-0,1	-0,3	-0,8	29,0	-3,8
по малих підприємствах	-4,4	0,3	-1,8	-0,8	0,4	-1,8	-0,8	-21,6	-14,2
з них по мікропідприємствах	-5,5	-3,1	-7,6	-3,4	-2,9	-7,5	-3,1	-38,4	-18,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів									
по великих підприємствах	9,1	12,1	11,6	14,1	12,1	11,6	14,1	-1,0	2,4
по середніх підприємствах	12,9	18,3	14,2	9,4	18,6	14,4	9,2	-12,1	-2,5
по малих підприємствах	5,0	11,9	8,4	5,9	12,0	8,5	5,7	-30,3	-8,7
з них по мікропідприємствах	-1,7	4,8	-0,7	-3,5	4,8	-1,0	-3,7	-44,3	-13,4
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність									
по великих підприємствах	8,4	8,4	6,9	4,5	8,3	6,7	4,5	7,9	9,1

Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
по середніх підприємствах	2,1	3,8	4,3	2,6	3,8	4,4	2,7	-5,6	-3,4
по малих підприємствах	1,0	1,5	1,9	1,8	1,4	1,9	1,9	-18,8	-11,2
з них по мікропідприємствах	-0,6	2,3	2,5	0,7	2,2	2,5	1,1	-10,1	-6,1
Тимчасове розмишування й організація харчування									
по великих підприємствах	6,9	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³
по середніх підприємствах	-0,8	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³	... ³
по малих підприємствах	-7,0	-3,4	-3,3	-4,1	-2,9	-3,1	-4,9	-16,6	-12,7
з них по мікропідприємствах	-11,0	-4,9	-6,1	-7,4	-5,2	-6,1	-8,3	-26,6	-22,7
Інформація та телекомунікації									
по великих підприємствах	16,4	16,5	28,0	25,9	16,5	28,0	25,9	15,9	5,7
по середніх підприємствах	0,2	1,5	-3,5	2,1	1,5	-3,6	2,0	-13,5	-3,2
по малих підприємствах	0,5	0,9	1,0	1,1	0,8	1,0	1,0	-8,1	-1,7
з них по мікропідприємствах	0,4	0,4	0,9	-0,6	0,5	0,8	-0,8	-10,4	-2,6
Фінансова та страхова діяльність									
по великих підприємствах	-1,0	-1,7	-0,9	-2,7	-1,7	-0,9	-2,7	... ³	... ³
по середніх підприємствах	3,6	7,0	6,4	6,6	7,0	6,4	6,6	... ³	... ³
по малих підприємствах	7,3	1,3	5,2	3,9	1,1	4,9	3,5	-20,2	-19,0
з них по мікропідприємствах	0,5	-19,0	-11,4	-10,3	-19,8	-12,0	-11,0	-36,7	-32,4
Операції з нерухомим майном									
по великих підприємствах	... ³	... ³	29,1	19,0	... ³	29,1	19,0	... ³	... ³
по середніх підприємствах	... ³	... ³	2,0	3,3	... ³	2,4	3,5	... ³	... ³
по малих підприємствах	0,5	-1,6	2,4	2,1	-1,5	2,2	2,2	-47,0	-30,5
з них по мікропідприємствах	-8,9	-5,1	-2,5	-4,9	-5,0	-2,8	-5,1	-54,0	-30,8
Професійна, наукова та технічна діяльність									
по великих підприємствах	-11,8	-0,2	-0,7	-4,1	-0,2	-0,7	-4,1	-39,9	4,6
по середніх підприємствах	9,1	3,1	1,6	1,6	3,1	1,7	1,7	-2,2	-2,9

по малих підприємствах	-1,6	-1,1	1,8	1,8	-1,2	1,7	1,7	-16,7	-10,1
з них по мікропідприємствах	-7,5	-3,9	0,8	2,4	-4,1	0,7	2,3	-26,0	-7,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування									
по великих підприємствах	... ³	-5,2	... ³	... ³	-5,2	... ³	... ³	-8,8	... ³
по середніх підприємствах	... ³	-3,3	... ³	... ³	-3,4	... ³	... ³	-10,8	... ³
по малих підприємствах	-1,4	-1,6	-0,9	-3,9	-1,2	-1,0	-4,2	-19,6	-11,6
з них по мікропідприємствах	-6,1	-3,7	-4,4	-7,1	-3,8	-5,0	-7,8	-25,2	-9,2
Освіта									
по великих підприємствах	... ³	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	... ³	9,6	9,3	11,2	9,9	9,9	11,6	12,7	11,7
по малих підприємствах	1,5	4,9	7,2	6,5	5,0	7,3	6,6	0,7	-8,9
з них по мікропідприємствах	0,2	9,2	6,8	7,1	9,0	7,2	7,5	-8,5	-1,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги									
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	5,6	3,0	3,0	4,1	2,2	2,5	4,7	-3,3	0,5
по малих підприємствах	-1,0	1,4	1,9	0,3	1,8	2,4	1,9	-4,7	-3,3
з них по мікропідприємствах	-5,0	-2,4	-0,8	-0,6	-2,0	-0,9	-0,1	-4,8	-10,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок									
по великих підприємствах	... ³	... ³	-14,1	-2,9	...3	-14,1	-2,9	-13,8	-17,1
по середніх підприємствах	... ³	... ³	-19,7	-9,7	...3	-19,9	-9,2	-3,8	-36,1
по малих підприємствах	-24,6	-11,2	-19,2	-13,8	-11,1	-19,7	-13,0	-45,5	-23,5
з них по мікропідприємствах	-23,6	-15,8	-12,6	-10,6	-14,5	-9,1	-7,3	-29,1	-20,3
Надання інших видів послуг									
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	10,3	6,4	1,5	-3,4	6,5	1,2	-4,3	3,3	13,9
по малих підприємствах	-0,5	0,9	3,3	0,4	0,9	3,5	0,6	-4,3	1,2
з них по мікропідприємствах	-1,7	1,5	2,5	-0,5	1,5	2,8	-0,2	-8,7	-1,3

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані за 2010–2015 рр. сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

130. Чисельність населення

(за оцінкою на 1 січня)

	2010	2011	2012	2013	2014	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015**	2016**1
Наявне населення, млн	46,0	45,8	45,6	45,6	45,4	43,6	43,4	43,3	43,2	43,1	42,9	42,8
міське	31,5	31,5	31,4	31,4	31,3	29,9	29,8	29,8	29,8	29,8	29,7	29,6
сільське	14,5	14,3	14,2	14,2	14,1	13,7	13,6	13,5	13,4	13,3	13,2	13,2
% до всього населення												
міське	68,6	68,7	68,8	68,9	69,0	68,6	68,7	68,8	68,9	69,0	69,1	69,2
сільське	31,4	31,3	31,2	31,1	31,0	31,4	31,3	31,2	31,1	31,0	30,9	30,8
Постійне населення, млн	45,8	45,6	45,5	45,4	45,2	43,4	43,3	43,1	43,0	42,9	42,8	42,6
чоловіки	21,1	21,0	21,0	21,0	20,9	20,0	20,0	19,9	19,9	19,8	19,8	19,7
жінки	24,7	24,6	24,5	24,4	24,3	23,4	23,3	23,2	23,1	23,1	23,0	22,9
% до всього населення												
чоловіки	46,1	46,1	46,2	46,2	46,2	46,1	46,1	46,2	46,2	46,3	46,3	46,3
жінки	53,9	53,9	53,8	53,8	53,8	53,9	53,9	53,8	53,8	53,7	53,7	53,7

¹ Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

131. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами по регіонах

(за оцінкою на 1 січня)

	2010				2011			
	усе населення, осіб	у тому числі у віці, років			усе населення, осіб	у тому числі у віці, років		
		0-15	16-59	60 і старше		0-15	16-59	60 і старше
Україна	45782592	6982589	29328566	9471437	45598179	6975669	29090079	9532431
Україна*	43447549	6637231	27810955	8999363	43264562	6625613	27586261	9052688
Автономна Республіка Крим	1956550	293117	1271160	392273	1954759	296508	1259714	398537
Вінницька	1643523	264688	1005575	373260	1634116	262177	999785	372154
Волинська	1033937	205728	645096	183113	1034421	206190	644960	183271
Дніпропетровська	3352172	484608	2158780	708784	3333195	485519	2134141	713535
Донецька	4453855	581615	2872074	1000166	4420126	580206	2829818	1010102
Житомирська	1286618	217975	792367	276276	1279777	215707	788891	275179
Закарпатська	1241995	249476	797468	195051	1244517	250457	796211	197849
Запорізька	1810875	253337	1170463	387075	1800526	252983	1156819	390724
Івано-Франківська	1377990	250666	871367	255957	1377040	248558	871764	256718
Київська	1715985	265411	1092005	385669	1711870	266249	1087050	358571
Кіровоградська	1011367	154366	626383	230618	1003572	152609	620482	230481
Луганська	2307020	294933	1503281	508806	2286674	293356	1482149	511169
Львівська	2531247	428068	1619220	483959	2526378	425047	1617028	484303
Миколаївська	1188801	184191	766970	237640	1182567	183220	758950	240397
Одеська	2379962	377271	1539254	463437	2377610	380227	1526574	470809
Полтавська	1491729	210999	939144	341586	1479913	208989	929683	341241
Рівненська	1150564	237892	718048	194624	1151466	238318	718259	194889
Сумська	1170125	160099	747157	262869	1159352	157824	738070	263458
Тернопільська	1085614	185606	676095	223913	1080876	183452	674655	222769
Харківська	2753453	359073	1815250	579130	2739472	360098	1794402	584972
Херсонська	1091999	174409	702189	215401	1086805	173791	695478	217536
Хмельницька	1330794	215286	822237	293271	1323763	213420	818171	292172
Черкаська	1291589	188057	800940	302592	1281755	185605	793895	302255
Чернівецька	901306	162257	570454	168595	901212	161353	570301	169558
Чернігівська	1101205	151225	674579	275401	1089667	149390	666961	273316
м. Київ	2743824	379995	1884559	479270	2757892	390868	1871764	495260
м. Севастополь ¹	378493	52241	246451	79801	378858	53548	244104	81206

Закінчення табл. 131
Розподіл постійного населення за окремими
віковими групами по регіонах (за оцінкою на 1 січня)

	2012			2013		
	усе населення, осіб	у тому числі у віці, років		усе населення, осіб	у тому числі у віці, років	
		0-15	16-59		60 і старше	0-15
Україна	45453282	6993432	28842213	45372692	7047723	28622908
Україна*	43119758	6636724	27353281	43034796	6682217	27148985
Автономна Республіка Крим	1954253	301429	1247507	1956422	308421	1234532
Вінницька	1627102	260328	994842	1619953	259494	988025
Волинська	1035870	207455	644393	1037230	209501	643633
Дніпропетровська	3316990	488939	2109582	3304486	495549	2085262
Донецька	4390293	582024	2787494	4362557	585324	2746011
Житомирська	1273968	214693	783881	1269672	214799	779552
Закарпатська	1247926	251822	795551	1251560	254347	794342
Запорізька	1790879	253795	1142048	1784454	256086	1127937
Івано-Франківська	1377402	247041	871570	1379062	246777	871835
Київська	1713779	268748	1084056	1716273	272746	1080845
Кіровоградська	996005	151225	613683	988756	151176	606352
Луганська	2268079	293745	1459349	2251954	295531	1436545
Львівська	2522568	422855	1612295	2522332	423008	1609229
Миколаївська	1177508	182813	751282	1172766	183541	743032
Одеська	2377237	384620	1514840	2384100	390862	1509500
Полтавська	1469357	207354	920632	1459983	207119	911638
Рівненська	1153196	239703	717674	1155808	242427	717400
Сумська	1150141	156074	728969	1141057	155467	719406
Тернопільська	1077180	181542	673050	1074076	180486	671418
Харківська	2726544	361974	1772492	2728783	365747	1764008
Херсонська	1081935	172998	689152	1076800	173699	680798
Хмельницька	1317008	211849	812745	1310801	211114	806965
Черкаська	1273674	183772	786303	1265259	182527	778543
Чернівецька	902199	160968	570380	904098	161370	570471
Чернігівська	1079967	148623	658887	1069260	147862	649739
м. Київ	2772951	401764	1858131	2803716	415658	1856499
м. Севастополь ¹	379271	54979	241425	381474	57085	239391

	2014				2015 ²			
	усе населення, осіб	у тому числі у віці, років			усе населення, осіб	у тому числі у віці, років		
		0-15	16-59	60 і старше		0-15	16-59	60 і старше
Україна	45245894	7120088	28372514	9753292	...	...	...	...
Україна*	42903483	6744688	26912835	9245960	6815959	26613272	9330430	...
Автономна Республіка Крим	1958504	316122	1221882	420500	...	...	...	...
Вінницька	1611177	259044	981350	370783	260074	973163	370251	...
Волинська	1038575	211569	643343	183663	213830	641625	184735	...
Дніпропетровська	3289122	503009	2058698	727415	512405	2028445	732478	...
Донецька	4330997	590528	2701405	1039064	590024	2646501	1047840	...
Житомирська	1263281	215273	773692	274316	216476	765851	274408	...
Закарпатська	1254017	257243	792603	204171	260258	788825	207654	...
Запорізька	1775044	258627	1111338	405079	262910	1092172	410055	...
Івано-Франківська	1379370	247427	871523	260420	248940	868685	262202	...
Київська	1719699	278365	1078112	363222	286007	1072383	365065	...
Кіровоградська	981150	151681	598856	230613	152945	590234	230985	...
Луганська	2234876	297965	1413429	523482	291591	1385514	538449	...
Львівська	2520066	425032	1603654	491380	428647	1595033	495749	...
Миколаївська	1167657	184714	734457	248486	187004	725273	251350	...
Одеська	2385433	397681	1499048	488704	405616	1484935	494831	...
Полтавська	1450367	207549	903018	339800	209090	892575	339472	...
Рівненська	1157791	244662	717262	195867	247201	715371	197519	...
Сумська	1130765	155128	709671	265966	155094	699034	267128	...
Тернопільська	1070076	179717	669123	221236	179421	666402	220862	...
Харківська	2721606	371102	1746498	604006	377939	1727861	609866	...
Херсонська	1071135	174575	672033	224527	176285	662436	227723	...
Хмельницька	1303829	211739	800115	291975	213040	792543	292496	...
Черкаська	1256328	181733	771393	303202	182103	762204	303880	...
Чернівецька	905443	162331	570588	172524	163757	569206	173937	...
Чернігівська	1058284	147646	640858	269780	147723	630656	268752	...
м. Київ	2827395	430348	1850768	546279	447579	1836345	562743	...
м. Севастополь ¹	383907	59278	237797	86832	...	...	...	...

¹Включаючи м. Інкерман, смт Кача і сільські ради, підпорядковані міській раді.

²Розрахунки (оцінки) чисельності постійного населення за віком здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

132. Кількість живонароджених, померлих та природний приріст (скорочення) населення

(тис.)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014**	2015**
Кількість живонароджених										
усього	497,7	502,6	520,7	503,7	470,3	474,9	491,4	475,1	465,9	411,8
у міських поселеннях	326,6	328,9	341,6	330,3	309,2	311,5	323,0	312,4	304,2	266,1
у сільській місцевості	171,1	173,7	179,1	173,4	161,1	163,4	168,4	162,7	161,7	145,7
Кількість померлих										
усього	698,2	664,6	663,1	662,4	664,2	631,6	630,9	630,0	632,3	594,8
у міських поселеннях	431,1	411,0	411,8	412,6	407,9	388,5	389,9	390,4	391,7	358,8
у сільській місцевості	267,1	253,6	251,3	249,8	256,3	243,1	241,0	239,6	240,6	236,0
Природний приріст, скорочення (-) населення										
усього	-200,5	-162,0	-142,4	-158,7	-193,9	-156,7	-139,5	-154,9	-166,4	-183,0
у міських поселеннях	-104,5	-82,1	-70,2	-82,3	-98,7	-77,0	-66,9	-78,0	-87,5	-92,7
у сільській місцевості	-96,0	-79,9	-72,2	-76,4	-95,2	-79,7	-72,6	-76,9	-78,9	-90,3

* Без урахування частини зони проведення Антитерористичної операції. Інформація сформована на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті.

** Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

133. Міграційний рух населення по регіонах

(осіо)

	2010			2011			2012		
	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)
Україна	683449	667316	16133	669397	652304	17096	726226	664382	61844
Україна*	647927	637016	10911	636522	624617	11905	689008	634447	54561
Автономна Республіка Крим	30256	26810	3446	27822	24183	3639	30785	26373	4412
Вінницька	30682	31069	-387	31586	31118	468	30787	31118	-331
Волинська	17718	17720	-2	17253	16582	671	17074	17350	-276
Дніпропетровська	46437	46465	-28	46106	46321	-215	48580	46685	1895
Донецька	58195	59266	-1071	51535	52046	-511	54874	54953	-79
Житомирська	23543	23835	-292	22806	23352	-546	24620	23717	903
Закарпатська	8456	9288	-832	8502	8965	-463	8466	8987	-521
Запорізька	23639	23453	186	23124	23936	-812	24218	23119	1099
Івано-Франківська	17170	16942	228	16913	16391	522	17629	16269	1360
Київська	27815	23261	4554	35030	26357	8673	37210	28521	8689
Кіровоградська	17114	17788	-674	15590	17038	-1448	16676	18433	-1757
Луганська	32535	34929	-2394	30882	33541	-2659	32172	33724	-1552
Львівська	31857	32733	-876	30172	31724	-1552	32787	31576	1211
Миколаївська	15354	15719	-365	14777	15424	-647	15308	16288	-980
Одеська	37958	32856	5102	36650	32560	4090	42765	32638	10127
Полтавська	25189	25142	47	23873	24212	-339	23946	23732	214
Рівненська	19551	20726	-1175	18460	20259	-1799	19585	20987	-1402
Сумська	21385	22372	-987	19935	20786	-851	20317	21492	-1175
Тернопільська	14217	15211	-994	13817	14648	-831	14523	14991	-468
Харківська	44096	42257	1839	41790	40956	834	56305	41180	15125
Херсонська	15063	16213	-1150	14790	15917	-1127	14001	15875	-1874
Хмельницька	23065	23668	-603	23401	24532	-1131	23885	24611	-726
Черкаська	21205	21681	-476	21823	21529	294	21328	21874	-546
Чернівецька	10805	10170	635	10682	9784	898	11638	10010	1628
Чернігівська	18286	18271	15	17968	17623	345	17097	17818	-721
м. Київ	46592	35981	10611	49057	39016	10041	63217	38499	24718
м. Севастополь ¹	5266	3490	1776	5053	3501	1552	6433	3562	2871

Закінчення табл. 133
Міграційний рух населення по регіонах

	2013			2014 ²			2015 ²		
	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)
Україна	675942	644029	31913	...	...	...	...	...	...
Україна*	639199	615638	23561	542306	519914	22592	533278	519045	14233
Автономна Республіка Крим	30129	25073	5056	...	...	...	...	...	...
Вінницька	28986	29746	-760	25802	25471	331	27829	27143	686
Волинська	16025	15714	311	14299	13604	695	16253	16134	119
Дніпропетровська	45896	46253	-357	39234	38803	431	37594	38945	-1351
Донецька	50938	54187	-3249	28925	39602	-10677	16662	25901	-9239
Житомирська	21491	22024	-533	18034	18510	-476	19783	21063	-1280
Закарпатська	6837	8070	-1233	6592	7441	-849	6103	7754	-1651
Запорізька	22435	23481	-1046	19012	19859	-847	17890	18687	-797
Івано-Франківська	17340	16390	950	15054	13813	1241	18873	16972	1901
Кіївська	37345	27232	10113	33389	22269	11120	35554	24329	11225
Кіровоградська	15816	17471	-1655	14464	15310	-846	14898	15586	-688
Луганська	30599	32386	-1787	11478	19598	-8120	5974	11608	-5634
Львівська	30516	30658	-142	28130	26587	1543	31499	30164	1335
Миколаївська	14863	15662	-799	14545	13901	644	14023	13817	206
Одеська	37144	31363	5781	31709	27070	4639	25781	24795	986
Полтавська	24979	24533	446	22961	21911	1050	23735	22745	990
Рівненська	18773	19679	-906	18897	19052	-155	19812	20594	-782
Сумська	18234	19718	-1484	17175	17576	-401	18334	19308	-974
Тернопільська	12996	14121	-1125	13156	13084	72	15263	15013	250
Харківська	49103	43515	5588	44136	35875	8261	40549	35568	4981
Херсонська	13014	14931	-1917	13401	14259	-858	12646	12947	-301
Хмельницька	22096	23035	-939	20550	20523	27	22350	22524	-174
Черкаська	19889	20443	-554	17660	17352	308	18680	18868	-188
Чернівецька	11969	10569	1400	10949	9552	1397	10548	9552	996
Чернігівська	15305	16224	-919	13602	13983	-381	16538	16383	155
м. Київ	56610	38233	18377	49352	34909	14443	46107	32645	13462
м. Севастополь ¹	6614	3318	3296	...	...	...	...	...	...

¹Включаючи м. Інкерман, смт Кача і сільські ради, підпорядковані міській раді.

²Без урахування частини зони проведення Антитерористичної операції. Інформація сформована на основі наявних адміністративних даних щодо зміни реєстрації місця проживання.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

134. Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні

(років)

	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
2010 ¹	70,44	65,28	75,50
2011	71,02	65,98	75,88
2012	71,15	66,11	76,02
2013	71,37	66,34	76,22
2010*	70,28	65,22	75,20
2011*	71,02	66,00	75,88
2012*	71,13	66,09	76,00
2013*	71,35	66,32	76,21
2014*	71,37	66,25	76,37

¹ Дані розраховано за два суміжні роки (2009-2010 рр.).

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ, СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

135. Доходи і витрати населення України

(млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2010*	2011*	2012* ¹	2013* ¹	2014* ¹	2015* ¹
Доходи	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1457864	1548733	1052997	1210853	1394132	1478073	1516768	1743979
заробітна плата	160621	205120	278968	366387	365300	449553	529133	609394	630734	430988	507633	584705	604514	615022	680386
прибуток і змішаний дохід	58404	69186	95203	131139	129760	160025	200230	224920	243668	153360	192145	215636	233817	254307	319943
доходи від власності (одержані)	11072	13855	20078	28432	34654	67856	68004	80769	87952	65059	65198	77727	84833	85114	85185
соціальні допомоги й інші одержані поточні трансферти	151307	183900	229040	319683	364572	423741	469386	542781	586379	403590	445877	516064	554909	562325	658465
Витрати й заощадження	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1457864	1548733	1052997	1210853	1394132	1478073	1516768	1743979
придбання товарів і послуг	306769	385681	509533	695618	709025	838213	1030635	1194791	1304031	795589	977854	1133811	1241550	1316757	1566001
доходи від власності (сплачені)	3523	8374	16924	30406	37831	28844	29064	18567	21091	27848	28139	18294	20808	23495	23174
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	25461	33803	49053	67606	67053	72251	83931	97226	107345	69040	80452	92616	102397	145736	148604
нагромадження нефінансових активів	4444	7159	9939	29515	10493	19578	-1159	-2954	5378	17831	-465	-4022	2733	2912	3183
приріст фінансових активів	41207	37044	37840	22496	69884	142289	124282	150234	110888	142689	124873	153433	110585	27868	3017
Нааявний дохід	298275	363586	470953	634493	661915	847949	988983	1149244	1215457	811040	945601	1099623	1160414	1151656	1331735

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

136. Доходи населення за регіонами

(млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ^{1,2}
Україна	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1457864	1548733	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	1052997	1210853	1394132	1478073	1516768	1743979
Автономна Республіка Крим	13883	16834	22878	30386	32046	39393	45562	51759	57324	...	...
Вінницька	12193	14788	19264	25170	26813	33602	38990	44265	46157	49418	59569
Волинська	6808	8414	10943	14662	15177	19137	22584	25741	26907	27986	33695
Дніпропетровська	31344	38694	50955	68420	72138	88922	101868	118823	124594	136810	163558
Донецька	40753	50947	67057	92213	96596	118223	135599	158003	166366	142745	115416
Житомирська	9418	11472	15132	20216	20655	26124	30069	34110	34947	36814	44234
Закарпатська	7504	9134	12103	16033	16492	20841	24446	28028	29102	29988	36047
Запорізька	16360	20148	26424	35628	37019	45779	52272	59191	62671	68327	80388
Івано-Франківська	9120	11232	14779	20143	21023	26504	31224	36186	37310	37848	46072
Київська	13824	17424	23145	31666	34358	42732	48990	55941	58894	63342	74716
Кіровоградська	7451	8991	11602	15452	16149	20213	23443	27129	27695	28901	34898
Луганська	17860	22042	28967	39861	41916	51338	58619	67025	71485	56233	42730
Львівська	19823	23804	31361	42220	43813	54838	63602	72828	75762	79378	96133
Миколаївська	9301	11246	14772	19950	20723	26034	29800	33907	35125	36373	43673
Одеська	18558	22457	29186	39367	42422	52924	61435	70429	78285	80438	99071
Полтавська	12831	15573	20283	27024	28239	34462	39299	44835	46984	49928	60504
Рівненська	7821	9656	12555	16865	17458	22362	26144	29557	31811	33314	39693
Сумська	9114	11281	14965	19819	20318	24918	28347	32415	33469	35375	43551
Тернопільська	6969	8708	11367	14999	15608	19587	22712	26102	26345	26892	33082
Харківська	22926	28188	37835	51971	54519	67102	77316	88352	91333	95897	113952
Херсонська	7664	9281	12070	16206	16731	20978	24096	27221	29489	30077	36788
Хмельницька	9868	11967	15551	20596	21526	26987	31336	35458	36770	38853	47598
Черкаська	9392	11589	15177	20424	21351	26194	29646	33484	35024	36694	44598
Чернівецька	5776	7010	9178	12214	12619	16114	18682	21012	22408	22941	28004
Чернігівська	8650	10433	13560	17908	18917	23179	26277	29654	30393	31998	38094
м. Київ	43348	57307	77435	109781	122516	143903	164057	194436	218747	240198	287915
м. Севастополь	2845	3441	4745	6447	7144	8785	10338	11973	13336	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

137. Наявний дохід населення

(млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ^{1,2}
Україна	298275	363586	470953	634493	661915	847949	988983	1149244	1215457	x	x
Україна*										1151656	1331735
Автономна Республіка Крим	10806	13006	16957	22677	23667	30409	35793	40757	44816	...	...
Вінницька	9908	11825	15052	19454	20181	26364	31265	35441	37323	37812	45986
Волинська	5478	6638	8321	10982	11366	14840	17289	19546	20609	20985	25521
Дніпропетровська	24287	29652	39015	52352	55139	69394	80888	95349	99995	105223	125231
Донецька	32945	40752	53011	73310	76284	84860	109968	128767	135362	113343	89121
Житомирська	7449	8940	11624	15627	15712	20231	23884	27057	27405	27831	33833
Закарпатська	6012	7166	9105	12013	12148	15825	18738	21534	22512	21840	27010
Запорізька	13223	16118	20747	27891	28433	36530	42550	48482	50545	53449	62260
Івано-Франківська	7404	8966	11537	15563	16146	20716	24471	27825	29003	28139	35407
Київська	11168	13978	17876	24763	25915	33558	38703	45673	47216	49133	57238
Кіровоградська	5989	7073	8962	11873	11990	15632	18151	20529	21485	21605	26111
Луганська	14308	17591	22786	31430	32670	41080	47648	54405	57527	44124	33166
Львівська	16020	19025	24420	32513	33706	42064	48833	55878	58762	59887	73026
Миколаївська	7516	8897	11324	15148	15689	20161	23664	26900	27948	27362	33387
Одеська	14173	16807	21031	28133	29666	38896	45704	53154	61265	58096	75554
Полтавська	10404	12481	15913	21135	22195	26873	31010	35380	37118	38078	45846
Рівненська	6192	7557	9555	12810	13029	16855	19984	22950	24507	25266	30248
Сумська	7376	9092	11892	15698	15819	19692	22667	25920	26812	27007	33295
Тернопільська	5616	6967	8886	11599	11603	15020	17697	20025	20424	19718	24817
Харківська	18042	22056	28961	39232	40617	50962	59886	68226	71530	71841	85083
Херсонська	6115	7283	9315	12410	12542	16233	19169	21551	23362	22183	28180
Хмельницька	7916	9494	12156	16067	16371	20995	24800	28437	29865	29585	36779
Черкаська	7467	9070	11609	15702	16269	20347	23379	26376	27353	27329	33306
Чернівецька	4620	5514	7006	8856	9054	12211	14470	16409	17646	16798	21374
Чернігівська	7044	8355	10681	13942	14675	18354	21283	24664	25306	24509	29064
м. Київ	28629	36708	49762	68713	76250	103347	119500	149145	159534	180513	220892
м. Севастополь	2168	2575	3449	4600	4779	6500	7589	8864	10227	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

138. Наявний дохід на одну особу

(грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ^{1,2}
Україна	632,1	777,1	1012,6	1371,6	1437,8	1848,5	2163,9	2520,6	2671,9	2678,1	3108,2
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Автономна Республіка Крим	5432,9	6567,0	8589,7	11515,8	12036,3	15480,0	18231,0	20751,0	22793,2	...	...
Вінницька	5791,1	6980,5	8963,3	11676,4	12191,7	16018,0	19090,8	21734,9	23000,6	23421,7	28626,7
Волинська	5254,2	6387,6	8022,6	10597,3	10966,8	14311,9	16657,7	18806,9	19804,9	20137,2	24473,5
Дніпропетровська	7015,9	8632,3	11439,0	15459,9	16386,5	20739,4	24302,4	28771,6	30300,6	32036,2	38346,2
Донецька	7088,9	8855,9	11625,7	16220,1	17014,0	21317,3	24890,3	29336,6	31048,5	26234,4	20816,8
Житомирська	5568,5	6754,3	8864,5	12022,6	12179,8	15775,9	18716,4	21288,0	21652,1	22102,1	27029,6
Закарпатська	4821,2	5757,7	7323,8	9664,5	9764,5	12699,6	15002,4	17191,4	17929,3	17358,1	21446,7
Запорізька	7074,5	8693,6	11276,2	15265,2	15652,6	20221,4	23684,9	27107,6	28388,1	30181,8	35379,0
Івано-Франківська	5321,6	6463,4	8336,0	11262,8	11692,4	15009,4	17732,6	20148,4	20987,8	20356,7	25612,7
Київська	6305,0	7953,8	10248,8	14292,4	15024,9	19513,9	22520,1	26541,7	27390,6	28443,3	33072,2
Кіровоградська	5568,6	6672,0	8564,6	11489,3	11727,3	15417,7	18039,2	20553,7	21671,4	21954,1	26728,4
Луганська	5900,9	7343,4	9620,0	13411,0	14071,6	17850,0	20879,9	24024,1	25590,3	19788,3	14988,3
Львівська	6203,1	7394,7	9523,8	12718,3	13211,3	16513,8	19204,4	21992,3	23138,3	23595,2	28795,7
Миколаївська	6137,5	7318,4	9376,5	12626,5	13154,2	16993,4	20040,7	22878,0	23868,8	23458,5	28749,7
Одеська	5883,4	7006,1	8780,8	11754,4	12404,2	16275,2	19135,0	22224,4	25571,8	24242,0	31567,6
Полтавська	6653,5	8064,2	10382,3	13922,0	14742,6	17990,9	20917,4	24027,2	25371,2	26195,7	31749,3
Рівненська	5344,4	6540,6	8285,6	11124,6	11316,8	14629,8	17326,2	19859,8	21165,0	21781,0	26042,2
Сумська	5972,0	7459,2	9876,3	13187,2	13426,4	16875,5	19592,9	22582,3	23558,6	23938,1	29772,9
Тернопільська	5032,7	6283,4	8063,5	10583,0	10634,2	13824,2	16351,3	18560,6	18993,8	18400,5	23241,2
Харківська	6355,7	7819,6	10328,5	14065,7	14633,1	18450,5	21787,8	24870,0	26098,2	26274,0	31224,3
Херсонська	5400,5	6492,2	8374,5	11248,1	11440,3	14881,7	17654,3	19939,9	21724,0	20727,9	26457,6
Хмельницька	5733,3	6943,1	8965,3	11938,6	12238,2	15781,0	18738,2	21590,6	22789,0	22686,1	28339,5
Черкаська	5534,0	6795,5	8782,7	11987,2	12517,5	15769,2	18246,3	20717,9	21633,2	21760,5	26700,3
Чернівецька	5078,0	6078,0	7738,0	9793,2	10013,3	13503,3	15992,5	18107,5	19438,2	18475,6	23490,5
Чернігівська	5979,1	7201,3	9337,4	12353,4	13155,5	16625,0	19465,0	22769,6	23599,7	23093,4	27672,1
м. Київ	10683,3	13566,9	18233,2	24960,2	27474,5	37012,7	42576,7	52708,9	55841,6	62715,1	76240,6
м. Севастополь	5723,3	6790,6	9093,1	12111,6	12566,4	17078,3	19918,6	23186,0	26584,4	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь.

139. Витрати населення по регіонах

(МЛН ГРН)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ^{1,2}
Україна	335753	427858	575510	793630	813909	939308	1143630	1310584	1432467	1485988	1737779
Україна*		x	x	x	x	x	1086145	1244721	1364755	1485988	1737779
Автономна Республіка Крим	13521	17270	23141	31838	32137	37517	46054	52904	53692	...	...
Вінницька	9306	12040	16432	23129	24018	27011	32700	37026	41067	48855	59809
Волинська	6070	7796	10288	14360	14566	17001	21054	24069	27002	31909	39336
Дніпропетровська	26711	32594	42624	59382	58838	69969	86445	100213	109127	127486	154974
Донецька	28840	38826	53344	74826	75775	88747	108271	126366	139958	108762	88426
Житомирська	7149	9113	12245	16892	17452	20394	25491	28748	31826	37002	45433
Закарпатська	7538	8827	11218	15170	15949	18477	22276	25040	27141	32037	39333
Запорізька	14602	17246	22164	30405	31795	37439	46648	52260	56055	64637	78044
Івано-Франківська	6559	8751	12211	17419	18361	21879	27221	31263	36009	42692	51989
Київська	10383	14269	20061	28262	29385	34187	42503	48365	56520	66904	81624
Кіровоградська	6141	7569	9943	13518	14093	16157	19941	23017	24702	28863	36159
Луганська	12429	15803	21427	29852	31602	37278	46388	53270	61201	36432	28190
Львівська	17132	20589	27099	36589	37106	45017	55882	64438	68075	77102	94990
Миколаївська	7347	9518	12989	18103	18751	21568	26203	29640	32612	37524	46194
Одеська	18706	23808	32293	43807	46856	55519	68738	79024	86222	98609	116060
Полтавська	9754	12272	16400	22294	22636	26319	31783	36457	39017	45428	56530
Рівненська	6614	8030	10386	14520	15234	18310	22962	25980	28093	32735	40568
Сумська	6854	8398	10853	14939	15352	18181	22468	25676	27555	32620	40207
Тернопільська	5046	6613	8807	12354	13261	15659	19742	22515	23867	28275	34682
Харківська	23902	28373	37587	52318	54325	64711	79520	90573	97863	114267	138049
Херсонська	6411	8163	11009	14998	15439	17930	21883	24832	27304	33119	40994
Хмельницька	8486	10305	13250	18197	18832	21732	26530	29260	31131	36880	44543
Черкаська	7541	10013	13726	18673	19113	22213	27463	31174	33864	38942	47365
Чернівецька	5187	6396	8465	11870	12183	14132	17396	19295	20567	24640	29984
Чернігівська	6379	8141	10523	14549	14828	17757	22039	24253	26541	31237	38552
м. Київ	53970	73024	101435	137542	137823	144890	164898	191967	211436	229011	265544
м. Севастополь	3175	4111	5590	7824	8199	9314	11131	12959	14020	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

140. Витрати населення на одну особу

(грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ^{1,2}
Україна	7127,7	9144,6	12374,1	17156,5	17673,2	20477,3	25021,4	28745,1	31490,0	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	20504,6	25048,4	28781,7	31636,4	34557,1	40559,8
Автономна Республіка Крим	6797,9	8720,0	11722,3	16168,0	16343,9	19098,5	23457,4	26933,5	27307,5	...	...
Вінницька	5439,2	7107,4	9785,0	13882,1	14509,8	16411,1	19967,0	22707,0	25307,8	30262,0	37231,7
Волинська	5822,0	7501,9	9919,0	13857,0	14054,4	16396,0	20285,2	23158,9	25948,5	30619,9	37721,5
Дніпропетровська	7716,2	9488,8	12497,1	17336,0	17485,8	20911,2	25971,9	30239,3	33067,8	38814,4	47453,6
Донецька	6205,6	8437,3	11698,8	16555,5	16900,5	19943,6	24506,2	28789,6	32102,7	25174,1	20654,5
Житомирська	5344,2	6885,0	9338,1	12995,8	13528,7	15903,0	19975,7	22618,4	25145,0	29385,3	36297,0
Закарпатська	6044,9	7092,2	9023,5	12204,3	12819,7	14827,9	17835,1	19990,4	21616,0	25478,5	31390,3
Запорізька	7812,3	9302,0	12046,3	16641,1	17503,4	20724,6	25966,0	29220,0	31482,7	36499,5	44348,2
Івано-Франківська	4714,3	6308,4	8823,0	12606,0	13296,4	15852,1	19725,4	22637,9	26057,6	30884,8	37607,8
Київська	5861,8	8119,4	11501,5	16311,9	17036,8	19879,6	24731,2	28106,1	32788,0	38731,0	47162,4
Кіровоградська	5709,9	7139,9	9502,1	13081,1	13784,2	15935,5	19818,1	23044,7	24916,3	29329,3	37014,0
Луганська	5126,0	6597,0	9046,3	12737,7	13611,6	16198,0	20327,8	23522,9	27224,6	16338,7	12739,5
Львівська	6633,6	8002,6	10568,6	14312,7	14544,0	17673,1	21976,6	25361,3	26805,4	30377,8	37456,6
Миколаївська	5999,5	7829,2	10755,2	15089,6	15721,5	18179,4	22190,9	25208,4	27852,1	32170,8	39777,8
Одеська	7765,0	9924,5	13482,9	18303,3	19591,9	23230,7	28778,7	33040,9	35988,8	41147,1	48491,7
Полтавська	6237,8	7929,2	10700,1	14685,5	15035,5	17620,0	21438,8	24758,6	26669,2	31252,1	39148,2
Рівненська	5708,6	6950,0	9006,2	12609,6	13232,0	15892,7	19908,1	22481,8	24262,0	28219,8	34927,2
Сумська	5549,3	6889,8	9013,4	12549,6	13030,0	15580,6	19420,9	22369,8	24211,4	28913,3	35953,7
Тернопільська	4521,9	5964,1	7991,8	11271,9	12153,8	14412,3	18240,8	20868,5	22195,7	26385,8	32479,9
Харківська	8420,1	10059,2	13404,8	18757,3	19571,6	23428,2	28931,1	33016,1	35706,0	41790,2	50662,0
Херсонська	5661,9	7276,7	9897,5	13593,8	14082,8	16437,5	20153,8	22975,6	25389,6	30946,6	38488,4
Хмельницька	6146,2	7536,2	9772,1	13521,3	14077,9	16334,9	20045,3	22215,5	23755,1	28280,0	34321,9
Черкаська	5588,8	7502,1	10384,3	14255,3	14705,7	17215,4	21433,7	24486,7	26782,7	31007,2	37971,0
Чернівецька	5701,3	7050,3	9349,5	13126,2	13473,8	15627,6	19226,3	21292,2	22655,9	27100,7	32953,1
Чернігівська	5414,7	7016,9	9199,2	12891,2	13292,7	16084,2	20156,4	22390,1	24751,5	29432,8	36705,7
м. Київ	20139,6	26988,9	37166,6	49962,6	49660,6	51891,0	58751,6	67842,5	74008,9	79564,7	91652,2
м. Севастополь	8381,7	10841,2	14737,7	20600,3	21559,3	24471,9	29215,2	33897,5	36444,0	...	...

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

²Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

141. Структура доходів і витрат населення України

(%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2010*	2011*	2012* ¹	2013* ¹	2014* ¹	2015* ¹
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
заробітна плата	42,1	43,4	44,8	43,3	40,8	40,8	41,8	41,9	40,7	40,9	41,9	41,9	41,0	40,5	39,0
прибуток і змішаний дохід	15,3	14,7	15,3	15,5	14,5	14,5	15,8	15,4	15,7	14,6	15,9	15,5	15,8	16,8	18,3
доходи від власності (одержані)	2,9	2,9	3,2	3,4	3,9	6,2	5,4	5,5	5,7	6,2	5,4	5,6	5,7	5,6	4,9
соціальні допомоги й інші одержані поточні трансферти	39,7	39,0	36,7	37,8	40,8	38,5	37,0	37,2	37,9	38,3	36,8	37,0	37,5	37,1	37,8
Витрати й заощадження	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
придбання товарів і послуг	80,4	81,7	81,7	82,2	79,2	76,1	81,4	81,9	84,2	75,5	80,8	81,4	84,0	86,9	89,8
доходи від власності (сплачені)	0,9	1,8	2,7	3,6	4,2	2,6	2,3	1,3	1,4	2,6	2,3	1,3	1,4	1,5	1,3
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	6,7	7,2	7,9	8,0	7,5	6,6	6,6	6,7	6,9	6,6	6,6	6,6	6,9	9,6	8,5
нагромадження нефінансових активів	1,2	1,5	1,6	3,5	1,2	1,8	-0,1	-0,2	0,3	1,7	0,0	-0,3	0,2	0,2	0,2
приріст фінансових активів	10,8	7,8	6,1	2,7	7,9	12,9	9,8	10,3	7,2	13,6	10,3	11,0	7,5	1,8	0,2

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (затверджених Наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

142. Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата у 2015 р. *1

	Номінальна заробітна плата, грн	У % до відповідного періоду 2014		У розрахунку на одного штатного працівника		
		номінальна заробітна плата	реальна заробітна плата		грн	У % до середнього рівня по економіці
Січень	3455	109,1	82,7	4195	420,5	100,0
Лютий	3633	113,2	81,8	3309	129,5	78,9
Березень	3863	113,1	75,4	4789	120,1	114,2
Квітень	3998	116,5	70,4	6164	113,2	146,9
Травень	4042	117,8	72,4	4477	125,4	106,7
Червень	4299	119,4	73,7	5462	111,8	130,2
Липень	4390	123,1	77,8	3498	117,9	83,4
Серпень	4205	124,8	80,8	3551	124,2	84,6
Вересень	4343	124,8	81,4	4692	136,4	111,9
Жовтень	4532	129,1	87,3	4653	123,5	110,9
Листопад	4498	127,3	86,0	2786	123,2	66,4
Грудень	5230	130,4	90,1	7111	137,4	169,5
				8603	122,6	205,1
				3659	118,4	87,2
				6736	127,3	160,6
				4972	116,5	118,5
				3114	119,7	74,2
				4381	114,8	104,4
				3132	114,1	74,7
				2829	115,9	67,5
				2853	115,8	68,0
				4134	114,0	98,6
				3150	110,9	75,1
				3049	110,1	72,7
				3634	108,1	86,6

1 Дані наведено по юридичних особах та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.
* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

143. Середньомісячна номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності¹

(у розрахунку на одного штатного працівника; грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Усього	2239	2633	3026	3265	2250	2648	3041	3282	3480	4195
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1472	1853	2086	2340	1467	1852	2094	2344	2556	3309
Промисловість	2570	3107	3478	3763	2578	3119	3497	3774	3988	4789
у тому числі										
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3563	4398	4908	5266	3570	4417	4923	5289	5445	6164
переробна промисловість	2284	2764	3091	3305	2288	2771	3097	3311	3570	4477
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3028	3592	4112	4500	3043	3609	4134	4524	4885	5462
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1980	2277	2487	2777	1971	2285	2525	2770	2967	3498
Будівництво	1758	2270	2516	2702	1777	2294	2543	2727	2860	3551
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1877	2342	2704	3010	1898	2371	2739	3049	3439	4692
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	2658	3072	3412	3589	2648	3061	3405	3582	3768	4653
Тимчасове розміщування й організація харчування	1455	1777	2055	2249	1424	1750	2020	2195	2261	2786
Інформація та телекомунікації	3161	3683	4286	4599	3185	3705	4360	4659	5176	7111
Фінансова та страхова діяльність	4638	5377	6012	6275	4695	5433	6077	6326	7020	8603
Операції з нерухомим майном	1856	2181	2356	2757	1864	2184	2384	2786	3090	3659
Професійна, наукова та технічна діяльність	2869	3529	4252	4465	2914	3575	4287	4505	5290	6736
з неї наукові дослідження та розробки	2874	3270	3709	4024	2901	3296	3805	4059	4268	4972
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1839	2165	2430	2527	1826	2162	2298	2546	2601	3114
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	2722	3036	3415	3702	2735	3049	3432	3719	3817	4381
Освіта	1905	2079	2330	2700	1884	2077	2332	2696	2745	3132
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1628	1774	2202	2367	1616	1762	2186	2351	2441	2829
з них охорона здоров'я	1637	1781	2221	2390	1624	1768	2204	2374	2463	2853
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1928	2358	2886	3286	2129	2394	3017	3343	3626	4134
з них										
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	1883	2083	2532	2887	1905	2096	2611	2934	2841	3150
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	1911	2106	2559	2739	1912	2124	2579	2737	2769	3049
Надання інших видів послуг	1717	2056	2618	2707	1742	2062	2601	2738	3361	3634

¹ Дані наведено по юридичних особах та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

144. Середньомісячна номінальна заробітна плата по регіонах¹

(у розрахунку на одного штатного працівника; грн)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	230	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3026	3265	...	...
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	3480	4195
Автономна Республіка Крим	225	730	952	1220	1609	1707	1991	2 295	2 654	2 850	...	...
Вінницька	159	597	793	1028	1404	1511	1782	2074	2432	2651	2810	3396
Волинська	150	591	773	1013	1380	1427	1692	1994	2339	2580	2721	3291
Дніпропетровська	273	913	1139	1455	1876	1963	2369	2790	3138	3336	3641	4366
Донецька	292	962	1202	1535	2015	2116	2549	3063	3496	3755	3858	4980
Житомирська	164	602	793	1033	1404	1493	1785	2071	2369	2561	2763	3271
Закарпатська	172	665	868	1091	1453	1562	1846	2069	2351	2553	2744	3381
Запорізька	289	860	1091	1394	1812	1843	2187	2607	2927	3142	3432	4200
Івано-Франківська	188	718	923	1180	1543	1627	1927	2213	2539	2679	2875	3402
Кілівська	241	811	1058	1362	1852	1987	2295	2761	3157	3351	3489	4153
Кіровоградська	170	624	819	1054	1428	1537	1815	2114	2428	2608	2789	3282
Луганська	232	805	1022	1323	1769	1873	2271	2742	3090	3337	3377	3427
Львівська	196	713	923	1183	1570	1667	1941	2244	2578	2789	2961	3646
Миколаївська	227	744	955	1202	1621	1806	2122	2448	2822	3094	3344	3984
Одеська	236	768	966	1226	1633	1787	2046	2387	2700	2947	3129	3897
Полтавська	220	758	961	1243	1661	1733	2102	2481	2850	2988	3179	3783
Рівненська	173	685	888	1133	1523	1614	1960	2211	2575	2844	3033	3573
Сумська	194	663	857	1098	1472	1593	1866	2177	2503	2702	2877	3449
Тернопільська	135	553	727	943	1313	1412	1659	1871	2185	2359	2527	2994
Харківська	230	759	974	1251	1679	1804	2060	2407	2753	2975	3143	3697
Херсонська	173	625	800	1017	1375	1482	1733	1970	2269	2464	2617	3123
Хмельницька	156	584	792	1045	1429	1521	1786	2075	2425	2641	2878	3371
Черкаська	175	642	846	1085	1459	1532	1835	2155	2508	2682	2829	3360
Чернівецька	157	621	819	1051	1402	1523	1772	1985	2329	2484	2578	3050
Чернігівська	177	602	790	1016	1370	1465	1711	1974	2308	2504	2690	3295
м. Київ	405	1314	1729	2300	3074	3161	3431	4012	4607	5007	5376	6732
м. Севастополь	251	803	1005	1302	1726	1882	2167	2476	2891	3114	...	...

¹ Дані наведено по юридичних особах та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

145. Індекси реальної зарплатної плати по регіонах¹

(до попереднього року, %)

	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	118,2	120,3	118,3	112,5	106,3	90,8	110,2	108,7	114,4	108,2	...	...
Україна*	x	x	x	x	x	x	110,2	108,7	114,4	108,2	93,5	79,8
Автономна Республіка Крим	117,5	118,7	118,6	111,7	104,2	90,4	108,9	105,2	116,1	110,0	...	...
Вінницька	118,9	122,7	120,5	111,9	108,7	94,7	111,9	110,2	118,0	110,0	94,9	81,3
Волинська	122,7	127,8	119,7	116,0	108,8	91,3	114,5	110,2	117,9	111,0	93,5	78,9
Дніпропетровська	114,0	122,4	113,1	106,4	102,3	89,1	112,8	108,7	112,0	106,7	97,1	78,8
Донецька	114,2	117,1	113,4	112,3	104,6	89,4	112,1	110,9	112,2	106,3	89,4	89,6
Житомирська	121,2	120,4	121,4	116,0	107,7	92,7	111,0	107,4	115,1	109,6	95,7	76,9
Закарпатська	121,5	123,5	119,7	113,6	111,6	95,5	109,0	105,7	114,2	109,4	95,6	80,0
Запорізька	116,1	111,4	116,5	112,7	102,7	87,4	110,2	110,0	112,0	108,1	96,6	80,8
Івано-Франківська	121,0	126,3	120,0	115,4	105,2	91,2	112,6	108,0	114,9	106,6	95,2	77,7
Київська	115,9	119,4	117,4	114,2	107,7	92,3	108,5	113,3	114,4	107,2	91,8	78,0
Кіровоградська	123,3	119,7	121,9	114,3	108,8	95,0	111,0	108,1	115,3	109,0	94,8	78,8
Луганська	122,6	118,5	114,3	109,2	106,2	90,6	113,8	110,1	111,7	107,6	86,4	71,7
Львівська	120,7	122,3	120,3	113,4	104,0	90,1	108,1	106,7	114,4	109,2	93,3	79,4
Миколаївська	117,2	116,2	118,4	110,4	105,3	95,8	108,2	105,7	116,1	109,8	95,8	78,9
Одеська	121,8	121,7	115,4	110,9	102,8	93,1	107,4	106,5	113,0	109,3	93,2	80,6
Полтавська	121,9	116,6	114,7	111,9	104,2	90,0	114,1	109,1	115,5	106,1	94,9	78,8
Рівненська	125,5	118,6	121,0	112,0	106,4	91,6	114,8	105,0	117,6	111,5	93,9	76,7
Сумська	118,0	121,1	117,9	109,5	108,6	94,5	107,9	108,8	115,1	109,5	94,8	78,4
Тернопільська	123,5	128,1	122,0	112,3	110,3	92,8	111,0	104,5	117,3	109,3	95,1	77,2
Харківська	121,0	118,0	119,4	111,1	104,0	90,4	107,6	108,7	114,2	109,3	93,9	77,3
Херсонська	120,6	122,4	117,5	113,2	104,5	93,6	107,9	104,3	115,3	109,4	94,5	78,3
Хмельницька	121,4	123,2	127,0	113,3	106,4	91,7	111,7	107,6	116,6	109,6	96,8	77,8
Черкаська	116,9	120,5	121,3	111,3	107,1	90,1	113,1	109,5	116,0	107,9	93,7	78,2
Чернівецька	120,6	125,1	119,5	113,0	107,4	95,6	111,5	105,9	118,0	108,0	93,2	78,1
Чернігівська	118,8	120,7	120,0	112,9	107,5	90,8	111,1	105,7	118,4	110,0	94,9	78,7
м. Київ	109,9	119,7	121,0	112,3	107,8	88,2	105,2	106,3	112,5	107,8	94,5	84,2
м. Севастополь	117,5	120,8	112,5	113,6	105,5	94,4	106,8	102,8	114,9	108,0	...	...

Дані наведено по юридичних особах та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

146. Загальна заборгованість населенню із заробітної плати та соціальних виплат

(на кінець звітного періоду; % до відповідної дати попереднього року)

	Усього			У тому числі						У тому числі							
	млн грн	%	заробітна плата	грошове забезпечення військово-службовців		пенсії та цільова грошова допомога		стипендії та грошове забезпечення студентів, курсантів та учнів		допомога по безробіттю		заборгованість підприєм на виробничтві		допомога за рахунок коштів соціального страхування		окремі види соціальної допомоги	
				млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2000	6121	67	4928	77	340	80	-	9	64	-	615	101	168	76	61	141	
2005	1015	85	960	86	26	104	-	0,4	у 12 р.б.	-	18	47	11	64	-	-	
2006	859	85	806	84	20	76	-	0,1	38	-	16	89	7	67	10	-	
2007	686	80	669	83	1	6	-	-	-	-	10	64	6	92	-	-	
2008	1221	178	1189	178	2	207	-	0,004	-	-	9	87	21	у 3 р.б.	-	-	
2009	1508	124	1473	124	-	-	-	0,08	у 20 р.б.	-	8	93	27	127	-	-	
2010	1240	82	1218	83	-	-	-	-	-	-	-	-	22	83	-	-	
2011	993	80	977	80	-	-	-	-	-	-	-	-	16	69	-	-	
2012	911	92	894	91	-	-	-	-	-	-	-	-	17	111	-	-	
2013	822	90	808	90	-	-	-	-	-	-	-	-	14	79	-	-	
2010*	1161	82	1139	82	-	-	-	-	-	-	-	-	22	85	-	-	
2011*	930	80	915	80	-	-	-	-	-	-	-	-	15	68	-	-	
2012*	847	91	830	91	-	-	-	-	-	-	-	-	17	113	-	-	
2013*	766	90	753	91	-	-	-	-	-	-	-	-	13	76	-	-	
2014*	2545	332	2437	324	-	-	-	-	-	-	-	-	108	831	-	-	
2014**	1363	...	1320	...	-	-	-	-	-	-	-	-	43	...	-	-	
2015**	1967	144	1881	143	-	-	-	-	-	-	-	-	86	200	-	-	

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

** Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

147. Кількість пенсіонерів¹

(на початок року)

	2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього пенсіонерів, тис. осіб	14447	14050	13937	13819	13750	13721	13738	13821	13640	13533	13061	13136	12961	12858	12147	12296
у тому числі																
за віком	10299	10596	10576	10591	10558	10569	10587	10627	10501	10397	10080	10111	9987	9885	9341	9408
по інвалідності	2015	1605	1597	1571	1537	1499	1491	1523	1514	1534	1413	1446	1437	1457	1394	1400
у разі втрати годувальника	1150	852	840	822	838	850	847	843	808	788	811	808	775	756	656	726
за вислугу років	552	627	640	621	627	630	654	679	681	688	604	630	632	639	649	660
соціальні пенсії	431	370	284	213	189	172	158	146	134	125	151	140	128	120	106	101
довічне грошове утримання суддів у відставці	...	...	...	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення	295	301	300	299	299	300	301	304	301	299	302	305	301	300	284	289

¹Кількість пенсіонерів, окрім категорій «за віком», «соціальні пенсії» та «довічне грошове утримання суддів у відставці», наведено з урахуванням пенсіонерів, звільнених з лав МО, МВС, Національної поліції України, СБУ, ДСНС, ДФС, Державної пенітенціарної служби, призначення та виплати пенсії яким здійснюють органи Пенсійного фонду згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 02.11.2006 р. № 1522.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2015 р. та 2016 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

148. Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії					Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності на 01.01.2001 р.	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні	
Україна	14446609	10298571	2015160	1150387	551524	430967	295
Автономна Республіка Крим	567946	372334	102264	45821	31705	15822	274
Вінницька	582515	418753	80563	47547	18884	16768	326
Волинська	301671	202277	54743	22708	10588	11355	287
Дніпропетровська	1092719	816320	125478	88381	37335	25205	298
Донецька	1542597	1143588	191356	131165	37163	39325	317
Житомирська	458026	320503	69015	36143	19613	12752	324
Закарпатська	288221	190500	37330	28734	10412	21245	226
Запорізька	581380	419294	82687	42025	20939	16435	294
Івано-Франківська	382193	259714	57647	32090	10341	22401	265
Київська	578737	420232	79640	44941	18390	15534	321
Кіровоградська	354332	261376	42859	28162	12516	9419	310
Луганська	835789	609124	105338	80090	22587	18650	321
Львівська	717778	505603	111219	50779	23464	26713	268
Миколаївська	355569	252952	41322	31533	18715	11047	277
Одеська	675866	454608	102435	60007	38516	20300	273
Полтавська	526660	387250	69270	37639	20637	11864	318
Рівненська	319741	225634	47049	24465	8719	13874	271
Сумська	420427	309722	53941	31750	14452	10562	320
Тернопільська	337256	255075	39548	22582	7828	12223	294
Харківська	840782	604117	118911	59935	36759	21060	288
Херсонська	328142	230144	46565	28916	11905	10612	271
Хмельницька	458013	332996	60383	32952	17389	14293	318
Черкаська	470928	341096	69154	33433	14113	13132	329
Чернівецька	250465	181628	29578	19508	8602	11149	269
Чернігівська	449762	307778	81006	34823	14805	11350	356
м. Київ	617855	406318	104533	43885	47743	15376	237
м. Севастополь	111239	69635	11326	10373	17404	2501	286

Продовження табл. 148
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії					Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальної	
Україна	14050015	1059578	1605363	852442	626779	369646	301
Автономна Республіка Крим	558390	399365	78833	33756	32815	13621	283
Вінницька	552214	419752	66481	29042	22683	14256	326
Волинська	293952	211582	43271	17425	12407	9267	283
Дніпропетровська	1057925	839586	88880	65308	41221	22930	307
Донецька	1484942	1144021	156593	110175	39813	34340	322
Житомирська	438047	318132	59076	26688	21985	12166	329
Закарпатська	291877	207219	33863	21141	12923	16731	235
Запорізька	563426	439265	56479	30065	23847	13770	303
Івано-Франківська	380414	278359	49673	23093	12634	16655	274
Київська	567433	439302	61449	30606	23105	12971	323
Кіровоградська	333930	255408	35530	19737	14365	8890	315
Луганська	784614	607490	71503	64651	24420	16550	326
Львівська	719189	533008	95973	41176	26997	22035	281
Миколаївська	350862	261981	34693	25110	19474	9604	288
Одеська	663367	473698	86977	42677	42727	17288	277
Полтавська	501201	385237	53075	26946	24597	11346	324
Рівненська	318780	237500	41412	18461	10149	11258	276
Сумська	390538	305147	37541	21151	17504	9195	319
Тернопільська	325288	257209	33660	14856	9732	9831	293
Харківська	824670	622510	95298	46088	41406	19368	293
Херсонська	319503	241150	34938	20884	13381	9150	284
Хмельницька	443262	328754	58679	21840	21018	12971	323
Черкаська	449811	343937	55095	22992	16142	11645	336
Чернівецька	244266	185805	26779	12713	10135	8834	270
Чернігівська	410213	302099	59373	22291	17300	9150	354
м. Київ	668600	481315	81317	35475	56473	14020	252
м. Севастополь	113301	76954	8922	8095	17526	1804	300

на 01.01.2007 р.

Україна	13936821	1057576	1597421	839590	639800	284247	300
Автономна Республіка Крим	556278	401835	78344	32820	32785	10494	283
Вінницька	542205	414309	65309	28543	23284	10760	323
Волинська	291366	210043	44746	18225	12488	5864	281
Дніпропетровська	1052263	837527	89514	64463	42065	18694	308
Донецька	1473488	1142047	157965	104850	40889	27737	323
Житомирська	431473	314367	57847	27595	22524	9140	327
Закарпатська	290462	208723	34698	20170	13125	13746	234
Запорізька	560554	439638	56475	29654	24262	10525	304
Івано-Франківська	378488	278919	51135	22601	12729	13104	274
Київська	566394	437179	63630	30433	24721	10431	325
Кіровоградська	328702	253315	34372	19127	14917	6971	314
Луганська	773821	604795	69707	62478	24721	12120	326
Львівська	714042	531872	96924	40681	27664	16901	280
Миколаївська	347744	262414	34157	24643	19701	6829	287
Одеська	658731	473193	86919	41683	42951	13985	276
Полтавська	493270	381893	52493	26537	24819	7528	322
Рівненська	316916	237021	42697	18542	10600	8056	275
Сумська	383337	300955	36398	21198	18048	6738	317
Тернопільська	321026	254973	34124	14748	9881	7300	291
Харківська	817246	623723	91647	44629	42165	15082	292
Херсонська	316323	241693	33981	20145	13646	6858	284
Хмельницька	437211	323489	58915	24495	21247	9065	322
Черкаська	441906	341022	53170	22373	16734	8607	334
Чернівецька	241079	185278	26863	12372	10263	6303	267
Чернігівська	401664	298151	56673	22443	17857	6540	351
м. Київ	686388	499283	79908	35772	58100	13325	256
м. Севастополь	114444	78106	8810	8370	17614	1544	303

Продовження табл. 148
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії на 01.01.2008 р.					за вислугу років	соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці	Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні				
Україна	13819006	10590964	1571218	822459	620792	212582	991	299		
Автономна Республіка Крим	555065	407868	75785	31463	31979	7925	45	283		
Вінницька	535235	410961	65612	28430	22220	7984	28	321		
Волинська	289055	209649	43906	18891	12005	4594	10	280		
Дніпропетровська	1046706	839311	87881	63811	41375	14244	84	308		
Донецька	1456136	1140771	154405	101533	39527	19792	108	322		
Житомирська	425598	311021	56895	28489	22491	6675	27	326		
Закарпатська	288904	211225	35264	19482	12080	10834	19	233		
Запорізька	555413	441153	54445	28794	22622	8346	53	303		
Івано-Франківська	374150	280124	51203	21914	11417	9470	22	271		
Київська	561258	437589	62687	29560	23427	7975	20	324		
Кіровоградська	323493	252032	33548	18400	14002	5490	21	313		
Луганська	764235	603850	68119	59683	23389	9130	64	325		
Львівська	708192	531778	97485	40510	27036	11347	36	279		
Миколаївська	345979	263630	33605	23957	19732	5027	28	288		
Одеська	654659	476937	86065	40351	40567	10678	61	275		
Полтавська	485505	379157	50705	25645	23991	5968	39	320		
Рівненська	312402	235843	41479	18597	10569	5896	18	271		
Сумська	379420	299871	35700	20971	17579	5273	26	318		
Тернопільська	316262	252411	34387	14558	9430	5454	22	289		
Харківська	812436	626445	89987	42886	41701	11365	52	292		
Херсонська	313537	243133	32541	19369	13236	5238	20	283		
Хмельницька	435584	321849	60641	26099	20536	6426	33	323		
Черкаська	435404	338466	52092	21927	16126	6777	16	332		
Чернівецька	240036	186070	27310	12068	9673	4899	16	266		
Чернігівська	394005	295444	53994	22134	17481	4919	33	349		
м. Київ	694830	515094	76333	34713	58803	9805	82	357		
м. Севастополь	115507	79282	9144	8224	17798	1051	8	306		

на 01.01.2009 р.										
Україна	13749820	10558342	1536838	837613	626867	189157	1003	299		
Автономна Республіка Крим	554292	412021	72736	30427	31884	7177	47	283		
Вінницька	528167	406756	63778	27870	22556	7178	29	320		
Волинська	288556	207549	44317	20522	12132	4024	12	279		
Дніпропетровська	1035885	833957	82279	65302	41693	12575	79	307		
Донецька	1441722	1123643	148574	112234	39808	17352	111	321		
Житомирська	423327	308275	57104	29256	22700	5966	26	327		
Закарпатська	289672	212706	35711	19161	12438	9638	18	234		
Запорізька	555050	443074	52694	28606	23080	7543	53	305		
Івано-Франківська	373039	279652	51378	21876	11539	8570	24	271		
Київська	557774	437439	60951	28671	23489	7202	22	324		
Кіровоградська	320607	250517	32160	18816	14116	4975	23	314		
Луганська	758415	595323	66049	65744	23185	8051	63	326		
Львівська	709845	531561	98655	42066	27628	9896	39	280		
Миколаївська	346051	263840	33631	23999	20149	4404	28	290		
Одеська	655497	480303	85391	39857	40272	9610	64	275		
Полтавська	480547	375908	49585	25522	24206	5285	41	320		
Рівненська	310664	235171	40671	18660	10889	5254	19	270		
Сумська	374135	296747	34262	20506	17914	4679	27	317		
Тернопільська	313941	250177	34468	15015	9464	4794	23	288		
Харківська	808574	627122	87230	41484	42464	10221	53	292		
Херсонська	310689	243423	30728	18637	13472	4410	19	283		
Хмельницька	431495	317404	61522	26081	20697	5759	32	322		
Черкаська	431673	336148	51374	21748	16229	6157	17	332		
Чернівецька	238736	185513	27283	11728	9870	4328	14	265		
Чернігівська	389186	292497	52404	22314	17592	4346	33	350		
м. Київ	705898	530884	73008	33457	59633	8836	80	259		
м. Севастополь	116383	80732	8895	8054	17768	927	7	308		

Продовження табл. 148
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії на 01.01.2010 р.						Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці	
Україна	13721107	10569391	1499550	849715	629841	171599	1011	300
Автономна Республіка Крим	555112	417145	70037	29631	31670	6582	47	284
Вінницька	524161	405184	62281	27578	22498	6591	29	319
Волинська	286466	206505	43299	20699	12309	3642	12	277
Дніпропетровська	1035282	834202	79973	67607	42042	11380	78	309
Донецька	1435423	1112156	144431	123378	39711	15635	112	322
Житомирська	419128	306102	55791	29070	22816	5322	27	326
Закарпатська	291227	215372	35645	18789	12616	8789	16	234
Запорізька	554211	443854	51383	28918	23025	6974	57	306
Івано-Франківська	370902	279897	50487	21068	11614	7810	26	269
Київська	559671	440380	60722	28184	23702	6661	22	326
Кіровоградська	317642	249507	30837	18581	14204	4492	21	314
Луганська	752299	588142	63788	69918	23126	7264	61	326
Львівська	708758	530888	97366	43819	28007	8639	39	280
Миколаївська	345311	265110	32608	23424	20199	3940	30	290
Одеська	653887	483951	82590	38549	40038	8694	65	275
Полтавська	478155	374760	48817	25433	24319	4786	40	321
Рівненська	311412	236851	40050	18645	11093	4754	19	271
Сумська	371316	295775	32904	20229	18171	4209	28	317
Тернопільська	311655	249260	33393	15189	9567	4224	22	287
Харківська	810240	632268	85040	40796	42638	9442	56	294
Херсонська	311356	245845	29410	18377	13680	4024	20	285
Хмельницька	428781	315723	60683	26026	20958	5359	32	322
Черкаська	428366	334673	50385	21309	16377	5604	18	332
Чернівецька	239838	186745	27621	11442	10033	3980	17	266
Чернігівська	383176	289733	50073	21617	17797	3922	34	348
м. Київ	719467	546960	71091	33553	59738	8048	77	262
м. Севастополь	117865	82403	8845	7886	17893	832	6	311

на 01.01.2011 р.

Україна	13737959	10587451	1490737	847334	653733	157608	1096	301
Україна*	13061194	10080470	1413440	811515	604017	150716	1036	302
Автономна Республіка Крим	557332	422917	68106	28158	31986	6112	53	285
Вінницька	522240	403285	61708	27127	24138	5949	33	320
Волинська	286843	207350	42568	20709	12866	3337	13	277
Дніпропетровська	1033394	833027	78269	67807	43853	10358	80	310
Донецька	1429095	1102474	142263	128657	41174	14396	131	323
Житомирська	418162	305851	55328	28514	23575	4866	28	327
Закарпатська	294365	218897	35947	18472	13047	7987	15	237
Запорізька	554632	443785	51515	29071	23753	6443	65	308
Івано-Франківська	372186	281326	51013	20503	12150	7167	27	270
Кілівська	563100	444032	60581	27314	24920	6230	23	329
Кіровоградська	316260	248505	30260	18301	15026	4141	27	315
Луганська	749231	581758	63096	73480	24286	6539	72	328
Львівська	712557	532156	99005	44325	29251	7781	39	282
Миколаївська	346596	266336	32809	23031	20802	3585	33	293
Одеська	655782	486904	82321	37483	40988	8018	68	276
Полтавська	475727	372275	48855	24833	25281	4442	41	321
Рівненська	313627	239515	39487	18511	11771	4323	20	272
Сумська	370705	295977	32063	19630	19119	3886	30	320
Тернопільська	311694	248929	33586	15142	10184	3832	21	288
Харківська	812443	636457	83830	39443	43857	8799	57	297
Херсонська	312871	247876	28854	17883	14529	3710	19	288
Хмельницька	428587	314038	62495	25347	21708	4963	36	324
Черкаська	428074	333805	50804	20747	17481	5211	26	334
Чернівецька	240311	187230	28033	11042	10304	3683	19	267
Чернігівська	380734	288317	48749	21052	18943	3639	34	349
м. Київ	731978	560365	70001	33091	61011	7431	79	265
м. Севастополь	119433	84064	9191	7661	17730	780	7	315

Продовження табл. 148
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії					Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення	
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні		довічне грошове утримання суддів у відставці
Україна	13820516	10627156	1523467	842822	679339	146384	1348	304
Україна*	13135600	10111046	1445634	808137	629595	139911	1277	305
Автономна Республіка Крим	564227	430170	68267	27251	32741	5741	57	289
Вінницька	522398	401314	63782	26468	25305	5495	34	321
Волинська	287875	208056	42501	20769	13491	3044	14	278
Дніпропетровська	1036514	834652	78967	68063	45120	9626	86	312
Донецька	1429001	1099342	141864	130657	43663	13311	164	325
Житомирська	419228	305308	57051	27931	24500	4400	38	329
Закарпатська	297061	221931	36546	17949	13362	7261	12	238
Запорізька	558803	445858	53043	29144	24552	6141	65	312
Івано-Франківська	375501	283167	52412	20164	13014	6714	30	273
Київська	568989	445241	65342	26517	26045	5812	32	332
Кіровоградська	316056	248404	30397	18067	15264	3895	29	317
Луганська	750752	579411	64530	74714	25953	6063	81	331
Львівська	719435	534149	102187	44682	31267	7109	41	285
Миколаївська	350059	268707	33738	22772	21479	3327	36	297
Одеська	660378	489667	83848	36933	42440	7419	71	278
Полтавська	476815	370861	51346	24664	25710	4183	51	325
Рівненська	317720	241768	40850	18422	12642	4017	21	276
Сумська	371383	296719	32048	19200	19822	3561	33	323
Тернопільська	312873	248787	34453	15128	10967	3519	19	290
Харківська	819004	641061	85227	38874	45552	8222	68	300
Херсонська	314801	249807	28800	17365	15337	3466	26	291
Хмельницька	430736	313637	64384	25107	22939	4632	37	327
Черкаська	430114	333031	53583	20497	18062	4911	30	338
Чернівецька	242166	188134	28953	10836	10792	3432	19	268
Чернігівська	380362	287628	48622	20717	19930	3421	44	352
м. Київ	747576	574406	71160	32497	62387	6930	196	270
м. Севастополь	120689	85940	9566	7434	17003	732	14	318

на 01.01.2013 р.

Україна	13639739	10501412	1513545	808376	680772	134274	1360	301
Україна*	12960919	9987346	1436937	775394	631689	128266	1287	301
Автономна Республіка Крим	559462	428231	67324	25902	32604	5341	60	286
Вінницька	512647	393945	63218	25098	25332	5022	32	316
Волинська	284150	205310	42411	20065	13517	2831	16	274
Дніпропетровська	1021730	825267	77353	65018	45300	8708	84	309
Донецька	1403577	1080850	138302	127964	44155	12142	164	322
Житомирська	412178	299846	57077	26664	24551	3999	41	325
Закарпатська	293984	220152	36702	16910	13471	6735	14	235
Запорізька	553120	442082	52885	27809	24676	5604	64	310
Івано-Франківська	370942	280402	52289	18849	13209	6166	27	269
Київська	563451	441677	64672	25755	25945	5366	36	328
Кіровоградська	310460	243934	30198	17310	15380	3607	31	314
Луганська	738117	571025	63298	72023	26207	5483	81	328
Львівська	714003	529502	103313	43364	31408	6377	39	283
Миколаївська	344812	265681	33373	21272	21399	3050	37	294
Одеська	651692	483922	83099	35050	42673	6877	71	273
Полтавська	469216	364945	51143	23460	25729	3885	54	321
Рівненська	313958	239590	40357	17692	12706	3593	20	272
Сумська	366172	292698	31793	18355	20014	3280	32	321
Тернопільська	308378	245208	34433	14463	11077	3175	22	287
Харківська	808785	634435	84563	36498	45611	7608	70	296
Херсонська	310899	247632	28237	16403	15425	3175	27	289
Хмельницька	424574	307817	65378	24074	22957	4315	33	324
Черкаська	425131	327758	54945	19675	18134	4589	30	336
Чернівецька	239024	185835	29030	10113	10873	3154	19	264
Чернігівська	372873	282705	47169	19714	20078	3163	44	349
м. Київ	747046	575128	71699	31796	61862	6362	199	266
м. Севастополь	119358	85835	9284	7080	16479	667	13	313

Продовження табл. 148
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії						соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці	Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років					
Україна	13533308	10396853	4533889	788034	687877	125162	1493	299		
Україна*	12858124	9884845	4456760	756347	639242	119519	1411	300		
Автономна Республіка Крим	556843	426307	68047	24809	32586	5028	66	284		
Вінницька	505769	386840	64194	24359	25817	4521	38	314		
Волинська	281715	203020	42760	19619	13648	2650	18	271		
Дніпропетровська	1012004	817517	77610	62741	45976	8057	103	308		
Донецька	1392403	1067159	141227	127496	45004	11346	171	321		
Житомирська	407506	294967	58460	25864	24427	3747	41	323		
Закарпатська	291848	218431	37259	16102	13790	6249	17	233		
Запорізька	549652	439335	52867	27100	25007	5277	66	310		
Івано-Франківська	368756	277789	53415	18251	13479	5791	31	267		
Київська	560100	438075	65663	25062	26225	5037	38	326		
Кіровоградська	306257	239779	30560	16803	15702	3371	42	312		
Луганська	730291	564509	63321	70675	26677	5026	83	327		
Львівська	711886	526020	105693	42486	31820	5820	47	282		
Миколаївська	341765	263275	33800	20330	21489	2835	36	293		
Одеська	646839	479500	83898	33881	43046	6436	78	271		
Полтавська	464290	359702	52171	22815	25905	3640	57	320		
Рівненська	311579	237647	40694	17055	12876	3285	22	269		
Сумська	362211	289191	31789	17743	20395	3058	35	320		
Тернопільська	305386	241995	35077	14054	11301	2935	24	285		
Харківська	803306	629014	85131	35641	46209	7230	81	295		
Херсонська	308537	246107	28014	15777	15658	2952	29	288		
Хмельницька	420456	302354	67746	23185	23100	4038	33	322		
Черкаська	422232	322760	57587	19110	18412	4330	33	336		
Чернівецька	236719	183570	29320	9761	11060	2985	23	261		
Чернігівська	367033	278286	46469	18941	20348	2943	46	347		
м. Київ	749584	578003	72035	31496	61871	5960	219	265		
м. Севастополь	118341	85701	9082	6878	16049	615	16	308		

на 01.01.2015 р.

Україна*	12147189	9340595	1393506	656274	649157	106324	1333	284
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	504 852	384 611	65249	23715	26 930	4 307	40	315
Волинська	281 641	202 548	43315	19320	13 961	2 478	19	271
Дніпропетровська	1 051 366	849 261	80497	64907	48 789	7 804	108	321
Донецька	836 526	646 990	82730	64889	36004	5 821	92	195
Житомирська	406 548	292 990	59837	25386	24 763	3 534	38	323
Закарпатська	292 341	218 545	37903	15535	14 515	5 826	17	233
Запорізька	618 743	495707	57281	32905	27 541	5 238	71	351
Івано-Франківська	368 883	277 566	54344	17604	13895	5 443	31	267
Київська	571 314	445 409	67697	25630	27 716	4 827	35	331
Кіровоградська	307 102	239497	31067	16725	16 570	3 202	41	315
Луганська	324 762	254 125	26484	23612	18 652	1 853	36	147
Львівська	712 724	526 144	107018	41666	32 439	5 411	46	283
Миколаївська	342 717	264 106	34299	19709	21 892	2 675	36	295
Одеська	652 087	482 971	84955	33341	44 607	6 132	81	273
Полтавська	472 192	364 731	53700	23000	27 219	3 482	60	328
Рівненська	311 348	237 652	40566	16732	13 271	3 109	18	268
Сумська	366 594	292 185	32169	17589	21 674	2 941	36	327
Тернопільська	304 312	240 296	35655	13684	11 951	2 702	24	285
Харківська	874 498	685 439	90038	41382	50 328	7 203	108	322
Херсонська	311 675	248 982	28104	15453	16 276	2 830	30	292
Хмельницька	420 929	300 477	69918	22858	23 757	3 887	32	324
Черкаська	425 856	322 834	60637	18961	19 203	4 186	35	341
Чернівецька	235 982	182 393	29924	9577	11 261	2 806	21	260
Чернігівська	367 468	278 718	46010	18467	21 451	2 775	47	351
м. Київ	784 729	606 418	74109	33627	64 492	5 852	231	276
м. Севастополь	...	...	...	...	...	...	...	...

Закінчення табл. 148
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії					Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення	
		за віком	по інвалідності на 01.01.2016 р.	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні		довічне грошове утримання суддів у відставці
Україна*	12296502	9408188	1399845	726133	660040	100889	1407	289
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	495169	372507	64269	26945	27387	4019	42	310
Волинська	278356	198022	43424	20273	14303	2314	20	268
Дніпропетровська	1029129	826545	78985	66778	49397	7311	113	317
Донецька	1005621	787151	90677	82982	38509	6195	107	236
Житомирська	400732	285130	60212	27203	24860	3288	39	321
Закарпатська	287554	213837	37631	15878	14825	5366	17	229
Запорізька	612340	488239	55876	35226	27957	4966	76	349
Івано-Франківська	365786	273672	54809	17899	14297	5076	33	265
Київська	569315	441048	67867	27659	28150	4552	39	330
Кіровоградська	300245	231369	30634	18262	16899	3037	44	311
Луганська	395853	316272	29330	30006	18273	1933	39	180
Львівська	706547	517541	107133	43857	32987	4979	50	281
Миколаївська	336447	257837	33998	20335	21755	2482	40	291
Одеська	641892	471498	84120	35743	44661	5786	84	270
Полтавська	465795	354648	53656	26537	27597	3296	61	325
Рівненська	307894	234318	39892	17029	13716	2919	20	265
Сумська	360410	283842	31800	20007	21964	2759	38	324
Тернопільська	299679	234859	35588	14448	12268	2497	19	282
Харківська	912368	713433	91536	47873	52339	7052	115	338
Херсонська	306644	243803	27246	16398	16523	2645	29	289
Хмельницька	416217	291202	70970	26154	24203	3655	33	322
Черкаська	420733	315038	62230	20076	19391	3966	43	339
Чернівецька	232963	178184	29820	10927	11389	2620	23	257
Чернігівська	359714	268997	44391	22082	21576	2619	49	347
м. Київ	789099	609196	73731	35556	64814	5568	234	275
м. Севастополь	...	...	...	...	...	...	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2015 р. та 2016 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

149. Середній розмір місячної пенсії¹

(на початок року; грн)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Середній розмір призначеної місячної пенсії всіх категорій пенсіонерів	776,0	934,3	1032,6	1151,9	1253,3	1470,7	1526,1	1153,1	1254,9	1472,6	1528,3	1581,5	1699,5
у тому числі													
за віком	798,9	942,7	1039,6	1156,0	1252,4	1464,3	1521,6	1158,7	1255,4	1468,0	1525,7	1573,0	1690,3
за інвалідністю	624,4	780,7	884,6	1033,8	1164,3	1359,2	1406,5	1035,4	1166,6	1361,6	1408,9	1432,1	1545,2
у разі втрати годувальника	517,5	696,6	807,9	940,0	1053,8	1252,8	1303,8	942,4	1057,2	1255,8	1307,0	1433,1	1640,3
за вислугу років	1243,1	1599,1	1676,3	1719,1	1795,2	2172,1	2192,6	1711,3	1788,8	2162,4	2183,3	2244,3	2282,4
соціальні пенсії	369,7	538,0	620,6	744,8	818,1	920,4	976,0	744,7	818,0	920,3	976,0	977,0	1099,0
довічне грошове утримання суддів у відставці	5287,2	5651,9	5883,4	6240,5	7490,9	7836,7	12176,8	6251,2	7553,1	7902,0	12263,2	16302,2	16770,8

¹Середній розмір призначеної місячної пенсії, окрім категорій «за віком», «соціальні пенсії» та «довічне грошове утримання суддів у відставці», наведено з урахуванням пенсіонерів, звільнених з лав МО, МВС, Національної поліції України, СБУ, ДСНС, ДФС, Державної пенітенціарної служби, призначення та виплати пенсії яким здійснюють органи Пенсійного фонду згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 02.11.2006 р. № 1522.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2015 р. та 2016 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

РИНОК ПРАЦІ

150. Населення за економічною активністю

(віком 15–70 років; тис.)

	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Економічно активне населення	22830,8	22280,8	22322,3	22397,4	22150,3	22051,6	22056,9	22011,5	21980,6	20894,1	20893,0	20851,2	20824,6	19920,9	18097,9
працездатного віку	21150,7	20481,7	20606,2	20675,7	20321,6	20220,7	20247,9	20393,5	20478,2	19164,0	19181,7	19317,8	19399,7	19035,2	17396,0
старші працездатного віку	1680,1	1799,1	1716,1	1721,7	1828,7	1830,9	1809,0	1618,0	1502,4	1730,1	1711,3	1533,4	1424,9	885,7	701,9
Зайняті	20175,0	20680,0	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1	19180,2	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2
працездатного віку	18520,7	18886,5	19189,5	19251,7	18365,0	18436,5	18516,2	18736,9	18901,8	17451,5	17520,8	17728,6	17889,4	17188,1	15742,0
старші працездатного віку	1654,3	1793,5	1715,2	1720,6	1826,5	1829,5	1808,0	1617,4	1502,3	1728,7	1710,3	1532,8	1424,8	885,2	701,2
Безробітні	2655,8	1600,8	1417,6	1425,1	1958,8	1785,6	1732,7	1657,2	1576,5	1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7
працездатного віку	2630,0	1595,2	1416,7	1424,0	1956,6	1784,2	1731,7	1656,6	1576,4	1712,5	1660,9	1589,2	1510,3	1847,1	1654,0
старші працездатного віку	25,8	5,6	0,9	1,1	2,2	1,4	1,0	0,6	0,1	1,4	1,0	0,6	0,1	0,5	0,7
Економічно неактивне населення	13318,4	13559,7	13312,0	12971,1	12823,0	12575,5	12265,5	12055,3	11861,7	11945,0	11657,4	11456,9	11270,1	12023,0	10925,5
працездатного віку	7562,4	8410,3	8144,8	7909,5	8051,7	7878,0	7601,5	7540,7	7552,2	7493,5	7239,9	7186,2	7196,5	7617,7	6920,6
старші працездатного віку	5756,0	5149,4	5167,2	5061,6	4771,3	4697,5	4664,0	4514,6	4309,5	4451,5	4417,5	4270,7	4073,6	4405,3	4004,9

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

151. Зайнятість населення по регіонах

(віком 15–70 років)

	2000		2005		2007		2008		2009	
	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років
Україна	20175,0	55,8	20680,0	57,7	20904,7	58,7	20972,3	59,3	20191,5	57,7
Автономна Республіка Крим	909,9	56,2	906,1	58,7	916,5	59,6	918,7	60,2	905,7	60,0
Вінницька	839,4	65,9	723,0	57,6	726,8	58,3	725,6	58,7	693,5	56,9
Волинська	486,2	64,8	429,9	57,5	433,9	58,2	438,6	58,8	428,0	57,4
Дніпропетровська	1534,3	56,3	1573,8	58,4	1582,4	59,3	1580,0	59,9	1537,1	59,3
Донецька	2153,2	57,6	2124,9	58,7	2135,0	59,8	2138,8	60,7	1981,3	57,3
Житомирська	548,0	54,3	570,6	57,9	570,4	58,5	568,2	58,9	555,2	58,3
Закарпатська	503,3	55,6	551,0	60,0	547,6	59,4	552,2	59,9	524,7	56,9
Запорізька	807,4	54,8	846,0	58,2	850,4	58,9	850,4	59,5	824,2	58,6
Івано-Франківська	584,7	57,8	522,5	51,6	535,7	52,8	541,9	53,4	526,3	51,9
Київська	739,0	54,8	791,0	58,6	795,1	59,3	796,1	60,1	755,0	57,7
Кіровоградська	435,2	52,4	457,5	56,5	462,4	58,1	459,1	58,5	432,7	56,2
Луганська	1008,3	51,1	1054,4	55,4	1066,7	57,1	1068,8	58,0	1026,2	56,7
Львівська	1082,7	56,5	1064,6	55,8	1077,3	56,6	1092,5	57,5	1085,0	57,2
Миколаївська	501,0	52,8	539,8	57,3	547,1	58,4	548,5	58,9	535,2	58,2
Одеська	1015,0	54,7	1028,1	55,6	1059,7	57,4	1067,2	57,9	1040,2	56,9
Полтавська	672,3	56,2	690,3	58,3	695,2	59,2	691,6	59,6	647,1	56,7
Рівненська	431,8	52,0	461,6	55,2	471,8	56,6	478,1	57,4	461,5	55,5
Сумська	513,8	53,3	546,0	58,1	543,1	58,5	543,7	59,4	500,1	55,5
Тернопільська	409,4	50,1	425,1	52,6	423,5	52,7	424,9	53,1	422,1	52,9
Харківська	1272,4	57,3	1297,2	58,4	1311,5	59,2	1312,9	59,8	1265,6	58,5
Херсонська	479,3	54,1	499,9	57,5	505,7	58,7	507,5	59,5	486,9	57,9
Хмельницька	562,9	54,4	586,0	57,9	589,1	58,5	594,4	59,4	579,0	58,5
Черкаська	534,9	52,3	578,7	57,0	585,2	58,2	583,1	58,6	561,7	57,3
Чернівецька	293,6	44,5	361,7	54,5	376,0	56,5	381,0	57,2	376,3	56,5
Чернігівська	520,5	57,5	517,9	59,8	503,9	59,2	501,4	59,8	479,8	58,3
м. Київ	1218,3	60,5	1352,0	63,3	1405,3	64,4	1420,2	64,9	1381,0	63,1
м. Севастополь	118,2	54,7	180,4	60,6	187,4	62,7	186,9	62,8	180,1	61,1

Закінчення табл. 151
Зайнятість населення по регіонах

	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	тис.	% до населення віком 15-70 років	тис.	% до населення віком 15-70 років	тис.	% до населення віком 15-70 років	тис.	% до населення віком 15-70 років	тис.	% до населення віком 15-70 років	тис.	% до населення віком 15-70 років
Україна	20266,0	58,5	20324,2	59,2	20354,3	59,7	20404,1	60,3	...	...	...	...
Україна*	19180,2	58,4	19231,1	59,1	19261,4	59,6	19314,2	60,2	18073,3	56,6	16443,2	56,7
Автономна Республіка Крим	904,5	60,5	913,9	61,7	914,2	62,1	911,0	62,3	...	...	...	...
Вінницька	694,3	57,5	698,7	58,4	701,1	58,9	704,6	59,6	661,6	56,3	674,9	57,7
Волинська	433,6	58,2	440,1	59,0	442,8	59,3	445,7	59,7	410,5	54,9	397,3	53,1
Дніпропетровська	1541,9	60,3	1531,3	60,7	1528,5	61,4	1531,0	62,1	1472,8	60,2	1479,6	60,9
Донецька	1983,7	58,3	1995,4	59,5	1985,4	60,0	1968,1	60,3	1752,4	54,2	756,3	50,3
Житомирська	560,3	59,5	553,5	59,2	550,3	59,3	552,3	59,9	514,8	56,1	506,6	55,5
Закарпатська	531,8	57,7	522,7	56,6	530,8	57,5	541,2	58,6	521,4	56,4	519,3	56,2
Запорізька	825,7	59,5	827,4	60,4	821,2	60,6	821,9	61,3	773,5	58,2	745,1	56,4
Івано-Франківська	530,3	52,3	529,7	52,2	548,5	54,1	562,7	55,4	547,8	53,9	558,3	54,8
Київська	757,9	58,6	754,4	58,8	757,5	59,2	758,4	59,5	724,3	56,9	739,9	58,1
Кіровоградська	431,2	56,9	433,1	57,8	433,7	58,6	434,0	59,5	391,1	54,2	386,8	54,0
Луганська	1015,4	57,1	1002,2	57,3	1008,6	58,5	1011,7	59,4	877,6	52,0	306,3	54,6
Львівська	1096,7	58,0	1100,7	58,3	1099,9	58,4	1104,7	58,8	1038,2	55,3	1042,0	55,5
Миколаївська	536,7	59,1	537,5	59,8	533,7	59,9	534,5	60,6	501,5	57,3	508,7	58,4
Одеська	1044,5	57,5	1048,5	58,1	1060,4	59,2	1064,5	59,6	1009,4	56,7	1016,2	57,3
Полтавська	644,8	57,3	654,2	58,8	652,7	59,3	648,3	59,4	602,9	55,7	583,6	54,2
Рівненська	471,2	56,7	489,2	58,8	492,5	59,2	494,9	59,6	476,0	57,2	487,7	58,5
Сумська	497,0	56,0	518,9	59,2	519,6	59,9	515,9	60,1	481,4	56,6	470,5	55,6
Тернопільська	431,3	54,2	433,6	54,6	439,4	55,5	442,9	56,2	416,0	52,9	406,2	51,6
Харківська	1267,3	59,3	1279,0	60,6	1280,6	61,2	1282,8	61,5	1225,3	59,0	1230,8	59,3
Херсонська	488,8	58,9	480,7	58,5	477,7	58,7	480,2	59,6	450,2	56,4	445,8	56,1
Хмельницька	580,6	59,1	572,2	58,7	571,3	59,0	573,7	59,7	521,9	54,7	500,5	52,6
Черкаська	564,9	58,4	566,4	59,3	562,7	59,4	562,1	59,9	524,5	56,3	523,5	56,5
Чернівецька	382,4	57,4	385,4	57,7	387,2	57,9	391,6	58,7	370,6	55,5	367,2	54,9
Чернігівська	480,1	59,2	475,3	59,5	475,5	60,1	473,4	60,6	439,5	56,8	432,3	56,2
м. Київ	1387,8	63,6	1401,0	64,4	1399,8	64,5	1413,1	64,9	1368,1	62,6	1357,8	62,0
м. Севастополь	181,3	62,0	179,2	61,9	178,7	62,2	178,9	62,5	...	...	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

152. Безробіття населення (за методологією МОП) по регіонах

(віком 15–70 років)

	2000		2005		2007		2008		2009	
	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років
Україна	2655,8	11,6	1600,8	7,2	1417,6	6,4	1425,1	6,4	1958,8	8,8
Автономна Республіка Крим	79,9	8,1	52,6	5,5	43,9	4,6	45,7	4,7	66,5	6,8
Вінницька	79,7	8,7	52,4	6,8	47,1	6,1	49,7	6,4	82,6	10,6
Волинська	53,8	10,0	41,9	8,9	38,4	8,1	39,6	8,3	44,5	9,4
Дніпропетровська	201,5	11,6	91,9	5,5	82,5	5,0	84,1	5,1	129,4	7,8
Донецька	230,3	9,7	140,2	6,2	125,7	5,6	128,5	5,7	205,6	9,4
Житомирська	76,8	12,3	61,9	9,8	53,5	8,6	53,9	8,7	66,6	10,7
Закарпатська	66,3	11,6	41,3	7,0	37,0	6,3	37,8	6,4	57,9	9,9
Запорізька	117,0	12,7	62,3	6,9	54,3	6,0	53,9	6,0	73,0	8,1
Івано-Франківська	68,6	10,5	50,3	8,8	46,8	8,0	46,5	7,9	51,8	9,0
Київська	108,2	12,8	55,9	6,6	49,6	5,9	49,2	5,8	66,2	8,1
Кіровоградська	75,9	14,9	44,0	8,8	40,8	8,1	40,1	8,0	47,6	9,9
Луганська	127,0	11,2	88,8	7,8	75,6	6,6	75,2	6,6	85,4	7,7
Львівська	166,8	13,3	102,4	8,8	90,4	7,7	89,7	7,6	100,5	8,5
Миколаївська	85,4	14,6	55,2	9,3	50,5	8,5	49,7	8,3	54,8	9,3
Одеська	136,3	11,8	58,3	5,4	48,5	4,4	50,6	4,5	75,3	6,8
Полтавська	75,9	10,1	54,2	7,3	48,8	6,6	47,7	6,5	73,9	10,2
Рівненська	59,9	12,2	49,5	9,7	46,7	9,0	46,2	8,8	66,9	12,7
Сумська	89,7	14,9	45,2	7,6	44,3	7,5	43,7	7,4	62,2	11,1
Тернопільська	65,7	13,8	42,3	9,1	39,8	8,6	41,1	8,8	53,8	11,3
Харківська	191,1	13,1	91,6	6,6	74,2	5,4	73,6	5,3	105,5	7,7
Херсонська	77,1	13,9	49,0	8,9	45,6	8,3	46,1	8,3	51,1	9,5
Хмельницька	89,8	13,8	55,9	8,7	52,0	8,1	51,6	8,0	61,1	9,5
Черкаська	71,0	11,7	62,9	9,8	52,8	8,3	51,9	8,2	68,1	10,8
Чернівецька	60,4	17,1	39,5	9,8	35,2	8,6	34,9	8,4	38,9	9,4
Чернігівська	66,4	11,3	44,4	7,9	42,3	7,7	41,5	7,6	60,2	11,1
м. Київ	115,0	8,6	60,6	4,3	45,0	3,1	45,5	3,1	96,5	6,5
м. Севастополь	20,3	14,7	6,3	3,4	6,3	3,3	7,1	3,7	12,9	6,7

	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15-70 років
Україна	1785,6	8,1	1732,7	7,9	1657,2	7,5	1576,5	7,2	...	...	...	...
Україна*	1713,9	8,2	1661,9	8,0	1589,8	7,6	1510,4	7,3	1847,6	9,3	1654,7	9,1
Автономна Республіка Крим	60,2	6,2	58,9	6,1	56,1	5,8	55,2	5,7	...	...	...	...
Вінницька	76,9	10,0	75,2	9,7	67,3	8,8	64,4	8,4	77,6	10,5	66,3	8,9
Волинська	40,5	8,5	39,9	8,3	39,0	8,1	37,9	7,8	44,9	9,9	43,1	9,8
Дніпропетровська	117,7	7,1	112,3	6,8	108,5	6,6	106,8	6,5	128,9	8,0	115,3	7,2
Донецька	182,9	8,4	177,7	8,2	171,8	8,0	165,6	7,8	216,4	11,0	121,4	13,8
Житомирська	60,8	9,8	61,4	10,0	58,9	9,7	56,8	9,3	66,6	11,5	64,6	11,3
Закарпатська	50,4	8,7	55,2	9,6	50,6	8,7	45,6	7,8	53,1	9,2	52,5	9,2
Запорізька	66,9	7,5	64,5	7,2	61,4	7,0	57,7	6,6	71,3	8,4	80,4	9,7
Івано-Франківська	47,5	8,2	50,5	8,7	46,9	7,9	43,8	7,2	48,1	8,1	51,2	8,4
Київська	59,7	7,3	54,1	6,7	50,8	6,3	49,4	6,1	62,6	8,0	50,7	6,4
Кіровоградська	42,3	8,9	40,9	8,6	40,0	8,4	37,0	7,9	49,2	11,2	49,8	11,4
Луганська	78,7	7,2	70,3	6,6	68,5	6,4	66,3	6,2	112,7	11,4	56,4	15,6
Львівська	93,3	7,8	92,1	7,7	89,1	7,5	84,3	7,1	97,2	8,6	92,7	8,2
Миколаївська	49,4	8,4	47,4	8,1	45,6	7,9	42,6	7,4	50,1	9,1	49,5	8,9
Одеська	68,0	6,1	66,7	6,0	65,6	5,8	59,5	5,3	72,5	6,7	70,1	6,5
Полтавська	69,2	9,7	66,0	9,2	61,2	8,6	57,7	8,2	78,3	11,5	80,7	12,1
Рівненська	60,8	11,4	56,8	10,4	53,3	9,8	51,4	9,4	56,7	10,6	53,7	9,9
Сумська	59,2	10,6	52,0	9,1	49,0	8,6	42,8	7,7	50,6	9,5	52,8	10,1
Тернопільська	50,8	10,5	50,2	10,4	48,0	9,8	46,2	9,4	53,1	11,3	54,1	11,8
Харківська	97,9	7,2	96,2	7,0	93,0	6,8	87,8	6,4	103,5	7,8	93,4	7,1
Херсонська	46,1	8,6	47,8	9,0	45,7	8,7	44,4	8,5	49,6	9,9	50,8	10,2
Хмельницька	54,9	8,6	55,4	8,8	53,7	8,6	49,9	8,0	54,0	9,4	56,6	10,2
Черкаська	62,4	9,9	57,7	9,2	55,8	9,0	55,2	8,9	59,8	10,2	56,7	9,8
Чернівецька	35,6	8,5	34,2	8,2	33,5	8,0	31,4	7,4	36,8	9,0	37,7	9,3
Чернігівська	56,1	10,5	54,9	10,4	51,6	9,8	48,4	9,3	55,3	11,2	51,6	10,7
м. Київ	85,9	5,8	82,5	5,6	81,0	5,5	77,5	5,2	98,7	6,7	102,6	7,0
м. Севастополь	11,5	6,0	11,9	6,2	11,3	5,9	10,9	5,7	...	...	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

153. Кількість зареєстрованих безробітних по регіонах

(на кінець року; тис. осіб)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	1155,2	881,5	759,5	642,3	844,9	531,6	544,9	482,8	506,8	487,7	...	...
Автономна Республіка Крим	26,2	35,4	28,7	20,9	26,1	16,9	19,4	20,5	18,7	17,3	512,2	490,8
Вінницька	39,3	41,0	36,2	31,4	41,5	26,0	28,8	25,6	27,5	26,7	...	...
Волинська	34,3	24,2	19,0	16,1	25,3	12,8	13,5	10,8	11,9	11,1	11,2	11,7
Дніпропетровська	89,5	49,6	39,9	33,9	52,1	35,2	33,4	30,6	34,1	32,5	36,1	37,7
Донецька	95,1	52,9	44,6	37,2	54,9	40,9	32,0	27,5	28,8	33,0	26,8	21,2
Житомирська	59,3	32,9	28,6	25,0	32,9	22,4	22,3	22,2	21,8	18,0	20,0	21,5
Закарпатська	44,1	25,7	21,1	17,8	22,9	12,8	13,9	11,9	13,7	8,7	10,0	9,0
Запорізька	38,5	33,7	31,0	26,1	36,0	27,0	25,3	22,4	23,4	24,1	30,1	28,4
Івано-Франківська	44,9	33,2	28,9	25,1	30,9	17,0	16,4	15,8	16,2	15,4	16,7	14,7
Кіївська	53,5	26,2	21,7	20,5	27,3	17,0	16,5	15,6	15,8	16,1	19,6	20,1
Кіровоградська	31,6	28,4	24,4	20,3	25,5	17,8	18,8	17,8	18,7	18,6	21,1	22,0
Луганська	57,9	34,3	32,6	26,6	34,7	18,1	19,6	17,7	19,9	22,4	17,6	9,9
Львівська	90,9	51,6	42,0	32,8	42,1	25,8	26,9	22,6	26,5	23,1	25,2	23,9
Миколаївська	28,0	31,0	25,0	21,6	25,9	17,6	19,7	17,9	18,6	18,8	19,7	19,6
Одеська	15,9	31,1	28,7	26,6	29,9	17,5	20,6	16,1	18,0	14,2	17,0	16,3
Полтавська	47,3	40,1	36,8	32,8	42,4	30,4	33,9	23,1	24,3	24,5	30,3	30,4
Рівненська	45,6	35,2	31,7	26,6	31,9	18,6	20,1	17,8	17,5	16,5	17,1	16,7
Сумська	46,7	29,7	26,6	22,2	30,0	19,6	20,8	16,9	16,2	16,6	18,8	18,6
Тернопільська	42,6	42,5	34,0	28,5	32,9	14,7	17,0	15,4	16,3	16,5	15,7	12,7
Харківська	60,2	45,9	42,4	36,0	46,3	32,0	33,1	28,9	28,5	26,8	30,0	29,3
Херсонська	25,3	27,4	22,6	18,7	21,1	10,7	11,3	11,6	13,5	13,1	15,1	15,2
Хмельницька	29,1	29,4	29,4	23,3	33,6	19,6	20,5	16,6	16,2	17,3	18,0	16,9
Черкаська	33,9	40,2	33,7	29,7	37,9	25,6	24,8	23,7	24,9	22,2	26,2	24,9
Чернівецька	21,8	26,1	20,0	15,5	18,2	10,3	10,5	10,5	11,1	9,5	9,5	9,1
Чернігівська	38,0	25,3	22,2	20,7	30,6	17,2	18,5	15,3	15,0	14,3	16,6	16,1
м. Київ	13,9	6,7	6,2	5,1	10,0	6,4	5,9	6,6	8,3	9,0	17,3	16,8
м. Севастополь	1,8	1,8	1,5	1,3	2,0	1,7	1,4	1,4	1,4	1,4	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

Примітка. Дані наведено за інформацією державної служби зайнятості. У зв'язку з набранням чинності з 1 січня 2013 р. Закону України «Про зайнятість населення» та переглядом державною службою зайнятості системи показників щодо зареєстрованого ринку праці, порівняння даних 2013 р. з даними минулих років не коректне.

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

154. Основні показники охорони здоров'я

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*
Кількість лікарів усіх спеціальностей															
тис.	226	224	225 ¹	223	222 ²	225 ²	225 ²	224 ²	217 ²	217 ²	213 ²	212 ²	206 ²	206 ²	186 ²
на 10 тис. населення	46,2	47,9	48,4	48,3	48,3	49,1	49,3	49,3	47,9	48,0	49,1	49,3	47,9	48,1	43,5
Кількість середнього медичного персоналу															
тис.	541	496	493 ¹	488	465	467	467	459	441	441	443	437	420	419	379
на 10 тис. населення	110,3	106,2	106,1	105,5	101,1	102,0	102,4	101,0	97,2	97,4	102,4	101,3	97,5	97,7	88,6
Кількість лікарняних закладів, тис.	3,3	2,9	2,9 ¹	2,8	2,9	2,8	2,8	2,5	2,4	2,2	2,7	2,4	2,3	2,1	1,8
Кількість лікарняних ліжок															
тис.	466	445	444 ¹	440	437	431	429	412	404	398	408	392	384	378	336
на 10 тис. населення	95,0	95,2	95,6	95,2	95,1	94,2	94,0	90,6	89,1	88,0	94,3	90,9	89,3	88,1	78,5
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	7,4	7,8	7,9 ³	8,0	8,8	8,8	9,0	8,2	8,3	10,8	8,6	7,8	8,0	10,3	9,8
у тому числі															
закладів, що мають стоматологічні відділення (кабінети) ³	4,6	4,6	4,7	4,7	4,7	4,7	4,8	4,5	4,0	2,4	...	...	...	...	...
самостійних стоматологічних поліклінік ³	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	...	...	...	...	...
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів															
тис. відвідувань за зміну	973	990	998 ¹	992	987	1000	993	999	1023	1037	951	956	980	995	912
на 10 тис. населення	198,4	211,7	214,8	214,7	214,8	218,3	217,7	219,8	225,4	229,2	219,7	221,8	227,8	231,9	213,4
Кількість станцій (відділень) швидкої медичної допомоги ³	1039	976	982	987	997	998	990	940	866	935	...	...	...	...	...
Кількість осіб, яким надано допомогу (амбулаторно та під час виїздів швидкої медичної допомоги) ³															
млн	14,0	13,8	13,8	13,9	13,6	13,5	13,4	12,8	12,7	11,0	...	...	...	...	...
на 1000 населення	285	294	297	300	295	295	294	281	279	243	...	...	...	...	...

¹ Дані розрахункові.

² Без зубних лікарів.

³ Заклади, що перебувають у сфері управління Міністерства охорони здоров'я України.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

155. Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах

(на початок навчального року; тис.)

	2000/01	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2010/11*	2011/12*	2012/13*	2013/14*	2014/15*	2015/16*
Усього	9220	8605	8381	8124	7825	7518	7224	7013	6815	6648	6925	6716	6521	6357	5762	5692
У загальноосвітніх навчальних закладах	6764	5399	5120	4857	4617	4495	4299	4292	4222	4204	4091	4076	4009	3988	3757	3783
денних	6647	5301	5026	4768	4533	4421	4228	4225	4160	4150	4025	4014	3951	3938	3718	3750
вечірніх (змінних), включаючи тих, хто навчається заочно	117	98	94	89	84	74	71	67	62	54	66	62	58	50	39	33
У професійно-технічних навчальних закладах	525	497	474	454	444	424	434	409	423	391	416	394	406	376	316	304
У вищих навчальних закладах																
І–ІІ рівнів акредитації	528	505	468	441	399	354	361	357	345	329	351	347	336	320	251	230
ІІІ–ІV рівнів акредитації	1403	2204	2319	2372	2365	2245	2130	1955	1825	1724	2067	1899	1770	1673	1438	1375
на 10 тис. населення																
У загальноосвітніх навчальних закладах	1383	1151	1098	1047	1001	978	939	941	927	925	942	942	928	926	874	885
У професійно-технічних навчальних закладах	107	106	102	98	96	92	95	90	93	86	96	91	94	87	73	71
У вищих навчальних закладах																
І–ІІ рівнів акредитації	107	108	100	95	87	77	79	78	76	72	81	80	78	74	58	53
ІІІ–ІV рівнів акредитації	285	470	497	511	512	488	465	428	401	380	476	439	410	389	335	322

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2014/15 та 2015/16 навчальних років також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

156. Вищі навчальні заклади

(на початок навчального року)

	I – II рівнів акредитації																
	2000/01	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15*	2015/16*					
Кількість закладів	664	606	570	553	528	511	505	501	489	478	483	479	469	458	387	371	
У них студентів, тис.	528,0	505,3	468,0	441,3	399,3	354,2	361,5	356,8	345,2	329,0	351,4	347,2	335,9	319,6	251,3	230,1	
за денною формою навчання	400,8	373,4	346,7	327,1	311,4	289,1	302,9	297,4	287,9	278,5	...	...	...	...	218,2	203,1	
Прийнято, тис.	190,1	169,2	151,2	142,5	114,4	93,4	129,1	105,1	99,8	93,9	125,1	102,2	96,7	90,9	69,5	63,2	
за денною формою навчання	141,2	124,8	112,0	105,7	98,4	79,4	105,9	85,3	82,9	78,2	...	...	...	...	60,2	57,4	
Випущено, тис.	148,6	142,7	137,9	134,3	118,1	114,8	111,0	96,7	92,2	91,2	107,4	94,0	89,8	88,7	79,1	73,4	
за денною формою навчання	109,5	101,9	98,6	94,8	82,8	81,3	81,2	78,4	75,5	71,7	...	...	...	...	65,9	61,4	
	III – IV рівнів акредитації																
	2000/01	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15*	2015/16*					
Кількість закладів	315	318	330	339	347	345	350	351	353	350	330	326	316	309	277	288	
У них студентів, тис.	1402,9	1548,0	1686,9	1843,8	2026,7	2203,8	2318,6	2372,5	2364,5	2245,2	2066,7	1899,1	1770,3	1673,3	1438,0	1375,2	
за денною формою навчання	859,5	921,4	990,5	1063,8	1155,5	1233,8	1288,7	1300,2	1310,6	1280,7	...	...	...	...	935,1	938,2	
Прийнято, тис.	346,4	387,1	408,6	432,5	475,2 ¹	503,0 ¹	507,7 ¹	491,2 ¹	425,2 ¹	370,5 ¹	381,4 ¹	307,3 ¹	331,2 ¹	337,4 ¹	291,6 ¹	259,9 ¹	
за денною формою навчання	219,5	242,5	255,3	269,7	287,5	305,0	306,1	302,1	293,4	266,5	...	...	...	...	219,4	206,3	
Випущено, тис.	273,6	312,8	356,7	416,6	316,2 ²	372,4 ²	413,6 ²	468,4 ²	505,2 ²	527,3 ²	528,9 ²	515,0 ²	505,4 ²	471,7 ²	405,4 ²	374,0 ²	
за денною формою навчання	189,1	208,8	223,1	245,6	173,5	199,6	220,3	246,2	264,5	269,8	...	...	...	...	227,6	211,6	

¹Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

²Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2014/15 та 2015/16 навчальних років також без частини зони проведення Анти-терористичної операції.

**157. Кількість релігійних організацій
(за даними Міністерства культури України)**

(на початок року)

	2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього організацій	24311	30507	31227	32018	32639	33351	33977	34586	35116	37209	32474	33073	33588	34989	35317	35709
у тому числі																
центри управління (епархії, дієцезії тощо)	241	299	317	328	340	350	362	375	382	386	352	365	372	375	379	378
громади	23400	29262	29913	30670	31257	31940	32521	33099	33581	35646	31059	31627	32094	33468	33781	34183
монастирі	277	386	406	421	432	439	459	471	500	519	449	461	490	509	516	516
місії	214	309	326	333	340	347	357	360	370	369	350	353	363	362	365	359
братства	53	76	80	74	74	76	78	80	81	83	73	75	76	78	78	75
духовні навчальні заклади	126	175	185	192	196	199	200	201	202	206	191	192	193	197	198	198
Кількість недільних шкіл	7684	12522	12775	12689	12633	12758	12762	12899	13157	13104	12187	12319	12645	12584	12406	12171
Кількість священнослужителів	22626	28431	29423	29441	29892	30516	30199	30880	31313	32456	28902	29563	29985	31052	31781	31851

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2015 р. та 2016 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

158. Основні показники водопостачання і водовідведення¹

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Забрано води з природних водних об'єктів – усього	18282	15083	15327	16352	15729	14478	14846	14651	14651	13625	13215	12976	12966	12000	11505	9699
Спожито свіжої води	12991	10188	10245	10995	10265	9513	9817	10086	10507	10092	8987	9228	9651	9274	8710	7125 ²
у тому числі																
для виробництва	6957	5706	5783	6162	5970	5149	5511	5514	5681	5363	5370	5385	5567	5243	4871	4491
для побутово-питних потреб	3311	2409	2298	2192	2103	1956	1917	1860	1848	1765	1781	1733	1717	1638	1500	1267
Відведено (скинуто) зворотних вод	10964	8900	8824	8917	8655	7692	8141	8044	8081	7722	7849	7737	7785	7440	6587	5581
у тому числі																
забруднених	3313	3444	3891	3854	2728	1766	1744	1612	1521	1717	1621	1491	1401	1600	923	875
з них без очищення	758	896	1427	1506	616	270	312	309	292	265	260	256	233	202	175	184
нормативно-очищених	2100	1315	1304	1246	1357	1711	1760	1763	1800	1477	1694	1701	1740	1417	1416	1389
Обсяг оборотної та послідовно (повторно) використаної води	41523	47167	47716	48883	46260	41379	43138	45209	45806	45150	42726	44863	45411	44899	43049	40306
Потужність очисних споруд	7992	7688	8104	7768	7518	7581	7425	7687	7577	7592	7060	7327	7215	7240	7190	5801

¹ За даними Державного агентства водних ресурсів України.

² Дані не включають воду, використану без вилучення на рибогосподарські потреби.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

159. Основні показники використання й охорони лісу та тваринних ресурсів

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Обсяги продукції, робіт і послуг лісового господарства (у фактичних цінах), млн грн	744,4	1991,1	2451,1	2956,3	3382,7	3138,1	4097,7	5674,8	5911,6	6363,9	4055,8	5627,0	5858,6	6312,5	7739,9	10778,2
Заготівля ліквідної деревини, тис. м ³ – усього	11262	15244	15849	16884	15724	14221	16146	17510	17507	18022	16083	17443	17434	17959	18333	19268
у тому числі від рубок головного користування	5236	6456	6828	7075	6997	6704	7239	8012	7790	7840	7239	8012	7790	7840	8219	8392
Відтворення лісів, тис. га	37,8	58,6	66,7	73,6	80,2	80,9	70,1	72,4	70,1	67,7	68,6	71,0	69,0	66,7	58,0	60,4
Площа мисливських угідь, тис. га	47806,9	47341,4	47242,1	47252,2	46931,9	46484,1	46745,7	46491,7	44565,0	42685,9	44714,9	44528,5	42544,5	40614,1	37539,8	38709,9
Загальна чисельність мисливських тварин, тис. голів																
копитних тварин	177,8	195,0	197,1	208,0	218,1	232,2	239,0	244,4	239,6	238,3	231,2	237,1	232,5	231,1	233,6	231,3
хутрових звірів	2416,4	2348,4	2290,4	2224,7	2278,3	2245,6	2249,6	2189,2	2070,8	1944,2	2134,4	2086,5	1966,3	1844,6	1747,5	1705,5
пернаті дичини	9417,5	9280,9	9753,8	9647,1	10139,7	10015,2	10672,9	10592,0	10523,5	10202,9	10469,7	10433,7	10356,0	10030,2	9169,3	9756,2

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

160. Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря

(тис. т)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Викиди забруднюючих речовин у повітря – всього	5908,6	6615,6	7027,6	7380,0	7210,3	6442,9	6678,0	6877,3	6821,1	6719,8	6515,7	6726,3	6662,6	6569,2	5346,2	4521,3
у тому числі																
стаціонарними джерелами забруднення	3959,4	4464,1	4822,2	4813,3	4524,9	3928,1	4131,6	4374,6	4335,3	4295,1	4095,3	4338,0	4299,4	4265,9	3350,0	2857,4
пересувними джерелами забруднення, усього	1949,2	2151,5	2205,4	2566,7	2685,4	2514,8	2546,4	2502,7	2485,8	2424,7	2420,4	2388,3	2363,2	2303,3	1996,2	1663,9
у тому числі за видами транспорту																
автомобільним транспортом	1949,2	2056,0	2097,0	2294,4	2420,3	2285,0	2313,7	2255,2	2249,0	2196,3	2196,9	2150,1	2133,9	2081,5	1796,5	1475,2
авіаційним, залізничним, водним транспортом та виробничою технікою ¹	...	95,5	108,4	272,3	265,1	229,8	232,7	247,5	236,8	228,4	223,5	238,2	229,3	221,8	199,7	188,7
Крім того, викиди діоксиду вуглецю – усього, млн т	...	152,0	178,8	218,1	209,4	185,2	198,2	236,0	232,0	230,7	195,0	232,7	228,9	227,5	194,7	162,0
у тому числі																
стаціонарними джерелами забруднення	...	152,0	178,8	184,0	174,2	152,8	165,0	202,2	198,2	197,6	163,3	200,3	196,5	195,8	166,9	138,9
автомобільним транспортом	...	...	...	25,7	26,7	25,1	25,6	25,5	25,8	25,7	24,4	24,4	24,6	24,5	21,2	16,9
авіаційним, залізничним, водним транспортом та виробничою технікою	...	...	...	8,4	8,5	7,3	7,6	8,3	8,0	7,4	7,3	8,0	7,8	7,2	6,6	6,2

¹З 2007 р. включені викиди від виробничої техніки.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

161. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря по регіонах

(тис. т)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	5908,6	6615,6	7027,6	7380,0	7210,3	6442,9	6678,0	6877,3	6821,1	6719,8	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	6515,7	6726,3	6662,6	6569,2	5346,2	4521,3
Автономна Республіка Крим	123,4	125,3	123,2	148,4	155,2	137,4	141,4	130,1	137,8	130,4	...	...
Вінницька	145,6	180,4	211,8	236,7	218,1	194,7	185,1	169,9	182,7	229,0	196,6	194,6
Волинська	35,2	50,4	56,8	66,4	63,4	57,1	57,2	52,8	50,4	48,5	45,8	42,8
Дніпропетровська	939,5	1165,3	1273,7	1324,7	1164,8	989,4	1140,5	1157,9	1173,1	1143,8	1037,1	876,5
Донецька	1795,3	1862,9	1895,2	1871,2	1767,2	1513,3	1589,9	1729,3	1714,7	1646,5	1138,5	974,7
Житомирська	61,8	72,5	75,8	83,7	80,5	84,1	87,5	86,8	85,7	88,4	77,4	69,7
Закарпатська	40,7	65,9	70,7	88,2	91,4	87,6	87,1	89,4	72,1	69,2	60,5	54,2
Запорізька	333,3	383,4	378,8	347,6	331,7	280,5	326,1	341,2	316,0	353,0	296,6	270,4
Івано-Франківська	184,8	252,2	318,4	325,2	298,3	271,8	224,9	275,9	249,1	253,5	277,2	266,4
Кілівська	167,5	170,0	201,9	251,3	289,9	266,7	269,0	278,7	308,1	277,3	252,2	203,6
Кіровоградська	80,4	70,3	61,9	80,3	75,1	75,8	72,2	73,9	73,8	73,8	64,0	61,7
Луганська	529,2	593,6	641,3	632,4	662,5	592,3	599,2	553,5	529,5	522,4	244,5	133,0
Львівська	192,9	187,6	206,7	253,1	266,8	253,4	246,3	256,6	253,9	238,4	209,6	203,1
Миколаївська	54,2	71,4	69,0	86,6	89,6	85,8	83,2	89,9	87,1	83,0	69,7	63,5
Одеська	113,5	141,1	140,2	189,3	192,2	175,1	181,2	173,8	169,0	164,8	152,3	129,7
Полтавська	151,9	161,1	190,4	205,7	202,2	183,5	172,7	181,3	178,9	176,6	166,6	141,0
Рівненська	49,7	60,9	59,2	66,2	61,5	52,8	56,2	62,5	60,4	56,1	56,8	52,1
Сумська	81,1	78,1	77,8	88,4	87,4	83,4	88,9	88,0	80,1	77,5	70,4	57,9
Тернопільська	43,3	47,7	53,5	66,1	64,8	61,1	63,9	65,4	65,0	57,7	49,1	46,4
Харківська	268,6	301,6	324,2	296,7	310,4	266,1	281,4	303,0	319,4	328,5	263,1	148,7
Херсонська	64,3	62,6	64,6	77,6	84,0	80,4	74,2	74,9	73,6	72,7	63,8	57,1
Хмельницька	70,0	52,5	57,9	87,5	92,1	81,5	83,8	83,5	79,7	80,7	79,2	75,5
Черкаська	93,1	95,5	105,3	119,3	124,0	133,9	138,6	140,2	146,4	150,1	136,6	120,3
Чернівецька	35,1	33,6	32,7	45,9	43,3	43,0	44,6	45,4	41,1	39,0	37,0	34,1
Чернігівська	64,2	83,4	85,7	90,6	98,1	93,9	96,7	98,0	93,6	91,0	87,4	73,3
м. Київ	170,4	220,5	227,1	230,5	275,2	277,9	265,3	254,5	259,2	247,7	214,2	171,0
м. Севастополь	19,6	25,8	23,8	20,4	20,6	20,4	20,9	20,9	20,7	20,2	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

162. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на км² по регіонах

(т)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	9,8	11,0	11,6	12,2	11,9	10,7	11,1	11,4	11,3	11,3	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	11,3	11,7	11,6	11,4	9,3	7,8
Автономна Республіка Крим	4,7	4,8	4,7	5,7	5,9	5,3	5,4	5,0	5,3	5,0	...	...
Вінницька	5,5	6,8	8,0	8,9	8,2	7,3	7,0	6,4	6,9	8,6	7,4	7,3
Волинська	1,8	2,5	2,8	3,3	3,2	2,8	2,8	2,6	2,5	2,4	2,3	2,1
Дніпропетровська	29,5	36,5	39,9	41,5	36,5	31,0	35,8	36,3	36,8	35,9	32,5	27,5
Донецька	67,7	70,3	71,5	70,6	66,7	57,1	60,0	65,3	64,7	62,1	43,0	36,8
Житомирська	2,1	2,4	2,5	2,8	2,7	2,8	2,9	2,9	2,9	3,0	2,6	2,3
Закарпатська	3,2	5,1	5,5	6,9	7,1	6,8	6,8	7,0	5,6	5,4	4,7	4,2
Запорізька	12,3	14,1	13,9	12,8	12,2	10,3	12,0	12,5	11,6	13,0	10,9	9,9
Івано-Франківська	13,3	18,1	22,9	23,4	21,5	19,6	16,2	19,8	17,9	18,2	19,9	19,2
Кіївська	6,0	6,0	7,2	8,9	10,3	9,5	9,6	9,9	11,0	9,9	9,0	7,2
Кіровоградська	3,3	2,9	2,5	3,3	3,1	3,1	2,9	3,0	3,0	3,0	2,6	2,5
Луганська	19,8	22,2	24,0	23,7	24,8	22,2	22,4	20,7	19,8	19,6	9,1	5,0
Львівська	8,8	8,6	9,5	11,6	12,2	11,6	11,3	11,8	11,6	10,9	9,6	9,3
Миколаївська	2,2	2,9	2,8	3,5	3,6	3,5	3,4	3,7	3,5	3,4	2,8	2,6
Одеська	3,4	4,2	4,2	5,7	5,8	5,3	5,4	5,2	5,1	4,9	4,6	3,9
Полтавська	5,3	5,6	6,6	7,1	7,0	6,4	6,0	6,3	6,2	6,1	5,8	4,9
Рівненська	2,5	3,0	2,9	3,3	3,1	2,6	2,8	3,1	3,0	2,8	2,8	2,6
Сумська	3,4	3,3	3,3	3,7	3,7	3,5	3,7	3,7	3,4	3,3	3,0	2,4
Тернопільська	3,1	3,5	3,9	4,8	4,7	4,4	4,6	4,7	4,7	4,2	3,6	3,4
Харківська	8,6	9,6	10,3	9,4	9,9	8,5	9,0	9,6	10,2	10,5	8,4	4,7
Херсонська	2,3	2,2	2,3	2,7	2,9	2,8	2,6	2,6	2,6	2,6	2,2	2,0
Хмельницька	3,4	2,5	2,8	4,2	4,5	4,0	4,1	4,1	3,9	3,9	3,8	3,7
Черкаська	4,5	4,6	5,0	5,7	5,9	6,4	6,6	6,7	7,0	7,2	6,5	5,8
Чернівецька	4,3	4,1	4,0	5,7	5,3	5,3	5,5	5,6	5,1	4,8	4,6	4,2
Чернігівська	2,0	2,6	2,7	2,8	3,1	2,9	3,0	3,1	2,9	2,9	2,7	2,3
м. Київ	213,0	275,6	283,9	288,1	344,0	347,4	331,6	318,1	324,0	309,6	267,8	213,8
м. Севастополь	21,8	28,7	26,4	22,7	22,9	22,7	23,2	23,2	23,0	22,4	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ОКРЕМІ ЗІСТАВЛЕННЯ ПО КРАЇНАХ СВІТУ

163. Чисельність населення*

(у середньому за рік, млн)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	8,0	8,1	10,2	10,0	8,2	3,1	10,8	4,4	5,3	1,4	6,3	40,3	56,9	14,9	30,6	4,9	2,4	3,5	0,4	3,6	15,9
2001	8,0	8,2	10,3	10,0	7,9	3,1	10,8	4,4	5,3	1,4	6,4	40,7	57,0	14,9	31,0	5,0	2,4	3,5	0,4	3,6	16,0
2002	8,1	8,3	10,3	9,9	7,8	3,1	10,9	4,4	5,4	1,4	6,6	41,4	57,0	14,9	31,3	5,0	2,3	3,4	0,4	3,6	16,1
2003	8,1	8,4	10,4	9,8	7,8	3,0	10,9	4,3	5,4	1,4	6,7	42,2	57,1	15,0	31,6	5,1	2,3	3,4	0,4	3,6	16,2
2004	8,1	8,5	10,4	9,8	7,8	3,0	10,9	4,3	5,4	1,4	6,8	42,9	57,5	15,1	31,9	5,1	2,3	3,4	0,5	3,6	16,3
2005	8,2	8,6	10,4	9,7	7,7	3,0	11,0	4,2	5,4	1,4	6,9	43,7	57,9	15,2	32,2	5,2	2,3	3,3	0,5	3,6	16,3
2006	8,3	8,7	10,5	9,6	7,7	3,0	11,0	4,2	5,4	1,4	7,1	44,4	58,1	15,4	32,5	5,2	2,3	3,3	0,5	3,6	16,3
2007	8,3	8,8	10,6	9,6	7,6	3,0	11,0	4,1	5,4	1,3	7,2	45,2	58,2	15,6	32,8	5,3	2,2	3,2	0,5	3,6	16,4
2008	8,3	8,9	10,7	9,5	7,6	3,0	11,1	4,1	5,5	1,3	7,3	46,0	58,7	15,8	33,2	5,3	2,2	3,2	0,5	3,6	16,4
2009	8,3	9,0	10,8	9,5	7,6	3,0	11,1	4,0	5,5	1,3	7,5	46,4	59,0	16,2	33,6	5,4	2,2	3,2	0,5	3,6	16,5
2010	8,4	9,0	10,8	9,5	7,5	3,0	11,1	3,9	5,5	1,3	7,6	46,6	59,2	16,4	34,0	5,5	2,1	3,1	0,5	3,6	16,6
2011	8,4	9,1	11,0	9,5	7,3	3,0	11,1	3,9	5,6	1,3	7,8	46,7	59,4	16,7	34,3	5,6	2,1	3,0	0,5	3,6	16,7
2012	8,4	9,2	11,1	9,5	7,3	3,0	11,1	3,8	5,6	1,3	7,9	46,8	59,4	16,9	34,7	5,7	2,0	3,0	0,5	3,6	16,8
2013	8,5	9,3	11,2	9,5	7,2	3,0	11,0	3,8	5,6	1,3	8,1	46,6	59,7	17,2	35,1	5,8	2,0	3,0	0,5	3,6	16,8
2014	8,5	9,3	11,2	9,5	7,2	3,0	10,9	3,7	5,6	1,3	8,2	46,5	60,8	17,4	35,5	5,9	2,0	2,9	0,6	3,6	16,9

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацьчина	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Узбекистан	Україна ¹	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	82,3	4,5	38,3	10,3	146,3	22,4	5,4	2,0	58,9	282,3	6,3	64,3	10,2	24,9	48,9	5,2	58,9	10,3	7,2	8,9
2001	82,4	4,5	38,3	10,4	145,2	22,4	5,4	2,0	59,1	285,2	6,4	65,2	10,2	25,2	48,4	5,2	59,3	10,2	7,2	8,9
2002	82,5	4,5	38,2	10,4	145,0	21,8	5,4	2,0	59,3	288,0	6,5	66,0	10,2	25,5	48,0	5,2	59,7	10,2	7,3	8,9
2003	82,5	4,6	38,2	10,5	144,3	21,6	5,4	2,0	59,6	290,7	6,6	66,8	10,1	25,8	47,6	5,2	60,1	10,2	7,3	9,0
2004	82,5	4,6	38,2	10,5	143,8	21,5	5,4	2,0	59,8	293,4	6,8	67,6	10,1	26,0	47,3	5,2	60,5	10,2	7,4	9,0
2005	82,4	4,6	38,2	10,5	143,2	21,4	5,4	2,0	60,2	296,1	6,9	68,4	10,1	26,3	46,9	5,2	61,0	10,2	7,4	9,0
2006	82,3	4,7	38,2	10,5	142,8	21,3	5,4	2,0	60,6	298,9	7,1	69,3	10,1	26,7	46,6	5,3	61,4	10,2	7,5	9,1
2007	82,2	4,7	38,1	10,5	142,8	21,1	5,4	2,0	61,0	301,9	7,2	70,2	10,1	27,1	46,3	5,3	61,8	10,3	7,5	9,2
2008	82,0	4,8	38,1	10,6	142,7	20,6	5,4	2,0	61,4	304,7	7,4	71,1	10,0	27,5	46,1	5,3	62,1	10,3	7,6	9,3
2009	81,8	4,8	38,1	10,6	142,8	20,4	5,4	2,0	61,8	307,4	7,5	72,0	10,0	28,0	45,9	5,3	62,5	10,4	7,7	9,3
2010	81,8	4,9	38,0	10,6	142,9	20,3	5,4	2,0	62,3	309,8	7,6	73,1	10,0	28,5	45,7	5,4	62,8	10,5	7,8	9,4
2011	80,3	5,0	38,1	10,6	143,0	20,2	5,4	2,1	63,3	312,1	7,8	74,2	10,0	29,1	45,5	5,4	63,1	10,5	7,9	9,5
2012	80,5	5,0	38,1	10,5	143,3	20,1	5,4	2,1	63,7	314,4	8,0	75,2	9,9	29,7	45,4	5,4	63,4	10,5	8,0	9,6
2013	80,8	5,1	38,1	10,5	143,7	20,0	5,4	2,1	64,1	316,7	8,1	76,1	9,9	30,2	45,3	5,4	63,7	10,5	8,0	9,6
2014	81,2	5,2	38,0	10,4	146,3	19,9	5,4	2,1	64,6	319,1	8,3	76,9	9,9	30,6	42,8 ²	5,5	64,0	10,5	8,1	9,7

¹ Чисельність постійного населення.

² Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя. Розрахунки (оцінки) чисельності постійного населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

* Джерело: база статистичних даних МВФ.

164. Рівень безробіття*

(до економічно активного населення; %)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь ¹	Болгарія	Вірменія ¹	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	3,9	11,8	6,9	2,1	16,4	...	11,2	10,3	4,3	14,6	8,8	11,9	10,0	12,8	6,8	...	14,3	16,4	2,2	8,5	3,7
2001	4,0	10,9	6,6	2,3	19,5	38,4	10,7	11,1	4,5	13,0	9,4	10,6	9,0	10,4	7,2	...	13,5	17,4	1,9	7,3	3,1
2002	4,4	10,0	7,5	2,9	18,2	35,3	10,3	12,6	4,6	11,2	10,3	11,5	8,5	9,3	7,7	12,6	12,5	13,8	2,6	6,8	3,7
2003	4,8	9,2	8,2	3,1	13,7	31,2	9,7	11,5	5,4	10,3	10,7	11,5	8,4	8,8	7,6	9,9	11,6	12,4	3,8	7,9	4,8
2004	5,5	8,0	8,4	1,9	12,1	31,6	10,6	12,6	5,5	10,1	10,4	11,0	8,0	8,4	7,2	8,5	11,7	10,9	5,0	8,1	5,7
2005	5,6	7,3	8,5	1,5	10,1	31,2	10,0	13,8	4,8	8,0	9,0	9,2	7,7	8,1	6,8	8,1	10,0	8,3	4,6	7,3	5,9
2006	5,3	6,6	8,3	1,1	9,0	27,8	9,0	13,6	3,9	5,9	8,4	8,5	6,8	7,8	6,3	8,3	7,0	5,8	4,6	7,4	5,0
2007	4,9	6,3	7,5	1,0	6,9	28,7	8,4	13,3	3,8	4,6	7,3	8,2	6,1	7,3	6,0	8,2	6,1	4,3	4,2	5,1	4,2
2008	4,1	5,9	7,0	0,8	5,6	16,4	7,8	16,5	3,4	5,5	6,1	11,3	6,7	6,6	6,1	8,2	7,7	5,8	4,9	4,0	3,7
2009	5,3	5,7	7,9	0,9	6,8	18,7	9,6	16,9	6,0	13,5	7,5	17,9	7,7	6,6	8,3	8,4	17,5	13,8	5,1	6,4	4,4
2010	4,8	5,6	8,3	0,7	10,3	19,0	12,7	16,3	7,5	16,7	6,6	19,9	8,4	5,8	8,0	8,6	19,5	17,8	4,6	7,4	5,0
2011	4,6	5,4	7,2	0,6	11,3	18,4	17,9	15,1	7,6	12,3	5,6	21,4	8,4	5,4	7,4	8,5	16,2	15,4	4,8	6,7	5,0
2012	4,9	5,2	7,6	0,5	12,3	17,3	24,5	15,0	7,5	10,0	6,9	24,8	10,7	5,3	7,2	8,4	15,0	13,4	5,1	5,6	5,8
2013	5,4	5,0	8,4	0,5	13,0	16,2	27,5	14,6	7,0	8,6	6,2	26,1	12,1	5,2	7,1	8,3	11,9	11,8	5,9	5,1	7,3
2014	5,6	...	8,5	...	11,4	...	26,5	...	6,6	7,4	...	24,5	12,7	...	...	...	10,8	10,7	6,0	...	7,4

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацька	Словенія	Получене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан ¹	Туреччина	Угорщина	Узбекистан ¹	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	7,9	3,2	16,1	5,1	10,6	7,6	18,9	6,7	5,4	4,0	2,7	5,2	6,3	...	11,6	9,8	8,6	8,8	2,7	5,6
2001	7,8	3,4	18,3	5,1	9,0	7,4	19,5	6,2	5,0	4,7	2,3	6,8	5,6	...	10,9	9,1	7,8	8,1	2,4	5,8
2002	8,6	3,7	20,0	6,2	7,9	8,3	18,8	6,3	5,1	5,8	2,5	8,9	5,6	...	9,6	9,1	7,9	7,3	3,1	6,0
2003	9,7	4,2	19,8	7,4	8,2	7,7	17,7	6,7	5,0	6,0	2,4	9,3	5,8	...	9,1	9,0	8,5	7,8	4,1	6,6
2004	10,4	4,3	19,1	7,8	7,8	8,0	18,4	6,3	4,7	5,5	2,0	9,0	6,1	...	8,6	8,8	8,9	8,3	4,4	7,4
2005	11,2	4,5	17,9	8,8	7,2	7,1	16,4	6,5	4,8	5,1	2,0	9,5	7,2	...	7,2	8,4	8,9	7,9	4,5	7,7
2006	10,1	3,4	13,9	8,9	7,2	7,2	13,5	6,0	5,4	4,6	2,2	9,0	7,5	...	6,8	7,7	8,8	7,1	4,1	7,1
2007	8,5	2,5	9,6	9,1	6,1	6,4	11,2	4,9	5,3	4,6	2,4	9,1	7,4	5,0	6,4	6,9	8,0	5,3	3,7	6,1
2008	7,4	2,5	7,1	8,8	6,3	5,6	9,6	4,4	5,6	5,8	2,2	10,0	7,8	4,9	6,4	6,4	7,4	4,4	3,4	6,2
2009	7,6	3,2	8,1	10,7	8,4	6,5	12,1	5,9	7,6	9,3	2,0	13,0	10,0	5,0	8,8	8,2	9,1	6,7	4,3	8,3
2010	7,0	3,6	9,7	12,0	7,5	7,0	14,5	7,3	7,8	9,6	2,1	11,1	11,2	5,4	8,1	8,4	9,3	7,3	4,5	8,6
2011	5,8	3,3	9,7	12,9	6,5	7,2	13,7	8,2	8,1	8,9	2,3	9,1	11,0	5,0	7,9	7,8	9,2	6,7	4,0	7,8
2012	5,4	3,2	10,1	15,8	5,5	6,8	14,0	8,9	7,9	8,1	2,4	8,4	11,0	4,9	7,5	7,7	9,8	7,0	4,2	8,0
2013	5,2	3,5	10,3	16,4	5,5	7,1	14,2	10,1	7,6	7,4	2,3	9,0	10,2	4,9	7,2	8,2	10,3	7,0	4,4	8,0
2014	5,0	3,5	9,0	14,1	...	6,8	13,2	9,7	6,1	6,2	...	9,9	7,7	...	9,3 ²	8,7	10,3	6,1	...	7,9

¹Рівень зареєстрованого безробіття на кінець року.

²Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

* Джерело: база статистичних даних СЕК ООН.

165. Валовий внутрішній продукт*
(за паритетом купівельної спроможності (ПКС), млрд дол. США)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Вірджія	Вірменія	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нігерланди	
2000	246,9	29,7	304,2	57,9	62,2	7,0	218,8	11,4	174,4	16,9	130,3	976,0	1628,8	114,5	908,1	8,1	21,0	33,3	27,6	6,7	529,4
2001	255,9	32,3	314,1	62,0	66,0	7,8	232,1	12,2	179,8	18,4	133,6	1038,2	1695,5	132,9	944,5	8,7	23,0	36,4	28,8	7,3	553,0
2002	264,1	35,5	323,9	66,1	70,0	9,1	243,1	13,1	183,4	19,8	135,5	1084,5	1725,8	148,2	985,8	8,9	25,0	39,5	30,3	8,0	562,1
2003	271,4	40,0	333,2	72,1	75,3	10,6	264,5	14,8	187,8	21,7	139,9	1141,4	1762,9	165,2	1024,8	9,7	27,7	44,4	31,3	8,6	574,9
2004	286,4	45,3	354,2	82,6	82,4	12,1	285,2	16,1	198,1	23,7	151,1	1209,9	1840,1	186,0	1086,1	10,7	31,0	49,0	33,6	9,5	602,7
2005	302,0	59,1	372,5	93,3	90,1	14,2	297,0	18,2	209,4	26,8	162,8	1295,3	1917,3	210,7	1156,5	11,0	35,2	54,5	35,8	10,6	635,5
2006	321,7	81,9	394,0	105,7	98,9	16,6	323,9	20,6	224,1	30,5	177,5	1390,8	2015,9	240,4	1223,3	11,7	40,5	60,3	38,8	11,4	678,1
2007	342,2	105,1	416,7	118,0	108,6	19,4	344,3	23,8	231,9	33,7	193,4	1481,7	2100,0	268,7	1281,0	13,0	45,7	68,8	43,2	12,1	721,9
2008	354,3	118,8	428,9	132,7	117,1	21,1	349,5	24,9	234,8	32,5	203,2	1527,6	2118,8	283,0	1321,5	14,3	45,1	72,0	43,6	13,3	748,6
2009	343,5	130,8	420,8	133,9	112,0	18,3	336,7	24,1	224,5	27,9	207,4	1484,2	2017,8	288,6	1295,4	14,8	39,0	61,8	41,6	12,6	725,8
2010	354,4	138,9	436,6	146,0	114,1	18,9	322,2	25,9	230,9	29,0	221,5	1502,6	2077,4	313,5	1355,5	14,9	38,4	63,6	44,5	13,6	745,0
2011	371,8	141,9	452,8	157,3	118,8	20,2	299,7	28,3	238,4	31,8	237,4	1524,1	2132,7	343,9	1424,4	16,1	41,1	68,8	46,6	14,9	773,0
2012	381,6	147,7	461,6	163,0	121,6	22,0	285,2	30,7	241,2	34,1	248,8	1519,7	2111,9	367,8	1478,6	16,3	43,9	72,8	47,1	15,0	779,0
2013	389,0	158,8	470,5	167,3	124,9	23,2	278,5	32,3	244,0	35,2	261,0	1525,5	2109,8	396,2	1532,8	18,3	46,5	76,4	50,0	16,7	787,7
2014	396,8	165,9	483,3	172,8	129,1	24,4	285,3	34,3	250,7	36,8	272,1	1572,1	2135,4	420,0	1596,0	19,2	48,4	79,9	53,7	17,8	808,8

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Росія/США	Румунія	Словацька	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Узбекистан	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	2430,7	209,2	442,3	210,5	1530,6	179,7	66,4	35,7	1522,4	10284,8	5,9	655,5	144,7	48,6	193,5	141,7	1678,3	169,8	277,9	259,9
2001	2531,9	218,5	457,8	219,5	1645,2	194,1	70,2	37,6	1598,6	10621,8	6,7	632,2	153,5	51,8	216,1	148,7	1750,1	179,0	288,4	270,0
2002	2571,2	225,0	471,3	224,6	1749,7	207,3	74,6	39,7	1662,9	10977,5	7,4	681,5	162,8	54,7	231,2	153,5	1796,9	184,7	293,3	279,8
2003	2603,2	231,6	498,1	226,9	1914,0	223,1	80,2	41,6	1769,0	11510,7	8,3	731,7	172,4	58,1	258,2	159,7	1847,7	195,2	299,3	292,2
2004	2693,6	247,4	538,1	237,4	2107,3	248,4	86,7	44,6	1862,3	12274,9	9,4	822,2	185,6	64,1	296,6	170,5	1951,4	210,5	315,9	313,2
2005	2804,7	262,1	575,1	246,9	2314,0	267,1	95,4	47,9	1976,2	13093,7	10,4	919,9	199,7	70,8	315,6	180,9	2046,6	231,3	336,0	332,4
2006	3003,0	276,1	629,5	258,5	2579,6	297,4	106,4	52,2	2098,8	13855,9	11,5	1013,6	214,0	78,5	349,9	194,0	2159,6	254,8	360,5	358,6
2007	3187,2	292,3	692,8	272,0	2874,3	326,3	120,9	57,3	2209,8	14477,6	12,7	1089,1	220,8	88,2	388,7	209,5	2269,4	276,0	385,5	380,7
2008	3275,9	299,1	734,1	277,8	3084,5	360,9	130,0	60,3	2245,6	14718,6	14,0	1117,8	227,1	98,1	405,2	215,2	2318,4	289,1	401,8	386,0
2009	3117,1	296,5	759,1	271,6	2865,5	337,9	124,1	56,0	2165,1	14418,6	14,6	1071,9	213,9	106,8	346,5	198,9	2267,3	277,2	396,2	368,8
2010	3279,7	302,0	796,8	280,2	3031,0	339,3	131,6	57,4	2233,5	14964,4	15,8	1184,4	218,2	117,3	351,7	207,3	2340,2	287,0	412,7	395,7
2011	3471,8	311,2	852,0	280,7	3226,6	350,0	138,0	59,0	2317,1	15517,9	17,3	1314,9	226,7	129,7	378,5	217,0	2438,1	298,7	429,1	414,6
2012	3557,5	325,6	883,0	274,4	3397,8	358,7	142,8	58,4	2375,3	16155,3	18,9	1367,6	227,5	142,9	386,4	217,9	2487,6	301,4	441,8	421,0
2013	3630,1	333,4	912,9	274,4	3498,0	376,9	147,2	58,8	2454,2	16663,2	20,7	1448,2	234,7	156,8	392,6	219,0	2544,7	304,7	457,1	433,4
2014	3748,1	346,3	959,8	281,4	3576,8	393,8	153,2	61,6	2569,2	17348,1	22,4	1514,9	247,1	172,3	371,8	221,7	2591,2	315,9	473,3	450,5

* Джерело: база статистичних даних МВФ.

166. Рівень зростання валового внутрішнього продукту*

(відсотків до попереднього року)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Турція	Грузія	Данія	Естонія	Ірландія	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	3,4	6,2	3,6	5,7	6,0	5,9	4,0	1,9	3,8	10,6	8,9	5,1	3,7	9,8	5,1	5,4	5,3	3,6	8,4	2,1	4,2
2001	1,4	6,5	0,9	4,7	3,8	9,5	3,7	4,8	0,8	6,3	0,2	4,0	1,8	13,5	1,7	5,3	7,2	6,7	2,2	6,1	2,1
2002	1,7	8,1	1,6	5,0	4,5	14,8	3,2	5,5	0,5	6,1	-0,1	2,9	0,3	9,8	2,8	0,0	7,2	6,8	3,6	7,8	0,1
2003	0,8	10,5	0,9	7,0	5,4	14,1	6,6	11,1	0,4	7,4	1,2	3,2	0,2	9,3	1,9	7,0	8,6	10,3	1,4	6,6	0,3
2004	2,7	10,2	3,4	11,4	6,6	10,5	5,0	5,9	2,6	6,3	5,1	3,2	1,6	9,6	3,1	7,0	8,9	7,4	4,4	7,4	2,0
2005	2,1	26,4	1,9	9,4	6,0	13,2	0,9	9,6	2,4	9,4	4,4	3,7	1,0	9,7	3,2	-0,2	10,2	7,8	3,2	7,5	2,2
2006	3,4	34,5	2,6	10,0	6,5	13,2	5,8	9,4	3,8	10,3	5,8	4,2	2,0	10,7	2,6	3,1	11,6	7,4	5,1	4,8	3,5
2007	3,6	25,0	3,0	8,7	6,9	13,7	3,5	12,6	0,8	7,7	6,1	3,8	1,5	8,9	2,0	8,5	9,8	11,1	8,4	3,0	3,7
2008	1,5	10,8	1,0	10,3	5,8	6,9	-0,4	2,6	-0,7	-5,4	3,1	1,1	-1,1	3,3	1,2	7,6	-3,2	2,6	-0,8	7,8	1,7
2009	-3,8	9,3	-2,6	0,1	-5,0	-14,2	-4,4	-3,7	-5,1	-14,7	1,3	-3,6	-5,5	1,2	-2,7	2,9	-14,2	-14,8	-5,4	-6,0	-3,8
2010	1,9	5,0	2,5	7,7	0,7	2,2	-5,4	6,2	1,6	2,5	5,5	0,0	1,7	7,3	3,4	-0,5	-2,9	1,6	5,7	7,1	1,4
2011	2,8	0,1	1,6	5,5	2,0	4,7	-8,9	7,2	1,2	7,6	5,0	-0,6	0,6	7,5	3,0	6,0	5,0	6,1	2,6	6,8	1,7
2012	0,8	2,2	0,1	1,7	0,5	7,1	-6,6	6,4	-0,7	5,2	2,9	-2,1	-2,8	5,0	1,9	-0,9	4,8	3,8	-0,7	-0,7	-1,1
2013	0,3	5,8	0,3	1,0	1,1	3,5	-3,9	3,3	-0,5	1,6	3,3	-1,2	-1,7	6,0	2,0	10,5	4,2	3,3	4,4	9,4	-0,5
2014	0,4	2,8	1,1	1,6	1,7	3,4	0,8	4,8	1,1	2,9	2,6	1,4	-0,4	4,3	2,4	3,6	2,4	3,0	5,6	4,6	1,0

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацька	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	3,2	3,2	4,3	3,8	10,0	2,9	1,2	4,2	3,8	4,1	8,3	6,8	4,2	3,8	5,9	4,3	4,1	4,7
2001	1,8	2,1	1,2	1,9	5,1	5,6	3,3	3,0	2,7	1,0	10,2	-5,7	3,7	4,2	9,2	3,1	1,4	1,6
2002	0,0	1,4	1,4	0,8	4,7	5,2	4,7	3,8	2,5	1,8	9,1	6,2	4,5	4,0	5,3	1,6	0,1	2,1
2003	-0,7	0,9	3,6	-0,9	7,3	5,5	5,4	2,8	4,3	2,8	10,2	5,3	3,8	4,2	9,5	3,6	0,1	2,4
2004	0,7	4,0	5,1	1,8	7,2	8,4	5,2	4,4	2,5	3,8	10,6	9,4	4,8	7,4	11,8	4,9	2,7	4,3
2005	0,9	2,6	3,5	0,8	6,4	4,2	6,5	4,0	2,8	3,3	6,7	8,4	4,3	7,0	3,1	6,4	3,1	2,8
2006	3,9	2,4	6,2	1,6	8,2	8,1	8,3	5,7	3,0	2,7	7,0	6,9	4,0	7,5	7,6	6,9	4,1	4,7
2007	3,4	2,9	7,2	2,5	8,5	6,9	10,7	6,9	2,6	1,8	7,8	4,7	0,5	9,5	8,2	5,5	4,2	3,4
2008	0,8	0,4	3,9	0,2	5,2	8,5	5,4	3,3	-0,3	-0,3	7,9	0,7	0,9	9,0	2,2	2,7	2,2	-0,6
2009	-5,6	-1,6	2,6	-3,0	-7,8	-7,1	-5,3	-7,8	-4,3	-2,8	3,9	-4,8	-6,6	8,1	-15,1	-4,8	-2,1	-5,2
2010	3,9	0,6	3,7	1,9	4,5	-0,8	4,8	1,2	1,9	2,5	6,5	9,2	0,8	8,5	0,3	2,3	2,9	6,0
2011	3,7	1,0	4,8	-1,8	4,3	1,1	2,7	0,6	1,6	1,6	7,4	8,8	1,8	8,3	5,5	2,0	1,9	2,7
2012	0,6	2,7	1,8	-4,0	3,4	0,6	1,6	-2,7	0,7	2,2	7,5	2,1	-1,5	8,2	0,2	-0,9	1,1	-0,3
2013	0,4	0,7	1,7	-1,6	1,3	3,4	1,4	-1,1	1,7	1,5	7,4	4,2	1,5	8,0	0,0	-0,5	1,8	1,3
2014	1,6	2,2	3,4	0,9	0,6	2,8	2,4	3,0	3,0	2,4	6,7	2,9	3,6	8,1	-6,8	2,0	1,9	2,3

* Джерело: база статистичних даних МВФ.

167. Валовий внутрішній продукт на одну особу*

(за ПКС, тис. дол. США)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Турція	Грузія	Данія	Естонія	Ірландія	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	30,8	3,6	29,7	5,8	7,6	2,3	20,1	2,6	32,7	12,3	20,7	24,2	28,6	7,7	29,6	1,6	8,8	9,8	63,5	1,8	33,2
2001	31,9	3,9	30,6	6,2	8,4	2,6	21,2	2,8	33,6	13,5	20,8	25,5	29,8	9,0	30,5	1,8	9,8	10,7	65,5	2,0	34,5
2002	32,8	4,3	31,4	6,7	8,9	3,0	22,2	3,0	34,2	14,6	20,6	26,2	30,3	10,0	31,5	1,8	10,8	11,7	68,2	2,2	34,8
2003	33,5	4,7	32,2	7,3	9,6	3,5	24,0	3,4	34,9	16,0	20,9	27,0	30,9	11,0	32,4	1,9	12,0	13,2	69,9	2,4	35,4
2004	35,2	5,3	34,1	8,5	10,6	4,0	25,8	3,8	36,7	17,6	22,2	28,2	32,0	12,3	34,0	2,1	13,6	14,6	73,9	2,6	37,0
2005	36,8	6,9	35,7	9,6	11,7	4,7	26,8	4,3	38,7	19,9	23,5	29,7	33,1	13,8	35,9	2,1	15,7	16,4	77,6	2,9	38,9
2006	39,0	9,4	37,5	11,0	12,9	5,5	29,1	4,9	41,3	22,7	25,2	31,4	34,7	15,6	37,6	2,2	18,2	18,4	82,7	3,2	41,5
2007	41,3	11,9	39,4	12,3	14,2	6,5	30,9	5,8	42,6	25,1	27,0	32,8	36,1	17,3	39,0	2,5	20,7	21,3	90,6	3,4	44,1
2008	42,6	13,3	40,2	13,9	15,4	7,1	31,3	6,1	42,9	24,2	27,8	33,2	36,1	17,9	39,8	2,7	20,6	22,5	90,2	3,7	45,5
2009	41,2	14,6	39,1	14,1	14,8	6,2	30,1	6,0	40,7	20,8	27,7	32,0	34,2	17,8	38,6	2,7	18,0	19,5	84,3	3,5	43,9
2010	42,4	15,4	40,3	15,4	15,2	6,4	28,8	6,6	41,7	21,6	29,1	32,3	35,1	19,1	39,9	2,7	18,1	20,5	88,6	3,8	44,8
2011	44,4	15,6	41,2	16,6	16,2	6,8	26,9	7,3	42,9	23,7	30,6	32,6	35,9	20,6	41,5	2,9	19,8	22,7	90,9	4,2	46,3
2012	45,4	16,1	41,6	17,2	16,7	7,4	25,6	8,0	43,2	26,3	31,5	32,5	35,6	21,7	42,6	2,9	21,5	24,4	89,8	4,2	46,5
2013	46,0	17,1	42,2	17,7	17,3	7,8	25,2	8,5	43,5	27,3	32,4	32,7	35,3	23,1	43,7	3,2	22,8	25,8	93,1	4,7	46,9
2014	46,6	17,8	43,1	18,2	17,9	8,2	26,0	9,2	44,6	27,9	33,1	33,8	35,1	24,1	45,0	3,3	23,8	27,3	97,6	5,0	48,0

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацька	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	29,5	46,5	11,6	20,5	10,5	8,0	12,3	18,0	25,9	36,4	0,9	10,2	4,0	27,4	28,5	16,5	38,8	29,3
2001	30,7	48,3	12,0	21,2	11,3	8,7	13,0	18,9	27,0	37,2	1,0	9,7	4,5	28,7	29,5	17,5	40,1	30,3
2002	31,2	49,5	12,3	21,6	12,1	9,5	13,9	19,9	28,0	38,1	1,1	10,3	4,8	29,5	30,1	18,1	40,4	31,3
2003	31,5	50,6	13,0	21,7	13,3	10,3	14,9	20,9	29,7	39,6	1,3	11,0	5,4	30,7	30,7	19,2	40,9	32,6
2004	32,6	53,8	14,1	22,6	14,7	11,5	16,2	22,4	31,1	41,8	1,4	12,2	6,3	32,7	32,3	20,6	42,9	34,8
2005	34,0	56,6	15,1	23,5	16,2	12,5	17,7	24,0	32,8	44,2	1,5	13,4	6,8	34,5	33,6	22,7	45,3	36,7
2006	36,5	59,2	16,5	24,6	18,1	14,0	19,7	26,0	34,6	46,4	1,6	14,6	7,5	36,9	35,2	24,9	48,3	39,4
2007	38,8	61,9	18,2	25,8	20,1	15,4	22,4	28,5	36,2	48,0	1,8	15,5	8,4	39,7	36,7	26,9	51,3	41,5
2008	39,9	62,5	19,3	26,3	21,6	17,5	24,1	30,0	36,6	48,3	1,9	15,7	8,8	40,6	37,3	27,9	52,9	41,7
2009	38,1	61,2	19,9	25,7	20,1	16,5	22,9	27,6	35,0	46,9	1,9	14,9	7,6	37,3	36,3	26,6	51,4	39,5
2010	40,1	61,5	21,0	26,5	21,1	16,7	24,3	28,1	35,9	48,3	2,1	16,2	7,7	38,7	37,3	27,4	53,0	42,0
2011	43,2	62,6	22,4	26,6	22,6	17,3	25,6	28,8	36,6	49,7	2,2	17,7	8,3	40,4	38,7	28,5	54,5	43,7
2012	44,2	64,6	23,2	26,1	23,7	17,8	26,4	28,4	37,3	51,4	2,4	18,2	8,5	40,3	39,3	28,7	55,5	44,1
2013	44,9	65,4	24,0	26,2	24,3	18,8	27,2	28,5	38,3	52,6	2,5	19,0	9,7	40,3	40,0	29,0	56,9	44,9
2014	46,2	67,2	25,2	27,1	24,4	19,7	28,3	29,9	39,8	54,4	2,7	19,7	8,7	40,7	40,5	30,0	58,1	46,2

* Джерело: база статистичних даних МВФ.

168. Темпи приросту (зниження) промислового виробництва*
(у постійних цінах; % до попереднього року)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Греція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	8,7	6,9	...	7,5	...	6,4	...	10,8	6,9	14,5	10,0	4,0	3,1	15,5	8,6	6,0	...	-0,9	...	7,7	...
2005	4,0	33,5	3,2	10,0	6,9	7,5	-1,6	30,6	2,8	11,0	4,9	0,2	-1,8	5,0	2,0	-12,1	7,1	6,9	2,2	7,0	0,4
2006	7,1	36,6	6,0	11,2	6,0	-0,9	0,9	29,0	3,3	9,9	8,6	3,7	3,1	7,0	-0,6	-10,2	6,5	5,5	2,2	-4,8	2,1
2007	5,8	24,0	6,7	8,6	9,6	2,6	2,3	6,5	-2,5	6,4	6,0	2,4	2,5	4,5	-0,8	7,3	1,1	1,5	-0,2	-1,3	4,1
2008	2,3	6,0	4,1	11,3	0,6	2,0	-4,2	-4,6	-1,6	-5,1	7,2	-7,1	-3,2	2,1	-3,3	14,9	-3,2	4,9	-5,0	1,5	0,7
2009	-11,8	8,6	-10,4	-3,1	-18,2	-7,8	-9,7	-10,6	-14,8	-24,0	-6,6	-16,2	-18,7	1,7	-11,4	-6,4	-18,2	-13,8	-16,1	-21,1	-7,6
2010	7,1	2,6	11,5	11,7	2,0	9,7	-6,1	14,6	2,0	23,5	9,5	0,9	6,9	10,0	4,8	9,8	14,8	6,3	9,0	9,3	7,8
2011	6,2	-5,0	4,0	9,1	5,8	14,1	-5,8	21,5	1,8	19,9	2,1	-2,1	0,4	10,0	4,9	11,9	9,0	6,4	2,0	9,5	-0,7
2012	-0,1	-2,3	-2,2	5,8	-0,4	8,8	-2,1	5,6	0,2	1,1	4,0	-6,6	-6,0	0,5	0,0	-15,9	6,2	3,7	-5,2	-1,9	-0,5
2013	0,7	1,8	0,8	-4,9	-0,1	6,8	-3,3	0,6	0,4	4,1	0,5	-1,9	-3,2	2,3	1,6	28,6	-0,9	3,3	-3,2	6,8	0,6
2014	0,9	-0,7	0,8	1,9	1,8	2,7	-2,0	2,6	0,8	2,0	1,2	1,6	-1,0	0,2	3,9	-1,6	-1,1	0,0	4,5	7,3	-2,9

Рік	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацька	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Узбекистан	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	5,1	3,1	6,8	7,0	8,8	...	...	6,2	1,9	4,1	9,9	...	16,7	5,9	13,2	8,4	3,2	...	8,4	5,2
2005	3,0	0,0	4,3	-3,8	5,1	-3,1	-0,8	3,5	-0,7	3,3	9,7	...	6,7	7,2	3,1	-1,0	0,1	3,9	3,3	2,5
2006	5,3	-2,2	12,1	3,1	6,4	9,2	15,7	5,7	0,6	2,2	5,0	7,3	9,9	10,8	6,2	10,1	0,8	8,3	9,2	3,1
2007	5,8	-1,2	9,5	0,3	6,8	10,3	16,9	7,2	0,3	2,5	9,9	7,0	7,9	12,1	7,1	4,7	1,3	10,6	10,0	3,4
2008	0,6	0,5	2,6	-4,1	0,6	2,6	14,6	2,5	-2,6	-3,4	-3,5	-0,5	0,0	12,7	-5,0	1,1	-2,8	-1,8	2,2	-2,6
2009	-16,4	-3,9	-3,9	-8,6	-10,7	-5,5	-15,6	-17,4	-8,7	-11,3	-6,5	-9,9	-17,7	9,1	-20,6	-18,0	-14,4	-13,6	-6,6	-17,9
2010	11,2	-5,6	11,1	1,7	7,3	5,5	8,2	7,1	3,2	5,6	9,2	12,8	10,5	8,5	12,2 ¹	5,7	5,4	8,6	4,2	9,4
2011	7,0	-5,0	6,8	-1,3	5,0	7,5	5,3	1,3	-0,6	3,0	5,7	10,1	5,6	6,4	8,0 ¹	1,7	2,2	5,9	3,6	2,7
2012	-0,8	1,7	1,3	-5,8	3,4	2,4	7,9	-1,1	-2,8	2,8	10,4	2,5	-1,8	7,9	-0,7 ¹	-2,2	-2,6	-0,8	2,6	-2,2
2013	-0,2	-2,7	2,3	0,8	0,4	7,8	4,9	-1,0	-0,8	1,9	3,8	3,0	1,1	9,6	-4,3 ¹	-3,1	-1,0	-0,1	0,8	-4,7
2014	1,4	2,1	3,4	1,6	...	6,1	4,0	2,2	1,4	3,7	5,0	3,6	7,7	8,3	-10,1 ¹	-1,8	-1,2	5,0	1,4	-1,8

¹ Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.
* Джерело: база статистичних даних ЄЕК ООН.

169. Індекс споживчих цін*

(до попереднього року; %)

Рік	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Франція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	2,4	1,8	2,6	168,9	10,3	-0,8	3,2	8,2	2,9	4,0	1,1	3,4	2,5	13,2	2,7	19,7	2,6	1,0	3,2	31,1	2,3
2001	2,7	1,6	2,5	61,4	7,4	3,2	3,4	4,6	2,4	5,8	1,1	3,6	2,8	8,4	2,5	6,9	2,5	1,4	2,7	9,6	4,2
2002	1,8	2,8	1,6	42,8	5,8	1,1	3,6	5,6	2,4	3,6	5,7	3,1	2,5	5,8	2,3	2,1	1,9	0,3	2,1	5,2	3,3
2003	1,4	2,1	1,6	28,5	2,2	4,7	3,5	4,8	2,1	1,3	0,7	3,0	2,7	6,4	2,8	3,0	3,0	-1,2	2,0	11,6	2,1
2004	2,1	6,7	2,1	18,3	6,4	7,0	2,9	5,7	1,2	3,0	-0,4	3,0	2,2	6,9	1,9	4,1	6,2	1,2	2,2	12,5	1,2
2005	2,3	9,6	2,8	10,4	5,0	0,6	3,5	8,3	1,8	4,1	1,3	3,4	2,0	7,6	2,2	4,4	6,7	2,6	2,5	11,8	1,7
2006	1,4	8,2	1,8	7,0	7,3	2,9	3,2	9,2	1,9	4,4	2,1	3,5	2,1	8,6	2,0	5,6	6,5	3,8	2,7	12,9	1,2
2007	2,2	16,6	1,8	8,3	8,4	4,4	2,9	9,2	1,7	6,6	0,5	2,8	1,8	10,8	2,1	10,2	10,1	5,7	2,3	12,1	1,6
2008	3,2	20,8	4,5	14,8	12,4	9,0	4,2	10,0	3,4	10,4	4,6	4,1	3,4	17,2	2,4	24,5	15,4	10,9	3,4	12,9	2,5
2009	0,5	1,4	0,0	13,0	2,8	3,4	1,2	1,7	1,3	-0,1	3,3	-0,3	0,8	7,3	0,3	6,9	3,5	4,4	0,4	-0,1	1,2
2010	1,8	5,7	2,2	7,7	2,4	8,2	4,7	7,1	2,3	3,0	2,7	1,8	1,5	7,1	1,8	8,0	-1,1	1,3	2,3	7,4	1,3
2011	3,3	7,8	3,5	53,3	4,2	7,6	3,3	8,5	2,8	5,0	3,5	3,2	2,7	8,4	2,9	16,5	4,4	4,1	3,4	7,6	2,3
2012	2,5	1,0	2,8	59,1	3,0	2,6	1,5	-0,9	2,4	3,9	1,7	2,4	3,0	5,1	1,5	2,7	2,2	3,1	2,7	4,6	2,5
2013	2,0	2,4	1,1	18,3	0,9	5,8	-0,9	-0,5	0,8	2,8	1,5	1,4	1,2	5,8	0,9	6,6	0,0	1,0	1,7	4,6	2,5
2014	1,6	1,4	0,3	18,3	-1,4	3,0	-1,3	2,1	0,6	-0,2	0,5	-0,2	0,2	6,7	1,9	7,5	0,6	0,1	0,6	5,1	1,0

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словаччина	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	1,5	3,1	10,1	2,8	20,8	45,7	12,0	8,9	0,8	3,4	32,8	54,9	9,8	28,2	3,4	1,7	3,9	1,5	1,0
2001	2,0	3,0	5,5	4,4	21,5	34,5	7,3	8,4	1,2	2,8	38,6	54,4	9,2	12,0	2,6	1,6	4,7	1,0	2,4
2002	1,4	1,3	1,9	3,5	15,8	22,5	3,3	7,5	1,2	1,6	12,2	45,0	5,3	0,8	1,6	1,9	1,8	0,6	2,2
2003	1,0	2,5	0,8	3,3	13,6	15,3	8,6	5,6	1,4	2,3	16,3	25,3	4,6	5,2	0,9	2,1	0,1	0,6	1,9
2004	1,7	0,5	3,6	2,4	10,9	11,9	7,6	3,6	1,3	2,7	7,2	10,6	6,8	9,0	0,2	2,1	2,8	0,8	0,4
2005	1,6	1,5	2,1	2,3	12,7	9,0	2,7	2,5	2,0	3,4	7,2	10,1	3,6	13,5	0,9	1,7	1,8	1,2	0,4
2006	1,6	2,3	1,1	2,7	9,7	6,6	4,5	2,5	2,3	3,2	10,0	9,6	3,9	9,1	1,6	1,7	2,5	1,1	1,4
2007	2,3	0,7	2,4	2,8	9,0	4,8	2,8	3,6	2,3	2,8	13,4	8,8	7,9	12,8	2,5	1,5	2,9	0,7	2,2
2008	2,6	3,8	4,4	2,6	14,1	7,8	4,6	5,6	3,6	3,8	20,9	10,4	6,1	25,2	4,1	2,8	6,4	2,4	3,4
2009	0,3	2,2	3,8	-0,8	11,7	5,6	1,6	0,9	2,2	-0,4	6,4	6,2	4,2	15,9	0,0	0,1	1,0	-0,5	-0,5
2010	1,1	2,4	2,7	1,4	6,9	6,1	1,0	1,8	3,3	1,6	6,4	8,6	4,9	9,4	1,2	1,5	1,4	0,7	1,2
2011	2,1	1,3	4,3	3,7	8,4	5,8	3,9	1,8	4,5	3,2	12,4	6,5	4,0	8,0	3,4	2,1	1,9	0,2	3,0
2012	2,0	0,7	3,6	2,8	5,1	3,3	3,6	2,6	2,8	2,1	5,8	8,9	5,7	0,6	2,8	2,0	3,3	-0,7	0,9
2013	1,5	2,1	1,0	0,3	6,8	4,0	1,4	1,8	2,6	1,5	5,0	7,5	1,7	-0,3	1,5	0,9	1,4	-0,2	0,0
2014	0,9	2,0	0,1	-0,3	...	1,1	-0,1	0,2	1,5	1,6	6,1	8,8	-0,2	12,1 ¹	1,0	0,5	0,4	0,0	-0,2

¹Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.
*Джерело: база статистичних даних ЄСКООН.

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

ДО ЩОРІЧНОГО ПОСЛАННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ «ПРО ВНУТРІШНЄ ТА ЗОВНІШНЄ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ В 2016 РОЦІ»

Літературні редактори:

Н. П. Яценко, І. О. Коваль, О. І. Марчук, І. С. Сандул

Коректори:

О. М. Романова, І. С. Сандул, Н. П. Яценко

Комп'ютерне верстання:

Т. Ю. Рудзей, І. О. Коваль, О. І. Сабадаш

Відповідальний за випуск: *О. М. Романова*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел/факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

Формат 70x108/16. Ум. друк. арк. 60,2
Наклад 300 прим. Зам. № ДФ449

ПП «Видавництво Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000 р.
03067, Київ, вул. Шутова, 13-б
www.fenixprint.com.ua